PHILONIS
IUDAEI
OPERA OMNIA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS II.

De posteritate Caini. De Gigantibus. Quod Deus sit immutabilis. De agricultura. De plantatione Noë. De ebrietate. De sobrietate. De confusione linguarum. De migratione Abrahami.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1851.

1850.

Apollodorus . . . . — 7½ | *Thucydides*
Appiani Romanae Hist., 4 V. 1 — | *Xenophont*

PHILONIS
IUDAEI
PERA OMNIA

AD

IBRORUM OPTIMORUM FIDEM

EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS II.

teritate Caini. De Gigantibus. Quod Deus sit bilis. De agricultura. De plantatione Noë. De te. De sobrietate. De confusione linguarum. De migratione Abrahami.

LIPSIAE

TIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.

1851.
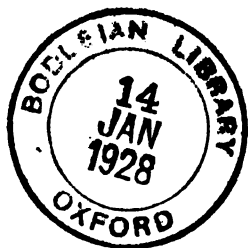
ΦΙΛΩΝΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΥ
ΔΟΚΗΣΙΣΟΦΟΥ
ΚΑΙΝ ΕΓΓΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΩΣ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ ΓΙΝΕΤΑΙ.

DE
POSTERITATE CAINI
SIBI VISI SAPIENTIS
ET QUO PACTO SEDEM MUTAT.

(Cf. Gen. 4, 16-26.)

[I, 226.]

Num Deus vultum habet? — ἀπὸ προςώπου.

*] †) „Ἐξῆλθε δὲ Κάϊν ἀπὸ προςώπου τοῦ θεοῦ, ...εν ἐν γῇ Ναὶδ κατέναντι Ἐδέμ." (Gen. 4, 16.) ...πορῶμεν, εἰ χρὴ τῶν ἐν ταῖς διερμηνευθείσαις

...stellula cum numero respondente in margine superiori ...m et paginam editionis Mangeyanae indicat.

βίβλοις ὑπὸ Μωϋσέως τροπικώτερον ἀκούειν, τῆς ἐν τοῖς ὀνόμασι προχείρου φαντασίας πολὺ τοῦ ἀληθοῦς ἀποδεούσης. Εἰ γὰρ πρόςωπον μὲν ἔχει τὸ ὄν, ὁ δὲ βουλόμενος αὐτὸ καταλιπεῖν ἑτέρωσε μετανίστασθαι ῥᾷστα δύναται, τί τὴν Ἐπικούρειον ἀσέβειαν ἢ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότητα ἢ τὰς μυθικὰς ὑποθέσεις, ὧν μεστὸς ὁ βίος ἐστί, παραιτούμεθα; Πρόςωπον μὲν γὰρ ζώου τμῆμά ἐστιν, ὁ δὲ θεὸς ὅλον, οὐ μέρος. Ὥςτ᾽ ἀνάγκη καὶ τὰ ἄλλα προςαναπλάττειν, αὐχένα καὶ στέρνα καὶ χεῖρας, ἔτι [*] δ᾽ αὖ γαστέρα, βάσεις, καὶ τὰ γεννητικά, καὶ τὸ ἄλλο τῶν ἐντός τε καὶ ἐκτὸς ἀνάριθμον πλῆθος. Ἀκολουθεῖ δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ἀνθρωπομόρφῳ τὸ ἀνθρωποπαθές· ἐπεὶ καὶ ταῦτα οὐ περιττὰ καὶ παρέλκοντα, τῆς δὲ τῶν ἐχόντων ἐπίκουρα ἀσθενείας ἡ φύσις ἀπειργάζετο, τὰ ὅσα πρὸς τὰς οἰκείας χρείας τε καὶ ὑπηρεσίας ἀκολούθως ἐφαρμόττουσα. Τὸ δὲ ὂν οὐδενὸς χρεῖον, ὥςτε μηδὲ τῆς ἀπὸ τῶν μερῶν ὠφελείας, οὐδ᾽ ἂν ἔχοι μέρη τὸ παράπαν.

Num Deum aliquis effugere potest? — Necessitas interpretationis allegoricae.

2. Ἐξέρχεται δὲ πόθεν, ἢ ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ πανηγεμόνος; θεοῦ δὲ οἶκος αἰσθητὸς τίς ἂν εἴη πλὴν ὅδε ὁ κόσμος, ὃν καταλείπειν ἀμήχανόν τε καὶ ἀδύνατον; πάντα γὰρ ὧν γένεσίς ἐστιν, οὐρανοῦ κύκλος περισφίγξας ἐντὸς ἑαυτοῦ κατέχει· καὶ γὰρ αἱ τῶν τετελευτηκότων ἀναστοιχειούμεναι μοῖραι πάλιν εἰς τὰς τοῦ παντὸς δυνάμεις ἐξ ὧν συνέστησαν ἀποκρίνονται, τοῦ δανεισθέντος ἑκάστῳ δανείσματος κατὰ προθεσμίας ἀνίσους ἀποδεδομένου συμβαλούσῃ φύσει, ὁπότε βουληθείη τὰ

υτῆς χρέα κομίζεσθαι. Καὶ μὴν ὅ γε ἐξιὼν ἀπό τι-
ς, ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ τὸ ἀπολειπόμενον ἑαυτοῦ· τῷ δὲ
μβέβηκεν ἀκολουθεῖν τὸ χηρεύειν τινὰ μέρη τῶν ἐν κό-
ῳ θεοῦ, μηδὲν κενὸν μηδὲ ἔρημον ἑαυτοῦ καταλελοι-
τος, ἀλλὰ πάντα διὰ πάντων ἐκπεπληρωκότος. Εἰ δὲ
ε πρόσωπον ἔχει ὁ θεός, ἅτε τὰς τῶν γεγονότων ἰδιό-
τς ἁπάντων ἐκβεβηκώς, μήτε ἐν μέρει καταγίνεται, ἅτε
έχων, οὐ περιεχόμενος, ἀδύνατόν ἐστιν, ὥσπερ ἐκ
ιως, τοῦδε τοῦ κόσμου μεταναστῆναί τι, μέρους αὐ-
μηδενὸς ἀπολειφθέντος ἔξω. Λοιπὸν ἂν εἴη λογι-
νους, ὅτι τῶν προταθέντων οὐδὲν κυριολογεῖται,
ι' ἀλληγορίας ὁδὸν φυσικοῖς φίλην ἀνδράσι τρέπε-
, τὴν ἀρχὴν ἐνθένδε τοῦ λόγου ποιησαμένους. Εἰ
προσώπου μεταναστῆναι βασιλέως θνητοῦ χαλεπόν
πῶς οὐ παγχάλεπον τὴν θεοῦ φαντασίαν καταλι-
οἴχεσθαι, μηκέτι εἰς ὄψιν ἀφικνεῖσθαι τὴν αὐτοῦ
κότα, τοῦτο δ' ἔστιν ἀφάνταστον αὐτοῦ γενέ-
τὸ ψυχῆς ὄμμα πηρωθέντα; Καὶ ὅσοι μὲν ἐξ
ης τοῦτο ὑπέμειναν, ἀπαραιτήτου δυνάμεως κράτει
έντες, ἐλέου μᾶλλον ἢ μίσους τυγχάνοιεν ἄν· ὅσοι
σίῳ γνώμῃ τὸ ὂν ἐξετράποντο, ὑπερβάλλοντες καὶ
τῆς ὅρον κακίας — τί γὰρ ἰσοστάσιον εὑρεθείη
— μὴ τὰς ἐξ ἔθους, ἀλλὰ καινὰς καὶ παρηλλα-
διδότωσαν δίκας. Ἡ καινότερον καὶ μείζονα
οὐκ ἄν τις εὕροι τῆς ἀπὸ τοῦ πανηγεμόνος ἐξό-
φυγῆς.

'amum „eiicit" Deus, Cain sponte „egreditur".

[*] Τὸν μὲν οὖν Ἀδὰμ ὁ θεὸς ἐκβάλλει (Gen.
ὁ δὲ Κάϊν ἐθελοντὴς ἐξέρχεται, δηλοῦντος ἡμῖν

Μωϋσέως ἑκατέρου τρόπου εἶδος, ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀκούσιον, ἅτε οὐχ ἡμετέρᾳ γνώμῃ συνιστάμενον, λήψεται τὴν ἐνδεχομένην αὖθις ἴασιν· ἐξαναστήσει γὰρ ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν, ψυχῇ τῇ μὴ παρ᾽ ἑαυτῆς τραπείσῃ γέννημα ἄῤῥεν, Σὴθ, τὸν ποτισμόν (Gen. 4, 25). Τὸ δὲ ἑκούσιον, ἅτε βουλῇ καὶ προμηθείᾳ γενόμενον, ἀνιάτους εἰς ἀεὶ κῆρας ἐνδέξεται· καθάπερ γὰρ τὰ ἐκ προνοίας ἀμείνω τῶν ἀκουσίων κατορθώματα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι κουφότερα τῶν ἑκουσίων τὰ ἀκούσια.

Deus non mente, sed fide comprehendendus, quo studio delectati sunt Moses et Abrahamus. Secus Cain. (4-6.)

4. Τὸν μὲν οὖν Κάϊν ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ μεταστάντα ἡ τιμωρὸς ἀσεβῶν ἐκδέξεται δίκη. Μωϋσῆς δὲ τοῖς γνωρίμοις αὐτοῦ παράγγελμα κάλλιστον ὑποθήσεται, „ἀγαπᾶν τὸν θεόν, καὶ εἰςακούειν καὶ ἔχεσθαι αὐτοῦ“· ταύτην γὰρ εἶναι ζωὴν τὴν πρὸς ἀλήθειαν εὐήμερόν τε καὶ μακραίωνα (Deut. 30, 20). Πάνυ δ᾽ ἐμφαντικῶς ἐπὶ τὴν τοῦ τριποθήτου καὶ ἀξιεράστου καλεῖ τιμήν, εἰπὼν „ἔχεσθαι αὐτοῦ“, τὸ συνεχὲς καὶ ἐπάλληλον καὶ ἀδιάστατον τῆς κατ᾽ οἰκείωσιν ἁρμονίας καὶ ἑνώσεως παριστάς. Ἃ μὲν δὴ τοῖς ἄλλοις παραινεῖ, ταῦτά ἐστι καὶ τοιαῦτα. Αὐτὸς δὲ οὕτως ἄπαυστος ὀρέγεται τοῦ ὁρᾶν καὶ πρὸς αὐτοῦ ὁρᾶσθαι, ὥςθ᾽ ἱκετεύει δυςτόπαστον οὖσαν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν δηλῶσαι γνωρίμως, ἵν᾽ ἤδη ποτὲ ἀψευδοῦς δόξης μεταλαβὼν ἀβεβαίου ἐνδοιασμοῦ βεβαιοτάτην πίστιν ἀλλάξηται. Καὶ ἐπιτείνων οὐκ ἀνήσει τὸν πόθον, ἀλλὰ καὶ γνούς, ὅτι δυςθηράτου, μᾶλλον δὲ ἀνεφίκτου πράγματος ἐρᾷ, ὅμως ἐπαγωνιεῖται,

ϑὲν συντόνου σπουδῆς ἀνιείς, ἀλλὰ πᾶσι παρ' ἑαυ-
ῦ εἰς τὸ τυχεῖν ἀπροφασίστως καὶ ἀόκνως συγχρώ-
νος.

5. Ἤδη γοῦν καὶ εἰς τὸν „γνόφον ὅπου ἦν ὁ ϑεὸς“
ελεύσεται (Exod. 20, 21), τουτέστιν εἰς τὰς ἀδύτους
ἀειδεῖς περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐν χρόνῳ τὸ
ιον, οὐδὲ συνόλως ἐν τόπῳ, [*] ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τό-
ι καὶ χρόνου· τὰ γὰρ γεγονότα πάντα ὑποζεύξας
τῷ περιέχεται μὲν ὑπ' οὐδενός, ἐπιβέβηκε δὲ πᾶσιν.
ιβεβηκὼς δὲ καὶ ἔξω τοῦ δημιουργηϑέντος ὢν οὐδὲν
ον πεπλήρωκε τὸν κόσμον ἑαυτοῦ· διὰ γὰρ δυνάμεως
ι περάτων τείνας ἕκαστον ἑκάστῳ κατὰ τοὺς ἁρμονίας
ους συνύφηνεν. Ὅταν οὖν φιλόϑεος ψυχὴ τὸ τί ἐστι
ν κατὰ τὴν οὐσίαν ζητεῖ, εἰς ἀειδῆ καὶ ἀόρατον ἔρ-
ι ζήτησιν, ἐξ ἧς αὐτῇ περιγίνεται μέγιστον ἀγαϑόν,
λαβεῖν, ὅτι ἀκατάληπτος ὁ κατὰ τὸ εἶναι ϑεὸς πάν-
αὶ αὐτὸ τοῦτο ἰδεῖν, ὅτι ἐστὶν ἀόρατος. Δοκεῖ δὲ
ιαὶ πρὶν ἄρξασϑαι τῆσδε τῆς σκέψεως ὁ ἱεροφάντης
γιστον αὐτῆς κατανοῆσαι, ἐξ ὧν αὐτὸν ἱκετεύει τὸν
μηνυτὴν καὶ ὑφηγητὴν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως γενέ-
. Λέγει γάρ· „Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν“ (Exod.
3), ἐναργέστατα διὰ τούτου παριστάς, ὅτι τῶν γε-
ων ἱκανὸς οὐδὲ εἷς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν κατὰ τὸ εἶναι
ἀναδιδαχϑῆναι.

. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀβραὰμ ἐλϑὼν εἰς τὸν τόπον, ὃν
αὐτῷ ὁ ϑεός, „τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναβλέψας ὁρᾷ τὸν
μακρόϑεν“ (Gen. 22, 4). Ποῖον τόπον; ἆρ' εἰς
ϑε; καὶ πῶς ἔτι μακράν, εἴπερ ἔφϑη παραγενόμε-
Ἀλλὰ μήποϑ' ὅπερ αἰνίττεται τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ

σοφός, ἀεὶ γλιχόμενος καταναῆσαι τὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός, ὅταν τὴν δι' ἐπιστήμης καὶ σοφίας ἀτραπὸν βαδίζῃ, λόγοις μὲν προεντυγχάνει θείοις, παρ' οἷς προκαταλύει· τρέπεσθαι δὲ τὴν ἄλλην ἐγνωκὼς ἐπέχεται, διοιχθέντων γὰρ τῶν διανοίας ὀμμάτων ὀξυδερκέστερον εἶδεν, ὅτι ἐπὶ τὴν δυςαλώτου πράγματος θήραν ἀναδέδυκεν, ἐξαναχωροῦντος ἀεὶ καὶ μακρὰν ἀφισταμένου, καὶ φθάνοντος ἀπείρῳ τῷ μεταξὺ διαστήματι τοὺς διώκοντας. Εὖ οὖν νομίζεις, ὅτι πάνθ' ὅσα τῶν ὑπ' οὐρανὸν ὠκυδρομώτατα ἑστάναι ἂν δέξαι, πρὸς τὴν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων φορὰν ἀστέρων ἀντεξετασθέντα. Καίτοι σύμπας οὐρανὸς ὑπὸ θεοῦ γέγονεν· ἀεὶ δὲ τὸ ποιοῦν τοῦ γινομένου προελήλυθεν· ὥςτε ἐξ ἀνάγκης οὐ μόνον τὰ ἄλλα τῶν παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων ὀξυκινητότατον, ὁ νοῦς, ἀπεριγράφοις ἀπολειφθείη τῆς καταλήψεως τοῦ αἰτίου διαστήμασιν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀστέρες παραμείβονται τὰ κινούμενα, καὶ αὐτοὶ κινούμενοι· ὁ δὲ θεός, τὸ παραδοξότατον, ἑστὼς ἔφθακε πάντα. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ ἐγγύτατα ὁ αὐτὸς ὢν καὶ μακράν ἐστιν, ἁπτόμενος μὲν ταῖς ποιητικαῖς καὶ κολαστηρίοις δυνάμεσι, πλησίον ὑπαρχούσαις ἑκάστου, πορρώτατον δὲ τῆς κατὰ τὸ εἶναι φύσεως αὐτοῦ τὸ γεννητὸν ἀπεληλακώς, ὡς μηδὲ κατὰ τὰς ἀκραιφνεῖς καὶ ἀσωμάτους τῆς [*] διανοίας ἐπιβολὰς ψαύσασθαι δύνασθαι. Τοῖς μὲν οὖν φιλοθέοις τὸ ὂν ἀναζητοῦσι, κἂν μηδέποθ' εὕρωσι, συγχαίρομεν· ἱκανὴ γὰρ ἐξ ἑαυτῆς προςευφραίνειν ἐστὶν ἡ τοῦ καλοῦ ζήτησις, κἂν ἀτυχῆται τὸ τέλος. Τῷ δὲ φιλαύτῳ Κάϊν συναχθόμεθα, ὡς ἀφάνταστον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τοῦ ὄντος καταλέλοιπε, τό, ᾧ μόνῳ βλέπειν ἠδύνατο, ἑκουσίως πηρώσας.

ominis a Deo aversi, qualis Cain, fluctuatio, hominis pii quies est. (7-9.)

7. Ἄξιον δὲ σκέψασθαι καὶ τὴν χώραν, εἰς ἣν ἐκ
οσώπου γενόμενος θεοῦ στέλλεται, ἐπειδὴ καλεῖται
λος· δηλοῦντος τοῦ νομοθέτου, ὅτι ὁ ἀφραστάτοις καὶ
ιδρύτοις ὁρμαῖς κεχρημένος σάλον καὶ κλόνον, οἷα κυ-
ὖον πέλαγος πρὸς ἐναντίων πνευμάτων χειμῶνος ὥρᾳ,
ομένει, γαλήνης δὲ ἢ νηνεμίας ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὄναρ ἐπῄ-
ηται. Ὥσπερ δὲ ὅταν ναῦς σαλεύῃ θαλαττεύουσα,
᾽ οὔτε πλεῖν οὔτε ὁρμεῖν ἐστιν ἱκανή, διαφερομένη δὲ
καὶ ἐκεῖ πρὸς ἑκάτερον τοῖχον ἀποκλίνει καὶ θαλατ-
νουσα ἀντιῤῥέπει· οὕτως ὁ φαῦλος παραφόρῳ καὶ
ιαινούσῃ διανοίᾳ κεχρημένος, εὐθύνειν τὸν ἑαυτοῦ
ὖν ἀπταίστως ἀδυνατῶν, ἀεὶ σαλεύει, βίου μελετῶν
τροπήν. Ὁ δὲ εἱρμὸς τῆς ἀκολουθίας οὐ μετρίως με
ιπλήττει· συμβαίνει γὰρ τὸ μὲν τῷ ἑστῶτι πλησιάζον
ίας διὰ πόθον ὁμοιότητος ἐφίεσθαι. Τὸ μὲν οὖν
νῶς ἑστὼς θεός ἐστιν, τὸ δὲ κινητὸν ἡ γένεσις· ὥστε
ν προσιὼν θεῷ στάσεως ἐφίεται, ὁ δὲ ἀπαλλαττόμε-
ἅτε γενέσει τῇ τρεπομένῃ προσιών, κατὰ τὸ εἰκὸς
ἴται.

8. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ἀραῖς γέγραπται, ὅτι „οὐκ
αύσεις, οὐδ᾽ οὐ μὴ γένηται στάσις τῷ ἴχνει τοῦ πο-
ου (Deut. 28, 65), καὶ μικρὸν ὕστερον, ὅτι „ἔσται
ἡ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου"
v. 66). Πέφυκε γὰρ ὁ ἄφρων ἀεὶ περὶ τὸν ὀρ-
λόγον κινούμενος ἠρεμίᾳ καὶ ἀναπαύσει δυςμενὴς εἶ-
:αὶ ἐπὶ μηδενὸς ἑστάναι παγίως καὶ ἐρηρεῖσθαι
ιτος. Ἄλλοτε γοῦν ἀλλοῖα δοξάζει, καὶ περὶ τῶν

αὐτῶν ἔστιν ὅτε, μηδενὸς περὶ αὐτὰ συμβεβηκότος καινοτέρου, τὰ ἐναντία μέγας καὶ μικρός, καὶ ἐχθρὸς καὶ φίλος, καὶ πάντα, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ μαχόμενα ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ γινόμενος. Καὶ „ἔστιν αὐτῷ“, [*] ὅπερ ἔφη ὁ νομοθέτης, „πᾶσα ἡ ζωὴ κρεμαμένη,“ βάσιν οὐκ ἔχουσα ἀκράδαντον, ἀλλὰ πρὸς τῶν ἀντισπώντων [καὶ] μεθελκόντων ἀεὶ φορουμένη πραγμάτων. Οὗ χάριν ἐν ἑτέροις „Κεκατηραμένον ὑπὸ θεοῦ τὸν κρεμάμενον ἐπὶ ξύλου“ (Deut. 21, 23) φησίν, ὅτι θεοῦ *δεῖ* ἐκκρεμᾶσθαι. Ὅδε ἀπηώρησεν ἑαυτὸν σώματος, ὅ ἐστιν ἐν ἡμῖν ξύλινος ὄγκος, ἐπιθυμίαν ἐλπίδος ἀντικαταλλαξάμενος, ἀγαθοῦ τελείου μέγιστον κακόν. Ἐλπὶς μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν οὖσα προσδοκία, ἐκ φιλοδώρου θεοῦ τὴν διάνοιαν ἀρτᾷ· ἐπιθυμία δὲ ἀλόγους ἐμποιοῦσα ὀρέξεις, ἐκ τοῦ σώματος, ὃ δεξαμενὴν καὶ χώραν ἡδονῆς ἡ φύσις ἐδημιούργησεν.

9. Οὗτοι μὲν οὖν ὥσπερ ἀπ᾽ ἀγχόνης τῆς ἐπιθυμίας ἐκκρεμάσθωσαν. Ἀβραὰμ δὲ ὁ σοφὸς ἐπειδὴ ἕστηκε, συνεγγίσας τῷ ἑστῶτι θεῷ· λέγει γάρ, ὅτι „ἑστὼς ἦν ἐναντίον κυρίου, καὶ ἐγγίσας εἶπεν“ (Gen. 18, 22 s.). Ὄντως γὰρ ἀτρέπτῳ ψυχῇ πρὸς τὸν ἄτρεπτον θεὸν μόνη πρόσοδός ἐστι, καὶ ἡ τοῦτον διακειμένη τὸν τρόπον ἐγγὺς ὡς ἀληθῶς ἵσταται δυνάμεως θείας. Τό γε μὴν χρησθὲν τῷ πανσόφῳ Μωϋσῇ λόγιον ἐναργέστατα δηλοῖ τὴν περὶ τὸν σπουδαῖον βεβαιοτάτην εὐστάθειαν. Ἔστι δὲ τὸ λόγιον τοιόνδε· „Σὺ δὲ αὐτὸς στῆθι μετ᾽ ἐμοῦ.“ (Deut. 5, 31.) Ἐξ οὗ δύο παρίστανται· ἓν μέν, ὅτι τὸ ὂν τὸ τὰ ἄλλα κινοῦν καὶ τρέπον ἀκίνητόν τε καὶ ἄτρεπτον, ἕτερον δέ, ὅτι ἑαυτοῦ φύσεως, ἠρεμίας, τῷ σπουδαίῳ μεταδίδωσιν. Ὡς γάρ, οἶμαι, κανόνι ὀρθῷ τὰ

ῥεβλὰ εὐθύνεται, οὕτως τὰ κινούμενα κράτει τοῦ ἱστῶ-
ς ἐπέχεταί τε καὶ ἵσταται. Νυνὶ μὲν οὖν ἑτέρῳ στῆ-
ι μετ' αὐτοῦ παραγγέλλει. Ἀλλαχόθι δέ φησι· „Ἐγὼ
ταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἀναβιβάσω σε
τέλος.“ (Gen. 46, 4.) Οὐχί· σὺ μετ' ἐμοῦ. Διὰ τί;
ι θεοῦ μὲν ἴδιον ἠρεμία καὶ στάσις, γενέσεως δὲ μετά-
τις τε καὶ μεταβατικὴ πᾶσα κίνησις. Ὅταν μὲν οὖν
ς τὸ ἴδιον ἀγαθὸν καλῇ, „σὺ μετ' ἐμοῦ στῆθι“ φη-
, οὐκ· ἐγὼ μετὰ σοῦ· οὐ γὰρ στήσεται ὁ θεός, ἀλλ'
ἕστηκεν. Ὅταν δὲ πρὸς τὸ οἰκεῖον γενέσεως ἔρχη-
ὀρθότατα ἐρεῖ· „Ἐγὼ μετὰ σοῦ καταβήσομαι.“
ὶ γὰρ ἡ τόπων ἐνάλλαξις ἁρμόζει· ὥστε μετ' ἐμοῦ οὐ-
κάτειστιν, ἐγὼ γὰρ οὐ τρεπόμενος· στήσεται δέ, ὃ τί
ἠρεμίᾳ μοι φίλον. Σὺν δὲ τοῖς κατιοῦσι μεταβατι-
— ἀδελφὸν γὰρ καὶ συγγενὲς αὐτοῖς μετάβασις —
καταβήσομαι, οὐ τοπικῶς χωρία ἐναλλάττων, ὃς τὸ
ἐμαυτοῦ πεπλήρωκα. Καὶ τοῦτο μέντοι ποιῶ διὰ
ως οἶκτον λογικῆς, ἵνα ἐκ τῶν παθῶν ᾅδου πρὸς τὸν
λύμπιον χῶρον ἀρετῆς ἀναβιβασθῇ, ποδηγετοῦντος
, ὃς τὴν εἰς οὐρανὸν ἄγουσαν ὁδὸν ἀνατέμνων λεω-
ν ἱκέτισι ψυχαῖς, ὡς μὴ χαῦνοι ἐμβαδίζωσι, πάσαις
έδειξα.“

Naïd ex adverso Edem.

0. Δεδηλωκότες οὖν ἑκατέραν, ἠρεμίαν τε ἀστείου,
ρρονος σάλον, τὸ ἑπόμενον τῷ λόγῳ συνεπισκεψώ-
Φησὶ γὰρ Ναΐδ, τὸν κλόνον, εἰς ὃν ἡ ψυχὴ
ίσατο, ἀπέναντι Ἐδέμ. Συμβολικῶς δέ ἐστιν Ἐδὲμ
καὶ θεῖος λόγος, παρ' ὃ ἑρμηνείαν ἔχει τρυφήν·
νφραίνεται καὶ ἐντρυφᾷ πρὸ τῶν ἄλλων ἀμιγέσι

καὶ Λάμεχ ἀπόγονοι μὲν Κάϊν, ἀπόγονοι δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ τοῦ Σῆθ εἰσι. Χρὴ τοίνυν εἰδέναι, ὅτι τῶν λεχθέντων ἕκαστον ὀνομάτων ἑρμηνευθὲν διπλοῦν ἐστιν· ἑρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν Ἐνὼχ, καθάπερ εἶπα, χάρις σου, Μαθουσάλεμ δὲ ἐξαποστολὴ θανάτου, ὁ δ᾽ αὖ Λάμεχ ταπείνωσις. Τὸ μὲν οὖν „χάρις σου" λέγεται μὲν πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν ὑπ᾽ ἐνίων, λέγεται δὲ καὶ πρὸς τὸν τῶν ἄλλων ὑπὸ τῶν ἀμεινόνων. Οἱ μὲν οὖν φάσκοντες δωρεὰν εἶναι τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς πάνθ᾽ ὅσα ἐν τῷ νοεῖν ἢ αἰσθάνεσθαι ἢ λέγειν, ἀσεβῆ καὶ ἄθεον εἰςηγούμενοι δόξαν, γένει τῷ Κάϊν προςκεκληρώθωσαν, ὃς μηδὲ αὐτοῦ κρατεῖν ἱκανὸς ὢν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν, ὡς ἔχοι τὴν παντελῆ κτῆσιν· οἱ δὲ ὅσα ἐν γενέσει καλὰ μὴ σφετεριζόμενοι, χάρισι δὲ ταῖς θείαις ἀναγράφοντες, εὐγενεῖς πρὸς ἀλήθειαν, οὐκ ἐκ παλαιπλουσίων, ἀλλ᾽ ἐκ φιλαρέτων καὶ ... φύντες, ὑπὸ ἀρχηγέτῃ τῷ [*] Σῆθ τετάχθωσαν. Δυςεύρετον σφόδρα τὸ τούτων ἐστὶ γένος, ἀποδιδρασκόντων τὸν ἐπίβουλον καὶ ῥᾳδιουργὸν καὶ πανοῦργον καὶ κεχυμένον, παθῶν τε καὶ κακιῶν πλήρη βίον. Ὅσους γὰρ ὁ θεὸς εὐαρεστήσαντας αὐτῷ μετεβίβασε καὶ μετέθηκεν ἐκ φθαρτῶν εἰς ἀθάνατα γένη, παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐκέθ᾽ εὑρίσκονται.

13. Διεσταλκότες οὖν τὰ περὶ τὸν Ἐνὼχ σημαινόμενα μέτιμεν ἑξῆς ἐπὶ τὸν Μαθουσάλα, ὃς ἦν „ἐξαποστολὴ θανάτου". Δύο δ᾽ ἐκ ταύτης παρίσταται φωνῆς· ἓν μέν, καθ᾽ ὃ τινὶ ἐπιπέμπεται θάνατος, ἕτερον δέ, καθ᾽ ὃ ἀπό τινος ἀποστέλλεται. Ὅτῳ μὲν οὖν ἐπιπέμπεται, θνήσκει πάντως ἐκεῖνος, ἀφ᾽ οὗ δὲ ἀποστέλλεται, ζῇ τε καὶ περίεστι· τῷ μὲν δὴ Κάϊν ὁ τὸν θάνατον δεχόμενος ἐστὶν *οἰκεῖος*, ἀεὶ τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον θνή-

ιοντι, τῷ δὲ Σὴθ συγγενέστατος, ἀφ' οὗπερ ἀποστέλ-
ται καὶ διατειχίζεται τὸ ἀποθνήσκειν, τὴν γὰρ ἀληθῆ
ὴν ὁ σπουδαῖος κεκάρπωται. Καὶ μὴν ὅ γε Λάμεχ
ταπείνωσις" ὢν ἀμφίβολός ἐστιν· ἢ γὰρ ὑφιεμένων τῶν
ς ψυχῆς τόνων κατὰ τὰ ἐξ ἀλόγων παθῶν ἐγγενόμενα
σήματά τε καὶ ἀῤῥωστήματα ταπεινούμεθα, ἢ κατ'
ετῆς ζῆλον στέλλοντες ἑαυτοὺς ἀπ' οἰδούσης οἰήσεως.
μὲν οὖν προτέρα γίνεται κατ' ἀσθένειαν, εἶδος τῆς
λυμόρφου καὶ πολυτρόπου λέπρας οὖσα. „Ὅταν γὰρ
ὄψις ταπεινοτέρα φαίνηται" (Lev. 13, 3) τὴν ὁμαλὴν
εὔψονον κλασθεῖσα φαντασίαν, τὴν χαλεπὴν νόσον
πραν" ὁ νομοθέτης φησὶ γενέσθαι. Ἡ δὲ ἑτέρα
ὁ ἰσχύος συνίσταται [καὶ] καρτερίας, ἢ καὶ ἱλασμὸς
ται, κατὰ τὸν τῆς δεκάδος ἀριθμὸν τέλειον· προστέ-
ται γὰρ τὰς ψυχὰς ταπεινοῦν δεκάτῃ τοῦ μηνός (Lev.
27), ὅπερ ἐστὶ μεγαλαυχίαν ἀποτίθεσθαι, ἧς ἡ ἀπό-
ις ἀδικημάτων ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἐργάζεται πα-
ησιν. Ὁ μὲν οὖν οὕτως ταπεινὸς Λάμεχ ἔγγονος
ἐστι Σὴθ, πατὴρ δὲ τοῦ δικαίου Νῶε, ὁ δὲ ἐκείνως
άστημα Κάϊν.

*, quam aedificat Enoch, est opinio, quam stabilire sata-
git. Aliae urbium structurae.* (14-18.)

14. Ἑπόμενον δὲ ἂν εἴη σκέψασθαι, τίνος ἕνεκα
ν καὶ οἰκοδομῶν πόλιν αὐτὸς οὗτος εἰσάγεται. Πλή-
γὰρ ἀνθρώπων *μεγέθους* δεῖ πόλεως πρὸς οἴκησιν·
δὲ κατ' ἐκεῖνον οὖσι τὸν χρόνον ὑπόρειά τις ἢ μι-
ἄντρον αὐταρκέστατον ἦν διαίτημα. Καὶ ἐγὼ μὲν
„τρισί", τὸ δ' εἰκὸς ἑνὶ μόνῳ ἑαυτῷ· οὐδὲ γὰρ οἱ
ς δολοφονηθέντος τὴν αὐτὴν τῷ κτείναντι πόλιν

ται, οὕτως ὁ νοῦς τὸ οἰκεῖον φῶς ἀποστέλλων πάντα καὶ τὰ σώματα καὶ πράγματα τηλαυγῶς παρασκευάζει καταλαμβάνεσθαι. Διόπερ οὐκ ἄν τις εἰπὼν ἁμάρτοι τοῦ συγκρίματος εἶναι ἡμῶν τὸν νοῦν ἥλιον, ὃς ἐν ἀνθρώπῳ, τῷ βραχεῖ κόσμῳ, μὴ ἀνατείλας καὶ τὸ ἴδιον φέγγος ἐκλάμψας, πολὺ σκότος τῶν ὄντων καταχέας, οὐδὲν ἐᾷ προφέρεσθαι.

17. Τὸν βουνὸν τοῦτον ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ ἐν τοῖς πρὸς Λάβαν δικαίοις μάρτυρα καλεῖ, δογματικώτατα δηλῶν, ὅτι ὁ νοῦς ἑκάστῳ μάρτυς ἐστὶν ὧν ἐν ἀφανεῖ βουλεύεται· καὶ τὸ συνειδός, ἔλεγχος ἀδέκαστος καὶ πάντων ἀψευδέστατος, πρὸ τούτων τῶν πόλεων οἰκοδομεῖται. Φησὶ γὰρ „τοὺς κατασκόπους ἐλθεῖν εἰς Χεβρών, ἐκεῖ δ' εἶναι Ἀχειμὰν καὶ Σεσεὶν καὶ Θαλαμεὶν, γενεᾶς Ἐνώχ". Εἶτ' ἐπιφέρει· „καὶ Χεβρὼν ἑπτὰ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη πρὸ τοῦ Τανὶν Αἰγύπτου." (Num. 13, 23.) Φυσικωτάτως τὰς ὁμωνυμίας εἴδεσι διαστέλλεται. Χεβρὼν ἑρμηνεύεται συζυγή· δισσὸν δὲ τοῦτο, ψυχῆς ἢ σώματι συνεζευγμένης ἢ πρὸς ἀρετὴν ἡρμοσμένης. Ἡ μὲν οὖν σωματικαῖς συζυγίαις ὑποβάλλουσα αὑτὴν οἰκήτορας ἔχει τοὺς λεχθέντας· ἑρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν Ἀχειμὰν ἀδελφός μου, ὁ δὲ Σεσεὶν ἐκτός μου, ὁ δὲ Θαλμεῒν κρεμάμενός τις· ἀνάγκη γὰρ ψυχαῖς ταῖς φιλοσωμάτοις ἀδελφὸν μὲν νομίζεσθαι τὸ σῶμα, τὰ δὲ ἐκτὸς ἀγαθὰ διαφερόντως τετιμῆσθαι. Ὅσαι δὲ τοῦτον διάκεινται τὸν τρόπον, ἀψύχων ἐκκρέμανται καί, [*] καθάπερ οἱ ἀνασκολοπισθέντες, ἄχρι θανάτου φθαρταῖς ὕλαις προσήλωνται. Ἡ δὲ τῷ καλῷ συνεζευγμένη διαφερόντων ταῖς ἀρεταῖς ἔλαχεν οἰκητόρων, οὓς τὸ διπλοῦν σπήλαιον ζυγάδην κεχώρηκεν, Ἀβραὰμ Σάῤῥαν, Ἰσαὰκ Ῥεβέκκαν, Λείαν Ἰακώβ, ἀρε-

καὶ τοὺς ἔχοντας. Χεβρὼν αὕτη, μνήμας ἐπιστή-
καὶ σοφίας θησαυροφυλακοῦσα, προτέρα καὶ τῆς
ὡς καὶ πάσης ἐστὶν Αἰγύπτου. *Πρεσβυτέρας*
ἡ φύσις ψυχὴν μὲν σώματος, *Αἰγύπτου*, ἀρετὴν δὲ
ς, Τανέως — ἐντολὴ γὰρ ἀποκρίσεως ἑρμη-
αι Τανίς — εἰργάζετο, τὸ πρεσβύτερον ἀξιώματι
ον ἢ χρόνου μήκει δοκιμάσασα.

18. Παρ᾽ ὃ καὶ τὸν Ἰσραὴλ νεώτερον ὄντα χρόνῳ
τόγονον υἱὸν" ἀξιώματι καλεῖ (Exod. 4, 22), δια-
τάς, ὅτι τὸν θεὸν ὁρᾶν, ἀρχεγονώτατον ὄν, τετί-
τοῦ ἀγεννήτου διαιωνίτου γέννημα πρώτιστον, ἐκ
αρὰ τοῖς θνητοῖς μισουμένης ἀρετῆς ἀποκυηθέν, ᾧ
ος ἐστὶν ὡς πρεσβυτάτῳ „διπλᾶ δίδοσθαι τὸ πρε-
" (Deut. 21, 17). Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἑβδόμη τάξει
πιγέννημά ἐστιν ἑξάδος, δυνάμει δὲ πρεσβυτάτη
ς ἀριθμοῦ, μηδὲν διαφέρουσα μονάδος. Δηλώσει
αὐτὸς ἐν τῷ τῆς κοσμοποιΐας ἐπιλόγῳ φάσκων·
κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάν-
ων ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε. Καὶ εὐλόγησεν ὁ
ὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι ἐν
ατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρ-
θεὸς ποιῆσαι." Εἶτ᾽ ἐπιλέγει· „Αὕτη ἡ βίβλος
ς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο, ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίη-
θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν." (Gen. 2, 2-4.)
πρώτῃ ταῦτα γέγονεν, ὥστε τὴν ἑβδόμην εἰς μο-
ὴν πρώτην καὶ ἀρχὴν τῶν ὅλων ἀναφέρεσθαι.
μηκύναμεν ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τηλαυγέστερον δό-
ὁ Κάϊν, ὥσπερ τινὰ πόλιν, οἴεται δεῖν κατα-
ν.

Enochi filius est Gaidad i. e. grex i. è. vires brutae in gregem collectae.

19. Υἱὸς δὲ τοῦ Ἐνὼχ λέγεται Γαϊδὰδ (Gen. 4, 18), ὃ ἑρμηνεύεται ποίμνιον. Σφόδρα ἀκολούθως· τὸν γὰρ τῷ νῷ χαριζόμενον τὰ πάντα, τῷ μηδὲ τὴν αὑτοῦ φύσιν, ἥτις ἐστί, καταλαβεῖν δυναμένῳ, γεννῆσαι ἀλόγους ἥρμοττε δυνάμεις, ἀγειρομένας εἰς ποίμνιον· οὐ γὰρ λογικῶν ἀνδρῶν τὸ δόγμα. Ποίμνη δὲ πᾶσα τὸν ἐπιστάντα οὐκ ἔχουσα ποιμένα, μεγάλαις ἐξ ἀνάγκης κακοπραγίαις [*] χρῆται, ἅτ' οὐ δυναμένη δι' ἑαυτῆς ἀπωθεῖσθαι μὲν τὰ βλάπτοντα, αἱρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφελήσοντα. Παρ' ὃ καὶ Μωϋσῆς εὐχόμενός φησιν· „Ἐπισκεψάσθω κύριος, ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης, ὅςτις ἐξελεύσεται πρὸ προςώπου αὐτῶν καὶ ὅςτις εἰςελεύσεται, καὶ ὅςτις ἐξάξει αὐτοὺς καὶ ὅςτις εἰςάξει, καὶ οὐκ ἔσται ἡ συναγωγὴ κυρίου ὥςπερ πρόβατα, οἷς οὐκ ἔστι ποιμήν.“ (Num. 27, 16.) Ὅταν γὰρ ὁ προστὰς ἢ ὁ ἐπίτροπος ἢ πατήρ, ἢ ὅ τι φίλον καλεῖν, τοῦ συγκρίματος ἡμῶν, ὁ ὀρθὸς λόγος, οἴχηται καταλιπὼν τὸ ἐν ἡμῖν ποίμνιον, ἀτημέλητον ἐαθὲν διόλλυται μὲν αὐτό, μεγάλη δὲ τῷ δεσπότῃ ζημία γίνεται· τὸ δ' ἄλογον καὶ ἀποσταασίαστον θρέμμα χηρεῦσαν ἀγελάρχου τοῦ νουθετήσοντός τε καὶ παιδεύσοντος μακρὰν λογικῆς καὶ ἀθανάτου ζωῆς ἀπῴκισται.

Gaidadi filius Meel i. e. a vita Dei sc. seclusus.

20. Διὸ τοῦ Γαϊδὰδ υἱὸς εἶναι λέγεται Μεὴλ, οὗ τὸ ὄνομα μεταληφθέν ἐστιν ἀπὸ ζωῆς θεοῦ. Ἐπεὶ

αρ τὸ ποίμνιον ἄλογον, ὁ δὲ θεὸς πηγὴ λόγου, ἀνάγκη
ν ἀλόγως βιοῦντα τῆς θεοῦ ζωῆς ἀπεσχοινίσθαι. Τὸ
ν οὖν κατὰ θεὸν ζῆν ἐν τῷ ἀγαπᾶν αὐτὸν ὁρίζεται·
ωσῆς· λέγει γάρ, ὅτι „ἡ ζωή σου τὸ ἀγαπᾶν τὸν ὄν-
·“ (Deut. 30, 20.) Τοῦ δ᾽ ἐναντίου βίου παράδειγμα
ἧται τὸν ἀποτυχόντα τοῦ κλήρου τράγον· „Στήσει
ρ αὐτόν,“ φησί, „ζῶντα ἐναντίον κυρίου, τοῦ ἐξιλάσα-
αι ἐπ᾽ αὐτοῦ, ὥστε ἐξαποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν ἀπο-
μπήν“ (Lev. 16, 10)· ἄγαν ἐξητασμένως. Ὡς γὰρ
νῶν ἀπεχομένους πρεσβύτας εὖ φρονῶν οὐκ ἄν τις
ιδέξαιτο, ὅτι τὸ γῆρας, ἡ μακρὰ καὶ ἀνίατος νόσος,
ς τῶν ὀρέξεων ἐχάλασέ τε καὶ ἔλυσε τόνους, ἐπαίνου
ν ἀξιώσειε τοὺς ἡβῶντας, ὅτι φλεγούσης τῆς ἐπιθυ-
ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς ὅμως *σχαστηρίων*
ινων, τῶν κατὰ παιδείαν λόγων, εὐπορήσαντες τὸν
ν φλογμόν, ἀλλὰ καὶ βρασμὸν τῶν παθῶν ἐπεκού-
ν· *οὕτως* οἷς μὲν οὐδὲν νόσημα ἐκ πονηρᾶς φιλεῖ
ης ἐπανίστασθαι, ἐλάττων ἔπαινος ἕπεται, ὅτι κατὰ
ως εὐμοιρίαν ἀπροαιρέτως ἐχρήσαντο εὐτυχίᾳ, οἷς
εγερθὲν ἀντιστατεῖ, μείζων, εἰ δὴ διερεισάμενοι κα-
ν αὐτὸ βουληθεῖέν τε καὶ δυνηθεῖεν· τὰ γὰρ ἡδονῆς
δελέαστρα αὐστηρῷ τόνῳ καθελεῖν ἰσχῦσαι τὸν
ουσίοις ἔχει κατορθώμασιν ἔπαινον. *Ὅταν* οὖν
ν εὐδαίμονα κλῆρον ἀπολαχόντα μηδέν,... ζῇ δὲ ἐν
τὰ ἀποπομπαῖα νοσήματα καὶ ἀῤῥωστήματα, [*]
άζωμεν αὐτὰ ἀνατρέπειν καὶ καταβάλλειν· τὸ γὰρ
ασθαι ἐπ᾽ αὐτῶν τοιοῦτόν ἐστιν ὁμολογῆσαι, ὅτι
ς αὐτὰ ἐν ψυχῇ ζῶντα καὶ περιόντα οὐκ ἐνδίδομεν,
ντιβαίνοντες ἅπασι καρτερῶς ἀπομαχόμεθα, μέχρις
ντελῶς ἀποδιοπομπησώμεθα.

Meelis filius Mathusala i. e. emissio mortis; Mathusalae filius Lamech i. e. humiliatio.

21. Τί δὲ ἕπεται τῷ μὴ κατὰ βούλημα τὸ τοῦ θεοῦ ζῶντι, ἢ θάνατος ὁ ψυχῆς; Οὗτος δὲ ὀνομάζεται Μαθουσάλα, ὃς ἑρμηνευθεὶς ἦν ἐξαποστολὴ τοῦ θανάτου. Διὸ τοῦ Μεὴλ υἱός ἐστι, τοῦ τὸν ἴδιον βίον ἀπολελοιπότος, ᾧ τὸ ἀποθνήσκειν ἐπιπέμπεται· ψυχῆς θάνατος, ὃς κατὰ πάθους *ἀλόγου* ἐστὶν αὐτῆς μεταβολή. Τοῦτο μέντοι τὸ πάθος ὅταν κυοφορήσῃ, μετὰ χαλεπῶν ὠδίνων νοσήματα καὶ ἀῤῥωστήματα ἔτεκεν ἀνίατα, ὑφ᾽ ὧν ἰλυσπωμένη ταπεινοῦται καὶ κάμπτεται· πιέζει γὰρ αὐτὴν ἕκαστον, ἐπιφέρον ἄχθος ἀνήνυτον, ὡς *μηδ᾽ ἀνακῦψαι* δύνασθαι. Τοῦθ᾽ ἅπαν ὠνόμασται Λάμεχ, ἑρμηνείαν γὰρ ἔχει ταπείνωσιν, ἵν᾽ εἰκότως τοῦ Μαθουσάλα γένηται ὁ Λάμεχ υἱός, πάθος τοῦ περὶ ψυχὴν θανάτου ταπεινόν, ὑπεῖκον, ἀλόγου ὁρμῆς ἔκγονον ἀῤῥώστημα.

„Humilis" Lamech duas uxores ducit, maxima mala sibi ipse imponens. (22. 23.)

22. „Ἔλαβε δὲ ἑαυτῷ Λάμεχ δύο γυναῖκας· ὄνομα τῇ μιᾷ δὲ Ἀδά, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ Σέλλα." (Gen. 4, 19.) Πᾶν ὅ τι ἐὰν ἑαυτῷ λαμβάνῃ φαῦλος, πάντως ἐστὶν ἐπίληπτον, ἅτε γνώμῃ δυςκαθάρτῳ μαινόμενον· καὶ γὰρ ἔμπαλιν αἱ τῶν σπουδαίων ἑκούσιοι πράξεις ἐπαινεταὶ πᾶσαι. Διὸ νῦν μὲν ὁ Λάμεχ ἑαυτῷ γυναῖκας αἱρούμενος κακὰ μέγιστα αἱρεῖται· αὖθις Ἀβραάμ, Ἰακώβ, Ἀαρὼν ἑαυτοῖς λαμβάνοντες ἀγαθοῖς οἰκείοις συνέρχονται. Λέγει ἐπὶ μὲν Ἀβραὰμ οὕτως· „Καὶ ἔλαβεν

ʾβραὰμ καὶ Ναχὼρ ἑαυτοῖς γυναῖκας· ὄνομα τῇ γυναι-
Ἀβραὰμ Σάῤῥα.“ (Gen. 11, 29.) Ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ·
Ἀναστὰς ἀπόδραθι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν εἰς τὸν οἶ-
ν Βαθουὴλ πατρὸς τῆς μητρός σου, καὶ λάβε σεαυτῷ
εῦθεν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων Λάβαν ἀδελφοῦ τῆς
τρός σου.“ (Gen. 28, 2.) Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀαρών·
Ἔλαβε δὲ Ἀαρὼν τὴν Ἐλιζαβέτ, θυγατέρα Ἀμιναδάμ,
ελφὴν Ναασσὼν ἑαυτῷ γυναῖκα.“ (Exod. 6, 23.) Ἰσαὰκ
καὶ Μωϋσῆς λαμβάνουσι μέν, οὐ δι' ἑαυτῶν δὲ λαμ-
νουσιν, ἀλλ' ὁ μὲν Ἰσαὰκ ὅτε „εἰςῆλθεν εἰς τὸν οἶκον
: μητρὸς“ (Gen. 24, 67) λαμβάνειν λέγεται, Μωϋσεῖ
„ὁ ἄνθρωπος, παρ' ᾧ κατῴκησε, τὴν θυγατέρα Σέπ-
ραν ἐκδίδοται.“ (Exod. 2, 21.)

23. Τούτων δ' οὐ παρέργως αἱ διαφοραὶ παρὰ τῷ
ομοθέτῃ [*] μεμήνυνται. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσκηταῖς προ-
ήκουσι καὶ βελτιουμένοις ἡ ἑκούσιος αἵρεσις τοῦ ἀγα-
ῦ μαρτυρεῖται, ἵνα μηδ' ὁ πόνος ἀστεφάνωτος ἀφεθῇ·
δ' αὐτοδιδάκτου καὶ αὐτομαθοῦς σοφίας ἀξιωθεῖ-
ἕπεται τὸ μὴ δι' ἑαυτῶν, παρὰ θεοῦ δὲ ἐγγυᾶσθαι
ν καὶ λαμβάνειν τῶν σοφῶν σύμβιον ἐπιστήμην. Ὁ
ῶν ἀνθρωπίνων ἀποῤῥιφεὶς, ὁ ταπεινὸς καὶ χαμαί-
ς Λάμεχ, προτέραν Ἀδὰ ἄγεται γυναῖκα, ἥτις ἑρ-
ύεται *μαρτύρία*, προξενήσας ἑαυτῷ αὐτὸς τὸν
ν· οἴεται γὰρ τὴν κατὰ τὰς εὐθίκτους ἐπιβουλὰς
κίνησιν καὶ διέξοδον τοῦ νοῦ, μηδενὸς τῶν εἰς εὐ-
ἰ κατάληψιν κωλυσιουργοῦντος, ἀγαθὸν εἶναι πρῶ-
ἀνθρώπῳ. Τί γὰρ ἂν εἴη, φησί, κρεῖττον τοῦ τὰς
ας, τὰς διανοήσεις, τὰς εἰκασίας, τοὺς στοχασμούς,
λως τὰς βουλάς, τὸ λεγόμενον, ἀρτίοις ποσὶ βαίνειν,
τὶ τὸ τέλος ἀπταίστως προςέρχεσθαι, μαρτυρουμέ-

νης ἐν ἅπασι λεχθεῖσι διανοίας; Ἐγὼ δέ, εἰ μέν τις εὐθυβόλῳ καὶ εὐθίκτῳ γνώμῃ πρὸς μόνα χρῆται τὰ καλά, τοῦτον εὐδαίμονα γράφω, διδασκάλῳ τῷ νόμῳ χρώμενος, καὶ γὰρ αὐτὸς „ἄνδρα ἐπιτυγχάνοντα" εἶπε τὸν Ἰωσήφ (Gen. 39, 2 s.), οὐκ ἐν ἅπασιν, ἀλλ' „ἐν οἷς ὁ θεὸς τὸ εὐοδεῖν ἐχαρίζετο" — δωρεαὶ δὲ αἱ τοῦ θεοῦ καλαὶ πᾶσαι. Εἰ δέ τις τῷ τῆς φύσεως εὐστόχῳ καὶ εὐτρόχῳ μὴ πρὸς τὰ ἀστεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἐναντία κέχρηται, *ἐν διαφορᾷ* ἀδιάφορος ὤν, κακοδαιμονιζέσθω. Ἐν γοῦν ἀρᾶς εἴδει λέγεται κατὰ τὸν τῆς συγχύσεως τόπον, ὅτι „οὐκ ἐκλείψει ἐξ αὐτῶν πάνθ' ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν" (Gen. 11, 6)· ὄντως γὰρ ἀνήκεστός ἐστι συμφορὰ ψυχῇ εὐοδεῖν, οἷς ἂν ἐπιθῆται καὶ τὰ αἴσχιστα. Ἐγὼ δ' ἂν εὐξαίμην, εἴ ποτε διανοηθείην ἀδικεῖν, ἐπιλιπεῖν τὸ ἀδικεῖν, καὶ εἴπερ ζῆν ἀνάνδρως, ἐπιλιπεῖν τὸ ἀκολασταίνειν, καὶ εἰ θρασέως μέντοι καὶ πανούργως, ἔνδειαν θρασύτητος καὶ πανουργίας γενέσθαι παντελῆ· εἰ μὴ καὶ τοῖς κλέπτειν ἢ μοιχεύειν ἢ ἀνδροφονεῖν ἐγνωκόσιν, οὐκ ἔστιν ἄμεινον ἐπιδεῖν τούτων ἕκαστον ἐκλελοιπὸς καὶ διεφθαρμένον.

(Lamechi uxor) Ada i. e. „testimonium", pravis quidem serviens, mater est Iobeli i. e. „mutantis", omnia pervertentis. (24-29.)

24. Τὴν οὖν Ἀδὰ παραίτησαι, ὦ διάνοια, τὴν μαρτυροῦσάν τε τοῖς φαύλοις, μαρτυρουμένην ἐν [*] ταῖς πρὸς ἕκαστα αὐτοῦ ἐπιβουλαῖς. Εἰ δὲ κοινωνὸν αὐτὴν ἀξιώσεις ἔχειν, μέγιστον ἀποτέξεταί σοι κακόν, τὸν Ἰωβήλ (Gen. 4, 20), ὃς ἑρμηνεύεται μεταλλοιῶν· εἰ γὰρ τῇ μαρτυρίᾳ χαίρεις ὧν ἂν τύχῃ, στρέφειν καὶ ἀνακυλίειν

ιστα βουλήσῃ, τοὺς παγέντας ὑπὸ τῆς φύσεως τοῖς
ἀγμασιν ὅρους μετατιθείς. Σφόδρα καὶ Μωϋσῆς
θόμενος τοῖς τοιούτοις καταρᾶται λέγων· „Ἐπικατά-
τος ὁ μετατιθεὶς ὅρια τοῦ πλησίον.“ (Deut. 27, 17.)
λεῖ δὲ πλησίον καὶ ἐγγὺς τὸ ἀγαθόν· „Οὐ γὰρ ἂν
εἶναι,“ φησίν, „εἰς οὐρανόν, οὐδὲ πέραν θαλάττης
ικέσθαι δεῖ“ (Deut. 30, 12 ss.) κατὰ ζήτησιν τοῦ κα-
, „ἐγγὺς γὰρ καὶ πλησίον ἵστασθαι ἑκάστῳ.“ Καὶ
ῃ αὐτὸ διαιρεῖ, φυσικώτατα· „Ἐν γὰρ τῷ στόματί
,“ φησίν, „ἐστίν, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν ταῖς χερ-
τοῦτο δὲ ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν πράξεσι. Μέρη
τοῦ ἀγαθοῦ ταῦτα, ἐξ ὧν πέφυκε πήγνυσθαι, ὡς
ἡ ἑνὸς ἔνδεια οὐκ ἀτελὲς μόνον ἀπεργάζεται τὸ πᾶν,
ι καὶ συνόλως ἀναιρεῖ. Τί γὰρ ὄφελος λέγειν μὲν
βέλτιστα, διανοεῖσθαι δὲ καὶ πράττειν τὰ αἴσχιστα;
ιστῶν οὗτος ὁ τρόπος· τοὺς γὰρ περὶ φρονήσεως
καρτερίας ἀπομηκύνοντες λόγους τὰ ὦτα καὶ τῶν
ρα διψώντων ἀκοῆς ἀποκναίουσιν, ἐν δὲ ταῖς βου-
καὶ ταῖς κατὰ τὸν βίον πράξεσιν εὑρίσκονται δια-
άνοντες. Τί δὲ ὄφελος ἃ μὲν χρὴ διανοεῖσθαι, ἔρ-
δὲ ἀτόποις καὶ λόγοις χρῆσθαι, διὰ δὲ τῶν ἔργων
ὑπομένοντας ζημιοῦντας; Πράττειν δὲ *μὴν* τὰ
α, οὐ σὺν διανοίᾳ καὶ λόγῳ, πάλιν ὑπαίτιον· τὸ
ἄνευ τούτων τῆς ἀκουσίου μερίδος ὂν οὐδαμῇ οὐδα-
ἐπαινετόν. Εἰ δέ τινι ἐξεγένετο, καθάπερ λύρας
τασθαι τοὺς τοῦ ἀγαθοῦ πάντας ἤχους, καὶ συν-
ἀποφῆναι λόγον μὲν διανοίᾳ, διάνοιαν δὲ ἔργῳ, τέ-
καὶ πρὸς ἀλήθειαν εὐάρμοστος ὁ τοιοῦτος ἂν νο-
ο. Ὥσθ' ὁ μετατιθεὶς ὅρους τοῦ καλοῦ δικαίως
τός ἐστί τε καὶ λέγεται.

25. Τοὺς δὲ ὅρους τούτους οὐχ ἡ καθ' ἡμᾶς γένεσις ἔστησεν, ἀλλ' αἱ πρὸ ἡμῶν καὶ παντὸς τοῦ γεώδους πρεσβύτεροι λόγοι καὶ θεῖοι. Καθ' ἃ καὶ ὁ νόμος δεδήλωκεν, ἐπισκήπτων ἡμῶν ἑκάστῳ μὴ κιβδηλεύειν τὸ ἀρετῆς νόμισμα. Ἐν τούτοις· „Οὐ μετακινήσεις ὅρια τοῦ πλησίον, ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες σου." (Deut. 19, 14) Καὶ ἐν ἑτέροις· „Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι. Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ· καὶ ἐγένετο μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ." (Deut. 32, 7-9.) [*] Ἆρ' οὖν ἐὰν πύθωμαι τοῦ γεννήσαντος καὶ θρέψαντός με πατρός, ἢ τῶν ἐκείνου μὲν ἡλικιωτῶν, ἐμοῦ δὲ πρεσβυτέρων· Ἢ διένειμεν ἔθνη ὁ θεός, ἢ ἔσπειρεν, ἢ ᾤκισεν; ἀποκρινοῦνταί μοι παγίως, ὥςπερ τῷ μερισμῷ παρηκολουθηκότες ἑκάστῳ; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἡλικίας παρὰ τῶν γονέων καὶ ἔτι ἀρχαιοτέρων φιλοπευστήσαντες οὐδὲν σαφὲς ἀνεμάθομεν, οὐδὲν γὰρ εἶχον ὅ τι διδάξουσιν ἡμᾶς, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἄλλων ἀξιώσαντες γενέσθαι ἐπιστημόνων ἀνεπιστήμονες γνωρισμοί.

26. Μήποτ' οὖν „πατέρα" μὲν τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὸν ὀρθὸν λόγον καλεῖ, „πρεσβυτέρους" δὲ τοὺς ἑταίρους αὐτῶν καὶ φίλους. Οὗτοι τῆς ἀρετῆς τοὺς ὅρους ἐπήξαντο πρῶτοι, πρὸς οὓς ἄξιον φοιτῆσαι μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἕνεκα τῶν ἀναγκαίων. Τὰ δ' ἀναγκαῖα ταῦτα. Ὁπότε ὁ θεὸς διένεμε καὶ διετείχιζε τὰ τῆς ψυχῆς ἔθνη, τὰ ὁμόφωνα τῶν ἀλλογλώττων διϊστάς, καὶ διοικίζων τε τοὺς γῆς παῖδας, ἔσπειρε καὶ ἐξετόξευσεν

ρ' ἑαυτοῦ οὓς Ἀδὰμ ὠνόμασεν υἱούς, τότε τῶν ἀρετῆς
γόνων τοὺς ὅρους ἔστησεν ἰσαρίθμους ἀγγέλοις· ὅσοι
ρ θεοῦ λόγοι, τοσαῦτα ἀρετῆς ἔθνη τε καὶ εἴδη. Τί-
; αἱ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ λήξεις, καὶ τίς ἡ τοῦ παντάρ-
υ καὶ ἡγεμόνος ἀποκεκληρωμένη μοῖρα; Τῶν μὲν οὖν
ηρετῶν αἱ ἐν εἴδει ἀρεταί, τοῦ δὲ ἡγεμόνος τὸ ἐπί-
τον γένος Ἰσραήλ. Ὁ γὰρ ὁρῶν τὸν θεὸν ὑπὸ ἐκ-
πρεπεστάτου κάλλους ἀγόμενος, τῷ ὁρωμένῳ προσκεκλή-
ταί τε καὶ μεμέρισται. Πῶς οὖν οὐκ ἐπιπληκτέος Ἰω-
, ὃς ἑλλάδι γλώττῃ μεταλλοιῶν καλεῖται τὰς φύσεις
' πραγμάτων ἢ μεταποιῶν; Τὰ γὰρ φρονήσεως καὶ
τερίας καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς κάλλη
ιειδέστατα τύποις ἐναντίοις ἀφροσύνης καὶ ἀκρασίας,
ίας, ἁπάσης κακίας μετεχάραττεν, ἀφανίζων τὰ ἐνση-
θέντα πρότερα.

27. Ἀεὶ γὰρ ἐπιτεθειμέναι δεύτεραι σφραγῖδες τοὺς
προτέρων τύπους διαφθείρουσιν· ὁ δὲ γενόμενος
τούτου δεῖ κακὰ ἀγαθῶν ἐπιτρέπειν* ἀντικαταλλάτ-
ται, ὥςτ' οὐδὲ καλὰ πονηρῶν ἐᾷ, — πονηρὰ οὐ τὰ
λα *παραλαμβάνω*, ἐπεὶ τοῦτο δὴ εὔηθες μὴ προςίε-
: τὰ κακὰ ὑπὲρ κτήσεως τῶν [*] ἀμεινόνων, ἀλλὰ τὰ
πηρὰ καὶ ἐπίπονα, ἅπερ Ἀττικοὶ τὴν πρώτην ὀξυ-
ὔντες συλλαβὴν καλοῦσι πόνηρα. Ἔστι δὲ τὸ διά-
α τοιοῦτο· „Πᾶν ὃ ἂν ἔλθῃ ἐν τῷ ἀριθμῷ ὑπὸ
άβδον, τὸ δέκατον ἅγιον τῷ κυρίῳ. Οὐκ ἀλλάξεις
' πονηρῷ· ἐὰν δ' ἀλλάξῃς, αὐτό τε καὶ τὸ ἄλλαγμα
ἅγια“. (Lev. 27, 32 s.) Καίτοι πῶς τό γε πονη-
ένοιτ' ἂν ἅγιον; Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, τὸ ἐπίπονον, ἀλλ'
κῦλον παρείληπται, ὥςτε τοιοῦτον εἶναι τὸ δηλού-
· Τέλειον μὲν ἀγαθόν ἐστι τὸ καλόν, ἀτελὲς δὲ

φημίσαντες ὄνομα —, ἀλλ᾽ ἣν ὁ ἀρχαῖος ἀσκητῶν θίασος διήθλει, τὰς πιθανοὺς τῆς ἡδονῆς γοητείας ἀποστρεφόμενος, ἀστείῳ καὶ αὐστηρῷ χρώμενος τῇ τοῦ καλοῦ μελέτῃ. Τὴν βασιλικὴν ταύτην ὁδόν, ἣν ἀληθῆ καὶ γνήσιον ἔφαμεν εἶναι φιλοσοφία, ὁ νόμος καλεῖ θεοῦ ῥῆμα καὶ λόγον. Γέγραπται γάρ· „Οὐκ ἐκκλινεῖς ἀπὸ τοῦ ῥήματος, οὗ ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, δεξιὰ οὐδὲ ἀριστερά.“ Ὥςτε ἐμφανῶς ἐπιδεδεῖχθαι, ὅτι ταὐτόν ἐστι τῇ βασιλικῇ ὁδῷ τὸ θεοῦ ῥῆμα, εἴγε προτρέπει, μήτ᾽ ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μήτ᾽ ἀπὸ τοῦ ῥήματος, ὡς συνωνύμων ὄντων, ἀποκλίνοντας ὀρθῇ διανοίᾳ τὴν ἐπ᾽ εὐθεῖαν ἄγουσαν ἀτραπὸν μέσην τε καὶ λεωφόρον βαδίζειν.

31. [*] „Ὁ δὲ Ἰωβὰλ οὗτος,“ φησίν, „ἔστι πατὴρ ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.“ (Gen. 4, 20. 21.) Πατέρα μουσικῆς καὶ τῶν κατὰ μουσικὴν πάντων ὀργάνων τὸν γεγωνὸν λόγον προςφυέστατα καλεῖ. Τὸ γὰρ φωνητήριον ὄργανον ζώοις ἡ φύσις πρῶτον καὶ τελειότατον ἐργασαμένη πάσας αὐτῷ τὰς ἁρμονίας καὶ τὰ γένη τῶν μελῳδιῶν εὐθὺς ἐχαρίζετο, ἵν᾽ ᾖ τοῖς ἐκ τέχνης μέλλουσι δημιουργεῖσθαι προειργασμένον παράδειγμα. Καὶ καθάπερ γὰρ τὸ οὖς ἡμῶν κύκλους ἐν κύκλοις, ἐλάττους ἐν μείζοσι, γράφουσα σφαιρικὸν ἐτόρνευσε, τοῦ τὴν προσιοῦσαν φωνὴν μὴ *χεομένην* ἔξω σκεδάννυσθαι, εἴσω δὲ ὑπὸ τὸν κύκλον συναγομένην καὶ σφιγγομένην, οἷα διαχεομένης τῆς ἀκοῆς εἰς τὰς τοῦ ἡγεμονικοῦ δεξαμενὰς ἐπαντλεῖσθαι — καὶ τοῦτ᾽ εὐθὺς ἦν παράδειγμα θεάτρων τῶν κατὰ πόλεις εὐδαίμονας· πρὸς τὸ ὤτων σχῆμα ἄκρως ἡ θεάτρων κατασκευὴ μεμίμηται —· οὕτως καὶ τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν ἡ τὰ ζῶα φύσις διαπλά-

σα, ὥσπερ μουσικὸν κανόνα τείνασα, τὰ ἐναρμόνια καὶ
ωματιστικὰ καὶ διατονικὰ γένη συνυφαίνουσα, κατὰ
τῶν συνημμένων καὶ διεζευγμένων μελῳδιῶν παμπλη-
ῖς ποικιλίας παντὸς ὀργάνου μουσικοῦ παράδειγμα
υετο.

32. Ἴσως γοῦν αὐλοὶ καὶ λύραι, καὶ τὰ παραπλή-
μελῳδοῦντα τῆς ἀηδόνων ἢ κύκνων μουσικῆς το-
πον ἀπολείποντα, ὅσον ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα ἀρ-
ύπου παραδείγματος, φθαρτὸν εἶδος ἀφθάρτου γέ-
Τὴν μὲν γὰρ ἀνθρώπων μουσικὴν οὐδενὶ τῶν
ων συγκρίνειν ἄξιον, ἔχουσαν γέρας ἐξαίρετον, ᾧ τε-
ηται, τὴν ἔναρθρον σαφηνίαν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῇ
ὶ τὴν φωνὴν κράσει χρώμενα καὶ τῇ ἐπαλλήλῳ τῶν
ων μεταβολῇ ἀκοὰς αὐτὸ μόνον ἡδύνει, ὁ δὲ ἄνθρω-
ὥσπερ πρὸς τὸ λέγειν, οὕτως καὶ πρὸς τὸ ᾄδειν ἀρ-
θεὶς ὑπὸ φύ[σεως], ἑκάτερον, ἀκοήν τε καὶ νοῦν, ἐπά-
ι, τὴν μὲν τῷ μέλει κηλῶν, τὸν δὲ τοῖς νοήμασιν ἐπι-
φων. Καθάπερ γὰρ ὄργανον, ἀμούσῳ μὲν παρα-
ὲν, ἀνάρμοστον, μουσικῷ δέ, κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ τέχνην
μοστον γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ λόγος ὑπὸ
φαύλου νοῦ κινούμενος ἀνάρμοστος, ὑπὸ δὲ σπου-
ν πάνυ εὐμελὴς εὑρίσκεται. Λύρα γε μὴν ἢ εἴ τι
ὁμοίων, εἰ μὴ πληχθείη πρός τινος, ἠρεμεῖ· λόγος τε
] μὴ πληχθεὶς ὑφ' ἡγεμονικοῦ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον
ίαν ἄγει. Καὶ μὴν ὥσπερ ὄργανα κατὰ τὰς τοῦ
ς ἀπείρους ὅσας κράσεις μεθαρμόττεται, οὕτως καὶ
ος συνῳδός ἐστιν, [καὶ] ἑρμηνεὺς πραγμάτων γινό-
ἀμυθήτους λαμβάνει μεταβολάς. Τίς γὰρ ἂν
ος γονεῦσι καὶ τέκνοις διαλεχθείη, τῶν μὲν φύσει
ος, τῶν δὲ γένει δεσπότης ὤν; τίς δ' ἂν ἀδελφοῖς ἢ

Thobel „faber aeris et ferri“ est anima hominis voluptatibus dediti, quae quasi in incude in varias extensiones diducitur.

34. Εἶτά φησιν, ὅτι „οὗτος ἦν σφυροκόπος χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου.“ (Gen. 4, 22.) Τοῦ γὰρ σεσοβημένου περὶ τὰς ἢ σωματικὰς ἡδονὰς ἢ τὰς ἐκτὸς ὕλας ἡ ψυχὴ καθάπερ ἐπ᾽ ἄκμονος σφυρηλατεῖται, κατὰ τὰς τῶν ἐπιθυμιῶν μακρὰς καὶ διωλυγίους ἐκτάσεις ἐλαυνομένη. Τοὺς μέν γε φιλοσωμάτους ἴδοις ἂν ἀεὶ καὶ πανταχοῦ λίνα καὶ πάγας πρὸς τῶν ὧν ὀρέγονται θήραν τιθέντας, τοὺς δ᾽ αὖ φιλαργύρους καὶ φιλοδόξους τὸν περὶ ταῦτα οἶστρον καὶ ἵμερον ἐπὶ τὰ πέρατα γῆς καὶ θαλάττης ἀποστέλλοντας, καὶ ὥςπερ δικτύοις ταῖς ἀορίσταις αὐτῶν ὀρέξεσιν ἐπισπωμένους τὰ πανταχόθεν, μέχρις ἂν ὑπὸ βίας ἢ σφόδρα τάσις ῥῆξιν λαβοῦσα καὶ τοὺς ἕλκοντας ἀντεπισπωμένην πρηνεῖς καταβάλλῃ. Δημιουργοὶ δέ εἰσι πάντες οὗτοι πολέμου, παρ᾽ ὃ σίδηρον καὶ χαλκὸν ἐργάζεσθαι λέγονται, δι᾽ ὧν οἱ πόλεμοι [*] συνίστανται· τὰς μὲν γὰρ μεγίστας καὶ ἀνδρῶν ἰδίᾳ καὶ πόλεων κοινῇ διαφορὰς εὕροι τις ἂν *σκοπῶν* καὶ πάλαι γεγενημένας καὶ νῦν ὑπαρχούσας καὶ ἐσομένας αὖθις ἢ εὐμορφίας γυναικὸς εἵνεκα ἢ χρημάτων ἢ συνόλως ὅσα σώματος καὶ τῶν ἐκτός ἐστι πλεονεκτήματα. Παιδείας δὲ καὶ ἀρετῆς χάριν, ἃ τοῦ κρατίστου τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθά, διανοίας, ἐστίν, οὔτε ξενικὸς οὔτε ἐμφύλιος πώποτε κατέσχε πόλεμος· εἰρηναῖα γὰρ φύσει ταῦτα, ὑφ᾽ ὧν εὐνομία καὶ εὐστάθεια, καὶ ὅσα περικαλλέστατα εἴδη τῆς ψυχῆς ὀξυδερκεστάτοις ὄμμασιν, οὐχὶ τοῖς σώματος ἀμυδροῖς θεωρεῖται — ταῦτα μὲν γὰρ τὰ ἐκτὸς ἐπιφα-

ς μόνον ὁρᾷ, ὁ δὲ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸς εἴσω προ-
ὼν καὶ βαθύνας τὰ ἐν αὐτοῖς *σπλάγχνοις* ἐγκεκρυμ-
α κατεῖδε. Γίνονται δὲ αἱ ταραχαὶ ἢ αἱ στάσεις
αι τοῖς ἀνθρώποις ἀεὶ σχεδὸν περὶ μὲν οὐδενός, ἀλλὰ
γε τῆς πρὸς ἀλήθειαν σκιᾶς. Τὸν γὰρ δημιουργὸν
πολεμιστηρίων ὅπλων χαλκοῦ καὶ σιδήρου Θόβελ
Σέλλας, τῆς σκιᾶς, ὠνόμασεν, οὐ λόγων τέχναις,
ὀνομάτων ὑπερβάλλοντι κάλλει φιλοσοφῶν· ἔγνω
ὅτι πᾶς ἢ ναυτικὸς ἢ πεζὸς στρατὸς τοὺς μεγίστους
ται κινδύνους ἕνεκα σωματικῶν ἡδονῶν ἢ χάριν πε-
ίας τῶν ἐκτός, ὧν οὐδὲν βέβαιον ἢ πάγιον ὑπὸ τοῦ
α ἐξελέγχοντος αἰῶνος μαρτυρεῖται· σκιαγραφίαις
ἐπιπολαίοις ἐξ ἑαυτῶν *διαῤῥεούσαις* ἔοικε.

eli soror est Noema i. e. pinguedo, qua repleti qui sunt, insolescunt.

5. Τοῦ δὲ Θόβελ ἀδελφὴν εἶναί φησι Νοεμάν
4, 22), ἧς ἑρμηνεία πιότης· ἀκολουθεῖ γὰρ τοῖς
λειαν σώματος καὶ ἃς εἶπον ὕλας μεταδιώκουσιν,
τινὸς ὧν ὀρέγονται λάβωσι, πιαίνεσθαι. Τὴν δὲ
ην πιότητα οὐκ ἰσχύν, ἀλλ' ἀσθένειαν ἔγωγε τίθη-
δάσκει γὰρ ἀφίστασθαι θεοῦ τιμῆς, ἣ πρώτη καὶ
ψυχῆς ἐστι δύναμις. Μάρτυς δὲ ὁ νόμος ἐν
ιίζονι λέγων οὕτως· „Ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλα-
, καὶ ἐγκατέλιπε θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν, καὶ
ετο θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ.“ (Deut. 32, 15.) Ὄν-
ρ οὐκέτι μέμνηται τοῦ αἰωνίου, οἷς πρὸς καιρὸν ὁ
θησε· νομίζουσι γοῦν τὸν καιρὸν θεόν. Διὸ καὶ
ῆς μαρτυρεῖ προτρέπων πολεμεῖν ταῖς ἔναντι δό-
έγει γάρ· „Ἀφέστηκεν ὁ καιρὸς ἀπ' αὐτῶν, ὁ δὲ

κύριος ἐν ἡμῖν." (Num. 14, 9.) Ὥςθ᾿ [*] οἷς μὲν ὁ ψυχῇ βίος τετίμηται, λόγος θεῖος ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ, οἱ δὲ ὁ τῶν ἡδονῶν, ἐφήμερον καὶ κατεψευσμένην ἔχουσι ἀκαιρίαν. Οὗτοι μὲν οὖν ὑπὸ διαῤῥεούσης πιότητός τ καὶ τέρψεως ἐπὶ πλέον οἰδήσαντες καὶ περιταθέντε ἐξεῤῥάγησαν· οἱ δὲ τῇ τρεφούσῃ τὰς φιλαρέτους ψυχὰ σοφίᾳ πιαινόμενοι βέβαιον καὶ ἀκράδαντον ἴσχουσι δύναμιν, ἧς ὑπόδειγμα τὸ ὁλοκαυτούμενον ἀπὸ παντὸς ἱεροῦ στέαρ. Λέγει γὰρ Μωϋσῆς· „Πᾶν στέαρ τῷ κυρίῳ νόμιμον αἰώνιον" (Lev. 3, 16), ὡς τῆς κατὰ μὲ διάνοιαν πιότητος ἀναφερομένης ἐπὶ θεὸν καὶ οἰκειουμένης *αὐτῷ*, διόπερ ἀποθανατίζεται, τῆς δὲ κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐκτὸς ἀναφερομένης ἐπὶ τὸν ἀντίθεον καιρόν, δι᾿ ὃν καὶ τάχιστα *παρήκμασεν*. —

Abel quasi resuscitatus est Seth i. e. potus, imago verbi divini, qua irrigata anima ad virtutem evehitur. (36. 37.)

36. Περὶ μὲν οὖν τῶν Λάμεχ γυναικῶν τε καὶ ἐκγόνων ἱκανῶς οἶμαι δεδηλῶσθαι. Τὴν δὲ ὥςπερ παλιγγενεσίαν Ἄβελ τοῦ δολοφονηθέντος σκέψωμεν. „Ἔγνω," φησίν, „Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Εὔαν, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξανέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν." (Gen. 4, 25.) Σὴθ ἑρμηνεύεται ποτισμός. Ὥςπερ οὖν τὰ κατὰ γῆν σπέρματα καὶ φυτὰ ποτιζόμενα αὔξεται καὶ βλαστάνει καὶ πρὸς καρπῶν γενέσεις εὐτοκεῖ, στερόμενα δὲ ἐπιῤῥοῆς ἀφαναίνεται· οὕτως ἡ ψυχή, καθάπερ φαίνεται, ὅταν νάματι ποτίμῳ σοφίας ἄρδηται, βλαστάνει γὰρ καὶ ἐπιδίδωσι πρὸς τὸ βέλτιον. Ποτισμὸς δὲ ὁ μέν ἐστι ποτίζοντος, ὁ δὲ αὖ πο-

μένου. Ἢ οὐκ ἂν εἴποι τις τῶν αἰσθήσεων ἑκάστην
ῳ ἀπὸ πηγῆς τοῦ νοῦ ποτίζεσθαι, τὰς δυνάμεις κα-
ερ ὀχετοὺς ἀνευρύνοντός τε καὶ τείνοντος; Οὐδείς
ν εὐφρονῶν εἴποι ἂν ὀφθαλμοὺς ὁρᾶν, ἀλλὰ νοῦν
ρθαλμῶν, οὐδ᾽ ὦτα ἀκούειν, ἀλλὰ δι᾽ ὤτων ἐκεῖνον,
μυκτῆρας ὀσφραίνεσθαι, ἀλλὰ διὰ μυκτήρων τὸ
νικόν.

7. Διὸ καὶ ἐν Γενέσει λέγεται· „Πηγὴ δὲ ἀνέβαι-
ι τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.“
2, 6.) Ἐπεὶ γὰρ ὅλου τοῦ σώματος μέρος ἐξαί-
ένειμεν ἡ φύσις τὸ πρόσωπον αἰσθήσεσιν, ἡ ἀνι-
ἀφ᾽ ἡγεμονικοῦ πηγὴ σχιζομένη πολλαχῆ, καθά-
νὰς ὑδρορρόας ἀναστεῖλασα μέχρι προσώπου, δι᾽
τὰς δυνάμεις ἐφ᾽ ἕκαστον ἄγει τῶν αἰσθητικῶν
ων. Οὕτως μέντοι καὶ ὁ θεοῦ λόγος [*] ποτίζει
ιετάς· ἀρχὴ γὰρ καὶ πηγὴ καλῶν πράξεων οὑτοσί.
δὲ ὁ νομοθέτης φάσκων· „Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύε-
Ἐδὲμ ποτίζειν τὸν παράδεισον, ἐκεῖθεν ἀφορίζε-
τέσσαρας ἀρχάς.“ (Gen. 2, 10.) Γενικαὶ μὲν
ιν ἀρεταὶ τέσσαρες· φρόνησις, ἀνδρεία, σωφρο-
δικαιοσύνη. Τούτων δὲ ἡγεμονὶς ἑκάστη καὶ βα-
ττι, καὶ ὁ κτησάμενος αὐτὰς ἄρχων καὶ βασιλεὺς
, καὶ ἂν μηδεμιᾶς ὕλης εὐπορῇ. Τὸ γὰρ ἀφορί-
ἰς τέσσαρας ἀρχὰς . . . . . οὐθ᾽ ἡ διάστασις,
ετὴ ἡγεμονίαν ἐμφαίνει καὶ κράτος. Αὗται δὲ
ρ ἐκ μιᾶς ῥίζης ἐκπεφύκασι τοῦ θείου λόγου, ὃν
ποταμῷ διὰ τὴν ἀέναον καὶ συνεχῆ φορὰν πο-
όγων καὶ δογμάτων, οἷς τὰς φιλοθέους τρέφει
χύξει ψυχάς.

Eadem sententia alta continetur in urceo Agaris et hydr Rebeccae. (38-48.)

38. *Ποῖαι δὲ αὗται, κατ' ὀλίγων ἐπάγων ἐκδιδάσκ ποιούμενος ἀπὸ τῶν φύσει τὴν ὑφήγησιν τεχνῶν.* Εἰ ἄγει γὰρ τὴν „Ἄγαρ πληροῦσαν ἀσκὸν ὕδατος, καὶ τ παιδίον ποτίζουσαν" (Gen. 21, 19 ss.). Ἔστιν ἡ Ἄγ θεραπαινὶς Σάῤῥας, τῆς τελείας ἀρετῆς, καὶ * μέση πα δεία *· φυσικώτατα. Ἐπειδὰν οὖν ἄχρι τοῦ βάθο ἐλθοῦσα τῆς ἐπιστήμης, ἣν ὀνομάζει φρέαρ, ἀρύσητ ὥσπερ εἰς ἄγγος τὴν ψυχὴν τά τε δόγματα καὶ θεωρ ματα, ἃ μέτεισιν, οἷς τέθραπται, τούτοις τρέφειν τ παιδίον * ἀξιοῖ *. Παιδίον δὲ καλεῖ τὴν ἄρτι διδασκ λίας ὀρεγομένην ψυχὴν καὶ πρὸς τὸ μαθεῖν νυνὶ τρόπ τινὰ γεγεννημένην, παρ' ὃ καὶ ἀνδρωθεὶς ὁ παῖς γίνετ σοφιστής, ὃν προςαγορεύει „τοξότην"· ἐφ' ὃ γὰρ ἂ προθῆται κεφάλαιον, ὥςπερ ὀϊστούς, ἀφίησι.

39. Ῥεβέκκα δὲ οὐκέτι προκοπαῖς, ἀλλὰ τελειότη ποτίζουσα τὸν μαθητὴν εὑρίσκεται. Πῶς δέ, αὐτὸς δ δάξει ὁ νόμος. „Ἡ γὰρ παρθένος," φησίν, „ἦν καλ τῇ ὄψει σφοδρῶς· παρθένος ἦν, ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτή Καταβᾶσα δὲ ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔπλησε τὴν ὑδρίαν, κα ἀνέβη. Προςέδραμε δὲ ὁ παῖς εἰς συνάντησιν αὐτῇ κα εἶπε· Πότισόν με δὴ μικρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑδρίας σο Ἡ δὲ εἶπε· Πίε, κύριε. Καὶ σπεύσασα καθεῖλε τὴ ὑδρίαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς καὶ ἐπότισεν αὐτόν, ἕω ἐπαύσατο πίνων, [*] καὶ εἶπε· Καὶ ταῖς καμήλοις σο ὑδρεύσομαι, ἕως ἂν πᾶσαι πίωσι. Καὶ ἐσπεύσατο, ἐξ κένωσε τὴν ὑδρίαν εἰς τὸ ποτιστήριον, καὶ δραμοῦσα ἐ τὸ φρέαρ ὑδρεύσατο ταῖς καμήλοις." (Gen. 24, 16-20

οὐκ ἂν θαυμάσειε τὴν περὶ πάντα ἀκρίβειαν τοῦ νο-
'έτου; Παρθένον εἶπε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ πάνυ κα-
παρθένον, ὅτι ἀμιγὴς καὶ ἄδολος καὶ ἀμίαντος ἡ
ῆς φύσις, καὶ μόνη τῶν ἐν γενέσει καλή τε καὶ ἀγα-
Ἀφ᾽ ἧς καὶ τὸ Στωϊκὸν ἐβλάστησε δόγμα, τὸ μό-
ὶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν.

40. Τῶν τεσσάρων ἀρετῶν αἱ [μὲν] εἰσιν ἀεὶ παρ-
ι, αἱ δὲ ἐκ γυναικῶν εἰς παρθένους μετέβαλον, ὥς-
Σάῤῥα, „ἐξέλιπε γὰρ γίνεσθαι τὰ γυναικεῖα“ (Gen.
11), ὁπότε ἄρχεται τὸ εὔδαιμον γένος κυοφορεῖν,
κ. Ἡ δὲ ἀεὶ παρθένος, ὑπὸ ἀνδρός,“ ἤ φησι,
ὅλως οὐ γινώσκεται“ (Gen. 24, 16)· θνητῶν γὰρ
ἀλήθειαν οὐδενὶ τὴν ἀδιάφθορον φύσιν μιαίνειν
αι, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἥτις ἐστὶν εἰλικρινῶς εἰδέναι· ἐὰν μέν-
αὶ γνῶναι δυνηθῇ, μισῶν καὶ προβεβλημένος οὐ
ται. Διὸ καὶ Λείαν φυσικῶς εἰςάγει „μισουμένην“
29, 31)· οὓς γὰρ τὰ φίλτρα τῶν κατὰ Ῥαχήλ
ἴσθησιν, ἡδονῶν ἐπάγεται, τούτους οὐκ ἀνέχεται ἡ
τῶν παθῶν Λεία. Διόπερ σκορακιζόμενοι μισοῦ-
ὑτήν· τῇ δὲ ἡ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀλλοτρίωσις πρὸς
οἰκείωσιν εἰργάσατο, παρ᾽ οὗ τὰ φρονήσεως παρα-
ένη σπέρματα ὠδίνει, καὶ ἀποτίκτει καλὰς καὶ ἀξίας
ς τοῦ γεννήσαντος πατρός. Ἐὰν οὖν καὶ σὺ μι-
ιένη Λείαν, ὦ ψυχή, θνητὰ ἀποστραφῇς, ἐξ ἀνάγ-
ιστρέψῃ πρὸς τὸν ἄφθαρτον, ὃς ὅλας ἐπομβρή-
ι τὰς τοῦ καλοῦ πηγάς.

1. „Ἡ δὲ Ῥεβέκκα κατέβη,“ φησίν, „ἐπὶ τὴν πη-
λῆσαι τὴν ὑδρείαν, καὶ ἀνέβη.“ Πόθεν γὰρ τὴν
σεως διψῶσαν διάνοιαν εἰκός ἐστι πληροῦσθαι
ἀπὸ σοφίας θεοῦ, τῆς ἀνελλιποῦς πηγῆς, εἰς ἣν

κατιοῦσα ἀναβαίνει κατὰ τὸ συγγενὲς σπουδαῖον μαθη-
τοῦ; Τοὺς γὰρ ἀπ᾽ οἰήσεως χαύνου κατελθόντας ὁ ἀρε-
τῆς ἐκδεξάμενος καὶ ὑπολαβὼν δι᾽ εὐκλείας εἰς ὕψος αἴρει
λόγος. Οὗ ἕνεκά μοι δοκεῖ καὶ *Μωϋσῇ* διαλέγεσθαι
„Βάδιζε, κατάβηθι, καὶ ἀνάβηθι“ (Exod. 32, 7), ὡς
παντός, τοῦ τὴν ἴδιον [*] ταπεινότητα μετροῦντος, ἐπι-
κυδεστέρου παρὰ τοῖς ἀληθείας κριταῖς γενομένου. Πα-
ρατετηρημένως δὲ σφόδρα. Ἡ μὲν γὰρ Ἄγαρ ἀσκὸν
πρὸς τὴν ὑδρείαν, Ῥεβέκκα δὲ ὑδρίαν ἐπιφέρεται· ὅτι τῇ
μὲν τοῖς παιδεύμασι καὶ *ἐγκυκλίοις ἐγχορευούσῃ* δεῖ
καθάπερ τινῶν *σωμάτων*, τῶν αἰσθήσεων, ἀγγείων,
ὀφθαλμῶν, ὤτων, πρὸς τὴν τῶν θεωρημάτων ἀνάληψιν
— ἐκ γὰρ τοῦ πολλὰ μὲν ἰδεῖν, πολλῶν δὲ ἐπακοῦσαι
περιγίνεται τοῖς φιλομαθέσιν ἡ ἐξ ἐπιστήμης ὠφέλεια —
τῇ δὲ ἀκράτου σοφίας πεπληρωμένῃ δερματίνου μὲν οἴ-
κου *τὸ παράπαν* οὐδενός. Ἔμαθε γὰρ ἡ ἀσωμάτων
ἐρῶσα ὅλον ἀποδύεσθαι λογισμῶν τὸν ἀσκόν, τὸ σῶμα,
ὑδρίας δὲ αὐτὸ μόνον *), ἥ σύμβολόν ἐστιν ἀγγείου, τὸ
πολύχουν, ὕδατος τρόπον, ἡγεμονικὸν κεχωρηκότος, ὅπερ
εἴτε μήνιγγα, εἴτε καρδίαν εἶναι συντέτευχεν, οἱ περὶ ταῦ-
τα δεινοὶ φιλοσοφείσθωσαν. Ὑδρευσομένους οὖν ἀπὸ
σοφίας, τῆς θείας πηγῆς, τὰς ἐπιστήμας ὁ φιλομαθὴς
ἰδὼν ἐπιτρέχει καὶ ὑπαντιάσας ἱκέτης γίνεται, ὅπως τὴν
τοῦ μαθεῖν δίψαν ἀκέσηται. Ἡ δὲ τὸ πρεσβύτατον
τῶν παιδευμάτων διδαχθεῖσα, τὸ ἀβάσκανον καὶ φιλό-
δωρον, εὐθὺς ὀρέγει τὸ σοφίας νᾶμα καὶ ἐμπιεῖν ἀθρόον
παρακαλεῖ, μετὰ τοῦ καὶ κύριον ὀνομάζειν τὸν οἰκέτην.
Τοῦτο δέ ἐστι τὸ δογματικώτατον, ὅτι ὁ σοφὸς μόνον

---

*) Mang. pro ὑδρίας - μόνον conicit: ὑδρίαν δὲ ἐπιφέρεται κτλ.

ὐθερός τε καὶ ἄρχων, καὶ ἂν μυρίους τοῦ σώματος
δεσπότας.

42. Ὀρθότατα μέντοι, φαμένου „Πότισόν με μι-
ν ὕδωρ“, οὐκ ἀποκρίνεται τὸν ἀκόλουθον τρόπον
οτιῶ“, ἀλλά φησι „Πίε“· τοῦτο μὲν γὰρ ἐπιδεικνυ-
ης τὸν θεῖον ἣν πλοῦτον, ὅς ἅπασι τοῖς ἀξίοις καὶ
ημένοις χρῆσθαι προκέχυται, ἐκεῖνο δὲ ἐπαγγελλομέ-
διδάξειν, οὐδὲν δὲ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος οἰκεῖον ἀρε-
Τεχνικώτατον μέντοι χαρακτηρίζει τὴν τῆς διδα-
ύσης καὶ ὠφελούσης ὑφήγησιν· „Σπεύσασα“ γάρ,
ἡ „καθεῖλε τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς·“ διὰ
τοῦ σπουδάσαι τῆς πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ἐμφανομένης
ητος, ἣ ἀπὸ γνώμης συνίσταται, ἧς ὑπερόριος ἐκτε-
νται φθόνος, διὰ δὲ τοῦ καθελεῖν ἐπὶ τὸν βραχίονα
ς πρὸς τὸν μανθάνοντα τοῦ διδάσκοντος ἐπικλινοῦς
προσεχοῦς οἰκειώσεως. Εὐήθεις γὰρ ὅσοι τῶν δι-
άλων μὴ πρὸς τὴν τῶν γνωρίμων δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς
ἑαυτῶν ὑπερβάλλουσαν [*] ἕξιν ἐπιχειροῦσι ποιεῖ-
τὰς ὑφηγήσεις, οὐκ εἰδότες, ὡς διδασκαλίας ἐπίδει-
ακρῷ διενήνοχεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιδεικνύμενος τῇ
ιαρούσης ἕξεως εὐφορίᾳ καταχρώμενος, ἀνεμποδί-
τὰ ἐν μακρῷ χρόνῳ πονηθέντα *οἴκοι*, καθάπερ
ίων ἔργα ἢ πλαστῶν, εἰς τὸ ἐμφανὲς προφέρει, τὸν
τῶν πολλῶν θηρώμενος ἔπαινον· ὁ δ᾽ αὖ διδάσκειν
ρῶν, οἷά τις ἰατρὸς ἀγαθός, οὐ πρὸς τὸ τῆς τέχνης
ος, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ θεραπευομένου δύναμιν
ῶν, οὐχ ὅσα ἐκ τῆς ἐπιστήμης πεπόρικε — ἀμύθη-
ρ ταῦτά γε —, ἀλλ᾽ ὅσων τῷ κάμνοντι δεῖ, στοχα-
ος τοῦ μετρίου, προφέρων ἐπιδίδωσι.

3. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἐν ἑτέρῳ φησί· „Δάνειον δα-

νειεῖς τῷ χρήζοντι, ὅσον δεῖται, καθ᾽ ὃ δεῖται“ (Deut. 15, 8), διὰ μὲν τοῦ δευτέρου διδάσκων, ὅτι οὐ πάντα χαριστέα, ἀλλὰ τὰ οἰκεῖα τῇ τῶν δεομένων χρείᾳ. Τὸ γὰρ ἄγκυραν ἢ πλάτην ἢ πηδάλιον γεωπόνῳ, ἢ ἄροτρα καὶ σκεπάρνην κυβερνήτῃ, ἢ λύραν μὲν ἰατρῷ, μουσικῷ δὲ τὰ κατὰ τὴν χειρουργίαν δωρεῖσθαι ὄργανα, καταγέλαστον· εἰ μὴ καὶ διψῶσι μὲν πολυτελῆ σιτία, πεινῶσι δὲ πολὺν ἄκρατον ἐπιφέρειν δεῖ, πρὸς ἐπίδειξιν εὐπορίας τε ἅμα καὶ μισανθρωπίας, χλεύην τὰς ἑταίρων ψυχὰς τιθεμένους. Τὸ πόσον ἐν ταῖς χάρισιν αὐτῷ παρείληπται διὰ συμμετρίαν, πράγματα ὠφελιμώτατα· μὴ γὰρ ὅσα δύνασαι, φησὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, χαρίζου, ἀλλ᾽ ὅσον ἱκανὸς ὁ δεόμενός ἐστι δέξασθαι. Ἢ οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἀναλογοῦντας τῷ μεγέθει τῆς αὐτοῦ λογιότητος χρησμοὺς ἀναφθέγγεται, πρὸς δὲ τὴν τῶν ὠφεληθησομένων ἀεὶ δύναμιν; ἐπεὶ καὶ τίς ἂν ἐχώρησε θεοῦ λόγων ἰσχὺν τῶν ἁπάσης κρεισσόνων ἀκοῆς; Ὃ ἀψευδέστατα δοκοῦσιν οἱ Μωϋσῇ λέγοντες· „Λάλησον σὺ ἡμῖν, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ θεός, μὴ ἀποθάνωμεν“ (Exod. 20, 19) — ἔγνωσαν γάρ, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι παρ᾽ ἑαυτοῖς ἀξιόχρεων ὄργανον θεοῦ νομοθετοῦντος ἐκκλησίαν. Οὐδὲ γάρ, εἰ πλοῦτον ἐπιδείκνυσθαι βουληθείη τὸν ἑαυτοῦ, χωρῆσαι ἄν, ἠπειρωθείσης καὶ θαλάττης, ἡ σύμπασα γῆ· εἰ μὴ νομίζομεν ὑετῶν *καὶ* τῶν ἄλλων ἐν κόσμῳ φορὰν κατὰ τεταγμένας καιρῶν περιόδους, ἀλλὰ μὴ συνεχῶς γίνεσθαι διὰ σπάνιν καὶ ἔνδειαν αὐτῶν, ἀλλ᾽ οὐχ ἕνεκα προμηθείας τῶν χρῃζόντων, οὓς ἡ συνεχὴς τῶν ὁμοίων δωρεῶν ἀπόλαυσις βλάψειν [*] μᾶλλον ἔμελλεν *ἢ ὠφελήσειν*. Διὸ τὰς πρώτας ἀεὶ χάριτας, πρὶν *κορεσθέντας ἐξυβρίσαι* τοὺς λαχόντας, ἐπισχὼν καὶ ταμιευ-

ἁμενος εἰσαῦθις ἑτέρας ἀντὶ ἐκείνων, καὶ τρίτας ἀντὶ
ῶν δευτέρων, καὶ ἀεὶ νέας ἀντὶ παλαιοτέρων, τοτὲ μὲν
αφερούσας, τοτὲ δ᾽ αὖ καὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδίδωσι. Τὸ
ὰρ γεννητὸν οὐδέποτε μὲν ἀμοιρεῖ τῶν τοῦ θεοῦ χαρί-
ων, ἐπεὶ πάντως ἂν διέφθαρτο· φέρειν δὲ τὴν πολλὴν
ὶ ἄφθονον αὐτῶν ῥύμην ἀδυνατεῖ. Διὸ βουλόμενος
ησιν ἡμᾶς ἔχειν ὧν ἐπιδίδωσι, πρὸς τὴν τῶν λαμβα-
ντων ἰσχὺν τὰ διδόμενα σταθμᾶν.

44. Ἐπαινετέον οὖν καὶ Ῥεβέκκαν, ἣ τοῖς τοῦ πα-
ὸς ἑπομένη διατάγμασιν, ἀφ᾽ ὑψηλοτέρου χωρίου κα-
λοῦσα τὸ σοφίας ἀγγεῖον ἐπὶ τὸν βραχίονα, τὴν ὑδρίαν
ὀρέγει τῷ μαθητῇ, ἃς ἱκανὸς ἐκεῖνός ἐστι δέξασθαι
ασκαλίας. Μετὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἄφθονον αὐ-
; καταπέπληγμαι. Μικρὸν γὰρ αἰτηθεῖσα πόμα πο-
δίδωσι, ἕως ὅλην τὴν ψυχὴν τοῦ μανθάνοντος ποτί-
ν θεωρημάτων ἐπλήρωσεν. Λέγει γάρ· „ἐπότισεν
τὸν ἕως ἐπαύσατο πίνων" — πρὸς φιλανθρωπίαν δί-
γμα θαυμασιώτατον. Ἐὰν γάρ τις πλειόνων μὲν
χάνῃ χρεῖος ὤν, ὀλίγα δὲ ὑπ᾽ αἰδοῦς προσιὼν αἰτῇ,
ταῦθ᾽ ἅ φησι μόνα παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡσυχα-
ενα ἐκεῖνα, ὧν πρὸς ἀλήθειαν ἐνδεής ἐστιν. Ἀλλ᾽
ἀπόχρη μόνον πρὸς τελείαν ἀνάπαυσιν τῷ γνωρίμῳ
αλαμβάνειν, ὅσα ἂν ὁ διδάσκων ὑφηγῆται, εἰ μὴ
ιγένοιτο καὶ μνήμη· διόπερ ἐπιδεικνυμένη τὸ φιλό-
ον, ὅτε αὐτὸν πληρῇ *ποτισμός, ὑπισχνεῖται* καὶ
; καμήλοις ὑδρεύσασθαι, ἃς συμβολικῶς μνήμης εἶναί
ιεν. Μηρυκᾶται γὰρ τὸ ζῶον τὴν τροφὴν ἐπιλεαί-
, καὶ ὅταν ὀκλάσαν δέξηται βαρύτατον φόρτον, μετὰ
λῆς ἄγαν εὐτονίας ἐγείρεται κούφως. Οὕτως δὲ καὶ
ψυχὴ τοῦ φιλομαθοῦς, ὅταν ἐπιφορηθῇ τὸ τῶν θεω-

ῥημάτων ἄχθος, ταπεινοτέρα μὲν γίνεται, διαναστᾶσα δὲ γέγηθεν· ἐκ δὲ τῆς ἐπαναπολήσεως καὶ ὥςπερ ἐπιλεάνσεως τῆς πρῶτον καταβληθείσης τροφῆς περιγίνεται μνήμη τῶν θεωρημάτων. Ἰδοῦσα δὲ εὐπαράδεκτον ἀρετῆς τοῦ παιδὸς φύσιν, ὅλην ἐξεκένωσε τὴν ὑδρίαν εἰς τὸ ποτιστήριον, τουτέστι τὴν τοῦ διδάσκοντας ἅπασαν ἐπιστήμην εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μανθάνοντος. Σοφισταὶ μὲν γὰρ ὑπὸ μισθαρνίας ἅμα καὶ φθόνου τὰς τῶν γνωρίμων κολούοντες φύσεις, πολλὰ τί χρὴ λέγειν ἡσυχάζουσι, ταμιευόμενοι τὸν ἀργυρισμὸν εἰςαῦθις ἑαυτοῖς. Ἄφθονον δὲ καὶ δωρητικὸν ἀρετὴ πρᾶγμα, ὡς, τὸ λεγόμενον, χειρὶ καὶ ποδὶ [*] καὶ πάσῃ δυνάμει μὴ ὀκνεῖν ὠφελεῖν. Ὅσα οὖν ἠπίστατο, καθάπερ εἰς δεξαμενὴν τὴν τοῦ γνωρίμου προχέουσα διάνοιαν, ἔρχεται πάλιν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλῆσαι; ἐπὶ τὴν ἀένναον τοῦ θεοῦ σοφίαν, ἵνα καὶ τὰ παγίως ὀχυρώσηται διὰ μνήμης, καὶ ἄλλων καινοτέρων ἐπιστήμαις ποτισθῇ· ἀπερίγραφος γὰρ ὁ σοφίας θεοῦ πλοῦτος καὶ νέα ἐπὶ παλαιοῖς ἐκφέρων βλαστήματα, ὡς ἀνηβῶν δὲ καὶ *ἐπακμάζων* μηδέποτε λήγειν. Διὸ καὶ πάνυ εὐήθεις, ὅσοι πρὸς τὸ πέρας ἥςτινος οὖν ἐπιστήμης ἀφικέσθαι διενοήθησαν· τὸ γὰρ ἐγγὺς εἶναι δόξαν μακρὰν ἄγαν τοῦ τέλους ἀφέστηκεν, ἐπεὶ τέλειος τῶν γεγονότων οὐδεὶς πρὸς οὐδὲν μάθημα, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐνδεῖ, ὅσον κομιδῇ νήπιος παῖς ἄρτι τοῦ μανθάνειν ἀρχόμενος πρὸς τὸν ἤδη διὰ τὴν ἡλικίαν ἅμα καὶ τὴν τέχνην ὑφηγητήν.

45. Ἐρευνητέον δὲ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν τὸν μὲν παῖδα „ἀπὸ τῆς πηγῆς“, τάς τε καμήλους „ἀπὸ τοῦ φρέατος“ ποτίζει. Μήποτε οὖν τὸ μὲν νᾶμα αὐτὸς ὁ τὰς ἐπιστήμας ἄρδων ὁ ἱερὸς λόγος, τὸ δὲ φρέαρ συγγενὲς μνήμης·

ἃ γὰρ βύθια ἀπέφηνεν ἤδη, ταῦθ᾽ ὥσπερ ἐκ φρέατος δι᾽ ὑπομνήσεως ἄγεται. Τοὺς μὲν οὖν τοιούτους τῆς περὶ τὴν φύσιν εὐμοιρίας ἀποδεκτέον· εἰσὶ δέ τινες τῶν ἀσκητῶν, οἷς τὴν ἐπ᾽ ἀρετὴν ἄγουσαν ὁδὸν τραχεῖαν καὶ δυςκντῆ καὶ χαλεπὴν νομισθεῖσαν τὸ πρῶτον, λεωφόρον αὖθις ὁ τὰ πάντα εὐεργέτης ἀπέδειξε θεός, εἰς γλυκύτητα τὸ πικρὸν τοῦ πόνου μεταβαλών. Ὃν δὲ τρόπον μετέβαλε, σημανοῦμεν. Ὅτε ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τῶν κατὰ τὸ σῶμα παθῶν, ἐξήγαγε, τὴν „ἔρημον" ἡδονῆς τραπὸν ὁδεύοντες, ἐν Μεῤῥᾷ ἐστρατοπεδευόμεθα χωρίῳ, πότιμον μὲν οὐκ ἔχοντι νᾶμα, πικρὸν δὲ σύμπαν Exod. 15, 22 ss.)· ἔτι γὰρ αἱ δι᾽ ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων, αστρὸς αὖ καὶ τῶν μετὰ γαστέρα τέρψεις ἔναυλοί τε σαν καὶ σφόδρα ἐκήλουν ὑπηχοῦσαι. Ὁπότ᾽ οὖν διαοζεύγνυσθαι κατὰ τὸ παντελὲς ἐθέλοιμεν, ἀνθεῖλκον αυνόμεναι καὶ περιπλεκόμεναι καὶ λιπαρῶς καταγοηύουσαι, ὥςτε πρὸς τὰς συνεχεῖς τιθασσείας αὐτῶν ἐνιντες πόνῳ μὲν ἠλλοτριούμεθα ὡς πικρῷ πάνυ καὶ δυςλῳ, παλινδρομεῖν δὲ εἰς Αἴγυπτον ἐβουλευόμεθα, τὸν ελγοῦς καὶ ἀκολάστου *βίου* ὑπόδρομον· — εἰ μὴ ττον ὁ σωτὴρ οἶκτον λαβὼν καθάπερ ἥδυσμα „ξύλον υκαῖνον" (ib. v. 25) εἰς τὴν ψυχὴν ἐνέβαλε, φιλοπονίαν τὶ μισοπονίας ἐργασάμενος· ᾔδει γάρ, ἅτε δημιουργὸς , ὅτι τῶν ὄντων οὐδενός, εἰ μὴ προςγένοιτο σφοδρὸς ἔρως, ἔνεστι περιγενέσθαι. Ὅσα οὖν ἐπιτηδεύουσιν θρωποι δίχα μὲν οἰκειώσεως τῆς πρὸς αὐτὸ τὸ ἁρμότ-, τέλος οὐ λαμβάνει· προςγενομένης δὲ φιλίας καὶ : πρὸς τὸ ποθούμενον συντήξεως, ἄκρως κατορῦται.

46. Αὕτη τροφὴ ψυχῆς ἀσκητικῆς, ἥδιστον ἀντὶ πι-

κροῦ τὸ πονεῖν ὑπολαβεῖν, ἧς οὐχ ἅπασι κοινωνῆσαι θέμις, ἀλλ' οἷς ὁ χρυσὸς μόσχος, τὸ Αἰγυπτίων ἀφίδρυμα, τὸ σῶμα, πυρωθὲν καὶ λεανθὲν σπείρεται καθ' ὕδατος· λέγεται γὰρ ἐν ἱεραῖς βίβλοις, ὅτι „λαβὼν Μωϋσῆς τὸν μόσχον κατέκαυσε πυρὶ καὶ κατήλεσε λεπτὸν καὶ ἔσπειρεν ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπότισε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ“ (Exod. 32, 20). Ὁ γὰρ φιλάρετος, ὑπὸ τῆς αὐγοειδοῦς τοῦ καλοῦ φαντασίας πυρωθείς, καταφλέγει τὰς σωματικὰς ἡδονάς, εἶτα κατακόπτει καὶ ἐπιλεαίνει τῷ ἀεὶ *διαιρέτῃ* λόγῳ χρώμενος, καὶ διδάσκει τὸν τρόπον τοῦτον, ὅτι τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστιν ὑγίεια, ἢ κάλλος, ἢ ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀκρίβεια, ἢ τὸ ὁλόκληρον μετὰ ἰσχύος καὶ ῥώμης κραταιᾶς, ἀλλά γε πάντα καὶ τῶν ἐπαράτων καὶ ἐξαγίστων ἐστὶ κοινά, ὧν, εἴπερ ἦν ἀγαθά, φαῦλος οὐδενὸς οὐδεὶς ἂν μετεῖχε. Ἀλλ' οὗτοι μέν, εἰ καὶ παντάπασι μοχθηροί, ἀλλ' ἄνθρωποι ὄντες καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως τοῖς ἀστείοις κεκοινωνηκότες, μετέχουσιν αὐτῶν. Νυνὶ δὲ καὶ τῶν θηρίων τὰ ἀτιθασσότατα μᾶλλον τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις, εἰ δὴ ἀγαθὰ πρὸς ἀλήθειάν ἐστιν, ἢ οἱ λογικοὶ κέχρηνται. Τίς γὰρ ἂν ἀθλητὴς πρὸς ταύρου δύναμιν ἢ ἐλέφαντος ἀλκὴν ἐξισωθείη; Τίς δὲ αὖ δρομεὺς πρὸς σκύλακος ἢ λαγωδαρείου ποδώκειαν; Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπων ὀξυδερκέστατος πρὸς δορκάδων ἢ ἀετῶν ὄψιν ἀμβλυωπέστατος. Ἀκοαῖς γε μὴν ἢ ὀσμαῖς πολλῷ τῷ περιόντι τὰ ἄλλα κεκράτηκεν, ὡς καὶ ὄνος μέν, τὸ δοκοῦν ἐν ζώοις εἶναι νωθέστατον, κωφὴν ἀναποδείξῃ τὴν ἡμετέραν ἀκοήν, ἐλθὼν εἰς ἐπίκρισιν, κύων δὲ περιττὸν ἐν ἀνθρώπῳ μυκτῆρα μέρος δι' ὑπερβολὴν τοῦ περὶ τὰς ὀσμὰς τάχους, ἐξικνοῦνται γὰρ ἐπὶ μήκιστον, ὡς ὀφθαλμῶν ἁμιλλᾶσθαι φορᾷ.

47. *Καὶ τί δεῖ περὶ ἑκάστου διεξιόντα μακρηγορεῖν;* ἤδη γὰρ τοῦτο παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν πάλαι λογίων ὡμολόγηται, οἳ τῶν μὲν ἀλόγων μητέρα τὴν φύσιν, ἀνθρώπων δὲ μητρυιὰν [*] ἔφασαν εἶναι, τὴν κατὰ σώματα μὲν ἀσθένειαν, τὴν δὲ ὑπερβάλλουσαν ἐν ἅπασιν ἰσχὺν κατανοήσαντες. Εἰκότως οὖν κατήλεσε τὸν μόσχον ὁ τεχνίτης, τουτέστιν εἰς μέρη διελών, τὰ οἷς σῶμα πλεονεκτεῖ πάντα, τοῦ πρὸς ἀλήθειαν ἐπίδειξεν ἀγαθοῦ μακρὰν διεστῶτα καὶ μηδὲν τῶν ἐφ' ὕδατος σπειρομένων διαφέροντα. Διὸ καὶ τὸν καταλεσθέντα μόσχον „ἐπὶ τὸ ὕδωρ" λόγος κατέχει σπαρῆναι, τοῦ μηδὲν γνήσιον ἀγαθοῦ φυτὸν ἐν ὕλῃ φθαρτῇ ποτε δύνασθαι βλαστάνειν σύμβολον. Ὡς γὰρ εἰς ποταμοῦ ῥεῦμα ἢ θαλάττης καταβληθὲν σπέρμα τὰς ἰδίας οὐκ ἂν ἐπιδείξαιτο δυνάμεις — ἀμήχανον γάρ, εἰ μὴ ῥίζαις ὥσπερ ἀγκύραις ..χυροῦ τινος γῆς μέρους ἅπαξ λαβόμενον, ἱδρυθῆναι ἢ ..ρνος ἀναβλαστῆσαι, καὶ οὐ μὴ περιμηκέστατον, ἀλλά τι ..αμαίζηλον, ἢ καρποὺς καθ' ὥρας τὰς ἐτησίους ἐνεγκεῖν, ..θείρει γὰρ τοὺς σπερματικοὺς ἅπαντας τόνους ἡ τοῦ ..δατος πολλὴ καὶ βίαιος προσκλύσασα φορά — τὸν ..ὐτὸν τρόπον, ὅσα τοῦ τῆς ψυχῆς ἀγγείου λέγεταί τε ..αὶ ᾄδεται πλεονεκτήματα, πρὶν ὑποστῆναι φθείρεται, ..ῆς σωματικῆς οὐσίας ἀεὶ ῥεούσης. Πῶς γὰρ νόσος καὶ ..ῆρας καὶ παντελεῖς ἐπεγίνοντο φθοραί, εἰ μὴ συνεχὴς ..ν λόγων θεωρητῶν [ὡς] ῥευμάτων ἀπάντλησις; Τού..οις οὖν ποτίζειν *ἀξιοῖ* ἱεροφάντης τὴν διάνοιαν ἡμῶν ..ῷ κατακλέξαι τὰς ἡδονάς, τῷ τὸ σύστημα τῶν σωματι..ῶν ἀγαθῶν εἰς λεπτὸν καὶ ἀνωφελῆ χοῦν *καταλέσαν..ς* ἀναλῦσαι, τῷ ὑπολαβεῖν, ὅτι ἐξ οὐδενὸς αὐτῶν ..λάστησέ ποτε καὶ ἤνθησε τὸ πρὸς ἀλήθειαν κα-

πίπτειν, ἅπαντα δὲ εἰς *τὸ* ἄνω χωρεῖν ἀπὸ τῶν περιγείων ἐξανιστάμενα. Τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν θνητῶν καταβαλλόμενα σπέρματα πρὸς ζώων [*] ἢ φυτῶν γένεσιν οὐ πάντα τελεσιουργεῖται — ἀγαπητὸν δέ, εἰ μὴ τὰ φθειρόμενα πλείω τῶν διαμενόντων ἐστί —, σπείρει δὲ ὁ θεὸς ἐν ψυχαῖς ἀτελὲς οὐδέν, ἀλλ' οὕτως καίρια καὶ τέλεια, ὡς εὐθὺς ἐπιφέρεσθαι τὴν τῶν ἰδίων καρπῶν πληθὺν ἕκαστον.

50. Τὸν δὲ Σὴθ σπέρμα ἕτερον εἰπὼν ἀναβλαστῆσαι, ὁποτέρου ἕτερον οὐ δεδήλωκεν. Ἆρά γε τοῦ δολοφονηθέντος Ἄβελ, ἢ τοῦ κτείναντος Κάϊν; Ἀλλὰ μήποτε ἑκατέρου διαφέρει τὸ γέννημα· τοῦ μὲν Κάϊν ὡς ἐχθρόν, δίψα γὰρ ἀρετῆς αὐτομολούσῃ κακίᾳ πολεμιώτατον· τοῦ δὲ Ἄβελ ὡς φίλον καὶ συγγενές. Ἕτερον γάρ, οὐ μὴν ἀλλότριον, τὸ ἄρτι ἀρχόμενον τοῦ τελείου, καὶ τὸ πρὸς γένεσιν τοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον. Διὰ τοῦθ' ὁ μὲν Ἄβελ τὸ θνητὸν ἀπολιπὼν πρὸς τὴν ἀμείνω φύσιν μεταναστὰς οἴχεται, ὁ δὲ Σὴθ ἅτε σπέρμα ὢν ἀνθρωπίνης ἀρετῆς οὐδέποτε τὸ ἀνθρώπων ἀπολείψει γένος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν παραύξησιν ἄχρι δεκάδος, ἀριθμοῦ τελείου, λήψεται, καθ' ἣν ὁ δίκαιος Νῶε συνίσταται· δευτέραν δὲ καὶ ἀμείνω τὴν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Σήμ, ἑτέραν δεκάδα τελευτῶσαν, ἧς Ἀβραὰμ ὁ πιστὸς ἐπώνυμος· τρίτην δὲ καὶ τελεωτέραν δεκάδος ἑβδομάδα ἀπὸ τούτου μέχρι Μωϋσῆ τοῦ πάντα σοφοῦ παρήκουσαν. Ἕβδομος γὰρ ἀπὸ Ἀβραὰμ οὗτός ἐστιν, οὐκέτι κατὰ τὸν ἔξω τῶν ἁγίων κύκλον οἷα μύστης *ἀλώμενος*, ἀλλ' ὥςπερ ἱεροφάντης ἐν τοῖς ἀδύτοις ποιούμενος τὰς διατριβάς.

51. Σκόπει δὲ τάς τε πρὸς βελτίωσιν ἐπιτάσεις τῆς ἀπλήστου καὶ ἀκορέστου τῶν καλῶν ψυχῆς, καὶ τὸν

ἄγραφον τοῦ θεοῦ πλοῦτον, ὃς ἄλλοις ἀρχὰς τὰ
ων δεδώρηται τέλη· τὸ μὲν γὰρ πέρας τῆς κατὰ
ἐπιστήμης ἀρχὴ τοῦ δικαίου γέγονε Νῶε· τὴν δὲ
ου τελείωσιν Ἀβραὰμ ἄρχεται παιδεύεσθαι· ἡ δὲ
τάτη τοῦδε σοφία Μωϋσέως ἐστὶν ἄσκησις ἡ πρώτη.
δὲ ἀνωσμένου καὶ κλιθέντος ὑπὸ ψυχῆς ἀσθενείας
αἱ δύο θυγατέρες, βουλὴ καὶ συγκατάθεσις, ἐκ τοῦ
τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἐθέλουσι παιδοποιεῖσθαι, μα-
ται τῷ λέγοντι· „Ἐξανέστησέ μοι ὁ θεός.“ (Gen.
2 s.) Ὁ γὰρ ἐκείνῳ τὸ ὄν, τοῦτ᾽ αὐταῖς φασι τὸν
περιποιεῖσθαι δύνασθαι, μεθυούσης καὶ παραφό-
ψυχῆς δόγμα εἰσηγούμεναι· νήφοντος μὲν ἔργον
μοῦ, καὶ τὸν θεὸν ὁμολογεῖν ποιητὴν καὶ πατέρα
παντός, πίπτοντος δὲ ὑπὸ μέθης καὶ παροινίας,
ν ἑκάστου τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων εἶναι δη-
γόν. Πρότερον οὖν αἱ κακαὶ γνῶμαι εἰς ὁμιλίαν
ρίχονται τῷ πατρί, πρὶν ἐπιφορῆσαι τὸν ἀφροσύ-
λὺν ἄκρατον καὶ εἴ τι συνετὸν ἦν ἐν αὐτῷ κατα-
γέγραπται [*] γάρ, ὅτι „ἐπότισαν τὸν πατέρα
ὥςθ᾽, ὁπότε μὴ ποτίζουσιν, ὑπὸ νήφοντος οὐ-
δέξονται σπορὰν ἔννομον, ὅταν δὲ ὑποβεβρεγμέ-
ιπαλῃ, κυοφορήσουσι καὶ ἐπιμέμπτοις μὲν ὠδῖσιν,
οις δὲ ταῖς γοναῖς χρήσονται.

Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν ἀσεβῆ καὶ ἄναγνον αὐτοῦ
συλλόγου θείου παντὸς ἀπεσχοίνισε. Λέγει
Ἀμμωνῖται καὶ Μωαβῖται οὐκ εἰςελεύσονται εἰς
ν κυρίου“ (Deut. 23, 3)· οὗτοι δέ εἰσιν ἔγγονοι
τ θυγατέρων, ὑπολαβόντες, ἐξ αἰσθήσεως καὶ
ενός τε καὶ θήλεος, ὥςπερ ὑπὸ πατρὸς καὶ μητρός,
υνᾶσθαι, τοῦτο πρὸς ἀλήθειαν γενέσεως αἴτιον

54. Ἀφ' ἧς ἐξαναστὰς ὁ ἱερεὺς καὶ θεραπευτὴς ιοῦ μόνου καλοῦ Φινεὲς (Num. 25, 11), ὁ τῶν σωμα- ικῶν στομίων καὶ ῥημάτων δίοπος, ὡς μηδὲν αὐτῶν δια- ιαρτάνον ἐξυβρίζειν — ἑρμηνεύεται γὰρ στόματος ιμός — λαβὼν τὸν σειρομάστην, τουτέστι μαστεύσας αὶ ἀναζητήσας τὴν τῶν ὄντων φύσιν καὶ μηδὲν σεμνότε-]ν ἀρετῆς ἀνευρών, κατεκέντει καὶ ἀνῄρει τῷ λόγῳ τὴν ισάρετον καὶ φιλήδονον γένεσιν, καὶ τοὺς τόπους, ἐξ ὧν λάστησαν αἱ παράσημοι καὶ παράκοποι χλιδαί τε καὶ ρύψεις. Ὁ γὰρ νόμος φησίν, ὅτι „διὰ τῆς μήτρας εκέντησε τὴν γυναῖκα.“ Οὕτως οὖν καταπαύσας μὲν ν ἐν αὐτῷ στάσιν καὶ τὴν ἰδίαν ἀποστραφεὶς ἡδονήν, λώσας τὸν θεοῦ τοῦ πρώτου καὶ μόνου ζῆλον, ἄθλων ἰς μεγίστοις δυσὶ τετίμηται καὶ κατέστεπται, εἰρήνῃ ὶ ἱερωσύνῃ· τῇ μέν, ὅτι ἀδελφόν ἐστιν εἰρήνῃ καὶ ὄνο- καὶ ἔργον. Τὴν γὰρ ἱερωμένην διάνοιαν λειτουργὸν : θεραπευτρίδα οὖσαν αὐτοῦ πάνθ' οἷς ὁ δεσπότης ρει πράττειν ἀνάγκη· χαίρει δὲ εὐνομίας καὶ εὐστα- ίας βεβαιώσει, πολέμων δὲ καὶ [στάσεων] ἀνατροπῇ, ιὶ τῶν μόνων, οὓς αἱ πόλεις ποιοῦνται πρὸς ἀλλήλας, ὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχήν — μείζονες δέ εἰσιν οὗτοι καὶ επώτεροι, ἅτε καὶ τὸ θειότερον τῶν ἐν ἡμῖν λογι- ὶν αἰκιζόμενοι, τῶν μὲν ὅπλων ἄχρι τῆς σωμάτων χρημάτων ζημίας προσερχομένων, ψυχὴν δὲ ὑγιαίνου- μηδέποτε βλάψαι δυναμένων. Διόπερ ὀρθῶς ἂν αἱ ιις ἐποίησαν, πρὶν ὅπλα καὶ μηχανήματα ἀντεπιφέ- ἀλλήλαις ἐπ' ἀνδραποδισμῷ καὶ ἀναστάσει παντε- τῶν πολιτῶν ἕκαστον ἀναπείσασαι, τὴν ἐν ἑαυτῷ με-]ν καὶ πολλὴν καὶ συνεχῆ στάσιν κατα[ρ]γήσ[ασθαι]·] μὲν γὰρ πολέμων, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀπάν-

των ἀρχέτυπόν ἐστιν, ἧς ἀναιρεθείσης οὐδὲ οἱ κατὰ μίμησιν ἔτι συνιστάμενοι γενήσονται. Βαθείας δὲ εἰρήνης χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν σχήσει τὸ ἀνθρώπων γένος ὑπὸ νόμου φύσεως διδασκόμενον, ἀρετῆς, θεὸν τιμῶν λειτουργίας αὐτοῦ περιέχεσθαι· πηγὴ γὰρ εὐδαιμονίας καὶ βίου μακραίωνος ἥδε.

ΠΕΡΙ

ΓΙΓΑΝΤΩΝ.

DE

;IGANTIBUS.

(Cf. Gen. 6, 1-4.)

[I, 262.]

citas iusti Noachi filiorumque eius ex adverso monstrat iniustorum multitudinem; neque ex iniusto gignitur proles mascula, iusta, sed foeminea, iniusta.

1. [*] „Καὶ δὴ ἐγένετο, ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρω-
τολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννή-
ιν αὐτοῖς.“ (Gen. 6, 1.) Ἄξιον οἶμαι διαπορῆσαι,
ἰ μετὰ τὴν Νῶε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ γένεσιν εἰς πο-
θρωπίαν ἐπιδίδωσιν ἡμῶν τὸ γένος. Ἀλλ' ἴσως οὐ
τὸν ἀποδοῦναι τὴν αἰτίαν· ἀεὶ γὰρ ἐπειδὰν τὸ
ιον φανῇ, πάμπολυ τὸ ἐναντίον εὑρίσκεται. Ἑνὸς
ὐφυΐα τὴν περὶ μυρίους διαδείκνυσιν ἀφυΐαν, καὶ τὰ
τὰ μέντοι καὶ ἐπιστημονικὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ καλὰ

ὄντα ὀλίγα τὴν τῶν ἀτέχνων καὶ ἀνεπιστημόνων καὶ ἀδίκων καὶ συνόλως φαύλων ἄπειρον ὅσον πλῆθὺν ἐπεσκιασμένην ἀποφαίνει. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἐν τῷ παντὶ ἥλιος εἷς ὢν τὸ μυρίον καὶ βαθὺ σκότος κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν κεχυμένον ἐπιλάμψας ἀνασκίδνησιν; Εἰκότως οὖν καὶ ἡ τοῦ δικαίου Νῶε γένεσις καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τοὺς ἀδίκους πολλοὺς διασυνίστησι· τῷ γὰρ ἐναντίῳ τὰ ἐναντία πέφυκέ πως μάλιστα γνωρίζεσθαι. Ἄδικος δὲ οὐδεὶς ἄῤῥενα γενεὰν ἐν ψυχῇ σπείρει τὸ παράπαν, ἀλλὰ θηλυγονοῦσιν ἐκ φύσεως ἄνανδροι καὶ κατεαγότες καὶ θηλυδρίαι τὰ φρονήματα, δένδρον οὐδὲν ἀρετῆς, οὗ καλοὺς καὶ γενναίους ἐξ ἀνάγκης ἔδει τοὺς καρποὺς γενέσθαι, πάντα δὲ κακίας καὶ παθῶν, ὧν γυναικώδεις αἱ βλάσται, φυτεύσαντες. Οὗ χάριν θυγατέρας οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γεννῆσαι λέγονται, υἱὸν δὲ οὐδεὶς αὐτῶν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ δίκαιος ἀῤῥενογονεῖ Νῶε, τέλειον καὶ ὀρθὸν λόγον καὶ ἄῤῥενα ὄντως μετιών, θηλυτόκος ἡ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἀδικία πάντως [*] ἀναφαίνεται· ἀμήχανον γὰρ τὰ αὐτὰ πρὸς τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ μὴ τὰ ἐναντία πάλιν γενέσθαι.

Angeli — animae per aërem volitantes.

2. „Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέξαντο.“ (Gen. 6, 2.) Οὓς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν· ψυχαὶ δέ εἰσι κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ μῦθον εἶναι τὸ εἰρημένον· ἀνάγκη γὰρ ὅλον δι᾽ ὅλων τὸν κόσμον ἐψυχῶσθαι, τῶν πρώτων καὶ στοιχειωδῶν μερῶν ἑκάστου τὰ οἰκεῖα καὶ πρόσφορα ζῶα

εριέχοντος, γῆς μὲν τὰ χερσαῖα, θαλάττης δὲ καὶ ποτα-
ῶν τὰ ἔνυδρα, πυρὸς δὲ τὰ πυρίγονα — λόγος δὲ ἔχει
ῦτα κατὰ Μακεδονίαν μάλιστα γίνεσθαι —, οὐρα-
ῦ δὲ τοὺς ἀστέρας. Καὶ γὰρ οὗτοι ψυχαὶ ὅλαι δι'
ων ἀκήρατοί τε καὶ θεῖαι, παρ' ὃ καὶ κύκλῳ κινοῦνται,
ν συγγενεστάτην νῷ κίνησιν· νοῦς γὰρ ἕκαστος αὐτῶν
ραιφνέστατος. Ἔστιν οὖν ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἀέρα
ων πεπληρῶσθαι· ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐστιν ἀόρατα, ὅ τι
ρ καὶ αὐτὸς οὐχ ὁρατὸς αἰσθήσει. Ἀλλ' οὐ παρ' ὅσον
ύνατος ἡ ὄψις ψυχῶν φαντασιωθῆναι τύπους, διὰ
ῦτ' οὐκ εἰσὶν ἐν ἀέρι ψυχαί· καταλαμβάνεσθαι δὲ αὐ-
; ἀναγκαῖον ὑπὸ νοῦ, ἵνα πρὸς τῶν ὁμοίων τὸ ὅμοιον
ωρῆται. Ἐπεὶ τί φήσομεν; πάνθ' ὅσα χερσαῖα καὶ
δρα οὐκ ἀέρι καὶ πνεύματι ζῇ; Τί δέ, οὐκ ἀέρος κα-
θέντος τὰ λοιμικὰ συνίστασθαι παθήματα φιλεῖ, ὡς
αἰτίου τῆς ψυχώσεως ἑκάστοις; Τί δέ, ὁπότε ἀπήμων
ἀβλαβὴς εἴη, ὁποῖον ἐν ταῖς βορείοις μάλιστα αὔραις.
θε γίνεσθαι, οὐ καθαρωτέρου σπῶντα τοῦ πνεύμα-
, πρὸς πλείονα καὶ κραταιοτέραν διαμονὴν ἐπιδίδω-
; Ἆρ' οὖν εἰκός, δι' οὗ τὰ ἄλλα, ἔνυδρά τε καὶ χερ-
α, ἐψύχωται, ἔρημον εἶναι ἢ ψυχῶν ἀμοιρεῖν; Τὸ
ντίον μὲν οὖν, εἰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ζώων ἄγονα ἦν,
ος ἀὴρ ὤφειλε ζωοτοκῆσαι, τὰ ψυχῆς κατ' ἐξαίρετον
ιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ σπέρματα λαβών.

lex animarum illarum et angelorum genus est: alterum res terrestres sectans et hominibus mala inferens, alterum rebus divinis studens Deique benigni ministeria exsequens. (3. 4.)

3. Τῶν οὖν ψυχῶν αἱ μὲν πρὸς σώματα κατέβησαν,

αἳ δὲ [*] οὐδενὶ τῶν γῆς μορίων ἠξίωσάν ποτε συνενεχθῆναι, αἷς ἀφιερωθείσαις καὶ τῆς τοῦ πατρὸς θεραπείας περιεχομένοις ὑπηρέτισι καὶ διακόνοις ὁ δημιουργὸς εἴωθε χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν θνητῶν ἐπίστασιν· ἐκεῖναι δὲ ὥςπερ εἰς ποταμὸν τὸ σῶμα καταβᾶσαι τοτὲ μὲν ὑπὸ συρμοῦ δίνης βιαιοτάτης ἁρπασθεῖσαι κατεπόθησαν, τοτὲ δὲ πρὸς τὴν φορὰν ἀντισχεῖν δυνηθεῖσαι τὸ μὲν πρῶτον ἀνενήξαντο, εἶτα, ὅθεν ὡρμήθησαν, ἐκεῖσε πάλιν ἀπέπτησαν. Αὗται μὲν οὖν εἰσι ψυχαὶ τῶν ἄνωθέν πως φιλοσοφησάντων, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους μελετῶσαι τὸν μετὰ σωμάτων ἀποθνήσκειν βίον, ἵνα τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφθάρτου παρὰ τῷ ἀγεννήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ ζωῆς μεταλάχωσιν· αἱ δὲ καταποθεῖσαι, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὅσοι σοφίας ἠλόγησαν, ἐκδόντες ἀστάτοις καὶ τυχηροῖς πράγμασιν ἑαυτούς, ὧν οὐδὲν εἰς τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἡμῖν, ψυχὴν ἢ νοῦν, ἀναφέρεται, πάντα δὲ ἐπὶ τὸν συμφυᾶ νεκρὸν ἡμῶν, τὸ σῶμα, ἢ ἐπὶ τὰ ἀψυχότερα τούτου, δόξαν λέγω καὶ χρήματα καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς καὶ ὅσα ἄλλα ἀπὸ τῶν μὴ τεθεαμένων τὰ πρὸς ἀλήθειαν καλὰ ἀπάτῃ ψευδοῦς δόξης ἀναπλάττεται ἢ ζωγραφεῖται.

4. Ψυχὰς οὖν καὶ δαίμονας καὶ ἀγγέλους ὀνόματα μὲν διαφέροντα, ἓν δὲ καὶ ταὐτὸν ὑποκείμενον διανοηθείς, ἄχθος βαρύτατον ἀποθήσῃ δεισιδαιμονίαν. Ὥςπερ δὲ ἀγαθοὺς δαίμονας καὶ κακοὺς λέγουσιν οἱ πολλοί, καὶ ψυχὰς ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀγγέλους τοὺς μὲν τῆς ἀγαθῆς προςρήσεως ἀξίους πρεσβευτάς τινας ἀνθρώπων πρὸς θεὸν καὶ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, ἀσύλους καὶ ἱεροὺς διὰ τὴν ἀνυπαίτιον καὶ παγκάλην ταύτην ὑπηρεσίαν, τοὺς δ᾽ ἔμπαλιν ἀνιέρους καὶ ἀναξίους τῆς προςρήσεως καὶ αὐτὸς ὑπολαμβάνων οὐχ ἁμαρτήσεις. Μαρτυρεῖ δὲ

μον τῷ λόγῳ τὸ παρὰ τῷ ὑμνογράφῳ εἰρημένον ἐν ᾄσματι
:ούτῳ· „Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυ-
ιὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν, ἀποστολὴν δι᾽ ἀγγέλων πονη-
ῶν.“ (Ps. 77, 49.) Οὗτοί [*] εἰσιν οἱ πονηροί, οἱ τὸ
γγέλων ὄνομα ὑποδυόμενοι, τὰς μὲν ὀρθοῦ λόγου θυ-
τέρας, ἐπιστήμας καὶ ἀρετάς, οὐκ εἰδότες, τὰς δὲ θνη-
ὶς τῶν ἀνθρώπων θνητῶν ἀπογόνους, ἡδονάς, μετερ-
ιμενοι, γνήσιον μὲν οὐδὲν ἐπιφερομένας κάλλος, ὃ δια-
ίᾳ μόνῃ θεωρεῖται, νόθον δὲ εὐμορφίαν, δι᾽ ἧς ἡ αἴ-
θησις ἀπατᾶται. Λαμβάνουσι δὲ οὐ πάσας ἅπαντες
ς θυγατέρας, ἀλλ᾽ ἔνιοι ἐνίας ἐκ μυρίων ὅσων ἐξελέ-
ντο ἑαυτοῖς, οἱ μὲν τὰς δι᾽ ὄψεως, ἕτεροι δὲ τὰς δι᾽
οῆς, τὰς δ᾽ αὖ διὰ γεύσεως καὶ γαστρὸς ἄλλοι, τινὲς
τὰς μετὰ γαστέρα, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πορρωτάτω διῳ-
μένων ἀνελάβοντο, τὰς ποικίλας ἐν ἑαυτοῖς τείναντες
θυμίας· ποικίλαι γὰρ ἐξ ἀνάγκης αἱ ποικίλων ἡδο-
, αἱρέσεις, ἄλλων ᾠκειωμένων ἄλλαις.

*piritus Dei“ duplex: alter aër, elementum illud tertium;
lter immortalis sapientia, quo Moses perfusus.* (5. 6.)

5. Ἐν δὴ τοῖς τοιούτοις ἀμήχανον τὸ τοῦ θεοῦ κα-
εἶναι καὶ διαιωνίσαι πνεῦμα, ὡς δηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ
οθέτης. „Εἶπε“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός· Οὐ
αμενεῖ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰς τὸν αἰῶ-
διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.“ (Gen. 6, 3.) Μένει
γὰρ ἔστιν ὅτε, καταμένει δὲ οὐδ᾽ εἰς ἅπαν παρὰ τοῖς
ιοῖς ἡμῖν. Τίς γὰρ οὕτως ἄλογος ἢ ἄψυχός ἐστιν,
ιηδέποτε ἔννοιαν τοῦ ἀρίστου μήθ᾽ ἑκὼν μήτ᾽ ἄκων
ἴν; Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἐξαγίστοις ἐπιποτᾶται πολ-
; αἰφνίδιος ἡ τοῦ καλοῦ φαντασία, συλλαβεῖν δὲ αὐ-

πίπτειν, ἅπαντα δὲ εἰς *τὸ* ἄνω χωρεῖν ἀπὸ τῶν περιγείων ἐξανιστάμενα. Τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν θνητῶν καταβαλλόμενα σπέρματα πρὸς ζώων [*] ἢ φυτῶν γένεσιν οὐ πάντα τελεσιουργεῖται — ἀγαπητὸν δέ, εἰ μὴ τὰ φθειρόμενα πλείω τῶν διαμενόντων ἐστί —, σπείρει δὲ ὁ θεὸς ἐν ψυχαῖς ἀτελὲς οὐδέν, ἀλλ᾿ οὕτως καίρια καὶ τέλεια, ὡς εὐθὺς ἐπιφέρεσθαι τὴν τῶν ἰδίων καρπῶν πληθὺν ἕκαστον.

50. Τὸν δὲ Σὴθ σπέρμα ἕτερον εἰπὼν ἀναβλαστῆσαι, ὁποτέρου ἕτερον οὐ δεδήλωκεν. Ἆρά γε τοῦ δολοφονηθέντος Ἄβελ, ἢ τοῦ κτείναντος Κάϊν; Ἀλλὰ μήποτε ἑκατέρου διαφέρει τὸ γέννημα· τοῦ μὲν Κάϊν ὡς ἐχθρόν, δίψα γὰρ ἀρετῆς αὐτομολούσῃ κακίᾳ πολεμιώτατον· τοῦ δὲ Ἄβελ ὡς φίλον καὶ συγγενές. Ἕτερον γάρ, οὐ μὴν ἀλλότριον, τὸ ἄρτι ἀρχόμενον τοῦ τελείου, καὶ τὸ πρὸς γένεσιν τοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον. Διὰ τοῦθ᾿ ὁ μὲν Ἄβελ τὸ θνητὸν ἀπολιπὼν πρὸς τὴν ἀμείνω φύσιν μεταναστὰς οἴχεται, ὁ δὲ Σὴθ ἅτε σπέρμα ὢν ἀνθρωπίνης ἀρετῆς οὐδέποτε τὸ ἀνθρώπων ἀπολείψει γένος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν παραύξησιν ἄχρι δεκάδος, ἀριθμοῦ τελείου, λήψεται, καθ᾿ ἣν ὁ δίκαιος Νῶε συνίσταται· δευτέραν δὲ καὶ ἀμείνω τὴν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Σήμ, ἑτέραν δεκάδα τελευτῶσαν, ἧς Ἀβραὰμ ὁ πιστὸς ἐπώνυμος· τρίτην δὲ καὶ τελεωτέραν δεκάδος ἑβδομάδα ἀπὸ τούτου μέχρι Μωϋσῆ τοῦ πάντα σοφοῦ παρήκουσαν. Ἕβδομος γὰρ ἀπὸ Ἀβραάμ οὗτός ἐστιν, οὐκέτι κατὰ τὸν ἔξω τῶν ἁγίων κύκλον οἷα μύστης *ἀλώμενος*, ἀλλ᾿ ὥςπερ ἱεροφάντης ἐν τοῖς ἀδύτοις ποιούμενος τὰς διατριβάς.

51. Σκόπει δὲ τάς τε πρὸς βελτίωσιν ἐπιτάσεις τῆς ἀπλήστου καὶ ἀκορέστου τῶν καλῶν ψυχῆς, καὶ τὸν

ψέγραφον τοῦ θεοῦ πλοῦτον, ὃς ἄλλοις ἀρχὰς τὰ
ιων δεδώρηται τέλη· τὸ μὲν γὰρ πέρας τῆς κατὰ
ὴ ἐπιστήμης ἀρχὴ τοῦ δικαίου γέγονε Νῶε· τὴν δὲ
ου τελείωσιν Ἀβραὰμ ἄρχεται παιδεύεσθαι· ἡ δὲ
ιάτη τοῦδε σοφία Μωϋσέως ἐστὶν ἄσκησις ἡ πρώτη.
δὲ ἀνωσμένου καὶ κλιθέντος ὑπὸ ψυχῆς ἀσθενείας
αἱ δύο θυγατέρες, βουλὴ καὶ συγκατάθεσις, ἐκ τοῦ
τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἐθέλουσι παιδοποιεῖσθαι, μα-
αι τῷ λέγοντι· „Ἐξανέστησέ μοι ὁ θεός." (Gen.
2 s.) Ὃ γὰρ ἐκείνῳ τὸ ὄν, τοῦτ' αὐταῖς φασι τὸν
τεριποιεῖσθαι δύνασθαι, μεθυούσης καὶ παραφρό-
νυχῆς δόγμα εἰσηγούμεναι· νήφοντος μὲν ἔργον
ιοῦ, καὶ τὸν θεὸν ὁμολογεῖν ποιητὴν καὶ πατέρα
ντός, πίπτοντος δὲ ὑπὸ μέθης καὶ παροινίας,
ἑκάστου τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων εἶναι δη-
όν. Πρότερον οὖν αἱ κακαὶ γνῶμαι εἰς ὁμιλίαν
ἰκονται τῷ πατρί, πρὶν ἐπιφορῆσαι τὸν ἀφροσύ-
ὶὺν ἄκρατον καὶ εἴ τι συνετὸν ἦν ἐν αὐτῷ κατα-
γέγραπται [*] γάρ, ὅτι „ἐπότισαν τὸν πατέρα
ὥςθ', ὁπότε μὴ ποτίζουσιν, ὑπὸ νήφοντος οὐ-
δέξονται σπορὰν ἔννομον, ὅταν δὲ ὑποβεβρεγμέ-
παλῷ, κυοφορήσουσι καὶ ἐπιμέμπτοις μὲν ὠδῖσιν,
ις δὲ ταῖς γοναῖς χρήσονται.

Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν ἀσεβῆ καὶ ἄναγνον αὐτοῦ
συλλόγου θείου παντὸς ἀπεσχοίνισε. Λέγει
Ἀμμωνῖται καὶ Μωαβῖται οὐκ εἰςελεύσονται εἰς
κυρίου" (Deut. 23, 3)· οὗτοι δέ εἰσιν ἔγγονοι
θυγατέρων, ὑπολαβόντες, ἐξ αἰσθήσεως καὶ
νός τε καὶ θήλεος, ὥςπερ ὑπὸ πατρὸς καὶ μητρός,
νᾶσθαι, τοῦτο πρὸς ἀλήθειαν γενέσεως αἴτιον

των ἀρχέτυπόν ἐστιν, ἧς ἀναιρεθείσης οὐδὲ οἱ κατὰ μίμησιν ἔτι συνιστάμενοι γενήσονται. *Βαθείας* δὲ εἰρήνης χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν σχήσει τὸ ἀνθρώπων γένος ὑπὸ νόμου φύσεως διδασκόμενον, ἀρετῆς, θεὸν τιμῶν λειτουργίας αὐτοῦ περιέχεσθαι· πηγὴ γὰρ εὐδαιμονίας καὶ βίου μακραίωνος ἥδε.

ΠΕΡΙ

ΓΙΓΑΝΤΩΝ.

DE

GIGANTIBUS.

(Cf. Gen. 6, 1-4.)

[I, 262.]

ıcitas iusti Noachi filiorumque eius ex adverso monstrat iniustorum multitudinem; neque ex iniusto gignitur proles mascula, iusta, sed foeminea, iniusta.

1. [*] „Καὶ δὴ ἐγένετο, ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρω- πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννή- αν αὐτοῖς.“ (Gen. 6, 1.) Ἄξιον οἶμαι διαπορῆσαι, :ί μετὰ τὴν Νῶε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ γένεσιν εἰς πο- θρωπίαν ἐπιδίδωσιν ἡμῶν τὸ γένος.* Ἀλλ᾽ ἴσως οὐ τὸν ἀποδοῦναι τὴν αἰτίαν· ἀεὶ γὰρ ἐπειδὰν τὸ ιον φανῇ, πάμπολυ τὸ ἐναντίον εὑρίσκεται. Ἑνὸς ὐφυΐα τὴν περὶ μυρίους διαδείκνυσιν ἀφυΐαν, καὶ τὰ κὰ μέντοι καὶ ἐπιστημονικὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ καλὰ

ὄντα ὀλίγα τὴν τῶν ἀτέχνων καὶ ἀνεπιστημόνων καὶ ἀδίκων καὶ συνόλως φαύλων ἄπειρον ὅσον πλῆθὺν ἐπεσκιασμένην ἀποφαίνει. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἐν τῷ παντὶ ἥλιος εἷς ὢν τὸ μυρίον καὶ βαθὺ σκότος κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν κεχυμένον ἐπιλάμψας ἀνασκίδνησιν; Εἰκότως οὖν καὶ ἡ τοῦ δικαίου Νῶε γένεσις καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τοὺς ἀδίκους πολλοὺς διασυνίστησι· τῷ γὰρ ἐναντίῳ τὰ ἐναντία πέφυκέ πως μάλιστα γνωρίζεσθαι. Ἄδικος δὲ οὐδεὶς ἄῤῥενα γενεὰν ἐν ψυχῇ σπείρει τὸ παράπαν, ἀλλὰ θηλυγονοῦσιν ἐκ φύσεως ἄνανδροι καὶ κατεαγότες καὶ θηλυδρίαι τὰ φρονήματα, δένδρον οὐδὲν ἀρετῆς, οὗ καλοὺς καὶ γενναίους ἐξ ἀνάγκης ἔδει τοὺς καρποὺς γενέσθαι, πάντα δὲ κακίας καὶ παθῶν, ὧν γυναικώδεις αἱ βλάσται, φυτεύσαντες. Οὗ χάριν θυγατέρας οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γεννῆσαι λέγονται, υἱὸν δὲ οὐδεὶς αὐτῶν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ δίκαιος ἀῤῥενογονεῖ Νῶε, τέλειον καὶ ὀρθὸν λόγον καὶ ἄῤῥενα ὄντως μετιών, θηλυτόκος ἡ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἀδικία πάντως [*] ἀναφαίνεται· ἀμήχανον γὰρ τὰ αὐτὰ πρὸς τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ μὴ τὰ ἐναντία πάλιν γενέσθαι.

Angeli — animae per aërem volitantes.

2. „Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέξαντο." (Gen. 6, 2.) Οὓς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἴωθεν ὀνομάζειν· ψυχαὶ δέ εἰσι κατὰ τὸν ἀέρα πετόμεναι. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ μῦθον εἶναι τὸ εἰρημένον· ἀνάγκη γὰρ ὅλον δι' ὅλων τὸν κόσμον ἐψυχῶσθαι, τῶν πρώτων καὶ στοιχειωδῶν μερῶν ἑκάστου τὰ οἰκεῖα καὶ πρόσφορα ζῶα

περιέχοντος, γῆς μὲν τὰ χερσαῖα, θαλάττης δὲ καὶ ποταῶν τὰ ἔνυδρα, πυρὸς δὲ τὰ πυρίγονα — λόγος δὲ ἔχει αῦτα κατὰ Μακεδονίαν μάλιστα γίνεσθαι —, οὐραοῦ δὲ τοὺς ἀστέρας. Καὶ γὰρ οὗτοι ψυχαὶ ὅλαι δι' λων ἀκήρατοί τε καὶ θεῖαι, παρ' ὃ καὶ κύκλῳ κινοῦνται, ῃν συγγενεστάτην νῷ κίνησιν· νοῦς γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ιραιφνέστατος. Ἔστιν οὖν ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἀέρα ίων πεπληρῶσθαι· ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐστιν ἀόρατα, ὅ τί ερ καὶ αὐτὸς οὐχ ὁρατὸς αἰσθήσει. Ἀλλ' οὐ παρ' ὅσον ύνατος ἡ ὄψις ψυχῶν φαντασιωθῆναι τύπους, διὰ ῦτ' οὐκ εἰσὶν ἐν ἀέρι ψυχαί· καταλαμβάνεσθαι δὲ αὐς ἀναγκαῖον ὑπὸ νοῦ, ἵνα πρὸς τῶν ὁμοίων τὸ ὅμοιον ωρῆται. Ἐπεὶ τί φήσομεν; πάνθ' ὅσα χερσαῖα καὶ υδρα οὐκ ἀέρι καὶ πνεύματι ζῇ; Τί δέ, οὐκ ἀέρος καθέντος τὰ λοιμικὰ συνίστασθαι παθήματα φιλεῖ, ὡς αἰτίου τῆς ψυχώσεως ἑκάστοις; Τί δέ, ὁπότε ἀπήμων ὶ ἀβλαβὴς εἴη, ὁποῖον ἐν ταῖς βορείοις μάλιστα αὔραις. νθε γίνεσθαι, οὐ καθαρωτέρου σπῶντα τοῦ πνεύμα;, πρὸς πλείονα καὶ κραταιοτέραν διαμονὴν ἐπιδίδω·; Ἆρ' οὖν εἰκός, δι' οὗ τὰ ἄλλα, ἔνυδρά τε καὶ χερῖα, ἐψύχωται, ἔρημον εἶναι ἢ ψυχῶν ἀμοιρεῖν; Τὸ ντίον μὲν οὖν, εἰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ζώων ἄγονα ἦν, νος ἀὴρ ὤφειλε ζωοτοκῆσαι, τὰ ψυχῆς κατ' ἐξαίρετον ιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ σπέρματα λαβών.

olex animarum illarum et angelorum genus est: alterum res terrestres sectans et hominibus mala inferens, alterum rebus divinis studens Deique benigni ministeria exsequens. (3. 4.)

3. Τῶν οὖν ψυχῶν αἱ μὲν πρὸς σώματα κατέβησαν,

αἳ δὲ [*] οὐδενὶ τῶν γῆς μορίων ἠξίωσάν ποτε συνενεχθῆναι, αἷς ἀφιερωθείσαις καὶ τῆς τοῦ πατρὸς θεραπείας περιεχομέναις ὑπηρέτισι καὶ διακόνοις ὁ δημιουργὸς εἴωθε χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν θνητῶν ἐπίστασιν· ἐκεῖναι δὲ ὥςπερ εἰς ποταμὸν τὸ σῶμα καταβᾶσαι τοτὲ μὲν ὑπὸ συρμοῦ δίνης βιαιοτάτης ἁρπασθεῖσαι κατεπόθησαν, τοτὲ δὲ πρὸς τὴν φορὰν ἀντισχεῖν δυνηθεῖσαι τὸ μὲν πρῶτον ἀνενήξαντο, εἶτα, ὅθεν ὡρμήθησαν, ἐκεῖσε πάλιν ἀπέπτησαν. Αὗται μὲν οὖν εἰσι ψυχαὶ τῶν ἄνωθέν πως φιλοσοφησάντων, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους μελετῶσαι τὸν μετὰ σωμάτων ἀποθνήσκειν βίον, ἵνα τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφθάρτου παρὰ τῷ ἀγεννήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ ζωῆς μεταλάχωσιν· αἱ δὲ καταποθεῖσαι, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὅσοι σοφίας ἠλόγησαν, ἐκδόντες ἀστάτοις καὶ τυχηροῖς πράγμασιν ἑαυτούς, ὧν οὐδὲν εἰς τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἡμῖν, ψυχὴν ἢ νοῦν, ἀναφέρεται, πάντα δὲ ἐπὶ τὸν συμφυᾶ νεκρὸν ἡμῶν, τὸ σῶμα, ἢ ἐπὶ τὰ ἀψυχότερα τούτου, δόξαν λέγω καὶ χρήματα καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς καὶ ὅσα ἄλλα ἀπὸ τῶν μὴ τεθεαμένων τὰ πρὸς ἀλήθειαν καλὰ ἀπάτῃ ψευδοῦς δόξης ἀναπλάττεται ἢ ζωγραφεῖται.

4. Ψυχὰς οὖν καὶ δαίμονας καὶ ἀγγέλους ὀνόματα μὲν διαφέροντα, ἓν δὲ καὶ ταὐτὸν ὑποκείμενον διανοηθείς, ἄχθος βαρύτατον ἀποθήσῃ δεισιδαιμονίαν. Ὥςπερ δὲ ἀγαθοὺς δαίμονας καὶ κακοὺς λέγουσιν οἱ πολλοί, καὶ ψυχὰς ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀγγέλους τοὺς μὲν τῆς ἀγαθῆς προςρήσεως ἀξίους πρεσβευτάς τινας ἀνθρώπων πρὸς θεὸν καὶ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, ἀσύλους καὶ ἱεροὺς διὰ τὴν ἀνυπαίτιον καὶ παγκάλην ταύτην ὑπηρεσίαν, τοὺς δ' ἔμπαλιν ἀνιέρους καὶ ἀναξίους τῆς προςρήσεως καὶ αὐτὸς ὑπολαμβάνων οὐχ ἁμαρτήσεις. Μαρτυρεῖ δὲ

μον τῷ λόγῳ τὸ παρὰ τῷ ὑμνογράφῳ εἰρημένον ἐν ᾄσματι
:ούτῳ· „Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυ-
ιὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονη-
ῶν.“ (Ps. 77, 49.) Οὗτοί [*] εἰσιν οἱ πονηροί, οἱ τὸ
γγέλων ὄνομα ὑποδυόμενοι, τὰς μὲν ὀρθοῦ λόγου θυ-
ατέρας, ἐπιστήμας καὶ ἀρετάς, οὐκ εἰδότες, τὰς δὲ θνη-
ὶς τῶν ἀνθρώπων θνητῶν ἀπογόνους, ἡδονάς, μετερ-
ὶμενοι, γνήσιον μὲν οὐδὲν ἐπιφερομένας κάλλος, ὃ δια-
ιίᾳ μόνῃ θεωρεῖται, νόθον δὲ εὐμορφίαν, δι' ἧς ἡ αἴ-
θησις ἀπατᾶται. Λαμβάνουσι δὲ οὐ πάσας ἅπαντες
:ς θυγατέρας, ἀλλ' ἔνιοι ἐνίας ἐκ μυρίων ὅσων ἐξελέ-
:ντο ἑαυτοῖς, οἱ μὲν τὰς δι' ὄψεως, ἕτεροι δὲ τὰς δι'
:οῆς, τὰς δ' αὖ διὰ γεύσεως καὶ γαστρὸς ἄλλοι, τινὲς
τὰς μετὰ γαστέρα, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πορρωτάτω διῳ-
ɾμένων ἀνελάβοντο, τὰς ποικίλας ἐν ἑαυτοῖς τείναντες
ιθυμίας· ποικίλαι γὰρ ἐξ ἀνάγκης αἱ ποικίλων ἡδο-
ν αἱρέσεις, ἄλλων ᾠκειωμένων ἄλλαις.

Spiritus Dei" duplex: alter aër, elementum illud tertium; alter immortalis sapientia, quo Moses perfusus. (5. 6.)

5. Ἐν δὴ τοῖς τοιούτοις ἀμήχανον τὸ τοῦ θεοῦ κα-
ιεῖναι καὶ διαιωνίσαι πνεῦμα, ὡς δηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ
:οθέτης. „Εἶπε“ γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός· Οὐ
αμενεῖ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰς τὸν αἰῶ-
διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.“ (Gen. 6, 3.) Μένει
γὰρ ἔστιν ὅτε, καταμένει δὲ οὐδ' εἰς ἅπαν παρὰ τοῖς
λοῖς ἡμῖν. Τίς γὰρ οὕτως ἄλογος ἢ ἄψυχός ἐστιν,
μηδέποτε ἔννοιαν τοῦ ἀρίστου μήθ' ἑκὼν μήτ' ἄκων
ἶν; Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἐξαγίστοις ἐπιποτᾶται πολ-
ς αἰφνίδιος ἡ τοῦ καλοῦ φαντασία, συλλαβεῖν δὲ αὐ-

τὴν καὶ φυλάξαι παρ᾽ ἑαυτοῖς ἀδυνατοῦσιν· οἴχεται γὰρ εὐθέως μετανασιᾶσα, τοὺς προςεληλυθότας οἰκήτορας νόμον καὶ δίκην ἐκδεδιῃτημένους ἀποστραφεῖσα, πρὸς οὓς οὐδ᾽ ἂν ποτε ἧκεν, εἰ μὴ τοῦ διελέγξαι χάριν τοὺς ἀντὶ καλῶν αἰσχρὰ αἱρουμένους. Λέγεται δὲ θεοῦ πνεῦμα καθ᾽ ἕνα μὲν τρόπον ὁ ῥέων ἀὴρ ἐπὶ γῆς, τρίτον στοιχεῖον ἐποχούμενον ὕδατι, παρ᾽ ὅ φησιν ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ· „Πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος“ (Gen. 1, 2), *ἐπειδήπερ ἐξαιρόμενος ὁ ἀὴρ κοῦφος ὢν ἄνω φέρεται, ὕδατι βάσει χρώμενος· καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἀκήρατος ἐπιστήμη, ἧς πᾶς ὁ σοφὸς εἰκότως μετέχει. Δηλοῖ δὲ ἐπὶ τοῦ τῶν ἁγίων ἔργων δημιουργοῦ καὶ τεχνίτου φάσκων, ὅτι „ἀνεκάλεσεν ὁ θεὸς τὸν Βεσελεὴλ καὶ ἐνέπλησεν αὐτὸν πνεύματος θείου, σοφίας, συνέσεως, ἐπιστήμης, ἐπὶ παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι“* (Exod. 31, 1 - 3)· *ὥςτε τὸ τί ἐστι πνεῦμα θεῖον ὁρικῶς διὰ τῶν λεχθέντων ὑπογράφεσθαι.*

6. *Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ Μωϋσέως πνεῦμα, ὃ ἐπεφοίτησε τοῖς ἑβδομήκοντα πρεσβυτέροις, τοῦ διενεγκεῖν ἑτέρων καὶ βελτιωθῆναι χάριν·* [*] *οἷς οὐδὲ πρεσβυτέροις ἔνεστι γενέσθαι πρὸς ἀλήθειαν, μὴ μεταλαβοῦσι τοῦ πανσόφου πνεύματος ἐκείνου. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπὶ τοὺς ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους.“* (Num. 11, 17.) *Ἀλλὰ μὴ νομίσῃς οὕτω τὴν ἀφαίρεσιν κατὰ ἀποκοπὴν καὶ διάζευξιν γίνεσθαι, ἀλλὰ οἷα γένοιτ᾽ ἂν ἀπὸ πυρός, ὃ καὶ ἂν μυρίας δᾷδας ἐξάψῃ, μένει μήθ᾽ ὁτιοῦν ἐλαττωθὲν ἐν ὁμοίῳ. Τοιαύτη τίς ἐστι καὶ τῆς ἐπιστήμης ἡ φύσις· τοὺς γὰρ φοιτητὰς καὶ γνωρίμους ἀποφήνασα ἐμπείρους πάντας, κατ᾽ οὐδὲν μέρος ἐλαττοῦται, πολλάκις δὲ καὶ*

ρὸς τὸ ἄμεινον ἐπιδίδωσιν, ὥσπερ φασὶ τὰς ἀπαντλουένας πηγάς, καὶ γὰρ ἐκείνας λόγος ἔχει τότε μᾶλλον λυκαίνεσθαι. Αἱ γὰρ συνεχεῖς πρὸς ἑτέρους ὁμιλίαι ελέτην καὶ ἄσκησιν ἐμποιοῦσαι ὁλόκληρον τελειότητα γάζονται. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἴδιον αὐτοῦ Μωϋσέως πνεῦα ἢ τινος ἄλλου γεννητοῦ τοσούτῳ πλήθει γνωρίμων ιελλε διανέμεσθαι, καὶ ἂν κατακερματισθὲν εἰς μοίρας σαύτας ἐμειοῦτο· νῦν δὲ τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ πνεῦμά ἐστι τὸ φόν, τὸ θεῖον, τὸ ἄτμητον, τὸ ἀδιαίρετον, τὸ ἀστεῖον, πάντη δι᾽ ὅλων ἐκπεπληρωμένον, ὅπερ ὠφελοῦν οὐ άπτεται μεταδοθὲν ἑτέρῳ, οὐδ᾽ αὖ προστεθὲν ἐλαττοῦται τὴν σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην καὶ σοφίαν.

iritus Dei immortalis ut in anima maneat, fieri potest, ut permaneat, non; causa est „caro", cuius malam partem fugiunt qui vere homines sunt, quam vero e vestigio sectantur sapientes falsi. (7-9.)

7. Διὸ δὴ πνεῦμα θεῖον μένειν μὲν δυνατὸν ἐν ψυ-, διαμένειν δὲ ἀδύνατον ὡς εἴπομεν. Καὶ τί θαυμάμεν; οὐδὲ γὰρ ἄλλου τὸ παράπαν οὐδενὸς ἐχυρὰ καὶ βαιος ἐγγίνεται κτῆσις, ἀντιῤῥεπόντων καὶ πρὸς ἑκάτε ταλαντευόντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ ἄλτε ἀλλοίας ἐνδεχομένων μεταβολάς. Αἴτιον δὲ τῆς ἐπιστημοσύνης μέγιστον ἡ σὰρξ καὶ ἡ πρὸς σάρκα οἰωσις· καὶ αὐτὸς δὲ ὁμολογεῖ φάσκων, διὰ „τὸ εἶναι τοὺς σάρκας" μὴ δύνασθαι τὸ θεῖον πνεῦμα καταμεῖ. Καίτοι καὶ γάμος, καὶ παιδοτροφία, καὶ πορισμὸς ν ἀναγκαίων, ἀδοξία τε μετὰ ἀχρηματίας, καὶ πραγμαχι, ὧν αἱ μὲν ἴδιαι, αἱ δὲ κοιναί, καὶ μυρία ἄλλα, πρὶν ρίαν ἀνθῆσαι, κατεμάραναν. Ἀλλ᾽ οὐδὲν οὕτως ἐμ-

πόδιον πρὸς αὔξησιν αὐτῆς, ὡς ἡ σαρκῶν φύσις· αὕτη γὰρ καθάπερ τις θεμέλιος ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας πρῶτος καὶ μέγιστος ὑποβέβληται, ᾧ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐποικοδομεῖται. Ψυχαὶ μὲν γὰρ ἄσαρκοι καὶ ἀσώματοι ἐν τῷ τοῦ παντὸς θεάτρῳ διημερεύουσαι, θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων θείων, [*] ὧν ἄπληστος εἰς ταύτας εἰςελήλυθεν ἔρως, μηδενὸς κωλυσιεργοῦντος ἀπολαύουσιν· ὅσαι δὲ τὸν σαρκῶν φόρτον ἀχθοφοροῦσι, βαρυνόμεναι καὶ πιεζόμεναι, ἄνω μὲν βλέπειν εἰς τὰς οὐρανίους περιόδους ἀδυνατοῦσι, κάτω δὲ ἑλκυσθεῖσαι τὸν αὐχένα βιαίως δίκην τετραπόδων γῇ προςεῤῥίζωνται.

8. Παρ' ὃ καὶ τὰς ἐκνόμους καὶ ἐκθέσμους ὁμιλίας τε καὶ μίξεις ἐγνωκὼς ὁ νομοθέτης ἀναιρεῖν, προοιμιάζεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἄνθρωπος ἄνθρωπὸς πρὸς πάντα οἰκεῖον σαρκὸς αὐτοῦ οὐ προςελεύσεται ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην· ἐγὼ κύριος.“ (Lev. 18, 6.) Πῶς ἄν τις προτρέψαιτο μᾶλλον σαρκὸς καὶ τῶν σαρκὸς οἰκείων καταφρονεῖν, ἢ τοῦτον τὸν τρόπον; Καίτοι οὐκ ἀποτρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ παγίως ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος οὐ προςελεύσεταί ποτε ἑκὼν ταῖς φίλαις καὶ συγγενέσι σώματος ἡδοναῖς, ἀλλοτριώσιν δὲ τὴν πρὸς αὐτὰς ἀεὶ μελετήσει· τὸ μὲν οὖν μὴ ἅπαξ, ἀλλὰ δὶς φάναι, „ἄνθρωπος ἄνθρωπος,“ σημεῖόν ἐστι τοῦ μὴ τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλὰ τὸν ἀρετῇ κεχρημένον δηλοῦσθαι. Ὄντως γὰρ ὁ ἀληθινὸς οὗτός ἐστιν, ὃν καὶ τῶν παλαιῶν λύχνον τις μεσημβρίας ἀψάμενος πρὸς τοὺς πυνθανομένους ἄνθρωπον ἔφη ζητεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρὸς πάντα οἰκεῖον προςέρχεσθαι τῆς σαρκός, ἔχει λόγον ἀναγκαῖον. Ἔνια γὰρ προςετέον, οἷον αὐτὰ τὰ ἐπιτήδεια, οἷς χρώμενοι ζῆν ἀνόσως καὶ ὑγιεινῶς δυ-

ησόμεθα· τὰ δὲ περιττὰ σκορακιστέον, ὑφ' ὧν ἐξα-
πτόμεναι αἱ ἐπιθυμίαι τὰ σπουδαῖα πάντα ῥύμῃ μιᾷ κα-
αφλέγουσι. Μὴ πρὸς πάντα οὖν τὰ τῇ σαρκὶ φίλα αἱ
ρέξεις ἀνερεθιζέσθωσαν· ἡδοναὶ γὰρ αἱ ἀτίθασσοι
ολλάκις, ὅταν κυνῶν τρόπον προςσαίνωσιν, ἐξ ὑπο-
τροφῆς ἀνίατα ἔδακον, ὥςτε τὴν ἀρετῆς φίλην ὀλιγό-
ιαν πρὸ τῶν σώματος οἰκείων ἀσπαζόμενοι τὸν πολὺν
ὐ ἀνήνυτον ὄχλον ἀσπόνδων ἐχθρῶν καταλύομεν. Ἐὰν
πού τις καιρὸς βιάζηται πλείω τῶν μετρίων καὶ ἱκανῶν
μβάνειν, αὐτοὶ μὴ προςερχόμεθα, λέγει γάρ· „Οὐ προς-
ύσεται αὐτὸς ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην.“

9. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἄξιον ἀναπτύξαι. Πολλάκις
γενόμενοί τινες πορισταὶ τῶν χρημάτων ἄφθονον
γον περιουσίαν· ἕτεροι δὲ δόξαν οὐκ ἐπιτηδεύσαντες
κίνων δημοσίᾳ καὶ τιμῶν ἠξιώθησαν· τοῖς δὲ οὐδὲ μι-
ὲν ἰσχὺν ἐλπίσασι μεγίστη προςεγένετο εὐτονία. Μα-
τωσαν δὴ πάντες οὗτοι μηδενὶ προςέρχεσθαι γνώμῃ
ν εἰρημένων, τοῦτο δέ ἐστι, μὴ θαυμάζειν αὐτὰ καὶ
οδέχεσθαι πλέον τοῦ μετρίου, κρίνοντας ἕκαστον αὐ-
ν οὐκ [*] ἀγαθὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ μέγιστον κακόν, τὰ
ματα, τὴν δόξαν, τὴν σωμάτων δύναμιν. Φιλαργύ-
ς μὲν γὰρ ἡ πρὸς ἀργύριον, φιλοδόξοις δὲ ἡ πρὸς δό-
, φιλάθλοις δὲ καὶ φιλογυμνασταῖς ἡ πρὸς ἰσχὺν
ςοδος οἰκεία· τὸ γὰρ ἄμεινον, τὴν ψυχήν, τοῖς χείρο-
ἐκδεδώκασιν, ἀψύχοις. Ὅσοι δὲ ἑαυτῶν ἐντός εἰσι,
λαμπρὰς καὶ περιμαχήτους εὐπραγίας ὑπηκόους
φαίνουσιν ὡς ἡγεμόνι τῷ νῷ, προςιούσας μὲν δεχό-
ι πρὸς ἐπανόρθωσιν, μακρὰν δὲ ἀφεστηκυίαις οὐ
ερχόμενοι, ὡς καὶ δίχα αὐτῶν δυνηθέντες ἂν εὐδαι-
ῆσαι. Ὁ δὲ μετιὼν καὶ κατ' ἴχνος βαίνειν ἐθέλων, αἰ-

σχρᾶς ἀναπίμπλησι δόξης φιλοσοφίαν, οὗ χάριν λέγεται „ἀποκαλύψαι τὴν ἀσχημοσύνην“. Πῶς γὰρ οὐκ ἐναργῆ καὶ πρόδηλα τὰ ὀνείδη τῶν λεγόντων μὲν εἶναι σοφῶν, πωλούντων δὲ σοφίαν καὶ ἐπευωνιζόντων, ὥσπερ φασὶ τοὺς ἐν ἀγορᾷ τὰ ὤνια προκηρύττοντας, τοτὲ μὲν μικροῦ λήμματος, τοτὲ δὲ ἡδέος καὶ εὐπαραγώγου λόγου, τοτὲ δὲ ἀβεβαίου ἐλπίδος ἀπὸ μηδενὸς ἠρτημένης ἐχυροῦ, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὑποσχέσεων, αἳ διαφέρουσιν ὀνειράτων οὐδέν;

Carnis bonum, voluptatem, qui contulerit cum bono animae, Deo, praestantiam in hac parte inveniet Deoque utpote vero bono adhaerebit.

10. Τὸ δὲ ἐπιφερόμενον „ἐγὼ κύριος“ παγκάλως καὶ σφόδρα παιδευτικῶς εἴρηται. Ἀντίθες γάρ, φησίν, ὦ γενναῖε, τὸ σαρκὸς ἀγαθὸν τῷ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ τοῦ παντὸς ἀγαθῷ· οὐκοῦν τὸ μὲν σαρκός ἐστιν ἄλογος ἡδονή, τὸ δὲ ψυχῆς καὶ τοῦ παντὸς ὁ νοῦς τῶν ὅλων, θεός. Ἐφάμιλλός τε καὶ ἀσύγκριτος ἡ σύγκρισις, ὡς παρὰ τὴν ἐγγὺς ὁμοιότητα ἀπατηθῆναι, εἰ μὴ καὶ ἔμψυχα ἀψύχοις ἐρεῖ τις, καὶ λογικὰ ἀλόγοις, καὶ ἡρμοσμένα ἀναρμόστοις, καὶ περιττοῖς ἄρτια, καὶ φωτὶ σκότος, καὶ ἡμέραν νυκτί, καὶ πάντα τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις τὰ αὐτὰ εἶναι πρὸς ἀλήθειαν. Καίτοι εἰ καὶ ταῦτα τῷ γένεσιν ἐνδεδέχθαι κοινωνίαν τινὰ ἔχει καὶ συγγένειαν, ἀλλά γε ὁ θεὸς οὐδὲ τῷ ἀρίστῳ τῶν φύντων ὅμοιος· ὅ τί περ τὸ μὲν γέγονέ τε καὶ πείσεται, ὁ δέ ἐστιν ἀγέννητός τε καὶ ποιῶν ἀεί. Καλὸν δὴ μὴ λειποτακτῆσαι μὲν τῆς τοῦ θεοῦ τάξεως, ἐν ᾗ τοὺς τεταγμένους πάντας ἀριστεύειν ἀνάγκη, αὐτομολῆσαι δὲ πρὸς τὴν ἄνανδρον καὶ

καλασμένην ἡδονήν, ἣ βλάπτει μὲν τοὺς φίλους, ὠφελεῖ
δὲ τοὺς ἐχθρούς. Καινοτάτη γάρ τις αὐτῆς ἡ φύσις·
οἷς μὲν ἂν ἐθελήσῃ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν μεταδοῦναι,
τούτους εὐθὺς ἐζημίωσεν, οὓς δ' ἂν ἀφελέσθαι, τὰ μέ-
γιστα ὤνησε· βλάπτει μὲν γάρ, ὅταν διδῷ, χαρίζεται δέ,
ὅταν ἀφαιρῆται. Ἐὰν οὖν, ὦ ψυχή, προςκαλῆταί σέ τι
τῶν τῆς ἡδονῆς φίλτρων, μετάκλινε σεαυτήν, καὶ ἀντιπε-
ριάγουσα τὴν ὄψιν κάτιδε τὸ γνήσιον ἀρετῆς κάλλος, καὶ
θεωροῦσα ἐπίμεινον, ἄχρις ἂν ἵμερος ἐντακῇ σοι καὶ ὡς σι-
δηρίτης λίθος ἐπισπάσηταί σε, καὶ ἐγγὺς ἀγάγῃ καὶ
ἀρτήσῃ τοῦ ποθουμένου.

eum non solum diligentes, sed etiam timentes reddimur perfectiores eoque participes spiritus divini, qui pro virtute nostra apud nos aut longius aut brevius ad tempus manet. (11. 12.)

11. Τὸ δὲ „ἐγὼ [*] κύριος" ἀκουστέον οὐ μόνον ἐν
τῷ „ἐγὼ τὸ τέλειον καὶ ἄφθαρτον καὶ πρὸς ἀλή-
θειαν ἀγαθόν", οὗ περιεχόμενός τις τὸ ἀτελὲς καὶ
φθαρτὸν καὶ σαρκῶν ἠρτημένον ἀποστραφήσεται· ἀλλὰ
καὶ ἀντὶ τοῦ „ἐγὼ ὁ ἄρχων καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ δεσπό-
της". Οὔτε δὲ ὑπηκόοις παρόντων ἡγεμόνων, οὔτε δού-
λοις δεσποτῶν, ἀδικεῖν ἀσφαλές· ἐγγὺς γὰρ ὅταν ὦσιν
οἱ κολασταί, φόβῳ σωφρονίζονται οἱ ἐξ αὐτῶν μὴ πεφυ-
κότες νουθετεῖσθαι. Πάντα γὰρ πεπληρωκὼς ὁ θεὸς
ἐγγύς ἐστιν, ὥστε ἐφορῶντος καὶ πλησίον ὄντος μάλιστα
αἰδεσθέντες, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, εὐλαβηθέντες γοῦν τὸ
ἀήττητον κράτος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ τὸ φοβερὸν καὶ
ἀπαραίτητον ἐν ταῖς τιμωρίαις, ὁπότε τῇ κολαστηρίῳ
χρῆσθαι δυνάμει διανοηθείη, ἠρεμήσομεν ἀδικοῦντες, ἵνα

καὶ τὸ σοφίας πνεῦμα θεῖον μὴ ῥᾳδίως μεταναστὰν οἰχήσηται, πάμπολυν δὲ χρόνον καταμείνῃ παρ᾽ ἡμῖν, ἐπεὶ καὶ παρὰ Μωϋσεῖ τῷ σοφῷ. Χρῆται γὰρ οὗτος ταῖς εἰρηνικωτάταις σχέσεσιν, ἢ ἑστὼς ἢ καθεζόμενος ἥκιστα τροπαῖς τε καὶ μεταβολαῖς χρῆσθαι πεφυκώς. Λέγει γάρ· „Ὁ Μωϋσῆς καὶ ἡ κιβωτὸς οὐκ ἐκινήθησαν" (Num. 14, 44), ἤτοι παρ᾽ ὅσον ὁ σοφὸς ἀχώριστος ἀρετῆς, ἢ παρ᾽ ὅσον οὔτε ἀρετὴ κινητὸν οὔτε σπουδαῖος μεταβλητόν, ἀλλ᾽ ἑκάτερον ὀρθοῦ λόγου βεβαιότητι ἱδρυμένον. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις· „Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ᾽ ἐμοῦ" (Deut. 5, 31)· λόγιον γάρ ἐστι τοῦτο χρησθὲν τῷ προφήτῃ, στάσις τε καὶ ἠρεμία ἀκλινὴς ἡ παρὰ τὸν ἀκλινῶς ἑστῶτα ἀεὶ θεόν. Ἀνάγκη γὰρ ὑγιεῖ κανόνι τὰ παρατιθέμενα εὐθύνεσθαι. Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ ὁ περισσὸς τῦφος, ἐπίκλησιν Ἰοθόρ, καταπλαγεὶς τὴν ἀῤῥεπῆ καὶ ἰσοτάτην καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν προαίρεσιν τοῦ σοφοῦ, σχετλιάζειν καὶ ἀναπυνθάνεσθαι τὸν τρόπον τοῦτον· „Διὰ τί σὺ κάθησαι μόνος;" (Exod. 18, 14.) Ἰδὼν γάρ τις τὸν ἐν εἰρήνῃ συνεχῆ πόλεμον ἀνθρώπων, οὐ κατὰ τὰ ἔθνη καὶ χώρας καὶ πόλεις αὐτὸ μόνον συνιστάμενον, ἀλλὰ καὶ κατ᾽ οἰκίας, μᾶλλον δὲ καὶ καθ᾽ ἕνα ἄνδρα ἕκαστον, καὶ τὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἄλεκτον καὶ βαρὺν χειμῶνα, ὃς ὑπὸ βιαιοτάτης φορᾶς τῶν κατὰ βίον πραγμάτων ἀναῤῥιπίζεται, τεθαύμακεν εἰκότως, εἴ τις ἐν χειμῶνι εὐδίαν καὶ ἐν κλύδωνι κυμαινούσης θαλάσσης γαλήνην ἄγειν δύναται. Ὁρᾷς, ὅτι οὐδὲ ὁ ἀρχιερεύς, λόγος, ἐνδιατρίβειν ἀεὶ καὶ ἐνσχολάζειν τοῖς ἁγίοις δόγμασι δυνάμενος, ἄδειαν ἔσχηκε κατὰ πάντα καιρὸν πρὸς [*] αὐτὰ φοιτᾶν, ἀλλ᾽ ἅπαξ δι᾽ ἐνιαυτοῦ μόλις; Τὸ μὲν γὰρ μετὰ λόγου τοῦ κατὰ προφο-

ρίαν οὐ βέβαιον, ὅτι δυάς· τὸ δὲ ἄνευ φωνῆς μόνῃ ψυχῇ
τὸ ὂν θεωρεῖν ἐχυρώτατον, ὅτι κατὰ τὴν ἀδιαίρετον ἵσταται μονάδα.

12. Ὥστε οὖν ἐν μὲν τοῖς πολλοῖς, τουτέστι τοῖς πολλὰ
ὶ τοῦ βίου τέλη προτεθειμένοις, οὐ καταμένει τὸ θεῖον
νεῦμα, καὶ ἂν πρὸς ὀλίγον χρόνον ἀναστραφῇ· μόνῳ δὲ
νθρώπων εἴδει ἑνὶ παραγίνεται, ὃ πάντα ἀπαμφιασάνον
τὰ ἐν γενέσει καὶ τὸ ἐσώτατον καταπέτασμα καὶ
ροκάλυμμα τῆς δόξης ἀνειμένῃ καὶ γυμνῇ τῇ διανοίᾳ
ιὸς θεὸν ἀφίξεται. Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἔξω τῆς παυβολῆς
καὶ τοῦ σωματικοῦ παντὸς στρατοπέδου πήξας
ν ἑαυτοῦ σκηνήν (Exod. 33, 7), τουτέστι τὴν γνώμην
νσάμενος ἀκλινῆ, προςκυνεῖν τὸν θεὸν ἄρχεται, καὶ
τὸν γνόφον, τὸν ἀειδῆ χῶρον, εἰςελθὼν αὐτοῦ καταμένει,
τελούμενος τὰς ἱερωτάτας τελετάς. Γίνεται δὲ οὐ
νον μύστης, ἀλλὰ καὶ ἱεροφάντης ὀργίων καὶ διδάσκαθείων,
ἃ τοῖς ὦτα κεκαθαρμένοις ὑφηγήσεται. Τούμὲν
οὖν τὸ θεῖον ἀεὶ παρίσταται πνεῦμα, πάσης ὀρς
ἀφηγούμενον ὁδοῦ· τῶν δὲ ἄλλων, ὡς ἔφην, τάχιτ
διαζεύγνυται, ὧν καὶ τὸν βίον ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν
ν ἀριθμῷ πεπλήρωκε. Λέγει γάρ· „Ἔσονται αἱ
ραι αὐτῶν ἔτη ἑκατὸν εἴκοσιν." (Gen. 6, 3. Deut. 34,
Ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς τῶν ἴσων γενόμενος ἐτῶν τοῦ
τοῦ βίου μετανίσταται. Πῶς οὖν εἰκὸς ἰσοχρονίους
ι τοὺς ὑπαιτίους τῷ πανσόφῳ προφήτῃ; Εἰς μὲν
τὸ παρὸν ἀρκέσει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι τὰ ὁμώνυμα οὐ
τως ἔσθ' ὅμοια, πολλάκις δὲ καὶ ὅλῳ γένει διέζευ-
, καὶ ὅτι τὸ φαῦλον τῷ σπουδαίῳ δύναται μὲν καὶ
μοὺς καὶ χρόνους ἔχειν τοὺς ἴσους, ἐπεὶ καὶ δίδυμον
εται, ἀπηρτημένας δὲ καὶ μακρὰν ἀλλήλων διαρκι-

σμένας δυνάμεις. — Τὸν δὲ ἀκριβῆ λόγον τῶν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ὑπερθησόμεθα εἰς τὴν τοῦ προφητικοῦ βίου παντὸς ἐξέτασιν, ὅταν αὐτὸν ἱκανοὶ γενώμεθα μυεῖσθαι. Νυνὶ δὲ τὰ ἑξῆς λέγωμεν.

*„Gigantes" sunt **homines terrae**, voluptatibus dediti — Nebrodis regnum —, diversi ab **hominibus coeli**, artes et litteras sectantibus, et ab **hominibus Dei**, sacerdotibus et prophetis, cuius utriusque hominum generis Abrahamus fuit.* (13-15.)

13. „Οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις." (Gen. 6, 4.) Ἴσως τις τὰ παρὰ τοῖς ποιηταῖς μεμυθευμένα περὶ τῶν γιγάντων οἴεται τὸν νομοθέτην αἰνίττεσθαι, πλεῖστον ὅσον διεστηκότα τοῦ μυθοπλαστεῖν καὶ τοῖς ἀληθείας ἴχνεσιν αὐτῆς ἐπιβαίνειν ἀξιοῦντα· παρ᾽ ὃ καὶ τὰς δοκίμους καὶ γλαφυρὰς τέχνας, ζωγραφίαν καὶ ἀνδριαντοποιΐαν, ἐκ τῆς καθ᾽ αὐτὸν πολιτείας [*] ἐξήλασεν, ὅτι, τὴν τοῦ ἀληθοῦς ψευδόμεναι φύσιν, ἀπάτας καὶ σοφίσματα δι᾽ ὀφθαλμῶν ψυχαῖς εὐπαραγώγοις τεχνιτεύουσι. Μῦθον μὲν οὖν οὐδένα περὶ γιγάντων εἰσηγεῖται τὸ παράπαν, βούλεται δὲ ἐκεῖνό σοι παραστῆσαι, ὅτι οἱ μὲν γῆς, οἱ δὲ οὐρανοῦ, οἱ δὲ θεοῦ γεγόνασιν ἄνθρωποι· γῆς μέν, οἱ θηρευταὶ τῶν σώματος ἡδονῶν, ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν ἐπιτηδεύοντες αὐτῶν, καὶ πορισταὶ τῶν συντεινόντων εἰς ἑκάστην· οὐρανοῦ δέ, ὅσοι τεχνῖται καὶ ἐπιστήμονες καὶ φιλομαθεῖς, τὸ γὰρ οὐράνιον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς, νοῦς δὲ καὶ τῶν κατ᾽ οὐρανὸν ἕκαστον, τὰ ἐγκύκλια καὶ τὰς ἄλλας ἅπαξ ἁπάσας ἐπιτηδεύει τέχνας, παραθήγων καὶ ἀκονῶν ἔτι τε γυμνάζων καὶ συγκροτῶν ἐν τοῖς νοητοῖς αὐτόν·

θεοῦ δὲ ἄνθρωποι ἱερεῖς καὶ προφῆται, οἵτινες οὐκ ἠξίωσαν πολιτείας τῆς παρὰ τῷ κόσμῳ τυχεῖν καὶ κοσμοπολῖται γενέσθαι, τὸ δὲ αἰσθητὸν πᾶν ὑπερκύψαντες εἰς τὸν νοητὸν κόσμον μετανέστησαν καὶ ἐκεῖθι ᾤκησαν, ἐγγραφέντες ἀφθάρτων ἀσωμάτων ἰδεῶν πολιτείᾳ.

14. Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, μέχρι μὲν διατρίβων ἦν ἐν τῇ Χαλδαίων γῇ τε καὶ δόξῃ, πρὶν ἂν μετονομασθῆναι καλούμενος Ἄβραμ, ἄνθρωπος οὐρανοῦ, τήν τε μετάρσιον καὶ τὴν αἰθέριον φύσιν διερευνῶν, καὶ τά τε συμβαίνοντα καὶ τὰς αἰτίας καὶ εἴ τι ἄλλο ὁμοιότροπον φιλοσοφῶν· οὗ χάριν καὶ προσρήσεως οἷς ἐπιτετήδευκε ἔτυχεν οἰκείας. Ἄβραμ γὰρ ἑρμηνευθεὶς πατὴρ ἐστι μετέωρος, ὄνομα τοῦ τὰ μετέωρα καὶ ἐπουράνια περισκοπουμένου πάντα πάντη νοῦ πατρός· πατὴρ δὲ τοῦ συγκρίματος ὁ νοῦς ἐστιν, ὁ ἄχρις αἰθέρος καὶ ἔτι παραιτέρω μηκυνόμενος. Ὅταν δὲ βελτιωθεὶς μέλλῃ μετονομάζεσθαι, γίνεται ἄνθρωπος θεοῦ, κατὰ τὸ χρησθὲν αὐτῷ λόγιον· „Ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου· εὐαρέστει ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ γίνου ἄμεμπτος.“ (Gen. 17, 1.) Εἰ δὲ ὁ τοῦ κόσμου θεὸς καὶ μόνος αὖ θεὸς καὶ αὐτοῦ κατὰ χάριν ἐξαίρετον ἰδίᾳ θεός, ἐξ ἀνάγκης δήπου καὶ αὐτὸς θεοῦ. Καλεῖται γὰρ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἠχοῦς ἑρμηνευθεὶς Ἀβραάμ, ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμός· ἐξειλεγμένος τε γὰρ καὶ κεκαθαρμένος καὶ πατὴρ φωνῆς ᾗ συνηχοῦμεν. Ὁ δὲ τοιοῦτος τῷ ἑνὶ μόνῳ προσκεκλήρωται θεῷ, οὗ γενόμενος ὀπαδὸς εὐθύνει τὴν ἀτραπὸν τοῦ παντὸς βίου, βασιλικῇ τῷ ὄντι χρώμενος ὁδῷ τῇ τοῦ μόνου βασιλέως καὶ παντοκράτορος, ἐπὶ μηδέτερα ἀποκλίνων καὶ ἐκτρεπόμενος.

15. Οἱ δὲ γῆς παῖδες τὸν νοῦν ἐκβιβάσαντες τοῦ

λογίζεσθαι καὶ [*] μεταλλεύσαντες εἰς τὴν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον σαρκῶν φύσιν — „ἐγένοντο γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν“ (Gen. 2, 24), ᾗ φησιν ὁ νομοθέτης — τὸ ἄριστον ἐκιβδήλευσαν νόμισμα καὶ τὴν μὲν ἀμείνω καὶ οἰκείαν τάξιν ἔλιπον, πρὸς δὲ τὴν χείρω καὶ ἐναντίαν ηὐτομόλησαν, ἄρξαντος τοῦ ἔργου Νεβρώδ. Λέγει γὰρ ὁ νομοθέτης· „Ὅτι οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς“ (Gen. 10, 9 s.) — ἑρμηνεύεται δὲ Νεβρὼδ αὐτομόλησις. Οὐ γὰρ ἐξήρκεσε τῇ παναθλίᾳ ψυχῇ μετὰ μηδετέρων στῆναι, ἀλλὰ προσχωρήσασα τοῖς ἐχθροῖς ὅπλα κατὰ τῶν φίλων ἤρατο καὶ φανερῶς ἀνθεστῶσα αὐτοῖς ἐπολέμει· παρ' ὃ καὶ τὴν ἀρχὴν τῷ Νεβρὼδ τῆς βασιλείας ὑπογράφει Βαβυλῶνα — μετάθεσις δὲ καλεῖται Βαβυλών, συγγενὴς αὐτομολίᾳ, καὶ ὄνομα ὀνόματι, καὶ ἔργον ἔργῳ· παντὸς γὰρ αὐτομολοῦντος προοίμια γνώμης μεταβολὴ καὶ μετάθεσις. Ἀκόλουθον ἂν εἴη λέγειν, ὅτι κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσέα ὁ μὲν φαῦλος, ὥσπερ ἄοικος καὶ ἄπολις καὶ ἀνίδρυτος καὶ φυγάς, οὕτω καὶ αὐτόμολος, ὁ δὲ σπουδαῖος βεβαιότατος σύμμαχος. Τοσαῦτα εἴς γε τὸ παρὸν ἀρκούντως περὶ τῶν γιγάντων εἰρηκότες ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα τοῦ λόγου τρεψώμεθα. Ἔστι δὲ ταῦτα.

ΟΤΙ

ΑΤΡΕΠΤΟΝ

ΤΟ ΘΕΙΟΝ.

QUOD

DEUS SIT IMMUTABILIS.

(Cf. Gen. 6, 4—12.)

[I, 272.]

ngeli Dei ad filias hominum ingressi genuerunt sibi" (non Deo), i. e. tenebrarum amici cum affectibus dissolutis congressi omnia suâ, non Dei caussâ faciunt. Exempla sibi opposita: Abrahamus, Anna — Onan. (1-4.)

1. „*Καὶ μετ᾽ ἐκεῖνο*", φησίν, „ὡς ἂν εἰσεπορεύοντο ἄγγελοι τοῦ θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώ-, καὶ ἐγεννῶσαν αὐτοῖς." (Gen. 6, 4.) Ὀυκοῦν ἄξιον ρασθαι, τίνα ἔχει λόγον τὸ „μετ᾽ ἐκεῖνο". Ἔστι υν ἀναφορὰ δεικνύουσά τι τῶν προειρημένων ἐναρτερον· προείρηται δὲ περὶ θείου πνεύματος, ὃ κατααι μέχρι τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐν πολυσχιδεῖ καὶ πολυ-

μόρφῳ ψυχῇ, σαρκῶν ὄχλον βαρύτατον ἄχθος ἀνημμένῃ, δυσεργότατον εἶπεν εἶναι. Μετ᾽ ἐκεῖνο δὴ [*] τὸ πνεῦμα οἱ ἄγγελοι πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων εἰσίασιν. Ἕως μὲν γὰρ ἐκλάμπουσι τῇ ψυχῇ καθαραὶ φρονήσεως αὐγαί, δι᾽ ὧν τὸν θεὸν καὶ τὰς αὐτοῦ δυνάμεις ὁρᾷ ὁ σοφός, οὐδεὶς τῶν ψευδαγγελούντων ἐπεισέρχεται τῷ λογισμῷ, ἀλλ᾽ ἔξω περιῤῥαντηρίων ἅπαντες εἴργονται. Ὅταν δὲ ἀμυδρωθὲν ἐπισκιασθῇ τὸ διανοίας φῶς, οἱ τοῦ σκότους ἑταῖροι παρευημερήσαντες, πάθεσι τοῖς κατεαγόσι καὶ τεθηλυμμένοις, ἃς θυγατέρας εἴρηκεν ἀνθρώπων, συνέρχονται καὶ γεννῶσιν ἑαυτοῖς, οὐ τῷ θεῷ· τὰ μὲν γὰρ οἰκεῖα τοῦ θεοῦ γεννήματα αἱ ὁλόκληροι ἀρεταί, τὰ δὲ συγγενῆ τῶν φαύλων αἱ ἀνάρμοστοι κακίαι. Μάθε δέ, εἰ θέλεις, ὦ διάνοια, τὸ μὴ ἑαυτῇ γεννᾶν οἷόν ἐστι, παρὰ Ἀβραὰμ τοῦ τελείου, ὃς τὸ „ἀγαπητὸν καὶ μόνον τῆς ψυχῆς ἔγγονον γνήσιον“ (Gen. 22, 2), τῆς αὐτομαθοῦς σοφίας εἰκόνα ἐναργεστάτην, ἐπίκλησιν Ἰσαάκ, ἀνάγει θεῷ καὶ ἀποδίδωσι μετὰ πάσης εὐθυμίας, ἀναγκαῖον καὶ ἁρμόττον χαριστήριον, „συμποδίσας“ (ib. v. 9), ὥς φησιν ὁ νόμος, τὸ καινουργηθὲν ἱερεῖον, ἤτοι παρ᾽ ὅσον ἐπ᾽ οὐδενὸς θνητοῦ βαίνειν ἅπαξ ἐπιθειάσας ἠξίου, ἢ παρ᾽ ὅσον ἀνίδρυτον καὶ ἄστατον κατεῖδε τὴν γένεσιν, ὅτε τὴν περὶ τὸ ὂν ἀνενδοίαστον ἔγνω βεβαιότητα, „ᾗ λέγεται πεπιστευκέναι“ (Gen. 15, 6).

2. Τούτου γίνεται μαθητρὶς καὶ διάδοχος Ἄννα, τῆς τοῦ θεοῦ δώρημα σοφίας· ἑρμηνεύεται γὰρ χάρις αὐτῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκύμων ἐγένετο, παραδεξαμένη θείας γονάς, καὶ ταῖς τελεσφόροις ἐχρήσατο ὠδῖσι, τὸν τεταγμένον ἐν τῇ τοῦ θεοῦ τάξει τρόπον ἀποκυήσασα,

ὃν ἐφήμισε Σαμουήλ· καλεῖται δὲ ἑρμηνευθεὶς τεταγμένος θεῷ. Λαβοῦσα ἀνταποδίδωσι τῷ δόντι, μηδὲν ἴδιον ἑαυτῆς κρίνουσα ἀγαθόν, ὃ μὴ χάρις ἐστὶ θεία. Λέγει γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν βασιλειῶν (1 Sam. 1, 20) αὕτη τὸν τρόπον τοῦτον· „Δίδωμί σοι αὐτὸν δοτόν“ (ibid. v. 28), ἐν ἴσῳ τῷ „δοτὸν ὄντα“, ὥστ᾽ εἶναι „τὸν δεδομένον δίδωμι“, κατὰ τὸ ἱερώτατον Μωϋσέως γράμμα τοῦτο· „Τὰ δῶρά μου, δόματά μου, καρπώματά μου διατηρήσετε προςφέρειν ἐμοί.“ (Num. 28, 2.) Τίνι γὰρ εὐχαριστητέον ἄλλῳ, πλὴν θεῷ; διὰ τίνων δέ, ὅτι μὴ διὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δοθέντων; Οὐδὲ γὰρ ἄλλων εὐπορῆσαι δυνατόν. Χρεῖος δὲ οὐδενὸς ὢν κελεύει προςφέρειν αὑτῷ τὰ ἑαυτοῦ δι᾽ ὑπερβολὴν τῆς πρὸς τὸ γένος ἡμῶν εὐεργεσίας. Μελετήσαντες γὰρ εὐχαριστικῶς ἔχειν καὶ τιμητικῶς αὐτοῦ, καθαρεύσωμεν ἀδικημάτων, ἐκνιψάμενοι τὰ καταῤῥυπαίνοντα τὸν βίον ἔν τε λόγοις καὶ εἴδεσι καὶ ἔργοις· καὶ γὰρ εὔηθες, εἰς μὲν τὰ ἱερὰ [*] μὴ ἐξεῖναι βαδίζειν, ὃς ἂν μὴ πρότερον λουσάμενος φαιδρύνηται τὸ σῶμα, εὔχεσθαι δὲ καὶ θύειν ἐπιχειρεῖν ἔτι κεκηλιδωμένῃ καὶ πεφυρμένῃ διανοίᾳ. Καίτοι τὰ μὲν ἱερὰ λίθων καὶ ξύλων ἀψύχου τῆς ὕλης πεποίηνται, καθ᾽ αὑτὸ δὲ καὶ τὸ σῶμα ἄψυχον ἀψύχων οὐ προςάψεται, μὴ περιῤῥαντηρίοις καὶ καθαρσίοις ἁγνευτικοῖς χρησάμενον, ὑπομενεῖ δέ τις τῷ θεῷ προςελθεῖν, ἀκάθαρτος ὢν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ τῷ καθαρωτάτῳ, καὶ ταῦτα μὴ μέλλων μετανοήσειν; Ὁ μὲν γὰρ πρὸς τῷ μηδὲν ἐπεξεργάσασθαι κακὸν καὶ τὰ παλαιὰ ἐκνίψασθαι δικαιώσας γεγηθὼς προςίτω· ὁ δ᾽ ἄνευ τούτων δυςκάθαρτος ὢν ἀφιστάσθω, λήσεται γὰρ οὐδέποτε τὸν τὰ ἐν μυχοῖς τῆς διανοίας ὁρῶντα καὶ τοῖς ἀδύτοις αὐτῆς ἐμπεριπατοῦντα.

Τοῦτον μὲν δὴ τὸν τρόπον ἡττῆσθαι συμβαίνει πᾶσιν, ... φθαρτοῖς ἑαυτοῖς φθαρτὰ γεννῶσιν.

4. Ἔνιοι δὲ [*] οὐχ ἧτταν μόνον, ἀλλὰ καὶ θάνατον ...ὸ φιλαυτίας ἀνεδέξαντο. Ὁ γοῦν Αὐνάν, „αἰσθόμε-...ς, ὅτι οὐχ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα“ (Gen. 38, 9), οὐ ...ότερον ἐπαύσατο τὸ λογικόν, ὅπερ ἄριστον τῶν ὄντων ...νος ἐστί, διαφθείρων, ἢ καὶ αὐτὸς ἀνεδέξατο φθορὰν ...τελῆ· σφόδρα ὀρθῶς καὶ προσηκόντως. Εἰ γὰρ ...αντα πράξωσί τινες αὐτῶν ἕνεκα, μὴ γονέων τιμῆς, ... παίδων εὐκοσμίας, μὴ σωτηρίας πατρίδος, μὴ νόμων ...λακῆς, μὴ ἐθῶν βεβαιότητος, μὴ ἰδίων, μὴ κοινῶν ...παρθώσεως, μὴ ἱερῶν ἁγιστείας, μὴ τῆς πρὸς θεὸν ...σεβείας ἐπιστρεφόμενοι, κακοδαιμονήσουσιν. Ἑνὸς ...ρ ὧν εἶπον χάριν ἀντικαταλλάξασθαι καὶ αὐτὸ τὸ ζῆν ...λεῖς· οἵ δ' ἄρα καὶ ἀθρόων τῶν οὕτω περιμαχήτων ...σίν, εἰ μή τινα ἡδονὴν μέλλοι περιποιεῖν, κατολιγωρή-...ν. Τοιγάρτοι πονηρὰν εἰσήγησιν ὁ ἀδέκαστος θεὸς ...ύλου δόγματος, ἐπίκλησιν Αὐνάν, ἐκποδὼν ποιεῖ. ...έλει παραιτητέοι δὴ πάντες οἱ „γεννῶντες αὑτοῖς“, τὸ ...έστιν, ὅσοι τὸ ἴδιον λυσιτελὲς μόνον θηρώμενοι τῶν ...ων ὑπερορῶσιν, ὥσπερ αὑτοῖς μόνοις φύντες, οὐχὶ δὲ ...ίοις ἄλλοις, πατρί, μητρί, γυναικί, τέκνοις, πατρίδι, ...ρώπων γένει, εἰ δὲ δεῖ προελθόντας τι περαιτέρω ...αι, οὐρανῷ, γῇ, τῷ παντὶ κόσμῳ, ἐπιστήμαις, ἀρε-..., τῷ πατρὶ καὶ ἡγεμόνι τῶν συμπάντων, ὧν ἑκάστῳ ...ὰ δύναμιν ἀπονεμητέον τὸ ἁρμόττον, μὴ τὰ πάντα ...ςθήκην ἑαυτοῦ, ἑαυτὸν δὲ τῶν πάντων νομίζοντα.

Deum nullius unquam rei poenitere potest. (5. 6.)

5. Τούτων μὲν δὴ ἅλις, τὰ δὲ ἀκόλουθα τῷ λόγῳ

3. Τῆς μέντοι θεοφιλοῦς ψυχῆς δεῖγμα ἐναργέστατόν ἐστι καὶ τὸ ᾆσμα, ἐν ᾧ περιέχεται τὸ „Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτά, ἡ δὲ πολλὴ ἐν τέκνοις ἠσθένησε.“ (1 Sam. 2, 5.) Καίτοι γε ἑνός ἐστι μήτηρ τοῦ Σαμουὴλ ἡ λέγουσα. Πῶς οὖν ἑπτὰ τετοκέναι φησίν, εἰ μή τις μονάδα ἑβδομάδι τὴν αὐτὴν φυσικώτατα νομίζοι, οὐ μόνον ἐν ἀριθμοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἁρμονίᾳ, καὶ ἐν τοῖς τῆς ἐναρέτου λόγοις ψυχῆς; Ὁ γὰρ τεταγμένος μόνῳ θεῷ, Σαμουήλ, ἄλλῳ δὲ τὸ παράπαν συνιὼν μηδενί, κατὰ τὸ ἓν καὶ τὴν μονάδα τὸ ὄντως ὂν κεκόσμηται. Αὕτη δὲ ἡ κατάστασίς ἐστιν ἑβδομάδος, ἀναπαυομένης ἐν θεῷ ψυχῆς καὶ περὶ μηδὲν τῶν θνητῶν ἔργων ἔτι πονουμένης, κατὰ ἀπόλειψιν ἑξάδος, ἣν ἀπένειμε τοῖς τὰ πρωτεῖα λαβεῖν μὴ δυνηθεῖσι, δευτερείων δ' ἐξ ἀνάγκης μεταποιουμένοις. Τὴν μὲν οὖν στεῖραν, οὐ τὴν ἄγονον, ἀλλὰ τὴν στεῤῥὰν καὶ ἔτι σφριγῶσαν, τοὺς διὰ καρτερίας καὶ ἀνδρείας καὶ ὑπομονῆς ἐπὶ κτήσει τοῦ ἀρίστου διαθλοῦσαν ἄθλους, ἑβδομάδα τὸν ἰσότιμον μονάδι τίκτειν εἰκός, ὧν εὔτεκνος καὶ εὔπαις ἡ φύσις. „Τὴν δὲ πολλὴν ἀσθενεῖν ἐν τέκνοις“ εἶπεν, ἀψευδῶς καὶ σφόδρα ἐναργῶς. Ὅταν γὰρ μία οὖσα ψυχὴ πολλὰ ὠδίνῃ τοῦ ἑνὸς ἀποστᾶσα, μυρία κατὰ τὸ εἰκὸς γίνεται, καὶ ἔπειτα πλήθει τέκνων ἐξηρτημένων βαρυνομένη καὶ πιεζομένη, ἔστι δὲ ἠλιτόμηνα καὶ ἀμβλωθρίδια τὰ πλεῖστα αὐτῶν, ἐξασθενεῖ· τίκτει μὲν γὰρ τὰς πρὸς σχήματα καὶ χρώματα δι' ὀφθαλμῶν ἐπιθυμίας, τίκτει δὲ τὰς πρὸς φωνὰς δι' ὤτων, ἐγκύμων δέ ἐστι καὶ τῶν γαστρὸς καὶ τῶν ὑπ' αὐτήν, ὥστε πολλῶν ἐκκρεμαμένων ἐγγόνων βαρύτατον ἄχθος φέρουσα παρίεται καὶ χεῖρας ὑπ' ἀσθενείας καθεῖσα ἀπολέγεται.

Τοῦτον μὲν δὴ τὸν τρόπον ἡττῆσθαι συμβαίνει πᾶσιν, ὅσοι φθαρτοῖς ἑαυτοῖς φθαρτὰ γεννῶσιν.

4. Ἔνιοι δὲ [*] οὐχ ἧττον μόνον, ἀλλὰ καὶ θάνατον τὸ φιλαυτίας ἀνεδέξαντο. Ὁ γοῦν Αὐνάν, „αἰσθόμε-ς, ὅτι οὐχ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα" (Gen. 38, 9), οὐ ιότερον ἐπαύσατο τὸ λογικόν, ὅπερ ἄριστον τῶν ὄντων νος ἐστί, διαφθείρων, ἢ καὶ αὐτὸς ἀνεδέξατο φθορὰν ντελῆ· σφόδρα ὀρθῶς καὶ προσηκόντως. Εἰ γὰρ αντα πράξωσί τινες αὑτῶν ἕνεκα, μὴ γονέων τιμῆς, παίδων εὐκοσμίας, μὴ σωτηρίας πατρίδος, μὴ νόμων λακῆς, μὴ ἐθῶν βεβαιότητος, μὴ ἰδίων, μὴ κοινῶν κναρθώσεως, μὴ ἱερῶν ἁγιστείας, μὴ τῆς πρὸς θεὸν εβείας ἐπιστρεφόμενοι, κακοδαιμονήσουσιν. Ἑνὸς ὧν εἶπον χάριν ἀντικαταλλάξασθαι καὶ αὐτὸ τὸ ζῆν λεές· οἱ δ' ἄρα καὶ ἀθρόων τῶν οὕτω περιμαχήτων τίν, εἰ μή τινα ἡδονὴν μέλλοι περιποιεῖν, κατολιγωρή-ν. Τοιγάρτοι πονηρὰν εἰσήγησιν ὁ ἀδέκαστος θεὸς ύλου δόγματος, ἐπίκλησιν Αὐνάν, ἐκποδὼν ποιεῖ. έλει παραιτητέοι δὴ πάντες οἱ „γεννῶντες αὑτοῖς", τὸ ἔστιν, ὅσοι τὸ ἴδιον λυσιτελὲς μόνον θηρώμενοι τῶν ων ὑπερορῶσιν, ὥςπερ αὑτοῖς μόνοις φύντες, οὐχὶ δὲ ίοις ἄλλοις, πατρί, μητρί, γυναικί, τέκνοις, πατρίδι, ρώπων γένει, εἰ δὲ δεῖ προελθόντας τι περαιτέρω αι, οὐρανῷ, γῇ, τῷ παντὶ κόσμῳ, ἐπιστήμαις, ἀρε-, τῷ πατρὶ καὶ ἡγεμόνι τῶν συμπάντων, ὧν ἑκάστῳ ὰ δύναμιν ἀπονεμητέον τὸ ἁρμόττον, μὴ τὰ πάντα ςθήκην ἑαυτοῦ, ἑαυτὸν δὲ τῶν πάντων νομίζοντα.

Deum nullius unquam rei poenitere potest. (5. 6.)

5. Τούτων μὲν δὴ ἅλις, τὰ δὲ ἀκόλουθα τῷ λόγῳ

λαυγῶς πέφυκε καθορᾶν, καὶ προμηθείᾳ καὶ προνοίᾳ χρώμενος, οἰκείαις ἀρεταῖς, οὐδὲν ἀπελευθεριάζειν καὶ ἔξω τῆς ἑαυτοῦ καταλήψεως βαίνειν ἐᾷ, ἐπειδήπερ οὐδ' ἡ μελλόντων ἀδηλότης αὐτῷ συμβατή, οὔτε γὰρ ἄδηλον οὔτε μέλλον ἐστὶ θεῷ οὐδέν. Δῆλον μὲν οὖν, ὅτι καὶ τῶν γεννηθέντων τὸν φυτεύσαντα, καὶ τῶν δημιουργηθέντων τὸν τεχνίτην, καὶ τὸν ἐπίτροπον τῶν ἐπιτροπευομένων ἐπιστήμονα ἀναγκαῖον εἶναι δεῖ· ὁ δὲ πατὴρ καὶ τεχνίτης καὶ ἐπίτροπος τῶν ἐν οὐρανῷ τε καὶ κόσμῳ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι. Καὶ μὴν τά γε μέλλοντα συσκιάζεται ὑπὸ τοῦ αὖθις χρόνου, τοτὲ μὲν βραχεῖ, τοτὲ δὲ μακρῷ διαστήματι. Δημιουργὸς δὲ καὶ χρόνου θεός, καὶ γὰρ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πατήρ, πατὴρ δὲ χρόνου κόσμος, τὴν κίνησιν αὐτοῦ γένεσιν ἀποφήνας ἐκείνου· ὥστε υἱωνοῦ τάξιν ἔχειν πρὸς θεὸν τὸν χρόνον. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος οὗτος νεώτερος υἱὸς θεοῦ, ἅτε αἰσθητὸς ὤν· τὸν γὰρ πρεσβύτερον τούτου *ἰδέαν* εἶπε, νοητὸς δ' ἐκεῖνος, πρεσβείων δὲ ἀξιώσας παρ' ἑαυτῷ καταμένειν διενοήθη. Οὗτος οὖν ὁ νεώτερος υἱὸς ὁ αἰσθητὸς κινηθεὶς τὴν χρόνου φύσιν ἀναλάμψαι καὶ ἀνασχεῖν ἐποίησεν, ὥστε οὐδὲν παρὰ θεῷ μέλλον, τῷ καὶ τὰ τῶν χρόνων ὑπηγμένῳ πέρατα. Καὶ γὰρ οὐ χρόνος, ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ χρόνου καὶ παράδειγμα αἰὼν ὁ βίος ἐστὶν *αὐτοῦ*· ἐν αἰῶνι δὲ οὔτε παρελήλυθεν οὐδέν, οὔτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν.

„Recogitavit Deus, quod fecisset hominem" — hominem praeditum mente, cuius ope eligere meliora, deteriora fugere possit. (7 - 10.)

7. Ἱκανῶς οὖν διειλεγμένοι περὶ τοῦ μὴ χρῆσθαι

μετανοίᾳ τὸ ὄν, ἀκολούθως ἀποδώσομεν, τί ἐστι τὸ „ἐνεθυμήθη ὁ θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διενοήθη“. Ἔννοιαν καὶ διανόησιν, τὴν μὲν ἐναποκειμένην οὖσαν νόησιν, τὴν δὲ νοήσεως διέξοδον, βεβαιοτάτας δυνάμεις ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων κληρωσάμενος καὶ χρώμενος ἀεὶ ταύταις, τὰ ἔργα ἑαυτοῦ καταθεᾶται· τὰ μὲν δὴ μὴ λιπόντα τὴν τάξιν τῆς πειθαρχίας ἕνεκα ἐπαινεῖ, τὰ δὲ μεθιστάμενα τῇ κατὰ λειποτακτῶν ὡρισμένῃ μετέρχεται δίκῃ. Τῶν γὰρ σωμάτων τὰ μὲν ἐνδύσατο ἕξει, τὰ δὲ φύσει, τὰ δὲ ψυχῇ, τὰ δὲ καὶ λογικῇ ψυχῇ. Λίθων μὲν οὖν καὶ ξύλων, ἃ δὴ τῆς συμφυΐας ἀπέσπασται, δεσμὸν κραταιότατον ἕξιν [*] εἰργάσατο· ἡ δέ ἐστι πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ᾽ ἑαυτῷ. Ἄρχεται μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα τείνεσθαι, ψαῦσαν δὲ ἄκρας ἐπιφανείας ἀνακάμπτει πάλιν, ἄχρις ἂν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀφίκηται τόπον, ἀφ᾽ οὗ τὸ πρῶτον ὡρμήθη. Ἕξεως ὁ συνεχὴς οὗτος δίαυλος ἄφθαρτος, ὃν οἱ δρομεῖς ἀπομιμούμενοι ταῖς τριετηρίσιν ἐν τοῖς ἀνθρώπων ἁπάντων κοινοῖς θεάτροις ὡς μέγα δὴ καὶ λαμπρὸν καὶ περιμάχητον ἔργον ἐπιδείκνυνται.

8. Τὴν δὲ φύσιν ἀπένειμε τοῖς φυτοῖς, κερασάμενος αὐτὴν ἐκ πλείστων δυνάμεων, θρεπτικῆς τε καὶ μεταβλητικῆς καὶ αὐξητικῆς· καὶ γὰρ τρέφεται τροφῆς ὄντα ἐνδεᾶ. Τεκμήριον δέ, ὅτι τὰ μὴ ἀρδόμενα φθίνει καὶ μαραίνεται, ὥσπερ αὖ τὰ ποτιζόμενα ἐμφανῶς αὔξεται· τὰ γὰρ τέως διὰ βραχύτητα χαμαίζηλα ἐξαίφνης ἀναδραμόντα ἔρνη γίνεται περιμηκέστατα. Τί χρὴ λέγειν περὶ μεταβολῆς αὐτῶν; Ταῖς μὲν γὰρ χειμεριναῖς τροπαῖς τὰ πέταλα μαρανθέντα εἰς τὸ ἔδαφος κεῖται, οἵ τε ἐν ταῖς ...ματίσι λεγόμενοι πρὸς τῶν γεωπόνων ὀφθαλμοὶ κα-

γνώμης λαχών, καὶ προαιρετικαῖς χρώμενος τὰ πολλὰ ταῖς ἐνεργείαις, εἰκότως ψόγον μὲν ἔσχεν ἐφ᾽ οἷς ἐκ προνοίας ἀδικεῖ, ἔπαινον δὲ ἐφ᾽ οἷς ἑκὼν κατορθοῖ. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων, φυτῶν τε καὶ ζώων, οὔτε αἱ εὐφορίαι ἐπαινεταί, οὔτε αἱ κακοπραγίαι ψεκταί· τὰς γὰρ ἐφ᾽ ἑκάτερα κινήσεις καὶ μεταβολὰς ἀπροαιρέτους καὶ ἀκουσίους ἔλαβον. Μόνη δὲ ἡ ἀνθρώπου ψυχὴ δεξαμένη παρὰ θεοῦ τὴν ἑκούσιον κίνησιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιωθεῖσα αὐτῷ, χαλεπῆς καὶ ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, τῆς ἀνάγκης, ὡς οἷόν τε ἦν ἐλευθερωθεῖσα, [*] κατηγορίας ἂν δεόντως τυγχάνοι, ὅτι τὸν ἐλευθερώσαντα οὐ περιέπει. Τοιγάρτοι τὴν κατὰ ἀπελευθέρων ἀχαρίστων ἀπαραίτητον δίκην ὀρθότατα τίσει. Ὥςτε „ἐνεθυμήθη" καὶ „ἐνενοήθη" ὁ θεός, οὐχὶ νῦν πρῶτον, ἀλλ᾽ ἐξέτι πάλαι, παγίως καὶ βεβαίως, ὅτι „ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" (Gen. 6, 6), τουτέστιν, ὁποῖον αὐτὸν εἰργάσατο. Εἰργάσατο γὰρ αὐτὸν ἄφετον καὶ ἐλεύθερον, ἑκουσίοις καὶ προαιρετικαῖς χρησάμενον ταῖς ἐνεργείαις, πρὸς τήνδε τὴν χρείαν, ἵνα ἐπιστάμενος ἀγαθά τε αὖ καὶ κακά, καὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν λαμβάνων ἔννοιαν, καὶ δικαίοις καὶ ἀδίκοις καὶ ὅλως τοῖς ἀπ᾽ ἀρετῆς καὶ κακίας καθαρῶς ἐπιβάλλων, αἱρέσει μὲν τῶν ἀμεινόνων, φυγῇ δὲ τῶν ἐναντίων χρῆται. Παρ᾽ ὃ καὶ λόγιον ἔστι τοιοῦτον ἀναγεγραμμένον ἐν Δευτερονομίῳ· „Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἔκλεξαι τὴν ζωήν." (Deut. 30, 15.) Οὐκοῦν ἀμφότερα διὰ τούτου παρίσταται, ὅτι καὶ ἐπιστήμονες τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντίων γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ ὀφείλουσι πρὸ τῶν χειρόνων αἱρεῖσθαι τὰ κρείττω, λογισμὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ὥςπερ τινὰ δικαστὴν ἀδωροδόκητον, οἷς ἂν ὁ

ὀρθὸς λόγος ὑποβάλλῃ πεισθησόμενον, οἷς δ' ἂν ὁ ἐναντίος ἀπειθήσοντα.

Deus non irascitur. Dicit autem Moses et non esse Deum sicut hominem et esse eum sicut hominem, illud ad veritatem, hoc docendorum rudiorum causa. (11-14.)

11. Δεδηλωκότες οὖν ἀποχρώντως περὶ τούτων τὰ ῆς ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τοιαῦτα· „Ἀπαλείψω," φησί, τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ νθρώπου ἕως κτήνους, ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ ρανοῦ, ὅτι ἐνεθυμήθην, ὅτι ἐποίησα αὐτόν." Πάλιν νές τῶν εἰρημένων ἀκούσαντες ὑπολαμβάνουσι θυμοῖς ὶ ὀργαῖς χρῆσθαι τὸ ὄν. Ἔστι δὲ οὐδενὶ ληπτὸν πάι τὸ παράπαν· ἀσθενείας γὰρ ἀνθρωπίνης τὸ κηραίν ἴδιον· θεῷ δὲ οὔτε τὰ ψυχῆς ἄλογα πάθη, οὔτε τὰ ματος μέρη καὶ μέλη συνόλως ἐστὶν οἰκεῖα. Λέγεται οὐδὲν ἧττον παρὰ τῷ νομοθέτῃ μέχρι τινὸς εἰςαγω; τὰ τοιαῦτα, τοῦ νουθετῆσαι χάριν τοὺς ἑτέρως μὴ αμένους σωφρονίζεσθαι. Τῶν γὰρ ἐν ταῖς προστάι καὶ ἀπαγορεύσεσι νόμων, οἳ δὴ κυρίως εἰσὶ νόμοι, τὰ ἀνωτάτω πρόκειται κεφάλαια περὶ τοῦ αἰτίου· ἓν , ὅτι „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός" (Num. 23, 19), ον δέ, ὅτι „ὡς ἄνθρωπος". Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον θείᾳ βεβαιοτάτῃ πεπίστωται, τὸ δὲ ὕστερον πρὸς τὴν πολλῶν διδασκαλίαν εἰςάγεται, παρ' ὃ καὶ [*] λέγεἐπ' αὐτούς (Deut. 1, 31)· „Ὡς ἄνθρωπος παιαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ"· ὥστε παιδείας ἕνεκα καὶ νουίας, ἀλλ' οὐχὶ τῷ πεφυκέναι τοιοῦτον εἶναι λέλεκται. γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν ψυχῆς, οἱ δὲ σώματος γεγόφίλοι. Οἱ μὲν οὖν ψυχῆς ἑταῖροι, νοηταῖς καὶ

ἀσωμάτοις φύσεσιν ἐνομιλεῖν δυνάμενοι, οὐδεμιᾷ τῶν γεγονότων ἰδέᾳ παραβάλλουσι τὸ ὄν, ἀλλ' ἐκβιβάσαντες αὐτὸ πάσης ποιότητος — ἓν γὰρ τῶν εἰς τὴν μακαριότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἄκραν εὐδαιμονίαν ἦν, τὸ ψιλὴν ἄνευ χαρακτῆρος τὴν ὕπαρξιν καταλαμβάνεσθαι — τὴν κατὰ τὸ εἶναι μόνον φαντασίαν ἐνεδέξαντο, μὴ μορφώσαντες αὐτό· οἱ δὲ συμβάσεις καὶ σπονδὰς πρὸς σῶμα θέμενοι, ἀδυνατοῦντες ἀπαμφιάσασθαι τὸ σαρκῶν περίβλημα καὶ μόνην καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπροσδεᾶ καὶ ἁπλῆν φύσιν ἰδεῖν, ἀμιγῆ καὶ ἀσύγκριτον, ὁποῖα περὶ ἑαυτῶν, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πάντων αἰτίου διενοήθησαν, οὐ λογισάμενοι, ὅτι τῷ μὲν ἐκ πλειόνων συνόδου δυνάμεων γενομένῳ πλειόνων ἔδει μερῶν πρὸς τὴν τῶν καθ' ἕκαστον χρειῶν ὑπηρεσίαν.

12. Ὁ δὲ θεός, ἅτε ἀγέννητος ὢν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαγὼν εἰς γένεσιν, οὐδενὸς ἐδεήθη τῶν τοῖς γεννήμασι προσόντων. Ἐπεὶ καὶ τί φῶμεν; Εἰ κέχρηται τοῖς ὀργανικοῖς μέρεσι· βάσεις μὲν ἔχει τοῦ προέρχεσθαι χάριν; Βαθιεῖται δὲ ποῖ πεπληρωκὼς τὰ πάντα; καὶ πρὸς τίνα, μηδενὸς ὄντος ἰσοτίμου; καὶ ἕνεκα τίνος; οὐ γὰρ ὑγείας φροντίζων ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Καὶ χεῖρας μέντοι πρὸς τὸ λαβεῖν τε καὶ δοῦναι; Λαμβάνει μὲν δὴ παρ' οὐδενὸς οὐδέν, πρὸς γὰρ τῷ ἀνεπιδεεῖ καὶ τὰ σύμπαντα ἔχει κτήματα· δίδωσι δὲ λόγῳ χρώμενος ὑπηρέτῃ δωρεῶν, ᾧ καὶ τὸν κόσμον εἰργάζετο. Ὀφθαλμῶν γε μὴν οὐκ ἐδεῖτο, οἷς ἄνευ φωτὸς αἰσθητοῦ κατάληψις οὐ γίνεται· τὸ δὲ αἰσθητὸν φῶς γενητόν, ἑώρα δὲ ὁ θεὸς καὶ πρὸ γενέσεως φωτὶ χρώμενος ἑαυτῷ. Τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν τῆς τροφῆς ὀργάνων; Εἰ γὰρ ταῦτ' ἔχει, καὶ τρέφεται, καὶ πληρωθεὶς μὲν ἀποπαύεται, παυσάμενος δὲ δεῖται

πάλιν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τούτοις ἀκόλουθα οὐκ ἂν εἴποιμι. Ἀσεβῶν αὗται γὰρ αἱ μυθοποιΐαι λόγῳ μὲν ἀνθρωπόμορφον, ἔργῳ δὲ ἀνθρωποπαθὲς εἰσαγόντων τὸ θεῖον.

13. Τίνος οὖν ἕνεκα Μωϋσῆς βάσεις, χεῖρας, εἰςόδους, [*] ἐξόδους φησὶν εἶναι περὶ τὸ ἀγέννητον; Τίνος δὲ χάριν ὁπλίζει τοῦτον πρὸς ἐχθρῶν ἄμυναν; ξιφηφοροῦνται γὰρ καὶ βέλεσι χρώμενον καὶ πνεύμασι καὶ φθοροποιῷ πυρί; καταιγίδα καὶ κεραυνόν, ἑτέροις ὀνόμασι ταῦτα ποιηταὶ προςαγορεύοντες, ὅπλα τοῦ αἰτίου φασὶν εἶναι. Πρὸς δὲ ἔτι ζῆλον, θυμόν, ὀργάς, ὅσα τούτοις ὅμοια, ἀνθρωπολογῶν διεξέρχεται. Ἀλλὰ τοῖς πυνθανομένοις ἀποκρίνεται· Ὦ οὗτοι, τῷ ἄριστα νομοθετήσαντι τέλος ἓν δεῖ προκεῖσθαι, πάντας ὠφελῆσαι τοὺς ἐντυγχάνοντας. Οἱ μὲν οὖν εὐμοίρου φύσεως λαχόντες καὶ ἀγωγῆς ἐν πᾶσιν ἀνυπαιτίου, τὴν μετὰ ταῦθ᾽ ὁδὸν τοῦ βίου λεωφόρον καὶ εὐθεῖαν εὑρίσκοντες ἀληθείᾳ συνοδοιπόρῳ χρῶνται, παρ᾽ ἧς μυηθέντες τὰ περὶ τοῦ ὄντος ἀψευδῆ μυστήρια τῶν γενέσεως οὐδὲν προςαναπλάττουσιν αὐτῷ. Τούτοις οἰκειότατον πρόκειται κεφάλαιον ἐν τοῖς ἱεροφαντηθεῖσι χρησμοῖς, ὅτι „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός“, — ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὡς οὐρανός, οὐδ᾽ ὡς κόσμος, ποῖα γὰρ εἴδη ταῦτά γε καὶ εἰς αἴσθησιν ἐρχόμενα· ὁ δ᾽ ἄρα οὐδὲ τῷ νῷ καταληπτός, ὅτι μὴ κατὰ τὸ εἶναι μόνον· ὕπαρξις γάρ ἐστι ὃ καταλαμβάνομεν αὐτοῦ, τὸ δὲ χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν.

14. Οἱ δέ γε νωθεστέρᾳ μὲν καὶ ἀμβλείᾳ κεχρημένοι φύσει, περὶ δὲ τὰς ἐν παισὶ τροφὰς πλημμεληθέντες καὶ ὀξὺ καθορᾶν ἀδυνατοῦντες ἰατρῶν δέονται νομοθετῶν, οἳ πρὸς τὸ παρὸν πάθος τὴν οἰκείαν ἐπινοήσουσι

θεραπείαν. Ἐπεὶ καὶ ἀναγώγοις καὶ ἄφροσιν οἰκέταις φοβερὸς δεσπότης ὠφέλιμος· τὰς γὰρ ἐπανατάσεις καὶ ἀπειλὰς αὐτοῦ δεδιότες ἄκοντες φόβῳ νουθετοῦνται. Μανθανέτωσαν οὖν πάντες οἱ τοιοῦτοι τὰ ψευδῆ, δι᾽ ὧν ὠφεληθήσονται, εἰ μὴ δύνανται δι᾽ ἀληθείας σωφρονίζεσθαι. Καὶ γὰρ τοῖς τὰ σώματα κάμνουσιν ἐπισφαλῶς οἱ νομιμώτατοι τῶν ἰατρῶν τὰ ἀληθῆ λαλεῖν οὐχ ὑπομένουσιν, εἰδότες ἀθυμοτέρους μὲν ἐκ τούτου γενησομένους καὶ οὐ ῥωσθησομένην τὴν νόσον, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἐναντίων παρηγορίας πρᾳότερον τὰ ἐν χερσὶν οἴσοντας καὶ τὸ ἀῤῥώστημα λωφῆσον. Τίς γὰρ ἂν τῶν εὖ φρονούντων εἴποι τῷ θεραπευομένῳ· Ὦ οὗτος, τετμήσῃ, κεκαύσῃ, ἀκρωτηριασθήσῃ, — καὶ ἂν εἰ μέλλοι ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑπομένειν; Οὐδὲ εἷς ἐρεῖ. Προαναπεσὼν γὰρ τὴν γνώμην ἐκεῖνος καὶ νόσον ἑτέραν τῇ ψυχῇ ἀργαλεωτέραν τῆς προϋπούσης τοῦ σώματος προςλαβὼν ἀπερεῖ πρὸς τὴν θεραπείαν ἄσμενος· [*] ἐκ δὲ τοῦ τὰ ἐναντία ἀπάτῃ τοῦ θεραπεύοντος προςδοκῆσαι τλητικῶς πάνθ᾽ ὑποστήσεται, καὶ ἂν ἀλγεινότατα ᾖ τὰ σώζοντα. Γενόμενος οὖν τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν καὶ νοσημάτων ἄριστος ἰατρὸς ὁ νομοθέτης ἓν ἔργον καὶ τέλος προέθετο, αὐταῖς ῥίζαις τὰς τῆς διανοίας νόσους ἐκτεμεῖν, ἵνα μή τις ὑπολειφθεῖσα βλάστην ἀῤῥωστήματος ἐνέγκῃ δυσιάτου. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἤλπισεν ἐκκόψαι δυνήσεσθαι, εἰ χρώμενον ἀπειλαῖς καὶ ἀγανακτήσεσι καὶ ἀπαραιτήτοις ὀργαῖς, ἔτι δὲ ἀμυντηρίοις ὅπλοις πρὸς τὰς κατὰ τῶν ἀδικούντων ἐπεξόδους εἰςαγάγοι τὸ αἴτιον· μόνος γὰρ οὕτως ὁ ἄφρων νουθετεῖται. Παρ᾽ ὃ μοι δοκεῖ τοῖς προειρημένοις δυσὶ κεφαλαίοις, τῷ τε „ὡς ἄνθρωπος“ καὶ τῷ „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός“, ἕτερα δύο συνυφῆ-

ναι ἀκόλουθα καὶ συγγενῆ, φόβον τε καὶ ἀγάπην· τὰς γὰρ διὰ τῶν νόμων εἰς εὐσέβειαν ὁρῶ παρακελεύσεις ἁπάσας ἀναφερομένας ἢ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν ἢ πρὸς τὸ φοβεῖσθαι τὸν ὄντα. Τοῖς μὲν οὖν μήτε μέρος μήτε πάθος ἀνθρώπου περὶ τὸ ὂν νομίζουσιν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς αὐτὸ δι' αὐτὸ μόνον τιμῶσι, τὸ ἀγαπᾶν οἰκειότατον, φοβεῖσθαι δὲ τοῖς ἑτέροις.

„Indignatus sum, quod fecerim" tantum ad malos referendum: erga bonos, quamvis non per omnes partes bonos, Deus est misericors, quade eius virtus iustitiâ antiquior est; sicut omnino Deus erga creatos nonnisi temperatis potentiis utitur. (15-18.)

15. Ἃ μὲν οὖν προκαταστήσασθαι τῆς ζητήσεως ἁρμόττον ἦν, τοιαῦτά ἐστιν. Ἐπανιτέον δὲ ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς σκέψιν, καθ' ἣν ἠποροῦμεν, τίνα ὑπογράφει νοῦν τὸ „ἐθυμώθην, ὅτι ἐποίησα αὐτούς" (Gen. 6, 7). Ἴσως οὖν τοιοῦτόν τι βούλεται παραστῆσαι, ὅτι οἱ μὲν φαῦλοι θυμῷ γεγόνασι θεοῦ, οἱ δ' ἀγαθοὶ χάριτι, καὶ γὰρ ἑξῆς φησι· „Νῶε δὲ εὗρε χάριν." (Gen. 6, 8.) Τὸ δὲ κυριολογούμενον ἐπ' ἀνθρώπων πάθος ὁ θυμὸς εὐθυβόλως εἴρηται, τροπικώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ὄντος, εἰς τὴν ἀναγκαιοτάτην τοῦ πράγματος δήλωσιν· ὅτι πάνθ', ὅσα δι' ὀργὴν ἢ φόβον ἢ λύπην ἢ ἡδονὴν ἤ τι τῶν ἄλλων παθῶν πράττομεν, ὑπαίτια καὶ ἐπίληπτα ὁμολογουμένως ἐστίν, ὅσα δὲ μετ' ὀρθότητος λόγου καὶ ἐπιστήμης, ἐπαινετά. Ὁρᾷς, ὅση καὶ περὶ τὴν προφορὰν κέχρηται προφυλακῇ, ὅτι „ἐθυμώθην, ὅτι ἐποίησα αὐτοὺς" εἰπών, ἀλλ' οὐ κατὰ ἀντιστροφήν· διότι ἐποίησα αὐτούς, ἐθυμώθην. Τοῦτο μὲν γὰρ μετανοοῦντος ἦν, ὅπερ ἡ τὰ

πάντα προμηθουμένη θεοῦ φύσις οὐκ ἀνέχεται· ἐκεῖνο δὲ δόγμα συνεκτικώτατον, εἰςηγουμένου, ὅτι πηγὴ μὲν ἁμαρτημάτων θυμός, λογισμὸς δὲ κατορθωμάτων. Μεμνημένος δὲ τῆς περὶ πάντα τελείας ἀγαθότητος ἑαυτοῦ ὁ θεός, καὶ ἂν τὸ σύμπαν ἢ τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων πλῆθος ἐξ ἑαυτοῦ δι' ὑπερβολὰς ἁμαρτημάτων περιπίπτῃ, τὴν δεξιὰν καὶ σωτήριον χεῖρα ὀρέγων [*] ὑπολαμβάνει καὶ ἐξανίστησιν, οὐκ ἐῶν εἰς ἅπαν φθαρῆναι καὶ ἀφανισθῆναι τὸ γένος.

16. Διὸ νῦν φησι τὸν Νῶε χάριν εὑρεῖν παρ' αὐτῷ, ὅτε οἱ ἄλλοι φανέντες ἀχάριστοι τίνειν μέλλουσι δίκας, ἵνα τὸν σωτήριον ἔλεον ἀνακεράσηται τῇ κατὰ ἁμαρτανόντων κρίσει, καθάπερ καὶ ὁ ὑμνῳδὸς εἶπέ που· „Ἔλεον καὶ κρίσιν ᾄσομαί σοι". (Psalm. 101 [100], 1.) Εἰ γὰρ βουληθείη ὁ θεὸς δικάσαι τῷ θνητῷ γένει χωρὶς ἐλέου, τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον οἴσει, μηδενὸς ἀνθρώπων τὸν ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς βίον ἄπταιστον ἐξ ἑαυτοῦ δραμόντος, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἑκουσίοις, τοῦ δὲ ἀκουσίοις χρησαμένου τοῖς ἐν ποσὶν ὀλισθήμασιν. Ἵνα οὖν ὑπάρχῃ τὸ γένος, καὶ ἂν πολλὰ τῶν ἰδικῶν βύθια χωρῇ, τὸν ἔλεον ἀνακίρνησιν, ᾧ πρὸς εὐεργεσίας καὶ τῶν ἀναξίων χρῆται· καὶ οὐ μόνον δικάσας ἐλεεῖ, ἀλλ' ἐλεήσας δικάζει· πρεσβύτερος γὰρ δίκης ὁ ἔλεος παρ' αὐτῷ ἐστιν, ἅτε τὸν κολάσεως ἄξιον οὐ μετὰ τὴν δίκην, ἀλλὰ πρὸ δίκης εἰδότι.

17. Διὰ τοῦτο ἐν ἑτέροις εἴρηται· „Ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου, οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος" (Psalm. 75 [74], 9), καίτοι τὸ κεκραμένον οὐκ ἄκρατον· ἀλλ' ἔχει λόγον ταῦτα φυσικώτατον καὶ τοῖς προειρημένοις ἀκόλουθον· ὁ γὰρ θεὸς ταῖς δυνάμεσι πρὸς μὲν ἑαυτὸν

ἀκράτοις χρῆται, κεκραμέναις δὲ πρὸς γένεσιν, τὰς γὰρ ἀμιγεῖς θνητὴν ἀμήχανον φύσιν χωρῆσαι. Ἢ νομίζεις ἄκρατον μὲν τὴν ἡλίου φλόγα μὴ δύνασθαι θεαθῆναι — σβεσθήσεται γὰρ πρότερον ἡ ὄψις μαρμαρυγαῖς τῶν ἀκτίνων ἀμυδρωθεῖσα, ἢ προσβάλλουσα καταλήψεται, καίτοι καὶ ἥλιος ἓν ἦν ἔργον θεοῦ, μοῖρα οὐρανοῦ, πίλημα αἰθέριον —, τὰς δὲ ἀγεννήτους ἄρα δυνάμεις ἐκείνας, αἳ περὶ αὐτὸν οὖσαι λαμπρότατον φῶς ἀπαστράπτουσιν, ἀκράτους περινοῆσαι δύνασθαι; Ὥςπερ οὖν τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἔτεινε μὲν ἀπ᾽ οὐρανοῦ μέχρι γῆς τερμάτων, τὸ σφοδρὸν τῆς ἐν αὐταῖς θερμότητος ἀνεὶς καὶ χαλάσας ἀέρι ψυχρῷ — τούτῳ γὰρ αὐτὰς ἀνεκεράσατο, ὅπως τὸ αὐγοειδὲς ἀπὸ τοῦ φλογώδους πυρὸς ἀνασταλέν, τὴν μὲν τοῦ καίειν μεθειμένον δύναμιν, τὴν δὲ τοῦ φωτίζειν περιέχον, τῷ ταμιευομένῳ ἐν ταῖς ὄψεσι συγγενεῖ αὐτοῦ καὶ φίλῳ ὑπαντάσαν ἀσπάσηται· ἡ γὰρ τούτων ἐξ ἐναντίας εἰς ταὐτὸ σύνοδός τε καὶ δεξίωσις τὴν δι᾽ ὁράσεως ἀντίληψιν ἐργάζεται —· οὕτως ἐπιστήμην θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην ἀρετῶν τίς ἂν ἀκραιφνῆ δέξασθαι δύναιτο θνητὸς ὤν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος; Εἰδὼς τοίνυν ὁ δημιουργὸς τὰς περὶ αὐτὸν ἐν ἅπασι τοῖς ἀρίστοις ὑπερβολὰς καὶ τὴν τῶν γεγονότων, ἣ καὶ σφόδρα μεγαλαυχοῖεν, φυσικὴν ἀσθένειαν, οὔτε *] εὐεργετεῖν οὔτε κολάζειν ὡς δύναται βούλεται, ἀλλ᾽ ὡς γοντας ὁρᾷ δυνάμεως τοὺς ἑκατέρου μεθέξοντας. Εἰ ἡ τοῦ ἀνειμένου καὶ μεσότητα ἔχοντος τῶν δυνάμεων ὑτοῦ κράματος ἐμπιεῖν καὶ ἀπολαῦσαι δυνηθείημεν, ποχρῶσαν εὐφροσύνην καρπωσαίμεθα, ἧς τελειοτέραν ἡ ζητείτω λαβεῖν τὸ ἀνθρώπων γένος· ἐδείχθησαν γὰρ

αἱ μεγάλαι καὶ ἄκρατοι καὶ τῷ ὄντι ἀκρότητες περὶ τὸ ὂν μόνον ὑπάρχουσαι.

18. Τοῖς δὲ εἰρημένοις ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ ἑτέρωθι λεχθέν· „Ἅπαξ κύριος ἐλάλησε, δύο ταῦτα ἤκουσα". (Psalm. 62 [61], 12.) Τὸ μὲν γὰρ ἅπαξ ἔοικε τῷ ἀκράτῳ, καὶ γὰρ τὸ ἄκρατον μονάς, καὶ ἡ μονὰς ἄκρατον· τὸ δὲ δὶς τῷ κεκραμένῳ, *κεκραμένον* γὰρ οὐχ ἁπλοῦν, ἅτε καὶ σύγκρισιν καὶ διάκρισιν ἐπιδεχόμενον. Μονάδας μὲν οὖν ἀκράτους ὁ θεὸς λαλεῖ· οὐ γάρ ἐστιν ὁ λόγος αὐτῷ *γεγωνὸς* ἀέρος πλῆξις, ἀναμιγνύμενος ἄλλῳ τὸ παράπαν οὐδενί, ἀλλὰ καὶ ἀσώματός τε καὶ γυμνός, ἀδιαφορῶν μονάδος. Ἀκούομεν δὲ ἡμεῖς δυάδι· τὸ γὰρ ἀφ᾽ ἡγεμονικοῦ πνεῦμα διὰ τραχείας ἀναπεμπόμενον ἀρτηρίας τυποῦται μὲν ἐν στόματι ὥσπερ ὑπὸ δημιουργοῦ τινος, γλώττης, φερόμενον δ᾽ ἔξω καὶ ἀναμιχθὲν ἀέρι συγγενεῖ καὶ πλῆξαν αὐτὸν τὴν δυάδος κρᾶσιν ἁρμονίως ἀποτελεῖ· τὸ γὰρ συνηχοῦν ἐκ φθόγγων διαφερόντων δυάδι μεριστῇ τὸ πρῶτον ἁρμόζεται, ὀξὺν καὶ βαρὺν τόνον ἐχούσῃ. Παγκάλως οὖν τῷ πλήθει τῶν ἀδίκων λογισμῶν ἀντέθηκεν ἕνα τὸν δίκαιον, ἀριθμῷ μὲν ἐλάττονα, δυνάμει δὲ πλείονα, ἵνα μὴ ταλαντεῦσαν ὥσπερ ἐπὶ πλάστιγγος βρίσῃ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ κράτει τῆς ἐναντίας περὶ τὸ βέλτιον ῥοπῆς ἀνακουφισθὲν ἀσθενήσῃ.

„Invenit Noë gratiam coram Deo": — variae inveniendi et non inveniendi rationes. (19-22.)

19. Τί δέ ἐστι τὸ „Νῶε εὗρε χάριν ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ" (Gen. 6, 8), συνεπισκεψώμεθα. Τῶν εὑρισκόντων οἱ μὲν ἃ πρότερον ἔχοντες ἀπέβαλον αὖθις εὑρίσκουσιν, οἱ δὲ ἃ μὴ πάλαι νῦν δὲ πρῶτον περιποιή-

σαντο. Τουτὶ μὲν οὖν τὸ ἔργον εὕρεσιν, ἐκεῖνο δὲ ἀνεύρεσιν οἱ ζητητικοὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων καλεῖν εἰώθασι. Τοῦ μὲν οὖν προτέρου παράδειγμα ἐναργέστατον τὰ περὶ τῆς μεγάλης εὐχῆς (Num. 6, 2) διατεταγμένα. Ἔστι δὲ εὐχὴ μὲν αἴτησις ἀγαθῶν παρὰ θεοῦ, μεγάλη δὲ εὐχὴ τὸ αὐτὸν τὸν θεὸν αἴτιον ἀγαθῶν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ νομίζειν, μηδενὸς ἑτέρου τῶν εἰς τὸ δοκεῖν ὠφελεῖν συνεργοῦντος, μὴ γῆς ὡς καρποτόκου, μὴ ὑετῶν ὡς σπέρματα καὶ φυτὰ συναυξόντων, μὴ ἀέρος ὡς τρέφειν ἱκανοῦ, μὴ γεωργίας ὡς φορᾶς αἰτίας, μὴ ἰατρικῆς ὡς ὑγείας, μὴ γάμου ὡς γενέσεως παίδων· πάντα γὰρ ταῦτα δυνάμει θεοῦ [*] μεταβολὰς δέχεται καὶ τροπάς, ὡς τὰ ἐναντία πολλάκις τοῖς ἐξ ἔθους ἀποτελεῖν. Τοῦτον οὖν φησι Μωϋσῆς „ἅγιον“ εἶναι, „τρέφοντα κόμην τρίχα κεφαλῆς“ (Num. 6, 6), ὅπερ ἦν τὰς ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῶν ἀρετῆς δογμάτων κεφαλαιώδεις ἀνατολὰς συναύξοντα, καὶ τρόπον τινὰ κομῶντα καὶ σεμνυνόμενον ἐπ᾽ αὐταῖς. Ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε ἀπέβαλεν αὐτάς, αἰφνίδιον κατασκήψαντος οἷα τινος τυφῶνος εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰ καλὰ πάντα αὐτῆς ἐξαρπάσαντος — ὁ δὲ τυφὼν οὗτος τροπή τίς ἐστιν ἀκούσιος παραχρῆμα τὸν νοῦν μιαίνουσα, ἣν καλεῖ „θάνατον“ (ibid. v. 9). Ἀλλ᾽ ὅμως ἀποβαλὼν αὖθις καὶ καθαρθεὶς ἀναλαμβάνει καὶ ἀναμιμνήσκεται ὧν τέως ἐπελέληστο, καὶ ἅπερ ἀπέβαλεν εὑρίσκει, ὡς „τὰς προτέρας τῆς τροπῆς ἡμέρας ἀλόγους ἐξετάζεσθαι“, ἢ διότι παράλογον ἡ τροπὴ πρᾶγμα, ἄπαρον ὀρθοῦ λόγου καὶ φρονήσεως ἀμέτοχον, ἢ παρ᾽ ὅσον οὐκ ἔστιν ἀξία καταριθμεῖσθαι· „τῶν γὰρ τοιούτων“, φη τις, „οὐ λόγος, οὐδ᾽ ἀριθμός“.

20. Πολλάκις δὲ ἐνετύχομεν τούτοις, ἃ μηδ᾽ ὄναρ πρότερον εἴδομεν· ὥσπερ γεωπόνον φασί τινες ὑπὲρ τοῦ

οἵ, καὶ ὅτε δὴ ἀπέδοσαν, πολλὰ τὴν ἔμφυτον ἀπιστίαν ἐβιάσαντο, ὑφ᾽ ἧς μήποτε παύσαιντο κατακεντούμενοι. Θεραπείαν δὲ ὅσοι τοῦ μόνου σοφοῦ νόθον ἐπετήδευσαν, ὥςπερ ἐπὶ σκηνῆς ἱεροπρεπεστάτης, ἄχρι τοῦ μόνον ἐπιδείξασθαι τοῖς συνεληλυθόσι θεαταῖς προαίρεσιν ἐνδύντες βίου, βωμολοχίαν πρὸ εὐσεβείας ἐν τῇ ψυχῇ φέροντες, οὐχ αὐτοὺς ὥςπερ ἐπὶ τροχοῦ κατατείνουσι καὶ [*] βασανίζουσιν, ἀναγκάζοντες ἐπιμορφάζειν ψευδῶς ἀλήθειαν; Τοιγάρτοι βραχὺν χρόνον ἐπισκιασθέντες διὰ τῶν δεισιδαιμονίας συμβόλων, ἣ *κώλυσις* μέν ἐστιν ὁσιότητος, μεγάλη δὲ καὶ τοῖς ἔχουσι καὶ τοῖς συνιοῦσι ζημία, εἶτ᾽ αὖθις ἀπαμφιασάμενοι τὰ περίαπτα γυμνὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ὑπόκρισιν· καὶ τότε ὥςπερ οἱ ξενίας ἁλόντες νοθεύονται, τῇ μεγίστῃ πόλεων ἀρετῇ μηδὲν προςήκοντας ἑαυτοὺς παρεγγράψαντες. Τὸ γὰρ βίαιον ὀλιγοχρόνιον, ὡς καὶ αὐτό που δηλοῖ τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ βαιὸν εἰρημένον· βαιὸν δὲ τὸ ὀλιγοχρόνιον ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Quamnam gratiam Noë invenerit. — Falsam, o anima, gratiam hominum fuge, Dei veram quaere. (23-25.)

23. Τί δέ ἐστι τὸ „Νῶε εὗρε χάριν παρὰ κυρίῳ τῷ θεῷ" (Gen. 6, 8), διαπορητέον. Ἆρ᾽ οὖν τοιοῦτόν ἐστι τὸ δηλούμενον, ὅτι χάριτος ἔτυχεν, ἢ ὅτι χάριτος ἄξιος ἐνομίσθη; Ἀλλὰ τὸ μὲν πρότερον οὐκ εἰκὸς ὑπονοεῖν· τί γὰρ αὐτῷ πλέον δεδώρηται πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὅσα οὐ συγκέκριται μόνον, ἀλλὰ καὶ στοιχειώδεις ἁπλαῖ φύσεις εἰσὶ χάριτος ἠξιωμέναι θείας; Τὸ δὲ ὕστερον ἔχει μέν τινα οὐκ ἀνάρμοστον λόγον, κρίνοντος τοῦ αἰτίου δωρεῶν ἀξίους τοὺς τὸ θεῖον ἐν ἑαυτοῖς νόμισμα, τὸν ἱερώτατον νοῦν, αἰσχροῖς ἐπιτηδεύμασι μὴ διαφθείρον-

τας, — ἴσως δὲ οὐκ ἀληθῆ. Πηλίκον γάρ τινα εἰκὸς γενέσθαι τὸν ἄξιον χάριτος κριθησόμενον παρὰ θεῷ; Ἐγὼ μὲν γὰρ ἡγοῦμαι μόλις ἂν καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον τούτου λαχεῖν, καίτοι τό γε πρῶτον καὶ μέγιστον καὶ τελειότατον τῶν θείων ἔργων οὗτός ἐστιν. Μήποτ' οὖν ἄμεινον ἂν εἴη ἐκδέχεσθαι τοῦτο, ὅτι ζητητικὸς καὶ πολυμαθὴς γενόμενος ὁ ἀστεῖος, ἐν οἷς ἅπασιν ἐζήτησε, τοῦθ' εὗρεν ἀληθέστατον, χάριν ὄντα θεοῦ τὰ πάντα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανόν, ζῶα καὶ φυτὰ σύμπαντα· κεχάρισται δὲ ὁ θεὸς αὐτῷ μὲν οὐδέν — οὐδὲ γὰρ δεῖται —, κόσμον δὲ κόσμῳ, καὶ τὰ μέρη ἑαυτοῖς τε καὶ ἀλλήλοις, ἔτι δὲ τῷ παντί. Οὐδὲν δὲ κρίνας ἄξιον χάριτος, ἄφθονα γὰρ καὶ τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσι δεδώρηται τὰ ἀγαθά, ἀλλ' ἀπιδὼν εἰς τὴν ἀΐδιον ἀγαθότητα καὶ νομίσας ἐπιβάλλον τῇ μακαρίᾳ καὶ εὐδαίμονι φύσει ἑαυτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· ὥστε, εἴ τίς μ' ἔροιτο, τίς αἰτία γενέσεως κόσμου, μαθὼν παρὰ Μωϋσέως ἀποκρινοῦμαι, ὅτι ἡ τοῦ ὄντος ἀγαθότης ἐστὶ [*] πρεσβυτάτη τῶν χαρίτων οὖσα ἑαυτῇ.

24. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸν μὲν „Νῶε“ φησιν „εὐαρεστῆσαι“ ταῖς τοῦ ὄντος δυνάμεσι, „κυρίῳ τε καὶ θεῷ“ (Gen. 6, 8), Μωϋσῆν δὲ τῷ δορυφορουμένῳ πρὸς τῶν δυνάμεων καὶ δίχα αὐτῶν κατὰ τὸ εἶναι μόνον νοουμένῳ· λέγεται γὰρ ἐκ προσώπου θεοῦ, ὅτι „εὕρηκας χάριν παρ' ἐμοί“ (Exod. 33, 17), δεικνὺς ἑαυτὸν τὸν ἄνευ παντὸς ἑτέρου. Οὕτως ἄρα τὴν μὲν κατὰ Μωϋσῆν ἄκραν σοφίαν ἀξιοῖ χάριτος ὁ ὢν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ μόνου, τὴν δὲ ἀπεικονισθεῖσαν ἐκ ταύτης, δευτέραν καὶ εἰδικωτέραν οὖσαν, διὰ τῶν ὑπηκόων δυνάμεων, καθ' ἃς καὶ κύριος καὶ θεὸς ἄρχων τε καὶ εὐεργέτης ἐστίν. Ἐπε-

οὗτος λόγος ἀπὸ τῶν θειοτέρων ἐννοημάτων εἰς ἀνθρωπίνας καὶ θνητὰς δόξας καταβιβασθῇ, ὁ τοῦ σώματος καὶ τῶν περὶ αὐτὸς χορευτὴς Ἰωσὴφ ἀπογεννᾶται, νέος ὢν ἔτι — καὶ ἂν μήκει χρόνου πολιὸς γένηται —, πρεσβυτέρας οὔτε γνώμης οὔτε ἀκοῆς εἰς ἅπαν ἐπῃσθημένος, ἣν οἱ Μωϋσέως θιασῶται κατασταθέντες κτῆμα καὶ ἀπόλαυσμα ὠφελιμώτατον ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν εὕραντο. Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ, τὸν τύπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκριβεστάτην τοῦ χαρακτῆρος ἰδέαν βουλόμενος ἐκδηλοτέραν ἐγγράψαι, ποιμαίνοντα εἰσάγειν μετὰ γνησίου μὲν οὐδενός, μετὰ δὲ τῶν νόθων ἀδελφῶν, οἵ, παλλακίδων ὄντες, ἀπὸ τοῦ χείρονος γένους, τοῦ πρὸς γυναικῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τοῦ πρὸς ἀνδρῶν, χρηματίζουσιν· υἱοὶ γὰρ τῶν γυναικῶν Βάλλας καὶ Ζελφᾶς, ἀλλ' οὐκ Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς νυνὶ καλοῦνται.

Statim post Noë virtute perfectum terra fuisse corrupta narratur, quia quaevis res ardua rem tenuem eo evidentiorem reddit, ut caro sana lepram. (26-29.)

26. [*] Ζητήσαι δ' ἄν τις προσηκόντως, τίνος ἕνεκα μετὰ τὴν ἐν ταῖς ἀρεταῖς τοῦ Νῶε τελείωσιν εὐθὺς εἴρηται, ὅτι „ἐφθάρη ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπλήσθη ἀδικίας." (Gen. 6, 11.) Ἀλλ' ἴσως οὐ χαλεπὸν λύσεως εὐπορῆσαι, τῷ μὴ σφόδρα παιδείας ἀπείρῳ. Λεκτέον οὖν, ὅτι, ἐπειδὰν ἐν ψυχῇ τὸ ἄφθαρτον εἶδος ἀνατέλλῃ, τὸ θνητὸν εὐθέως φθείρεται· γένεσις γὰρ τῶν καλῶν θάνατος αἰσχρῶν ἐπιτηδευμάτων ἐστίν, ἐπεὶ καὶ φωτὸς ἐπιλάμψαντος ἀφανίζεται τὸ σκότος. Διὸ τοῦτο ἐν τῷ νόμῳ τῆς λέπρας ἀκριβέστατα διείρηται, ὅτι „ἐὰν ἀνατείλῃ χρὼς ζῶν ἐν τῷ λεπρῷ, μιανθήσεται" (Lev. 13, 14). Καὶ προς-

επιφέγγων αὐτὸ τοῦτο καὶ ὥσπερ ἐναποσημαινόμενος ἐπιφέρει· „Καὶ μιανεῖ ὁ χρὼς ὁ ὑγιής“, ἀντιταττόμενος τῷ εἰκότι καὶ συνήθει. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὰ νοσοῦντα φθορὰς τῶν ὑγιαινόντων, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν ζώντων, οὐκ ἔμπαλιν τὰ ὑγιαίνοντα καὶ ζῶντα τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ σωτήρια νομίζουσι. Καινότατος δὲ ἐν ἅπασι τὴν σοφίαν ὁ νομοθέτης ὢν καὶ τοῦτ᾽ ἴδιον εἰςηγήσατο, διδάσκων, ὅτι τὰ ὑγιαίνοντα καὶ ζῶντα τοῦ μὴ καθαρεύειν μιασμάτων αἴτια γίνεται· τὸ γὰρ ὑγιαῖνον καὶ ζῶν ἐν ψυχῇ χρῶμα ὡς ἀληθῶς φαινόμενος ἐπ᾽ αὐτῆς ἔλεγχός ἐστιν. Οὗτος, ὅταν ἀνάσχῃ, κατάλογον ποιεῖται τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῆς ἁπάντων, καὶ ὀνειδίζων καὶ δυςωπῶν καὶ ἐπιπλήττων μόλις παύεται· ἡ δ᾽ ἐλεγχομένη γνωρίζει τὰ καθ᾽ ἕκαστα, ὧν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπετήδευε, καὶ τότε ἄφρονα καὶ ἀκόλαστον καὶ ἄδικον καὶ πλήρη μιασμάτων ἑαυτὴν καταλαμβάνει.

27. Διὸ καὶ παραδοξότατον νόμον ἀναγράφει, ἐν ᾧ „τὸν μὲν ἐκ μέρους ὄντα λεπρὸν ἀκάθαρτον, τὸν δὲ ὅλον δι᾽ ὅλων ἀπὸ ἄκρων ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἐσχάτης κατεσχημένον τῇ λέπρᾳ καθαρόν φησιν εἶναι“ (Lev. 13, 11 ss.), τάχα ἂν τινος τὸ ἐναντίον, ὅπερ εὔλογον ἦν ὑπολαβεῖν, εἰκάσαντος, τὴν μὲν ἐσταλμένην καὶ περί τι βραχὺ τοῦ σώματος λέπραν ἧττον ἀκάθαρτον, τὴν δὲ κεχυμένην, ὡς ἅπαν περιλαβεῖν αὐτό, μᾶλλον. Δηλοῖ δέ, ὡς ἔμοιγε φαίνεται, διὰ συμβόλων τούτων ἀληθέστατον ἐκεῖνο, ὅτι τὰ μὲν ἀκούσια τῶν ἀδικημάτων, καὶ ἐπιμήκιστα ὄντα, ἀνυπαίτια καὶ καθαρά, τὸ συνειδός, βαρὺν κατήγορον, οὐκ ἔχοντα, τὰ δὲ ἑκούσια, καὶ ἂν μὴ ἐπὶ πλεῖστον ἀναχέηται, πρὸς τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐλεγχόμενα δικαστοῦ, ἀνίερα καὶ μιαρὰ καὶ ἀκάθαρτα [*] δοκιμάζεται.

Ἡ μὲν οὖν διφυὴς καὶ δύο ἐξανθοῦσα χρώματα λέπρα τὴν ἑκούσιον ἐμφαίνει κακίαν· ἔχουσα γὰρ ἡ ψυχὴ τὸν ὑγιαίνοντα καὶ ζωτικὸν καὶ ὀρθὸν ἐν αὐτῇ λόγον τῷ μὲν οὐ χρῆται ὡς κυβερνήτῃ πρὸς τὴν τῶν καλῶν σωτηρίαν, ἐκδοῦσα δὲ αὐτὴν τοῖς ναυτιλίας ἀπείροις ὅλον τὸ τοῦ βίου δὴ σκάφος, ἐν εὐδίᾳ καὶ γαλήνῃ δυνάμενον σώζεσθαι, περιέτρεψεν. Ἡ δὲ εἰς ἓν εἶδος λευκὸν μεταβαλοῦσα τὴν ἀκούσιον διασυνίστησι τροπήν, ἐπειδὰν τὸ λογίζεσθαι ὁ νοῦς ἐκτμηθεὶς ὅλον δι' ὅλων, μηδενὸς τῶν εἰς τὸ συνιέναι σπέρματος ὑπολειφθέντος, ὥςπερ ὁ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ βαθεῖ μηδὲν ὁρᾷ τῶν πρακτέων, ἀλλ', οἷα τυφλὸς ἀπροοράτως πᾶσιν ἐμπίπτων, συνεχεῖς ὀλίσθους καὶ ἐκπτώματα ἐπάλληλα καὶ ἀκούσια ὑπομένει.

28. Τούτῳ ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τῆς οἰκίας διάταγμα, ἐν ᾗ γίνεσθαι συμβαίνει λέπραν πολλάκις. Φησὶ γάρ, ὅτι „ἐὰν γένηται ἁφὴ λέπρας ἐν οἰκίᾳ, ἀφίξεται ὁ κεκτημένος καὶ ἀναγγελεῖ τῷ ἱερεῖ, λέγων· „Ὥςπερ ἁφὴ λέπρας ἑώραταί μοι ἐν τῇ οἰκίᾳ.“ Εἶτα ἐπιφέρει· „Καὶ προςτάξει ὁ ἱερεὺς ἀποσκευάσαι τὴν οἰκίαν, πρὸ τοῦ εἰςελθόντα τὸν ἱερέα εἰς τὴν οἰκίαν ἰδεῖν, καὶ οὐ γενήσεται ἀκάθαρτα ὅσα ἐν τῇ οἰκίᾳ· καὶ μετὰ ταῦτα εἰςελεύσεται ὁ ἱερεὺς καταμαθεῖν.“ (Lev. 14, 35. 36.) Οὐκοῦν πρὶν μὲν εἰςελθεῖν τὸν ἱερέα καθαρὰ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀφ' οὗ δ' ἂν εἰςέλθῃ, πάντα ἀκάθαρτα· καίτοι τὸ ἐναντίον εἰκὸς ἦν, ἀνδρὸς ἐκκεκαθαρμένου καὶ τελείου, ὃς τὰς ὑπὲρ ἁπάντων εὐχάς, ἁγιστείας, ἱερουργίας εἴωθε ποιεῖσθαι, παρελθόντος εἴσω βελτιοῦσθαι τὰ ὄντα καὶ ἐξ ἀκαθάρτων καθαρὰ γίνεσθαι. Νυνὶ δὲ οὔτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένει χώρας, τρέπεται δὲ πρὸς μερίδα τὴν χείρω κατὰ τὴν εἴςοδον τὴν τοῦ ἱερέως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ συνᾴδει

τῇ ῥητῇ καὶ προχείρῳ διατάξει, σκέψονται οἷς ἔθος καὶ φίλον· ἡμῖν δὲ ἄντικρυς λεκτέον, ὅτι συνῳδὸν οὕτως οὐδὲν ἄλλῳ, ὡς τὸ εἰςελθόντος τοῦ ἱερέως τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν μιαίνεσθαι. Ἕως μὲν γὰρ ὁ θεῖος λόγος εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καθάπερ τινὰ ἑστίαν, οὐκ ἀφῖκται, πάντα αὐτῆς τὰ ἔργα ἀνυπαίτια· ὁ γὰρ ἐπίτροπος ἢ πατὴρ ἢ διδάσκαλος, ἢ ὅ τί ποτε χρὴ καλεῖν τὸν ἱερέα, ὑφ᾽ οὗ νουθετηθῆναι καὶ σωφρονισθῆναι μόνου δυνατόν, μακρὰν ἀφέστηκε· συγγνώμη δὲ τοῖς δι᾽ ἀμαθίαν ἀπειρίᾳ τῶν πρακτέων ἁμαρτάνουσιν, οὐδὲ γὰρ ὡς ἁμαρτημάτων αὐτῶν ποιοῦνται κατάληψιν· ἔστι δὲ ὅτε κατορθοῦν ἐν οἷς πταίουσι μεγάλα, νομίζουσιν. Ὅταν δὲ εἰςέλθῃ ὁ ἱερεὺς ὄντως, ἔλεγχος, εἰς ἡμᾶς, ὥςπερ φωτός τις αὐγὴ [*] καθαρωτάτη, τηνικαῦτα γνωρίζομεν τὰ ἐναποκείμενα ἡμῖν οὐκ εὐαγῆ τῇ ψυχῇ βουλεύματα καὶ τὰς ἐπιλήπτους καὶ ὑπαιτίους πράξεις, αἷς ἀγνοίᾳ τῶν συμφερόντων ἐνεχειροῦμεν. Ταῦτ᾽ οὖν ἅπαντα ὁ ἱερωμένος ἔλεγχος μιάνας „ἀποσκευασθῆναι“ καὶ ἀποσυληθῆναι κελεύει, ὅπως αὐτὴν „καθαρὰν ἴδῃ“ τὴν τῆς ψυχῆς „οἰκίαν“ (Lev. 14, 35) καί, ἐάν τινες ἐν αὐτῇ νόσοι γεγόνασιν, ἰάσηται.

29. Μεμίμηται δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἐν ταῖς βασιλείαις ἐντυγχάνουσα τῷ προφήτῃ γυνή (1 Reg. 17, 10). Χήρα δ᾽ ἔστιν, οὐχ ἣν φαμεν ἡμεῖς, ὅταν ἀνδρὸς ἐρήμη γένηται, ἀλλὰ τῷ χηρεύειν τῶν φθειρόντων καὶ λυμαινομένων τὴν διάνοιαν παθῶν, ὥςπερ καὶ ἡ παρὰ Μωϋσεῖ Θάμαρ. Καὶ γὰρ ταύτῃ προςτέτακται (Gen. 38, 11) χηρευούσῃ καθέζεσθαι ἐν τῷ τοῦ μόνου καὶ σωτῆρος οἴκῳ πατρός, δι᾽ ὃν ἀεὶ καταλιποῦσα τὰς τῶν θνητῶν συνουσίας καὶ ὁμιλίας ἠρήμωται μὲν καὶ κεχήρευκεν ἀνθρωπίνων ἡδονῶν, παραδέχεται δὲ θείαν γονήν, καὶ πληρουμένη τῶν

τῆς ἀρετῆς σπερμάτων κυοφορεῖ καὶ ὠδίνει καλὰς πρά-
ξεις· ἃς ὅταν ἀποτέκῃ, τὰ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αἴρεται
βραβεῖα καὶ νικηφόρος ἀναγράφεται, σύμβολον ἐπιφερο-
μένη φοίνικα τῆς νίκης — Θάμαρ γὰρ ἑρμηνεύεται φοῖ-
νιξ. Λέγει δὲ πρὸς τὸν προφήτην πᾶσα διάνοια, χήρα
καὶ ἐρήμη κακῶν μέλλουσα γίνεσθαι· „Ἄνθρωπε τοῦ
θεοῦ, εἰςῆλθες πρός με ἀναμνῆσαι τὸ ἀδίκημά μου καὶ
τὸ ἁμάρτημά μου.“ (1 Reg. 17, 18.) Εἰςελθὼν γὰρ εἰς
τὴν ψυχὴν ὁ ἔνθους οὗτος καὶ κατεσχημένος ἐξ ἔρωτος
ὀλυμπίου, καὶ διηρεθισμένος τοῖς τῆς θεοφορήτου μα-
νίας ἀκατασχέτοις οἴστροις, μνήμην ἀδικημάτων καὶ
ἁμαρτημάτων ἀρχαίων ἐργάζεται, οὐχ ἵνα πάλιν αὐτοῖς
χρήσηται, ἀλλ' ἵνα μέγα στενάξασα καὶ μέγα κλαύσασα
τὴν παλαιὰν τροπὴν τὰ μὲν ἐκείνης ἔγγονα μισήσασα
ἀποστραφῇ, οἷς δὲ ὑφηγεῖται ὁ ἑρμηνεὺς τοῦ θεοῦ λόγος
καὶ προφήτης ἕπηται· τοὺς γὰρ προφήτας ἐκάλουν οἱ
πρότερον τοτὲ μὲν ἀνθρώπους θεοῦ, τοτὲ δὲ „ὁρῶντας“
(1 Sam. 9, 9), κύρια ὀνόματα καὶ ἐμπρεπῆ τῷ ἐπιθεια-
σμῷ καὶ τῇ περιαθρήσει τῶν πραγμάτων ᾗ ἐκέχρηντο
τιθέμενοι.

„Τὴν ὁδὸν αὐτοῦ“ — *cur non* αὐτῆς? Ὁδὸς *est sapientia,*
fines scientia et cognitio Dei.

30. Προςηκόντως οὖν ὁ ἱερώτατος Μωϋσῆς τότε
φθείρεσθαι τὴν γῆν εἶπεν, ὅτε αἱ τοῦ δικαίου Νῶε
ἀρεταὶ διεφάνησαν. „Ἦν δὲ“ φησι „κατεφθαρμένη ἡ
γῆ, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς
γῆς.“ (Gen. 6, 12.) Δόξει μέν τισιν ἡ λέξις ἡμαρτῆ-
σθαι, καὶ τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἄπταιστον
οὕτως ἔχειν, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν [*] ὁδὸν

αὐτῆς· ἀνοίκειον γάρ ἐστι θηλυκῷ ὀνόματι, τῇ σαρκί, ἀῤῥενικὴν ἐπιφέρεσθαι πτῶσιν, τὴν αὐτοῦ. Μήποτε δὲ οὐ περὶ μόνης σαρκός ἐστιν ὁ λόγος τὴν αὐτῆς φθειρούσης ὁδόν, ἵνα εἰκότως ἡμαρτῆσθαι τὰ περὶ τὴν λέξιν δοκῇ, ἀλλὰ περὶ δυοῖν, σαρκός τε τῆς φθειρομένης καὶ ἑτέρου, οὗ τὴν ὁδὸν λυμαίνεσθαί τε καὶ φθείρειν ἐπιχειρεῖ, ὥςθ᾽ οὕτως ἀποδοτέον· Κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀφθάρτου τελείαν ὁδὸν τὴν πρὸς θεὸν ἄγουσαν. Ταύτην ἴσθι σοφίαν· διὰ γὰρ ταύτης ὁ νοῦς ποδηγετούμενος, εὐθείας καὶ λεωφόρου ὑπαρχούσης, ἄχρι τῶν τερμάτων ἀφικνεῖται. Τὰ δὲ τέρματα τῆς ὁδοῦ γνῶσίς ἐστι καὶ ἐπιστήμη θεοῦ. Ταύτην τὴν ἀτραπὸν μισεῖ καὶ προβέβληται καὶ φθείρειν ἐπιχειρεῖ πᾶς ὁ σαρκῶν ἑταῖρος· οὐδενὶ γὰρ οὕτως οὐδὲν ἀντίπαλον, ὡς ἐπιστήμη σαρκὸς ἡδονῇ. Βουλομένοις γοῦν ταύτην πορεύεσθαι τὴν ὁδὸν βασιλικὴν οὖσαν τοῖς τοῦ ὁρατικοῦ γένους μετέχουσιν, ὅπερ Ἰσραὴλ κέκληται, διαμάχεται ὁ γήϊνος Ἐδὼμ — τοῦτο γὰρ διερμηνευθεὶς ὀνομάζεται — μετὰ σπουδῆς καὶ παρασκευῆς πάσης εἴρξειν ἀπειλῶν τῆς ὁδοῦ, καὶ ἀτριβῆ καὶ ἀπόρευτον αὐτὴν κατασκευάσειν εἰς ἅπαν.

„*Viam*“ *illam*, „*regiam*“ *et mediam*, *ingredi volenti*, *quae voluntas erat Israelitarum* (τοῦ ὁρατικοῦ γένους μετεχόντων), *repugnat* „*terrenus*“ *Edom*, *i. e. rerum terrestrium, cito illarum periturarum, amor, qui* „*praetereundus*“ *est*, „*neque ad dextram neque ad sinistram deflectendum*“. (31-37.)

31. *Οἱ μὲν οὖν πεμφθέντες πρέσβεις λέγουσι ταῦτα*· „*Παρελευσόμεθα διὰ τῆς γῆς σου· οὐ διελευσόμεθα δι᾽*

ἀγρῶν, οὐ δι' ἀμπελώνων· οὐ πιόμεθα ὕδωρ λάκκου σου· ὁδῷ βασιλικῇ πορευσόμεθα· οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιά, οὐδὲ εὐώνυμα, ἕως ἂν παρέλθωμέν σου τὰ ὅρια. Ὁ δὲ Ἐδὼμ ἀποκρίνεται φάσκων· Οὐ παρελεύσῃ δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ μή, ἐν πολέμῳ διεξελεύσομαί σοι εἰς συνάντησιν. Καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ· Παρὰ τὸ ὄρος παρελευσόμεθα· ἐὰν δὲ τοῦ ὕδατός σου πίω ἐγώ τε καὶ τὰ κτήνη, δώσω σοι τιμήν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα οὐδέν ἐστι, παρὰ τὸ ὄρος διελευσόμεθα. Ὁ δὲ εἶπεν· Οὐ διελεύσῃ δι' ἐμοῦ." (Num. 20, 17 ss.) Τῶν παλαιῶν τινα λόγος ἔχει θεασάμενον ἐσταλμένην πολυτελῆ πομπὴν πρός τινας τῶν γνωρίμων ἀπιδόντα εἰπεῖν· „Ὦ ἑταῖροι, ἴδετε, ὅσων χρείαν οὐκ ἔχω", διὰ βραχείας φωνῆς μέγιστον καὶ οὐράνιον ὡς ἀληθῶς ἐπάγγελμα αὐχήσαντα. Τί λέγεις; τὸν ὀλυμπικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ πλούτου παντὸς ἐστεφανῶσαι, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κεκράτηκας οὕτως, ὡς μηδὲν εἰς ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν τῶν ἀπ' αὐτοῦ παραδέχεσθαι; Θαυμάσιος μὲν ὁ λόγος, πολὺ δὲ ἡ γνώμη θαυμασιωτέρα, τοσοῦτον πρὸς ἰσχὺν ἐπιδεδωκυῖα, ὡς ἤδη καὶ ἀκονιτὶ δύνασθαι νικᾶν ἀνὰ κράτος.

32. Ἀλλ' οὐχ ἑνὶ ἀνδρὶ ἔξεστι μόνον αὐχῆσαι παρὰ Μωϋσεῖ τὰ προτέλεια τῆς σοφίας ἀναδιδαχθέντι, ἀλλὰ [*] καὶ ὅλῳ ἔθνει πολυανθρωποτάτῳ. Τεκμήριον δέ· τεθάῤῥηκε καὶ ἐπιτετόλμηκεν ἡ ἑκάστου ψυχὴ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν φαινομένων ἁπάντων ἀγαθῶν, τὸν γήϊνον Ἐδώμ — ὄντως γὰρ τὰ τῷ δοκεῖν ἀγαθὰ πάντα γήϊνα —, λέγειν· „Ἤδη παρελεύσομαι διὰ τῆς γῆς σου." Ὦ ὑπερφυεστάτης καὶ μεγαλοπρεποῦς ὑποσχέσεως! Πάντα, εἴπατέ μοι, ὑπερβῆναι, παρελθεῖν, παραδραμεῖν τὰ φαινόμενα καὶ νομιζόμενα γῆς ὄν-

τα ἀγαθὰ δυνήσεσθε; καὶ οὐδὲν ἄρα τὴν εἰς τὸ πρόσω ὑμῶν ὁρμὴν ἀντιβιασάμενον ἐφέξει καὶ στήσει, ἀλλὰ τοὺς μὲν τοῦ πλούτου θησαυροὺς ἅπαντας ἑξῆς πλήρεις ἰδόντες ἀποστραφήσεσθε καὶ ἀποκλινεῖτε τὰς ὄψεις, τὰ δὲ τῶν προγόνων ἀξιώματα, τῶν πρὸς πατρὸς καὶ μητρός, καὶ τὰς ᾀδομένας παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐγενείας ὑπερκύψετε; δόξαν δέ, ἧς ἀντικαταλλάττονται πάντα ἄνθρωποι, κατόπιν ὥςπερ τι τῶν ἀτιμωτάτων ἀπολείψετε; Τί δέ; ὑγείαν σώματος, καὶ αἰσθήσεων ἀκρίβειαν, καὶ κάλλος περιμάχητον, καὶ ῥώμην ἀνανταγώνιστον, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσοις ὁ τῆς ψυχῆς οἶκος ἢ τύμβος, ἢ ὁτιοῦν χρὴ καλεῖν, κεκόσμηται, παραδραμεῖσθε, ὡς μηδὲν αὐτῶν κατατάξαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν μερίδι; Ὀλυμπίου καὶ οὐρανίου ταῦτα ψυχῆς τὰ μεγάλα τολμήματα, τὸν μὲν περίγειον χῶρον ἀπολελοιπυίας, ἀνειλκυσμένης δὲ καὶ μετὰ τῶν θείων φύσεων διαιτωμένης· θέας γὰρ ἐμπιπλαμένη τῶν γνησίων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν εἰκότως τοῖς ἐφημέροις καὶ νόθοις ἀποτάττεται.

33. Τί οὖν ὄφελος παρελθεῖν πάντα τὰ θνητῶν θνητὰ ἀγαθά, παρελθεῖν δὲ μὴ σὺν ὀρθῷ λόγῳ, ἀλλ', ὡς ἔνιοι, δι' ὄκνον ἢ ῥαθυμίαν, ἢ ἀπειρίαν ἐκείνων; οὐ γὰρ πανταχοῦ πάντα, ἄλλα δὲ παρ' ἄλλοις τετίμηται. Τούτου χάριν βουλόμενος ἔτι μετ' ὀρθότητος λόγου καταφρονητικοὺς τῶν εἰρημένων γενέσθαι παραστῆσαι, τῷ „παρελεύσομαι“ προςτίθησι τὸ „διὰ τῆς γῆς σου“. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀναγκαιότατον γενομένοις ἐν ἀφθόνοις τῶν φαινομένων ἀγαθῶν ὕλαις ἁπάσαις, ὑπὸ μηδενὸς τῶν προβληθέντων ὑφ' ἑκάστης δικτύων ἁλῶναι, πυρὸς μέντοι τὸν τρόπον ἰσχῦσαι ῥύμῃ μιᾷ τὰς ἐπαλλήλους καὶ συνεχεῖς φορὰς διακλάσαι. Διὰ μὲν δὴ τούτων φασὶ

„παραλεύσεσθαι“, διὰ δὲ „ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων“ οὐκέτι (Num. 20, 17)· τὰ γὰρ ἥμερα ἐν ψυχῇ φυτὰ ἡμέρους ἀποτίκτοντα καρπούς, ἀστείους μὲν λόγους, ἐπαινετὰς δὲ πράξεις, *διωλύγιος* εὐήθεια παρέρχεσθαι· μένειν γὰρ ἔδει καὶ δρέπεσθαι καὶ ἀπλήστως ἐμφορεῖσθαι. Κάλλιστος γὰρ ἡ ἐν ἀρεταῖς τελείαις ἀκόρεστος εὐφροσύνη, ἧς οἱ λεχθέντες ἀμπελῶνες σύμβολα. [*] Οἷς δὲ ὁ θεὸς ἐπινίφει καὶ ἐπομβρεῖ τὰς ἀγαθῶν πηγὰς ἄνωθεν, ἐκ λάκκου πίνωμεν, καὶ βραχείας καὶ κατὰ γῆς λιβάδας ἀναζητῶμεν, ὕοντος ἡμῖν ἀνεπισχέτως οὐρανοῦ τὴν νέκταρος καὶ ἀμβροσίας τῶν μεμυθευμένων ἀμείνω τροφήν.

34. Ἔτι δὲ ποτὸν τεθησαυρισμένον ἐξ ἐπιτεχνήσεως ἀνθρώπων ἐξανιμῶντες ὑπόδρομον καὶ καταφυγὴν δυσελπιστίας ἔργον προσιέμεθα, οἷς τὸν ὀλύμπιον θησαυρὸν εἰς χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν ὁ σωτὴρ τοῦ παντὸς ἤνοιξεν; Εὔχεται γὰρ Μωϋσῆς ὁ ἱεροφάντης, ἵνα „ἀνοίξῃ κύριος ἡμῖν τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαθόν, τὸν οὐράνιον, δοῦναι ἡμῖν τὸν ὑετὸν αὐτοῦ.“ (Deut. 28, 12.) Ἐπήκοοι δὲ αἱ τοῦ θεοφιλοῦς εὐχαί. Τί δὲ ὁ μηδ᾿ οὐρανὸν ἢ ὑετὸν ἢ λάκκον ἢ συνόλως τι τῶν ἐν γενέσει νομίσας ἱκανὸν εἶναι τρέφειν ἑαυτόν, ὑπερβὰς δὲ ταῦτα πάντα καὶ ὃ ἔπαθεν εἰπών· „Ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος“ (Gen. 48, 15), ἆρα οὐ δοκεῖ σοι πάνθ᾿ ὅσα κατὰ γῆς ὕδατος συστήματα μηδ᾿ ἂν ἀξιῶσαι προσιδεῖν; Οὐδὲ ἂν οὖν ἐκ λάκκου πίοι, ᾧ δίδωσιν ὁ θεὸς τὰς ἀκράτου μεθύσματος πόσεις, τοτὲ μὲν διά τινος ὑπηρετοῦντος τῶν ἀγγέλων, ὃν οἰνοχοεῖν ἠξίωσε, τοτὲ δὲ καὶ δι᾿ ἑαυτοῦ, μηδένα τοῦ διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος μεταξὺ τιθείς. Ἀνυπερθέτως οὖν τῇ βασιλικῇ πειρώμεθα βαδίζειν ὁδῷ, οἱ τὰ γήϊνα παρέρχεσθαι δικαιοῦντες· βασι-

λική δέ ἐστιν ὁδός, ἧς δεσπότης ἰδιώτης μὲν οὐδὲ εἷς, μόνος δὲ ὁ καὶ μόνος βασιλεὺς ἀληθείᾳ. Αὕτη δέ ἐστι, καθ' ἃ καὶ μικρῷ πρότερον εἶπον, σοφία, δι' ἧς μόνης ἱκέτισι ψυχαῖς ἡ ἐπὶ τὸν ἀγένητον καταφυγὴ γίνεται· εἰκὸς γὰρ τὸν δι' ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἀκωλύτως ἰόντα μὴ πρότερον καμεῖν, ἢ ἐντυχεῖν τῷ βασιλεῖ. Τότε δὲ τήν τε ἐκείνου μακαριότητα καὶ τὴν ἰδίαν εὐτέλειαν γνωρίζουσιν οἱ προσελθόντες· καὶ γὰρ Ἀβραὰμ ἔγγιστα τοῦ θεοῦ ἑαυτὸν ποιήσας, εὐθὺς ἔγνω „γῆν καὶ τέφραν" ὄντα (Gen. 18, 27). Μήτε δὲ ἐπὶ δεξιὰ μήτε ἐπὶ θάτερα τῆς βασιλικῆς ἀποκλινέτωσαν ὁδοῦ, ἀλλ' αὐτῇ τῇ μέσῃ προϊέτωσαν· αἱ γὰρ ἐφ' ἑκάτερα ἐκτροπαὶ τῇ μὲν ὑπερβολὰς πρὸς ἐπίτασιν, τῇ δὲ ἐλλείψεις πρὸς ἄνεσιν ἔχουσαι ὑπαίτιοι. Οὐ γὰρ ἧττον τοῦ εὐωνύμου τὸ δεξιὸν ψεκτὸν ἐνταῦθα· παρὰ μέν γε τοῖς προπετῶς ζῶσι τὸν μὲν θράσος δεξιόν, ἀριστερὸν δὲ ἡ δειλία, παρὰ δὲ τοῖς ἀνελευθέροις περὶ χρημάτων [*] διοίκησιν δεξιὸν μὲν ἡ φειδωλία, εὐώνυμον δὲ αἱ ἀνειμέναι δαπάναι· καὶ ὅσοι μέντοι περὶ τὸ λογίζεσθαι περιττοί, κρίνουσι τὸ μὲν πανουργὸν αἱρετόν, τὸ δὲ εὔηθικὸν φευκτόν· καὶ δεισιδαιμονίαν μὲν ὡς δεξιὸν ἄλλοι μεταδιώκουσιν, ἀποδιδράσκουσι δὲ ὡς φευκτὸν ἀσέβειαν.

35. Ἵνα οὖν μὴ ταῖς μαχομέναις κακίαις ἀναγκασθῶμεν ἐκτρεπόμενοι χρῆσθαι, τὴν μέσην ὁδὸν εὐθύνειν βουλώμεθά τε καὶ εὐχώμεθα. Μέση δὲ θράσους μὲν καὶ δειλίας ἀνδρεία, ῥᾳθυμίας δὲ ἐκκεχυμένης καὶ φειδωλίας ἀνελευθέρου σωφροσύνη, πανουργίας τε αὖ καὶ μωρίας φρόνησις, καὶ μὴν δεισιδαιμονίας γε καὶ ἀσεβείας εὐσέβεια. Αὗται μέσαι τῶν παρ' ἑκάτερα ἐκτροπῶν εἰσι, βάσιμοι καὶ λεωφόροι ὁδοὶ πᾶσαι, αἷς οὐ θέμις ὀργά-

κύκλῳ λόγος ὁ θεῖος, ὃν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσι τύχην. Εἶτα ἀεὶ ῥέων κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ χώρας τὰ ἄλλων ἄλλοις καὶ πᾶσι τὰ πάντων ἐπινέμει, χρόνοις αὐτὸ μόνον ἀλλάττων τὰ παρ᾽ ἑκάστοις, ἵνα ὡς μία πόλις ἡ οἰκουμένη πᾶσα τὴν ἀρίστην πολιτειῶν ἄγῃ, δημοκρατίαν.

37. Οὐδὲν οὖν ἔστι τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων ἔργον καὶ πρᾶγμα οὐδέν, ἀλλὰ σκιά τις ἢ αὔρα, πρὶν ὑποστῆναι παρατρέχουσα· ἔρχεται γὰρ καὶ πάλιν ἄπεισιν, ὥσπερ ἐν ταῖς παλιῤῥοίαις. Τὰ γὰρ ἀμπωτίζοντα πελάγη ποτὲ μὲν μετὰ συρμοῦ καὶ πατάγου βίᾳ φέρεται καὶ ἀναχεόμενα λιμνάζει τὴν τέως χέρσον, ποτὲ δὲ ἐξαναχωροῦντα πολλῆς θαλάττης μοῖραν ἠπειροῖ. Οὕτως οὖν ἔστιν ὅτε [*] μέγα καὶ πολυάνθρωπον ἔθνος ἐπικλύσασα εὐπραγία, ἑτέρωσε τὴν φορὰν τοῦ ῥεύματος περιτρέψασα οὐδὲ βραχεῖαν εἴασε λιβάδα, ἵνα μή τι ἴχνος ὑπολειφθῇ πιότητος ἀρχαίας. Τούτων δὲ οὐχ ἅπαντες ἀρτίους καὶ πλήρεις λαμβάνουσι λογισμούς, ἀλλ᾽ οἷς ἔθος συνομαρτεῖν ὀρθῷ καὶ πεπηγότι ὅρῳ καὶ λόγῳ· οἱ γὰρ αὐτοὶ ἄμφω ταῦτα λέγουσι, καί· Τὸ γενέσεως πρᾶγμα ὅλον οὐδέν ἐστι, καί· Παρὰ τὸ ὄρος πορευσόμεθα. Ἀδύνατον γὰρ τὸν μὴ ταῖς ὑψηλαῖς καὶ ὁρικαῖς χρώμενον ὁδοῖς ἀπογνῶναι μὲν τὰ θνητά, μετακλῖναι δὲ καὶ μεταναστεῦσαι πρὸς τὰ ἄφθαρτα. Ὁ μὲν οὖν γήϊνος Ἐδὼμ τὴν οὐρανίαν καὶ βασιλικὴν ἀρετῆς ὁδὸν ἐπιφράττειν ἀξιοῖ, ὁ δὲ θεῖος λόγος ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνου καὶ τῶν ὁμοζήλων. Ὧν ἕνα καὶ τὸν Βαλαὰμ ἀναγραπτέον· γῆς γὰρ θρέμμα καὶ οὗτος, οὐκ οὐρανοῦ βλάστημα. Τεκμήριον δέ· οἰωνοῖς καὶ ψευδέσι μαντείαις ἑπόμενος οὐδ᾽ ὅτε τὸ τῆς ψυχῆς μεμυκὸς ὄμμα ἀναβλέψαν „εἶδε τὸν

ἄγγελον τοῦ θεοῦ ἀνθεστῶτα“ (Num. 22, 31), μετατρεπόμενος ἐπέσχετο ἀδικεῖν, ἀλλὰ πολλῷ τῷ τῆς ἀφροσύνης χρησάμενος ῥεύματι ἐπικλυσθεὶς κατεπόθη. Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς οὐ δυςθεράπευτα μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνίατα γίνεται τὰ τῆς ψυχῆς ἀῤῥωστήματα, ὅταν ἐπιστάντος ἐλέγχου — λόγος δέ ἐστι θεῖος ἄγγελος ποδηγετῶν καὶ τὰ ἐν ποσὶν ἀναστέλλων, ἵνα ἄπταιστοι διὰ λεωφόρου βαίνωμεν τῆς ὁδοῦ — τὰς ἀκρίτους ἑαυτῶν γνώμας πρὸ τῶν ὑφηγήσεων τάττωμεν τῶν ἐκείνου, ἃς ἐπὶ νουθεσίᾳ καὶ σωφρονισμῷ καὶ τῇ τοῦ παντὸς ἐπανορθώσει βίου συνεχῶς εἴωθε ποιεῖσθαι. Διὰ τοῦθ᾽ ὁ μὴ πεισθείς, μὴ μετατρεπόμενος τῷ ἀντιβαίνοντι ἐλέγχῳ, „φθορὰν τὴν μετὰ τῶν τραυματιῶν“ (Num. 31, 8) αὖθις ἀναδέξεται, οὓς κατεκέντησε καὶ κατέστρωσε τὰ πάθη. Γενήσεται δὲ ἡ τούτου συμφορὰ τοῖς μὴ τελέως δυςκαθάρτοις δίδαγμα αὐταρκέστατον, τοῦ πειρᾶσθαι τὸν ἔνδον δικαστὴν ἔχειν εὐμενῆ· σχήσουσι δέ, εἰ μηδὲν τῶν ὀρθῶς ὑπ᾽ αὐτοῦ γνωσθέντων ἀναδικάζοιεν.

ΠΕΡΙ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΝΩΕ.

DE

AGRICULTURA NOE.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 300.]

Agricolam inter et terrae operarium discrimen et ad indolem eorum et ad propositum.

1. [*] „*Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς εἶναι, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα. Καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.*“ (Gen. 9, 20 s.) *Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων οὐκ εἰδότες καὶ περὶ τὴν τῶν ὀνομάτων θέσιν ἐξ ἀνάγκης ἁμαρτάνουσι· τοῖς μὲν γὰρ ὥςπερ ἐξ ἀνατομῆς περινοηθεῖσι κύριαι προςρήσεις ἕπονται, τοῖς δὲ ὑποσυγκεχυμένοις οὐ σφόδρα ἠκριβωμέναι. Μωϋσῆς δὲ κατὰ πολλὴν περιουσίαν τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπιστήμης ὀνόμασιν εὐθυβολωτάτοις καὶ ἐμφαντικωτάτοις εἴωθε χρῆσθαι.*

Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς νομοθεσίας τὴν ὑπόσχεσιν ἐπαληθεύουσαν εὑρήσομεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐν τῷ προτεθέντι κεφαλαίῳ, καθ᾽ ὃ γεωργὸς ὁ δίκαιος Νῶε εἰςάγεται. Τίνι γὰρ τῶν προχειροτέρων οὐκ ἂν δόξαι τὰ αὐτὰ εἶναι γεωργία τε καὶ γῆς ἐργασία; Καίτοι πρὸς ἀλήθειαν οὐ μόνον οὐκ ὄντα τὰ αὐτά, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀπηρτημένα, ὡς ἀντιστατεῖν καὶ διαμάχεσθαι· δύναται μὲν γάρ τις καὶ ἄνευ ἐπιστήμης περὶ τὴν γῆς ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, γεωργὸς δὲ τὸ μὴ ἰδιώτης, ἀλλ᾽ ἔμπειρος εἶναι καὶ τῷ ὀνόματι πεπίστωται, ὅπερ ἐκ τῆς γεωργικῆς τέχνης, ἧς φερώνυμός ἐστιν, εὕρηται. Πρὸς δὲ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο λογιστέον, ὅτι ὁ μὲν γῆς [*] ἐργάτης πρὸς ἓν τέλος, τὸν μισθόν, ἀφορῶν — ἔμμισθος γὰρ ὡς ἐπίπαν οὗτος — οὐδεμίαν ἔχει φροντίδα τοῦ καλῶς ἐργάσασθαι· ὁ μέντοι γεωργὸς πολλὰ ἂν ἐθελήσαι καὶ τῶν ἰδίων εἰςφέρειν καὶ προςαναλίσκειν οἴκοθέν τι περὶ τοῦ καὶ τὸ χωρίον ὀνῆσαι καὶ πρὸς μηδενὸς τῶν εἰδότων μεμφθῆναι, βούλεται γὰρ οὐκ ἑτέρωθέν ποθεν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν γεωργηθέντων εὐτοκίᾳ χρωμένων ἀνὰ πᾶν ἔτος τοὺς καρποὺς ἀναλαμβάνειν. Οὗτος τὰ μὲν ἄγρια τῶν δένδρων ἡμεροῦν, τὰ δὲ ἥμερα ἐπιμελείαις συναύξειν, τὰ δὲ ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς κεχυμένα τομαῖς στέλλειν, τὰ δὲ ἐσταλμένα καὶ πεπιλημένα ἐπιφύσεων ἐκτάσεσι μηκύνειν, καί, ὅσα μὲν εὐγενῆ πολυκληματοῦντα, κατὰ γῆς τείνειν ἐν οὐ πάνυ τάφροις βαθείαις, ὅσα δὲ μὴ εὔκαρπα, ἑτέρων εἰς τὸν πρὸς ταῖς ῥίζαις κορμὸν ἐνθέσει καὶ συμφυεστάτῃ ἑνώσει βελτιοῦν ἐθελήσει — καὶ γὰρ ἐπ᾽ ἀνθρώπων τυγχάνει ταὐτόν, ὡς τοὺς θετοὺς παῖδας γένεσιν ἀλλοτρίους διὰ τὰς σφετέρας οἰκειουμένους ἀρετὰς παγίως ἐναρμόζεσθαι —· μυρία τοίνυν καὶ αὐτόπρεμνα ῥίζαις

αὐταῖς ἀνασπάσας κατέβαλε τὰ εἰς εὐκαρπίαν φύσει ἐστειρωμένα καὶ τοῖς φέρουσι μεγάλην ζημίαν ἐκ τοῦ παραπεφυτεῦσθαι πλησίον ἐνεγκόντα. Τοιαύτη μὲν τίς ἐστιν ἡ περὶ τὰ βλαστάνοντα ἐκ γῆς φυτὰ τέχνη· τὴν δὲ ψυχῆς γεωργικὴν ἐν μέρει πάλιν ἐπισκεψώμεθα.

Agricultura ad animi culturam relata. (2-4.)

2. *Πρῶτον* μὲν τοίνυν σπείρειν ἢ φυτεύειν ἄγονον οὐδὲν ἐπιτηδεύει, πάντα δὲ ἥμερα καὶ καρποτόκα, φόρους ἐτησίους οἴσοντα τῷ ἡγεμόνι ἀνθρώπῳ· τοῦτον γὰρ ἄρχοντα ἡ φύσις δένδρων τε καὶ ζώων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα θνητὰ ἅπαξ ἁπάντων ἀνέδειξεν. Ἄνθρωπος δὲ ὁ ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν τίς ἂν εἴη πλὴν ὁ νοῦς, ὃς τὰς ἀπὸ τῶν σπαρέντων καὶ φυτευθέντων ὠφελείας εἴωθε καρποῦσθαι; Ἐπεὶ δὲ νηπίοις μέν ἐστι γάλα τροφή, τελείοις δὲ τὰ ἐκ πυρῶν πέμματα, καὶ ψυχῆς γαλακτώδεις μὲν ἂν εἶεν τροφαὶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὰ τῆς ἐγκυκλίου μουσικῆς προπαιδεύματα, τέλειαι δὲ καὶ ἀνδράσιν εὐπρεπεῖς αἱ διὰ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ ἁπάσης ἀρετῆς ὑφηγήσεις· ταῦτα γὰρ σπαρέντα καὶ φυτευθέντα ἐν διανοίᾳ καρποὺς ὠφελιμωτάτους οἴσει, καλὰς καὶ ἐπαινετὰς πράξεις. Διὰ ταύτης τῆς γεωργικῆς, καὶ ὅσα παθῶν ἢ κακιῶν δένδρα ἀναβλαστοῦντα εἰς ὕψος ἐξήρθη, φθοροποιοὺς φέροντα καρπούς, ὑποτεμνόμενα καθαίρεται, [*] ὡς μηδὲ βραχύ τι λείψανον ἐαθῆναι, ἀφ᾿ οὗ νέαι βλάσται πάλιν ἁμαρτημάτων ἀναδραμοῦνται. Καὶ ἂν εἴ τινα μέντοι δένδρα ᾖ μήτ᾿ ὠφελίμων μήτ᾿ αὖ βλαβερῶν καρπῶν οἰστικά, ταῦτα ἐκκόψει μέν, οὐ μὴν ἐάσει γε ἀφανισθῆναι, κατατάξει δὲ αὐτὰ εἰς ἐναρμόνιον χρῆσιν,

ἢ βαλλομένη χάρακας καὶ σταυροὺς ἐν κύκλῳ στρατοπέδου, ἢ φραγμὸν πόλεως, ἵνα ἀντὶ τείχους ῇ.

3. Λέγει γάρ· „Πᾶν ὃ οὐ καρπόβρωτόν ἐστιν, ἐκκόψεις, καὶ ποιήσεις χαράκωσιν ἐπὶ τὴν πόλιν, ἥτις ποιήσει πρὸς σὲ τὸν πόλεμον.“ (Deut. 20, 20.) Ταῦτα δὲ εἰκάζεται τὰ δένδρα ταῖς περὶ λόγους δυνάμεσι θεωρίαν ψιλὴν ἐχούσαις, ἐν αἷς θετέον ἰατρολογίαν ἀπεζευγμένην ἔργων, δι᾽ ὧν τοὺς κάμνοντας εἰκός ἐστι σώζεσθαι, καὶ ῥητορικῆς τὸ συνηγορικὸν καὶ ἔμμισθον εἶδος, οὐ περὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ δικαίου πραγματευόμενον, ἀλλὰ περὶ τὴν δι᾽ ἀπάτης πειθὼ τῶν ἀκουόντων, ἔτι μέντοι καὶ διαλεκτικῆς καὶ γεωμετρίας ὅσα εἰς μὲν ἐπανόρθωσιν ἤθους οὐδὲν συνεργεῖ, παραθήγει δὲ τὸν νοῦν, οὐκ ἐῶντα ἀμβλείᾳ χρῆσθαι τῇ πρὸς ἕκαστα τῶν ἀπορουμένων προσβολῇ, τομαῖς δὲ ἀεὶ καὶ διαστολαῖς χρῆσθαι, ὡς τὴν ἑκάστου πράγματος ἰδιότητα τῶν κοινῶν διαζευγνύναι ποιοτήτων. Τὸν γοῦν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον τρίδυμον ὄντα τοὺς παλαιοὺς ἀγρῷ φασιν ἀπεικάσαι, τὸ μὲν φυσικὸν αὐτοῦ δένδροις καὶ φυτοῖς παραβαλόντας, τὸ δ᾽ ἠθικὸν καρποῖς, ὧν ἕνεκα καὶ τὰ φυτά, τὸ δ᾽ αὖ λογικὸν φραγμῷ καὶ περιβόλῳ. Καθάπερ γὰρ τὸ περικείμενον τεῖχος ὀπώρας καὶ φυτῶν τῶν κατὰ τὸν ἀγρόν ἐστι φυλακτήριον τοὺς ἐπὶ τὸ σίνεσθαι παρεισφθείρεσθαι βουλομένους ἀνεῖργον, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ λογικὸν μέρος φιλοσοφίας φρουρά τίς ἐστιν ὀχυρωτάτη τῶν δυοῖν ἐκείνων ἠθικοῦ τε καὶ φυσικοῦ· τὰς γὰρ διπλᾶς καὶ ἀμφιβόλους ὅταν ἐξαπλοῖ λέξεις καὶ τὰς διὰ τῶν σοφισμάτων πιθανότητας ἐπιλύῃ καὶ τὴν εὐπαράγωγον ἀπάτην, μέγιστον ψυχῆς δέλεαρ καὶ ἐπιζήμιον, ἀναιρῇ, διὰ λόγων ἐμφαντικωτάτων καὶ ἀποδείξεων ἀνενδοιάστων ὥσπερ κηρὸν λε-

λειασμένον τὸν νοῦν ἀπεργάζεται, ἕτοιμον δέχεσθαι τούς τε φυσιολογίας καὶ τοὺς ἠθοποιΐας ἀσινεῖς κάρτα καὶ πάνυ δοκίμους χαρακτῆρας.

4. Ταῦτ᾽ οὖν ἡ ψυχῆς ἐπαγγελλομένη γεωργικὴ προκηρύττει· Τὰ ἀφροσύνης δένδρα καὶ ἀκολασίας, ἀδικίας τε καὶ δειλίας πάντ᾽ ἐκκόψω· ἐκτεμῶ καὶ τὰ ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ καὶ τῶν παραπλησίων παθῶν, κἂν ἄχρις οὐρανοῦ μηκύνῃ, τὰ φυτά· ἐπικαύσω καὶ τὰς ῥίζας αὐτῶν, ἐφιεῖσα ἄχρι τῶν ὑστάτων τῆς γῆς φλογὸς ῥιπήν, ὡς μηδὲν [*] μέρος, ἀλλὰ μηδ᾽ ἴχνος ἢ σκιὰν ὑπολειφθῆναι τὸ παράπαν. Ἀνελῶ μὲν δὴ ταῦτα. Φυτεύσω δὲ ταῖς μὲν ἐν ἡλικίᾳ παιδικῇ ψυχαῖς μοσχεύματα, ὧν ὁ καρπὸς αὐτὰς τιθηνήσεται. Ἔστι δὲ ταῦτα· ἡ τοῦ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν εὐτρόχως ἐπιτήδευσις, ἡ τῶν παρὰ σοφοῖς ποιηταῖς ἀκριβὴς ἔρευνα, γεωμετρία καὶ ἡ περὶ τοὺς ῥητορικοὺς λόγους μελέτη, καὶ ἡ σύμπασα τῆς ἐγκυκλίου παιδείας μουσική. Ταῖς δὲ νεανιευομέναις καὶ ἀνδρουμέναις ἤδη τὰ ἀμείνω καὶ τελειότερα· τὸ φρονήσεως φυτόν, τὸ ἀνδρείας, τὸ σωφροσύνης, τὸ δικαιοσύνης, τὸ ἀρετῆς ἁπάσης. Ἂν μέντοι τι καὶ τῆς λεγομένης ἀγρίας Μούσης ἐδώδιμον μὲν οὐ φέρῃ καρπόν, δύνηται δὲ ἐδωδίμου φραγμὸς εἶναι καὶ φυλακτήριον, καὶ τοῦτο ταμιεύσομαι, οὐ δι᾽ ἑαυτό, ἀλλ᾽ ὅτι ὑπηρετεῖν ἀναγκαίῳ καὶ χρησίμῳ σφόδρα πέφυκε.

Iustus Noë agricola, iniustus Cain terrae operarius.

5. Διὰ τοῦτο ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς τῷ μὲν δικαίῳ τὴν τῆς ψυχῆς γεωργικὴν ὡς ἐναρμόνιον καὶ ἐπιβάλλουσαν τέχνην ἀνατίθησι λέγων· „Ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργός“, τῷ δὲ ἀδίκῳ τὴν ἄνευ ἐπιστήμης φέρου-

σαν ἄχθη βαρύτατα γῆς ἐργασίαν· „Κάϊν“ γάρ, φησίν, „ἦν ἐργαζόμενος τὴν γῆν“ (Gen. 4, 11 s.), καὶ μικρὸν ὕστερον, ἡνίκα τὸ ἐπὶ τῇ ἀδελφοκτονίᾳ ἄγος ἐργασάμενος καταφωρᾶται, λέγεται· „Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς, ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δέξασθαι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐκ τῆς χειρός σου, ἢ ἐργᾷ τὴν γῆν, καὶ οὐ προςθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι.“ Πῶς οὖν ἄν τις περιφανέστερον ἐπιδεῖξαι δύναιτο, ὅτι γῆς ἐργάτην, ἀλλ' οὐ γεωργὸν ὁ νομοθέτης νομίζει τὸν φαῦλον, ἢ τὸν τρόπον τοῦτον; Οὐ μὴν ὑποληπτέον, ἢ περὶ ἀνθρώπου χερσὶν ἢ ποσὶ καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει ἐνεργεῖν τοῦ σώματος ἱκανοῦ, ἢ περὶ τῆς ὀρεινῆς καὶ πεδιάδος εἶναι τὸν λόγον, ἀλλὰ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἡμῶν δυνάμεων· τὴν γὰρ τοῦ φαύλου ψυχὴν περὶ οὐδὲν ἄλλο πραγματεύεσθαι συμβέβηκεν ἢ τὸ γήϊνον σῶμα καὶ τὰς τοῦ σώματος ἁπάσας ἡδονάς. Ὁ γοῦν πολὺς ὅμιλος ἀνθρώπων τὰ γῆς ἐπιὼν κλίματα καὶ ἄχρι τῶν περάτων φθάνων αὐτῆς, καὶ τὰ πελάγη περαιούμενος, καὶ τὰ ἐν μυχοῖς θαλάττης ἀναζητῶν, καὶ μηδὲν μέρος ἐῶν τοῦ παντὸς ἀδιερεύνητον, ἀεὶ καὶ πανταχοῦ πορίζει ταῦτα, δι' ὧν ἡδονὴν συναυξήσει. Καθάπερ γὰρ οἱ ἁλιευόμενοι δίκτυα καθιᾶσιν ἔστιν ὅτε μήκιστα, πολλὴν ἐν κύκλῳ περιβαλλόμενοι θάλατταν, ἵν' ὡς πλείστους ἐντὸς ληφθέντας ἀρκύων, οἷα ·ειχήρεις γεγονότας, ἰχθῦς συλλάβωσι· τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ πλείστη μοῖρα ἀνθρώπων οὐκ ἐπὶ μέρος θαλάττης μόνον, [*] ἀλλ' ἐφ' ἅπασαν τὴν ὕδατος καὶ γῆς καὶ ·έρος φύσιν, τὰ πάναγρα, ὡς οἱ ποιηταί πού φασι, λίνα ·είνασα, πάντα παταχόθεν δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσίν τε καὶ ·ρῆσιν ἀγκιστρεύεται. Καὶ γὰρ γῆν μεταλλεύουσι, καὶ ·ὰ πελάγη διαβαίνουσι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα εἰρήνης

καὶ πολέμου ἔργα δρῶσιν, ὕλας ἀφθόνους, ὡς βασιλίδι, ἡδονῇ πορίζοντες, οἱ γεωργίας μὲν ἀμύητοι ψυχικῆς, ἣ σπείρουσα καὶ φυτεύουσα τὰς ἀρετὰς καρπὸν δρέπεται τὸν εὐδαίμονα βίον ἀπ᾽ αὐτῶν, ἐργαζόμενοι δὲ καὶ μεθοδεύοντες τὰ φίλα τῇ σαρκί, καὶ τὸν σύντεθον χοῦν, τὸν πεπλασμένον ἀνδριάντα, τὸν ψυχῆς ἔγγιστα οἶκον, ὃν ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τελευτῆς — ἄχθος τοσοῦτον — οὐκ ἀποτίθεται νεκροφοροῦσα, μετὰ σπουδῆς τῆς πάσης οἰκειούμενοι. —

Pastor et pecuarius non vulgari, at sensu allegorico inter se differunt, ille bonus, hic malus.

6. Ὡς μὲν οὖν γεωργίας ἐργασία γῆς, καὶ γεωργοῦ γῆς ἐργάτης διαφέρουσιν, εἴρηται. Σκεπτέον δέ, μὴ καὶ ἄλλαι τινὲς εἰσὶν ἰδέαι συγγενεῖς τῶν εἰρημένων, διὰ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι κοινωνίαν ἐπικρύπτουσαι τὰς ἐν τοῖς πράγμασι διαφοράς. Εἰσὶ δέ γε ἃς ἀναζητοῦντες εὕρομεν διτταί, περὶ ὧν τὰ προσήκοντα, ἐὰν οἷόν τε ᾖ, λέξομεν. Αὐτίκα τοίνυν ὡς γεωργὸν καὶ γῆς ἐργάτην, δόξαντας ἀδιαφορεῖν ἀλλήλων, εὕρομεν ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν ἀλληγοροῦντες μακρῷ διεστηκότας, οὕτω ποιμένα καὶ κτηνοτρόφον· μέμνηται γὰρ ποτὲ μὲν κτηνοτροφίας, ποτὲ δ᾽ αὖ ποιμενικῆς ὁ νομοθέτης. Καὶ οἵ γε μὴ λίαν ἠκριβωμένοι τάχα που τῆς αὐτῆς ἐπιτηδεύσεως συνωνυμούσας ὑπολήψονται προσρήσεις εἶναι· εἰσὶ δέ γε πραγμάτων διαφερόντων ἐν ταῖς δι᾽ ὑπονοιῶν ἀποδόσεσι. Καὶ γὰρ εἰ τοῖς θρεμμάτων προεστηκόσιν ἀμφότερα ἐπιφημίζειν ἔθος κτηνοτρόφων καὶ ποιμένων ὀνόματα, ἀλλ᾽ οὔ γε τῷ τὴν ψυχῆς ἀγέλην ἐπιτετραμμένῳ λογισμῷ· φαῦλος μὲν γὰρ ὢν ὁ ἀγελάρχης οὗτος καλεῖται κτηνοτρόφος,

ἀγαθὸς δὲ καὶ σπουδαῖος ὀνομάζεται ποιμήν. Ὃν δὲ τρόπον, ἐπιδείξομεν αὐτίκα.

Pecuarius. (7. 8.)

7. Ἡ φύσις ἡμῶν ἑκάστῳ κτήνη συγγεγέννηκε, τῆς ψυχῆς ὥσπερ ἀπὸ μιᾶς ῥίζης ἔρνη διττὰ ἀναβλαστούσης, ὧν τὸ μὲν ἄτμητον ὅλον δι᾽ ὅλων ἐαθὲν ἐπεφημίσθη νοῦς, τὸ δ᾽ ἑξαχῆ σχισθὲν εἰς ἑπτὰ φύσεις, πέντε τῶν αἰσθήσεων καὶ δυοῖν ἄλλων ὀργάνων, φωνητηρίου τε καὶ γονίμου. Αὕτη δὲ πᾶσα ἡ πληθὺς ἄλογος οὖσα κτήνει ἀπεικάζεται, πλήθουσα δὲ νόμῳ φύσεως ἡγεμόνος ἐξ ἀνάγκης ἐπιδέεται. Ἐπειδὰν μὲν οὖν ἄπειρος ἀρχῆς ἅμα καὶ [*] πλούσιος ἐξαναστὰς ἄρχοντα ἑαυτὸν ἀποφήνῃ, μυρίων αἴτιος κακῶν γίνεται τοῖς θρέμμασιν· αὐτὸς μὲν γὰρ ἄφθονα παρέχει τὰ ἐπιτήδεια· τὰ δὲ ἀμέτρως ἐμφορούμενα ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς ἐξυβρίζει — κόρου γὰρ ὕβρις ἔγγονον γνήσιον —, ἐξυβρίζοντα μέντοι σκιρτᾷ καὶ ἀφηνιάζει, καὶ κατὰ μέρος σκιδνάμενα διαλύει τὸ τῆς ἀγέλης συντεταγμένον στῖφος. Ὁ δὲ τέως ἡγεμὼν καταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχομένων ἰδιώτης ἀνεφάνη, καὶ ἐπιτρέχει μὲν σπουδάζων, εἴ τι δύναιτο συλλαβεῖν ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ὑπαγαγέσθαι· ὅταν δὲ ἀδυνατῇ, στένει καὶ κλαίει, τὴν ἰδίαν κακίζων εὐχέρειαν, καὶ ἑαυτὸν τῶν συμβεβηκότων αἰτιώμενος. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ τὰ τῶν αἰσθήσεων θρέμματα, ἐπειδὰν ὁ νοῦς ὑπτίως καὶ ῥαθύμως ἔχῃ, τῆς τῶν αἰσθητῶν ἀπλήστως ἐμφορούμενα ἀφθονίας ἀπαυχενίζει τε καὶ σκιρτᾷ καὶ πλημμελῶς ὅπῃ τύχῃ φέρεται· ὀφθαλμοὶ πρὸς πάντα ἀναπεπταμένοι τὰ ὁρατά, καὶ ἃ μὴ θέμις ὁρᾶν, ἐξοκέλλουσι, καὶ ἀκοαὶ πάσας φωνὰς παραδεχόμεναι καὶ μηδέποτε

πληρούμεναι, διψῶσαι δὲ ἀεὶ περιεργίας καὶ φιλοπραγμοσύνης, ἔστι δὲ ὅπου καὶ ἀνελευθέρου χλεύης, ἐκπεφοιτήκασιν.

8. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης θέατρα νομίζομεν ἀμυθήτων μυριάδων ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν πληροῦσθαι; οἱ γὰρ ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων ἥττους καὶ ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς χωρὶς ἡνίων ἐάσαντες φέρεσθαι, καὶ κιθαριστὰς καὶ κιθαρῳδοὺς καὶ πᾶσαν τὴν κεκλασμένην καὶ ἄνανδρον μουσικὴν περιέποντες, ἔτι δὲ ὀρχηστὰς καὶ τοὺς ἄλλους μίμους ἀποδεχόμενοι, ὅτι σχέσεις καὶ κινήσεις ἐκτεθηλυμένας ἴσχονται καὶ κινοῦνται, τὸν ἐπὶ σκηνῆς ἀεὶ πόλεμον συγκροτοῦσι, μήτε τῆς τῶν ἰδίων, μήτε τῆς τῶν κοινῶν ἐπανορθώσεως πεφροντικότες, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῶν, οἱ δυςτυχεῖς, διά τε ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων ἀνατρέποντες βίον. Ἄλλοι δὲ εἰσὶν οἱ τούτων ἀθλιώτεροι καὶ κακοδαιμονέστεροι, οἳ τὴν γεῦσιν ὥςπερ ἐκ δεσμῶν ἔλυσαν· ἡ δὲ πρὸς πᾶν σιτίον τε καὶ ποτὸν ἄφετος εὐθὺς ὁρμήσασα τὰ ἤδη εὐτρεπισθέντα ἐπιλέγεται, καὶ πεῖναν ἄλεκτον καὶ ἄπληστον ἴσχει τῶν ἀπόντων, ὡς, καὶ ἂν αἱ τῆς γαστρὸς ἀποπληρωθῶσι δεξαμεναί, σπαργῶσαν ἔτι καὶ μαιμῶσαν τὴν ἀεὶ κενὴν ἐπιθυμίαν περιβλέπεσθαι καὶ περιφοιτᾶν, μή τί που παροραθὲν λείψανον ἄφετον, ἵνα καὶ τοῦτο παμφάγου πυρὸς δίκην ἐπιλιχνεύσηται. Γαστριμαργίᾳ τοίνυν ἡ ὀπαδὸς ἐκ φύσεως ἀκολουθεῖ συνουσίας ἡδονή, μανίαν ἔκτοπον καὶ οἶστρον ἀνεπίσχετον καὶ λύτταν ἀργαλεωτάτην ἐπιφέρουσα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ὀψοφαγίας καὶ ἀκράτου καὶ πολλῆς [*] μέθης ἄνθρωποι πιεσθῶσιν, οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δύνανται, πρὸς δὲ τὰς ἐρωτικὰς μίξεις ἐπειγόμενοι κωμάζουσι καὶ θυραυλοῦσι, μέχρις ἂν τὸν πολὺν

τοῦ πάθους ἀποχετευσάμενοι βρασμὸν ἠρεμῆσαι δυνηθῶσιν. Οὗ χάριν καὶ ἡ φύσις ὡς ἔοικεν ὑπογάστρια, τὰ συνουσίας ὄργανα ἐδημιούργησε, προλαβοῦσα, ὅτι λιμῷ οὐ χαίρει, πλησμονῇ δὲ ἕπεται καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐνεργείας ὑπανίσταται.

Pastor.

9. Τοὺς οὖν τοῖς θρέμμασι τούτοις ἐπιτρέποντας ἀθρόον ὧν ὀρέγονται πάντων ἐμφορεῖσθαι, κτηνοτρόφους λεκτέον· ποιμένας δ᾽ ἔμπαλιν, ὅσοι τά τε ἀναγκαῖα καὶ αὐτὰ μόνα τὰ ἐπιτήδειά παρέχουσι, περιτεμνόμενοι καὶ ἀποκόπτοντες τὴν περιττὴν καὶ ἀλυσιτελῆ πᾶσαν ἀφθονίαν, ἥπερ τῆς ἀπορίας καὶ ἐνδείας οὐχ ἥκιστα βλάπτει, πρόνοιάν τε πολλὴν ἔχουσι τοῦ μὴ ἐξ ἀμελείας καὶ ῥαθυμίας νοσῆσαι τὴν ἀγέλην, εὐχόμενοι μηδὲ τὰς ἔξωθεν εἰωθυίας κατασκήπτειν νόσους ἐπιγενέσθαι. Στοχάζονται δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ τοῦ μὴ διασπασθεῖσαν αὐτὴν σποράδην διασκεδασθῆναι, φόβον ἐπανατεινόμενοι τὸν σωφρονιστὴν τῶν λόγῳ μηδέποτε πειθομένων, καὶ κολάσει χρώμενοι συνεχεῖ, μετρίᾳ μὲν κατὰ τῶν ἰάσιμα νεωτεριζόντων, ἀφορήτῳ δὲ κατὰ τῶν ἀνίατα· τὸ γὰρ εἶναι δοκοῦν ἀπευκτὸν μέγιστον ἀγαθὸν ἀφραίνουσιν, ἡ κόλασις, ὥσπερ τοῖς τὰ σώματα κάμνουσιν αἱ ἰατρικαὶ ὗλαι.

Pastores reges. Pastores Iacob, Moses.

10. Ταῦτα τὰ ἐπιτηδεύματα ποιμένων ἐστίν, οἳ τῶν σὺν ἡδονῇ βλαβερῶν τὰ μετὰ ἀηδείας ποιοῦσιν ὠφέλιμα. Οὕτω γοῦν σεμνὸν καὶ λυσιτελὲς νενόμισται τὸ ποιμαί-

νειν, ὥςτε τὸ μὲν ποιητικὸν γένος τοὺς βασιλέας ποιμένας λαῶν εἴωθε καλεῖν, ὁ δὲ νομοθέτης τοὺς σοφούς, οἳ μόνοι πρὸς ἀλήθειαν βασιλεῖς εἰσιν· ἄρχοντας γὰρ αὐτοὺς ὡς ἂν ποίμνης εἰςάγει τῆς ἀνθρώπων ἁπάντων ἀλόγου φορᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ τελειωθέντι ἐξ ἀσκήσεως Ἰακὼβ τὴν ποιμενικὴν ἐπιστήμην περιῆψε, „ποιμαίνει γὰρ οὗτος τὰ πρόβατα Λάβαν" (Gen. 30, 36), τῆς τοῦ ἄφρονος ψυχῆς, τῆς τὰ αἰσθητὰ μόνα καὶ φαινόμενα νομιζούσης ἀγαθά, χρώμασι καὶ σκιαῖς ἠπατημένης καὶ δεδουλωμένης — λευκασμὸς γὰρ ἑρμηνεύεται Λάβαν. Καὶ Μωϋσεῖ τῷ πανσόφῳ τὴν αὐτὴν τέχνην μεταδίδωσι (Exod. 3, 1)· καὶ γὰρ οὗτος ποιμὴν ἀποδείκνυται διανοίας τῦφον πρὸ ἀληθείας ἀσπαζομένης καὶ πρὸ τοῦ εἶναι τὸ δοκεῖν [*] ἀποδεχομένης· περισσὸς γὰρ ὁ Ἰοθὸρ ἑρμηνεύεται, περιττὸν δὲ καὶ ἐπειςηγμένον ἀπλανεῖ βίῳ πρὸς ἀπάτην τῦφος, ᾧ καὶ τὰ κατὰ πόλεις ἕτερα παρ᾽ ἑτέροις, οὐ τὰ *αὐτὰ* δίκαια παρὰ πᾶσιν ἔθος εἰςηγεῖσθαι, τὰ κοινὰ τῆς φύσεως καὶ ἀκίνητα νόμιμα οὐδ᾽ ὄναρ ἰδόντι. Λέγεται γάρ, ὅτι „Μωϋσῆς ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰοθὸρ τοῦ ἱερέως Μαδιάμ" (ibid.). Ὁ δ᾽ αὐτὸς οὗτος εὔχεται, μὴ ἀνεπιτρόπευτον τὴν ποίμνην, τὸν ὄχλον *καὶ λαὸν* ἅπαντα τῆς ψυχῆς, ἀφεθῆναι, τυχεῖν δὲ ἀγαθοῦ ποιμένος, ἐξάγοντος μὲν ἀπὸ τῶν ἀφροσύνης καὶ ἀδικίας καὶ πάσης κακίας δικτύων, εἰςάγοντος δὲ εἰς τὰ παιδείας καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς δόγματα· „Ἐπισκεψάσθω" γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης." (Num. 27, 16 s.) Εἶτα ὀλίγα προςειπὼν ἐπιφέρει· „καὶ οὐκ ἔσται ἡ συναγωγὴ κυρίου ὡςεὶ πρόβατα, οἷς οὐκ ἔστι ποιμήν."

Ne pastor desit gregi!

11. Ἀλλ᾽ οὐκ ἄξιον εὔχεσθαι μὴ χωρὶς ἐπιστάτου καὶ ἡγεμόνος ἐαθῆναι τὸ συγγενὲς καὶ εὐφυὲς ἡμῶν ἑκάστῳ ποίμνιον, ὡς μὴ τῆς φαυλοτάτης τῶν κακοπολιτειῶν, ὀχλοκρατίας, ἣ παράκομμα τῆς ἀρίστης δημοκρατίας ἐστίν, ἀναπλησθέντες θορύβοις καὶ ταραχαῖς καὶ ἐμφυλίοις στάσεσιν ἀεὶ χρώμενοι διατελῶμεν; Οὐ μὴν ἀναρχία μόνον ὀχλοκρατίαν τίκτουσα δεινόν, ἀλλὰ καὶ ἡ παρανόμου καὶ βιαίου τινὸς ἐφ᾽ ἡγεμονίαν ἐπανάστασις· τύραννος γὰρ ἐκ φύσεως ἐχθρὸς πόλεων μὲν ἄνθρωπος, σώματος δὲ καὶ ψυχῆς καὶ τῶν καθ᾽ ἑκάτερον πραγμάτων, τὴν ἀκρόπολιν ἐπιτετειχικὼς ἑκάστῳ, ὁ θηριωδέστατος νοῦς. Ἀλυσιτελεῖς δὲ οὐχ αὗται μόνον δεσποτεῖαι, ἀλλὰ καὶ ἕτεραι αἱ τῶν λίαν ἐπιεικῶν ἀρχαί τε καὶ προστασίαι. Χρηστότης γὰρ πρᾶγμα εὐκαταφρόνητον, καὶ ἑκατέροις ἄρχουσί τε καὶ ὑπηκόοις βλαβερόν· τοῖς μὲν ἐκ τῆς τῶν ὑποτεταγμένων εἰς αὐτοὺς ὀλιγωρίας μηδὲν μήτε ἴδιον μήτε κοινὸν ἐπανορθώσασθαι δυναμένοις, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τὰς ἡγεμονίας ἀναγκαζομένοις ἀποτίθεσθαι· τοῖς δὲ ἐκ συνεχοῦς τῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὀλιγωρίας πειθοῦς ἠμεληκόσι, καταδεὲς ἐπὶ μεγάλου κακοῦ κτήσει περιποιησαμένοις, αὐθάδειαν. Τούτους μὲν θρεμμάτων, ἐκείνους δὲ κτηνοτρόφων οὐδὲν νομιστέον διαφέρειν· οἱ μὲν γὰρ τρυφᾶν ἐν ἀφθόνοις ὕλαις ἀναπείθουσιν, οἱ δὲ τὸν κόρον ἀδυνατοῦντες φέρειν ἐξυβρίζουσι. Χρὴ δὲ ὥςπερ αἰπόλον ἢ βουκόλον ἢ ποιμένα, ἢ κοινῶς νομέα, τὸν ἡμέτερον ἄρχειν νοῦν, τὸ [*] συμφέρον πρὸ τοῦ ἡδέος ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς θρέμμασιν αἱρούμενον

τῆς σωματικῆς χώρας — „πυνθάνηται, τί τὸ ἔργον ὑμῶν, ἀποκρίνεσθε· Ἄνδρες κτηνοτρόφοι ἐσμέν.“ (Gen. 46, 33 s.) Τοῦτο ἀκούσαντες κατὰ τὸ εἰκὸς δυσχεραίνουσιν, εἰ ἡγεμόνες ὄντες ὑπηκόων τάξιν ἔχειν ὁμολογήσουσιν· οἱ μὲν γὰρ τροφὰς ταῖς αἰσθήσεσι διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν ἀφθονίας εὐτρεπιζόμενοι δοῦλοι γίνονται τῶν τρεφομένων καθάπερ δεσποίναις οἰκέται φόρον τελοῦντες καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀναγκαῖον, ἄρχοντες δὲ οἱ τούτων ἐπιστατοῦντες καὶ τὰ περιττὰ τῆς εἰς ἀπληστίαν ὁρμῆς αὐτῶν ἐπιστομίζοντες. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, καίτοι τοῦ λεχθέντος οὐ καθ᾽ ἡδονὴν ἀκούσαντες, ἐχεμυθήσουσι, περιττὸν ἡγούμενοι τὸ μὴ μαθησομένοις διαφορὰν κτηνοτροφίας καὶ ποιμενικῆς ὑφηγεῖσθαι· αὖθις δὲ ὅταν ὁ περὶ τούτων ἀγὼν ἐνστῇ, διαγωνιοῦνται πάσῃ δυνάμει καὶ πρὶν ἀνὰ κράτος ἑλεῖν οὐκ ἀνήσουσι, τὸ τῆς φύσεως ἐλεύθερόν τε καὶ εὐγενὲς καὶ ἡγεμονικὸν τῷ ὄντι ἐπιδειξάμενοι. Πυνθανομένου γοῦν τοῦ βασιλέως· „Τί τὸ ἔργον ὑμῶν;“ ἀποκρινοῦνται· „Ποιμένες ἐσμέν, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν.“ (Gen. 47, 3.)

14. Εἶτ᾽ οὐκ ἂν δόξαιεν ἐπὶ ποιμενικῇ τοσοῦτον αὐχεῖν, ὅσον οὐδὲ ἐπὶ τῷ τοσούτῳ κράτει τῆς ἀρχῆς ὁ προσομιλῶν αὐτοῖς βασιλεύς; Οἵ γε οὐχ αὐτοῖς μόνοις τὴν προαίρεσιν τοῦ βίου τούτου μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ὡς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἁπάσης [*] ἀξίου, καίτοι γε εἰ μὲν ἦν περὶ αἰγῶν ἢ προβάτων ἐπιμελείας ὁ λόγος, καὶ ἂν ἴσως ᾐδέσθησαν ὁμολογεῖν, ἀτιμίαν φυγόντες· ἄδοξα γὰρ καὶ ταπεινὰ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῖς ὄγκον μὲν εὐτυχίας τὸν ἄνευ φρονήσεως περιβεβλημένοις καὶ μάλιστα βασιλεῦσι νενόμισται. Τὸ δὲ Αἰγυπτιακὸν ἐκ φύσεως καὶ διαφερόντως ἐστὶν ὑπέρ-

αυχον, ὁπότε μικρά τις αὐτὸ μόνον καταπνεύσειεν αὔρα εὐπραγίας, ὡς χλεύην καὶ πλατὺν γέλωτα ἡγεῖσθαι τὰς τῶν δημοτικωτέρων ἀνθρώπων περὶ βίον σπουδάς τε καὶ φιλοτιμίας. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν ἐν ψυχῇ δυνάμεων λογικῶν τε αὖ καὶ ἀλόγων πρόκειται σκοπεῖν, εἰκότως αὐχήσουσιν οἱ πεπεισμένοι, ὅτι δύνανται κρατεῖν τῶν ἀλόγων, συμμάχοις χρώμενοι ταῖς λογικαῖς. Ἐὰν μέντοι τις βάσκανος καὶ φιλεγκλήμων αἰτιώμενος φάσκῃ· Πῶς οὖν ποιμενικὴν τέχνην διαπονοῦντες καὶ τῆς συμφυοῦς ποίμνης ἐπιμέλειαν ἔχειν καὶ προστασίαν ἐπαγγελόμενοι προσορμίσασθαι τῇ σώματος καὶ παθῶν χώρᾳ διενοήθητε, Αἰγύπτῳ, ἀλλ' οὐχ ἑτέρωσε τὸν πλοῦν ἐποιήσασθε; μετὰ παῤῥησίας αὐτῷ λεκτέον, ὅτι „παροικεῖν, οὐ κατοικεῖν ἤλθομεν“ (Gen. 47, 4). Τῷ γὰρ ὄντι πᾶσα μὲν ψυχὴ σοφοῦ πατρίδα μὲν οὐρανόν, ξένην δὲ γῆν ἔλαχε, καὶ νομίζει τὸν μὲν σοφίας οἶκον ἴδιον, τὸν δὲ σώματος ὀθνεῖον, ᾧ καὶ παρεπιδημεῖν οἴεται. Οὐκοῦν ἐπειδὰν ὁ ἀγελάρχης νοῦς παραλαβὼν τὴν ψυχῆς ἀγέλην, νόμῳ φύσεως διδασκάλῳ χρώμενος, εὐτόνως ἀφηγῆται, δόκιμον αὐτὴν καὶ σφόδρα ἐπαινετὴν ἀπεργάζεται, ὅταν δὲ παρανομίᾳ ῥᾳθύμως καὶ ἀνειμένως προσφερόμενος, ψεκτήν. Εἰκότως τοίνυν ὁ μὲν βασιλέως ὄνομα ὑποδύσεται, ποιμὴν προσαγορευθείς, ὁ δὲ ὀψαρτυτοῦ τινος ἢ σιτοπόνου, κτηνοτρόφος ἐπιφημισθείς, εὐωχίαν καὶ θοίνην ἀδδηφαγεῖν θρέμμασιν εἰωθόσιν εὐτρεπιζόμενος. —

Discrimen inter equitem et insessorem, hunc imperitum, illum peritum.

15. Ὃν οὖν δὴ τρόπον γεωργὸς μὲν ἐργάτου γῆς, ποιμὴν δὲ κτηνοτρόφου διενήνοχεν, οὐκ ἀμελῶς ἐπιδέ-

αὖθις ἁρμοσθῆναι καὶ παγῆναι δύνασθαι. Τὰ δὲ ζῶα πάντων τῶν συνεχόντων ἀφειμένα παρακινεῖται καὶ οἰστρᾷ, καὶ οὐ παύεται φερόμενα, πρὶν ὑποσκελισθέντα πεσεῖν ἢ κατά τινος ἐνεχθέντα κρημνοῦ βάθος παραπολέσθαι.

Dei autem auxilio et exercitu, i. e. virtutibus, affectus compescuntur. Deus ideo laudandus.

17. Τοῦτον οὖν ἔοικε τὸν τρόπον αὐτοῖς ἐπιβάταις τὸ τῆς ψυχῆς ὄχημα σύμπαν διαφθείρεσθαι, πλημμελήσαν τὴν ἡνιόχησιν. Τοὺς δὴ τοιούτους ἵππους καὶ τοὺς ἐποχουμένους ἄνευ τέχνης αὐτοῖς λυσιτελὲς καθαιρεῖσθαι, ἵνα τὰ ἀρετῆς ἐγείρηται· πιπτούσης γὰρ ἀφροσύνης ἀνάγκη φρόνησιν ὑπανίστασθαι. Διὰ τοῦτο ἐν προτρεπτικοῖς Μωϋσῆς φησιν· „Ἐὰν ἐξέλθῃς εἰς πόλεμον ἐπ' ἐχθρούς σου, καὶ ἴδῃς ἵππον καὶ ἀναβάτην καὶ λαὸν πλείονα, οὐ φοβηθήσῃ, ὅτι κύριος ὁ θεὸς μετὰ σοῦ." (Deut. 20, 1.) Θυμοῦ γὰρ καὶ ἐπιθυμίας καὶ συνόλως ἁπάντων παθῶν ἢ καὶ τῶν ὅλων ἐποχουμένων ὥσπερ ἵπποις ἑκάστοις λογισμῶν, καὶ ἂν ἀμάχῳ ῥώμῃ κεχρῆσθαι νομίζωσιν, ἀλογητέον τοὺς ἔχοντας τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως θεοῦ δύναμιν ὑπερασπίζουσαν καὶ προαγωνιζομένην αἰεὶ καὶ πανταχοῦ. Στρατὸς δὲ θεῖος αἱ ἀρεταί, φιλοθέων ὑπέρμαχοι ψυχῶν, αἷς, ἐπειδὰν ἴδωσι τὸν ἀντίπαλον ἡττημένον, ἁρμόττει πάγκαλον καὶ πρεπωδέστατον ὕμνον ᾄδειν τῷ νικηφόρῳ καὶ καλλινίκῳ θεῷ. Δύο δὲ χοροί, ὁ μὲν τῆς ἀνδρωνίτιδος, ὁ δὲ τῆς γυναικωνίτιδος ἑστίας, στάντες ἀντήχον καὶ ἀντίφωνον ἀναμέλψουσιν ἁρμονίαν· χρήσεται δ' ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν χορὸς ἡγεμόνι Μωϋσεῖ, νῷ τελείῳ, ὁ δὲ τῶν γυναικῶν,

Μαριάμ, αἰσθήσει κεκαθαρμένῃ (Exod. 15, 20). Δίκαιον γὰρ καὶ νοητῶς καὶ αἰσθητῶς τοὺς εἰς τὸ θεῖον ὕμνους καὶ εὐδαιμονισμοὺς ἀνυπερθέτως ποιεῖσθαι, καὶ τῶν ὀργάνων ἐμμελῶς κρούειν ἑκάτερον, τό τε νοῦ καὶ αἰσθήσεως, ἐπὶ τῇ τοῦ μόνου σωτῆρος εὐχαριστίᾳ καὶ τιμῇ. Τὴν γοῦν παράλιον ᾠδὴν ᾄδουσι μὲν πάντες ἄνδρες, οὐ μὴν τυφλῇ διανοίᾳ, ἀλλ᾽ ὀξὺ καθορῶντες, Μωϋσέως ἐξάρχοντος· ᾄδουσι δὲ καὶ γυναῖκες πρὸς ἀλήθειαν ἄρισται, τῷ τῆς ἀρετῆς ἐγγεγραμμέναι πολιτεύματι, Μαριὰμ ἀφηγουμένης αὐταῖς.

Ne princeps eligatur equorum alitor! (18. 19.)

18. Ὕμνος δὲ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις ᾄδεται τοῖς χοροῖς, ἐπῳδὸν ἔχων θαυμασιώτατον, ὃν ἐφυμνεῖσθαι καλόν. Ἔστι δὲ καὶ τοιόςδε· „Ἄισωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ [*] δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν.“ (Exod. 15, 1.) Ἀμείνονα γὰρ καὶ τελειοτέραν οὐκ ἄν τις εὕροι σκοπῶν νίκην, ἢ καθ᾽ ἣν τὸ τετράπουν καὶ σκιρτητικὸν καὶ ὑπέραυχον ἥττηται παθῶν τε καὶ κακιῶν ἀλκιμώτατον στῖφος· καὶ γὰρ κακίαι τῷ γένει τέτταρες, καὶ πάθη ταύταις ἰσάριθμα. Πρὸς δὲ καὶ ὁ ἐπιβάτης αὐτῶν νοῦς, ὁ μισάρετος καὶ φιλοπαθής, καταπεσὼν οἴχεται, ὃς ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις, ἀδικίαις τε καὶ πανουργίαις, ἔτι δὲ ἁρπαγαῖς καὶ πλεονεξίαις, καὶ τοῖς παραπλησίοις θρέμμασιν ἐγεγήθει. Παγκάλως οὖν ὁ νομοθέτης ἐν ταῖς παραινέσεσιν ἐκδιδάσκει, μηδ᾽ ἄρχοντα χειροτονεῖν ἱπποτρόφον, ἀνεπιτήδειον οἰόμενος εἶναι πρὸς ἡγεμονίαν πάντα, ὃς ἂν περὶ ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας καὶ ἔρωτας ἀκαθέκτους μεμηνὼς οἷα ἀχαλίνωτος καὶ ἀφηνιαστὴς ἵππος οἰστρᾷ. Λέγει

γὰρ ὧδε· „Οὐ δυνήσῃ καταστῆσαι ἐφ᾽ αὑτὸν ἄνθρωπον ἀλλότριον, ὅτι οὐκ ἀδελφός σού ἐστι· διότι οὐ πληθυνεῖ ἑαυτῷ ἵππον, οὐδ᾽ οὐ μὴ ἀποστρέψει τὸν λαὸν εἰς Αἴγυπτον.“ (Deut. 17, 15.) Οὐκοῦν τῶν ἱπποτρόφων πρὸς ἀρχὴν πέφυκεν οὐδεὶς κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν· καίτοι φαίη τις ἂν ἴσως, ὅτι μεγάλη χεὶρ ἐστι βασιλέως ἱππικὴ δύναμις, οὔτε πεζῆς οὔτε ναυτικῆς ἀποδέουσα, πολλαχοῦ δὲ καὶ λυσιτελεστέρα, καὶ μάλιστα ἐν οἷς ἀνυπερθέτῳ καὶ συντόμῳ τάχει τῆς ἐπεξόδου δεῖ, τῶν καιρῶν μέλλειν οὐκ ἐπιτρεπόντων, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ αὐτῆς ἱσταμένων ἀκμῆς, ὡς μὴ ἀναβάλλεσθαι τοὺς ὑστερηκότας μᾶλλον ἢ ἀποτυχεῖν ἂν εἰκότως εἰς ἅπαν νομισθῆναι, φθάντων παρελθεῖν ὥςπερ νέφους ἐκείνων.

19. Εἴποιμεν δ᾽ ἂν αὐτοῖς· Οὐδεμίαν, ὦ γενναῖοι, φρουρὰν ἄρχοντος ὁ νομοθέτης ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὸ συλλεχθὲν αὐτῷ στράτευμα ἀκρωτηριάζει τῆς δυνάμεως, τὸ ἀνυσιμώτερον, τὴν ἱππικὴν δύναμιν, ἀποκόπτων, ἀλλ᾽ ὡς οἷόν τε πειρᾶται συναύξειν, ἵν᾽ εἴς τε ἰσχὺν καὶ πλῆθος ἐπιδιδόντες οἱ σύμμαχοι ῥᾷστα τοὺς ἐναντίους καθαιρῶσι. Τίνι γὰρ οὕτως λοχίσαι στρατεύματα καὶ τάξαι καὶ κατὰ φάλαγγος διανεῖμαι, καὶ λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχους καὶ τοὺς ἄλλους τῶν πλειόνων ἢ ἐλαττόνων ἡγεμόνας καταστῆσαι, ἢ ὅσα τακτικὰ καὶ στρατηγικὰ εὕρηται, καὶ τοῖς ὀρθῶς χρησομένοις ὑφηγήσασθαι κατὰ πολλὴν τῆς ἐν τούτοις ἐπιστήμης περιουσίαν ἐξεγένετο; Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστι νῦν ὁ λόγος αὐτῷ περὶ δυνάμεως ἱππικῆς, ἣν συγκροτεῖσθαι πρὸς ἄρχοντας ἐπ᾽ ἀναιρέσει δυςμενῶν καὶ σωτηρίᾳ φίλων ἀναγκαῖον, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀλόγου καὶ ἀμέτρου καὶ ἀπειθοῦς φορᾶς, ἣν ἐπιστομίζειν λυσιτελές· μή ποτε τὸν λαὸν αὐτῆς ἅπαντα

εἰς Αἴγυπτον, τὴν τοῦ σώματος χώραν, ἀποστρέψῃ, καὶ φιλήδονον καὶ φιλοπαθῆ μᾶλλον ἢ φιλάρετον καὶ φιλόθεον ἀνὰ κράτος [*] ἐργάσηται, ἐπειδὴ τὸν πλῆθος ἵππων παρ᾽ ἑαυτῷ κτώμενον ἀνάγκη τὴν εἰς Αἴγυπτον, ὡς αὐτὸς ἔφη, βαδίζειν ὁδόν (Deut. 17, 16). Ὅταν γὰρ καθ᾽ ἑκάτερον τοῖχον τῆς ψυχῆς νεὼς τρόπον, τόν τε νοῦ καὶ αἰσθήσεως, ὑπὸ βιαστῶν καταπνεόντων εἰς αὐτὴν παθῶν τε καὶ ἀδικημάτων, ἀντιῤῥεπούσης καὶ κλινομένης ἐξαιρόμενον ἐπιβαίνῃ τὸ κῦμα, τόθ᾽ ὡς εἰκὸς ὑπέραντλος ὁ νοῦς γενόμενος καταποντοῦται· βυθὸς δέ ἐστιν εἰς ὃν καταποντοῦται καὶ καταδύεται, σῶμα αὐτὸ ἀπεικασθὲν Αἰγύπτῳ.

Cave tu quoque, ne in equos (affectus) alendos incumbas.

20. Μή ποτ᾽ οὖν περὶ τοῦτο σπουδάσῃς τῆς ἱπποτροφίας τὸ εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ θάτερον μετιόντες ψεκτοὶ μὲν καὶ αὐτοί. Πῶς γὰρ οὔ; παρ᾽ οἷς ἄλογα ζῶα μᾶλλον τετίμηται, ὧν ἐκ τῆς οἰκίας ἵππων μὲν ἀγέλαι κατευωχημένων ἀεὶ προέρχονται, ἀνθρώπων δὲ ἑπομένων οὐδὲ εἷς ἔρανον εἰς ἐπανόρθωσιν ἐνδείας, οὐ δωρεὰν εἰς περιουσίαν εὑρισκόμενος. Ἀλλ᾽ ὅμως κουφότερα ἀδικοῦσιν. Ἀθληνὰς γὰρ ἵππους ἀνατρέφοντες τούς τε ἱεροὺς ἀγῶνας καὶ τὰς πανταχῇ πανηγύρεις ἀγομένας φασὶ κοσμεῖν, καὶ οὐχ ἡδονῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ τὴν θέαν τέρψεως αἴτιοι γίνεσθαι τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν κακῶν ἀσκήσεώς τε καὶ μελέτης· οἱ γὰρ τὸν τοῦ νικηφορῆσαι πόθον ἐνδιδόντες θηρίοις, διὰ τιμῆς ἔρωτα καὶ ζῆλον ἀρετῆς ἀλέκτῳ τινὶ προτροπῇ καὶ προθυμίᾳ χρησάμενοι, πόνους ἡδεῖς ὑποστάντες τῶν οἰκείων καὶ ἐπιβαλλόντων οὐκ ἀφέξονται, πρὶν ἢ ἐπὶ τέλος ἐλθεῖν

αὐτῶν. Ἀλλ᾿ οὗτοι μὲν εὑρεσιλογοῦσιν ἀδικοῦντες. Οἱ δ᾿ ἄνευ ἀπολογίας διαμαρτάνοντές εἰσιν, οἱ τὸν ἀναβάτην νοῦν ἔποχον ἀποφαίνοντες, ἄπειρον ἱππικῆς ἐπιστήμης, κακίᾳ καὶ πάθει τετράποδι. Ἐὰν μέντοι τέχνην τὴν ἡνιοχικὴν ἀναδιδαχθεὶς ἐπὶ πλέον ἐνομιλήσῃς καὶ ἐνδιατρίψῃς αὐτῇ, καὶ ἤδη νομίσῃς ἱκανὸς εἶναι δύνασθαι κρατεῖν ἵππων, ἀναβὰς ἔχου τῶν ἡνιῶν· οὕτω γὰρ οὔτε ἀνασκιρτώντων αὐτὸς ἐποπίπτων μετὰ τραυμάτων δυσιάτων γέλωτα παρὰ πᾶσι χαιρεκακοῦσιν ὀφλήσεις θεαταῖς, οὔτ᾿ ἐξ ἐναντίας ἢ κατόπιν ἐπιτρεχόντων ἐχθρῶν ἁλώσῃ, τοὺς μὲν τάχει φθάνων τῷ προεκδραμεῖν διώκοντας, τῶν δὲ προσιόντων ἀλογῶν διὰ τὴν τοῦ δύνασθαι ἐξαναχωρεῖν ἀσφαλῶς ἐπιστήμην.

Insessoribus interitus, equitibus salus et victoria. (21-27.)

21. Οὐκ εἰκότως οὖν Μωϋσῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀναβατῶν ᾄδων ἀπωλείᾳ τοῖς ἱππεῦσιν εὔχεται σωτηρίαν παντελῆ; δύνανται γὰρ οὗτοι χαλινὸν ταῖς ἀλόγοις δυνάμεσιν ἐμβαλόντες αὐτῶν ἐπιστομίζειν τῆς πλεοναζούσης τὴν φορὰν ὁρμῆς. Τίς οὖν ἡ εὐχή, λεκτέον. „Γενέσθω," φησί, „Δὰν ὄφις ἐφ᾿ ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνων πτέρναν ἵππου, καὶ πεσεῖται ὁ ἱππεὺς εἰς τὰ ὀπίσω, τὴν σωτηρίαν περιμένων κυρίου." (Gen. 49, 17.) Ὃ δ᾿ αἰνίττεται διὰ τῆς εὐχῆς, μηνυτέον. Ἑρμηνεύεται Δὰν κρίσις· τὴν [*] οὖν ἐξετάζουσαν καὶ ἀκριβοῦσαν καὶ διακρίνουσαν καὶ τρόπον τινὰ δικάζουσαν ἕκαστα τῆς ψυχῆς δύναμιν ὡμοίωσε δράκοντι — ζῷον δ᾿ ἐστὶ τὴν κίνησιν ποικίλον καὶ συνετὸν ἐν τοῖς μάλιστα, καὶ πρὸς ἀλκὴν ἕτοιμον, καὶ τοὺς χειρῶν ἄρχοντας ἀδίκων ἀμύνασθαι δυνατώτατον —, οὐ μὴν τῷ φίλῳ καὶ συμβούλῳ

ζωῆς — Εὔαν πατρίῳ γλώττῃ καλεῖν αὐτὴν ἔθος —, ἀλλὰ τῷ πρὸς Μωϋσέως ἐξ ὕλης χαλκοῦ δημιουργηθέντι, ὃν οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν ἰοβόλων ὄφεων, καίτοι μέλλοντες τελευτήσειν, ὁπότε κατίδοιεν, ἐπιβιοῦν καὶ μηδέποτε ἀποθνήσκειν λέγονται.

22. Ταῦτα δὲ οὕτω μὲν λεγόμενα φάσμασιν ἔοικε καὶ τέρασι· δράκων ἀνθρώπου προϊέμενος φωνὴν καὶ ἐνσοφιστεύων ἀκακωτάτοις ἤθεσι καὶ πιθανότησιν εὐπαραγώγοις γυναῖκα ἀπατῶν, καὶ ἕτερος αἴτιος σωτηρίας γενόμενος παντελῶς τοῖς θεασαμένοις. Ἐν δὲ ταῖς δι' ὑπονοιῶν ἀποδόσεσι τὸ μὲν μυθῶδες ἐκποδὼν οἴχεται, τὸ δ' ἀληθὲς ἀρίδηλον εὑρίσκεται. Τὸν μὲν οὖν τῆς γυναικὸς ὄφιν, αἰσθήσεως καὶ σαρκῶν ἐκκρεμαμένης ζωῆς, ἡδονὴν εἶναί φαμεν, ἰλυσπωμένην καὶ πολυπλοκωτάτην, ἀνεγερθῆναι μὴ δυναμένην, ἀεὶ καταβεβλημένην, ἐπὶ μόνα τὰ γῆς ἕρπουσαν ἀγαθά, καταδύσεις τὰς ἐν τῷ σώματι ζητοῦσαν, ὥςπερ ὀρύγμασιν ἢ χάσμασιν ἑκάστῃ τῶν αἰσθήσεων ἐμφωλεύουσαν, *ἐπίβουλον* ἀνθρώπου, φονῶσαν κατὰ τοῦ κρείττονος, ἰοβόλοις καὶ ἀνωδύνοις γλιχομένην δήγμασιν ἀποκτεῖναι· τὸν δὲ Μωϋσέως ὄφιν τὴν ἡδονῆς ἐναντίαν διάθεσιν, καρτερίαν, παρ' ὃ καὶ τῆς χαλκοῦ κραταιοτέρας ὕλης κατεσκευασμένος εἰςάγεται. Τὸν οὖν ἄκρως καταθεασάμενον τὸ καρτερίας εἶδος, καὶ ἂν εἰ δεδηγμένος πρότερον ὑπὸ τῶν φίλτρων ἡδονῆς τυγχάνοι, ζῆν ἀναγκαῖον· ἡ μὲν γὰρ ἐπανατείνεται ψυχῇ θάνατον ἀπαραίτητον, ἐγκράτεια δὲ ὑγείαν καὶ σωτηρίαν προτείνει βίου· ἀντιπαθὲς δ' ἀκολασίας φάρμακον ἡ ἀλεξίκακος σωφροσύνη, παντὶ δὲ σοφῷ τὸ καλὸν φίλον, ὃ καὶ πάντως ἐστὶ [*] σωτήριον. Ὥςθ' ὅταν εὔχηται Μωϋσῆς γενέσθαι *ὄφιν* Δᾶν, *ἢ* αὐτὸν ἐκεῖ-

νον ὄφιν — ἑκατέρως γὰρ ἔστιν ἐκδέξασθαι — παραπλήσιον τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι, ἀλλ' οὐχ ὅμοιον τῷ τῆς Εὔας εὔχεται· τὴν γὰρ εὐχὴν ἀγαθῶν αἴτησιν εἶναι συμβέβηκε. Τὸ μὲν οὖν τῆς καρτερίας γένος ἀγαθὸν καὶ οἰστικὸν ἀφθαρσίας, ἀγαθοῦ τελείου, τὸ δὲ τῆς ἡδονῆς κακὸν τὴν μεγίστην τιμωρίαν ἐπιφέρον, θάνατον. Διὸ λέγει· „Γενέσθω Δὰν ὄφις", οὐχ ἑτέρωθι μᾶλλον ἢ „ἐφ' ὁδοῦ". Τὰ μὲν γὰρ τῆς ἀκρασίας καὶ λαιμαργίας, καὶ ὅσα ἄλλα αἱ ἀμέτρητοι καὶ ἄπληστοι πληρούμεναι πρὸς τῆς τῶν ἐκτὸς ἀφθονίας ὠδίνουσι καὶ τίκτουσιν ἡδοναί, κατὰ λεωφόρου καὶ εὐθυτενοῦς βαίνειν οὐκ ἐπιτρέπει ψυχήν, φάραγξι δὲ καὶ βαράθροις ἐμπίπτειν ἄχρι τοῦ καὶ διαφθεῖραι παντελῶς αὐτὴν ἀναγκάζει· τὰ δὲ καρτερίας καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐχόμενα [τῆς ὁδοῦ] μόνα, μηδενὸς ὄντος ἐν ποσὶν ὀλισθηροῦ, ᾧ προσπταίσασα κλιθήσεται. Προσφυέστατα οὖν ἔχεσθαι τῆς ὁδοῦ τῆς ὀρθῆς σωφροσύνην εἶπε, διότι καὶ τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἀκολασίαν ἀνοδίᾳ χρῆσθαι συμβέβηκε.

23. Τὸ δὲ „καθήμενος ἐπὶ τρίβου" τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν, ὥς γε ἐμαυτὸν πείθω. Τρίβος ἐστὶν ἡ τετριμμένη πρός τε ἀνθρώπων καὶ ὑποζυγίων ἱππήλατος καὶ ἁμαξήλατος ὁδός. Ταύτην φασὶν ἡδονῇ ἐμφερεστάτην εἶναι· σχεδὸν γὰρ ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τοῦ μακροῦ γήρως ἐπιβαίνουσι καὶ ἐμπεριπατοῦσι καὶ μετὰ σχολῆς καὶ ῥᾳστώνης ἐνδιατρίβουσι τῇ ὁδῷ ταύτῃ οὐκ ἄνθρωποι [μόνον], ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἄλλαι ἰδέαι τῶν ζώων εἰσίν. Ἓν γὰρ οὐδέν ἐστιν, ὃ μὴ πρὸς ἡδονῆς δελεασθὲν εἵλκυσται καὶ ἐμφέρεται τοῖς πολυπλοκωτάτοις δικτύοις αὐτῆς, ἃ πολὺς διεκδῦναι πόνος. Αἱ δὲ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ὁδοί, καὶ εἰ μὴ ἄβα-

τω, ἀλλά τοι πάντως ἄτρεπτοι· ὀλίγος γὰρ ἀριθμὸς ἔστι τῶν αὐτὰς βαδιζόντων, οἳ πεφιλοσοφήκασιν ἀνόθως καὶ πρὸς μόνον τὸ καλὸν ἑταιρείαν ἔθεντο, τῶν ἄλλων ἅπαξ ἁπάντων ἀλογήσαντες. Ἐγκάθηται οὖν, καὶ οὐχ ἅπαξ, ὅτῳ ζῆλος καὶ φροντίς τις εἰσέρχεται καρτερίας, ἵν' ἐξ ἐνέδρας ἐπιθέμενος τὴν ἐθάδα ἡδονήν, πηγὴν ἀεννάων κακῶν, ἐπιφράξῃ καὶ ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀνέλῃ χωρίου. Τότε, ὥς φησιν ἀκολουθίᾳ χρώμενος, ἀναγκαίως „δήξεται πτέρναν ἵππου"· καρτερίας γὰρ καὶ σωφροσύνης ἴδιον τὰς τῆς ὑψαυχενούσης κακίας καὶ τοῦ παρατεθηγμένου καὶ ἐξυκινήτου καὶ σκιρτητικοῦ πάθους ἐπιβάθρας [*] διασεῖσαι καὶ ἀνατρέψαι.

24. Τὸν μὲν οὖν τῆς Εὔας ὄφιν εἰσάγει κατ' ἀνθρώπου φονῶντα — λέγει γὰρ ἐν ταῖς ἀραῖς· „Αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν" (Gen. 3, 15) —, τὸν δὲ τοῦ Δᾶν, περὶ οὗ νῦν ἐστιν ὁ λόγος, ἵππου πτέρναν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου δάκνοντα. Ὁ μὲν γὰρ τῆς Εὔας, ἡδονῆς ὢν σύμβολον, ὡς ἐδείχθη πρότερον, ἀνθρώπῳ, τῷ καθ' ἕκαστον ἡμῶν ἐπιτίθεται λογισμῷ — φθορὰ γὰρ διανοίας πλεοναζούσης ἡδονῆς ἀπόλαυσίς τε καὶ χρῆσις —, ὁ δὲ τοῦ Δᾶν, εἰκών τις ὢν ἐῤῥωμενεστάτης ἀρετῆς, καρτερίας, ἵππον, τὸ πάθους καὶ κακίας σύμβολον, δήξεται, διότι σωφροσύνη τὴν τούτων καθαίρεσίν τε καὶ φθορὰν μελετᾷ. Δηχθέντων μέντοι καὶ ὀκλασάντων „ὁ ἱππεὺς" φησι „πεσεῖται". Ὃ δ' αἰνίττεται, τοιοῦτόν ἐστι· καλὸν καὶ περιμάχητον εἶναι νομίζειν μηδενὶ τῶν ἐκ πάθους ἢ κακίας τὸν ἡμέτερον ἐποχεῖσθαι νοῦν, ἀλλ' ὁπότ' ἐπιβῆναί τινι αὐτῶν βιασθείη, σπουδάζειν καθάλλεσθαι καὶ ἀποπίπτειν. Τὰ γὰρ τοιαῦτα πτώματα φέρει τὰς εὐκλεεστάτας νίκας.

Διὸ καὶ τῶν πάλαι τις προκληθεὶς ἐπὶ λοιδορίας ἅμιλλαν „Οὐκ ἂν εἰς τοιοῦτον ἀγῶνα“ ἔφη „ποτὲ παρέλθω, ἐν ᾧ χείρων ὁ νικῶν ἐστι τοῦ ἡττωμένου“.

25. Καὶ σὺ τοίνυν, ὦ οὗτος, μηδέποτ᾽ εἰς κακῶν παρέλθῃς ἅμιλλαν μηδὲ περὶ πρωτείων τῶν ἐν τούτοις διαγωνίσῃ, ἀλλὰ μάλιστα μέν, ἐὰν οἷόν τε ᾖ, σπούδασον ἀποδρᾶναι. Ἐὰν δέ που πρὸς ἐρρωμενεστέρας δυνάμεως βιασθεὶς ἀναγκασθῇς διαγωνίσασθαι, μὴ μελλήσῃς ἡττᾶσθαι· τότε γὰρ σὺ μὲν ἔσῃ νενικηκὼς ὁ ἡττώμενος, ἡττώμενοι δὲ οἱ νενικηκότες. Καὶ μὴ ἐπιτρέψῃς μηδὲ κήρυκι κηρῦξαι μηδὲ βραβευτῇ στεφανῶσαι τὸν ἐχθρόν, ἀλλ᾽ αὐτὸς παρελθὼν τὰ βραβεῖα καὶ τὸν φοίνικα ἀνάδος, καὶ στεφάνωσον, εἰ θέλει, καὶ ταῖς ταινίαις ἀνάδησον, καὶ κήρυξον αὐτὸς μεγάλῃ καὶ ἀῤῥήκτῳ φωνῇ κήρυγμα τοιοῦτον· Τὸν ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ καὶ ἀκολασίας, ἀφροσύνης τε αὖ καὶ ἀδικίας προτεθέντα ἀγῶνα, ὦ θεαταὶ καὶ ἀθλοθέται, ἥττημαι μὲν ἐγώ, νενίκηκε δ᾽ οὑτοσί· καὶ οὕτως ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νενίκηκεν, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς ἀνταγωνισταῖς ἡμῖν, οἷς νόμος ἦν βασκαίνειν, μὴ φθονεῖσθαι. Τὰ μὲν οὖν τῶν ἀνιέρων τούτων ἀγώνων ἆθλα παραχώρησον ἄλλοις, τὰ δὲ τῶν ἱερῶν ὄντως αὐτὸς ἀνάδησαι. Ἱεροὺς δὲ μὴ νομίσῃς ἀγῶνας, οὓς αἱ πόλεις ἐν ταῖς τριετηρίσιν ἄγουσι, θέατρα ἀναδειμάμεναι πολλὰς ἀνθρώπων δεξάμενα μυριάδας· ἐν [*] γὰρ τούτοις ἢ ὁ καταπαλαίσας τινὰ καὶ ὕπτιον ἢ πρηνῆ τείνας ἐπὶ γῆν, ἢ ὁ παλαίειν καὶ παγκρατιάζειν δυνάμενος, μηδεμιᾶς μήτε ὕβρεως μήτε ἀδικίας ἀπεχόμενος, φέρεται τὰ πρωτεῖα.

26. Εἰσὶ δὲ οἱ σφόδρα καὶ κραταιότατα σιδήρου τρόπον ἀκονησάμενοι καὶ στομώσαντες ἑκατέραν τῶν

χειρῶν, περιάψαντες κεφαλὰς καὶ πρόσωπα τῶν ἀντιπά-
λων ἀποσκάπτουσι καὶ τὰ ἄλλα. Ἐπὰν δὲ τύχωσι τὰς
πληγὰς ἐνεγκόντες ἀποθραύουσιν, εἶτα βραβείων καὶ
στεφάνων τῆς ἀνηλεοῦς ὠμότητος ἕνεκα μεταποιοῦνται.
Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἀγωνίσματα δρομέων ἢ πεντάθλων τίς
οὐκ ἂν γελάσαι τῶν εὖ φρονούντων, ἐπιτετηδευκότων
μάλιστα ἐξάλλεσθαι, καὶ μετρουμένων τὰ διαστήματα,
καὶ περὶ ποδῶν ὠκύτητος ἁμιλλωμένων, οὓς οὐ μόνον
τῶν ἁδροτέρων ζώων δορκὰς ἢ ἔλαφος, ἀλλὰ καὶ τῶν
βραχυτάτων, σκυλάκιον ἢ λαγωδάριον, μὴ σφόδρα ἐπει-
γόμενον, ῥύμῃ καὶ ἀπνευστὶ θέοντας παραδραμεῖται;
Τούτων μὲν δὴ τῶν ἀγώνων πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸς οὐδείς,
καὶ ἂν πάντες ἄνθρωποι μαρτυρῶσιν, οὓς ἀνάγκη πρὸς
ἑαυτῶν ψευδομαρτυριῶν ἁλίσκεσθαι· οἱ γὰρ ταῦτα θαυ-
μάζοντες τοὺς νόμους τοὺς καθ᾿ ὑβριστῶν καὶ τιμωρίας
τὰς ἐπὶ ταῖς αἰκίαις ἔθεσαν, καὶ δικαστὰς τοὺς περὶ
ἑκάστων διαγνωσομένους ἀπεκλήρωσαν. Πῶς οὖν εἰκός
ἐστι τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ μὲν τοῖς ἰδίᾳ τινὰς αἰκισαμένοις
ἀγανακτεῖν καὶ δίκας κατ᾿ αὐτῶν ἀπαραιτήτους ὡρικέναι,
ἐπὶ δὲ τοῖς δημοσίᾳ καὶ ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις
στεφάνους καὶ κηρύγματα καὶ ἄλλα τινὰ νομοθετεῖν;
δυοῖν γὰρ ἐναντίων καθ᾿ ἑνός, εἴτε σώματος εἴτε πρά-
γματος, ὁρισθέντων ἢ εὖ ἢ κακῶς ἐξ ἀνάγκης ἂν ἔχοι θά-
τερον· ἄμφω γὰρ ἀμήχανον. Πότερον συνεπαινοῖτ᾿ ἂν
οὖν δεόντως; ἆρ᾿ οὐ τὸ τοὺς χειρῶν ἄρχοντας ἀδίκων
κολάζεσθαι; Ψέγοιτ᾿ ἂν οὖν εἰκότως τὸ ἐναντίον τὸ
τιμᾶσθαι· ψεκτὸν δ᾿ οὐδὲν τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ πάντως
εὐκλεές.

27. Ὁ τοίνυν Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν μόνος ἂν λέγοιτο
ἐνδίκως ἱερός, οὐχ ὃν τιθέασιν οἱ τὴν Ἦλιν οἰκοῦντες,

θὸν μὲν οὖν ἡ τοῦ θεοῦ τιμή, τὸ δὲ ἀδιαίρετον οὐκ ὀρθόν. Ὃν δὲ ἔχει καὶ τοῦτο λόγον, ἴδωμεν. Εἰσί τινες οἳ τὸ εὐσεβὲς ἐν τῷ πάντα φάσκειν ὑπὸ θεοῦ γενέσθαι, τά τε καλὰ καὶ τὰ ἐναντία περιγράφοντες. Πρὸς οὓς ἂν λέγοιμεν, ὅτι τὸ μὲν ὑμῶν [*] ἐπαινετόν ἐστι τῆς δόξης, τὸ δ᾽ ἔμπαλιν ψεκτόν· ἐπαινετὸν μέν, ὅτι τὸ μόνον θαυμάζει τίμιον, ψεκτὸν δέ, παρ᾽ ὅσον ἄνευ τομῆς καὶ διαιρέσεως. Ἔδει γὰρ μὴ φῦραι καὶ συγχέαι, οὐ πάντων ἀθρόως ἀποφήναντας αἴτιον, ἀλλὰ μετὰ διαστολῆς μόνων ὁμολογῆσαι τῶν ἀγαθῶν. Ἄτοπον γὰρ ἱερέων μὲν πρόνοιαν ἔχειν, ὡς ὁλόκληροι τὰ σώματα καὶ παντελεῖς ἔσονται, τῶν τε καταθυομένων ζώων, ὡς οὐδὲν οὐδεμιᾷ τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῇ βραχυτάτῃ χρήσηται λώβῃ, καὶ τίνας δεῖ καὶ ὅσους ἐπ᾽ αὐτὸ τοῦτο χειροτονεῖν τὸ ἔργον, οὓς ἔνιοι μωμοσκόπους ὀνομάζουσιν, ἵνα ἄμωμα καὶ ἀσινῆ προσάγηται τῷ βωμῷ τὰ ἱερεῖα, — τὰς δὲ περὶ θεοῦ δόξας ἐν ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς ἐπισυγκεχύσθαι καὶ μὴ κανόνι ὀρθοῦ λόγου διακεκρίσθαι.

Ut animal purum solummodo id censetur, quod idem ruminat et ungulam dividit, ita perfectus *homo is tantum est, qui rerum bonarum memoriam cum earum iugi tractatione coniungit.* (30-32.)

30. Τὸν „κάμηλον“ οὐχ ὁρᾷς, ὅτι „ἀκάθαρτόν φησιν εἶναι ζῶον“ ὁ νόμος, „ἐπειδὴ μηρυκᾶται μέν, οὐ διχηλεῖ δέ“; (Lev. 11, 4.) Καίτοι γε πρὸς τὴν ῥητὴν ἐπίσκεψιν οὐκ οἶδ᾽ ὃν ἔχει λόγον ἡ προςαποδοθεῖσα, πρὸς δὲ τὴν δι᾽ ὑπονοιῶν ἀναγκαιότατον. Ὥσπερ γὰρ τὸ μηρυκώμενον τὴν προκαταβληθεῖσαν ὑπαναπλέουσαν αὖθις ἐπιλεαίνει τροφήν, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ φιλομαθοῦς, ἐπει-

δάν τινα δι' ἀκοῆς δέξηται θεωρήματα, λήθῃ μὲν αὐτὰ οὐ παραδίδωσιν, ἠρεμήσασα δὲ καθ' ἑαυτὴν ἕκαστα μεθ' ἡσυχίας τῆς πάσης ἀναπολεῖ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῶν πάντων ἔρχεται. Μνήμη δ' οὐ πᾶσα ἀγαθόν, ἀλλ' ἡ ἐπὶ μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπεὶ τό γε ἄλητα εἶναι τὰ κακὰ βλαβερώτατον. Οὗ ἕνεκα πρὸς τελειότητα χρεία τοῦ διχηλεῖν, ἵνα τοῦ μνημονικοῦ δίχα τμηθέντος ὁ λόγος διὰ πόματός, ὥσπερ ἅττα ἡ φύσις διττὰ εἰργάσατο, ῥέων, είλη διαστείλῃ, τό τε ὠφέλιμον καὶ τὸ ἐπιζήμιον μνήμης ένους εἶδος. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ διχηλεῖν ἄνευ τοῦ μηρυκᾶθαι καθ' ἑαυτὸ φαίνεταί τινα ἔχειν ὄνησιν ἐξ αὐτοῦ. ί γὰρ ὄφελος τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων τέμνειν, ἄνωεν ἀρξάμενον μέχρι τῶν λεπτοτάτων εἰς τὸ ἔσχατον, υτῷ μηκέτι γίνεσθαι μηδὲ ἔχειν διαίρετα τὰ μέρη, ἅπερ ομα καὶ ἀμερῆ πρὸς ἐνίων εὐθυβόλως ὀνομάζεται; ῦτα γὰρ συνέσεως μὲν καὶ περιττῆς ἀκριβείας ἠκονηης εἰς ὀξυτάτην ἀγχίνοιαν ἐναργῆ δείγματά ἐστιν, ισιν δὲ οὐδεμίαν πρὸς καλοκἀγαθίαν καὶ [*] ἀνεπιλήνου βίου διέξοδον ἔχει.

31. Καθ' ἑκάστην γοῦν ἡμέραν ὁ πανταχοῦ τῶν υστῶν ὅμιλος ἀποκναίει τὰ ὦτα τῶν παρατυγχανόν-, ἀκριβολογούμενος καὶ τὰς διπλᾶς καὶ ἀμφιβόλους ις ἀναπτύσσων, καὶ τῶν πραγμάτων ὅσα δοκεῖ ῆσθαι — *πέφυκε* δὲ καὶ πλειόνων — διακρίνων. ὐχ οἱ μὲν τὰ στοιχεῖα τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς εἴς τε να καὶ φωνήεντα τέμνουσιν; ἔνιοι δὲ τὸν λόγον εἰς νωτάτω τρία, ὄνομα, ῥῆμα, σύνδεσμον; μουσικοὶ δὲ δίαν ἐπιστήμην εἰς ῥυθμόν, εἰς μέρος, εἰς μέλος, καὶ ἔλος εἴς τε τὸ χρωματικὸν καὶ ἐναρμόνιον καὶ διατοεἶδος, καὶ διὰ τεσσάρων καὶ διὰ πέντε καὶ διὰ πα-

γε ἐπὶ τοῖς ἀστρατεύτοις πείσονται· οἴκοι γὰρ καθιζομένων καὶ τρυφώντων ἀνάγκη τοὺς τὰ τοῦ πολέμου συντόνως δρῶντας ἐχθροὺς οὐκ ἀναιμωτὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκονιτὶ κρατεῖν. Ἀλλὰ τὸ τῶν ἄλλων συμμάχων πλῆθος καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἀγῶνα προθύμως ἀναδέξεται; Πρῶτον μὲν ἄτοπον ἐπὶ ταῖς ἑτέρων σπουδαῖς ἢ τύχαις ὁρμεῖν, καὶ μάλιστα ὅτε περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀνδραποδισμοῦ καὶ πορθήσεως ἴδιός τε καὶ κοινὸς ἐπικρέμαται κίνδυνος, δυναμένοις συνδιαφέρεσθαι τὰ τοῦ πολέμου καὶ μήθ᾿ ὑπὸ νόσου μήθ᾿ ὑπὸ γήρως μήθ᾿ ὑπ᾿ ἄλλης κακοπραγίας μηδεμιᾶς κωλυομένοις· ἁρπάσαντας γὰρ τὰ ὅπλα ἐν ταῖς πρώταις φάλαγξι τούτους καὶ ὑπερέχειν τῶν συμμάχων τὰς ἀσπίδας, εὐθύμως καὶ φιλοκινδύνως μαχομένους.

35. Ἔπειτ᾿ οὐ προδοσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ὀλιγωρίας ἐξενηνοχότες εἶεν δείγματα, εἰ οἱ μὲν ἄλλοι πολεμήσουσιν, αὐτοὶ δὲ πρὸς τοῖς οἰκείοις πραγματεύσονται; καὶ οἱ μὲν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκείνων σωτηρίας κινδύνους ἀναῤῥίπτειν θελήσουσιν, οἱ δὲ οὐδὲ τοὺς ὑπὲρ αὑτῶν ἀναδέξονται; καὶ οἱ μὲν ἀσιτίας καὶ χαμευνίας καὶ τὰς ἄλλας σώματός τε καὶ ψυχῆς κακώσεις ἄσμενοι τὸν τοῦ νικῆσαι πόθον καρτερήσουσιν, οἱ δὲ κονιάμασι καὶ λήρους, κόσμον ἄψυχον, οἰκίαις περιτιθέντες, ἢ ἐν κατ᾿ ἀγροὺς ὀπώραν δρεπόμενοι καὶ τὰ ἐπιλήνια ἄγοντες, ἢ ταῖς ὁμολογηθείσαις ἔκπαλαι παρθένοις νῦν πρῶτον εἰς ὁμιλίαν ἐρχόμενοι καὶ συνευναζόμενοι ὡς ἐν ἐπιτηδειοτάτῳ τοῦ γαμεῖν καιρῷ διατελοῦσι; Καλόν γε οἰκίαν ἐπιμελεῖσθαι, προσόδους ἐκλέγειν, ἑστιᾶσθαι, μετὰ θαλαμεύεσθαι, νυμφοστολεῖσθαι τὰς γεγηρακυίας χύτρας, τὸ λεγόμενον· ἀλλ᾿ εἰρήνης ἔργα. Ἐν δ᾿

σαν καλεῖ τὴν νεότητα, καὶ ἂν μετὰ προθυμίας τῆς πάσης αὐτοκελεύστῳ χρῆται πρὸς ἐχθρῶν ἄμυναν ἑτοιμότητι· προςτάττει δὲ ἀπιόντας οἴκοι καταμεῖναι, ὡς ἂν ἐκ συνεχοῦς μελέτης τὴν τοῦ ποτε δύνασθαι νικᾶν ἀνὰ κράτος ἰσχύν τε καὶ ἐμπειρίαν εὕρωνται κραταιοτάτην. Ἡ δὲ πρόςταξις διὰ τῶν τῆς στρατιᾶς γραμματέων γίνεται, ὅταν ὁ πόλεμος ἐγγὺς καὶ ἐπὶ θύρας ὢν ἤδη τυγχάνῃ. Ταυτὶ δὲ φήσουσι· „Τίς ὁ ἄνθρωπος ὁ οἰκοδομήσας οἰκίαν καινὴν καὶ οὐκ ἐνεκαίνισεν αὐτήν; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος ἐγκαινιεῖ αὐτήν. Καὶ τίς ὃς ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ οὐκ εὐφράνθη ἐξ αὐτοῦ; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος εὐφρανθήσεται ἐξ αὐτοῦ. Καὶ τίς ἐμνηστεύσατο γυναῖκα καὶ οὐκ ἔλαβεν αὐτήν; πορευέσθω καὶ ἀποστραφήτω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, μὴ ἀποθάνῃ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἄνθρωπος ἕτερος [*] λήψεται αὐτήν.“ (Deut. 20, 5-7.)

34. Διὰ τί γὰρ εἴποιμ' ἄν· Ὦ θαυμασιώτατε, οὐχὶ τούτους μᾶλλον ἑτέρων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ πολέμου κατατάττειν ἀξιοῖς, οἳ γύναια καὶ οἰκίας καὶ ἀμπελῶνας καὶ τὴν ἄλλην κτῆσιν ἀφθονωτάτην περιπεποίηνται; τοὺς γὰρ περὶ τῆς τούτων ἀσφαλείας κινδύνους, καὶ *ἂν* πάντως εἶεν βαρύτατοι, κουφότατα οἴσουσιν, ἐπεὶ οἷς γε τῶν λεχθέντων οὐδὲν πρόςεστιν, ἅτε μηδὲν ἔχοντες ἀναγκαῖον ἐνέχυρον, ὄκνῳ καὶ ῥαθυμίᾳ τὰ πολλὰ χρήσονται. Ἢ παρ' ὅσον οὐδενὸς τῶν κτηθέντων ἀπολελαύκασιν, εἶτα μηδ' ὕστερον δυνηθῶσιν ἀπολαῦσαι; τοῖς γὰρ κρατηθεῖσι τῷ πολέμῳ τίς ἀπολείπεται τῶν κτηθέντων ὄνησις; Ἀλλ' οὐχ ἁλώσονται; Εὐθὺς μὲν οὖν τὸ

γε ἐπὶ τοῖς ἀστρατεύτοις πείσονται· οἶκοι γὰρ καθιζομέ-
'ων καὶ τρυφώντων ἀνάγκη τοὺς τὰ τοῦ πολέμου συντό-
ως δρῶντας ἐχθροὺς οὐκ ἀναιμωτὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ
κονιτὶ κρατεῖν. Ἀλλὰ τὸ τῶν ἄλλων συμμάχων πλῆθος
ιὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἀγῶνα προθύμως ἀναδέξεται;
'ρῶτον μὲν ἄτοπον ἐπὶ ταῖς ἑτέρων σπουδαῖς ἢ τύχαις
ιμεῖν, καὶ μάλιστα ὅτε περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀνδραπο-
ιμοῦ καὶ πορθήσεως ἴδιός τε καὶ κοινὸς ἐπικρέμαται
δυνος, δυναμένοις συνδιαφέρεσθαι τὰ τοῦ πολέμου
: μήθ' ὑπὸ νόσου μήθ' ὑπὸ γήρως μήθ' ὑπ' ἄλλης
:οπραγίας μηδεμιᾶς κωλυομένοις· ἁρπάσαντας γὰρ
τὰ ὅπλα ἐν ταῖς πρώταις φάλαγξι τούτους καὶ ὑπερ-
ν τῶν συμμάχων τὰς ἀσπίδας, ἐκθύμως καὶ φιλοκιν-
ὑς μαχομένους.

35. Ἐπεὶ οὐ προδοσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῆς
γησίας ἐξενηνοχότες εἶεν δείγματα, εἰ οἱ μὲν ἄλλοι
τολεμήσουσιν, αὐτοὶ δὲ πρὸς τοῖς οἰκείοις πράγμα-
ἴσονται; καὶ οἱ μὲν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκείνων σωτηρίας
ας ἀναῤῥίπτειν θελήσουσιν, οἱ δὲ οὐδὲ τοὺς ὑπὲρ
ὢν ἀναδέξονται; καὶ οἱ μὲν ἀσιτίας καὶ χαμευνίας
ὰς ἄλλας σώματός τε καὶ ψυχῆς κακώσεις ἄσμενοι
ὶν τοῦ νικῆσαι πόθον καρτερήσουσιν, οἱ δὲ κονιά-
καὶ λήρους, κόσμον ἄψυχον, οἰκίαις περιτιθέντες,
κατ' ἀγροὺς ὀπώραν δρεπόμενοι καὶ τὰ ἐπιλήνια
ις, ἢ ταῖς ὁμολογηθείσαις ἔκπαλαι παρθένοις νῦν
ν εἰς ὁμιλίαν ἐρχόμενοι καὶ συνευναζόμενοι ὡς ἐν
ιοτάτῳ τοῦ γαμεῖν καιρῷ διατελοῦσι; Καλόν γε
ἐπιμελεῖσθαι, προσόδους ἐκλέγειν, ἑστιᾶσθαι, με-
θαλαμεύεσθαι, νυμφοστολεῖσθαι τὰς γεγηρακυίας
πρὰς, τὸ λεγόμενον· ἀλλ' εἰρήνης ἔργα. Ἐν δ'

ἔτι ἡβῶντός τε καὶ ἀνθοῦντος ἀκμῇ πολέμου πάντα δρᾶν· ἢ τούτων οὐχ ὁ πατήρ, οὐκ ἀδελφός, οὐ τῶν ἀφ᾽ αἵματος οὐδείς, οὐ γένους ἐστράτευται, ἀλλὰ πανοίκιος αὐτοῖς ἐμπεφώλευκεν [*] ἡ δειλία; Ἀλλὰ πάντως εἰσὶ κύριοι τῶν συγγενῶν ἀγωνιζόμενοι. Τούτων οὖν τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς κίνδυνον αἱρουμένων οἱ χλιδῶντες καὶ ἁβροδιαίτως ζῶντες τίνας οὐκ ἂν ἀτιθάσσους θῆρας δι᾽ ὑπερβολὴν ὠμότητος παραδράμοιεν; Ἀλλὰ χαλεπὸν τὸ ἑτέρους ἀπονητὶ τῶν ἡμετέρων ἀπολαῦσαι πόνων. Καὶ πότερον χαλεπώτερον, ἐχθροὺς ἔτι ζώντων, ἢ φίλους καὶ συγγενεῖς τετελευτηκότων ἐπὶ τὸν κλῆρον ἐλθεῖν; Ἢ καὶ τὸ συγκρίνειν τὰ οὕτω μακρὰν ἀφεστῶτα εὔηθες. Καὶ μὴν εὔλογον, μὴ μόνον ὅσα τοῖς ἀστρατεύτοις πρόσεστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ἐχθρῶν κεκρατηκότων γενέσθαι κτήματα· τοῖς δέ γε ἀποθνήσκουσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας, καὶ εἰ μηδενὸς ἀπήλαυσαν ὧν ἂν τὸ πρότερον εἶχον τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν, ἡδίστη τελευτὴ γίνεται, λογιζομένοις, ὅτι πρὸς οὓς ηὔξαντο διαδόχους τὴν οὐσίαν ἐλθεῖν ἔτυχε.

At locus allatus allegorice intelligendus de perfectae virtutis studio vitaeque incolumitate, deque actionum laudabilium initiis, profectibus, perfectionibus, quae tria proci desponsione, vineae plantatione et domus aedificatione innuuntur. (36-38.)

36. Τὸ μὲν οὖν τοῦ νόμου ῥητὸν τοσαύτας καὶ ἔτι πλείους ἐπισκήψεις ἴσως ἔχει. Ὡς δὲ μηδεὶς εὑρεσιλογῶν θρασύνηται τῶν κακοτεχνούντων, ἀλληγοροῦντες φήσομεν, ὅτι πρῶτον μὲν οὐ μόνον οἴεται δεῖν ὁ νόμος περὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν πονεῖσθαί τινα κτῆσιν, ἀλλὰ καὶ

ὶ τὴν τῶν κτηθέντων ἀπόλαυσιν, καὶ τό γε εὐδαιμο-
ἀρετῆς χρήσει τελείας περιγενέσθαι νομίζει, σῶον καὶ
τελῆ περιποιούσης βίον· ἐπειθ᾽, ὅτι οὐ περὶ οἰκίας ἢ
ελῶνος ἢ τῆς καθ᾽ ὁμολογίαν ἐγγυηθείσης γυναικὸς
ὁ λόγος αὐτῷ, ὅπως τὴν μὲν ὡς μνηστὴρ ἀγάγηται,
δ᾽ ἀμπελῶνος τὸν καρπὸν ὁ φυτουργὸς ἀποδρεψά-
; καὶ ἀποθλίψας εἶτ᾽ ἐμπιὼν μεθύσματος ἀκράτου
θῇ, τὴν δ᾽ οἰκίαν ὁ ἀναδειμάμενος οἰκήσῃ, — ἀλλὰ
τῶν κατὰ ψυχὴν δυνάμεων, δι᾽ ὧν συμβέβηκεν ἀρ-
ε λαμβάνειν καὶ *προκοπὰς* καὶ τελειότητας ἐν
σιν ἐπαινεταῖς. Αἱ μὲν τοίνυν ἀρχαὶ περὶ μνη-
: φιλοῦσι γίνεσθαι· καθάπερ γὰρ ὁ μνώμενος γυ-
μέλλει, ἐπεὶ ἀνὴρ οὐ γέγονεν ἤδη, τὸν αὐτὸν τρό-
εὐφυὴς εὐγενῆ μὲν καὶ καθαρὰν ἄξεσθαι παρθέ-
αιδείαν, ἐλπίζεται, μνᾶται δ᾽ αὐτίκα. Αἱ δὲ προ-
περὶ γεωργόν· ὡς γὰρ ἐπιμελὲς τῷ φυτουργῷ τὰ
αὔξεσθαι, καὶ τῷ φιλομαθεῖ τὰ φρονήσεως θεω-
ι ποιῆσαι μηκίστην λαβεῖν ἐπίδοσιν. Αἱ δὲ τελειό-
ερὶ δημιουργίαν οἰκίας, τελειουμένης μὲν, οὔπω δὲ
αβούσης.

Ἁρμόττει δὲ πᾶσι τούτοις, ἀρχομένοις, προκό-
τετελειωμένοις, βιοῦν ἀφιλονείκως, καὶ μὴ τῷ τῶν
ἐν ἐπαποδύεσθαι πολέμῳ, δύσεριν ταραχὴν ἐπὶ
τοῦ ἀληθοῦς ἀεὶ μελετῶντι, ἐπειδὴ τὸ ἀληθὲς εἰ-
λον, [*] ἢ δυσμενὴς αὐτοῖς. Εἰ γὰρ εἰς τοῦτον
ει τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐμπειροπολέμους ἰδιῶται,
; ἁλώσονται· ὁ μὲν ἀρχόμενος, ὅτι ἄπειρος, ὁ
ὅπτων, ὅτι ἀτελής, ὁ δὲ τέλειος, ὅτι οὔπω ἄτρι-
ῆς. Δεῖ δὲ ὥσπερ τὰ κονιάματα στηριχθῆναι
καὶ λαβεῖν πῆξιν, οὕτω τὰς τῶν τελειωθέντων

ψυχὰς κραταιωθείσας παγιώτερον ἱδρυνθῆναι μελέτῃ συνεχεῖ καὶ γυμνάσμασιν ἐπαλλήλοις. Οἱ δὲ μὴ τούτων τυγχάνοντες παρὰ τοῖς φιλοσόφοις διαλεληθότες *ἑαυτοὺς* λέγονται σοφοί· τοὺς γὰρ ἄχρι σοφίας ἄκρας ἐληλακότας καὶ τῶν ὅρων αὐτῆς ἄρτι πρῶτον ἁψαμένους ἀμήχανον εἰδέναι φασὶ τὴν ἑαυτῶν τελείωσιν, μὴ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἄμφω συνίστασθαι, τήν τε πρὸς τὸ πέρας ἄφιξιν καὶ τὴν τῆς ἀφίξεως κατάληψιν, ἀλλ᾽ εἶναι μεθόριον ἄγνοιαν, οὐ τὴν μακρὰν ἀπεληλαμένην ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὴν ἐγγὺς καὶ ἀγχίθυρον αὐτῇ. Τοῦτο μὲν καταλαμβάνοντος καὶ συνιέντος, καὶ τὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐπισταμένου ἄκρως, γένοιτ᾽ ἂν ἔργον πολεμῆσαι τῷ φιλέριδι καὶ σοφιστικῷ στίφει· νικήσειν γὰρ τὸν τοιοῦτον ἐλπίς. Ὧι δὲ ἔτι τὸ ἀγνοίας ἐπίπροσθεν, εἰκότως *), μήπω τὸ τῆς ἐπιστήμης ἀναλάμψαι φέγγος ἰσχυκότι, ἀσφαλὲς οἴκοι καταμεῖναι, τουτέστιν εἰς τὴν περὶ ὧν ἄκρως οὐ κατείληφε μὴ παρελθεῖν ἅμιλλαν, ἀλλ᾽ ἠρεμῆσαί τε καὶ ἡσυχάσαι. Ὁ δὲ ὑπ᾽ αὐθαδείας ἐξενεχθείς, τὰ παλαίσματα τῶν ἀντιπάλων οὐκ εἰδώς, πρὶν δρᾶσαι, παθεῖν φθήσεται καὶ τὸν ἐπιστήμης θάνατον ἐνδέξεται, ὃς ἐστιν ἀργαλεώτερος τοῦ ψυχὴν καὶ σῶμα διακρίνοντος. Ὀφείλει δὲ τοῦτο συμβαίνειν τοῖς πρὸς τῶν σοφισμάτων ἀπατωμένοις· ὅταν γὰρ τὰς λύσεις αὐτῶν εὑρεῖν μὴ δυνηθῶσιν, ὡς ἀληθέσι τοῖς κατεψευσμένοις πεπιστευκότες ἀποθνήσκουσι βίον τὸν τῆς ἐπιστήμης, ταὐτὸν πεπονθότες τοῖς ὑπὸ κολάκων φενακιζομένοις· καὶ γὰρ τούτων ἡ τῆς ψυχῆς ὑγιαίνουσα καὶ ἀληθὴς ὑπὸ τῆς φύσει νοσερᾶς ἐξωθεῖται καὶ ἀνατρέπεται φιλίας.

---

*) **Mang.** locum Ὧι δὲ — εἰκότως restitui vult ita: Ὧι δὲ ἔτι τὸ τῆς ἀγνοίας ἐπιπροσθεῖ σκότος, κτλ.

38. Συμβουλευτέον οὖν εἰς τοὺς τοιούτους ἀγῶνας
παρέρχεσθαι τοῖς τε ἀρχομένοις τοῦ μανθάνειν, ἀνε-
πήμονες γάρ, καὶ τοῖς προκόπτουσι, διότι οὐ τέλειοι,
τοῖς πρῶτον τελειωθεῖσι, διότι λέληθεν αὐτοὺς ἄχρι
τελειότης. Τῶν δὲ ἀπειθησάντων „ἄλλος" φησὶν
θρωπος τὴν μὲν οἰκίαν οἰκήσει, τὸν δὲ ἀμπελῶνα
γεται, τὴν δὲ γυναῖκα ἄξεται" (Deut. 20, 5). Τὸ δ'
ν ἴσον τῷ· αἱ λεχθεῖσαι δυνάμεις σπουδῆς, βελτιώ-
ς, [*] τελειώσεως ἐπιλείψουσι μὲν οὐδέποτε, ἄλλοτε δὲ
ις ἐνομιλήσουσιν ἀνθρώποις ἐπιφοιτῶσαι καὶ τὰς
ὰς οὐ τὰς αὐτὰς ἀμείβουσαι, σφραγῖσιν ὁμοιούμε-
— καὶ γὰρ αὗται τὸν κηρὸν ἐπειδὰν τυπώσωσι, πα-
ται μηδέν, ἀπ' αὐτῶν εἶδος ἐγχαράξασαι, μένουσιν
ιοίῳ· καὶ ἂν ὁ τυπωθεὶς συγχυθῇ κηρὸς καὶ ἀφα-
ῇ, πάλιν ἕτερος ὑποβληθήσεται. Ὥστε, ὦ γενναῖοι,
τολαμβάνετε συμφθειρομένοις συμφθείρεσθαι τὰς
εις ὑμῶν· ἀθάνατοι γὰρ οὖσαι μυρίους ἄλλους πρὸ
ἀσπάζονται τῆς ἀπ' αὐτῶν εὐκλείας, οὓς ἂν αἴ-
ται, μὴ ὥσπερ ὑμᾶς διὰ τὸ ῥιψοκίνδυνον ἀποδεδρα-
τὴν ὁμιλίαν αὐτῶν, ἀλλὰ προσιόντας καὶ θεραπευ-
ἀσφαλείας ἔχοντας. Εἰ δέ τις ἀρετῆς φίλος, εὐ-
τὰ καλὰ πάντα ἐμφυτευθῆναι αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῆς
ψυχῆς φανῆναι, καθάπερ ἐν ἀνδριάντι καὶ γραφῇ
τὰς εἰς εὐμορφίαν συμμετρίας, λογιζόμενος, ὅτι
ρεδροι μυρίοι, οἷς ἡ φύσις ἀντ' αὐτοῦ δωρήσεται
τάντα, εὐμαθείας, προκοπάς, τελειότητας. Ἀμει-
πρὸ ἐκείνων αὐτὸν ἐκλάμψαι, ταμιευόμενον τὰς
ὑ θεοῦ δοθείσας ἀσφαλῶς χάριτας, καὶ μὴ προ-
ται πόρθησιν ἐχθροῖς ἀφειδοῦσιν ἑτοιμοτάτην
προσχεῖν.

Perfecti non sunt perfecti, qui suopte studio, non Dei benignitate profecisse sibi videntur.

39. Οὔκουν βραχὺ ὄφελος ἀρχῆς, ἣν τέλος αἴσιον οὐκ ἐσφράγισεν; Πολλάκις μέντοι καὶ τελειωθέντες τινὲς ἀτελεῖς ἐνομίσθησαν, τῷ παρὰ τὴν ἰδίαν προθυμίαν, ἀλλὰ μὴ κατ᾽ ἐπιφροσύνην θεοῦ βελτιωθῆναι δόξαι, καὶ διὰ τοῦτο μέντοι τὸ δόξαι *μετεωρισθέντες* καὶ ἐξαρθέντες ἐπὶ μήκιστον ἀφ᾽ ὑψηλοτέρων χωρίων εἰς ἔσχατον κατενεχθέντες βυθὸν ἠφανίσθησαν. „Ἐὰν“ γάρ, φησίν, „οἰκοδομήσῃς οἰκίαν καινὴν καὶ ποιήσῃς στεφάνην τῷ δώματι, καὶ οὐ ποιήσεις φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου, ἐὰν πέσῃ ὁ πεσὼν ὑπ᾽ αὐτοῦ.“ (Deut. 22, 8.) Πτωμάτων γὰρ ἀργαλεώτατον θεοῦ τιμῆς ἀποπεσεῖν ὀλισθόντα, στεφανώσαντα πρὸ ἐκείνου ἑαυτόν, καὶ φόνον ἐμφύλιον ἐργασάμενον. Κτείνει γὰρ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ μὴ τὸ ὂν τιμῶν, ὡς ἀνόνητον αὐτῷ γενέσθαι παιδείας τὸ οἰκοδόμημα. Παιδεία δὲ φύσιν ἔλαχε τὴν ἀγήρων, διόπερ καινὴν εἶπε τὴν οἰκίαν αὐτῆς· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα χρόνῳ φθείρεται, ἡ δ᾽, ἐφ᾽ ὅσον πρόεισιν ἐπὶ μήκιστον, ἡβᾷ καὶ ἐπακμάζει, τὸ ἀειθαλὲς εἶδος φαιδρυνομένη καὶ ταῖς συνεχέσιν ἐπιμελείαις καινουμένη. Καὶ ἐν τοῖς [*] προτρεπτικοῖς μέντοι παραινεῖ, τοὺς κτῆσιν ἀγαθῶν λαχόντας πλείστην μὴ ἑαυτοὺς ἀναγράψαι τῆς κτήσεως αἰτίους, ἀλλὰ καὶ „μνησθῆναι θεοῦ τοῦ διδόντος ἰσχὺν ποιῆσαι δύναμιν.“ (Deut. 8, 18.) Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εὐπραγίας ἦν πέρας, ἀρχαὶ δ᾽ ἐκεῖναι, ὥστε τοὺς ἐκλανθανομένους τοῦ τέλους μηδὲ τῆς τῶν κτηθέντων [ἀρχῆς] εὖ ἂν ἐπαπόνασθαι δυνηθῆναι. Τούτοις μὲν οὖν ἑκούσια γίνεται διὰ φιλαυτίαν τὰ σφάλματα, οὐχ ὑπομένουσι τὸν θεό-

φίλον καὶ τελεσφόρον θεὸν αἴτιον ἀποφῆναι τῶν ἀγα-
θῶν.

Paucis dat Deus, ut a carceribus ad metam usque stadium vitae absque offensa lapsuque percurrant.

40. Εἰσὶ δὲ οἳ πάντα κάλων εὐσεβείας ἀνασείσαντες
ἐνορμίσασθαι τοῖς λιμέσιν αὐτῆς ταχυναυτοῦντες ἐσπού-
δασαν, καὶ ἔπειτ᾽ οὐ μακρὰν ἀφεστηκότων, ἀλλ᾽ ἤδη μελ-
λόντων προσίσχειν, αἰφνίδιον ἐξεναντίας καταῤῥαγὲν
πνεῦμα *πλησίστιον* εὐθυδρομοῦν τὸ σκάφος ἀνέωσεν,
ς ὑποκεῖσθαι πολλὰ τῶν πρὸς εὔπλοιαν συνεργούντων.
Τούτους οὐκ ἄν τις θαλαττεύοντας αἰτιάσαιτο, ἀκού-
ιος γὰρ αὐτοῖς ἐπιγιγνομένοις γέγονεν ἡ βραδυτής. Τίς
ἂν ἀπεικάζεται τούτοις, ἢ ὁ τὴν μεγάλην λεγομένην εὐ-
μενος εὐχήν; „Ἐὰν γάρ τις," φησίν, „ἀποθάνῃ ἐπ᾽
τῷ αἰφνιδίως, παραχρῆμα μιανθήσεται ἡ κεφαλὴ εὐχῆς
τοῦ, καὶ ξυρήσεται." (Num. 6, 9.) Εἶτα ὀλίγα προς-
ὼν ἐπιφέρει· „Αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεραι ἄλογοι ἔσον-
, ὅτι ἐμιάνθη ἡ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ." Δι᾽ ἀμφοτέ-
ν, τοῦ τε „αἰφνίδιον" καὶ τοῦ „παραχρῆμα" εἰπεῖν, ἡ
ούσιος παρίσταται τῆς ψυχῆς τροπή. Πρὸς μὲν γὰρ
ἑκούσια τῶν ἁμαρτημάτων εἰς τὸ βουλεύσασθαι, ποῦ
πότε καὶ πῶς πρακτέον, χρόνου δεῖ· τὰ δὲ ἀκούσια
φνης, ἀπερισκέπτως, καί, εἰ οἷόν τε τοῦτ᾽ εἰπεῖν,
όνως κατασκήπτει· χαλεπὸν γάρ, ὥςπερ τοὺς δρομεῖς,
μένους ὁδοῦ τῆς πρὸς εὐσέβειαν ἀπταίστως καὶ
υστὶ διευθῦναι τὸν δρόμον, ἐπειδὴ μυρία ἐμποδὼν
ὶ τῷ γενομένῳ. Πρότερον μέν, ὃ ἓν καὶ μόνον εὐ-
τία, μηδενὸς τῶν κατὰ γνώμην ἀδικημάτων ἐφάψα-
, πᾶσάν τε τὴν ἀμήχανον τῶν ἑκουσίων πληθὺν

ἴσχυσε διώσασθαι· δεύτερον δέ, τὸ μήτε πολλοῖς ἀκουσίων, μήτ᾽ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διατρῖψαι. Παγκάλως δὲ τό· τῆς ἀκουσίου τροπῆς ἡμέρας εἶπεν „ἀλόγους“, οὐ μόνον ἐπειδὴ τὸ ἁμαρτάνειν ἄλογον, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τῶν ἀκουσίων λόγον οὐκ ἔστιν ἀποδοῦναι· παρ᾽ ὃ καὶ πυνθανομένων πολλάκις τὰς τῶν [*] πραγμάτων αἰτίας φαμὲν μήτ᾽ εἰδέναι μήτ᾽ εἰπεῖν δύνασθαι, μήτε γὰρ γιγνομένων συμπαραληφθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄφιξιν αὐτῶν ἀγνοῆσαι. Σπάνιον οὖν *ὅτῳ* δωρήσεται ὁ θεὸς ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους σταδιεῦσαι τὸν βίον μήτ᾽ ὀκλάσαντι μήτ᾽ ὀλισθήσαντι, ἀλλ᾽ ἑκατέραν φύσιν ἀδικημάτων ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων ῥύμῃ καὶ φορᾷ τάχους ὠκυδρομωτάτους ὑπερπτῆναι. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρχῆς τε πέρι καὶ τέλους εἴρηται διὰ Νῶε τὸν δίκαιον, ὃς τὰ πρῶτα καὶ στοιχειώδη τῆς γεωργικῆς κτησάμενος τέχνης ἄχρι τῶν περάτων αὐτῆς ἐλθεῖν ἠσθένησε· λέγεται γάρ, ὅτι „ἤρξατο γῆς εἶναι γεωργός“ (Gen. 9, 20), οὐ τῶν ὅρων τὰς ἄκρας ἐπιστήμης ἐλάβετο. Τὰ δὲ περὶ τῆς φυτουργίας εἰρημένα αὐτοῦ λέγωμεν αὖθις.

ΠΕΡΙ
ΦΥΤΟΥΡΓΙΑΣ ΝΩΕ
ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

DE
PLANTATIONE NOE
LIBER SECUNDUS.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 329.]

mmus plantator Deus, perfectissima planta mundus.

. [*] Ἐν μὲν τῷ προτέρῳ βιβλίῳ τὰ περὶ γεωργι-
γνης γενικῶς, ὅσα καιρὸς ἦν, εἴπομεν· ἐν δὲ τούτῳ
ῆς κατ' εἶδος ἀμπελουργικῆς, ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ, ἀπο-
εν. Τὸν γὰρ δίκαιον οὐ γεωργὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ
ἀμπελουργὸν εἰσάγει φάσκων· „Ἤρξατο Νῶε ἄν-
ς εἶναι γεωργὸς γῆς καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα."
), 20.) Προσήκει δὲ τὸν μέλλοντα περὶ τῶν κατὰ

Minores stirpes partim loco moventur, quae sunt animantes, partim loco non moventur, plantae proprie dictae.

3. Οὕτω μὲν δὴ τὸ παμφορώτατον φυτὸν ἐῤῥιζοῦτο, καὶ ῥιζωθὲν ἐκρατεῖτο· τῶν δὲ ἐν μέρει καὶ βραχυτέρων φυτῶν τὰ μὲν μεταβατικῶς κινητά, τὰ δὲ ἄνευ μεταβάσεως ὡς ἂν ἑστῶτα κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον ἐδημιουργεῖτο. Τὰ μὲν οὖν μεταβατικῇ κινήσει χρώμενα, ἃ δή φαμεν ἡμεῖς ζῶα εἶναι, ταῖς τοῦ παντὸς ὁλοσχερεστέραις προςεγένετο μοίραις· γῇ μὲν τὰ χερσαῖα, πλωτὰ δὲ ὕδατι, τὰ δὲ πτηνὰ ἀέρι, καὶ τὰ πυρίγονα πυρί — ὧν τὴν γένεσιν ἀριδηλοτέραν κατὰ Μακεδονίαν λόγος ἔχει προφαίνεσθαι — καὶ τῶν ἀστέρων ἐν οὐρανῷ· ζῶα γὰρ καὶ τούτους νοερὰ δι᾽ ὅλων φασὶν οἱ φιλοσοφήσαντες, οἱ μὲν πλανῆτες ἐξ ἑαυτῶν, οἱ δ᾽ ἀπλανεῖς τῇ τοῦ παντὸς συμπεριαγόμενοι φορᾷ τόπους ἐναλλάττειν δοκοῦσι. Τὰ δὲ ἀφαντάστῳ φύσει διοικούμενα, ἅπερ ἰδίως λέγεται φυτά, μεταβατικῆς κινήσεως ἀμέτοχα.

Duplex et in aëre et in terra animantium genus: in aëre partim volucres (corporeae), partim incorporearum animarum variae species; in terra animalia cum flexo deorsum capite, erectus homo. (4-6.)

4. Διττὰ δὲ ἔν τε γῇ καὶ ἀέρι γένη ὁ ποιῶν ἐποίει· ἀέρι μὲν τὰ πτηνὰ αἰσθητὰ καὶ δυνάμεις ἄλλας αἰσθήσει οὐδαμῇ οὐδαμῶς καταλαμβανομένας. Ψυχῶν ὁ θίασος οὗτος ἀσωμάτων ἐστί, διακεκοσμημένων οὐ ταῖς αὐταῖς ἐν τάξεσι· τὰς μὲν γὰρ εἰςκρίνεσθαι λόγος ἔχει σώμασι θνητοῖς, καὶ κατά τινας ὡρισμένας περιόδους ἀπαλλάττεσθαι πάλιν, τὰς δὲ θειοτέρας κατασκευῆς λαχούσας

ἅπαντος ἀλογεῖν τοῦ γῆς χωρίου, ἀνωτάτω δ' εἶναι πρὸς αὐτῷ τῷ [*] αἰθέρι τὰς καθαρωτάτας, ἃς οἱ μὲν παρ' Ἕλλησι φιλοσοφήσαντες ἥρωας [καὶ δαίμονας] καλοῦσι, Μωϋσῆς δὲ ὀνόματι εὐθυβόλῳ χρώμενος ἀγγέλους προσαγορεύει, πρεσβευομένας καὶ διαγγελλούσας τά τε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις ἀγαθά, καὶ τῷ βασιλεῖ ὧν εἰσιν ὑπήκοοι χρεῖοι. Γῇ δὲ ζῷά τε χερσαῖα καὶ φυτά, ὕο πάλιν, προσένειμε, τὴν αὐτήν τε μητέρα βουληθεὶς ἶναι καὶ τροφόν. Καθάπερ γὰρ γυναικὶ καὶ παντὶ τῷ ήλει πηγαὶ πρὸς τὸ μέλλειν ἀποκυΐσειν ἀποχέονται γάκτος, ἵνα τοῖς γεννωμένοις ἄρδωσι τὰς ἀναγκαίας καὶ]μοττούσας τροφάς· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῇ χερίων ζῴων μητέρι γῇ πάσας φυτῶν προσένειμεν ἰδέας, ι συγγενέσι καὶ μὴ ὀθνείαις τροφαῖς τὰ γεννώμενα ήσηται. Καὶ μὴν τὰ μὲν φυτὰ κατωκάρα ἀνειργάζετο, ; κεφαλὰς αὐτῶν ἐν τοῖς βαθυγειοτάτοις γῆς μέρεσι ξας· ζῴων δὲ τῶν ἀλόγων τὰς κεφαλὰς ἀνελκύσας ἀπὸ ἐπὶ προμήκους αὐχένος ἄκρας ἡρμόζετο, τῷ αὐχένι ερ ἐπίβασιν τοὺς ἐμπροσθίους πόδας θείς. Ἐξαιν δὲ τῆς κατασκευῆς ἔλαχεν ἄνθρωπος. Τῶν μὲν ἄλλων τὰς ὄψεις περιήγαγε κάτω κάμψας, διὸ νένευρὸς χέρσον· ἀνθρώπου δὲ ἔμπαλιν ἀνώρθωσεν, ἵνα οὐρανὸν καταθεᾶται, φυτὸν οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐ-ον, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, ὑπάρχων.

5. Ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι τῆς αἰθερίου φύσεως τὸν ἡμένοῦν μοῖραν εἰπόντες εἶναι, συγγένειαν ἀνθρώπῳ αἰθέρα ἀνῆψαν. Ὁ δὲ μέγας Μωϋσῆς οὐδενὶ τῶν όντων τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ εἶδος ὁμοίως ὠνόμασεν, ἶπεν αὐτὴν τοῦ θείου καὶ ἀοράτου εἰκόνα, δόκιμον νομίσας οὐσιωθεῖσαν καὶ τυπωθεῖσαν σφραγῖδι

Item in homine, microcosmo, Deus plantavit arbores, sensus extra, intus animi facultates (7), *quod etiam Paradisi plantatione significatur* (8-10), *aeque atque arca Noë* (11).

7. [*] *Διεξεληλυθότες οὖν περὶ τῶν ὁλοσχερεστέρων ἐν κόσμῳ φυτῶν, ἴδωμεν ὃν τρόπον καὶ τὰ ἐν τῷ βραχεῖ κόσμῳ, τῷ ἀνθρώπῳ, δένδρα ὁ πάνσοφος ἐδημιούργει θεός. Αὐτίκα τοίνυν ὥσπερ βαθύγειον χωρίον σῶμα τὸ ἡμέτερον λαβὼν δεξαμενὰς αὐτῷ τὰς αἰσθήσεις ὑπειργάζετο καὶ ἔπειτα οἷα φυτὸν ἥμερον καὶ ὠφελιμώτατον ἑκάστην αὐτῶν ἐνετίθει· ἀκοὴν μὲν εἰς τὸ οὖς, ὄψιν δὲ εἰς ὄμματα, καὶ εἰς μυκτῆρας ὄσφρησιν, καὶ τὰς ἄλλας εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ συγγενῆ χωρία. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ ὁ θεσπέσιος ἀνήρ, ἐν ὕμνοις λέγων ὧδε· „Ὁ φυτεύων οὖς οὐκ ἀκούει; Ὁ πλάσσων ὀφθαλμοὺς οὐκ ἐπιβλέψει;“* (Ps. 94 [93], 9.) *Καὶ τὰς διηκούσας μέντοι μέχρι σκελῶν τε καὶ χειρῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ σώματος μερῶν, ὅσα ἐντός τε καὶ ἐκτός, δυνάμεις ἁπάσας εὐγενῆ μοσχεύματα εἶναι συμβέβηκε· τὰ δὲ ἀμείνω καὶ τελειότερα τῷ μεσαιτάτῳ καὶ καρποφορεῖν δυναμένῳ διαφερόντως ἡγεμονικῷ προσερρίζου. Ταῦτα δέ εἰσι νόησις, κατάληψις, εὐστοχία, μελέτη, μνῆμαι, ἕξις, διάθεσις, τεχνῶν ἰδέαι πολύτροποι, βεβαιότης ἐπιστημῶν, τῶν ἀρετῆς ἁπάσης θεωρημάτων ἄληστος ἀνάληψις. Τούτων οὐδὲν οὐδεὶς θνητὸς ἱκανὸς φυτουργῆσαι, πάντων δὲ ἀθρόων εἷς ὁ ἀγέννητος τεχνίτης, οὐ πεποιηκὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιῶν καθ' ἕκαστον τῶν γεννωμένων τὰ φυτὰ ταῦτα.*

8. *Τοῖς εἰρημένοις ἐστὶν ἀκόλουθος καὶ ἡ τοῦ πα-*

ραδείσου φυτουργία, λέγεται γάρ· „Ἐφύτευσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε." (Gen. 2, 8.) Τὸ μὲν οὖν ἀμπέλους καὶ ἐλαιῶν ἢ μηλεῶν ἢ ῥοιῶν ἢ τῶν παραπλησίων ...ένδρα οἴεσθαι πολλὴ καὶ δυςθεράπευτος ἡ εὐήθεια. ...ίνος γὰρ ἕνεκα; εἴποι τις ἄν· ἵνα ἐνδιαιτήσεις εὐαγώ...ους ἔχῃ; Οὐ γὰρ κόσμος ἅπας αὐταρκέστατον ἐνδιαί...μα ἂν νομισθείη θεῷ τῷ πανηγεμόνι, — ἢ οὐχὶ μυ...ων καὶ ἄλλων δόξαι ἂν ὑστερίζειν, ὡς πρὸς ὑποδοχὴν ...ῦ μεγάλου βασιλέως ἀξιόχρεων ὑποληφθῆναι χωρίον, ... μηδὲ εὐαγὲς εἶναι οἴεσθαι τὸ αἴτιον ἐν τῷ αἰτιατῷ ...ιέχεσθαι, τῷ μηδὲ τὰ δένδρα τοὺς ἐτησίους δήπου ...ειν καρπούς; Πρὸς τὴν τίνος οὖν ἀπόλαυσίν τε καὶ ...σιν καρποφορήσει ὁ παράδεισος; Ἀνθρώπου μὲν ...ενός· οὐδεὶς γὰρ εἰςάγεται τὸ παράπαν τὸν παρά...ον οἰκῶν, ἐπεὶ καὶ τὸν πρῶτον διαπλασθέντα ἐκ γῆς ...ναστῆναί φησιν ἐνθένδε, ὄνομα Ἀδάμ. Καὶ μὴν ὁ ...εός, ὥςπερ τῶν ἄλλων, καὶ τροφῆς ἀνεπιδεής ἐστιν· ...κη γὰρ τὸν τροφῇ χρώμενον δεῖσθαι μὲν πρῶτον, ...α δὲ ὄργανα ηὐτρεπίσθαι, δι᾽ ὧν καὶ τὴν εἰσιοῦσαν ...δέξεται καὶ τὴν ἐκμασσηθεῖσαν θύραζε ἀποπέμψει. ...αῦτα δὲ μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας τῆς περὶ τὸ ... ἀπάδει τῶν ἀνθρωπόμορφον, ἔτι δὲ καὶ ἀνθρω...θὲς αὐτὸ εἰςαγόντων ἐπ᾽ εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος ...ρέσει, μεγάλων ἀρετῶν, ἐνθεσμότατα ὄντα εὑρέ...

Ἰτέον οὖν ἐπ᾽ ἀλληγορίαν τὴν ὁρατικοῖς φίλην ...ι· καὶ γὰρ οἱ χρησμοὶ τὰς εἰς αὐτὴν ἡμῖν ἀφορ...εργέστατα προτείνουσι. Λέγουσι γὰρ ἐν τῷ πα...ο φυτὰ εἶναι μηδὲν ἐοικότα τοῖς παρ᾽ ἡμῖν, ἀλλὰ

ζωῆς, ἀθανασίας, εἰδήσεως, καταλήψεως, συνέσεως, καλοῦ καὶ πονηροῦ φαντασίας. Ταῦτα δὲ χέρσου μὲν οὐκ ἂν εἴη, λογικῆς δὲ ψυχῆς ἀναγκαίως φυτά, ἡ μὲν πρὸς ἀρετὴν ὁδὸς αὐτῇ ζωὴν καὶ ἀθανασίαν ἔχουσα τὸ τέλος, ἡ δὲ πρὸς κακίαν φυγήν τε τούτων καὶ θάνατον. Τὸν οὖν φιλόδωρον θεὸν ὑποληπτέον ἐν τῇ ψυχῇ καθάπερ παράδεισον ἀρετῶν καὶ τῶν κατ᾿ αὐτὰς πράξεων ἐμφυτεύειν, πρὸς τελείαν εὐδαιμονίαν αὐτὴν ἄγοντα· διὰ τοῦτο καὶ τόπον οἰκειότατον προσένειμε τῷ παραδείσῳ καλούμενον Ἐδὲμ — ἑρμηνεύεται δὲ τρυφή —, σύμβολον ψυχῆς τῆς ἄρτια βλεπούσης, ἀρεταῖς ἐγχορευούσης καὶ ὑπὸ πλήθους καὶ μεγέθους χαρᾶς ἀνασκιρτώσης, ἀπόλαυσμα ἓν ἀντὶ μυρίων τῶν παρὰ ἀνθρώποις ἡδίστων προτεθειμένης, τὴν τοῦ μόνου θεραπείαν σοφοῦ. Τούτου τοῦ γανώματος ἀκράτου τις σπάσας, ὁ τοῦ Μωϋσέως δὲ θιασώτης, ὃς οὐχὶ τῶν ἠμελημένων ἦν, ἐν ὑμνῳδίαις ἀνεφθέγξατο πρὸς τὸν ἴδιον νοῦν φάσκων· „Κατατρύφησον τοῦ κυρίου" (Psalm. 37 [36], 4), παρακεκινημένος πρὸς τὸν οὐράνιον καὶ θεῖον ἔρωτα τῇ φωνῇ, τὰς μὲν τοῖς λεγομένοις καὶ φαινομένοις ἀνθρωπίνοις ἀγαθοῖς χλιδὰς καὶ θρύψεις δυσχεράνας, ὅλον δὲ τὸν νοῦν ὑπὸ θείας κατοχῆς συναρπασθεὶς οἴστρῳ καὶ ἐνευφραινόμενος μόνῳ θεῷ.

10. Καὶ τὸ πρὸς ἀνατολαῖς μέντοι τὸν παράδεισον εἶναι (Gen. 2, 8) δεῖγμα τοῦ λεχθέντος ἐστί. Σκοταῖον μὲν γὰρ καὶ δυόμενον καὶ νυκτιφόρον ἀφροσύνη, λαμπρότατον δὲ καὶ περιαυγέστατον καὶ ἀνατέλλον ὡς ἀληθῶς φρόνησις, καὶ καθάπερ ἀνίσχων ἥλιος ὅλον τὸν οὐρανοῦ κύκλον φέγγους ἀναπληροῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀρετῆς ἀκτῖνες ἀναλάμψασαι τὸ διανοίας χωρίον ὅλον

μεστὸν αὐγῆς καθαρᾶς ἀπεργάζονται. Τὰ μὲν οὖν ἀνθρώπου κτήματα φρουροὺς ἔχει καὶ φύλακας ἀγριωτάτους θῆρας εἰς τὴν τῶν ἐπιόντων καὶ κατατρεχόντων ἄμυναν, τὰ δὲ τοῦ θεοῦ κτήματα λογικὰς φύσεις· „ἔθε-ο" γάρ, φησίν, „ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασεν," ὃ ἐπὶ ογικῶν μόνων τῶν ἀρετῶν ἐστιν. Αἱ οὖν ἀσκήσεις τε αἱ χρήσεις ἐξαίρετον γέρας παρὰ τὰς τῶν ἄλλων ψυχὰς ντὶ παρὰ τοῦ θεοῦ ἔλαβον· διὸ καὶ ἐμφαντικώτατα εἴ-ηται, ὅτι τὸν ἐν ἡμῖν πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπον, [*] υτέστι τὸν νοῦν, ἔθηκεν ἐν ἱερωτάτοις καλοκἀγαθίας αστήμασι καὶ φυτοῖς· ἐπὶ δὲ τῶν διανοίας ἀμετόχων κνὸν οὐδὲν ἄρα τις ἐγεώργησεν, ὧν τὸ παράπαν λαμ-νειν οὐ πέφυκε κατάληψιν.

11. Οὐκ ἔστι δ' οὖν ἀπορητέον, τί δήποτε εἰς μὲν ' κιβωτόν, ἣν ἐν τῷ μεγίστῳ κατακλυσμῷ κατασκευα-ῆναι συνέβη, πᾶσαι τῶν θηρίων αἱ ἰδέαι εἰςάγονται, δὲ τὸν παράδεισον οὐδεμία. Ἡ μὲν γὰρ κιβωτὸς ιβολον ἦν σώματος, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης κεχώρηκε τὰς θῶν καὶ κακιῶν ἀτιθάσσους καὶ ἐξηγριωμένας κῆρας, ὲ παράδεισος ἀρετῶν· ἀρεταὶ δὲ οὐδὲν ἀνήμερον ἢ όλως ἄλογον παραδέχονται. Παρατετηρημένως δ' ὸν κατὰ τὴν εἰκόνα τυπωθέντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν τλασμένον" εἰςαχθῆναί φησιν εἰς τὸν παράδεισον. ἐν γὰρ κατὰ τὴν εἰκόνα θεοῦ χαραχθεὶς πνεύματι ν διαφέρει τοῦ τὴν ἀθάνατον ζωὴν καρποφοροῦν-ώς ἔμοιγε φαίνεται, δένδρου· ἄμφω γὰρ ἄφθαρτα μοίρας τῆς μεσαιτάτης καὶ ἡγεμονικωτάτης ἠξίωται, αι γάρ, ὅτι „τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ δείσου" (Gen. 2, 9). Ὁ δὲ τοῦ πολυμιγοῦς καὶ στέρου σώματος ἀπλάστου καὶ ἁπλῆς φύσεως ἀμέ-

τοχος — ἧς ὁ ἀσκητὴς ἐπίσταται τὸν οἶκον καὶ τὰς αὐλὰς τοῦ κυρίου οἰκεῖν μόνος, „Ἰακὼβ“ γὰρ „ἄπλαστος οἰκῶν οἰκίαν“ (Gen. 25, 27) εἰςάγεται — πολυτρόπῳ τε καὶ ἐκ παντοίων συνηρημένῃ καὶ πεπλασμένῃ διαθέσει χρώμενος. Τιθέναι οὖν ἐν τῷ παραδείσῳ, τῷ παντὶ κόσμῳ, ῥιζωθέντα εἰκὸς ἦν τὸν μέσον νοῦν, ὁλκαῖς πρὸς τὰ ἐναντία κεχρημένον δυνάμεσιν, ἐπὶ τὴν διάκρισίν τε αὐτῶν μετακλιθῆναι, ἵνα πρὸς αἵρεσιν καὶ φυγὴν ὁρμήσας, εἰ μὲν τὰ ἀμείνω δεξιώσαιτο, ἀθανασίας καὶ εὐκλείας ἀπόναιτο, εἰ δὲ αὖ τὰ χείρω, ψεκτὸν θάνατον εὕρηται.

Plantatur et in Dei hereditate constituitur Israel pie Deum colens, ubi exsulat Adamus, sensus terrenus (12-15): *ad quam eandem sententiam etiam docent et priscus quidam sapiens et Moses res terrestres esse despiciendas, solam sapientiam autem expetendam* (16. 17).

12. Τοιαῦτα μὲν δὴ δένδρα, ὁ μόνος σοφὸς ἐν ψυχαῖς λογικαῖς ἐφύτευεν. Μωϋσῆς δέ, οἰκτιζόμενος τοὺς μετανάστας ἐκ τοῦ τῶν ἀρετῶν παραδείσου γεγονότας, καὶ τὸ αὐτεξούσιον τὸ θεοῦ κράτος αὐτοῦ καὶ τὰς ἵλεως καὶ ἡμέρους δυνάμεις εὔχεται, ὅθεν ὁ γήϊνος νοῦς Ἀδὰμ πεφυγάδευται, κεῖθι τοὺς ὁρατικοὺς ἐμφυτευθῆναι. Λέγει γάρ· „Εἰςαγαγὼν καταφύτευσον αὐτοὺς εἰς ὄρος κληρηδοσίας σου, ἕδρασμα εἰς καθέδραν σου κατειργάσω, κύριε, ἁγίασμα, κύριε, ὃ ἡτοίμασαν αἱ χεῖρές σου. Κύριος βασιλεύων τῶν αἰώνων καὶ ἐπ᾽ αἰῶνα καὶ ἔτι.“ (Exod. 15, 17 s.) [*] Οὐκοῦν σαφέστατα, εἰ καί τις ἄλλος, ἔμαθεν, ὅτι τὰ σπέρματα καὶ τὰς ῥίζας ἁπάντων καθεὶς ὁ θεὸς αἴτιός ἐστι καὶ τοῦ τὸ μέγιστον ἀναβλα-

στῆσαι φυτόν, τόνδε τὸν κόσμον, ὃν καὶ νῦν ἔοικεν αἰ-
νίττεσθαι δι᾽ αὐτοῦ τοῦ λεχθέντος ᾄσματος, „ὄρος αὐτὸν
κληρονομίας“ εἰπών, ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος οἰκειότατον
τὸ γενόμενον κτῆμα καὶ κλῆρος. Εὔχεται οὖν ἡμᾶς ἐν
τούτῳ φυτευθῆναι, οὐχ ἵνα ἄλογοι καὶ ἀφηνιασταὶ γενώ-
μεθα τὰς φύσεις, ἀλλ᾽ ἵνα ἑπόμενοι τῇ τοῦ τελειοτάτου
διοικήσει, τὴν κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν αὐ-
τοῦ διέξοδον ἀπομιμούμενοι σώφρονι καὶ ἀπταίστῳ βίῳ
χρώμεθα. Τὸ γὰρ ἀκολουθίᾳ φύσεως ἰσχῦσαι ζῆν εὐ-
δαιμονίας τέλος εἶπον οἱ πρῶτοι. Καὶ μὴν τά γε αὖθις
λεγόμενα συνᾴδει τῷ προτεθέντι, τῷ τὸν κόσμον εὐπρεπῆ
καὶ ἕτοιμον αἰσθητὸν οἶκον εἶναι θεοῦ τὸ κατειργάσθαι
καὶ μὴ ἀγένητον εἶναι, ὡς ᾠήθησάν τινες· τὸ δὲ „ἁγία-
σμα“, οἷον ἁγίων ἀπαύγασμα, μίμημα ἀρχετύπου, ἐπεὶ
τὰ αἰσθήσει καλὰ καὶ νοήσει καλῶν εἰκόνες· τὸ δὲ
„ἡτοιμάσθαι ὑπὸ χειρῶν θεοῦ“, τῶν κοσμοποιῶν αὐτοῦ
δυνάμεων. Ἀλλ᾽ ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ τὸν ποιητὴν
χρεῖον εἶναί τινος τῶν γεγονότων, τὸ ἀναγκαιότατον ἐπι-
φωνήσει· „βασιλεύων τῶν αἰώνων καὶ ἐπ᾽ αἰῶνα καὶ ἔτι.“
Βασιλεὺς δὲ οὐδενὸς δεῖται, τὰ δὲ δὴ ὑπήκοα βασιλέως
θέμις πάντα. Τινὲς δὲ ἔφασαν κλῆρον εἶναι καὶ λέγε-
σθαι θεοῦ τὸ ἀγαθόν, οὗ τὴν χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν
εὔχεσθαι νυνὶ Μωϋσῆν προσγενέσθαι. „Εἰσαγαγὼν“
γάρ, φησίν, ἡμᾶς οἷα παῖδας ἄρτι μανθάνειν ἀρχομένους
διὰ τῶν σοφίας δογμάτων καὶ θεωρημάτων καὶ μὴ ἀστοι-
χειώτους ἐάσας ἐν ὑψηλῷ καὶ οὐρανίῳ λόγῳ „καταφύ-
τευσον“· κλῆρος γὰρ οὗτος ἑτοιμότατος καὶ προχειρό-
τατος οἶκος, ἐπιτηδειότατον ἐνδιαίτημα, ὃ „κατειργάσω
ἅγιον“· ἀγαθῶν γὰρ καὶ ἁγίων, ὦ δέσποτα, ποιητὴς
ὢν τυγχάνεις, ὡς ἔμπαλιν κακῶν καὶ βεβήλων γένεσις ἡ

φθαρτή. Βασιλεῦ δὴ τὸν ἄπειρον αἰῶνα ψυχῆς τῆς ἱκέτιδος, μηδὲ ἀκαρὲς ἐῶν αὐτὴν ἀνηγεμόνευτον· ἡ γὰρ ἀδιάστατος παρὰ σοὶ δουλεία τῆς μεγίστης ἀρχῆς, οὐκ ἐλευθερίας μόνον ἀμείνων.

13. Πολλοῖς δὲ ἂν τάχα που ζήτησιν παράσχοι, τίνα ἔχει λόγον τὸ „εἰς ὄρος κληρονομίας σου“· κληροδοτεῖν μὲν θεὸν ἀναγκαῖον, κληρονομεῖν δὲ ἴσως οὐκ εὔλογον, πάντων αὐτοῦ κτημάτων ὄντων. Ἀλλὰ μήποτε τοῦτο λέγεται ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν ἐξαίρετον οἰκειώσεως λόγον δεσποζομένων πρὸς αὐτοῦ, καθάπερ οἱ βασιλεῖς ἁπάντων μὲν ἄρχουσι τῶν ὑπηκόων, διαφερόντως δὲ τῶν οἰκετῶν, οἷς πρὸς [*] τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν ὑπηρέταις εἰώθασι χρῆσθαι. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται, ἅπερ ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρίσαιεν, ἀφ᾽ ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν· εἰς ἃ πολλάκις ἀνέσεως καὶ εὐθυμίας ἕνεκα προσέρχονται, τὸ βαρύτατον τῶν ἐν πολιτείᾳ καὶ βασιλείᾳ φροντίδων ἄχθος ἀποτιθέμενοι. Καὶ καλεῖται μέντοι ταῦτα τὰ κτήματα αὐτοῖς βασιλικά. Καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσός, καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται, τῶν ἡγουμένων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν· ἀλλ᾽ ὅμως ἴδιοι τῶν βασιλέων θησαυροὶ λέγονται, ἐν οἷς οἱ ταχθέντες τῶν φόρων ἐκλογισταὶ ἀπὸ τῆς χώρας προσόδους κατατίθενται. Μηδὲν οὖν θαυμάσῃς, εἰ καὶ τοῦ πανηγεμόνος θεοῦ τὸ ἐφ᾽ ἅπασι κράτος εἰληχότος ἐξαίρετος κλῆρος εἶναι λέγεται ψυχῶν σοφῶν ὁ θίασος, ὡς ὀξυωπέστατα ὁρῶν, ἀμέμπτῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κεχρημένος τῷ διανοίας ὄμματι, μύσαντι

μὲν οὐδέποτε, ἀεὶ δὲ ἀναπεπταμένῳ καὶ εὐθυτενῶς βλέποντι.

14. Καὶ διὰ τοῦτο μέντοι καὶ ἐν ᾠδῇ τῇ μείζονι λέγεται· „Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σοῦ, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σοῦ, καὶ ἐροῦσί σοι. Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, καὶ ἐγένετο μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰσραήλ.“ (Deut. 32, 7 s.) Ἰδοὺ γὰρ πάλιν μερίδα καὶ κλῆρον εἴρηκε θεοῦ τὸν ὁρατικὸν αὐτοῦ καὶ γνήσιον θεραπευτὴν τρόπον, τοὺς δὲ γῆς παῖδας, οὓς Ἀδὰμ ὠνόμασεν υἱούς, ἐσπάρθαι καὶ ἀνασκεδασθῆναι καὶ [μὴ] ἐπισυναχθῆναι στῖφός τε ἐγγενέσθαι, ἡγεμόνι χρήσασθαι ὀρθῷ λόγῳ μὴ δυναμένους. Τῷ γὰρ ὄντι ἁρμονίας μὲν καὶ ἑνώσεως αἴτιον ἀρετή, διαλύσεως δὲ καὶ διαρτήσεως ἡ ἐναντία διάθεσις. Δεῖγμα μέντοι τῶν εἰρημένων ἐστὶ τὸ γινόμενον ἀνὰ πᾶν ἔτος ἡμέρᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ ἱλασμοῦ· τότε γὰρ διείρηται „δύο τράγους διακληροῦν, τὸν μὲν τῷ κυρίῳ, τὸν δὲ τῷ ἀποπομπαίῳ“ (Lev. 16, 7), [*] διττὸν λόγον, ὃν μὲν θεῷ, ὃν δὲ γενέσει. Ὁ ἀποσεμνύνων οὖν τὸ αἴτιον, τιμὴν αὐτῷ προςκληρώσεται, ὁ δὲ γενέσει, φυγαδευθήσεται, τῶν μὲν ἱερωτάτων ἐλαυνόμενος χωρίων, εἰς δὲ ἄβατα καὶ βέβηλα καὶ βάραθρα ἐμπίπτων.

15. Τοσαύτῃ μέντοι τῇ θεοφιλοῦς περιουσίᾳ χρῆται Μωϋσῆς, ὥςτε αὐτῷ τούτῳ μάλιστα πεπιστευκὼς θερμοτέροις καὶ μείζοσιν ἢ κατὰ τὰς ἑτέρων ἡμῶν ἀκοὰς λόγοις τε καὶ δόγμασιν εἴωθε χρῆσθαι. Οὐ γὰρ μόνον ἀξιοῖ κληρονομεῖν θεόν, ἀλλὰ καὶ αὐτόν, παραδοξότατον, κλῆρον ἑτέρων εἶναι· φυλὴν γὰρ ὅλην πρόςφυγα καὶ ἱκέτιν αὐτοῦ λῆξιν μὲν τῆς χώρας, καθάπερ τὰς ἄλλας

ἕνδεκα, οὐκ ἠξίωσε νείμασθαι, γέρας δὲ ἐξαίρετον λαβεῖν ἱερωσύνην, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ᾽ ὀλύμπιον κτῆμα. „Οὐ γὰρ ἔσται“ φησὶ „τῇ φυλῇ Λευῒ μερὶς οὔτε κλῆρος ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ, ὅτι κύριος αὐτὸς κλῆρος αὐτῶν.“ (Deut. 10, 9.) *Καὶ ἐκ προσώπου μέντοι τοῦ θεοῦ ᾄδεται διὰ τῶν χρησμῶν τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἐγὼ μερίς σου καὶ κληροδοσία.“* (Num. 18, 20.) *Τῷ γὰρ ὄντι ὁ τελείως κεκαθαρμένος νοῦς καὶ πάντα τὰ γενέσεως ἀπογινώσκων ἓν μόνον οἶδε καὶ γνωρίζει τὸ ἀγέννητον, ᾧ προσελήλυθεν, ὑφ᾽ οὗ καὶ προσείληπται. Τίνι γὰρ ἔξεστιν εἰπεῖν· „Αὐτός μοι μόνος ἐστὶν ὁ θεός,“ ἢ τῷ μηδὲν τῶν μετ᾽ αὐτὸν ἀσπαζομένῳ; „Αὐτὸς“ δέ ἐστιν ὁ Λευΐτης τρόπος· ἑρμηνεύεται γὰρ „αὐτός μοι“ διὰ τὸ ἄλλα ἄλλοις τετιμῆσθαι, μόνῳ δὲ αὐτῷ τὸ ἀνωτάτω καὶ πάντων ἄριστον αἴτιον.*

16. *Ἤδη τινὰ τῶν παλαιῶν φασι καθάπερ ἐκπρεπεστάτης γυναικὸς τῆς σοφίας ἐπιμανέντα κάλλει, πολυτελεστάτης πομπῆς θεασάμενον παρασκευὴν ἄφθονον, ἀπιδόντα πρός τινας τῶν συνήθων εἰπεῖν· „Ἴδετε, ὦ ἑταῖροι, ὅσων χρείαν οὐκ ἔχω,“ καίτοι γε ἔξω τῶν ἀναγκαίων οὐδὲν ἁπλῶς περιβεβλημένον, ὡς μηδὲ ὑποφυσηθέντα πλούτου μεγέθει, ὃ μυρίοις συνέβη, δόξαι τῷ λόγῳ καταλαζονεύεσθαι τοῦ θεοῦ. Ὁ νομοθέτης ἐκδιδάσκει φρονεῖν δεῖν τοὺς μηδὲν χρημάτων ἐν γενέσει πορίζοντας, ἀπογινώσκοντας δὲ ὅσα γεννητὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀγέννητον οἰκειότητα, ὃν μόνον πλοῦτον καὶ εὐδαιμονίας ὅρον τελειοτάτης ἐνόμισαν. Μηκέτι νῦν οἱ τὰς βασιλείας καὶ ἡγεμονίας ἀναψάμενοι μεγαλαυχείτωσαν, οἱ μέν, ὅτι μίαν πόλιν ἢ χώραν ἢ ἔθνος ἓν ὑπηγάγοντο, οἱ δέ, ὅτι πάντα μὲν γῆς κλίματα μέχρι τῶν περάτων αὐ-*

της, πάντα δὲ ἑλληνικὰ καὶ βαρβαρικὰ ἔθνη, πάντας δὲ ποταμοὺς καὶ τὰ ἄπειρα πλήθει καὶ μεγέθει πελάγη προσεκτήσαντο· καὶ γὰρ εἰ μετὰ τούτων τῆς μεταρσίου φύσεως, ὃ μηδὲ εἰπεῖν εὐαγές, ἣν μόνην ἐκ πάντων ἀδούλωτον καὶ ἐλεύθερον ὁ ποιητὴς εἰργάσατο, ἐπεκράτησαν, ἰδιῶται νομισθεῖεν ἂν κατὰ σύγκρισιν [*] μεγάλων βασιλέων, οἳ τὸν θεὸν κλῆρον ἔλαχον. Ὅσῳ γὰρ ὁ κτησάμενος τὸ κτῆμα τοῦ κτήματος ἀμείνων καὶ τὸ πεποιηκὸς τοῦ γεγονότος, τοσούτῳ βασιλικώτεροι ἐκεῖνοι.

17. Τοὺς μὲν οὖν πάντα τοῦ σπουδαίου φάσκοντας ἶναι παραδοξολογεῖν ᾠήθησάν τινες, ἀφορῶντες εἰς τὴν κτὸς ἔνδειάν τε καὶ περιουσίαν, καὶ μηδένα τῶν ἀχρηάτων ἢ ἀκτημόνων πλούσιον νομίζοντες. Μωϋσῆς δὲ ὕτω περίβλεπτον καὶ περιμάχητον ἡγεῖται σοφίαν, ὥστε ὐ μόνον τὸν σύμπαντα κόσμον ἀξιόχρεων κλῆρον αὐ-ῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ὅλων ἡγεμόνα νομίζειν. Τὰ δὲ γματα οὐκ ἐπαμφοτεριζόντων ταῦτ᾽ ἐστίν, ἀλλὰ τῶν βαίᾳ πίστει κατεσχημένων· ἐπεὶ καὶ νῦν εἰσί τινες τῶν ιμορφαζόντων εὐσέβειαν, οἳ τὸ πρόχειρον τοῦ λόγου ρασυκοφαντοῦσι, φάσκοντες οὔθ᾽ ὅσιον οὔτ᾽ ἀσφαλὲς ειν ἀνθρώπου θεὸν κλῆρον. Οὐ γὰρ ἀπὸ γνησίου ' πάθους, ἀλλ᾽ ὑποβολιμαίου καὶ νόθου πρὸς τὴν ιρίαν τῶν πραγμάτων, εἴποιμ᾽ ἂν αὐτοῖς, ἥκετε· ἐν γὰρ ᾠήθητε τὰ ἀμπέλων ἢ ἐλαιῶν ἢ τῶν ὁμοιοτρό-' ' κτήματα ἐχόντων, καὶ σοφῶν τὸν θεὸν κλῆρον λέθαι, καὶ οὐκ ἐνενοήσατε, ὅτι καὶ ζωγράφοις ζωγρακαὶ συνόλως τέχνη τῷ τεχνίτῃ λέγεται κλῆρος, οὐχ ὡς ον κτῆμα, ἀλλ᾽ ὡς ὀλύμπιον ἀγώνισμα. Δεσπόζεγὰρ τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλ᾽ ὠφελεῖ τοὺς ἔχοντας· καὶ τὸ ὂν κλῆρον μὴ ὡς κτῆμα τούτοις ἐμφερὲς

„εἰκότως“ φάναι „θαυμάζεσθαι, μόνον γὰρ εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν οἶδεν.“ Ἑλοῦ δὲ εἰ θέλεις ἣν ἂν διανοηθῇς μικρὰν ἢ μείζονα τέχνην, καὶ τὸν κατὰ ταύτην γενόμενον ἄριστόν τε καὶ δοκιμώτατον, εἶτα κατανόησον, εἰ τὰ ἐπαγγέλματα τῆς τέχνης ἰσάζει τοῖς ἔργοις τοῦ τεχνίτου· σκοπῶν γὰρ εὑρήσεις ταῦτα ἐκείνων οὐ βραχέσιν, ἀλλὰ μεγάλοις διαστήμασιν ἀποδέοντα, σχεδὸν ἀδυνάτου καθεστῶτος πρὸς ἡντινοῦν τελειωθῆναι τέχνην, πηγῆς τρόπον ἀεὶ κινουμένην καὶ θεωρημάτων παντοίων ἰδέας ἀναμβροῦσαν. Διὰ τοῦθ᾽ ὅρκος ὠνομάσθη προσφυέστατα τὸ πίστεως βεβαιότατον σύμβολον, μαρτυρίαν θεοῦ [*] περιεχούσης· ὡς γὰρ ὁ ὀμνὺς τῶν ἀμφισβητουμένων καλεῖ θεὸν μάρτυρα, ἐπ᾽ οὐδενὶ οὕτως ἐστὶν εὐρρκῆσαι, ὡς ἐπὶ τῷ μηδεμιᾶς ἐπιστήμης εὑρίσκεσθαι παρὰ τῷ τεχνίτῃ τέλος. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ὅσαι περὶ ἡμᾶς δυνάμεις ὀλίγου δεῖν κεχώρηκεν· ὥςπερ γὰρ ἐν τῷ λεχθέντι φρέατι ὕδωρ φασὶ μὴ εὑρεθῆναι, οὕτως οὐδὲ ἐν ὀφθαλμοῖς τὸ ὁρατόν, οὐδ᾽ ἐν ὠσὶ τὸ ἀκούειν, οὐδ᾽ ἐν μυκτῆρσι τὸ ὀσφραίνεσθαι, οὐδὲ συνόλως ἐν αἰσθήσεως ὀργάνοις τὸ αἰσθάνεσθαι, κατὰ τὸ παραπλήσιον δὲ οὐδ᾽ ἐν νῷ τὸ καταλαμβάνειν. Πῶς γὰρ ἂν παρορᾶν ἢ παρακούειν ἢ παρανοεῖν συνέβαινεν, εἴπερ ἐν τούτοις πάγιαι ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις ἑκάστου, ἀλλὰ μὴ ἐπ᾽ αὐτῶν θεοῦ σπείροντος τὸ βέβαιον ἐπεφύκεσαν;

20. Ἱκανῶς οὖν καὶ περὶ τοῦ χωρίου διειλεγμένοι, ἐν ᾧ τὸ δένδρον ἀνθεῖ, καὶ περὶ τοῦ καρποῦ τελευταῖον ἐξεργασώμεθα. Τίς οὖν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, αὐτὸς ὑφηγήσεται· „ἐπεκάλεσε“ γὰρ „ὄνομα κύριος ὁ θεὸς αἰώνιος.“ (Gen. 21, 33.) Αἱ τοίνυν λεχθεῖσαι προσρήσεις

τας περὶ τὸ ὂν ἐμφαίνουσι δυνάμεις, ἡ μὲν γὰρ κύριος καθ᾽ ἣν ἄρχει, ἡ δὲ θεὸς καθ᾽ ἣν εὐεργετεῖ. Οὗ χάριν καὶ τῇ κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν κοσμοποιΐᾳ πάσῃ τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα ἀναλαμβάνεται· ἥρμοττε γὰρ τὴν δύναμιν, καθ᾽ ἣν ὁ ποιῶν εἰς γένεσιν ἄγων ἐτίθετο καὶ διεκοσμεῖτο, διὰ ταύτης καὶ κατακληθῆναι. Καθ᾽ ὃ μὲν οὖν ἄρχων ἐστίν, ἄμφω δύναται, καὶ εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, συμμεταβαλλόμενος πρὸς τὴν τοῦ δράσαντος ἀπόδοσιν· καθ᾽ ὃ δὲ εὐεργέτης, θάτερον μόνον βούλεται, τὸ εὐεργετεῖν. Μέγιστον δ᾽ ἂν ψυχῆς γένοιτο ἀγαθόν, μηκέτι ἐνδοιάζειν περὶ τῆς πρὸς ἑκάτερα τοῦ βασιλέως ἰσχύος, ἀλλ᾽ ἀνενδοιάστως τὸν μὲν ἕνεκα τοῦ κράτους τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ φόβον ἐπικρεμάμενον καταλύειν, τὴν δὲ ἐκ τοῦ προαιρετικῶς εἶναι φιλόδωρον ἀγαθῶν κτήσεως καὶ χρήσεως ἐλπίδα βεβαιοτάτην ζωπυρεῖν. Τὸ δὴ „θεὸς αἰώνιος“ ἴσον ἐστὶ τῷ· ὁ χαριζόμενος οὐ ποτὲ μὲν ποτὲ δὲ οὔ, ἀεὶ δὲ καὶ συνεχῶς, ὁ ἀδιαστάτως εὐεργετῶν, ὁ τὴν τῶν δωρεῶν ἐπάλληλον φορὰν ἀπαύστως συνείρων, ὁ τὰς χάριτας ἐχομένας ἀλλήλων ἀνακυκλῶν, καὶ δυνάμεσιν ἑνωτικαῖς καθαρμοζόμενος, ὁ μηδένα καιρὸν τοῦ ποιεῖν εὖ παραλείπων, ὁ κύριος ὤν, ὡς καὶ βλάπτειν δύνασθαι.

21. Τοῦτο καὶ ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ ᾐτήσατο ἐπὶ τέλει τῶν ἱεροπρεπεστάτων εὐχῶν. Εἶπε γάρ που· „Καὶ ἔσται κύριος ἐμοὶ εἰς θεόν“ (Gen. 28, 21), ἴσον τῷ· οὐκέτι μοι τὸ δεσποτικὸν ἐπιδείξεται τῆς αὐτοκράτορος [*] ἀρχῆς, ἀλλὰ τὸ εὐεργετικὸν τῆς ἵλεω περὶ πάντα καὶ σωτηρίου δυνάμεως, τὸν μὲν οἷα ἐπὶ δεσπότῃ φόβον ἀναιρῶν, τὴν δὲ ὡς ἐπ᾽ εὐεργέτῃ φιλίαν καὶ εὔνοιαν τῇ ψυχῇ παρέχων. Τίς ἂν τοῦθ᾽ ὑπολάβοι ψυχή, ὅτι ὁ δεσπότης

Τίς οὖν ἡ κάθαρσις; Ἥδε. Παρὰ νήφοντος λαβὼν παρακαταθήκην, μήτε μεθύοντι μήτ' ἀσώτῳ μήτε μεμηνότι ἀποδῷς· ὁ γὰρ λαβὼν ὄνησιν ἐκ τοῦ κομίσασθαι οὐχ ἕξει καιρὸν ὠφεληθῆναι. Μηδὲ χρεώσταις ἢ δούλοις ἀποδῷς, δανειστῶν καὶ δεσποτῶν ἐφεδρευόντων· προδοσία γὰρ τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἀπόδοσις. Μηδὲ τὴν ἐν ὀλίγοις πίστιν φύλαττε θήρᾳ τῆς ἐν πλείοσι πίστεως. Δελέατά γε οἱ μὲν ἁλιευόμενοι μικρὰ καθιέντες ἐπὶ τῷ τοὺς μείζους ἀγκιστρεύεσθαι τῶν ἰχθύων οὐ σφόδρα ἂν ὑπαίτιοι, τῆς κατ' ἀγορὰν εὐετηρίας προνοεῖσθαι φάσκοντες, καὶ ὡς ἂν ἄφθονον ἀνθρώποις τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ποιήσωνται δίαιταν. Δέλεαρ δὲ μηδεὶς ὀλιγοχρημάτου παρακαταθήκης ἀπόδοσιν ἐπ' ἄγρᾳ μείζονος προφερέτω, χερσὶ μὲν τὰ ἑνὸς καὶ ὀλίγα προτείνων, διανοίᾳ δὲ τὰ πάντων καὶ ἀμύθητα νοσφιζόμενος. Ἐὰν οὖν ὡς δένδρου τῆς παρακαταθήκης περιέλῃς τὰ ἀκάθαρτα, τὰς ἀπὸ τῶν ἐφεδρευόντων βλάβας, τὰς ἀκαιρίας, τὰς ἐνέδρας, τὰ ὁμοιότροπα πάντα, ἡμερώσεις τὸ μέλλον ἀγριαίνεσθαι.

Amicitiae stolones resecandi.

24. Καὶ ἐν τῷ φιλίας μέντοι φυτῷ ταῦτα δὴ τὰ παραβλαστάνοντα τεμεῖν καὶ ἀποκόψαι φυλακῆς ἕνεκα τοῦ βελτίονος ἀναγκαῖον. Τὰ δὲ παραβλαστάνοντα ταῦτ' ἐστιν· ἑταιρῶν πρὸς ἐραστὰς γοητεῖαι, πρὸς τοὺς κολακευομένους οἰκοσίτων ἀπάται. Τὰς γὰρ μισθαρνούσας ἐπὶ τῇ ὥρᾳ τοῦ σώματος ἰδεῖν ἐστι περιεχομένας τῶν ἐραστῶν ὡς δὴ σφόδρα φιλούσας· φιλοῦσι δὲ οὐκ ἐκείνους, ἀλλ' ἑαυτάς, καὶ τοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν λήμμασιν ἐπικεχήνασι. Τούς τε κόλακας ἄλεκτον μὲν ἔστιν

ὅτι μῖσος πρὸς τοὺς [*] θεραπευομένους φυλάττοντας, ὀψοφαγίαν δὲ καὶ λαιμαργίαν ἀγαπῶντας, ὑφ᾽ ὧν ἀναπείθονται τοὺς χορηγοὺς τῶν ἀμέτρων ἐπιθυμιῶν περιέπειν. Τὸ δὲ τῆς ἐπιβδήλου φιλίας δένδρον, ἀποσεισάμενον καὶ μεθέμενον ταῦτα, καρπὸν τοῖς χρησομένοις ὠφελιμώτατον οἴσει, τὸ ἀδέκαστον· εὔνοια γάρ ἐστι βούλησις τοῦ τῷ πλησίον εἶναι τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ χάριν ἐκείνου. Αἱ δέ γε χαμαίτυποι καὶ οἱ κόλακες αὑτῶν ἕνεκα σπουδάζουσιν, αἱ μὲν τοῖς ἐρασταῖς, οἱ δὲ τοῖς κολακευομένοις τὰ ἀγαθὰ προσάγειν. Τὰς οὖν εἰρωνείας καὶ γοητείας καθάπερ ἐπιφυομένας κῆρας τῷ φιλίας φυτῷ περικοπτέον.

Falsa pietas fugienda.

25. Ἱερουργίαι γε μὴν καὶ ἡ περὶ τὰς θυσίας πίστις, βλάστημα κάλλιστον, ἀλλὰ παραναπέφυκεν αὐτῷ κακόν, δεισιδαιμονία, ἣν πρὶν χλοῆσαι λυσιτελὲς ἐκτεμεῖν. Ἔνιοι γὰρ ᾠήθησαν τὸ βουθυτεῖν εὐσέβειαν εἶναι, καὶ ἐξ ὧν ἂν κλέψωσιν ἢ ἀρνήσωνται ἢ χρεωκοπήσωσιν ἢ ἁρπάσωσιν ἢ λεηλατήσωσι μοίρας ἀπονέμουσι τοῖς βωμοῖς, οἱ δυςκάθαρτοι, τὸ μὴ δοῦναι δίκην ἐφ᾽ οἷς ἐξήμαρτον ὤνιον εἶναι νομίζοντες. Ἀλλὰ γὰρ εἴποιμ᾽ ἂν αὐτοῖς· Ἀδέκαστόν ἐστιν, ὦ οὗτοι, τὸ θεοῦ δικαστήριον, ὡς τοὺς μὲν γνώμῃ κεχρημένους ὑπαιτίῳ, καὶ ἂν ἅπασαν ἡμέραν ἑκατὸν βόας ἀνάγωσιν, ἀποστρέφεσθαι, τοὺς δὲ ἀνυπαιτίους, κἂν μηδὲν θύωσι τὸ παράπαν, ἀποδέχεσθαι. Βωμοῖς γὰρ ἀπύροις, περὶ οὓς ἀρεταὶ χορεύουσι, γέγηθεν ὁ θεός, ἀλλ᾽ οὐ πολλῷ πυρὶ φλέγουσιν, ὅπερ αἱ τῶν ἀνιέρων ἄθυτοι θυσίαι συνανέφλεξαν, ὑπομιμνή-

σκουσαι τὰς ἑκάστων ἀγνοίας τε καὶ διαμαρτίας. Καὶ γὰρ εἶπέ που Μωϋσῆς θυσίαν „ἀναμιμνήσκουσαν ἁμαρτίαν“ (Num. 5, 15). Πάντ' οὖν τὰ τοιαῦτα μεγάλης γιγνόμενα ζημίας αἴτια χρὴ περιαιρεῖν καὶ ἀποκόπτειν, ἑπομένους τῷ χρησμῷ, ἐν ᾧ δεδήλωται „περικαθαρεῖν τὴν ἀκαθαρσίαν ξύλου τοῦ φυτευθέντος ἐδωδίμου“ (Lev. 19, 23).

Virtutis bonum ad exemplum Iacobi sponte est acquirendum.

26. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐδὲ διδασκόμενοι πρὸς εὐμάθειαν ἐπιδίδομεν. Ἔνιοι δὲ αὐτοδιδάκτῳ τῇ φύσει χρησάμενοι τὸ ἀγαθὸν ἐξέδυσαν τῶν ἐνειλημμένων βλαβῶν, καθάπερ ὁ ἀσκητὴς ἐπίκλην Ἰακώβ. Οὗτος γὰρ „ῥάβδους ἐξελέπισε λεπίσματα λευκά, περισύρων τὸ χλωρόν“ (Gen. 30, 37), ἵνα τῆς ἐν μέσοις ποικιλίας σκοτείας καὶ ζοφερᾶς πανταχοῦ ἀναιρεθείσης τὸ μὴ τέχνῃ ποικιλλομένῃ, φύσει δὲ γεννώμενον ἀδελφὸν αὐτῆς λευκὸν εἶδος ἀναδειχθῇ. Παρ' ὃ καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς λέπρας [*] τεθέντι νόμῳ δεδήλωται, τὸν μηκέτι διηνθισμένον ποικιλίᾳ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν ἄκρων, καθαρὸν εἶναι (Lev. 13, 12), ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάβασιν, τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον καὶ ἀντιῤῥέπον καὶ ἐπαμφοτερίζον τῆς διανοίας μεθέμενοι πάθος, τὸ ἀποίκιλον καὶ ἀνενδοίαστον ἀληθείας ἁπλοῦν χρῶμα δεξώμεθα. Τὸ μὲν οὖν ξύλον φάσκειν περικαθαίρεσθαι λόγον ἔχει βεβαιούμενον ἀληθείᾳ, τὸ δὲ τὸν καρπόν, οὐ πάνυ τῷ ἐναργεῖ πεπίστευται· σῦκα γὰρ ἢ σταφυλὴν ἢ συνόλως καρπὸν οὐδεὶς γεωργῶν περικαθαίρει.

„Fructus per triennium non circumpurgatus" — animi probi fructus diurnus et purus.

27. Καὶ μὴν φησί γε· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται *ἀπερικάθαρτος* οὐ βρωθήσεται" (Lev. 19, 23), ὡς εἰωθότος δήπου περικαθαίρεσθαι ἀεί. Λεκτέον οὖν, ὅτι καὶ τοῦθ' ἕν ἐστι τῶν ἐν ὑπονοίαις ἀποδιδομένων, τοῦ ῥητοῦ μὴ σφόδρα συνᾴδοντος. Ἡ δὲ λέξις ἐστὶν ἀμφίβολος. Δηλοῖ γὰρ ἓν μέν τι τοιοῦτον· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται", εἶτα ἰδίᾳ τὸ „ἀπερικάθαρτος οὐ βρωθήσεται". Ἕτερον δέ· „Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τρία ἔτη ἔσται ἀπερικάθαρτος", καὶ ἔπειθ'· „οὐ βρωθήσεται." Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρότερον σημαινόμενον ταῦτα ἄν τις ἐκδέξαιτο τῶν τριῶν ἐτῶν ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς χρόνου παραλαμβανομένων, ὃς εἰς τὸν παρεληλυθότα καὶ ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα τέμνεσθαι πέφυκεν. Ὁ τῆς παιδείας οὖν καρπὸς ἔσται καὶ ὑποστήσεται καὶ μενεῖ σῶος κατὰ πάντα τὰ χρόνου τμήματα, ἴσον τῷ· δι' αἰῶνος φθορὰν μὴ δεχόμενος· — ἄφθαρτος γὰρ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις. „Ἀπερικάθαρτος δὲ καρπὸς οὐ βρωθήσεται," παρ' ὅσον οἱ μὲν κεκαθαρμένοι καὶ ὑγιαίνοντες ἀστεῖοι λόγοι ψυχὴν τρέφουσι καὶ νοῦν αὔξουσιν, οὐ τρόφιμοι δέ εἰσιν οἱ ἐναντίοι, νόσον καὶ φθορὰν ἐπιλάμποντες αὐτῇ. Κατὰ δὲ τὸ ἕτερον σημαινόμενον, ὥςπερ ἀναπόδεικτος λέγεται διχῶς, ὅ τε δυςκόλως ἀργαλεότητος ἕνεκα ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὁ ἐνθένδε γνώριμος, ἐξ αὑτοῦ τὸ σαφές, οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρου μαρτυρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμφαινομένης ἐναργείας αὐτῷ πιστούμενος, καὶ πρὸς τοὺς συλλογιστικοὺς εἴωθεν ἡ διαλεκτικὴ λόγοις χρῆσθαι· οὕτως ἀπερικάθαρτος καρπὸς ὅ τε δεόμενος καθάρσεως

τὰ γεωμετρίαν δηλοῖ σχῆμα, ἐξετάζεται. Αἱ δέ εἰσιν ὀρθότητος λόγου σαφῆ δείγματα· πηγὴ δὲ ἀέναος ἀρετῶν ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἀνάγκη μέντοι τὰς τοῦ τετραγώνου πλευρὰς ἴσας εἶναι. Δικαιοσύνην δὲ ἰσότης τὴν ἔξαρχον καὶ ἡγεμονίδα τῶν ἀρετῶν ἔτεκεν. Ὥστε ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς, χωρὶς τῶν ἄλλων, ἐπιδείκνυται τὸν ἀριθμὸν εἶναι σύμβολον. Καλεῖται δὲ τετρὰς καὶ „πᾶς", ὅτι τὰ ἄχρι δεκάδος καὶ αὐτὴν δεκάδα περιέχει δυνάμει.

29. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πρὸ αὐτῆς, παντί γε δῆλον· ὅτι δὲ καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτήν, ἐξ ἐπιλογισμοῦ ῥᾴδιον ἰδεῖν ἐν ἀριθμῷ. Ἕν, δύο, τρία, τέτταρα συντιθέντες ὃ ἠπορoῦμεν εὑρήσομεν· ἐκ μὲν γὰρ ἑνὸς καὶ τεττάρων πεντὰς ἔσται, ἐκ δὲ δυοῖν καὶ τεττάρων ἑξάς, ἑβδομὰς δὲ ἐκ τριῶν καὶ τεττάρων· καὶ κατὰ τὴν τριπλῆν σύνθεσιν ἐξ ἑνὸς καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὀγδοάς, καὶ πάλιν ἐκ δυοῖν καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὁ ἐννέα ἀριθμός, δεκὰς δὲ ἐκ πάντων, ἓν γὰρ καὶ δύο καὶ τρία καὶ τέτταρα δέκα γεννᾷ. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς εἶπεν, ὅτι „ἔτει τῷ τετάρτῳ ἔσται πᾶς ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἅγιος" (Lev. 19, 24)· ἄρτιον γὰρ καὶ ὁλόκληρον καὶ πλήρη, ὡς καὶ σύμπαντα, ὡς τύπῳ φάναι, λόγον ἔχει, διὰ τὸ δεκάδα, ἣν τετρὰς ἐγέννησε, πρῶτον καμπτῆρα τῶν ἀπὸ μονάδος συντιθεμένων ἀριθμῶν ἑστάναι. [*] Δεκὰς δὲ καὶ τετρὰς „πᾶς" μὲν ἀριθμὸς εἶναι λέγεται, ἀλλὰ δεκὰς μὲν ἀποτελέσματι, τετρὰς δὲ δυνάμει.

30. Τόν τε παιδείας καρπὸν οὐ μόνον „ἅγιον", ἀλλὰ καὶ „αἰνετὸν" εἶναί φησι προσηκόντως· ἑκάστη μέν γε τῶν ἀρετῶν ἐστι χρῆμα * αἰνετόν *, εὐχαριστία δὲ ὑπερβαλλόντως. Θεῷ δὲ οὐκ ἔστι γνησίως εὐχαριστῆσαι δι᾽

ὧν νομίζουσιν οἱ πολλοί, κατασκευῶν, ἀναθημάτων, θυσιῶν, — οὐδὲ γὰρ σύμπας ὁ κόσμος ἱερὸν ἀξιόχρεων ἂν γένοιτο πρὸς τὴν τούτου τιμήν —, ἀλλὰ δι᾽ ἐπαίνων καὶ ὕμνων, οὐχ οὓς ἡ γεγωνὸς ᾄσεται φωνή, ἀλλὰ οὓς ὁ ἀειδὴς καὶ καθαρώτατος νοῦς ἐπηχήσει καὶ ἀναμέλψει. Παλαιὸς γοῦν ᾄδεται λόγος, ὑπὸ μὲν σοφῶν εὑρεθείς, μνήμῃ δέ, οἷα φιλεῖ, κατὰ διαδοχὰς παραδοθεὶς τοῖς μετ᾽ ἔπειτα, οὐδὲ τὰς παιδείας ἀεὶ λίχνους ἡμετέρας παρῆλθεν ἀκοάς. Ἔστι δὲ τοιόσδε. „Ἡνίκα“ φασὶ „τὸν σύμπαντα κόσμον ὁ ποιητὴς ἐτελεςφόρησεν, ἑνὸς τῶν ὑποφητῶν ἐπύθετο, εἴ τι ποθεῖ μὴ γενόμενον τῶν ὅσα κατὰ γῆς καὶ καθ᾽ ὕδατος, ἢ ὅσα κατὰ τὴν μετάρσιον ἀέρος ἢ τὴν ἐσχάτην τοῦ παντὸς φύσιν οὐρανοῦ γέγονεν. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, τέλεια μὲν καὶ πλήρη πάντα διὰ πάντων εἶναι, ἓν δὲ μόνον ζητεῖν, τὸν ἐπαινέτην αὐτῶν λόγον, ὃς τὰς ἐν πᾶσι καὶ τοῖς βραχυτάτοις καὶ ἀφανεστάτοις δοκοῦσιν ὑπερβολὰς οὐκ ἐπαινέσει μᾶλλον ἢ ἐξαγγελεῖ· τὰς γὰρ διηγήσεις τῶν τοῦ θεοῦ ἔργων αὐταρκέστατον ἐκείνων ἔπαινον εἶναι, προςθήκης οὐδεμιᾶς ἔξωθεν εἰς κόσμον δεομένων, ἀλλὰ τὸ ἀψευδὲς τῆς ἀληθείας τελειότατον ἐχόντων ἐγκώμιον. Ἀκούσαντα δὲ τὸν πατέρα τοῦ παντὸς τὸ λεχθὲν ἐπαινέσαι, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τὸ πάμμουσον καὶ ὑμνῳδὸν ἀναφανῆναι γένος, ἐκ μιᾶς δὲ τῶν περὶ αὐτὸν δυνάμεων παρθένου Μνήμης, ἣν Μνημοσύνην παρατρέποντες οἱ πολλοὶ τὸ ὄνομα καλοῦσιν.“

31. Ὁ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν μῦθος ὧδε ἔχει. Ἑπόμενοι δὲ ἡμεῖς αὐτῷ λέγομεν, ὅτι οἰκειότατόν ἐστιν ἔργον θεὸν μὲν εὐεργετεῖν, γένεσιν δὲ εὐχαριστεῖν, μηδὲν ἔξω τούτου πλέον τῶν εἰς ἀμοιβὴν ἀντιπαρασχεῖν *δυναμένην*· ὃ γὰρ ἂν θελήσῃ τῶν ἄλλων ἀντιχαρίσασθαι, τοῦθ᾽

εὑρήσεται τοῦ πάντα πεποιηκότος, ἀλλ᾽ οὐ τῆς κομιζούσης φύσεως κτῆμα ἴδιον. Μαθόντες οὖν, ὡς ἓν ἔργον ἡμῖν ἐπιβάλλει μόνον ἐν ταῖς πρὸς τιμὴν θεοῦ, τὸ εὐχάριστον, τοῦτο ἀεὶ καὶ πανταχοῦ μελετῶμεν, διὰ φωνῆς καὶ διὰ γραμμάτων ἀστείων, καὶ μηδέποτε ἐπιλείπωμεν μήτε λόγους ἐγκωμιαστικοὺς μήτε ποίημα συντιθέντες, ἵνα καὶ ἐμμελῶς καὶ χωρὶς μέλους, καὶ καθ᾽ ἑκατέραν φωνῆς ἰδέαν, ἣ τὸ λέγειν καὶ τὸ ᾄδειν ἀποκεκλήρωται, ὅ τε κοσμοποιὸς καὶ ὁ κόσμος γεραίρηται, ὁ μέν, ὡς ἔφη τις, [*] „ἄριστος τῶν αἰτίων", ὁ δὲ „τελειότατος τῶν γεγονότων".

„Anno quinto fructum edite" — postremo fructus virtutis etiam ad nos redundabit. (32. 33.)

32. Ἐπειδὰν οὖν ἔτει καὶ ἀριθμῷ τετάρτῳ πᾶς ὁ ψυχῆς ἀφιερωθῇ καρπός, τῷ πέμπτῳ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ χρῆσιν ἡμεῖς αὐτοῖς χρήσομεν. Φησὶ γάρ· „Ἐν τῷ ἔτει τῷ πέμπτῳ φάγεσθε καρπόν", ἐπειδὴ τὸ γεγονὸς τοῦ πεποιηκότος ὕστερον ἐν ἅπασιν ἐξετάζεσθαι νόμος φύσεως ἀνεπίληπτος, ὥστε, καὶ ἂν εἰ τῶν δευτερείων ἀντιλαμβανοίμεθα, καὶ θαυμαστὸν ἡγεῖσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο μέντοι τὸν καρπὸν τοῦ πέμπτου ἡμῖν ἀνατίθησιν, ὅτι αἰσθήσεως πεντὰς ἀριθμὸς οἰκεῖος καί, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ τρέφον τὸν νοῦν ἡμῶν ἐστιν αἴσθησις, ἢ δι᾽ ὀφθαλμῶν τὰς χρωμάτων καὶ σχημάτων ποιότητας εὐτρεπίζουσα, ἢ δι᾽ ὤτων παντοδαπὰς τὰς τῶν φωνῶν ἰδιότητας, ἢ διὰ μυκτήρων ὀσμάς, ἢ χυλοὺς διὰ στόματος, ἢ μαλακότητας εὐενδότους καὶ σκληρότητας ἀντιτύπους ἢ λειότητας καὶ τραχύτητάς τε αὖ καὶ θερμότητας

διὰ τῆς ἀνὰ πᾶν τὸ σῶμα σκιδναμένης δυνάμεως, ἣν ἔθος ὀνομάζειν ἁφήν.

33. Τῶν δὲ εἰρημένων παράδειγμα σαφέστατον οἱ Λείας υἱοί, τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἅπαντες, ἀλλὰ τέταρτός τε καὶ πέμπτος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ τετάρτου φησὶ Μωϋσῆς, ὅτι „ἔστη τοῦ τίκτειν" (Gen. 29, 35)· καλεῖται δὲ Ἰούδας, ὃς ἑρμηνεύεται κυρίῳ ἐξομολόγησις. Τὸν δὲ πέμπτον Ἰσσάχαρ προσαγορεύει· μισθὸς δὲ μεταληφθεὶς καλεῖται. Καὶ τεκοῦσα τὸν τρόπον τοῦτον ἡ ψυχὴ ὃ ἔπαθεν εὐθὺς ἐξελάλησεν· „ἐκάλεσε" γάρ φησι „τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσσάχαρ, ὅ ἐστι μισθός." (Gen. 30, 18.) Οὐκοῦν Ἰούδας ὁ εὐλογῶν τὸν θεὸν νοῦς, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν εὐχαρίστους ὑμνῳδίας ἀπαύστως μελετῶν, αὐτὸς ὁ πρὸς ἀλήθειαν „ἅγιος καὶ αἰνετὸς καρπὸς" (Lev. 19, 24) ἦν, οὐχ ὑπὸ γῆς δένδρων, ἀλλ᾽ ὑπὸ φύσεως λογικῆς καὶ σπουδαίας ἐνεχθείς. Παρ᾽ ὃ καὶ ἡ τεκοῦσα αὐτὸν φύσις „στῆναι" λέγεται „τοῦ τίκτειν", ἐπεὶ καὶ πῆ τραπῇ οὐκ εἶχεν, ἔτι πρὸς τὸν τελειότητος ὅρον ἐλθοῦσα· τῶν γὰρ ἀποκυηθέντων κατορθωμάτων ἁπάντων ἄριστον καὶ τελειότατον γέννημα ὁ εἰς τὸν πατέρα τοῦ παντὸς ὕμνος. Ὁ δὲ πέμπτος υἱὸς τῆς κατὰ τὸν πέμπτον ἐνιαυτὸν τῶν φυτευθέντων ἀδιαφορεῖ χρήσεως· ὅ τε γὰρ γεωπόνος μισθὸν τρόπον τινὰ λαμβάνει παρὰ τῶν δένδρων ἔτει πέμπτῳ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς γέννημα Ἰσσάχαρ, ὃς μισθὸς ἐκαλεῖτο, καὶ σφόδρα εἰκότως, μετὰ τὸν εὐχάριστον Ἰούδαν ἀποκυηθείς· τῷ γὰρ [*] εὐχαρίστῳ μισθὸς αὐτῷ τὸ εὐχαριστεῖν αὐταρκέστατος. Οἱ μὲν οὖν τῶν δένδρων καρποὶ γεννήματα λέγονται τῶν ἐχόντων, ὁ δὲ παιδείας καὶ φρονήσεως, οὐκέτι ἀνθρώπου, „μόνου" δέ, ὥς φησι Μωϋσῆς, „τοῦ πανηγεμόνος". Εἰ-

πῶν γὰρ τὰ γεννήματα αὐτοῦ ἐπιφέρει· „Ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν“ (Lev. 19, 25), ἐναργέστατα παριστάς, ὅτι, οὗ τὸ γέννημα καὶ ὁ τῆς ψυχῆς καρπός, εἷς ἐστιν ὁ θεός. Τούτῳ καὶ παρά τινι τῶν προφητῶν χρησθὲν συνᾴδει τόδε· „Ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπός σου εὕρηται. Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; συνετὸς καὶ γνώσεται αὐτά;“ (Hos. 14, 9.) Οὐ γὰρ παντός, ἀλλὰ μόνου σοφοῦ τὸ γνῶναι, τίνος ὁ διανοίας καρπός ἐστι.

„Plantavit Noë etiam vineam, et bibit de vino eius, et inebriatus est.“

34. Περὶ μὲν οὖν γεωργίας τῆς πρεσβυτάτης καὶ ἱερωτάτης, ᾗ τὸ αἴτιον πρὸς τὸν κόσμον, τὸ παμφορώτατον φυτόν, χρῆται, καὶ περὶ τῆς ἑπομένης, ἣν ὁ ἀστεῖος ἐπιτηδεύει, καὶ περὶ τῆς φερομένης τετράδος τῶν ἄθλων, καὶ ἃ κατὰ προστάξεις καὶ ὑφηγήσεις νόμων συνεκροτεῖτο, ὡς οἷόν τε ἦν εἴπομεν. Τὴν δὲ τοῦ δικαίου Νῶε ἀμπελουργίαν, εἶδος γεωργικῆς οὖσαν, ἐπισκεψώμεθα. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος εἶναι γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιε τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη“ (Gen. 9, 20 s.). Οὐκοῦν τὸ μέθης φυτὸν ἐξεργάζεται τεχνικῶς καὶ ἐπιστημόνως ὁ δίκαιος, τῶν ἀφρόνων ἄτεχνον καὶ πλημμελῆ ποιουμένων αὐτοῦ τὴν ἐπιστασίαν, ὥστε ἀναγκαῖον τὰ προσήκοντα περὶ μέθης εἰπεῖν· εὐθὺς γὰρ εἰσόμεθα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ παρέχοντος αὐτῇ τὰς ἀφορμὰς φυτοῦ. Τὰ μὲν οὖν εἰρημένα τῷ νομοθέτῃ περὶ μέθης εἰσόμεθα ἐπ᾽ ἀκριβείας αὖθις, νυνὶ δὲ ἐξερευνήσομεν ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξεν.

αὐτά ἐστι. Τὸν δὲ περὶ αὐτῆς λόγον ἤδη περαίνωμεν, διπλοῦν ὡς εἰκὸς ὄντα· τὸν μέν, ὅτι ὁ σοφὸς μεθυσθήσεται, κατασκευάζοντα, τὸν δὲ τὸ ἐναντίον, ὅτι οὐ μεθυσθήσεται, βεβαιούμενον. Τοῦ δὲ προτέρου τὰς πίστεις ἁρμόττον λέγειν, πρότερον ποιησαμένους ἐνθένδε τὴν ἀρχήν· τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ὁμώνυμα, τὰ δὲ συνώνυμα εἶναι συμβέβηκεν. Ὁμωνυμία δὲ καὶ συνωνυμία τὰ ἐναντία ὁμολογεῖται· [*] ὅτι ὁμωνυμία μὲν κατὰ πολλῶν ὑποκειμένων ἓν ὄνομα, συνωνυμία δὲ καθ᾽ ἑνὸς ὑποκειμένου. Ἡ κυνὸς φωνὴ πάντως ὁμώνυμος, ἐμφερομένων πλειόνων ἀνομοίων, ἃ δι᾽ αὐτῆς σημαίνεται· τό τε γὰρ χερσαῖον ὑλακτικὸν ζῷον κύων, καὶ θὴρ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ οὐράνιος ἀστήρ, ὃν ὀπωρινὸν οἱ ποιηταὶ καλοῦσιν, ὃς τῆς ὀπώρας ἄρτι ἡβώσης ἐπιτέλλει τοῦ τελεσφορηθῆναί τε χάριν αὐτὴν καὶ πεπανθῆναι, — καὶ προσέτι ὁ ἀπὸ τῆς κυνικῆς αἱρέσεως ὁρμηθεὶς φιλόσοφος Ἀρίστιππος καὶ Διογένης, καὶ ἄλλων οἳ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν ἠξίωσαν ἀπερίληπτος ἀριθμὸς ἀνθρώπων. Ἄλλαι δέ εἰσι προςρήσεις διάφοροι κατὰ σημαινομένου ἑνός, ὡς ἰός, οἰστός, βέλος· τὸ γὰρ διὰ τῆς τόξου νευρᾶς ἐπὶ τὸν σκοπὸν ἀφιέμενον πάντα ταῦτα λέγεται. Καὶ πάλιν εἰρεσία, κώπη, πλάτη, τὸ πρὸς πλοῦν ἰσοδυναμοῦν ἱστίοις· ὁπότε γὰρ μὴ δύναιτο χρῆσθαι ναῦς κατὰ νηνεμίας ἢ ἀντιπνοίας ἱστίοις, πρόςκωποι καθίσαντες, οἷς ἐπιμελές, καὶ οἷα ταρσοὺς ἑκατέρωθεν ἀποτείναντες ὑπόπτερον αὐτὴν φέρεσθαι βιάζονται· ἡ δὲ ἐξαιρομένη πρὸς ὕψος, ἐπιτρέχουσα τοῖς κύμασι μᾶλλον ἢ ἐντέμνουσα ταῦτα, τροχάζουσα ταχυναυτεῖ καὶ ναυλοχωτάτοις ὑποδρόμοις ἐνορμίζεται. Καὶ μὴν πάλιν σκίπων, βακτηρία, ῥάβδος, ἑνὸς ὑποκειμένου διάφοροι κλήσεις, ᾧ τύπτειν καὶ ἀκραδάντως

σκηρίπτεσθαι καὶ ἐπερείδεσθαι καὶ ἄλλα πλείω ποιεῖν ἔνεστι. Ταῦτα δ' οὐ μακρολογοῦντες ὅλως εἴπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ σαφέστερον γνῶναι τὸ ζητούμενον.

Sententia altera: diversus vini apud priscos et recentiores homines usus, imprimis in sacris. (38. 39.)

38. Τὸν ἄκρατον, ὥσπερ οἶνον, οὕτω καὶ μέθυ οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν· πολλαχοῦ γοῦν τῆς ποιήσεώς ἐστι τουτὶ τὸ ὄνομα ἐμφερόμενον, ὥστ' εἰ τὰ συνωνυμοῦντα καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου λέγεται, οἶνος καὶ μέθυσμα, καὶ τὰ ἀπὸ τούτων, οὐδὲν ὅ τι μὴ φωναῖς διοίσει μόνον, τό τε οἰνοῦσθαι καὶ τὸ μεθύειν ἕν. Ἑκάτερον δὲ πλείονος οἴνου χρῆσιν ἐμφαίνει, ἣν πολλῶν ἕνεκα αἰτίων οὐκ ἂν ἀποστρέφοιτο ὁ σπουδαῖος. Εἰ δὲ οἰνωθήσεται, καὶ μεθυσθήσεται, χεῖρον οὐδὲν ἐκ τῆς μέθης διατεθείς, ἀλλὰ ταὐτόν, ὅπερ καὶ ὁ ἐκ ψιλῆς τῆς οἰνώσεως παθών. Μία μὲν ἀπόδειξις περὶ τοῦ τὸν σοφὸν μεθυσθῆναι λέλεκται. Δευτέρα δέ ἐστι τοιαύτη. Σχεδὸν οἱ νῦν ἄνθρωποι τοῖς προτέροις ἔξω μέρους βραχέος οὐδὲν ὁμοιότροπον ζηλοῦν ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις τὸ μὴ συνῳδὸν καὶ διαφωνοῦν ἐπιδείκνυνται· τοὺς μὲν γὰρ λόγους ὑγιαίνοντας καὶ ἐῤῥωμένους εἰς πάθος ἀνήκεστον καὶ φθορὰν περιήγαγον, ἀντὶ σφριγώσης καὶ ἀθλητικῆς ὄντως [*] εὐεξίας οὐδὲν ὅ τι μὴ νοσοῦν κατασκευάσαντες, καὶ τὸν πλήρη καὶ ναστόν, ὡς ἔφη τις, ὑπ' εὐτονίας ὄγκον εἰς παρὰ φύσιν οἰδοῦσαν καχεξίαν ἀγαγόντες καὶ κενῷ φυσήματι μόνον ἐπαίροντες, ὃ δι' ἔνδειαν τῆς συνεχούσης δυνάμεως, ὅταν μάλιστα περιταθῇ, ῥήγνυται· τὰς δὲ πράξεις γενέσεως καὶ σπουδῆς ἀξίας καὶ αὐτάς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄῤῥενας ἐξεθήλυναν, αἰσχρὰς ἀντὶ καλῶν ἐργαζό-

μενοι, ὡς ὀλίγους εἶναι παντάπασιν ἑκατέροις, ἔργοις τε καὶ λόγοις, ἀρχαιοτρόπου ζηλώσεως ἐρῶντες. Τοιγαροῦν ἐπ᾽ ἐκείνων ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, καὶ ὅσοι περὶ τὰ ἄλλα μουσικῆς ἐσπούδαζον, ἤνθουν, οὐ τὰς ἀκοὰς διὰ τῆς ἐν ῥυθμοῖς φωνῆς ἀφηδύνοντές τε καὶ θρύπτοντες, ἀλλὰ εἴ τι τῆς διανοίας κατεαγὸς καὶ κεχαλασμένον ἐγείροντες, καὶ ὅσον ἐμμελὲς αὐτῆς ἁρμοζόμενοι φύσεως καὶ ἀρετῆς ὀργίοις. Ἐφ᾽ ἡμῶν δὲ ὀψαρτυταὶ καὶ σιτοπόνοι, καὶ ὅσοι τῆς ἐν βαφικῇ καὶ μυρεψικῇ τεχνῖται περιεργείας, ἀεί τι καινὸν χρῶμα ἢ σχῆμα ἢ ἀτμὸν ἢ χυλὸν ἐπιτειχίζονται ταῖς αἰσθήσεσιν, ὅπως τὸν ἡγεμόνα πορθήσωμεν νοῦν.

39. *Τίνος δὲ χάριν τούτων ἐμνήσθην; Ἵν᾽ ἐπιδείξω, ὅτι καὶ τὸ ἄκρατον οὐχ ὁμοίως οἱ νῦν τοῖς πάλαι προςφέρονται. Νῦν μὲν γὰρ ἄχρι τοῦ σῶμα καὶ ψυχὴν παρεθῆναι πίνουσιν ἀθρόως καὶ ἀπνευστὶ χαίροντες, ἔτι καὶ προςφέρειν τοῖς οἰνοχοουμένοις κελεύοντες, καὶ ἂν διαμέλλωσιν ἀγανακτοῦντες, ὅτι τὸν θερμὸν λεγόμενον παρ᾽ αὐτοῖς ποτὸν περιψύχουσι, καὶ τὸ παράκομμα τῶν γυμνικῶν, τὸν παροίνιον ἀγῶνα πρὸς τοὺς συνόντας ἐπιδείκνυνται, ἐν ᾧ μεγάλα καὶ καλὰ ἀλλήλους ἀντιδρῶσιν, ὦτα, ῥῖνας καὶ χειρῶν ἄκρους δακτύλους, καὶ ὁποῖα δ᾽ ἂν τύχῃ μέρη τοῦ σώματος, ἀπεσθίοντες. Ταῦτ᾽ ἔστι τῆς ἡβώσης καὶ νεωτέρας καὶ ἄρτι ἀκμαζούσης ἆθλα, ὡς ἔοικεν, εὐφροσύνης, τῆς δὲ ἀρχαίας καὶ πρεσβυτέρας τὰ ἐναντία. Πάσης γὰρ καλῆς πράξεως ἀφ᾽ ἱερῶν τελείων οἱ πρότεροι κατήρχοντο, νομίζοντες μάλιστα οὕτως αἴσιον ἀποβήσεσθαι τὸ τέλος αὐτοῖς, καὶ πρὶν εὔξασθαί τε καὶ θῦσαι, καὶ εἰ σφόδρα τοῦ πράττειν ἔσπευδον οἱ καιροί, πάντως ἀνέμεινον, οὐκ ἀεὶ τὸ ταχὺ τοῦ βραδέος*

ἡγούμενοι κρεῖττον. Οὐ προμηθεὶς μὲν γὰρ τάχος βλαβερόν, βραδυτὴς δὲ μετ' εὐελπιστίας ὠφέλιμον. Εἰδότες οὖν, ὅτι ἡ τοῦ οἴνου ἀπόλαυσίς τε καὶ χρῆσις δεῖται πολλῆς ἐπιμελείας, οὔτε ἄρδην [*] οὔτε ἀεὶ προσεφέροντο τὸν ἄκρατον, ἀλλ' ἔν τε κόσμῳ καὶ καιρῷ προσήκοντι· πρότερον γὰρ εὐξάμενοι καὶ θυσίας ἀναγαγόντες καὶ ἱλασάμενοι τὸ θεῖον, σώματα καὶ ψυχὰς καθηράμενοι, τὰ μὲν λουτροῖς, τὰ δὲ νόμων καὶ παιδείας ὀρθῆς ῥεύμασι, φαιδροὶ καὶ γεγηθότες πρὸς ἀνειμένην δίαιταν ἐτρέποντο, μηδὲ οἴκαδε πολλάκις ἀφικόμενοι, ἀλλ' ἐν οἷς ἔθυσαν ἱεροῖς διαπατοῦντες, ἵνα καὶ τῶν θυσιῶν μεμνημένοι καὶ τὸν τόπον αἰδούμενοι ἱεροπρεπεστάτην ὡς ἀληθῶς ἄγωσιν εὐωχίαν, μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ διαμαρτάνοντες. Ἀπὸ τούτου γέ τοι φασὶ τὸ μεθύειν ὠνομάσθαι, ὅτι μετὰ τὸ θύειν ἔθος ἦν τοῖς πρότερον οἰνοῦσθαι. Τίσι δὴ μᾶλλον οἰκεῖος ἂν εἴη τῆς τοῦ ἀκράτου χρήσεως ὁ λεχθεὶς τρόπος ἢ σοφοῖς ἀνδράσιν, οἷς νῦν καὶ τὸ πρὸ τῆς μέθης ἔργον ἁρμόττει τὸ θύειν; σχεδὸν γὰρ οὐδὲ εἷς τῶν φαύλων πρὸς ἀλήθειαν ἱερουργεῖ, καὶ ἂν ἐνδελεχεῖς μυρίους βόας ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀγάγῃ· τὸ γὰρ ἀναγκαιότατον ἱερεῖον αὐτῷ λελώβηται, ὁ νοῦς, λώβας δὲ οὐ θέμις βωμοῦ προσψαύσασθαι. Δεύτερος μὲν δὴ λόγος οὗτος εἴρηται, δεικνύς, ὅτι οὐκ ἀλλότριον σπουδαίου τὸ μεθύειν.

Sententia tertia: vocis μέθη etymologia.

40. Τρίτον δέ ἐστιν ἀπὸ διαφερούσης τῆς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν πιθανότητος ἠρτημένον. Τὴν γὰρ μέθην οὐ μόνον ἐπειδὴ μετὰ θυσίας ἐπιτελεῖται νομίζουσί τινες εἰρῆσθαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μεθέσεως ψυχῆς αἰτία γίγνεται·

μεθίσται δὲ ὁ μὲν τῶν ἀφρόνων λογισμὸς εἰς πλειόνων ἴσχυσιν ἁμαρτημάτων, ὁ δὲ τῶν εὐφρόνων εἰς ἀνέσεως καὶ εὐθυμίας καὶ ἱλαρότητος ἀπόλαυσιν. Ἡδίων γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ νήφοντος οἰνωθεὶς ὁ σοφὸς γίνεται, ὥστε οὐδὲν ταύτῃ διαμαρτάνοιμεν φάσκοντες ὅτι μεθυσθήσεται. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκεῖνο λεκτέον, ὅτι οὐ σκυθρωπὸν καὶ αὐχμηρὸν τὸ τῆς σοφίας εἶδος, ὑπὸ συννοίας καὶ κατηφείας ἐσταλμένον, ἀλλ' ἔμπαλιν ἱλαρὸν καὶ γαληνίζον, μεστὸν γηθοσύνης καὶ χαρᾶς· ὑφ' ὧν πολλάκις προήχθη τις οὐκ ἀμούσως παῖξαί τι καὶ χαριεντίσασθαι, παιδιὰν μέντοι τῇ σεμνότητι καὶ σπουδῇ, καθάπερ ἐν ἡρμοσμένῃ λύρᾳ φθόγγοις ἀντιφώνοις εἰς ἑνὸς μέλους κρᾶσιν συνηχοῦσαν. Κατὰ γοῦν τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τέλος ἐστὶ σοφίας παιδιὰ καὶ γέλως, ἀλλ' οὐχ ἃ τοῖς νηπίοις ἄνευ φρονήσεως πᾶσι μελετᾶται, ἀλλ' ἃ τοῖς ἤδη πολιοῖς, οὐ χρόνῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ βουλαῖς ἀγαθαῖς γεγονόσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι τὸν αὐτηκόου καὶ αὐτουργοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀρυσάμενον οὐ μετέχοντα γέλωτος, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι γέλωτά φησιν; Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἑρμηνεύεται γέλως, ὃν παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκαν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἁρμόττει.

Vini usus sapientem reddit comiorem, pravum quidem etiam vehementiorem.

41. *Τὴν δὲ* [*] *θείαν παιδιὰν τῆς ψυχῆς ἰδιώτῃ μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεῖ δὲ ἔξεστιν, ᾧ πάμπολυν χρόνον παρῴκησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ' ἐνῴκησε τὸν αἰῶνα, σοφία. Προσαγορεύεται οὗτος Ἀβιμέλεχ, ὃς διακύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοιχθέντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ὄμματι, τὸν Ἰσαὰκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ.*

Τί γὰρ ἄλλο ἐμπρέπει ἔργον σοφῷ, ἢ τὸ παίζειν καὶ γανοῦσθαι καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ; Ἐξ ὧν ὅτι καὶ μεθυσθήσεται δῆλόν ἐστι, τῆς μέθης ἠθοποιούσης καὶ ἄνεσιν καὶ *ἀφέλειαν* ἐργαζομένης· ὁ γὰρ ἄκρατος τὰ τῇ φύσει προςόντα ἐπιτείνειν καὶ σφοδρύνειν ἔοικεν, εἴτε καλά, εἴτε καὶ τὰ ἐναντία, — καθάπερ καὶ πολλὰ τῶν ἄλλων, ἐπεὶ καὶ χρήματα αἴτια μὲν ἀγαθῷ ἀγαθῶν, κακῷ δέ, ὥς ἔφη τις, κακῶν, καὶ πάλιν δόξα τοῦ μὲν ἄφρονος τὴν κακίαν ἐπιφανεστέραν, τοῦ δὲ δικαίου τὴν ἀρετὴν εὐκλεεστέραν ἐπιφαίνει. Οὕτως οὖν καὶ ὁ ἄκρατος ἀναχυθεὶς τὸν μὲν πάθεσι κεχρημένον εὐπαθέστερον, τὸν δὲ εὐπαθείαις εὐμενέστερον καὶ ἵλεων μᾶλλον ἀπειργάσατο. Τίς γε μὴν οὐκ εἶδεν, ὅτι δυοῖν ἐναντίων ἐπειδὰν θάτερον εἶδος ἐφαρμόζῃ πλείοσι, καὶ θάτερον ἐξ ἀνάγκης συμβήσεται; Οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος ἐναντίων ὄντων, εἰ τὸ λευκὸν ἀστείοις τε καὶ φαύλοις, καὶ τὸ μέλαν ἐξίσου δήπουθεν ἀμφοτέροις, οὐχὶ μόνοις προςέσται τοῖς ἑτέροις. Καὶ μὴν τό γε νήφειν καὶ τὸ μεθύειν ἐναντία· μετέχουσι δὲ τοῦ νήφειν, ὡς ὁ τῶν προτέρων λόγος, ἀγαθοί τε καὶ φαῦλοι, ὥστε καὶ τὸ μεθύειν ἑκατέρῳ τῶν εἰδῶν ἐφαρμόττει. Μεθυσθήσεται τοιγάρτοι καὶ ὁ ἀστεῖος, μηδὲν τῆς ἀρετῆς ἀποβαλών.

Sententiae antea propositae testes.

42. Εἰ δὲ ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ μὴ μόνον ταῖς ἐντέχνοις ἀποδείξεσιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀτέχνοις λεγομέναις χρηστέον, ὧν μία ἐστὶν ἡ διὰ τῶν μαρτυριῶν, πολλοὺς καὶ εὐδοκίμους μαρτυροῦντας παρεξόμεθα παῖδας ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων, οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ γράμμασι τὴν μαρτυρίαν σημαινομένους. Μυρίας γὰρ απο-

λελοίπασι συντάξεις, ἐπιγράψαντες περὶ μέθης, ἐν αἷς περὶ ψιλῆς αὐτὸ μόνον οἴνου χρήσεως σκοποῦσιν, οὐδὲν περὶ τῶν ληρεῖν εἰωθότων προσεξετάζοντες, ἀλλ' ὅσον τὸ παροινίας παραπέμψαντες εἶδος· ὥστε καὶ παρὰ τούτοις σαφέστατα ἀνωμολογῆσθαι, ὅτι τὸ μεθύειν ἦν τὸ οἰνοῦσθαι. Οἴνου δὲ σπάσαι πλείονος οὐκ ἂν εἴη χεῖρον ἐν καιρῷ σοφόν. Οὐ τοίνυν διαμαρτησόμεθα [*] λέγοντες, ὅτι μεθυσθήσεται. Ἐπεὶ δὲ οὐδεὶς καθ' αὑτὸν ἀγωνιζόμενος ἀναγράφεται νικῶν — εἰ δὲ ἀγωνίζεται σκιομαχεῖν μᾶλλον ἂν εἰκότως δόξαι —, ἀνάγκη καὶ τοὺς τὸ ἐναντίον κατασκευάζοντας λόγους εἰπεῖν, ἵνα δικαιοτάτη γενηθῇ κρίσις, μηδὲ ἑτέρου μέρους ἐξ ἐρήμου καταδικασθέντος. Ἔστι δὲ πρῶτος καὶ δυνατώτατος οὗτος, εἰ τῷ μεθύοντι οὐκ ἄν τις εὐλόγως λόγον ἀπόῤῥητον παρακατάθοιτο· οὐκ ἄρα μεθύει ὁ ἀστεῖος. Ἆρ' οὖν πρὶν ἢ τοὺς ἄλλους ἑξῆς συνείρειν, ἄμεινον καθ' ἕκαστον τῶν προτεινομένων ἀντιλέγειν, ἵνα μὴ μακρηγοροῦντες ἐπὶ πλεῖον διοχλεῖν δοκῶμεν. Φήσει δή τις ἐναντιούμενος, ὅτι κατὰ τὸν λεχθέντα λόγον ὁ σοφὸς οὔτε μελαγχολήσει ποτέ, οὔτε κοιμηθήσεται, οὔτε συνόλως ἀποθανεῖται· ᾧ δὲ μὴ συμβαίνει τι τοιοῦτον, ἄψυχόν ἐστιν ἢ θεῖον, ἄνθρωπος δὲ οὐκ ἂν εἴη τὸ παράπαν. Τὴν παραγωγὴν τοῦ λόγου μιμησάμενος, ἐφαρμόσει τὸν τρόπον τοῦτον τῷ μελαγχολῶντι, ἢ κοιμωμένῳ, ἢ ἀποθνήσκοντι. Οὐκ ἄν τις γὰρ εὐλόγως λόγον ἀπόῤῥητον τῷ τοιούτῳ παρακατάθοιτο, τῷ δὲ σοφῷ εὐλόγως· *οὐκ ἄρα* μελαγχολᾷ, οὔτε κοιμᾶται, οὔτε ἀποθνήσκει ὁ σοφός.

ΠΕΡΙ
ΜΕΘΗΣ.

DE
EBRIETATE
SEU DE
TEMULENTIA.

(Cf. Gen. 9, 20.)

[I, 357.]

Moyses vini usum aliis concedit, aliis non.

1. [*] Τὰ μὲν τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις εἰρημένα περὶ μέθης, ὡς οἷόν τε ἦν, ἐν τῇ πρὸ ταύτης ὑπεμνήσαμεν βίβλῳ. Νυνὶ δὲ ἐπισκεψώμεθα, τίνα τῷ πάντα μεγάλῳ καὶ σοφῷ νομοθέτῃ περὶ αὐτῆς δοκεῖ· πολλαχοῦ γὰρ τῆς νομοθεσίας οἴνου καὶ τοῦ γεννῶντος φυτοῦ τὸν οἶνον, ἀμπέλου, διαμέμνηται. Καὶ τοῖς μὲν ἐμπίνειν ἐπιτρέπει, τοῖς δ' οὐκ ἐφίησι· καὶ τοῖς αὐτοῖς ἔστιν ὅτε προστάττει τὰ ἐναντία οἴνῳ χρῆσθαί τε καὶ μή. Οὗτοι μὲν οὖν εἰ-

σιν οἱ τὴν μεγάλην εὐχὴν εὐξάμενοι, οἷς ἀκράτῳ χρῆσθαι ἀπείρηται, οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς. Οἱ δὲ προςφερόμενοι τὸν οἶνον, μυρίοι, μάλιστα τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παρ' αὐτῷ τεθαυμασμένων. Πρὶν δὲ περὶ τούτων ἄρξασθαι λέγειν, τὰ συντείνοντα πρὸς τὰς κατασκευὰς αὐτῶν ἀκριβωτέον. Ἔστι δέ, ὥς γ' οἶμαι, τάδε.

Varia, quae mero significantur. — Nuditas, cuius causae variae.

2. Σύμβολον τὸν ἄκρατον Μωϋσῆς οὐχ ἑνός, ἀλλὰ πλειόνων εἶναι νομίζει, τοῦ ληρεῖν καὶ παραπαίειν, ἀναισθησίας παντελοῦς, ἀπληστίας ἀκορέστου, καὶ δυςαρέστου εὐθυμίας, καὶ εὐφροσύνης τῆς τὰ ἄλλα περιεχούσης, καὶ πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐμφαινομένης γυμνότητος, ᾗ τὸν Νῶε [*] μεθυσθέντα φησὶ χρήσασθαι. Τὸν μὲν οὖν οἶνον λέγεται ταῦτα ἐργάζεσθαι. Μυρίοι δὲ καὶ τῶν οὐ προςαψαμένων ἀκράτου νήφειν ὑπολαμβάνοντες τοῖς ὁμοίοις ἁλίσκονται, καὶ ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὲν αὐτῶν ἀφραίνοντάς τε καὶ ληροῦντας, τοὺς δὲ ἀναισθησίᾳ παντελεῖ κατεσχημένους, τοὺς δὲ μηδέποτε πληρουμένους, ἀεὶ δὲ τῶν ἀνηνύτων διψῶντας, διὰ χηρείαν ἐπιστήμης· τοὺς δὲ ἔμπαλιν γανωμένους καὶ εὐφραινομένους· τοὺς δὲ τῷ ὄντι γυμνουμένους. Τοῦ μὲν οὖν ληρεῖν αἴτιον ἡ ἐπιζήμιος ἀπαιδευσία, λέγω δ' οὐ τὴν παιδείας ἀνεπιστημοσύνην, ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀλλοτρίωσιν· τοῦ δ' ἀναισθητεῖν ἡ ἐπίβουλος καὶ πηρὸς ἄγνοια· ἀπληστίας δὲ ἡ ἀργαλεωτάτη παθῶν ψυχῆς ἐπιθυμία· εὐφροσύνης δὲ κτῆσις ὁμοῦ καὶ χρῆσις ἀρετῆς. Γυμνότητος μέντοι πολλά, ἄγνοια τῶν ἐναντίων, ἀκακία καὶ ἀφέλεια ἠθῶν, ἀλήθεια ἡ τὰ τῶν συνεσκιασμένων πραγμάτων ἀνακαλυ-

πτήρια ἄγουσα δύναμις, τῇ μὲν ἀπαμφιάσασα ἀρετήν, τῇ δὲ κακίαν ἐν μέρει. Ἅμα μὲν γὰρ οὐχ οἷον ἀποδύσασθαι, ἀλλ' οὐδ' ἐνσκευάσασθαι ταύτας δυνατόν· ἐπειδὰν δέ τις ἀποῤῥίψῃ τὴν ἑτέραν, ἐξ ἀνάγκης τὴν ἐναντίαν ἀναλαβὼν ἐπαμφίσκεται. Ὥςπερ γὰρ ἡδονὴν καὶ ἀλγηδόνα φύσει μαχομένας, ὥς ὁ παλαιὸς λόγος, εἰς μίαν κορυφὴν συνάψας ὁ θεὸς ἑκατέρας αἴσθησιν οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, διαλλάττουσι δὲ χρόνοις ἐνειργάσατο, κατὰ τὴν φυγὴν τῆς ἑτέρας κάθοδον τῇ ἐναντίᾳ ψηφισάμενος· οὕτως ἀπὸ μιᾶς ῥίζης τοῦ ἡγεμονικοῦ τά τε ἀρετῆς καὶ κακίας διττὰ ἀνέδραμεν ἔρνη, μήτε βλαστάνοντα, μήτε καρποφοροῦντα ἐν τῷ αὐτῷ. Ὁπότε μὲν γὰρ φυλλοῤῥοεῖ καὶ ἀφαναίνεται θάτερον, ἄρχεται ἀναβλαστάνειν καὶ χλοηφορεῖν τὸ ἐναντίον, ὥς ὑπολαβεῖν, ὅτι ἑκάτερον τῇ θατέρου δυςχεραῖνον εὐπραγίᾳ στέλλεται. Δι' ἣν αἰτίαν φυσικωτάτην τὴν Ἰακὼβ ἔξοδον, εἴςοδον Ἡσαῦ παρίστησιν· „Ἐγένετο γάρ,“ φησίν, „ὅσον ἐξῆλθεν Ἰακώβ, ἧκεν Ἡσαῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.“ (Gen. 27, 30.) Μέχρι μὲν γὰρ ἐνσχολάζει καὶ ἐμπεριπατεῖ τῇ ψυχῇ φρόνησις, ὑπερόριος πᾶς ὁ ἀφροσύνης ἑταῖρος ἐκτετόξευται· ἐπειδὰν δὲ μετανάστῇ, γεγηθὼς κάτεισιν ἐκεῖνος, τῆς πολεμίου καὶ δυςμενοῦς, δι' ἣν ἠλαύνετο καὶ ἐφυγαδεύετο, μηκέτι τὸν αὐτὸν χῶρον οἰκούσης.

Morum ruditas prima delirandi et peccandi causa idemque quod prae mero deliratio.

3. Τὰ μὲν οὖν ὡςανεὶ προοίμια τῆς γραφῆς ἀρκούντως λέλεκται. Τὰς δ' ἀποδείξεις ἑκάστων προςαποδώσομεν, ἀπὸ τοῦ πρώτου πρῶτον ἀρξάμενοι διδάσκειν. Τὴν τοίνυν ἀπαιδευσίαν τοῦ [*] ληρεῖν καὶ ἁμαρτάνειν

αἰτίαν ἔφαμεν εἶναι, καθάπερ μυρίοις τῶν ἀφρόνων τὸν πολὺν ἄκρατον· ἀπαιδευσία γὰρ τῶν ψυχῆς ἁμαρτημάτων, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ ἀρχέκακον, ἀφ' ἧς ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ῥέουσιν αἱ τοῦ βίου πράξεις, πότιμον μὲν καὶ σωτήριον οὐδὲν οὐδενὶ νᾶμα ἐκδιδοῦσαι τὸ παράπαν, ἁλμυρὸν δὲ νόσου καὶ φθορᾶς τοῖς χρησαμένοις αἴτιον. Οὕτως γοῦν κατὰ ἀναγωγῶν καὶ ἀπαιδεύτων ὁ νομοθέτης φονᾷ, ὡς κατ' οὐδενὸς ἴσως ἑτέρου. Τεκμήριον δέ· τίνες εἰσὶν οἱ μὴ ἐπιτηδεύσει μᾶλλον ἢ φύσει σύμμαχοι παρά τε ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γένεσι τῶν ζώων; Ἀλλ' οὐδὲ μανεὶς ἑτέρους ἂν εἴποι τις ἢ τοὺς τοκέας εἶναι· κήδεται γὰρ ἀδιδάκτῳ τῇ φύσει τὸ πεποιηκὸς ἀεὶ τοῦ γενομένου, καὶ σωτηρίας αὐτοῦ καὶ διαμονῆς τῆς εἰς ἅπαν πρόνοιαν ἔχει.

Poenae gravissimae a Moyse in liberos rudes constitutae.

4. Τοὺς οὖν ἐκ φύσεως συναγωνιστὰς ὑπάρχοντας εἰς ἐχθρῶν μεταλθεῖν τάξιν ἐσπούδασε, κατηγόρους ἐπιστήσας τοὺς δεόντως ἂν συναγορεύσοντας, πατέρα καὶ μητέρα, ἵν' ὑφ' ὧν εἰκὸς ἦν σώζεσθαι μόνων, παραπόλλωνται. „Ἐὰν γάρ τινι," φησίν, „υἱὸς ᾖ ἀπειθὴς καὶ ἐρεθιστής, οὐχ ὑπακούων φωνῆς πατρὸς καὶ μητρός, καὶ παιδεύωσιν αὐτόν, καὶ μὴ εἰςακούῃ αὐτῶν· συλλαβόντες αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ ἐξάξουσιν εἰς τὴν γερουσίαν τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν πύλην τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ἐροῦσι τοῖς ἀνδράσι τῆς πόλεως αὐτῶν· Ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος ἀπειθεῖ καὶ ἐρεθίζει, καὶ οὐκ εἰςακούει τῆς φωνῆς ἡμῶν, συμβολοκοπῶν οἰνοφλυγεῖ. Καὶ λιθοβολήσουσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως, καὶ ἐξαρεῖς τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν." (Deut. 21, 18-21.) Οὐκοῦν

αἱ κατηγορίαι ἀριθμῷ τέτταρες· ἀπείθεια καὶ ἐρεθισμὸς καὶ συμβολῶν εἰσφορὰ καὶ μέθη. Μεγίστη δὲ ἡ τελευταία, παραύξην ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπειθείας λαβοῦσα· ἀρξαμένη γὰρ ἀφηνιάζειν ἡ ψυχὴ καὶ προελθοῦσα διὰ ἔριδος καὶ φιλονεικίας, ἐπὶ ὕστατον ὅρον ἔρχεται, μέθην, τὴν ἐκστάσεως καὶ παραφροσύνης αἰτίαν. Ἑκάστης δὲ τῶν κατηγοριῶν τὴν δύναμιν ἰδεῖν ἀναγκαῖον, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς πρώτης λαβόντας.

Ruditatis quatuor species: contumacia, protervitas (5), *symbolarum collatio* (6. 7), *pessima inter omnes temulentia* (8).

5. *Ἀνωμολόγηται τοίνυν περιφανῶς, ὅτι τὸ εἴκειν καὶ πειθαρχεῖν ἀρετῇ καλὸν καὶ συμφέρον, ὥστε τὸ ἀπειθεῖν ἔμπαλιν αἰσχρὸν καὶ οὐ μετρίως ἀλυσιτελές, τὸ δὲ δὴ καὶ ἐρεθίζειν ὑπερβολὴν πᾶσαν κεχώρηκε τοῦ δεινοῦ· ὁ γὰρ ἀπειθὴς τοῦ φιλέριδος ἧττον μοχθηρός ἐστιν, ὁ μὲν αὐτὸ μόνον τῶν προσταττομένων ἀλογῶν, ὁ δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐγχειρεῖν σπουδὴν πεποιημένος. Φέρε δὲ ὡς ἔχει τοῦτο θεασώμεθα. Νόμου κελεύοντος, εἰ τύχοι, τοὺς* [*] *γονεῖς τιμᾶν — ὁ μὴ τιμῶν ἀπειθής, ὁ δ' ἀτιμάζων φίλερις. Καὶ πάλιν τοῦ τὴν πατρίδα σώζειν ὄντος δικαίου — τὸν μὲν πρὸς αὐτὸ τοῦτο ὄκνῳ χρώμενον ἀπειθῆ, τὸν δ' ἔτι καὶ προδιδόναι διεγνωκότα δύσερων καὶ φιλόνεικον λεκτέον. Ὅ τε μὴ χαριζόμενός τισιν, ἐναντιούμενος δὲ τῷ φάσκοντι δεῖν ὠφελεῖν, ἀπειθεῖ· ὁ δὲ πρὸς τῷ μὴ χαρίζεσθαι καὶ ὅσα βλάβης ἐστὶν ἐμποιῶν, ἔριδι ἐπαιρόμενος, ἀνίατα ἐξαμαρτάνει. Καὶ μὴν ὅ γε ἱερουργίαις καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα πρὸς εὐσέβειαν ἀναφέρεται μὴ χρώμενος ἀπειθεῖ προστάξεσιν, ἃς ὁ νόμος εἴωθε*

περὶ τούτων προστάττειν· ἀνεριθίζει δὲ ὁ πρὸς τὸ ἐναντίον, ἀσέβειαν, ἀποκλίνας καὶ ἀθεότητος εἰςηγητής.

6. Οἷος ἦν ὁ φάσκων· „Τίς ἐστιν οὗ ὑπακούσομαι;“ καὶ πάλιν· „Οὐκ οἶδα τὸν κύριον.“ (Exod. 5, 2.) Διὰ μὲν οὖν τῆς προτέρας φωνῆς παρίστησιν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ θεῖον· διὰ δὲ τῆς ἔπειτα, ὅτι εἰ καὶ ἔστιν, ἀλλά τοι ἀγνοεῖται, ὅπερ ἐκ τοῦ μὴ προνοεῖν συνάγεται· εἰ γὰρ προενόει, καὶ ἂν ἐγινώσκετο. Συμβολάς γε μὴν καὶ ἐράνους φέρειν ἐπὶ μὲν τῇ τοῦ ἀρίστου κτήματος μετουσίᾳ, φρονήσεως, ἐπαινετὸν καὶ συμφέρον, ἕνεκα δὲ τῆς τοῦ ἀκροτάτου πάντων ἀφροσύνης, ἀλυσιτελές τε καὶ ψεκτόν. Αἱ μὲν οὖν πρὸς τὸ ἄριστον συμβολαί· πόθος ἀρετῆς, τῶν καλῶν ζῆλος, μελέται συνεχεῖς, ἀσκήσεις ἐπίπονοι, ἄτρυτοι καὶ ἀκμῆτες πόνοι. Αἱ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον· ἄνεσις, ῥᾳθυμία, τρυφή, θρύψις, παντελὴς ἐκδιαίτησις. Ἰδεῖν μέντοι καὶ τοὺς ἐπαποδυομένους πολυοινίᾳ καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν γυμναζομένους καὶ ἀθλοῦντας τοὺς ἐπ᾽ ἀπληστίᾳ γαστρὸς ἄθλους ἐστὶ συμβολὰς μὲν ὡς ἐπί τινι τῶν λυσιτελῶν εἰςφέροντας, ζημιουμένους δὲ πάντα, χρήματα, σώματα, ψυχάς· τὰ μὲν γὰρ εἰςφέροντες μειοῦσι τὴν οὐσίαν, τῶν δὲ σωμάτων διὰ τὸ ἁβροδίαιτον κατακλῶσι καὶ θρύπτουσι τὰς δυνάμεις, τὰς δὲ ψυχάς, ποταμοῦ χειμάῤῥου τρόπον ἀμετρίᾳ τροφῶν ἐπικλύζοντες, εἰς βυθὸν ἀναγκάζουσι δύεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὅσοι φέρουσιν ἐράνους ἐπὶ καθαιρέσει παιδείας, τὸ κυριώτατον τῶν ἐν αὐτοῖς ζημιοῦσι, διάνοιαν, ἀποκόπτοντες αὐτῆς τὰ σωτήρια, φρόνησιν καὶ σωφροσύνην, ἔτι δὲ ἀνδρίαν καὶ δικαιοσύνην. Διό μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸς ὀνόματι συνθέτῳ χρῆσθαι, τῷ „συμβολοκοπῶν“, πρὸς δήλωσιν ἐναργεστέραν τοῦ σημαινομένου,

διότι τὰ κατὰ ἀρετῆς ἐπιχειρήματα ὥςπερ τινὰς συμβολὰς καὶ ἐράνους εἰςφέροντες τιτρώσκουσι καὶ διαιροῦσι καὶ συγκόπτουσι μέχρι παντελοῦς φθορᾶς τὰς φιληκόους καὶ φιλομαθεῖς ψυχάς.

7. Ὁ μὲν οὖν σοφὸς Ἀβραὰμ ἐπανελθεῖν λέγεται „ἀπὸ τῆς κοπῆς τοῦ Χοδολλογόμορ καὶ τῶν βασιλέων τῶν μετ᾽ αὐτοῦ" (Gen. 14, 17), ὁ δὲ Ἀμαλὴκ ἔμπαλιν „τοῦ ἀσκητοῦ τὴν οὐραγίαν κόπτειν" (Deut. 25, 18), — ἀκολουθίᾳ φύσεως, ἐχθρὰ γὰρ [*] τὰ ἐναντία καὶ τὸν ἐπ᾽ ἀλλήλοις ὄλεθρον ἀεὶ μελετῶντα. Τὸν δὲ κομίζοντα τὰς συμβολὰς καὶ ταύτῃ μάλιστ᾽ ἄν τις αἰτιάσαιτο, ὅτι οὐ μόνον ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ συναδικεῖν ἔγνωκεν ἑτέροις, ἀξιῶν τὰ μὲν αὐτὸς εἰςηγεῖσθαι, τὰ δὲ εἰςηγουμένων ἄλλων ἀκροᾶσθαι, ὅπως καὶ φύσει καὶ μαθήσει διαμαρτάνων μηδεμίαν εἰς σωτηρίαν ὑπολείπηται χρηστὴν ἐλπίδα ἑαυτῷ, — καὶ ταῦτα νόμου διειρηκότος „μὴ γίνεσθαι μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ" (Exod. 32, 2)· τῷ γὰρ ὄντι πολύχουν μὲν καὶ πολυφορώτατον ἐν ἀνθρώπων ψυχαῖς τὸ κακόν, ἐσταλμένον δὲ καὶ σπάνιον τὸ ἀγαθόν· παραίνεσις αὖθις ὠφελιμωτάτη μὴ τοῖς πολλοῖς μεθ᾽ ὧν τὸ ἀδικεῖν, ἀλλ᾽ ὀλίγοις, μεθ᾽ ὧν τὸ δικαιοπραγεῖν, συμφέρεσθαι.

8. Τέταρτον καὶ μέγιστον τοίνυν ἔγκλημα ἦν τὸ μεθύειν, οὐκ ἀνειμένως, ἀλλὰ σφόδρα συντόνως· τὸ γὰρ οἰνοφλυγεῖν ἴσον ἐστὶ τῷ τὸ παραίτιον ἀφροσύνης φάρμακον, ἀπαιδευσίαν, ἐντύφεσθαι καὶ ἀνακαίεσθαι καὶ ἀναφλέγεσθαι, μηδέποτε σβεσθῆναι δυναμένην, ἀλλ᾽ ὅλην δι᾽ ὅλων ἀεὶ τὴν ψυχὴν ἐμπιπρῶσάν τε καὶ πυρπολοῦσαν. Εἰκότως οὖν ἕψεται δίκη, πάντα μοχθηρὸν τρόπον ἐκκαθαίρουσα διανοίας. Λέγεται γάρ· „ἐξαρεῖς τὸν πονη-

ρείων μὲν ἡ πειθαρχοῦσα πατρί, τρίτων δὲ ἡ τῇ μητρί.

Horum ordinum unus est φιλομήτωρ, inanibus quidem et impiis opinionibus ductus, et a Iothore repraesentatus. (10. 11.)

10. *Τῆς μὲν οὖν φιλομήτορος, ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις ὑπακουούσης καὶ κατὰ τὰς πολυτρόπους τοῦ βίου ζηλώσεις παντοδαπὰς μεταβαλλούσης ἰδέας, [*] Αἰγυπτίου Πρωτέως τὸν τρόπον, ὃς τῷ πάνθ' ὅσα ἐν τῷ παντὶ πεφυκέναι γίνεσθαι τὸ ἀληθὲς ἀδηλούμενον ἔσχεν εἶδος, τύπος ἐναργέστατος Ἰοθόρ, πλάσμα τύφου, πρὸς πόλιν καὶ πολιτείαν συγκλύδων καὶ μιγάδων ἀνθρώπων κεναῖς αἰωρουμένων δόξαις μάλιστα ἁρμόττων. Μωϋσέως γὰρ τοῦ σοφοῦ τὸν λεὼν ἅπαντα τῆς ψυχῆς πρὸς εὐσέβειαν καὶ τιμὴν θεοῦ μετακαλοῦντος καὶ τάς γε προστάξεις καὶ τοὺς ἱερωτάτους νόμους ἀναδιδάσκοντος — φησὶ γάρ, ὅτι „ἐπειδὰν γένηται αὐτοῖς ἀντιλογία καὶ ἔλθωσι πρός με, διακρινῶ ἕκαστον, καὶ συμβιβάσω τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ“ (Exod. 18, 16) — παρελθὼν ὁ δοκησίσοφος Ἰοθόρ, τῶν μὲν θείων ἀμύητος ἀγαθῶν, τοῖς δὲ ἀνθρωπίνοις καὶ φθαρτοῖς μάλιστ' ἐνωμιληκώς, δημαγωγεῖ καὶ νόμους ἐναντίους τοῖς τῆς φύσεως ἀναγράφει, πρὸς τὸ δοκεῖν ἀφορῶν, ἐκείνων ἀναφερομένων πρὸς τὸ εἶναι. Καίτοι καὶ τοῦτον ἐλεήσας, καὶ οἰκτισάμενος τοῦ πολλοῦ πλάνου, μεταδιδάσκειν οἴεται δεῖν καὶ ἀναπείθειν, ἀποστῆναι μὲν τῶν κενῶν δοξῶν, ἀκολουθῆσαι δὲ παγίως τῷ ἀληθεῖ. „Ἐξάραντες“ γάρ, φησίν, „ἡμεῖς“ καὶ ἀποκόψαντες τῆς διανοίας τὸν κενὸν τῦφον „μετανιστάμεθα εἰς τὸν ἐπιστήμης τόπον, ὃν χρη-*

σμοῖς καὶ ὁμολογίαις θείαις λαμβάνομεν. Ἴθι δὴ μεθ' ἡμῶν καὶ εὖ σοὶ ποιήσομεν." (Num. 10, 29.) Ἀποβαλεῖς μὲν γὰρ τὴν βλαβερωτάτην δόκησιν, κτήσῃ δὲ τὴν ὠφελιμωτάτην ἀλήθειαν. Ἀλλὰ γὰρ τὰ τοιαῦτα κατεπασθεὶς ἀλογήσει τῶν εἰρημένων καὶ ἐπιστήμῃ μὲν οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἕψεται, ἀναχωρήσει δὲ καὶ ἀναδραμεῖται πρὸς τὸν ἴδιον καὶ κενὸν τῦφον, λέγεται γάρ, ὅτι εἶπε πρὸς αὐτόν· „Οὐ πορεύσομαι, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου καὶ τὴν γενεάν μου" (ibid. v. 30), τουτέστι τὴν συγγενῆ ψευδοδοξοῦσαν ἀπιστίαν, ἐπειδὴ τὴν ἀληθεύουσαν ἀνδράσι φίλην πίστιν οὐκ ἔμαθε.

11. Καὶ γὰρ ὅταν ἐπίδειξιν εὐσεβείας βουλόμενος ποιήσασθαι λέγῃ· „Νῦν ἔγνων, ὅτι μέγας κύριος παρὰ πάντας τοὺς θεούς" (Exod. 18, 11), ἀσέβειαν παρὰ δικάζειν ἐπισταμένοις ἀνδράσιν ἑαυτοῦ κατηγορεῖ. Φήσουσι γὰρ αὐτῷ· Νῦν ἔγνως, ἀνόσιε, πρότερον δ' οὐκ ἠπίστασο τὸ μέγεθος τοῦ παντὸς ἡγεμόνος; ἦν γάρ τι πρεσβύτερον θεοῦ ᾧ προεντετύχηκας, ἢ τοῖς ἐκγόνοις οὐχ αἱ τῶν γονέων ἀρεταὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἅπαξ ἁπάντων γνώριμοι; τοῦ δὲ παντὸς οὐκ ἄρα ἀρχηγέτης ὁ κτίστης καὶ πατὴρ αὐτοῦ; ὥστ' εἰ νῦν ἐγνωκέναι φῂς σύ, οὐδὲ νῦν ἔγνωκας, ὅτι οὐκ ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς. Ἐλέγχῃ δ' οὐδὲν ἧττον ἐπιμορφάζων, ὅταν συγκρίνῃς τὰ ἀσύγκριτα, καὶ λέγῃς παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὄντος ἐγνωκέναι· εἰ γὰρ ᾔδεις ἀληθείᾳ τὸ ὄν, οὐδένα ἂν τῶν ἄλλων ὑπέλαβες εἶναι θεὸν αὐτεξούσιον. Ὥσπερ γὰρ ἀνατείλας ὁ ἥλιος ἀποκρύπτει [*] τοὺς ἀστέρας, τῶν ἡμετέρων ὄψεων ἀθρόον τὸ ἑαυτοῦ καταχέας φέγγος, οὕτως, ὅταν τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι ἀμιγεῖς καὶ καθαρώταται καὶ τηλαυγέσταται τοῦ φωσφόρου θεοῦ

νοηταὶ ἐναστράψωσιν αὐγαί, κατιδεῖν οὐδὲν ἕτερον δύναται· ἐπιλάμψασα γὰρ ἡ τοῦ ὄντος ἐπιστήμη πάντα περιαυγάζει, ὡς καὶ τοῖς λαμπροτάτοις ἐξ ἑαυτῶν εἶναι δοκοῦσιν ἐπισκοτεῖν. Θεοῖς οὖν τοῖς ψευδωνύμοις οὐκ ἂν πιστὸν ἀληθῆ θεὸν συγκρίνειν ὑπέμεινεν, εἴπερ ἀψευδῶς ἐγίνωσκεν αὐτόν· ἀλλ᾽ ἡ ἀνεπιστημοσύνη τοῦ ἑνὸς τὴν ἐπὶ πολλοῖς ὡς ὑπάρχουσι, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ οὖσι, δόξαν εἰργάσατο.

Eiusdem generis est Laban, antiquiora prius, recentiora posterius in usum adhibenda censens, quum potius a recentioribus ad antiquiora, a iuvenilibus studiis ad perfectiora sit progrediendum. (12. 13.)

12. Τῆς αὐτῆς προαιρέσεώς ἐστι πᾶς, ὅτῳ τὰ μὲν ψυχῆς ἀπέγνωσται, τὰ δὲ περὶ σῶμα καὶ τὰ ἐκτὸς χρώμασι καὶ σχήμασι πεποικιλμένα πρὸς ἀπάτην αἰσθήσεως εὐπαραγώγου θαυμάζεται. Καλεῖ δὲ τὸν τοιοῦτον ὁ νομοθέτης Λάβαν, ὃς τοὺς ἀληθεῖς τῆς φύσεως νόμους οὐ κατιδὼν ψευδογραφεῖ τοὺς παρὰ ἀνθρώποις, φάσκων· „Οὐκ ἔστιν οὕτως ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, δοῦναι τὴν νεωτέραν πρὶν ἢ τὴν πρεσβυτέραν.“ (Gen. 29, 26.) Οὗτος μὲν γὰρ τὴν ἐν χρόνοις τάξιν φυλάττειν οἴεται δεῖν, τὰ πρεσβύτερα πρότερα, καὶ τὰ νεώτερα αὖθις εἰς κοινωνίαν ἄγεσθαι δικαιῶν. Ὁ δὲ σοφίας ἀσκητής, εἰδὼς καὶ φύσεις ἀχρόνους ὑπαρχούσας, ἐφίεται καὶ νεωτέρων προτέρων, καὶ πρεσβυτέρων ὑστέρων. Ἔχει δὲ καὶ τὸν ἠθοποιὸν λόγον ἑαυτῷ συνᾴδοντα· τοῖς γὰρ ἀσκηταῖς ἀνάγκη πρότερον ἐντυχεῖν τῇ νεωτέρᾳ παιδείᾳ, ἵνα τῆς τελειοτέρας αὖθις ἀπόνασθαι βεβαίως δυνηθῶσι. Παρ᾽ ὃ καὶ μέχρι νῦν οἱ καλοκἀγαθίας ἐρασταὶ οὐ πρότερον

ἐπὶ τὰς τῆς πρεσβυτέρας ἀφικνοῦνται θύρας φιλοσοφίας, πρὶν ἢ ταῖς νεωτέραις ἐντυχεῖν γραμματικῇ καὶ γεωμετρίᾳ καὶ τῇ συμπάσῃ τῶν ἐγκυκλίων μουσικῇ· αὗται γὰρ σοφίαν τοῖς ἀδόλως καὶ καθαρῶς μνωμένοις ἀεὶ προξενοῦσιν. Ὁ δ᾽ ἀντισοφίζεται, βουλόμενος τὴν πρεσβυτέραν ἡμᾶς ἀγαγέσθαι προτέραν, οὐχ ἵνα βεβαίως ἔχωμεν, ἀλλ᾽ ἵνα τοῖς τῆς νεωτέρας φίλτροις δελεασθέντες αὖθις τὸν ἐπ᾽ ἐκείνῃ πόθον ἐκλύσωμεν.

13. Καὶ σχεδὸν τοῦτο συνέβη, πολλοῖς τῶν ἀνοδίᾳ πρὸς παιδείαν χρησαμένων· ἔτι γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπ᾽ αὐτῶν σπαργάνων πρὸς τελειότατον ἐπιτήδευμα, φιλοσοφίαν, ἐλθόντες, ἀμύητοι τῶν ἐγκυκλίων εἰς ἅπαν οὐ δικαιώσαντες γενέσθαι, ὀψὲ καὶ μόλις αὐτῶν ἅψασθαι διενοήθησαν, καὶ ἔπειτα, ὑπὸ τῆς μείζονος καὶ πρεσβυτέρας ἐπὶ τὴν τῶν ἐλαττόνων καὶ νεωτέρων θέαν καταβάντες, ἐνεγήρασαν αὐτοῖς, ὡς μηκέτ᾽ ἀντιδραμεῖν ὅθεν ὥρμησαν ἰσχῦσαι. Διὰ τοῦτο οἶμαί φησι· „Συντέλεσον τὰ ἕβδομα ταύτης“ (Gen. 29, 27), ἴσον τῷ· [*] Μὴ ἀτελεύτητον ἔστω σοι τὸ τῆς ψυχῆς ἀγαθόν, ἀλλ᾽ ὅρον ἐχέτω καὶ πέρας, ἵνα καὶ τῇ νεωτέρᾳ τάξει τῶν ἀγαθῶν ἐντύχῃς, ἣν σώματος κάλλος καὶ δόξα καὶ πλοῦτος καὶ τὰ ὁμοιότροπα κεκλήρωται. Ὁ δὲ συντελέσειν μὲν οὐχ ὑπισχνεῖται, „ἀναπληρώσειν“ (ibid. v. 28) δὲ αὐτὴν ὁμολογεῖ, τουτέστι μηδέποτ᾽ ἐπιλείψειν τὰ πρὸς αὔξησιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτῆς ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ περιέσεσθαι, κἂν μυρία τὰ ἀντισπῶντα καὶ ἀνθέλκοντα ᾖ. Πάνυ δ᾽ ἐκδήλως τὸ τὰ ἔθη γυναιξὶ μᾶλλον ἢ ἀνδράσιν ἐπιτηδεύεσθαι δοκεῖ μοι παρίστασθαι διὰ τῶν Ῥαχὴλ τῆς μόνα τὰ αἰσθητὰ θαυμαζούσης λόγων, φησὶ γὰρ πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτῆς· „Μὴ βαρέως φέρε, κύριε,

οὐ δύναμαι ἀναστῆναι ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ κατ᾽ ἐθισμὸν τῶν γυναικῶν μοί ἐστιν.“ (Gen. 31, 35.) Οὐκοῦν γυναικῶν ἴδιον τὸ ἔθεσι πείθεσθαι, καὶ γὰρ τῷ ὄντι ἀσθενεστέρας καὶ θηλυτέρας ψυχῆς τὸ ἔθος· ἀνδρῶν γάρ τοι ἡ φύσις καὶ ἐῤῥωμένου καὶ ἄῤῥενος ὡς ἀληθῶς λογισμοῦ ἕπεσθαι φύσει.

Rachel et Sara sibi oppositae, illa mulierum consuetudinem sequens, haec relinquens.

14. Καταπέπληγμαι δὲ τὸ ἀψευδὲς τῆς ψυχῆς τῆς ἐν τοῖς ἑαυτῆς διαλόγοις ὁμολογούσης, ὅτι οὐ δύναται τῶν φαινομένων ἀγαθῶν κατεξαναστῆναι, ἀλλ᾽ ἕκαστον αὐτῶν τέθηπε καὶ τιμᾷ, καὶ μονονοὐχ ἑαυτῆς προκέκρικεν. Ἐπεὶ τίς ἡμῶν ἀντιστατεῖ πλούτῳ; τίς δὲ πρὸς δόξαν κονίεται; τίς δὲ τιμῆς ἢ ἀρχῆς καταπεφρόνηκε σχεδὸν τῶν ἔτι φυρομένων ἐν κεναῖς δόξαις; Οὐδὲ εἷς τὸ παράπαν. Ἀλλ᾽ ἕως μὲν οὐδὲν τούτων πάρεστιν, ὑψηγοροῦμεν ὡς ὀλιγοδείας ἑταῖροι, τὸν αὐταρκέστατον καὶ δικαιότατον καὶ ἐλευθέροις καὶ εὐγενέσιν ἁρμόττοντα περιποιούσης βίον. Ἐπειδὰν δέ τινος τῶν εἰρημένων ἐλπὶς ἢ ἐλπίδος αὐτὸ μόνον αὖρα βραχεῖα καταπνεύσῃ, διελεγχόμεθα· ὑπείκοντες γὰρ εὐθὺς ἐνδίδομεν, καὶ ἀντιβῆναι καὶ ἀντισχεῖν οὐ δυνάμεθα, προδοθέντες δὲ ὑπὸ τῶν φίλων αἰσθήσεων ὅλην τὴν ψυχῆς συμμαχίαν ἐκλείπομεν καὶ οὐκέτι λανθάνοντες, ἀλλ᾽ ἤδη φανερῶς αὐτομολοῦμεν. Καὶ μήποτ᾽ εἰκότως· ἔτι γὰρ ἡμῖν ἔθη τὰ γυναικῶν ἐπιπεπόλακεν, οὔπω δυνηθεῖσι τὰ μὲν ἐκνίψασθαι, πρὸς δὲ τὴν ἀνδρωνῖτιν μεταδραμεῖν ἑστίαν, καθάπερ λόγος ἔχει τὴν φιλάρετον διάνοιαν, ὄνομα Σάῤῥαν. Αὕτη γὰρ εἰσάγεται διὰ τῶν χρησμῶν „τὰ γυναι-

κεῖα πάντ' ἐκλιποῦσα" (Gen. 18, 11), ἡνίκα τὸ αὐτομαθὲς γένος ὠδίνειν καὶ ἀποτίκτειν ἔμελλεν, ἐπίκλησιν Ἰσαάκ. Λέγεται δὲ καὶ ἀμήτωρ γενέσθαι, τὴν ἐκ πατρός, οὐ πρὸς μητρὸς αὐτὸ μόνον κληρωσαμένη συγγένειαν, θήλεος γενεᾶς ἀμέτοχος. Εἶπε γάρ πού τις· „Καὶ γὰρ ἀληθῶς [*] ἀδελφή μού ἐστιν ἐκ πατρός, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρός" (Gen. 20, 12) — οὐ γὰρ ἐξ ὕλης τῆς αἰσθητοῦ συνισταμένης ἀεὶ καὶ λυομένης, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν καὶ τιθηνὴν τῶν ποιητῶν ἔφασαν οἷς πρώτοις σοφίας ἀνεβλάστησεν ἔρνος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πάντων αἰτίου καὶ πατρός. Αὕτη μὲν οὖν ὑπερκύψασα τὸν σωματοειδῆ πάντα κόσμον ὑπὸ τῆς ἐν θεῷ χαρᾶς γανωθεῖσα γέλωτα τὰς ἀνθρώπων θήσεται σπουδάς, ὅσαι περὶ τῶν κατὰ πόλεμον ἢ κατ' εἰρήνην πραγμάτων εἰσίν.

Alter filiorum ordo neglecta matre patrem veretur.

15. Ἡμεῖς δή, ἔτι ὑπὸ τῆς ἀνάνδρου καὶ γυναικώδους συνηθείας τῆς περὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθητὰ νικώμενοι, τῶν φανέντων οὐδενὸς κατεξαναστῆναι δυνάμεθα, πρὸς πάντων δὲ καὶ τῶν ἐπιτυχόντων οἱ μὲν ἄκοντες, οἱ δὲ καὶ ἑκόντες ἑλκόμεθα. Καὶ ἂν τὸ στῖφος ἡμῶν τοῖς τοῦ πατρὸς ἐπιτάγμασιν ἀδυνατοῦν ὑπηρετεῖν ἁλίσκηται, σύμμαχον οὐδὲν ἧττον ἕξει τὴν μητέρα, παιδείαν μέσην, τὰ νομιζόμενα καὶ δοκοῦντα εἶναι δίκαια γράφουσαν κατὰ πόλεις καὶ ἄλλα ἄλλοις νομοθετοῦσαν. Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τῶν μητρῴων ὑπερορῶντες περιέχονται παντὶ σθένει τῶν πατρῴων, οὓς καὶ τῆς μεγίστης τιμῆς, ἱερωσύνης, ὁ ὀρθὸς λόγος ἠξίωσε. Καὶ ἐὰν τὰς πράξεις αὐτῶν διέλθωμεν, ἐφ' αἷς τὸ γέρας τοῦτο εὕραντο, χλεύην ἴσως παρὰ πολλοῖς ὀφλήσομεν τοῖς

ταῖς προχείροις φαντασίαις ἀπατωμένοις, τὰς δὲ ἀφανεῖς καὶ συνεσκιασμένας δυνάμεις οὐ κατανοοῦσιν· οἱ γὰρ εὐχὰς καὶ θυσίας καὶ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ ἱερὸν ἁγιστείαν ἐγχειρισθέντες εἰσὶ — τὸ παραδοξότατον — ἀνδροφόνοι, ἀδελφοκτόνοι, τῶν οἰκειοτάτων καὶ φιλτάτων σωμάτων αὐτόχειρες, οὓς ἐχρῆν καθαροὺς καὶ ἐκ καθαρῶν, μηδενὸς ἄγους προςαψαμένους ἑκουσίου μὲν, ἄπαγε, ἀλλὰ μηδ' ἀκουσίου χειροτονεῖσθαι. Λέγεται γάρ· „Ἀποκτείνατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὑτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὑτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἔγγιστα αὑτοῦ. Καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Λευΐ, καθ' ἃ ἐλάλησε Μωϋσῆς. Καὶ ἔπεσον ἐκ τοῦ λαοῦ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τριςχιλίους ἄνδρας." (Exod. 32, 27 ss.) Καὶ τοὺς τοσαύτην ἀνῃρηκότας πληθὺν ἐπαινεῖ φάσκων· „Ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ἕκαστος σήμερον κυρίῳ ἐν τῷ υἱῷ ἢ τῷ ἀδελφῷ, δοθῆναι ἐφ' ὑμᾶς εὐλογίαν."

Sunt ii quidem homicidae, Levitarum instar, sed nihil nisi carnem a mente resecant, rebus divinis potius studentes, quapropter a Deo praemiis maximis ornantur, pace et sacerdotio. (16-18.)

16. Τί οὖν λεκτέον, ἢ ὅτι οἱ τοιοῦτοι τοῖς μὲν κοινοῖς ἀνθρώπων ἔθεσιν ἁλίσκονται, κατήγορον ἔχοντες τὴν πολιτευομένην καὶ δημαγωγὸν μητέρα, συνήθειαν, ταῖς δὲ τῆς φύσεως διασῴζονται, συμμάχῳ χρώμενοι ὀρθῷ λόγῳ, τῷ πατρί; καὶ γὰρ οὐδ', ὥςπερ νομίζουσί τινες, ἀνθρώπους ἀναιροῦσιν οἱ ἱερεῖς, ζῷα λογικὰ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶτα, ἀλλ' ὅσα οἰκεῖα καὶ φίλα τῇ σαρκὶ ἀποκόπτουσι τῆς διανοίας ἑαυτῶν, [*] εὐπρεπὲς εἶναι νομίζοντες τοῖς θεραπευταῖς τοῦ μόνου σοφοῦ γε-

νησομένοις, πάντων ὅσα γένεσιν εἴληχεν ἀλλοτριοῦσθαι, καὶ πᾶσιν ὡς ἐχθροῖς καὶ δυσμενεστάτοις προςφέρεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ „ἀδελφόν“, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ψυχῆς ἀδελφὸν σῶμα ἀποκτενοῦμεν, τουτέστι τοῦ φιλαρέτου καὶ θείου τὸ φιλοπαθὲς καὶ θνητὸν διαζεύξομεν. Ἀποκτενοῦμεν καὶ τὸν „πλησίον“ πάλιν, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν χορὸν *αἰσθήσεων*· οὗτος γὰρ ψυχῆς ἐστιν ὁμοῦ οἰκεῖος καὶ δυςμενής, δελέατα καὶ παγίδας ἐπ᾽ αὐτὸ τιθείς, ἵνα, τοῖς ἐπιῤῥέουσιν αἰσθητοῖς κατακλυζομένη, μηδέποτε πρὸς οὐρανὸν ἀνακύψῃ εἰς τὸ τὰς καλὰς καὶ θεοειδεῖς φύσεις ἀσπάσασθαι. Ἀποκτενοῦμεν καὶ „τὸν ἔγγιστα“· ὁ δὲ ἐγγυτάτω διανοίας ὁ κατὰ προφορὰν ἐστι λόγος, εὐλόγοις καὶ εἰκόσι καὶ πιθανότησι δόξας ψευδεῖς ἐντιθείς, ἐπ᾽ ὀλέθρῳ τοῦ κρατίστου κτήματος, ἀληθείας.

17. Διὰ τί οὖν οὐχὶ καὶ τοῦτον σοφιστὴν ὄντα καὶ μιαρὸν ἀμυνούμεθα, τὸν ἁρμόττοντα αὐτῷ καταψηφισάμενοι θάνατον, ἡσυχίαν — λόγου γὰρ ἡσυχία θάνατος —, ἵνα μηκέτ᾽ ἐνσοφιστεύοντες ὁ νοῦς μεθέλκηται, δύνηται δὲ ἀπηλλαγμένος πάντως τῶν κατὰ τὸ „ἀδελφὸν“ σῶμα ἡδονῶν, τῶν κατὰ τὰς „πλησίον“ καὶ ἀγχιθύρους αἰσθήσεις γοητειῶν, τῶν κατὰ τὸν „ἔγγιστα“ λόγον σοφιστειῶν ἐλεύθερος καὶ ἄφετος ἐαθεὶς καθαρῶς τοῖς νοητοῖς ἅπασιν ἐπιβάλλειν; Οὗτός ἐστιν ὁ „λέγων τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρί“, τοῖς θνητοῖς γονεῦσιν· „Οὐχ ἑώρακα ὑμᾶς,“ ἀφ᾽ οὗ τὰ θεῖα εἶδον —, ὁ „μὴ γνωρίζων τοὺς υἱούς“, ἀφ᾽ οὗ γνώριμος σοφίας ἐγένετο, ὁ „ἀπογινώσκων τοὺς ἀδελφούς“ (Deut. 33, 9), ἀφ᾽ οὗ μὴ ἀπεγνώσθη παρὰ θεῷ, ἀλλὰ σωτηρίας ἠξιώθη παντελοῦς. Οὗτός ἐστιν ὁ „τὸν σειρομάστην λαβὼν“

(Num. 25, 8), τουτέστιν ὁ μαστεύσας καὶ ἀναζητήσας τὰ τῆς φθαρτῆς γενέσεως, ἧς ἐν σιτίοις καὶ ποτοῖς τὸ εὔδαιμον τεθησαύρισται, καὶ „εἰς τὴν κάμινον", ὥς φησι Μωϋσῆς, „εἰςελθών", τὸν καιόμενον καὶ φλεγόμενον ὑπερβολαῖς ἀδικημάτων καὶ μηδέποτε σβεσθῆναι δυνάμενον ἀνθρώπων βίον, καὶ ἔπειτα ἰσχύσας καὶ τὴν „γυναῖκα διὰ τῆς μήτρας ἀνατεμεῖν", ὅτι αἰτία τοῦ γεννᾶν ἔδοξεν εἶναι πάσχουσα πρὸς ἀλήθειαν μᾶλλον ἢ δρῶσα, καὶ πάντα „ἄνθρωπον" καὶ λογισμὸν τὸν ἐπακολουθήσαντα τῇδε τῇ δόξῃ τῇ τοῦ *μόνου* τῶν γινομένων αἰτίου θεοῦ περιαπτούσῃ πάθη ταῖς οὐσίαις *).

18. Ἆρ' οὐχὶ καὶ οὗτος ἀνδροφόνος παρὰ πολλοῖς ἂν εἶναι νομισθείη, τοῖς [*] πρὸς γυναικῶν ἔθεσιν ἁλισκόμενος; Ἀλλὰ παρά γε θεῷ τῷ πανηγεμόνι καὶ πατρὶ μυρίων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων καὶ ἀναφαιρέτων ἄθλων ἀξιωθήσεται. Τὰ δ' ἆθλα μεγάλα καὶ ἀδελφά, εἰρήνη καὶ ἱερωσύνη· τό τε γὰρ τὴν ἐν τῷ σπουδαζομένῳ παρὰ πολλοῖς ἀνθρώποις βίῳ δυςάλωτον στρατείαν καὶ τὸν ἐν ψυχῇ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐμφύλιον πόλεμον καταλῦσαι δυνηθέντα, εἰρήνην βεβαιώσασθαι, μέγα καὶ λαμπρόν· τό τε ἔργον μηδὲν ἄλλο, μὴ πλοῦτον, μὴ δόξαν, μὴ τιμήν, μὴ ἀρχήν, μὴ κάλλος, μὴ ἰσχύν, μὴ ὅσα σώματος πλεονεκτήματα, μηδ' αὖ γῆν ἢ οὐρανὸν ἢ τὸν σύμπαντα κόσμον, ἀλλὰ τὸ πρεσβύτατον τῶν *ἄθλων*, τὸν πρὸς ἀλήθειαν θεραπείας καὶ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς ἄξιον ὄντα μόνον, τῆς ἱερωσύνης λαβεῖν τάξιν, θαυμαστὸν καὶ περιμάχητον. Ἀδελφὰ δ' ἔφην τὰ ἆθλα οὐκ ἄπο σκοποῦ, ἀλλ' εἰδώς

---

*) Mang. hic conicit: θεοῦ περιαπτούσῃ ἔργα παθηταῖς οὐσίαις.

ὅτι οὔτ᾽ ἂν ὁ ἱερεὺς γένοιτο πρὸς ἀλήθειαν ἔτι τὴν ἀνθρωπίνην καὶ θνητὴν στρατευόμενος στρατείαν, ἐν ᾗ ταγματαρχοῦσιν αἱ κεναὶ δόξαι, οὐδ᾽ ἂν εἰρηνικὸς ἀνὴρ μὴ τὸ μόνον ἀμέτοχον πολέμου καὶ τὴν αἰώνιον εἰρήνην ἄγων ἀψευδῶς καὶ ἁπλῶς θεραπεύων.

Tertius filiorum ordo utrique parenti infensus, rebus et divinis et humanis adversans, — civitatum pestes.

19. Τοιοῦτοι μὲν εἰσιν οἱ τὸν πατέρα καὶ τὰ τοῦ πατρὸς τιμῶντες, μητρὸς δὲ καὶ τῶν ἐκείνης ἥκιστα φροντίζοντες. Τὸν δ᾽ ἀμφοτέροις πολεμωθέντα τοῖς γονεῦσι διασυνίστησιν εἰςαγαγὼν λέγοντα· „Οὐκ οἶδα τὸν κύριον, τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστέλλω.“ (Exod. 5, 2.) Οὗτος γὰρ ἔοικε καὶ τοῖς πρὸς θεὸν ὀρθῷ λόγῳ βραβευομένοις καὶ τοῖς πρὸς γένεσιν παιδείᾳ βεβαιουμένοις ἐναντιοῦσθαι, καὶ συγχεῖν πάντα διὰ πάντων. Εἰσὶ δὲ καὶ ἔτι νῦν — οὔπω γὰρ τὸ ἀνθρώπων γένος τὴν ἄκρατον κακίαν ἐκαθήρατο — μήτε τῶν εἰς εὐσέβειαν μήτε τῶν εἰς κοινωνίαν μηδὲν ἁπλῶς δρᾶν ἐγνωκότες, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἀσεβείας μὲν καὶ ἀθεότητος ἑταῖροι, πρὸς δὲ τοὺς ὁμοίους ἄπιστοι. Καὶ περινοστοῦσιν αἱ μέγισται τῶν πόλεων κῆρες οὗτοι, τὰ ἴδια καὶ τὰ κοινὰ ὑπὸ φιλοπραγμοσύνης διέποντες, μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀνατρέποντες, οὓς ἐχρῆν ὥςπερ μεγάλην νόσον, λιμὸν ἢ λοιμὸν ἤ τι κακὸν ἄλλο θεήλατον εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἀποτρέπεσθαι· φθοραὶ γὰρ οὗτοι μεγάλαι τοῖς ἐντυχοῦσι. Παρ᾽ ὃ καὶ Μωϋσῆς τὸν ὄλεθρον αὐτῶν ᾄδει, πρὸς τῆς ἰδίου συμμαχίας ἁλόντων καὶ ὥςπερ τρικυμίαις ταῖς ἰδίαις δόξαις ἐγκαταποθέντων.

Quartus ordo et institutiones humanas et rectam rationem colit.

20. Λέγωμεν τοίνυν ἑξῆς καὶ περὶ τῶν τούτοις μὲν ἐχθρῶν, παιδείαν δὲ καὶ ὀρθὸν λόγον ἐκτετιμηκότων, ὧν ἦσαν οἱ τῶν ἑτέρων γονέων προςκείμενοι τῇ ἀρετῇ [*] ἡμιτελεῖς χορευταί. Οὗτοι νῦν καὶ νόμων, οὓς ὁ πατήρ, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἔθηκεν, ἄριστοι φύλακες, καὶ ἐθῶν πιστοὶ ταμίαι, ἅπερ ἡ παιδεία, μήτηρ αὐτῶν, εἰςηγήσατο· ἐδιδάχθησαν δὲ ὑπὸ μὲν ὀρθοῦ λόγου, πατρός, τὸν πατέρα τῶν ὅλων τιμᾶν, ὑπὸ δὲ παιδείας, τῆς μητρός, τῶν θέσει καὶ νομιζομένων παρὰ πᾶσιν εἶναι δικαίων μὴ ὀλιγωρεῖν. Ἡνίκα γοῦν ὁ ἀσκητὴς Ἰακὼβ καὶ τοὺς ἀρετῆς ἄθλους διαθλῶν ἔμελλεν ἀκοὰς ὀφθαλμῶν ἀντιδιδόναι, καὶ λόγους ἔργων, καὶ προκοπὰς τελειότητος, τοῦ φιλοδώρου θεοῦ βουληθέντος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνομματῶσαι, ἵνα ταῦτ᾽ ἐναργῶς ἴδῃ ἃ πρότερον ἀκοῇ παρελάμβανε, — πιστοτέρα γὰρ ὄψις ὤτων —, ὑπήχησαν οἱ χρησμοί· „Οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραὴλ ἔσται σου ὄνομα, ὅτι ἴσχυσας μετὰ θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατῶς." (Gen. 32, 28.) Ἰακὼβ μὲν οὖν μαθήσεως καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξηρτημένων δυνάμεων, Ἰσραὴλ δὲ τελειότητος, ὅρασιν γὰρ θεοῦ μηνύει τὸ ὄνομα· τελειότερον δὲ τί ἂν εἴη τῶν ἐν ἀρεταῖς, ἢ τὸ ὄντως ὂν ἰδεῖν; Ὁ δὴ κατιδὼν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο παρ᾽ ἀμφοτέροις ἀνωμολόγηται τοῖς γονεῦσιν εὐδόκιμος, ἰσχὺν μὲν τὴν ἐν θεῷ, δύναμιν δὲ τὴν παρὰ ἀνθρώποις εὑράμενος. Εὖ μοι δοκεῖ καὶ ἐν Παροιμίαις (Prov. 3, 4) εἰρῆσθαι· „Προνοοῦντων καλὰ ἐνώπιον κυρίου καὶ ἀνθρώπων," ἐπειδὰν δι᾽ ἀμφοτέρων παντελὴς

ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ περιγίνεται· διδαχθεὶς γὰρ „φυλάσσειν νόμους“ (ib. 4, 3 ss.) πατρὸς καὶ „μὴ ἀθετεῖσθαι θεσμοὺς μητρὸς“ θαῤῥήσεις ἐπισεμνυνόμενος εἰπεῖν· „Υἱὸς γὰρ ἐγενόμην καὶ ἐγὼ πατρὶ ὑπήκοος καὶ ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ μητρός.“

Apparatus templi imago utriusque, et externae et internae, perfectionis.

21. Ἀλλ᾽ οὐκ ἔμελλες, εἴποιμ᾽ ἂν αὐτῷ, στέργεσθαι, φυλάττων μὲν τὰ παρὰ γεννητοῖς καθεστῶτα νόμιμα διὰ πόθον κοινωνίας, φυλάττων δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἀγεννήτου θεσμοὺς δι᾽ εὐσεβείας ἔρωτα καὶ ζῆλον; Τοιγάρτοι καὶ θεοπρόπος Μωϋσῆς διὰ τῆς τῶν κατὰ τὸν νεὼν δημιουργίας ἱερῶν τὴν ἐν ἀμφοτέροις τελειότητα διαδείξει· οὐ γὰρ ἀπερισκέπτως ἡμῖν τὴν κιβωτὸν ἔνθοθέν τε καὶ ἔξωθεν χρυσῷ περιαμπίσχει, οὐδὲ στολὰς τῷ ἀρχιερεῖ διττὰς ἀναδίδωσιν, οὐδὲ βωμοὺς δύο, τὸν μὲν ἔξω πρὸς τὰ ἱερεῖα, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐπιθυμιᾶν ἔνδον, δημιουργεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος διὰ συμβόλων τούτων τὰς καθ᾽ ἑκάτερον εἶδος ἀρετὰς παραστῆσαι. Τὸν γὰρ σοφὸν καὶ ἐν τοῖς κατὰ ψυχὴν ἔνδον ἀοράτοις καὶ ἐν τοῖς ἔξω περιφαινομένοις δεῖ τῇ παντὸς τιμιωτέρᾳ χρυσοῦ φρονήσει κεκοσμῆσθαι, καὶ ὁπότε μὲν τῶν ἀνθρωπείων σπουδασμάτων ὑποκεχώρηκε, τὸ ὂν θεραπεύων μόνον, τὴν ἀποίκιλον ἀληθείας ἐνδύεσθαι στολήν, ἧς [*] οὐδὲν ἐφάψεται θνητόν — καὶ γάρ ἐστι λινῆς ὕλης ἐξ οὐδενὸς τῶν πεφυκότων ἀποθνήσκειν γεννωμένης —, ὁπότε δὲ μέτεισι πρὸς πολιτείαν, τὴν μὲν ἔνδον ἀποτίθεσθαι, ποικιλωτάτην δὲ καὶ ὀφθῆναι θαυμασιωτάτην ἑτέραν ἀναλαμβάνειν· πολύτροπος γὰρ ὢν ὁ βίος ποικιλωτάτης δεῖται τῆς σοφίας

τοῦ πηδάλιον σχήσοντος κυβερνήτου. Οὗτος κατὰ μὲν τὸν περιφανῆ βωμὸν ἢ βίον καὶ δορᾶς καὶ σαρκῶν καὶ αἵματος καὶ πάντων ὅσα περὶ σῶμα δόξει πολλὴν ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὡς μὴ μυρίοις ἀπέχθοιτο κρίνουσιν ἀγαθὰ μετὰ τὰ ψυχῆς δευτερείοις τετιμημένα τὰ περὶ σῶμα, κατὰ δὲ τὸν ἔνδον πᾶσιν ἀναίμοις, ἀσάρκοις, ἀσωμάτοις, τοῖς ἐκ λογισμοῦ μόνοις χρήσεται, ἃ λιβανωτῷ καὶ τοῖς ἐπιθυμιωμένοις ἀπεικάζεται· ὡς γὰρ ταῦτα ῥῖνας, ἐκεῖνα τὸν ψυχῆς ἅπαντα χῶρον εὐωδίας ἀναπίμπλησι.

Sapientia una, disciplinae multae.

22. Χρὴ μέντοι μηδὲ τοῦτ' ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ σοφία, τέχνη τεχνῶν οὖσα, δοκεῖ μὲν ταῖς διαφόροις ὕλαις ἐναλλάττεσθαι, τὸ δὲ αὑτῆς ἀληθὲς εἶδος ἄτρεπτον ἐμφαίνει τοῖς ὀξυδορκοῦσι καὶ μὴ τῷ περικεχυμένῳ τῆς οὐσίας ὄγκῳ μεθελκομένοις, ἀλλὰ τὸν ἐνεσφραγισμένον ὑπὸ τῆς τέχνης αὐτῆς χαρακτῆρα διορῶσι. Τὸν ἀνδριαντοποιὸν Φειδίαν ἐκεῖνον καὶ χαλκὸν λαβόντα φασὶ καὶ ἐλέφαντα καὶ χρυσὸν καὶ ἄλλας διαφόρους ὕλας ἀνδριάντας ἀπεργάσασθαι, καὶ ἐν ἅπασι τούτοις μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνσημήνασθαι τέχνην, ὡς μὴ μόνον ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ λίαν ἰδιώτας τὸν δημιουργὸν ἀπὸ τῶν δημιουργηθέντων γνωρίσαι. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν διδύμων ἡ φύσις χρησαμένη τῷ αὐτῷ πολλάκις χαρακτῆρι παρὰ μικρὸν ἀπαραλλάκτους ὁμοιότητας ἐτύπωσε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τελεία τέχνη, μίμημα καὶ ἀπεικόνισμα φύσεως οὖσα, ὅταν διαφόρους ὕλας παραλάβῃ, σχηματίζει καὶ ἐνσφραγίζεται τὴν αὐτὴν ἁπάσας ἰδέαν, ὡς ταύτῃ μάλιστα συγγενῆ καὶ ἀδελφὰ καὶ δίδυμα τὰ δημιουργηθέντα γενέσθαι. Τὸ αὐτὸν οὖν καὶ ἡ ἐν τῷ σοφῷ δύναμις ἐπιδεί-

ξεται· πραγματευομένη γὰρ τὰ περὶ τοῦ ὄντος εὐσέβεια καὶ ὁσιότης ὀνομάζεται, τὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸν φυσιολογία, μετεωρολογικὴ δὲ τὰ περὶ τὸν ἀέρα, καὶ ὅσα κατὰ τὰς τροπὰς αὐτοῦ καὶ μεταβολὰς ἔν τε ταῖς ὁλοσχερέσιν ἐτησίοις ὥραις καὶ ταῖς ἐν μέρει κατά τε μηνῶν καὶ ἡμερῶν περιόδους πέφυκε συνίστασθαι, ἠθικὴ δὲ τὰ πρὸς ἀνθρωπίνων ἐπανόρθωσιν ἠθῶν, ἧς ἰδέαι πολιτική τε ἡ πρὸς πόλιν, καὶ ἡ πρὸς οἰκίαν ἐπιμέλεια, οἰκονομική, συμποτική [*] τε ἡ περὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς εὐωχίας· ἔτι δ᾽ αὖ ἡ μὲν περὶ ἀνθρώπων ἐπιστασίαν βασιλική, ἡ δὲ περὶ προστάξεις καὶ ἀπαγορεύσεις νομοθετική. Πάντα γὰρ ταῦτα ὁ πολύφημος ὡς ἀληθῶς καὶ πολυώνυμος σοφὸς κεχώρηκεν, εὐσέβειαν, ὁσιότητα, φυσιολογίαν, μετεωρολογίαν, ἠθοποιΐαν, πολιτείαν, οἰκονομίαν, βασιλικήν, νομοθετικήν, ἄλλας μυρίας δυνάμεις, καὶ ἐν ἁπάσαις ἓν εἶδος καὶ τὸ αὐτὸν ἔχων ὀφθήσεται.

Filii parentibus obsecuti nominatim appellati.

23. Διειλεγμένοι δὲ περὶ τῶν ἐν τοῖς ἐκγόνοις τεττάρων τάξεων οὐκ ἂν οὐδὲ ἐκεῖνο παρίδοιμεν, ὃ γένοιτ᾽ ἂν τῆς διαιρέσεως καὶ τομῆς τῶν κεφαλαίων ἐναργεστάτη πίστις. Τοῦ γὰρ μετεωρισθέντος καὶ φυσηθέντος ὑπ᾽ ἀνοίας παιδὸς οἱ γονεῖς τὸν τρόπον τοῦτον κατηγόρησαν εἰπόντες· „Ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος" (Deut. 21, 20), δεικνύντες τὸν ἀπειθῆ καὶ ἀπαυχενίζοντα. Διὰ γὰρ τῆς δείξεως τῆς „οὗτος" ἐμφαίνουσιν, ὅτι καὶ ἑτέρους ἐγέννησαν, τοὺς μὲν τῷ ἑτέρῳ, τοὺς δ᾽ ἀμφοτέροις καταπειθεῖς· λογισμοὺς εὐφυεῖς, ὧν παράδειγμα Ῥουβίμ· φιληκόους καὶ φιλομαθεῖς ἑτέρους, ὧν ἐστι Συμεών, ἀκοὴ

ἀπολιπεῖν ὁ νοῦς, ὅταν θεοφορηθεὶς πρὸς αὐτῷ τῷ ὄντι γένηται, καταθεώμενος τὰς ἀσωμάτους ἰδέας. „Λαβὼν γὰρ Μωϋσῆς," φησί (Exod. 33, 7), „τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν ἔπηξεν ἔξω τῆς παρεμβολῆς," καὶ οὐ πλησίον, ἀλλὰ πόῤῥωτάτω καὶ „μακρὰν ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς". Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι σοφὸς μέτοικος καὶ μετανάστης ἐστὶν ἀπὸ πολέμου πρὸς εἰρήνην, καὶ ἀπὸ τοῦ θνητοῦ καὶ πεφυρμένου στρατοπέδου πρὸς τὸν ἀπόλεμον καὶ εἰρηναῖον λογικῶν καὶ εὐδαιμόνων ψυχῶν βίον θεῖον.

26. Λέγει δὲ καὶ ἑτέρωθι, ὅτι „ἐπειδὰν ἐξέλθω τὴν πόλιν, ἐκπετάσω τὰς χεῖρας πρὸς τὸν κύριον, καὶ αἱ φωναὶ παύσονται" (Exod. 9, 29). Μὴ νομίσῃς δὲ τὸν διαλεγόμενον ἄνθρωπον εἶναι, τὸ ψυχῆς καὶ σώματος ὕφασμα ἢ πλέγμα ἢ κρᾶμα ἢ ὅ τί ποτε χρὴ καλεῖν τουτὶ τὸ σύνθετον ζῶον, ἀλλὰ νοῦν εἰλικρινέστατον καὶ καθαρώτατον, ὃς ἐν μὲν τῇ πόλει τοῦ σώματος καὶ θνητοῦ βίου περιεχόμενος ἔσταλται καὶ συνείληπται, καὶ ὥςπερ ἐν δεσμωτηρίῳ καθειργμένος μηδὲ ἐλευθέρου δύνασθαι σπᾶν ἀέρος ἄντικρυς ὁμολογεῖ, ἐπειδὰν δὲ ἐξέλθῃ τὴν πόλιν ταύτην, καθάπερ πόδας καὶ χεῖρας οἱ δεσμῶται, τὰς ἐννοίας [*] αὐτὸς καὶ διανοήσεις λυθεὶς ἀφέτοις καὶ ἀπελευθεριαζούσαις χρήσεται ταῖς ἐνεργείαις, ὡς τὰς ἐπικελεύσεις τῶν παθῶν εὐθὺς ἐπισχεθῆναι. Ἦ οὐχ ἡδονῆς μὲν ἀνατεταμέναι αἱ ἐκβοήσεις, δι' ὧν τὰ ἑαυτῇ φίλα εἴωθε προστάττειν; ἐπιθυμίας δὲ ἄῤῥητος ἡ φωνὴ χαλεπὰς ἀπειλὰς κατὰ τῶν μὴ ὑπηρετούντων ἀπειλούσης; καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου πολύηχος καὶ μεγαλόφωνός τις ἡ γῆρυς; Ἀλλὰ γὰρ οὐδ', εἰ μυρίοις στόμασι καὶ γλώτταις ἕκαστον τῶν παθῶν τῷ κατὰ τοὺς ποιητὰς λεγομένῳ χρήσαιτο ὁμάδῳ, τὰς τοῦ τελείου δύναιτ' ἂν ἀκοὰς συγ-

χέαι, μεταληλυθότος ἤδη καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις πόλιν μηκέτ᾽ οἰκεῖν ἐγνωκότος.

27. Φαμένου δὴ τοῦ πεπονθότος, ὅτι ἐν τῷ σωματικῷ στρατοπέδῳ τὰς τοῦ πολέμου φωνὰς εἶναι πάσας συμβέβηκε, τῆς εἰρήνῃ φίλης ἡσυχίας μακρὰν ἀπεληλαμένης, ὁ ἱερὸς συναινεῖ λόγος. Οὐ γὰρ λέγει μὴ εἶναι πολέμου φωνήν, ἀλλὰ μὴ τοιαύτην, ὁποίαν ἔνιοι νομίζουσιν ἢ νενικηκότων ἢ κεκρατημένων, ἀλλ᾽ ἥτις ἂν γένοιτο βεβαρημένων καὶ πεπιεσμένων οἴνῳ· τὸ γὰρ „Οὐκ ἔστι φωνὴ ἐξαρχόντων κατ᾽ ἰσχὺν“ ἴσον ἐστὶ τῷ περιγεγενημένων τῷ πολέμῳ, ἰσχὺς γὰρ τοῦ κρατεῖν αἴτιον. Οὕτως τὸν σοφὸν Ἀβραὰμ μετὰ τὴν τῶν ἐννέα καθαίρεσιν βασιλέων, παθῶν μὲν τεττάρων, πέντε δὲ αἰσθητικῶν δυνάμεων, αἳ παρὰ φύσιν ἐκινοῦντο, εἰςάγει τὸν εὐχαριστικὸν ὕμνον ἐξάρχοντα καὶ φάσκοντα ταυτί· „Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτῆρος ὑποδήματος λήψομαι ἀπὸ πάντων τῶν σῶν.“ (Gen. 14, 22 s.) Δείκνυσι δέ, ὥς γ᾽ ἐμοὶ δοκεῖ, τὸ γεγονὸς πᾶν, οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, πνεῦμα, ζῶα ὁμοῦ καὶ φυτά. Ἑκάστῳ γὰρ αὐτῶν ὁ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας πρὸς θεὸν τείνας καὶ παρ᾽ αὐτοῦ μόνου τὰς ὠφελείας ἐπελπίζων δεόντως ἂν εἴποι· Οὐδενὸς λήψομαι τῶν σῶν, — οὐ παρ᾽ ἡλίου τὸ μεθημερινόν, οὐ παρὰ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὸ νυκτὶ φέγγος, οὐ παρ᾽ ἀέρος καὶ νεφελῶν ὑετούς, οὐ παρὰ ὕδατος καὶ γῆς ποτὰ καὶ σιτία, οὐ παρὰ ὀφθαλμῶν τὸ ὁρᾶν, οὐ τὸ ἀκούειν παρὰ ὤτων, οὐ παρὰ μυκτήρων ὀσμάς, οὐ παρ᾽ ἐνστομίου χυλοῦ τὸ γεύεσθαι, οὐ παρὰ γλώττης τὸ λέγειν, οὐ παρὰ χειρῶν τὸ διδόναι καὶ λαμβάνειν, οὐ τὸ προσέρχεσθαι καὶ ἐξα-

ναχωρεῖν παρὰ ποδῶν, οὐκ ἀναπνοὴν παρὰ πνεύμονος, οὐ πέψιν παρ᾽ ἥπατος, οὐ παρὰ τῶν ἄλλων σπλάγχνων τὰς καθ᾽ ἕκαστον οἰκείους ἐνεργείας, οὐ παρὰ δένδρων καὶ σπαρτῶν τοὺς ἐτησίους καρπούς, — ἀλλὰ πάντα παρὰ τοῦ μόνου σοφοῦ, τὰς αὑτοῦ χαριστηρίους δυνάμεις πάντη τείνοντος καὶ διὰ τούτων ὠφελοῦντος.

28. Ὁ μὲν οὖν τοῦ ὄντος [*] ὁρατικὸς τὸν αἴτιον ἐπιστάμενος τὰ ὧν ἐστιν αἴτιος δεύτερα μετ᾽ ἐκεῖνον τετίμηκεν, ὁμολογῶν ἀκολακεύτως τὰ προσόντα αὐτοῖς. Ἡ δὲ ὁμολογία δικαιοτάτη· Παρ᾽ ὑμῶν μὲν οὐδέν, παρὰ δὲ τοῦ θεοῦ λήψομαι, οὗ τὰ πάντα κτήματα· δι᾽ ὑμῶν δὲ ἴσως, ὄργανα γὰρ ὑπηρετήσοντα ταῖς ἀθανάτοις αὐτοῦ χάρισι γεγένησθε. Ὁ δὲ ἀπερίσκεπτος διάνοιαν τυφλωθείς, ᾗ τὸ ὂν μόνῃ καταληπτόν ἐστιν, αὐτῇ μὲν οὐδαμῇ οὐδαμῶς οἶδε, τὰ δὲ ἐν κόσμῳ σώματα αἰσθήσεσι ταῖς ἑαυτοῦ, ἃ δὴ πάντων ἐνόμισε γινομένων αἴτια. Παρ᾽ ὃ καὶ θεοπλαστεῖν ἀρξάμενος ἀγαλμάτων καὶ ξοάνων καὶ ἄλλων μυρίων ἀφιδρυμάτων ὕλαις διαφόροις τετεχνιτευμένων κατέπλησε τὴν οἰκουμένην, γραφεῦσι καὶ πλάσταις, οὓς ὑπερορίους ὁ νομοθέτης τῆς κατ᾽ αὐτὸν πολιτείας ἤλασεν, ἆθλά τε μεγάλα καὶ τιμὰς ὑπερβαλλούσας ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ ψηφισάμενος κατειργάσατο τὸ ἐναντίον οὗ προσεδόκησεν, ἀντὶ ὁσιότητος ἀσέβειαν — τὸ γὰρ πολύθεον ἐν ταῖς τῶν ἀφρόνων ψυχαῖς ἀθεότης, καὶ θεοῦ τιμῆς ἀλογοῦσιν οἱ τὰ θνητὰ θειώσαντες· — οἷς οὐκ ἐξήρκεσεν ἡλίου καὶ σελήνης, εἰ δὲ ἠβούλοντο, καὶ γῆς ἁπάσης καὶ παντὸς ὕδατος εἰκόνας διαπλάσασθαι, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ἀλόγοις ζώοις καὶ φυτοῖς τῆς τῶν ἀφθάρτων τιμῆς μετέδοσαν. Ὁ δὲ τούτοις ἐπιτιμῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἐξάρχων ἐδείχθη.

Hunc Deum, iactantiae ultorem, sapientiae largitorem, carmine celebrat etiam Moyses.

29. *Καὶ Μωϋσῆς μέντοι κατὰ ταῦτα, ἐπειδὰν ἴδῃ τὸν „βασιλέα τῆς Αἰγύπτου“* (Exod. 14, 7), *τὸν ὑπέραυχον νοῦν, „σὺν τοῖς ἑξακοσίοις ἅρμασι,“ ταῖς τοῦ ὀργανικοῦ σώματος ἓξ κινήσεσιν ἡρμοσμέναις, „τοῖς ἐπιβεβηκόσι τριστάταις,“ οἵ, μηδενὸς τῶν κατὰ γένεσιν πεφυκότος ἑστάναι, τὴν περὶ πάντων οἴονται δεῖν ὡς ἂν παγίως ἱδρυμένων καὶ μηδεμίαν δεχομένων μεταβολὴν ἀποφαίνεσθαι, δίκην ἀξίαν τῆς ἀσεβείας ὑποσχόντα, καὶ τὸν ἀσκητικὸν ἔμπαλιν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πολεμίων ἐκφυγόντα καὶ ἀνὰ κράτος ἀπροσδοκήτως διασωθέντα, τὸν δίκαιον καὶ ἀληθῆ βραβευτὴν ὑμνεῖ θεόν, τὰ πρεπωδέστατα καὶ οἰκειότατα ταῖς συντυχίαις ἐξάρχων ᾄσματα, διότι „ἵππον καὶ ἀναβάτην ῥίψας εἰς θάλασσαν“* (Exod. 15, 4), *τὸν ἐποχούμενον νοῦν ταῖς τοῦ τετράποδος καὶ ἀφηνιαστοῦ πάθους ἀλόγοις ὁρμαῖς ἀφανίσας, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἐγένετο τῆς ὁρατικῆς ψυχῆς, ὡς χαρίσασθαι παντελῆ σωτηρίαν αὐτῇ. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τοῦ φρέατος ἐξάρχει, οὐκέτι μόνον ἐπὶ καθαιρέσει τῶν παθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ τὸ κάλλιστον κτημάτων, σοφίαν ἀνανταγώνιστον, ἰσχῦσαι λαβεῖν, ἣν ἀπεικάζει φρέατι· βαθεῖα γάρ, καὶ οὐκ ἐπιπόλαιος, γλυκὺ ἀναδιδοῦσα νᾶμα, καλοκἀγαθίας* [*] *διψώσαις ψυχαῖς ἀναγκαιότατον ὁμοῦ καὶ ἥδιστον ποτόν. Ἰδιώτῃ δὲ οὐδενὶ παιδείας ἐφεῖται τοῦτο τὸ φρέαρ ὀρύττειν, μόνοις δὲ βασιλεῦσιν, ἥ φησιν· „Ἐλατόμησαν αὐτὸ βασιλεῖς.“* (Num. 21, 16-18.) *Μεγάλων γὰρ ἡγεμόνων ἀναζητῆσαι καὶ κατεργάσασθαι σοφίαν, οὐχὶ τῶν ὅπλοις γῆν καὶ θάλατταν*

καὶ εὐαρμοστίας μέγα τεκμήριον τὸ προσαγηοχέναι τὸ δῶρον τῷ θεῷ. Τοῦτο δέ ἐστι τιμῆσαι πρεπόντως τὸ ὂν διὰ τοῦ σαφέστατα ὡμολογηκέναι, ὅτι δῶρόν ἐστιν αὐτοῦ τόδε τὸ πᾶν. Λέγει γὰρ φυσικώτατα· „Ἀνὴρ ὃ εὗρε, τοῦτο προσήνεγκε δῶρον.“ (Num. 31, 50.) Ἕκαστος δὲ ἡμῶν γενόμενος εὐθὺς εὑρίσκει τὸ μέγα δῶρον θεοῦ τὸν παντελῆ κόσμον, αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἀρίστοις μέλεσιν ὅρεσιν ἐχαρίσατο.

Miseri sunt, qui affectibus dediti, ut vino ebriosi, sibi ipsi insaniam consciscunt.

31. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν μέρει δωρεαί, ἃς θεῷ τε [*] δοῦναι καὶ λαβεῖν ἀνθρώποις ἐμπρεπές. Αὗται δὲ ἂν εἶεν ἀρεταὶ καὶ αἱ κατ᾽ αὐτὰς ἐνέργειαι, ὧν τὴν εὕρεσιν σχεδὸν ἄχρονον οὖσαν διὰ τὸ ὑπερβάλλον τοῦ χαριζομένου τάχος, ἐν οἷς εἴωθε δωρεῖσθαι, πᾶς καταπέπληκται, καὶ ὅτῳ μηδὲν μέγα τῶν ἄλλων ὑπείληπται. Διὸ καὶ πυνθάνεται· „Τί τοῦτο, ὃ ταχὺ εὗρες, ὦ τέκνον;“ (Gen. 27, 20) τεθαυμακὼς τῆς σπουδαίας διαθέσεως τὴν ὀξύτητα. Ὁ δὲ εὖ παθὼν εὐθυβόλως ἀποκρίνεται· „Ἃ παρέδωκε κύριος ὁ θεός.“ Παραδόσεις γὰρ καὶ ὑφηγήσεις βραδεῖαι μὲν αἱ δι᾽ ἀνθρώπων, ὀξύνται δὲ αἱ διὰ θεοῦ, φθάνουσαι καὶ τὴν ὀξυτάτου χρόνου κίνησιν. Οἱ μὲν οὖν κατ᾽ ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἔξαρχοι καὶ ἡγεμόνες τοῦ τὸν ἐπινίκιον καὶ εὐχαριστικὸν ὕμνον ᾄδοντος χοροῦ οἱ λεχθέντες εἰσίν· οἱ δὲ κατὰ τροπὴν καὶ ἀσθένειαν τοῦ τὸν ἐφ᾽ ἥτταις θρῆνον σφαδάζοντες ἑταῖροι, οὓς οὐ καχίζειν μᾶλλον ἢ οἰκτίζεσθαι χρή, καθάπερ τοὺς τὰ σώματα ἐκ φύσεως ἐπικήρως ἔχοντας, οἷς καὶ ἡ τυχοῦσα νόσου πρόφασις μέγα ἐμπόδιον πρὸς τὸ σώζεσθαι. Ἔνιοι

ὑπηγμένων, ἀλλὰ τῶν ψυχῆς δυνάμεσι τὸν πολύτροπον αὐτῆς καὶ μιγάδα καὶ πεφορημένον ὄχλον κατηγωνισμένων.

Item aperte confitendum, hoc rerum universum esse donum Dei, qui etiam singularia dona, virtutes, hominibus largitur.

30. Τούτων φοιτητὰς καὶ γνωρίμους εἶναι συμβέβηκε τοὺς λέγοντας· „Οἱ παῖδές σου εἰλήφασι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀνδρῶν τῶν πολεμιστῶν τῶν μεθ᾽ ἡμῶν· οὐ διαπεφώνηκεν ἀπ᾽ αὐτῶν οὐδὲ εἷς, προςαγήοχε τὸ δῶρον κυρίῳ ἀνήρ, ὃ εὗρεν.“ (Num. 31, 49 s.) Ἐοίκασι γὰρ καὶ οὗτοι πάλιν ἐπινίκιον ᾆσμα ἐξάρχειν, τελείων καὶ ἡγεμονικῶν δυνάμεων ἐφιέμενοι· τὸν γὰρ συντιθέντα τὸ κεφάλαιον καὶ πλεῖστον ἀριθμὸν τῶν κατ᾽ ἀνδρείαν λόγων φασὶ λαβεῖν, οὓς ἐκ φύσεως εἶναι πολεμικοὺς συμβέβηκε, δυσὶν ἀντιτεταγμένους τέλεσιν, ἑνὶ μέν, οὗ ἡ δυςθήρατος ἀφηγεῖται δειλία, ἑτέρου δέ, οὗ ἡ ἀρειμάνιος θρασύτης — ἀμφότεραι δὲ γνώμης ἀγαθῆς ἀμέτοχοι. Παγκάλως δὲ εἴρηται τὸ μηδένα διαπεφωνηκέναι, πρὸς ὁλοκλήρου καὶ παντελοῦς μετουσίαν ἀνδρείας. Καθάπερ λύρα καὶ πᾶν μουσικῆς ὄργανον ἐκμελές, καὶ ἂν εἷς *αὐτὸ* μόνον ἀπῳδὸς ᾖ φθόγγος, ἡρμοσμένον δέ, ὅταν μιᾷ πλήξει συνηχῶσι, τὴν αὐτὴν συμφωνίαν ἀποτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ψυχῆς ὄργανον ἀσύμφωνον μέν, ὅταν ἢ θράσει σφόδρα ἐπιτεινόμενον πρὸς τὸ ὀξύτατον βιάζηται, ἢ δειλίᾳ πλέον τοῦ μετρίου ἀνιέμενον πρὸς τὸ βαρύτατον χαλᾶται, σύμφωνον δέ, ὅταν οἱ τῆς ἀνδρείας καὶ πάσης ἀρετῆς τόνοι πάντες ἀνακραθέντες ἓν εὐάρμοστον ἀπογεννήσωσι μέλος. Τῆς δὲ συμφωνίας

καὶ εὐαρμοστίας μέγα τεκμήριον τὸ προσαγηοχέναι τὸ δῶρον τῷ θεῷ. Τοῦτο δέ ἐστι τιμῆσαι πρεπόντως τὸ ὂν διὰ τοῦ σαφέστατα ὡμολογηκέναι, ὅτι δῶρόν ἐστιν αὐτοῦ τόδε τὸ πᾶν. Λέγει γὰρ φυσικώτατα· „Ἀνὴρ ὃ εὗρε, τοῦτο προσήνεγκε δῶρον.“ (Num. 31, 50.) Ἕκαστος δὲ ἡμῶν γενόμενος εὐθὺς εὑρίσκει τὸ μέγα δῶρον θεοῦ τὸν παντελῆ κόσμον, αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἀρίστοις μέλεσιν ὅρεσιν ἐχαρίσατο.

Miseri sunt, qui affectibus dediti, ut vino ebriosi, sibi ipsi insaniam consciscunt.

31. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν μέρει δωρεαί, ἃς θεῷ τε [*] δοῦναι καὶ λαβεῖν ἀνθρώποις ἐμπρεπές. Αὗται δὲ ἂν εἶεν ἀρεταὶ καὶ αἱ κατ᾽ αὐτὰς ἐνέργειαι, ὧν τὴν εὕρεσιν σχεδὸν ἄχρονον οὖσαν διὰ τὸ ὑπερβάλλον τοῦ χαριζομένου τάχος, ἐν οἷς εἴωθε δωρεῖσθαι, πᾶς καταπέπληκται, καὶ ὅτῳ μηδὲν μέγα τῶν ἄλλων ὑπείληπται. Διὸ καὶ πυνθάνεται· „Τί τοῦτο, ὃ ταχὺ εὗρες, ὦ τέκνον;“ (Gen. 27, 20) τεθαυμακὼς τῆς σπουδαίας διαθέσεως τὴν ὀξύτητα. Ὁ δὲ εὖ παθὼν εὐθυβόλως ἀποκρίνεται· „Ἃ παρέδωκε κύριος ὁ θεός.“ Παραδόσεις γὰρ καὶ ὑφηγήσεις βραδεῖαι μὲν αἱ δι᾽ ἀνθρώπων, ὀξύταται δὲ αἱ διὰ θεοῦ, φθάνουσαι καὶ τὴν ὀξυτάτου χρόνου κίνησιν. Οἱ μὲν οὖν κατ᾽ ἰσχὺν καὶ δύναμιν ἔξαρχοι καὶ ἡγεμόνες τοῦ τὸν ἐπινίκιον καὶ εὐχαριστικὸν ὕμνον ᾄδοντος χοροῦ οἱ λεχθέντες εἰσίν· οἱ δὲ κατὰ τροπὴν καὶ ἀσθένειαν τοῦ τὸν ἐφ᾽ ἥτταις θρῆνον σφαδάζοντες ἑταῖροι, οὓς οὐ κακίζειν μᾶλλον ἢ οἰκτίζεσθαι χρή, καθάπερ τοὺς τὰ σώματα ἐκ φύσεως ἐπικήρως ἔχοντας, οἷς καὶ ἡ τυχοῦσα νόσου πρόφασις μέγα ἐμπόδιον πρὸς τὸ σώζεσθαι. Ἔνιοι

δὲ οὐ τῷ μαλθακωτέροις τοῖς ψυχῆς κεχρῆσθαι τόνοις ἀνέπεσον ἄκοντες, ὑπ᾽ ἐῤῥωμενεστέρας τῶν ἀντιπάλων ἰσχύος πιεσθέντες, ἀλλὰ μιμούμενοι τοὺς ἐθελοδούλους ἑκόντες ἑαυτοὺς πικροῖς δεσπόταις ὑπέῤῥιψαν, γένος ὄντες ἐλεύθεροι. Διὸ μὴ δυνάμενοι πεπρᾶσθαι τὸ παραλογώτατον αὐτοὶ δεσπότας ὠνούμενοι προσεκτῶντο, τὸ αὐτὸ δρῶντες τοῖς ἐμφορουμένοις ἀπλήστως πρὸς μέθην οἴνου· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι γνώμῃ τὸν ἄκρατον, οὐ βιασθέντες, προςφέρονται, ὥςτε καὶ γνώμῃ τὸ μὲν νηφάλιον ἐκτέμνουσι τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ παράληρον αἱροῦνται. „Φωνὴν" γάρ, φησίν, „ἐξαρχόντων ὑπ᾽ οἴνου ἐγὼ ἀκούω" (Exod. 32, 17. 18), τουτέστιν, οὐκ ἀκούσιον ἐνδεδειγμένων μανίαν, ἀλλ᾽ ἑκουσίῳ φρενοβλαβείᾳ βεβλαμμένων.

Ora Deum, ne unquam hortator fias ad pocula, i. e. in via praecedas ad ruditatem ducente.

32. Πᾶς δὲ ὁ συνεγγίζων τῇ παρεμβολῇ „τὸν μόσχον ὁρᾷ καὶ τοὺς χορούς", ἢ καὶ αὐτὸς διασυνίστησι. Τύφῳ γὰρ καὶ τοῖς τύφου χορευταῖς ἐντυγχάνομεν, ὅσοι πλησίον ἵστασθαι τοῦ σωματικοῦ στρατοπέδου διανοούμεθα γνώμῃ, ἐπεὶ ταῖς φιλοθεάμοσι καὶ τὰ ἀσώματα ὁρᾶν γλιχομένοις, ἅτε ἀτυφίας οὖσιν ἀσκηταῖς, ποῤῥωτάτω τοῦ σώματος ἔθος διοικίζεσθαι. Εὔχου δὴ τῷ θεῷ, μηδέποτε ἔξαρχος οἴνου γενέσθαι, τουτέστι μηδέποτε ἑκὼν ἀφηγήσασθαι τῆς εἰς ἀπαιδευσίαν καὶ ἀφροσύνην ἀγούσης ὁδοῦ· τὰ γὰρ ἀκούσια κακῶν ἡμίσει κουφότερα, καθαρῷ τῷ τοῦ συνειδότος ἐλέγχῳ μὴ βαρυνόμενα. Τελεςφορηθεισῶν δέ σοι τῶν εὐχῶν ἰδιώτης μὲν ἔτι μένειν οὐκ ἂν δύναιο, τὴν δὲ μεγίστην ἡγεμονιῶν ἀρχήν, ἱερωσύνην, κτήσῃ· σχεδὸν γὰρ ἱερέων καὶ θερα-

πευτῶν θεοῦ μόνον τὸ ἔργον [*] νηφάλια θύειν, οἴνου καὶ παντὸς τοῦ ληρεῖν αἰτίου βεβαιότητι διανοίας κατεξανισταμένων. „Ἐλάλησε“ γάρ, φησί, „κύριος τῷ Ἀαρὼν λέγων· Οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίεσθε, σὺ καὶ οἱ υἱοί σου μετὰ σέ, ἡνίκα ἂν εἰςπορεύησθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἢ προςπορεύησθε τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνητε· νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν διαστεῖλαι ἀνὰ μέσον ἁγίων καὶ βεβήλων, καὶ ἀνὰ μέσον καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων.“ (Lev. 10, 8 s.) Ἀαρὼν δέ ἐστιν ὁ ἱερεύς, καὶ τὸ ὄνομα ὀρεινὸς ἑρμηνεύεται, μετέωρα καὶ ὑψηλὰ φρονῶν λογισμός, οὐ διὰ μεγαλαυχίας κενοῦ φυσήματος ὑπόπλεων ὄγκον, ἀλλὰ διὰ μέγεθος ἀρετῆς, ἣ τὸ φρόνημα ἐξαίρουσα πέραν οὐρανοῦ ταπεινὸν οὐδὲν ἐᾷ λογίζεσθαι. Διακείμενος δὲ οὕτως ἄκρατον καὶ πᾶν ἀφροσύνης φάρμακον ἑκὼν οὔποτε προςοίσεται· ἀνάγκη γάρ ἐστι ἢ ἀρρηφοροῦντα αὐτοῖς εἰς τὴν σκηνὴν εἰςιέναι τὰς ἀοράτους ἐπιτελέσοντα τελετάς, ἢ τῷ βωμῷ προσιόντα θυσίας ὑπέρ τε τῶν ἰδίων καὶ κοινῶν χαριστηρίους ἀναγαγεῖν· νήψεως δὲ καὶ περιττῆς ἀγχινοίας ταῦτα δεῖται.

Ad tabernaculum testimonii et altare nonnisi sobrii accedent, i. e. eum, qui virtutem eiusque divinam pulchritudinem considerat, mox subit ruditatis et ineruditionis oblivio, succedente eruditionis et scientiae memoria. (33. 34).

33. Θαυμάσαι μὲν οὖν εἰκότως ἄν τις καὶ τὸ ῥητὸν τῆς προστάξεως. Πῶς γὰρ οὐ σεμνόν, νήφοντας καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὄντας πρὸς εὐχὰς ἱερουργίας χωρεῖν; ὡς ἔμπαλιν ἀμφότερα σῶμα καὶ ψυχὴν παρειμένους ὑπὸ οἴνου καταγέλαστον; Εἰ μὴ δεσπόταις μὲν καὶ γονεῦσι καὶ

ἄρχουσιν οἰκέται καὶ υἱοὶ καὶ ὑπήκοοι μέλλοντες προςέρχεσθαι πρόνοιαν ἕξουσι τοῦ νήφειν, ὡς μήτε ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ πραττομένοις διαμάρτοιεν, μήθ᾽ ὡς καταπεφρονηκότες τῆς ἐκείνων ἀξιώσεως κολασθεῖεν, ἢ τὸ γοῦν ἐπιεικέστατον χλεύην ὄφλοιεν· — τὸν δὲ τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ πατέρα τις θεραπεύειν δικαιῶν οὐ καὶ σιτίων καὶ ποτῶν καὶ ὕπνου καὶ πάντων ὅσα ἀναγκαῖα τῇ φύσει περιέσται, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἁβροδίαιτον ἀποκλίνας τὸν τῶν ἀσώτων ζηλώσει βίον, καὶ βεβαρημένος τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπ᾽ οἴνου καὶ τὴν κεφαλὴν παραβάλλων καὶ τὸν αὐχένα ἐγκάρσιον *ὀκλάζων* καὶ ὑπ᾽ ἀμετρίας ἐρευγόμενος καὶ ὅλῳ διαῤῥέων τῷ σώματι χέρνιβος ἢ βωμῶν ἢ θυσιῶν προςάψεται; Ἀλλ᾽ οὐδὲ τὴν ἱερὰν ἐξ ἀπόπτου φλόγα θεάσασθαι τῷ τοιούτῳ θέμις. Εἰ μέντοι μήτε σκηνὴν μήτε θυσιαστήριον ὑπολάβοι τις λέγεσθαι τὰ ὁρώμενα ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ φθαρτῆς δημιουργηθέντα ὕλης, ἀλλὰ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ νοητὰ [*] θεωρήματα, ὧν αἰσθηταὶ ταῦτα εἰκόνες, καταπλαγήσεται μᾶλλον τὴν ὑφήγησιν. Ἐπειδὴ γὰρ παντὸς τὸ μὲν παράδειγμα, τὸ δὲ μίμημα ὁ ποιῶν ἐποίει, καὶ ἀρετῆς τὴν μὲν ἀρχέτυπον σφραγῖδα εἰργάζετο, τὸν δὲ ἀπὸ ταύτης ἐνεσημαίνετο ἐμφερέστατον χαρακτῆρα. Ἡ μὲν οὖν ἀρχέτυπος σφραγὶς ἀσώματός ἐστιν ἰδέα, ἡ δὲ χαραχθεῖσα εἰκὼν σῶμα ἤδη φύσει μὲν αἰσθητόν, οὐ μὴν εἰς αἴσθησιν ἐρχόμενον· καθάπερ καὶ τὸ ἐν τῷ βαθυτάτῳ τοῦ Ἀτλαντικοῦ πελάγους ξύλον εἴποι τις ἂν πεφυκέναι μὲν πρὸς τὸ καίεσθαι, μηδέποτε δὲ ὑπὸ πυρὸς ἀναλωθήσεσθαι, διὰ τὴν τῆς θαλάττης ἀνάχυσιν.

34. Τὴν οὖν σκηνὴν καὶ τὸν βωμὸν ἐννοήσωμεν ἰδέας, τὴν μὲν ἀρετῆς ἀσωμάτου, τὸν δὲ αἰσθητῆς εἰκό-

νος εἶναι σύμβολον· τὸν μέν γε βωμὸν καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ῥᾴδιον ἰδεῖν, ἔξω τε γὰρ ἔχει τὴν κατασκευὴν καὶ ἀσβέστῳ πυρὶ ἀναλίσκεται, ὡς μὴ μεθ' ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ περιλάμπεσθαι· ἡ δὲ σκηνὴ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα ἀθέατα, οὐχὶ τῷ μόνον ἐσωτάτω καὶ ἐν ἀδύτοις ἱδρύσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ προσαψάμενον ἢ διὰ περιεργίαν ὀφθαλμῶν ἰδόντα ἀπαραιτήτῳ δίκῃ θανάτου κατὰ πρόσταξιν νόμου κολάζεσθαι, — πλὴν εἰ μή τις ὁλόκληρος καὶ παντελὴς εἴη, περὶ μηδὲν μὴ μέγα, μὴ μικρὸν ἁπλῶς κηραίνων πάθος, ἀλλ' ἀρτίῳ καὶ πλήρει καὶ πάντα τελειοτάτῃ κεχρημένος τῇ φύσει· τούτῳ γὰρ ἐπιτέτραπται δι' ἔτους ἅπαξ εἰσιόντι ἐπισκοπεῖν τὰ ἀθέατα ἄλλοις, ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἁπάντων μόνῳ ὁ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἀγαθῶν πτηνὸς καὶ οὐράνιος ἔρως ἐνδιαιτᾶται. Ὅταν οὖν ὑπὸ τῆς ἰδέας πληχθεὶς ἕπηται τῇ τὰς κατὰ μέρος ἀρετὰς τυπούσῃ σφραγῖδι, κατανοῶν καὶ καταπληττόμενος αὐτῆς τὸ θεοειδέστατον κάλλος, ᾗτινι προσέρχεται δεξαμένῃ τὸν ἐκείνης χαρακτῆρα, λήθη μὲν ἀμαθίας καὶ ἀπαιδευσίας, μνήμη δὲ παιδείας καὶ ἐπιστήμης εὐθὺς ἐγγίνεται. Διὸ λέγει· „Οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίεσθε, σὺ καὶ οἱ υἱοί σου μετὰ σέ, ἡνίκα ἂν εἰςπορεύησθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἢ προςπορεύησθε τῷ θυσιαστηρίῳ.“ Ταῦτα δ' οὐκ ἀπαγορεύων μᾶλλον ἢ γνώμην ἀποφαινόμενος διεξέρχεται· τῷ μέντοι ἀπαγορεύοντι οἰκεῖον ἦν εἰπεῖν· Οἶνον, ὅταν ἱερουργῆτε, μὴ πίνετε, — τῷ δὲ γνώμην ἀποφαινομένῳ τὸ Οὐ πίεσθε. Καὶ γάρ ἐστιν ἀμήχανον τὸ μέθης καὶ παροινίας ψυχῆς αἴτιον, ἀπαιδευσίαν, προςίεσθαι τὸν ταῖς γενικαῖς καὶ κατ' εἶδος ἀρεταῖς ἐμμελετῶντα καὶ ἐγχορεύοντα. Τὴν δὲ „σκηνὴν μαρτυρίου“ (Exod. 33, 7) καλεῖ πολλάκις·

ἤτοι παρ᾽ ὅσον ὁ ἀψευδὴς θεὸς ἀρετῆς ἐστι μάρτυς, ᾧ καλὸν καὶ σύμφορον προσέχειν, ἢ παρ᾽ ὅσον ἡ ἀρετὴ βεβαιότητα ταῖς ψυχαῖς ἐντίθησι, τοὺς ἐνδοιάζοντας καὶ ἐπαμφοτερίζοντας λογισμοὺς ἀνὰ κράτος ἐκτέμνουσα καὶ ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ [*] τῷ βίῳ τὸ ἀληθὲς ἀνακαλύπτουσα.

Ruditas mortem, immortalitatem affert disciplina.

35. Λέγει δέ, ὅτι „οὐδ᾽ ἀποθανεῖται ὁ νηφάλια θύων“, ὡς ἀπαιδευσίας μὲν θάνατον ἐπιφερούσης, παιδείας δὲ ἀφθαρσίαν. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν νόσος μὲν διαλύσεως, ὑγεία δὲ σωτηρίας αἰτία, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸ μὲν σῶζόν ἐστι φρόνησις — ὑγεία γάρ τις αὕτη διανοίας —, τὸ δὲ φθεῖρον ἀφροσύνη, νόσον ἀνίατον κατασκήπτουσα. Τοῦτο δὲ „νόμιμον αἰώνιον εἶναι“ (Lev. 10, 9) φησὶν ἄντικρυς ἀποφαινόμενος· ὑπολαμβάνει γὰρ νόμον ἀθάνατον ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἐστηλιτεῦσθαι φύσει ταυτὶ περιέχοντα, ὅτι ὑγιεινὸν μὲν καὶ σωτήριον χρῆμα παιδεία, νόσου δὲ καὶ φθορᾶς αἴτιον ἀπαιδευσία. Παρεμφαίνει δέ τι καὶ τοιοῦτον· Τὸ πρὸς ἀλήθειαν νόμιμον εὐθύς ἐστιν αἰώνιον, ἐπεὶ καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, ὃς δὴ νόμος ἐστίν, οὐ φθαρτός. Καὶ γὰρ αὖ τὸ ἐναντίον παράνομον ἐφήμερόν τε καὶ εὐδιάλυτον ἐξ ἑαυτοῦ παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀνωμολόγηται. Νόμου δὲ καὶ παιδείας ἴδιον βέβηλα ἁγίων καὶ ἀκάθαρτα καθαρῶν διαστέλλειν, ὡς ἔμπαλιν ἀνομίας καὶ ἀπαιδευσίας εἰς τὸ αὐτὸν ἄγειν τὰ μαχόμενα βιάζεσθαι, φυρούσας τὰ πάντα καὶ συγχεούσας.

Hinc Samuel (mens) a matre Gratia (gratia divina) natus et haec ipsa vinum non biberunt: rebus vanis abstinentes soli Deo se consecrarunt. (36. 37.)

36. Διὰ τοῦτο ὁ καὶ βασιλέων καὶ προφητῶν μέγιστος Σαμουὴλ „οἶνον καὶ μέθυσμα," ὥς ὁ ἱερὸς λόγος φησίν, „ἄχρι τελευτῆς οὐ πίεται" (1 Sam. [1 Reg.] 1, 15)· τέτακται γὰρ ἐν τῇ τοῦ θείου στρατοπέδου τάξει, ἣν οὐδέποτε λείψει προμηθείᾳ τοῦ σοφοῦ ταξιάρχου. Σαμουὴλ δὲ γέγονε μὲν ἴσως ἄνθρωπος, παρείληπται δὲ οὐχ ὡς σύνθετον ζῶον, ἀλλ' ὡς νοῦς, λατρείᾳ καὶ θεραπείᾳ θεοῦ μόνῃ χαίρων· ἑρμηνεύεται γὰρ τεταγμένος θεῷ, διὰ τὸ τὰς πράξεις, ὅσαι κατὰ κενὰς δόξας συνίστανται, χαλεπὴν ἀταξίαν εἶναι νομίζειν. Οὗτος μητρὸς γέγονεν ἀνθρωπίνης, ἧς τὸ ὄνομα μεταληφθὲν ἐστι χάρις· ἄνευ γὰρ θείας χάριτος ἀμήχανον ἢ λειποτακτῆσαι τὰ θνητὰ ἢ τοῖς ἀφθάρτοις ἀεὶ παραμεῖναι. Χάριτος δὲ ἥτις ἂν πληρωθῇ ψυχή, γέγηθεν εὐθὺς καὶ μειδιᾷ καὶ ἀνορχεῖται· βεβάκχευται γάρ, ὡς πολλοῖς τῶν ἀνοργιάστων μεθύειν καὶ παρακινεῖν καὶ ἐξιστάναι ἂν δόξαι. Διὸ καὶ λέγεται πρὸς αὐτὴν ὑπὸ παιδαρίου τινός, οὐχ ἑνός, ἀλλ' ὑπὸ παντὸς τοῦ νεωτερίζειν καὶ τὰ καλὰ χλευάζειν ἀκμὴν ἔχοντος· „Ἕως πότε μεθυσθήσῃ; Περιελοῦ [*] τὸν οἶνόν σου." (1 Sam. [1 Reg.] 1, 14.) Φιλεῖ γὰρ τοῖς θεοφορήτοις οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον ἐγείρεσθαι καὶ ὥσπερ ἐξοιστρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα ἐνερευθὲς εἶναι καὶ πεπυρωμένον, τῆς ἔνδον ἀναχεούσης καὶ χλιαινούσης χαρᾶς τὸ πάθος εἰς τὰ ἔξω διαδιδούσης, ὑφ' οὗ πολλοὶ τῶν ἀφρόνων ἀπατηθέντες τοὺς νήφοντας μεθύειν ὑπετόπασαν. Καίτοι γε ἐκεῖνοι μὲν τρόπον τινὰ

μεθύουσιν οἱ νήφοντες τὰ ἀγαθὰ ἀθρόα ἠκρατισμένοι καὶ τὰς προπόσεις παρὰ τελείας ἀρετῆς δεξάμενοι· οἱ δὲ τὴν ἀπὸ οἴνου μεθύοντες μέθην ἄγευστοι φρονήσεως διετέλεσαν, νηστείαν συνεχῆ καὶ λιμὸν αὐτῆς ἄγοντες. Εἰκότως οὖν ἀποκρίνεται πρὸς τὸν νεωτεροποιὸν καὶ γέλωτα τίθεσθαι οἰόμενον τὸν σεμνὸν καὶ αὐστηρὸν αὐτῆς βίον· „Ὦ θαυμάσιε, γυνὴ ἡ σκληρὰ ἡμέρα ἐγώ εἰμι, καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ πέπωκα, καὶ ἐκχεῶ τὴν ψυχήν μου ἐνώπιον κυρίου." (Ibid. v. 15.) Παμπόλλη γε παῤῥησία τῆς ψυχῆς, ἣ τῶν χαρίτων τοῦ θεοῦ πεπλήρωται. Πρῶτον μέν γε „σκληρὰν ἡμέραν" εἶπεν ἑαυτήν, πρὸς τὸ χλευάζον ἀπιδοῦσα παιδάριον. Τούτῳ γὰρ καὶ παντὶ ἄφρονι τραχεῖα καὶ δύςβατος καὶ ἀργαλεωτάτη νενόμισται ἡ ἐπ᾽ ἀρετὴν ἄγουσα ὁδός, καθ᾽ ἃ καὶ τῶν παλαιῶν τις *) ἐμαρτύρησεν εἰπών·

Τὴν μέντοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἑλέσθαι·
τῆς δ᾽ ἀρετῆς ἱδρῶτα θεὸς προπάροιθεν ἔθηκεν
ἀθάνατος, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ᾽ αὐτήν,
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ᾽ εἰς ἄκρον ἵκηαι,
ῥηϊδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

37. Εἶτα οἶνον καὶ μέθυσμα οὔ φησι προςενέγκασθαι, τῷ συνεχῶς καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον νήφειν ἐπαυχοῦσα· καὶ γὰρ ὄντως ἀφέτῳ καὶ ἐλευθεριάζοντι καὶ καθαρῷ χρῆσθαι λογισμῷ πρὸς μηδενὸς πάθους παροινουμένῳ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἦν ἔργον. Ἐκ τούτου δὲ συμβαίνει νήψεως ἀκράτου τὸν νοῦν ἐμφορηθέντα σπονδὴν ὅλον δι᾽ ὅλων γίνεσθαί τε καὶ σπένδεσθαι θεῷ· τι

*) Hesiodus, ἔργ. κ. ἡμ. v. 287 ss.

γὰρ ἦν τὸ „ἐκχεῶ τὴν ψυχήν μου ἐναντίον κυρίου“ ἤ· σύμπασαν αὐτὴν ἀνιερώσω; Δεσμὰ μέν, οἷς πρότερον ἐσφίγγετο, ἃ περιῆψαν αἱ τοῦ θνητοῦ βίου κεναὶ σπουδαί, πάντα λύσας, προαγαγὼν δὲ ἔξω καὶ τείνας καὶ ἀναχέας τοσοῦτον, ὡς καὶ τῶν τοῦ παντὸς ἅψασθαι περάτων καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀγεννήτου παγκάλην καὶ ἀοίδιμον θέαν ἐπειχθῆναι. Νηφόντων μὲν οὖν ὁ [*] χορὸς οὗτος, παιδείαν προστησαμένων ἡγεμονίδα· μεθυόντων δὲ ὁ πρότερος, οὗπερ ἦν ἔξαρχος ἀπαιδευσία.

Alia ebrietatis ad animam relatae species est ignorantia.

38. Ἐπεὶ δὲ τὸ μεθύειν οὐ μόνον ἐδήλου τὸ ληρεῖν, ὃ δημιουργὸν ἀπαιδευσίας εἶχεν, ἀλλὰ καὶ τὸ παντελῶς ἀναισθητεῖν, ἀναισθησίας δὲ τῆς μὲν κατὰ τὸ σῶμα δημιουργὸς ὁ οἶνος, τῆς δὲ κατὰ ψυχὴν ἄγνοια τούτων, ὧν εἰκὸς ἦν ἐπιστήμην ἀνειληφέναι, λεκτέον καὶ περὶ ἀγνοίας βραχέα, αὐτὰ τὰ καίρια ὑπομιμνήσκοντας. Τίνι οὖν ἀπεικάσομεν τῶν ἐν τῷ σώματι τὸ ἐν ψυχῇ πάθος ὃ κέκληται ἄγνοια; ἢ τῇ τῶν αἰσθητηρίων πηρώσει; Οὐκοῦν ὅσοι ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα ἐβλάβησαν, οὐδὲν ἔτι ἰδεῖν οὔτ' ἀκοῦσαι δύνανται, ἡμέραν μὲν καὶ φῶς, ὧν ἕνεκα μόνων, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ ζῆν αἱρετόν, οὐκ εἰδότες, μακρῷ δὲ σκότῳ καὶ νυκτὶ αἰωνίῳ συνοικοῦντες, πρὸς πάντα καὶ μικρὰ καὶ μείζω κεκωφωμένοι, οὓς εἰκότως ὁ βίος ἀδυνάτους εἴωθε καλεῖν. Καὶ ἂν γὰρ αἱ τοῦ ἄλλου σώματος ἅπασαι δυνάμεις ἐπ' αὐτὸ δὴ τὸ πέρας ἰσχύος ἔλθωσι καὶ ῥώμης, ὑποσκελισθεῖσαι πρὸς ὀφθαλμῶν καὶ ὤτων πηρώσεως μέγα πτῶμα πίπτουσιν, ὡς μηκέτι ἀναστῆναι δύνασθαι· τὰ γὰρ ὑπερείδοντα καὶ στηρίζοντα ἄνθρωπον λόγῳ μὲν αἱ βάσεις εἰσίν, ἔργῳ δὲ ἀκοαί τε

πρεσβυτέρας, βουλῆς, σκοπεῖσθαί τε καὶ διερευνᾶν ἕκαστα, μετὰ δὲ τῆς νεωτέρας, συναινέσεως, ἐπινεύειν ῥᾳδίως τοῖς ἐπιτυχοῦσι, καὶ ὡς φίλα τὰ ἐχθρὰ ἀσπάζεσθαι, δέλεαρ εἴ τι μικρὸν ἡδονῆς αὐτὸ μόνον ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἐνδιδῴη. Ταῦτα δὲ νήφων μὲν λογισμὸς οὐκ ἀνέχεται, μέθῃ δὲ κατεσχημένος καὶ ὥσπερ ἔξοινος ὤν.

Natura hominis ignorantiae obnoxia.

41. Διὸ λέγεται· „Ἐπότισαν τὸν πατέρα οἶνον" (Gen. 19, 33), ἀναισθησίαν παντελῆ, ἱκανὸν δοκεῖν βουλεύεσθαι τὸν νοῦν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὰ συμφέροντα ἢ τοῖς ὁπωσοῦν φανεῖσιν ὡς τὸ ἀληθὲς πάγιον ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι συναινέσαι, — τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μηδαμῇ μηδαμῶς ἱκανῆς οὔσης, ἢ ἐκ περισκέψεως τὸ σαφὲς εὑρεῖν, ἢ ὡς ἀληθῆ καὶ συμφέροντα ἑλέσθαι, ἢ ὡς ψευδῆ καὶ βλάβης αἴτια [*] ἀποστραφῆναι. Πολὺ γὰρ σκότος τῶν ὄντων καὶ σωμάτων καὶ πραγμάτων κατακεχυμένον οὐκ ἐᾷ τὴν ἑκάστου φύσιν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἂν βιασάμενός τις ὑπὸ περιεργίας ἢ τοῦ φιλομαθοῦς ἐθελήσῃ διανακύψαι, καθάπερ οἱ πεπηρωμένοι προςπταίων τοῖς ἐν ποσί, πρίν τι λαβεῖν, ἀναπεσὼν ὑστερίζει, ἢ ταῖς χερσὶν ἐφαπτόμενος τὰ ἄδηλα εἰκάζει, στοχασμὸν πρὸ ἀληθείας κτώμενος. Οὐδὲ γὰρ εἰ δᾳδουχοῦσα παιδεία παραπέμπει τὸν νοῦν, φῶς ἁψαμένη τὸ οἰκεῖον, ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων θέαν ὀνῆσαι δύναιτ᾽ ἂν μᾶλλον ἢ βλάψαι· τὸ γὰρ βραχὺ φέγγος ὑπὸ πολλοῦ σκότους σβέννυσθαι πέφυκε· σβεσθέντος δὲ ἀνωφελὴς πᾶσα ὄψις. Τὸν μέντοι σεμνυνόμενον ἢ ἐπὶ τῷ βουλεύεσθαι ἢ ἐπὶ τῷ τὰ μὲν αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν ἱκανῶς δύνασθαι, διὰ τούτων ὑπομνηστέον· εἰ μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν τὰς αὐτὰς ἀεὶ συνέβαινε προςπίπτειν

ἀπαραλλάκτους φαντασίας, ἣν ἴσως ἀναγκαῖον, τά τε ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φύσει κατασκευασθέντα διττὰ κριτήρια, αἴσθησίν τε καὶ νοῦν, ὡς ἀψευδῆ καὶ ἀδέκαστα θαυμάζειν, καὶ περὶ μηδενὸς ἐνδοιάζοντας ἐπέχειν, ἀλλὰ τοῖς ἅπαξ φανεῖσι πιστεύοντας, τὰ μὲν αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ ἔμπαλιν ἀποστρέφεσθαι· ἐπειδὰν δὲ διαφόρως ἀπ᾽ αὐτῶν εὑρισκόμεθα κεκινημένοι, βέβαιον περὶ οὐδενὸς οὐδὲν ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν, ἅτε μὴ ἑστῶτος τοῦ φανέντος, ἀλλὰ πολυτρόποις καὶ πολυμόρφοις χρωμένου ταῖς μεταβολαῖς.

Perceptionis incertae incertum iudicium: sive spectemus naturam animalium —

42. Ἀνάγκη γὰρ ἀνιδρύτου τῆς φαντασίας οὔσης ἀνίδρυτον εἶναι καὶ τὴν ἐπ᾽ αὐτῇ κρίσιν. Αἴτια δὲ τούτου πολλά· πρῶτον μὲν αἱ ἐν τοῖς ζώοις οὐ καθ᾽ ἑνὸς μέρους, ἀλλὰ σχεδὸν περὶ πάντα ἀμύθητοι διαφοραί, αἱ περὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, αἱ περὶ τὰς τροφὰς καὶ διαίτας, αἱ περὶ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγάς, αἱ περὶ τὰς αἰσθητικὰς ἐνεργείας τε καὶ κινήσεις, αἱ περὶ τὰς τῶν κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀμυθήτων παθῶν ἰδιότητας. Χωρὶς γὰρ τῶν κρινόντων ἴδε καὶ τῶν κρινομένων ἔνια, οἷα τὸν χαμαιλέοντα [καὶ] τὸν πολύποδα· τὸν μέν γε φασὶ τὴν χρόαν ἀλλάττοντα τοῖς ἐδάφεσιν ὁμοιοῦσθαι καθ᾽ ὧν εἴωθεν ἕρπειν, τὸν δὲ ταῖς κατὰ θαλάττης πέτραις, ὧν ἂν περιδράξηται, τάχα που τῆς σωτηρίου φύσεως ἀλεξίκακον συλλήψεως δωρησαμένης τὴν εἰς τὸ πολυχρώματον αὐτοῖς τροπὴν φάρμακον. Τὸν δὲ αὐχένα τῆς περιστερᾶς ἐν ἡλιακαῖς αὐγαῖς οὐ κατενόησας μυρίας χρωμάτων ἀλλάττοντα ἰδέας; ἢ οὐχὶ φοινικοῦν καὶ κυανοῦν, πυρωπόν τε αὖ καὶ ἀνθρακωειδές, ἔτι δὲ ὠχρὸν καὶ ἐρυθρὸν καὶ ἄλλα παντοδαπὰ ἴσχει χρώματα,

μενα ἑστάναι, καὶ τὰ μὲν προσιόντα ἐξαναχωρεῖν, τὰ δὲ ἀπιόντα πάλιν προσέρχεσθαι, καὶ βραχύτατα μὲν τὰ περιμηκέστατα, περιφερῆ δ᾽ αὖ τὰ πολυγώνια. Καὶ μυρία ἄλλα ὑπὸ τῆς φανερᾶς ὄψεως ψευδογραφεῖται, οἷς οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν ὡς βεβαίοις συνεπιγράψαιτο.

Sive rerum quantitates et qualitates.

45. *Τί δὲ αἱ ἐν τοῖς σκευαζομένοις ποσότητες!* Παρὰ γὰρ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον αἵ τε βλάβαι καὶ ὠφέλειαι συνίστανται, καθάπερ ἐπὶ μυρίων ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἔχει φαρμάκων. Ἡ γὰρ ἐν ταῖς συνθέσεσι ποσότης ὅροις καὶ κανόσι μεμέτρηται, ὧν οὔτε ἐντὸς κάμψαι, οὔτε περαιτέρω προελθεῖν ἀσφαλές· τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον χαλᾷ, τὸ δὲ πλεῖον ἐπιτείνει τὰς δυνάμεις. Βλαβερὸν δὲ ἑκάτερον, τὸ μὲν ἀδυνατοῦν ἐνεργῆσαι δι᾽ ἀσθένειαν, τὸ δὲ βλάψαι βιαζόμενον διὰ καρτερωτάτην ἰσχύν. Λειότησί γε αὖ καὶ τραχύτησι, πυκνώσεσί τε αὖ καὶ πιλήσεσι, καὶ τὸ ἐναντίον μανότησι καὶ ἐξαπλώσεσι, τὸν εἰς βοήθειαν καὶ βλάβην ἔλεγχον ἐναργῶς διασυνίστησιν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνό τις ἀγνοεῖ, ὅτι τῶν ὄντων σχεδὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ καθ᾽ αὑτὸ νενόηται τὸ παράπαν οὐδέν, τῇ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον παραθέσει δοκιμάζεται, οἷον τὸ μικρὸν παρὰ τὸ μέγα, τὸ ξηρὸν παρὰ τὸ ὑγρόν, παρὰ τὸ ψυχρὸν τὸ θερμόν, παρὰ τὸ βαρὺ τὸ κοῦφον, τὸ μέλαν παρὰ τὸ λευκόν, τὸ ἀσθενὲς παρὰ τὸ ἰσχυρόν, τὰ ὀλίγα παρὰ πολλά. Κατὰ τὸ παραπλήσιον μέντοι καὶ ὅσα ἐπ᾽ ἀρετὴν ἢ καὶ κακίαν ἀναφέρεται, τὰ ὠφέλιμα διὰ τῶν βλαβερῶν γνωρίζεται, τὰ καλὰ τῇ τῶν αἰσχρῶν ἀντιθέσει, τὰ δίκαια καὶ κοινῶς ἀγαθὰ τῇ τῶν ἀδίκων καὶ κακῶν παραθέσει.

Καὶ πάντα μέντοι τὰ καλὰ ὅσα ἐν κόσμῳ σκοπῶν ἄν τις εὕροι κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον λαμβάνοντα τὴν ἐπίκρισιν· ἐξ ἑαυτοῦ μὲν γὰρ ἕκαστον ἀκατάληπτον, ἐκ δὲ τῆς πρὸς ἕτερον συγκρίσεως γνωρίζεσθαι δοκεῖ. Τὸ δὲ μὴ ἑαυτῷ [*] μαρτυρεῖν ἱκανόν, τῆς δ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου χρῆζον συνηγορίας, ἀβέβαιον εἰς πίστιν, ὥςτε καὶ ταύτῃ τοὺς εὐχερῶς ὁμολογοῦντας ἢ ἀρνουμένους περὶ παντὸς οὕτινος ἐλέγχεσθαι. Καὶ τί θαυμαστόν; προσωτέρω γάρ τις χωρήσας τῶν πραγμάτων καὶ εἰλικρινέστερον αὐτὰ αὐγασάμενος εἴσεται τοῦτο, ὅτι ἓν οὐδὲν καθ᾽ ἁπλῆν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ προςπίπτει φύσιν, ἀλλὰ πάντα μίξεις πολυπλοκωτάτας ἔχοντα καὶ κράσεις.

Sive colorum rationem.

46. Αὐτίκα τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα. Πῶς; ἆρ᾽ οὐ σὺν ἀέρι καὶ φωτὶ τοῖς ἐκτός, καὶ τῷ κατ᾽ αὐτὴν τὴν ὄψιν ὑγρῷ; Γλυκὺ δὲ καὶ πικρὸν τίνα τρόπον δοκιμάζεται; μὴ δίχα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐνστομίων; Χυλῶν δὲ ὅσοι κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, οὐ δήπου; Τί δὲ αἱ ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιωμένων ὀσμαί, μὴ τὰς ἁπλᾶς εἰλικρινεῖς τῶν σωμάτων φύσεις παριστῶσιν; ἢ τὰς κεκραμένας ἔκ τε αὐτῶν καὶ ἀέρος; ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῦ τήκοντος τὰ σώματα πυρὸς καὶ τῆς κατὰ τοὺς μυκτῆρας δυνάμεως; Ἐκ δὴ τούτων συνάγεται, ὅτι οὔτε χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα, ἀλλὰ τοῦ συνισταμένου κράματος ἔκ τε τῶν ὑποκειμένων καὶ φωτός· οὔτε ὀσμῶν, ἀλλὰ μίγματος, ὅπερ συνέστη διά τε τοῦ ῥυέντος ἀπὸ τῶν σωμάτων καὶ τοῦ πανδεχοῦς ἀέρος· οὔτε χυλῶν, ἀλλὰ τοῦ γενομένου διά τε τοῦ προσιόντος γευστοῦ καὶ τῆς κατὰ τὸ στόμα ὑγρᾶς οὐσίας.

Sive populorum hominumque institutiones et leges.

47. Τούτων ἤδη τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον εὐήθειαν ἢ προπέτειαν ἢ ἀλαζονείαν ἄξιον καταγινώσκειν τῶν ἢ ὁμολογεῖν ἢ ἀρνεῖσθαι περὶ παντὸς οὑτινοσοῦν ῥᾳδίως ὑπομενόντων. Εἰ μὲν γὰρ αἱ ἁπλαῖ δυνάμεις ἐκποδών, αἱ δὲ μικταὶ καὶ ἐκ πλειόνων συνηρανισμέναι πρόοπτοι, ἀμήχανον δὲ καὶ τὰς ἀοράτους ἰδεῖν καὶ διὰ τῶν κεκραμένων τὸν ἑκάστης τῶν συνερανισθεισῶν τύπον ἰδίᾳ κατανοῆσαι, τί ἂν εἴη λοιπὸν ἢ τὸ ἐπέχειν ἀναγκαῖον; Ἐκεῖ δὲ ἡμᾶς οὐ παρακαλεῖ μὴ λίαν τοῖς ἀφανέσι προπιστεύειν, ἃ σχεδὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀνακέχυται, κοινὸν Ἕλλησιν ὁμοῦ καὶ Βαρβάροις ἐπαγαγόντα τὸν ἐκ τοῦ κρίνειν ὄλισθον; Τίνα οὖν ταῦτ᾽ ἐστίν; Ἀγωγαὶ δήπουθεν αἱ ἐκ παίδων, καὶ ἔθη πάτρια, καὶ παλαιοὶ νόμοι, ὧν ἓν οὐδὲν ὁμολογεῖται ταὐτὸν εἶναι πᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ χώρας καὶ ἔθνη καὶ πόλεις, μᾶλλον δὲ καὶ κατὰ κώμην καὶ οἰκίαν ἑκάστην, ἄνδρα μὲν οὖν καὶ γυναῖκα καὶ νήπιον παῖδα τοῖς ὅλοις διακέκριται. Τὰ γοῦν αἰσχρὰ παρ᾽ ἡμῖν ἑτέροις καλά, καὶ τὰ πρέποντα ἀπρεπῆ, καὶ τὰ δίκαια ἄδικα, καὶ ἀνόσια μὲν τὰ ὅσια, νόμιμα δ᾽ αὖ τὰ παράνομα, ἔτι δὲ ψεκτὰ τὰ ἐπαινετά, καὶ ὑπόδικα τὰ τιμῆς ἄξια, καὶ ὅσα ἄλλα ἐναντία ταὐτὰ νομίζουσι. Καὶ τί δεῖ μακρηγορεῖν τὸν ὑπὸ [*] ἑτέρων ἀναγκαιοτέρων μεθελκόμενον. Εἰ μέντοι βουληθείη τις, ὑπὸ μηδεμιᾶς ἄλλης καινοτέρας θέας ἀγόμενος, ἐνευκαιρήσας τῷ προτεθέντι κεφαλαίῳ τὰς ἑκάστων ἀγωγὰς καὶ ἔθη καὶ νόμους ἐπιέναι, χωρῶν, ἐθνῶν, τόπων, πόλεων, ὑπηκόων, ἡγεμόνων, ἐνδόξων, ἀδόξων, ἐλευθέρων, οἰκετῶν, ἰδιωτῶν, ἐπιστημόνων, οὐχ ἡμέραν μίαν οὐδὲ δύο, ἀλλ᾽

οὐδὲ μῆνα ἢ ἐνιαυτὸν, τὸν δὲ ἅπαντα ἑαυτοῦ κατατρίψει βίον, καὶ ἂν αἰῶνι χρήσηται μακρῷ, καὶ οὐδὲν ἧττον πολλὰ ἀδιερεύνητα καὶ ἀπερίσκεπτα καὶ * ἀφανῆ * λήσει καταλιπών. Οὐκοῦν ἄλλων παρ᾽ ἄλλοις οὐ βραχεῖ μόνον διεστηκότων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὅλοις ἀπᾳδόντων, ὡς ἀντιστατεῖν καὶ διαμάχεσθαι, ἀνάγκη καὶ τὰς προσπιπτούσας διαφέρειν φαντασίας καὶ τὰς κρίσεις ἀλλήλαις πεπολεμῶσθαι.

Sive vagas coecasque vulgi et ipsorum philosophorum pugnantes inter se sententias.

48. Ὧν ὑπαρχόντων τίς οὕτως ἔκφρων ἐστὶ καὶ παράληρος, ὡς φάναι παγίως, ὅτι τὸ τοιόνδε ἐστὶ δίκαιον ἢ φρόνιμον ἢ καλὸν ἢ συμφέρον; ὃ γὰρ ἂν οὗτος ὁρίσῃ, τὰ ἐναντία μεμελετηκὼς ἐκ παίδων ἕτερος ἀκυρώσει. Ἐγὼ δὲ οὐ τεθαύμακα, εἰ συμπεφορημένος καὶ μιγὰς ὄχλος, ἐθῶν καὶ νόμων τῶν ὁπωσοῦν εἰσηγμένων ἀκλεὴς δοῦλος, ἀπ᾽ αὐτῶν ἔτι σπαργάνων ὑπακούειν ὡς ἂν δεσποτῶν ἢ τυράννων ἐκμαθὼν, κατακεκονδυλισμένος τὴν ψυχὴν καὶ μέγα καὶ νεανικὸν φρόνημα λαβεῖν μὴ δυνάμενος πιστεύει τοῖς ἅπαξ παραδοθεῖσι, καὶ τὸν νοῦν ἐάσας ἀγύμναστον ἀδιερευνήτοις καὶ ἀνεξετάστοις συναινέσεσί τε καὶ ἀρνήσεσι χρῆται. Ἀλλ᾽ εἰ καὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων ἡ πληθὺς, τὸ ἐν τοῖς οὖσι σαφὲς καὶ ἀψευδὲς ἐπιμορφάζουσα θηρᾶν, κατὰ στίφη καὶ λόχους διακέκριται καὶ δόγματα ἀσύμφωνα, πολλάκις δὲ καὶ ἐναντία οὐ περὶ ἑνὸς τίθενται τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ σχεδὸν περὶ πάντων μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐν οἷς αἱ ζητήσεις συνίστανται — οἱ γὰρ ἄπειρον τὸ πᾶν εἰσηγούμενοι τοῖς πεπερασμένον εἶναι λέγουσιν, ἢ οἱ τὸν κόσμον ἀγέννητον τοῖς γεννητὸν

ἀποφαινομένοις, ἢ οἱ χωρὶς ἐπιστάτου καὶ ἡγεμόνος ἀλόγου καὶ ἀπαυτοματιζούσης ἐξάψαντες φορᾶς τοῖς ὑπολαμβάνουσι πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ὅλου καὶ τῶν μερῶν θαυμαστήν τινα εἶναι, ἡνιοχοῦντος καὶ κυβερνῶντος ἀπταίστως καὶ σωτηρίως θεοῦ —, πῶς ἂν δύναιντο τὰς αὐτὰς καταλήψεις τῶν ὑποκειμένων ποιεῖσθαι πραγμάτων; Αἱ δὲ περὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ σκέψιν φαντασίαι ἆρ' οὐκ ἐπέχειν μᾶλλον ἢ ὁμολογεῖν βιάζονται, τῶν μὲν ἀγαθὸν εἶναι νομιζόντων μόνον τὸ καλὸν καὶ θησαυριζομένων αὐτὸ ἐν ψυχῇ, τῶν δὲ πρὸς πλείω κατακερματιζόντων καὶ ἄχρι σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς ἀποτεινόντων; Οὗτοι λέγουσι τὰς μὲν τυχηρὰς εὐπραγίας δορυφόρους εἶναι σώματος, ὑγείαν τε καὶ ἰσχὺν καὶ τὸ [*] ὁλόκληρον καὶ τὴν ἀκρίβειαν αἰσθητηρίων, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, τῆς βασιλίδος ψυχῆς· τρισὶ γὰρ τῆς ἀγαθοῦ φύσεως κεχρημένης τάξεσι τὴν μὲν τρίτην καὶ ἐξωτάτην τῆς δευτέρας καὶ ὑπεικούσης πρόμαχον εἶναι, τὴν δὲ δευτέραν τῆς πρώτης μέγα πρόβλημα καὶ φυλακτήριον γεγενῆσθαι. Καὶ περὶ αὐτῶν τούτων μέντοι καὶ βίων διαφορᾶς, καὶ τελῶν πρὸς ἃ χρὴ τὰς πράξεις ἁπάσας ἀναφέρεσθαι, καὶ μυρίων ἄλλων ὅσα τε ἡ λογικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ πραγματεία περιέχει, γεγόνασι σκέψεις ἀμύθητοι, ὧν ἄχρι τοῦ παρόντος οὐδεμία παρὰ πᾶσι τοῖς σκεπτικοῖς συμπεφώνηται.

Rebus ita comparatis tutius est assensum suspendere.

49. Οὐκ εἰκότως οὖν τῶν δύο θυγατέρων, βουλῆς τε καὶ συναινέσεως, ἁρμοσθεισῶν καὶ συνευνασθεισῶν ὁ νοῦς ἀγνοίᾳ ἐπιστήμης χρώμενος εἰσάγεται; Λέγεται γάρ, ὅτι „οὐκ ᾔδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι αὐτὰς καὶ ἀναστῆ-

ναι" (Gen. 19, 35)· οὔτε γὰρ ὕπνον, οὔτε ἐγρήγορσιν, οὔτε σχέσιν, οὔτε κίνησιν ἔοικε σαφῶς καὶ παγίως καταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ ὁπότε ἄριστα βεβουλεῦσθαι δοκεῖ, τότε μάλιστα ἀβουλότατος ὢν εὑρίσκεται, τῶν πραγμάτων μὴ ὅμοιον τοῖς προςδοκηθεῖσι λαβόντων τὸ τέλος, καὶ ὁπότε συνεπιγράφεσθαί τισιν ὡς ἀληθέσιν ἔδοξε, τὴν ἐπ' εὐχερείᾳ καρποῦται κατάγνωσιν, ἀπίστων καὶ ἀβεβαίων, οἷς πρότερον ὡς βεβαιοτάτοις ἐπίστευε, φαινομένων. Ὥςτε εἰς τὰ ἐναντία, ὧν ὑπετόπησέ τις, εἰωθότων περιΐστασθαι τῶν πραγμάτων, ἀσφαλέστατον τὸ ἐπέχειν εἶναι.

Perniciosissima ebrietatis species heluatio.

50. Διειλεγμένοι δὴ περὶ τούτων ἱκανῶς ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα τῷ λόγῳ τρεψώμεθα. Ἔφαμεν τοίνυν ἐκ τοῦ μεθύειν καὶ τὴν πολλοὺς πολλάκις μεγάλα βλάπτουσαν γαστριμαργίαν δηλοῦσθαι, ἣ τοὺς χρωμένους ἔστιν ἰδεῖν, καὶ ἂν τὰς τοῦ σώματος δεξαμενὰς ἀποπληρωθῶσι πάσας, ἔτι κενοὺς τὰς ἐπιθυμίας ὄντας. Οὗτοι, καὶ ἂν ὑπὸ πλήθους ὧν ἐνεφορήσαντο διακορεῖς γενόμενοι πρὸς ὀλίγον χρόνον, καθάπερ οἱ πεπονηκότες ἀθληταί, τὰ σώματα διαπνεύσωσι, πάλιν ἐπαποδύονται τοῖς αὐτοῖς ἀγωνίσμασιν. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῆς Αἰγυπτίας χώρας, τοῦ σώματος, τῷ μέθης ὑπηρέτῃ δόξας οἰνοχόῳ δυςχεράναι, πάλιν οὐκ εἰς μακρὰν καταλλαττόμενος ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις εἰςάγεται, τοῦ τὰς ἐπιθυμίας ἀναῤῥηγνύντος πάθους ὑπομνησθεὶς ἐν ἡμέρᾳ γενέσεως φθαρτῆς, οὐκ ἐν ἀφθάρτῳ τοῦ ἀγεννήτου φωτός. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἡμέρα γενέσεως ἦν Φαραώ" (Gen. 40, 20), ἡνίκα ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τὸν ἀρχιοινοχόον ἐπὶ σπονδαῖς μετεπέμ-

ψατο. Τοῦ γὰρ φιλοπαθοῦς ἴδιον, λαμπρὰ τὰ [*] γεννητὰ καὶ φθαρτὰ ἡγεῖσθαι, διὰ τὸ νυκτὶ καὶ σκότῳ κεχρῆσθαι βαθεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀφθάρτων ἐπιστήμην. Οὗ χάριν εὐθὺς τὴν ἐξ ἀρχόντων ἡδονὴν μέθην καὶ τὸν ὑπηρέτην αὐτῆς δεξιοῦται.

Tres heluonis famuli: ἀρχισιτοποιός, ἀρχιμάγειρος, ἀρχιοινοχόος. Ἀρχιμάγειρος *eunuchus.*

51. Τρεῖς δὲ εἰσὶν οἱ τῆς ἀκολάστου καὶ ἀκράτορος ψυχῆς ἑστιοῦχοί τε καὶ θεραπευταί, ἀρχισιτοποιός, ἀρχιμάγειρος, ἀρχιοινοχόος, ὧν ὁ θαυμάσιος μέμνηται Μωϋσῆς διὰ τούτων· „Καὶ ὠργίσθη Φαραὼ ἐπὶ τοῖς δυσὶν εὐνούχοις, ἐπὶ τῷ ἀρχιοινοχόῳ καὶ ἐπὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν φυλακῇ παρὰ τῷ ἀρχιμαγείρῳ.“ (Gen. 40, 2.) Ἔστι δὲ καὶ ὁ ἀρχιμάγειρος εὐνοῦχος, λέγει γὰρ ἑτέρωθι· „Κατήχθη δὲ Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκτήσατο αὐτὸν εὐνοῦχος Φαραὼ ἀρχιμάγειρος.“ (Gen. 39, 1.) Καὶ πάλιν· „Ἀπέδοντο τὸν Ἰωσὴφ τῷ σπάδοντι Φαραώ, ἀρχιμαγείρῳ.“ (Gen. 37, 36.) Τίνος δὲ χάριν οὔτ᾽ ἀνὴρ οὔτε γυνὴ τῶν λεχθέντων οὐδὲν ἁπλῶς ἐπιτέτραπται; ἢ ὅτι σπείρειν μὲν ἄνδρες, γονὰς ὑποδέχεσθαι γυναῖκες ἐκ φύσεως πεπαίδευνται, ὧν τὴν εἰς ταὐτὸ σύνοδον αἰτίαν γενέσεως καὶ τῆς τοῦ παντὸς διαμονῆς εἶναι συμβέβηκεν; Ἀγόνου δὲ καὶ ἐστειρωμένης, μᾶλλον δὲ ἐξευνουχισμένης ψυχῆς, σιτίοις πολυτελέσι καὶ ποτοῖς καὶ ὄψων περιέργοις παραρτύσεσι χαίρειν, μήτε τὰ ἀρετῆς ἄῤῥενα ὡς ἀληθῶς σπέρματα καταβάλλεσθαι δυναμένης, μήτε τὰ καταβληθέντα παραδέξασθαι καὶ ἀναθρέψασθαι, ἀλλ᾽ οἷα λυπρὰν ἄρουραν καὶ λιθώδη πρὸς διαφθορὰν μόνον πεφυκέναι

τῶν ἀεὶ ζῆν ὀφειλόντων. Δόγμα δὴ τίθεται κοινωφελέστατον, ὅτι πᾶς δημιουργὸς ἡδονῆς σοφίας ἐστὶν ἄγονος, οὔτε ἄῤῥην ὢν οὔτε θήλεια, διὰ τὸ μήτε διδόναι μήτε λαμβάνειν τὰ πρὸς ἀφθαρσίαν ἱκανὸς εἶναι σπέρματα, μελετᾶν δὲ αἰσχίστην κατὰ τοῦ βίου μελέτην, φθείρειν τὰ ἄφθαρτα καὶ σβεννύναι τὰ μένοντα τῆς φύσεως λαμπάδια ἄσβεστα. Τῶν τοιούτων οὐδενὶ ἐπιτρέπει Μωϋσῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀφικνεῖσθαι θεοῦ, λέγει γάρ, ὅτι „θλαδίας καὶ ἀποκεκομμένος οὐκ εἰσελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου“ (Deut. 23, 1).

Tria heluonis desideria: cibi, cupediae, potus.

52. Τί γὰρ τῷ σοφίας ἀγόνῳ λόγων ἀκροάσεως ἱερῶν ὄφελος, ἐκτετμημένῳ πίστιν, καὶ παρακαταθήκην βιωφελεστάτων δογμάτων φυλάξαι μὴ δυναμένῳ; Τρεῖς δ᾽ ἄρ᾽ εἰσὶν ἀνθρώπων γένους ἑστιάτορες· ἀρχισιτοποιός, οἰνοχόος, ὀψαρτυτής. Εἰκότως· ἐπειδὴ τριῶν χρήσεώς τε καὶ ἀπολαύσεως ἐφιέμεθα· σιτίων, ὄψου, ποτῶν. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν μόνων τῶν ἀναγκαίων, οἷς πρός τε τὸ ὑγιεινῶς καὶ μὴ ἀνελευθέρως ζῆν ἐξ ἀνάγκης χρώμεθα· οἱ δὲ ἀμέτρων καὶ σφόδρα περιττῶν, ἃ τὰς ὀρέξεις ἀναῤῥηγνύντα καὶ τὰς τοῦ σώματος δεξαμενὰς πλήθει βαρύναντα καὶ πιέζοντα μεγάλα καὶ [*] παντοδαπὰ τίκτειν νοσήματα φιλεῖ. Οἱ μὲν οὖν ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ παθῶν ἰδιῶται, καθάπερ οἱ ἐν ταῖς πόλεσι δημοτικοί, ἀμισῆ καὶ ἀνεπαχθῆ βίον ζῶντες, ἅτε ὀλιγοδεεῖς ὄντες, οὐ ποικίλων καὶ περιέργων τὴν τέχνην δέονται ὑπηρετῶν, ἀλλ᾽ *ἀποικίλῳ* χρωμένων ὑπηρεσίᾳ μαγείρων, οἰνοχόων, σιτοποιῶν. Οἱ δὲ ἡγεμονίαν καὶ βασιλείαν εἶναι νομίζοντες τὸ ἡδέως ζῆν καὶ πάντα, καὶ μικρὰ καὶ

μείζω, πρὸς τοῦτ᾽ ἀναφέροντες ἀρχιμαγείροις καὶ ἀρχιοινοχόοις καὶ ἀρχισιτοποιοῖς ὑπηρέταις ἀξιοῦσι χρῆσθαι, τουτέστιν ἄκρως ἐκπεπονηκόσιν ἕκαστον ὧν ἐπετήδευσαν· τὰ μὲν γὰρ ἀμήτων καὶ μελιπήκτων καὶ ἄλλων ἀμυθήτων πεμμάτων ποικιλώτατα γένη οὐ μόνον ταῖς τῆς ὕλης διαφοραῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς κατασκευῆς καὶ ταῖς σχήμασι πρὸς οὐ μόνον τὴν γεύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψεως ἀπάτην περιειργασμένα οἱ περὶ σιτοποιΐαν ἄκροι μελετῶσι· τὰ δὲ περὶ ἐξέτασιν οἴνου θᾶττον ἀναδιδομένου καὶ μὴ κεφαλαλγοῦς, καὶ τὸ ἐναντίον αναίμου καὶ εὐωδεστάτου, πολλὴν ἢ ὀλίγην ἀναδεχομένου τὴν μεθ᾽ ὕδατος κρᾶσιν εἰς σφοδρὸν καὶ σύντονον ἢ πρᾶον καὶ ἀνειμένον ἐπιτήδειον ποτόν, καὶ ὅσα τοιουτότροπα ἀρχιοινοχόων ἐπιτηδεύματα, ἐπ᾽ αὐτὸ δὴ τῆς τέχνης ἀφιγμένων τὸ τέλος. Ἰχθύας δὲ καὶ ὄρνις καὶ τὰ παραπλήσια ποικίλως ἀρτῦσαι καὶ κατασκευάσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ὄψα ἡδῦναι, περιττοὶ τὴν ἐπιστήμην εἰσὶν εὐπρεπεῖς ὀψαρτυταί, μυρία, χωρὶς ὧν ἤκουσαν ἢ εἶδον, ἄλλα ἐκ τῆς συνεχοῦς μελέτης καὶ τριβῆς τῆς εἰς ἁβροδίαιτον καὶ τεθρυμμένον τὸν ἀβίωτον βίον ἐπινοῆσαι δεινοί.

Cum pincerna foedus arctius. Quae omnia Deus prohibeat!

53. Ἀλλὰ γὰρ οὗτοι πάντες ἐδείχθησαν εὐνοῦχοι σοφίας ἄγονοι. Πρὸς ὃν δὲ συμβατηρίους τίθεται σπονδὰς ὁ γαστρὸς βασιλεύς, νοῦς, οἰνοχόος ἦν· φίλοινον γὰρ ὑπερφυῶς τὸ ἀνθρώπων γένος καὶ πρὸς μόνον τοῦτο διαφερόντως ἀκόρεστον. Εἴ γε ὕπνου μὲν καὶ ἐδωδῆς καὶ συνουσίας καὶ τῶν ὁμοίων ἀπλήρωτος οὐδείς, ἀκράτου δὲ σχεδὸν ἅπαντες καὶ μάλισθ᾽ οἷς τὸ πρᾶγμα ἀσκεῖται· πιόντες γὰρ ἔτι διψῶσι, καὶ ἄρχονται μὲν ἀπὸ

τῶν βραχυτέρων κυάθων, προϊόντες δὲ ταῖς μείζοσιν οἰνοχοαῖς ἐγχεῖν παραγγέλλουσιν· ἐπειδὰν ἀκροθώρακες γενόμενοι χλιανθῶσιν, οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δυνάμενοι, τὰς οἰνηρύσεις καὶ τὰς ἀμύστεις καὶ τοὺς κρατῆρας ὅλους προςενεγκάμενοι ἀκράτους πίνουσιν ἀθρόως, [*] μέχρις ἂν ἢ βαθεῖ ὕπνῳ δαμασθῶσιν οὐκέτι κρατεῖν ἑαυτῶν δυνάμενοι, ἢ τῶν ὄγκων ἀποπληρωθέντων ὑπερβλύσῃ τὸ ἐπειςχεόμενον. Ἀλλὰ καὶ τότε ὅμως ἡ ἄπληστος ἐν αὐτοῖς ὄρεξις, ὥςπερ ἔτι λιμώττουσα, *μαιμάζει*. „Ἐκ γὰρ τῆς ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν,“ ᾗ φησι Μωϋσῆς, „καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόῤῥας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτοῖς· θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος.“ (Deut. 32, 32.) Σόδομα μέντοι στείρωσις καὶ τύφλωσις ἑρμηνεύεται· ἀμπέλῳ δὲ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς γινομένοις ἀπεικάζει τοὺς οἰνοφλυγίας καὶ λαιμαργίας, καὶ τῶν αἰσχίστων ἡδονῶν ἥττους. Ἃ δὲ αἰνίττεται, τοιαῦτ᾽ ἐστίν. Εὐφροσύνης μὲν ἀληθοῦς οὐδὲν ἐμπέφυκε τῇ τοῦ φαύλου ψυχῇ φυτόν, ἅτε οὐχ ὑγιαινούσαις κεχρημένῃ ῥίζαις, ἀλλὰ ἐμπεπρησμέναις καὶ τεφρωθείσαις, ὁπότε ἀνθ᾽ ὕδατος τὰς κεραυνίους φλόγας, θεοῦ τὴν κατὰ ἀσεβῶν καλῶς δικάσαντος δίκην, ὁ οὐρανὸς ἀσβέστους ἔνιφεν, ἀκρότητος δὲ ἐπιθυμίας τῆς ἐστειρωμένης τὰ καλὰ καὶ πεπηρωμένης πρὸς πάντα τὰ θέας ἄξια, ἣν ἀμπέλῳ παραβέβληκεν, οὐχὶ τῇ καρπῶν ἡμέρων μητρί, ἀλλ᾽ ἥτις πικρίας καὶ πονηρίας καὶ πανουργίας, ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ καὶ ἀκροχολωτάτων ἠθῶν οἰστικὴ γέγονε, δάκνουσα τὴν ψυχὴν ἐχέων καὶ ἀσπίδων τρόπον ἰοβόλων, καὶ παντελῶς ἀνίατα. Ὧν ἀποτροπὴν εὐχόμεθα γενέσθαι, τὸν πάντα ἵλεων ποτνιώμενοι θεόν, ἵνα

γινομένας νόσους ἀπωθεῖται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πρὸς ἄκρας ὀξύτητας ἀκονᾷ, καὶ ὅλα μέντοι τὰ σώματα οὐκ ἐᾷ βαρυνόμενα πίπτειν, ἀλλ᾽ ἐξαίρει καὶ ἐπικουφίζει, καὶ πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἀνακαλεῖ, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἑτοιμότητα ἐντίκτον. Καὶ συνόλως, ὅσων δημιουργὸς κακῶν ἡ μέθη, τοσούτων ἔμπαλιν ἀγαθῶν τὸ νηφάλιον. Ὁπότ᾽ οὖν καὶ σώμασιν, οἷς ἡ οἴνου πόσις οἰκεῖον, λυσιτελέστατον τὸ νήφειν, οὐ πολὺ μᾶλλον ψυχαῖς, ὧν φθαρτὴ τροφὴ πᾶσα ἀλλότριον; Νηφούσης γὰρ διανοίας τί τῶν παρὰ ἀνθρώποις μεγαλειότερον; Τίς δόξα; Τίς πλοῦτος; Τίς δυναστεία; Τίς ἰσχύς; Τί τῶν πάντων ὅσα θαυμάζεται; Φέρε μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ὅλον ἰσχῦσαι δι᾽ ὅλων διοιχθῆναι καὶ μηδὲν οἷα ὑπὸ ῥεύματος συγχυθῆναι μέρος ἢ καταμύσαι· τότε γὰρ μάλιστα ὀξυωπῆσαν, σύνεσιν καὶ φρόνησιν αὐτὴν ἐμβλέπον, τοῖς νοητοῖς [*] ἀγάλμασιν ἐντεύξεται, ὧν ἡ θέα ψυχαγωγοῦσα πρὸς οὐδὲν ἔτι τῶν αἰσθητῶν ἀπονεύειν ἐάσει. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ τῷ νηφαλίῳ τῆς ψυχῆς καὶ βλέποντι ὀξυωπέστατα τῶν γένεσιν λαχόντων μηδέν ἐστιν ἰσότιμον; Καὶ γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ αἰσθητὸν φῶς περιττῶς πρὸς ἡμῶν πάντων τετίμηται· πολλοὶ γοῦν τῶν τὰς ὄψεις ἀποβαλόντων καὶ τὸ ζῆν ἑκουσίως προσαπέβαλον, κουφότερον κακὸν πηρώσεως θάνατον εἶναι δικάσαντες ἑαυτοῖς. Ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτῳ καὶ νοῦς ὀφθαλμῶν ἀμείνων· ὅς, εἴπερ ἀπήμων εἴη καὶ ἀζήμιος, πρὸς μηδενὸς τῶν μέθῃ παραφόρῳ ἐργαζομένων ἀδικημάτων ἢ παθῶν πιεσθείς, ὕπνῳ μὲν ἀποτάξεται λήθην καὶ ὄκνον ἐμποιοῦντι τῶν πρακτέων, ἐγρήγορσιν δὲ ἀσπασάμενος πρὸς τὰ θέας ἄξια πάντα ὀξυδερκήσει, μνήμαις μὲν ὑποβαλλού-

σαις ἐγειρόμενος, πράξεσι δὲ τοῖς γνωσθεῖσιν ἑπομέναις χρώμενος.

Voces „pueri“ vel „iuvenis“ non ad aetatem, sed ad mores pueriles vel iuveniles referendae. (2. 3.)

2. *Τοῦ μὲν δὴ νήφοντος κατάστασίς ἐστι τοιαύτη. „Νεώτερον“ δὲ ὅταν φῇ „υἱόν“, οὐχ ἡλικίας ὄνομα ἀναγράφει, νεωτεροποιίαν δὲ ἀγαπῶντος ἐμφαίνει τρόπου διάθεσιν· ἐπεὶ πῶς ἂν ἢ τὰ ἀθέατα κατιδεῖν παρὰ νόμον καὶ δίκην ἐβιάσατο, ἢ ἐκλαλῆσαι τὰ ὀφειλόμενα ἡσυχάζεσθαι, ἢ εἰς τὸ ἐμφανὲς προενεγκεῖν τὰ δυνάμενα οἴκοι συσκιάζεσθαι καὶ τοὺς ψυχῆς ὅρους μὴ ὑπερβαίνειν, εἰ μὴ νεωτέρων πραγμάτων ἥπτετο, γελῶν τὰ ἑτέροις συμπίπτοντα, δέον ἐπιστένειν, καὶ μὴ χλευάζειν ἐφ᾽ οἷς εἰκὸς ἦν καὶ εὐλαβούμενον τὸ μᾶλλον σκυθρωπάζειν; Πολλαχοῦ μέντοι τῆς νομοθεσίας καὶ τοὺς ἡλικίᾳ προήκοντας νέους, καὶ τοὺς μηδέπω γεγηρακότας ἔμπαλιν ὀνομάζει πρεσβυτέρους, οὐκ εἰς πολυετίαν ἀφορῶν ἢ βραχὺν καὶ μήκιστον χρόνον, ἀλλ᾽ εἰς ψυχῆς δυνάμεις κινουμένης εὖ τε καὶ χεῖρον. Τὸν γοῦν Ἰσμαὴλ εἰκοσαετίαν ἤδη που βεβιωκότα σχεδὸν κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἐν ἀρεταῖς τέλειον Ἰσαὰκ σύγκρισιν ὀνομάζει παιδίον· „Ἔλαβε“ γάρ, φησίν, „ἄρτους καὶ ἀσκὸν ὕδατος καὶ ἔδωκεν Ἄγαρ, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ τὸ παιδίον, ἡνίκα αὐτοὺς οἴκοθεν Ἀβραὰμ ἐξέπεμψε.“ Καὶ πάλιν· „Ἔρριψε τὸ παιδίον ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης.“ Καί· „Οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου.“* (Gen. 21, 14. 15.) *Καίτοι πρὸ μὲν τῆς γενέσεως Ἰσαὰκ τρισκαίδεκα γεγονὼς ἐτῶν Ἰσμαὴλ περιτέτμηται· περὶ δὲ τὴν ἑπταέτιν ἡλικίαν παυσαμένῳ τῆς ἐν γάλακτι τροφῆς ἐκείνῳ, τῷ τὴν ἐν*

Φασὶν οὖν οἱ χρησμοί, ὅτι „Ἀβραὰμ ἦν πρεσβύτερος προβεβηκώς“, καὶ „Κύριος εὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ κατὰ πάντα.“ (Gen. 24, 1.) Τοῦτό μοι δοκεῖ τῶν προκειμένων αἰτίας ἀπόδοσις εἶναι, δι᾽ ἣν πρεσβύτερος ἐλέχθη ὁ σοφός· ἐπιφροσύνῃ γὰρ θεοῦ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς μέρος ὅταν εὖ διατεθῇ καὶ μὴ καθ᾽ ἓν εἶδος, ἀλλὰ κατὰ πάσας τὰς ἐπιβολὰς εὐλογισθῇ, πρεσβυτέρᾳ γνώμῃ χρώμενον καὶ αὐτὸ δήμου πρεσβύτερόν ἐστιν. Οὕτω καὶ τοὺς συνέδρους τοῦ θεοφιλοῦς λαοῦ *δέκα* ἑβδομάδων ἀριθμὸν εἰληφότας πρεσβυτέρους ὀνομάζειν ἔθος, λέγεται γάρ· „Συνάγαγέ μοι ἑβδομήκοντα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων Ἰσραήλ, οὓς αὐτὸς σὺ οἶδας, ὅτι οὗτοί εἰσι πρεσβύτεροι.“ (Num. 11, 16.) Οὐκοῦν οὐ τοὺς ὑπὸ τῶν τυχόντων γέροντας νομιζομένους, ὡς ἱεροφάντας, ἀλλ᾽ οὓς ὁ σοφὸς οἶδε μόνος, τῆς τῶν πρεσβυτέρων ἠξίωσε προσρήσεως· οὓς μὲν γὰρ ἂν οὗτος ἀποδοκιμάσῃ καθάπερ ἀργυραμοιβὸς ἀγαθὸς ἐκ τοῦ τῆς ἀρετῆς νομίσματος, κεκιβδηλευμένοι, νεωτεροποιοὶ τὰς ψυχὰς ἅπαντες· οὓς δ᾽ ἂν γνωρίμους ἐθελήσῃ ποιήσασθαι, δόκιμοί τε καὶ τὸ φρόνημα πρεσβύτεροι κατὰ τὸ ἀναγκαῖόν εἰσιν.

5. Ἑνὶ μέντοι νόμου διατάγματι τοῖς ἀκούειν ἐπισταμένοις ἑκάτερον ὧν ἂν εἶπον ἐναργέστερον φανεῖται δεδηλωκώς· „Ἐὰν γὰρ γένωνται,“ φησίν, „ἀνθρώπῳ δύο γυναῖκες, ἠγαπημένη καὶ μισουμένη, καὶ τέκωσιν αὐτῷ ἡ ἠγαπημένη καὶ ἡ μισουμένη, καὶ γένηται υἱὸς πρωτότοκος τῆς μισουμένης, ᾗ ἂν ἡμέρᾳ κληροδοτῇ τοῖς υἱοῖς τὰ ὑπάρχοντα, οὐ δυνήσεται πρωτοτοκεῦσαι τῷ υἱῷ τῆς ἠγαπημένης, ὑπεριδὼν τὸν υἱὸν τῆς μισουμένης τὸν πρωτότοκον, ἀλλὰ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τῆς μισουμένης ἐπι-

γνώσεται, δοῦναι αὐτῷ διπλᾶ ἀπὸ πάντων ὧν ἂν εὑρεθῇ αὐτῷ, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀρχὴ τέκνων αὐτοῦ, καὶ τούτῳ καθήκει τὰ πρωτοτόκια." (Deut. 21, 15 s.) [*] Παρατετήρηκας ἤδη, ὅτι τὸν μὲν τῆς στεργομένης υἱὸν οὐδέποτε πρωτότοκον ἢ πρεσβύτερον καλεῖ, τὸν δὲ τῆς μισουμένης πολλάκις· καίτοι τοῦ μὲν τὴν γένεσιν προτέρου, τοῦ δὲ ἐκ τῆς στυγουμένης ὑστάτου δεδήλωκεν εὐθὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς προστάξεως, „ἐὰν γὰρ τέκωσι," φησίν, „ἡ ἠγαπημένη καὶ ἡ μισουμένη." Ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν τῆς προτέρας γέννημα, καὶ ἂν πολυχρονιώτερον ᾖ, νεώτερον παρ' ὀρθῷ λόγῳ δικάζοντι νενόμισται, τὸ δὲ τῆς ὑστέρας, καὶ ἂν ἐν τοῖς κατὰ τὴν γέννησιν χρόνοις ὑστερίζῃ, τῆς μείζονος καὶ πρεσβυτέρας μοίρας ἠξίωται. Διὰ τί; Ὅτι τῶν γυναικῶν τὴν μὲν στεργομένην ἡδονῆς, τὴν δὲ στυγουμένην φρονήσεως εἶναί φαμεν σύμβολον· τῆς μὲν γὰρ ὁ πολὺς ὅμιλος ἀνθρώπων τὴν συνουσίαν ὑπερφυῶς ἀγαπᾷ, δελέατα καὶ φίλτρα ἐξ ἑαυτῆς ἐπαγωγότατα ἐνδιδούσης ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς ἄχρι πανυστάτου γήρως, τῆς δὲ ἐκτόπως τὸ αὐστηρὸν καὶ περίσεμνον διαμεμίσηκε, καθάπερ οἱ ἄφρονες παῖδες τὰς τῶν γονέων καὶ τρεφόντων ὠφελιμωτάτας μέν, ἀτερπεστάτας δὲ ὑφηγήσεις. Τίκτουσι δὲ ἀμφότεραι, ἡ μὲν τὸν φιλήδονον, ἡ δ' αὖ τὸν φιλάρετον ἐν ψυχῇ τρόπον· ἀλλ' ὁ μὲν φιλήδονος ἀτελὴς καὶ ὄντως ἀεὶ παῖς ἐστι, καὶ ἂν εἰς πολυετίας αἰῶνα μήκιστον ἀφίκοιτο, ὁ δ' αὖ φιλάρετος ἐν γερουσίᾳ τῆς φρονήσεως ἐξ ἔτι σπαργάνων — τὸ τοῦ λόγου δὴ τοῦτο — ἀγήρως ὢν τάττεται. Παρ' ὃ καὶ λίαν ἐμφαντικῶς εἴρηκεν ἐπὶ τοῦ τῆς μισουμένης ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀρετῆς γεγονότος, ὅτι „οὗτός ἐστιν ἀρχὴ τέκνων," καὶ τάξει καὶ ἡγεμονίᾳ δήπου πρῶτος ὤν. Καὶ τούτῳ καθήκει „τὰ

πρωτοτόκια,“ νόμῳ φύσεως, οὐκ ἀνομίᾳ τῇ παρ᾽ ἀνθρώποις.

6. Ἑπόμενος οὖν αὐτῷ, καὶ ὥςπερ ἐπὶ προτεθέντα σκοπὸν ἀφιεὶς εὐστόχως τὰ βέλη, κατὰ ἀκολουθίαν εἰςάγει τὸν Ἰακὼβ γενέσει μὲν τοῦ Ἡσαῦ νεώτερον — ὅτι ἀφροσύνη μὲν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡμῖν ἐστι σύντροφος, ὀψίγονος δὲ ὁ τοῦ καλοῦ ζῆλος —, δυνάμει δὲ πρεσβύτερον. Παρ᾽ ὃ καὶ τῶν πρωτοτοκίων ὁ μὲν Ἡσαῦ ἐξίσταται, μεταποιεῖται δὲ οὗτος εἰκότως (Gen. 25, 33). Τούτοις συνᾴδει καὶ τὰ ἐπὶ τῶν υἱῶν Ἰωσήφ, ἐκ πολλῆς περισκέψεως ἀνεζητημένα, ἡνίκα ἐνθουσιῶν ὁ σοφὸς ἄντικρυς παρεστηκότων οὐκ ἐπιτίθησι ταῖς κεφαλαῖς ἐξ ἐναντίας καὶ κατευθὺ τὰς χεῖρας ἐπενεγκών, ἀλλ᾽ ἐναλλάξας, ὅπως τῇ μὲν εὐωνύμῳ τοῦ πρεσβυτέρου δοκοῦντος εἶναι, τοῦ δὲ νεωτέρου τῇ δεξιᾷ ψαύσῃ. Καλεῖται δὲ ὁ μὲν ἐν γενέσει πρεσβύτερος Μανασσῆς, ὁ νεώτερος δὲ Ἐφραΐμ (Gen. 48, 13). Ταῦτα δέ, εἰ μεταληφθείη τὰ ὀνόματα εἰς ἑλλάδα γλῶτταν, μνήμης καὶ ἀναμνήσεως εὑρεθήσεται σύμβολα· ἑρμηνεύεται γὰρ [*] Μανασσῆς μὲν ἐκ λήθης, τὸ δ᾽ ἔστιν *ὀνόματι* ἑτέρῳ καλούμενον ἀνάμνησις — ὁ γὰρ ὢν ἐπελάθετο εἰς ἀνάμνησιν ἐρχόμενος ἔξω πρόεισι τῆς λήθης —, Ἐφραῒμ δὲ καρποφορία, μνήμης πρόςρησις οἰκειοτάτη, διότι καρπὸς ὠφελιμώτατος καὶ τῷ ὄντι ἐδώδιμος ψυχαῖς, τὸ ἄληστον ἐν ταῖς ἀδιαστάτοις. Μνῆμαι μὲν οὖν ἠνδρωμένοις ἤδη καὶ παγίοις συντυγχάνουσι, παρ᾽ ὃ καὶ νεώτεραι ἐνομίσθησαν, ὀψὲ φυόμεναι· λήθη δὲ καὶ ἀνάμνησις ἐπαλλήλως σχεδὸν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἑκάστῳ σύνεισιν, οὗ ἕνεκα τὰ χρόνῳ πρεσβεῖα εὕρηνται, καὶ ἐπ᾽ εὐωνύμοις παρὰ σοφῷ ταξιαρχοῦντι τάττονται. Τῶν δὲ ἀρετῆς αἱ μνή-

μαι κοινωνήσουσι πρεσβείων, ἃς ὁ θεοφιλὴς δεξιωσάμενος τῆς ἀμείνονος παρ᾽ ἑαυτῷ μοίρας ἀξιώσει. Νήψας οὖν ὁ δίκαιος καὶ γνοὺς ὅσα „ἐποίησεν ὁ νεώτερος αὐτῷ υἱός“ (Gen. 9, 24), ἀρὰς χαλεπωτάτας τίθεται. Τῷ γὰρ ὄντι ὅταν ὁ νοῦς νήψῃ, κατὰ τὸ ἀκόλουθον εὐθὺς αἰσθάνεται ὅσα ἡ νεωτεροποιὸς αὐτῷ κακία πρότερον εἰργάζετο, ἃ μεθύων ἀδυνάτως καταλαβεῖν εἶχε.

Cur Noë non filio, sed nepoti maledicat.

7. Τίνι μέντοι καταρᾶται, σκεπτέον· ἓν γάρ τι καὶ τοῦτο τῶν ἐρεύνης ἀξίων ἐστίν, ἐπειδήπερ οὐ τῷ δοκοῦντι ἡμαρτηκέναι παιδί, ἀλλὰ τῷ ἐκείνου μὲν υἱῷ, ἑαυτοῦ δὲ υἱωνῷ, οὐ φανερὸν οὐδὲν εἴς τε τὸ παρὸν ἀδίκημα, οὐ μικρόν, οὐ μέγα δεδήλωκεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ περιεργίας ἰδεῖν τὸν πατέρα γυμνὸν ἐθελήσας, καὶ γελάσας ἃ εἶδε, καὶ ἐκλαλήσας τὰ δεόντως ἡσυχασθέντα, ὁ υἱὸς ἦν τοῦ Νῶε Χάμ· ὁ δέ, ἐφ᾽ οἷς ἕτερος ἠδίκησε τὰς αἰτίας ἔχων καὶ τὰς ἀρὰς καρπούμενος, Χαναάν ἐστι, λέγεται γάρ· „Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς οἰκέτης, δοῦλος δούλων ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.“ (Gen. 9, 25.) Τί γὰρ ἡμάρτησεν, ὡς ἔφην, οὗτος; Ἀλλ᾽ ἐσκέψαντο μὲν ἐφ᾽ ἑαυτῶν ἴσως οἷς ἔθος ἀκριβοῦν τὰς ῥητὰς καὶ προχείρους ἐν τοῖς νόμοις ἀποδόσεις· ἡμεῖς δὲ πειθόμενοι τῷ ὑποβάλλοντι ὀρθῷ λόγῳ τὴν ἐγκειμένην ἀπόδοσιν διερμηνεύσομεν, ἐκεῖνα ἀναγκαίως προειπόντες.

Discrimen inter statum et motum, habitum et actum.

8. Σχέσις καὶ κίνησις διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἠρεμία, φορὰ δὲ ἡ κίνησις, ἧς εἴδη δύο, τὸ μὲν

μεταβατικόν, τὸ δὲ περὶ τὸν αὐτὸν τόπον εἰλούμενον. Σχέσει μὲν οὖν [*] ἀδελφὸν ἕξις, κινήσει δ' ἐνέργεια. Τὸ δὲ λεγόμενον παραδείγματι οἰκείῳ γνωριμώτερον γένοιτ' ἄν. Τέκτονα καὶ ζωγράφον καὶ γεωργὸν καὶ μουσικὸν καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας, καὶ ἂν ἡσυχίαν ἄγωσι, μηδὲν τῶν κατὰ τὰς τέχνας ἐνεργοῦντες, οὐδὲν ἧττον τοῖς εἰρημένοις ἔθος καλεῖν ὀνόμασιν, ἐπεὶ τὴν ἐν ἑκάστοις ἐμπειρίαν καὶ ἐπιστήμην ἀνειληφότες ἔχουσιν. Ἐπειδὰν δὲ ὁ τεκτονικὸς ξύλων ὕλην ἐργάζηται λαβών, ὁ δὲ ζωγράφος τὰ οἰκεῖα κερασάμενος χρώματα ἐπὶ τοῦ πίνακος διαγράφῃ τοὺς τύπους ὧν ἂν διανοῆται, ὁ δ' αὖ γεωργὸς ἀνατέμνων γῆς αὔλακας καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, κληματίδας δὲ καὶ μοσχεύματα δένδρων ἐμφυτεύῃ, ἅμα δὲ τροφὴν ἀναγκαιοτάτην ἄρδῃ καὶ ἐποχετεύῃ τοῖς φυτευθεῖσι, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα γεωργικὰ πᾶσιν ἐγχειρῇ, ὁ δ' αὖ μουσικὸς αὐλοῖς καὶ κιθάραις καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις μέτρα καὶ ῥυθμοὺς καὶ πάσας μέλους ἰδέας ἁρμόττῃ, δύνηται δὲ καὶ δίχα τῶν χειροτμήτων τῷ τῆς φύσεως ὀργάνῳ χρῆσθαι διὰ φωνῆς ἡρμοσμένης πᾶσι τοῖς φθόγγοις, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τεχνιτῶν εἴπερ ἐγχειρεῖ τοῖς κατὰ τὰς ἐπιστήμας ἕτερα ἐξ ἀνάγκης οἰκεῖα τοῖς προτέροις ὀνόματα προσγίνεται, τῷ μὲν τέκτονι τὸ τεκτονεῖν, τῷ δὲ ζωγράφῳ τὸ ζωγραφεῖν ἤδη, καὶ τὸ γεωργεῖν μέντοι τῷ γεωργῷ, καὶ τὸ αὐλεῖν ἢ κιθαρίζειν ἢ ᾄδειν, ἤ τι τῶν παραπλησίων ποιεῖν τῷ μουσικῷ. Τίσιν οὖν οἱ ψόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι παρακολουθοῦσιν; ἆρ' οὐχὶ τοῖς ἐνεργοῦσι καὶ δρῶσι; Κατορθοῦντος μὲν γὰρ ἔπαινον, ψόγον δ' ἔμπαλιν καρποῦνται διαμαρτάνοντες. Οἱ δ' ἄνευ τῶν τι ποιεῖν ἐπιστήμονες, αὐτὸ μόνον ἀκίνδυνον γέρας εἰληφότες ἡσυχίαν, ἠρεμοῦσιν.

Virtutes et vitia aut quiescunt aut moventur occasione aut data aut non data.

9. Ὁ αὐτὸς τοίνυν λόγος ἐφαρμόττει καὶ τοῖς κατ' ἀφροσύνην, καὶ συνόλως τοῖς κατ' ἀρετήν τε καὶ κακίαν. Οἱ φρόνιμοί τε καὶ σώφρονες καὶ ἀνδρεῖοι καὶ δίκαιοι τὰς ψυχὰς μυρίοι γεγόνασι, φύσεως μὲν εὐμοιρίᾳ, νομίμοις δ' ὑφηγήσεσι, πόνοις δ' ἀηττήτοις καὶ ἀοκνοτάτοις χρησάμενοι· τὸ δὲ κάλλος τῶν ἐν ταῖς διανοίαις ἀγαλμάτων οὐκ ἴσχυσαν ἐπιδείξασθαι διὰ πενίαν ἢ ἀδοξίαν ἢ νόσον σώματος, ἢ τὰς ἄλλας κῆρας, ὅσαι τὸν ἀνθρώπινον περιπολοῦσι βίον. Οὐκοῦν οὗτοι μὲν ὥσπερ δεδεμένα καὶ καθειργμένα ἐκτήσαντο ἀγαθά. Ἕτεροι δ' εἰσὶν οἱ λελυμένοις καὶ ἀφέτοις καὶ ἐλευθέροις ἐχρήσαντο πᾶσι, τὰς εἰς ἐπίδειξιν ὕλας ἀφθονωτάτας προςλαβόντες· ὁ μὲν φρόνιμος ἰδίων τε καὶ κοινῶν περιουσίαν πραγμάτων, οἷς σύνεσιν καὶ εὐβουλίαν ἐνεπιδείξεται, ὁ δὲ σώφρων τὸν εἰς ἀσωτίαν δεινὸν ἐπᾶραι καὶ παρακαλέσαι τυφλὸν πλοῦτον, ἵνα βλέποντα ἀποδείξῃ, ὁ δὲ δίκαιος ἀρχήν, δι' ἧς τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἀκωλύτως δυνατὸς ἔσται, ὁ δ' ἀσκητὴς εὐσέβειαν, ἱερωσύνην καὶ χωρίων [*] ἱερῶν καὶ τῆς ἐν τούτοις ἁγιστείας ἐπιμέλειαν. Ἄνευ δὲ τούτων ἀρεταὶ μέν εἰσιν, ἀκίνητοι δὲ ἀρεταὶ καὶ ἡσυχίαν ἄγουσαι, καθάπερ ὁ τεθησαυρισμένος ἐν ἀφανέσι γῆς μυχοῖς ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς οὐδὲν χρήσιμος. Πάλιν τοίνυν κατὰ τὰ ἐναντία μυρίους ἔστιν ἰδεῖν ἀνάνδρους, ἀκολάστους, ἄφρονας, ἀδίκους, ἀσεβεῖς ἐν ταῖς διανοίαις ὑπάρχοντας, τὸ δὲ κακίας ἑκάστης αἶσχος ἀδυνατοῦντας ἐπιδείκνυσθαι δι' ἀκαιρίαν τῶν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν καιρῶν, ἐπειδὰν δὲ τοῦ δύνασθαι πολλὴ καὶ με-

γάλη κατασκήψῃ φορά, γῆν καὶ θάλατταν μέχρι τερμάτων ἀμυθήτων ἀναπιμπλάντας κακῶν, καὶ μηδέν, μὴ μικρόν, μὴ μέγα, ἀζήμιον ἐῶντας, ἀλλὰ ῥύμῃ μιᾷ ἀνατρέποντάς τε καὶ φθείροντας. Ὥσπερ γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ δύναμις ἀπουσίᾳ μὲν ὕλης ἡσυχάζει, παρουσίᾳ δὲ ἀνακαίεται, οὕτω καὶ ὅσαι πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν ψυχῆς δυνάμεις ἀφορῶσι, σβέννυνται μὲν ἀκαιρίαις, καθάπερ ἔφην, καιρῶν, τυχηραῖς δὲ εὐπορίαις ἀναφλέγονται.

Cham vitium quiescens, Chanaan vitium motum.

10. Τίνος δὴ ταῦθ᾽ εἵνεκα εἶπον, ἢ τοῦ διδάξαι χάριν, ὅτι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Νῶε Χὰμ ἠρεμούσης κακίας ἐστὶν ὄνομα, ὁ δὲ υἱωνὸς ἤδη καὶ κινουμένης; Ἑρμηνεύεται γὰρ θέρμη μὲν Χάμ, σάλος δὲ Χαναάν. Θέρμη δὲ ἐν μὲν σώματι πυρετὸν ἐμφαίνει, κακίαν δὲ ἐν ψυχαῖς· ὡς γάρ, οἶμαι, καταβολὴ πυρετοῦ νόσος ἐστὶν οὐ μέρους, ἀλλ᾽ ὅλου σώματος, οὕτως ὅλης τῆς ψυχῆς ἀῤῥώστημα ἔσται κακία. Ἀλλ᾽ ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖ, ὁτὲ δὲ κινεῖται. Τὴν δὲ κίνησιν αὐτῆς ὀνομάζει σάλον, ὃς Ἑβραίων γλώττῃ Χαναὰν καλεῖται. Νομοθετῶν δὲ οὐδεὶς ἐπιτίμιον ὁρίζει κατὰ ἀδίκων ἠρεμούντων, ἀλλὰ δὴ κινουμένων καὶ τοῖς κατὰ ἀδικίαν ἔργοις χρωμένων, καθάπερ οὐδὲ τῶν δακετῶν οὐδὲν ἀνὴρ μέτριος κτείνειν ἂν ἐθελήσαι, μὴ μέλλον δάκνειν· λόγου γὰρ ὑπεξαιρετέον ψυχῆς ὠμότητα φύσει καὶ κατὰ πάντων φονῶσαν. Εἰκότως οὖν ὁ δίκαιος τὰς ἀρὰς τῷ υἱωνῷ Χαναὰν δόξει τίθεσθαι· δόξει δὲ εἶπον, ὅτι δυνάμει τῷ υἱῷ Χὰμ δι᾽ ἐκείνου καταρᾶται, κινηθεὶς γὰρ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν Χὰμ αὐτὸς γίνεται Χαναάν. Ἓν γὰρ τὸ ὑποκείμενον κακία, ἧς τὸ μὲν ἐν σχέσει, τὸ δὲ ἐν κινήσει θεωρεῖται. Πρεσβύτερον δὲ κινήσεως σχέσις, ὡς

ἐγγόνου λόγον ἔχειν τὸ κινούμενον πρὸς τὸ ἰσχόμενον. Παρ᾽ ὃ καὶ τοῦ Χὰμ υἱὸς ὁ Χαναὰν φυσικῶς ἀναγράφεται, σάλος ἠρεμίας, ἵνα καὶ [*] τὸ ἑτέρωθι λεχθὲν ἐπαληθεύῃ, τό· „Ἀποδιδοὺς ἀνομίας πατρῶν ἐπὶ υἱούς, ἐπὶ τρίτους καὶ τετάρτους.“ (Exod. 20, 5.) Ἐπεὶ γὰρ τὰ ἀποτελέσματα καὶ ὡς ἂν ἔγγονα τῶν λογισμῶν στείχουσιν αἱ τιμωρίαι κατ᾽ αὐτούς, ἐκείνων, εἰ μηδεμία προςγένοιτο πρᾶξις ἐπίληπτος, ἀποδιδρασκόντων τὰ ἐγκλήματα. Διὰ τοῦτο μέντοι καὶ ἐν τῷ νόμῳ τῆς λέπρας ὁ μέγας πάντα Μωϋσῆς τὴν μὲν κίνησιν καὶ ἐπὶ πλέον αὐτῆς φορὰν καὶ χύσιν ἀκάθαρτον, τὴν δ᾽ ἠρεμίαν καθαρὰν ἀναγράφει, λέγει γάρ, ὅτι „Ἐὰν διαχέηται ἐν τῷ δέρματι, μιανεῖ ὁ ἱερεύς. Ἐὰν δὲ κατὰ χώραν μείνῃ τὸ τηλαύγημα καὶ μὴ διαχέηται, καθαριεῖ.“ (Lev. 13, 12 s.) Ὥςτε τὴν μὲν ἡσυχίαν ἐκτὸς εἶναι μόνην κακῶν καὶ παθῶν τῶν κατὰ ψυχὴν — τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τῆς λέπρας — οὐχ ὑπαίτιον εἶναι, τὴν δὲ κίνησιν καὶ φορὰν ὑποσχεῖν δεόντως. Τὸ παραπλήσιον καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως χρησθεῖσι λογίοις περιέχεται σημειωδέστερον, λέγεται γὰρ πρὸς τὸν φαῦλον· „Ὦ οὗτος, ἥμαρτες, ἡσύχασον,“ τοῦ μὲν ἁμαρτάνειν ἐν τῷ κινεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν κατὰ κακίαν ὄντος ἐνόχου, τοῦ δὲ ἡσυχάζειν ἐν τῷ ἴσχεσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἀνυπαιτίου καὶ σωτηρίου.

Vota pro Sem et pro Iapheth facta. (11. 12.)

11. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς γε, οἶμαι, προείρηται. Τὰ δὲ ἀρὰς ἔχοντα, ὃν ἔχουσι λόγον, ἴδωμεν. „Ἐπικατάρατος,“ φησί, „Χαναὰν παῖς, οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Σήμ, καὶ ἔσται Χαναὰν δοῦλος αὐτοῖς.“ (Gen. 9, 25 s.) Ἔφαμεν πά-

λαι, ὅτι Σὴμ ἐπώνυμός ἐστιν ἀγαθοῦ, καλούμενος οὐκ ὀνόματος εἴδει, ἀλλ' ὅλον τὸ γένος αὐτῷ ὄνομα· παρ' ὅσον καὶ τὸ ἀγαθὸν ὀνομαστὸν μόνον καὶ εὐφημίας καὶ εὐκλείας ἄξιον, ὡς ἔμπαλιν ἀνώνυμον καὶ δυςώνυμον τὸ κακόν. Τίνος οὖν τὸν τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ μεμοιραμένον εὐχῆς ἀξιοῖ; Τίνος καινοτάτης καὶ παραλλαγμένης, ἣ θνητὸς οὐδεὶς ὑπηρετῆσαι δυνατός, ἀφ' ἧς σχεδὸν ὥςπερ ἀπ' ὠκεανοῦ ῥέουσιν αἱ ἄφθονοι καὶ ἀέναοι πλημμυροῦσαι καὶ ἀναχεόμεναι τῶν καλῶν πηγαί; Τὸν γὰρ κύριον καὶ θεὸν τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων ἰδίᾳ θεὸν — κατ' ἐξαίρετον χάριν — τοῦ Σὴμ ἀνακαλεῖ. Καὶ ὅρα, τίνας ὑπερβολὰς τοῦτο οὐχ ὑπερβάλλει, σχεδὸν γὰρ ἰσότιμος ὁ τοῦτο λαχὼν γίνεται κόσμῳ· ὅταν γὰρ τὸ ἐπιστατοῦν καὶ κηδόμενον ἀμφοῖν ταὐτόν, καὶ τὰ ἐπιτροπευόμενα κατ' ἀναγκαῖον εὐθύς ἐστιν ἰσότιμα. Μήποτε δὲ καὶ ἐπιδαψιλεύεται τὰ τῶν δωρεῶν· τοῦ μὲν γὰρ [*] αἰσθητοῦ κόσμου δεσπότης καὶ εὐεργέτης ἀνείρηται διὰ τοῦ „κύριος καὶ θεός“, τοῦ δὲ νοητοῦ ἀγαθοῦ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης αὐτὸ μόνον, οὐχὶ δεσπότης ἢ κύριος. Φίλον γὰρ τὸ σοφὸν θεῷ μᾶλλον ἢ δοῦλον. Παρ' ὃ καὶ σαφῶς ἐπὶ Ἀβραὰμ φάσκει· „Μὴ ἐπικαλύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ φίλου μου;“ (Gen. 18, 17.) Ὁ δὲ ἔχων τὸν κλῆρον τοῦτον πέραν ὅρων ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας προελήλυθε· μόνος γὰρ εὐγενής, ἅτε θεὸν ἐπιγεγραμμένος πατέρα, καὶ γεγονὼς εἰςποιητὸς αὐτῷ μόνος υἱός· οὐ πλούσιος, ἀλλὰ πάμπλουτος, ἐν ἀφθόνοις καὶ γνησίοις, οὐ χρόνῳ παλαιουμένοις, καινουμένοις δὲ καὶ ἡβῶσιν ἀεὶ τρυφῶν ἀγαθοῖς μόνοις· οὐκ ἔνδοξος, ἀλλ' εὐκλεής, τὸν μὴ κολακείᾳ νοθούμενον, ἀλλὰ βεβαιούμενον ἀληθείᾳ καρπούμενος ἔπαινον· μόνος

βασιλεύς, παρὰ τοῦ πανηγεμόνος λαβὼν τῆς ἐφ᾽ ἅπασιν ἀρχῆς τὸ κράτος ἀνανταγώνιστον· μόνος ἐλεύθερος, ἀφιέμενος ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, κενῆς δόξης, ἣν ὑπέραυχον οὖσαν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἄνωθεν ὁ ἐλευθεροποιὸς καθεῖλε θεός. Τούτῳ δὴ τῶν τοσούτων καὶ οὕτως ὑπερβαλλόντων καὶ ἀθρόων ἀξιωθέντι ἀγαθῶν τί προσήκει ποιεῖν, ἢ λόγοις καὶ ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις τὸν εὐεργέτην ἀμείβεσθαι; Τοῦτ᾽ ἔσθ᾽, ὡς ἔοικεν, ὃ αἰνίττεται αὐτῷ· „Εὐλογημένος κύριος ὁ θεὸς Σήμ“ (Gen. 9, 26), ἐπειδὴ τῷ τὸν θεὸν ἔχοντι κλῆρον εὐλογεῖν καὶ ἐπαινεῖν αὐτὸν ἁρμόττει, μόνον τοῦτ᾽ ἀντιπαρασχεῖν δυναμένῳ, τὰ δ᾽ ἄλλα ἀνὰ κράτος πάνθ᾽ ἁπλῶς ἀδυνατοῦντι.

12. Τῷ μὲν δὴ Σὴμ εὔχεται ταῦτα. Τῷ δὲ Ἰάφεθ ὁποῖα, θεασώμεθα. „Πλατύναι,“ φησίν, „ὁ θεὸς τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σήμ, καὶ γενέσθω Χαναὰν δοῦλος αὐτοῖς.“ (Gen. 9, 27.) Τοῦ ἀγαθὸν ἡγουμένου τὸ καλὸν μόνον ἔσταλται καὶ συνῆκται τὸ τέλος, ἑνὶ γάρ, μυρίων ὄντων τῶν περὶ ἡμᾶς, τῷ ἡγεμόνι νῷ συνέζευκται· τοῦ δὲ τρισὶν ἐφαρμόζοντος αὐτὸ γένεσι, τῷ περὶ ψυχήν, τῷ περὶ σῶμα, τῷ περὶ τὰ ἐκτός, ἅτ᾽ εἰς πολλὰ καὶ ἀνόμοια κατακερματιζόμενον, εὐρύνεται. Διόπερ οἰκείως εὔχεται τούτῳ προσγενέσθαι πλάτος, ὅπως καὶ ταῖς περὶ ψυχὴν ἀρεταῖς, φρονήσει καὶ σωφροσύνῃ καὶ ἑκάστῃ τῶν ἄλλων χρῆσθαι δύναιτο, καὶ ταῖς σώματος ὑγείαις καὶ εὐαισθησίᾳ, δυνάμει τε καὶ ῥώμῃ, καὶ ταῖς τούτων συγγενέσιν, ἔτι μέντοι καὶ τοῖς ἐκτὸς πλεονεκτήμασιν, ὅσα εἰς πλοῦτον καὶ δόξαν, ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν τῶν ἀναγκαίων ἡδονῶν ἄγεται.

ΠΕΡΙ
ΣΥΓΧΥΣΕΩΣ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ.

DE
CONFUSIONE
LINGUARUM.

(Cf. Gen. 11, 1—9.)

[I, 404.]

Scripturae sacrae de turri Babylonica narratio.

1. [*] *Περὶ μὲν δὴ τούτων ἀρκέσει εἰρημένα. Σκεπτέον δὲ ἑξῆς οὐ παρέργως, ἃ περὶ τῆς τῶν διαλέκτων συγχύσεως φιλοσοφεῖ. Λέγει γὰρ ὧδε· „Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινῆσαι αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν, εὗρον πεδίον ἐν τῇ γῇ Σενναάρ, καὶ κατῴκησαν ἐκεῖ. Καὶ εἶπεν ἄνθρωπος τῷ πλησίον· Δεῦτε, πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός. Καὶ εἶπον· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ*

κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα, πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς. Καὶ κατέβη κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἶπε κύριος· Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν· δεῦτε, καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεε κύριος τὰ χείλη πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐκεῖθεν διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐπὶ πρόςωπον πάσης τῆς γῆς.“ (Gen. 11, 1 ss.)

Adversariorum de hac narratione cavillationes. (2-4.)

2. [*] Οἱ μὲν δυςχεραίνοντες τῇ πατρίῳ πολιτείᾳ, ψόγον καὶ κατηγορίαν ἀεὶ τῶν νόμων μελετῶντες, τούτοις καὶ τοῖς παραπλησίοις ὡς ἂν ἐπιβάθραις τῆς ἀθεότητος αὐτῶν, οἱ δυςσεβεῖς, χρῶνται, φάσκοντες· Ἔτι νῦν σεμνηγορεῖτε περὶ τῶν διατεταγμένων ὡς τοὺς ἀληθείας κανόνας αὐτῆς περιεχόντων; Ἰδοὺ γὰρ αἱ ἱεραὶ λεγόμεναι βίβλοι παρ' ὑμῖν καὶ μύθους περιέχουσιν, ἐφ' οἷς εἰώθατε γελᾶν, ὅταν ἄλλων διεξιόντων ἀκούητε, καίτοι τί δεῖ τοὺς πολλαχόθι τῆς νομοθεσίας ἐσπαρμένους ἀναλέγεσθαι, ὥςπερ σχολὴν ἄγοντας καὶ ἐνευκαιροῦντας διαβολαῖς, ἀλλ' *ἢ* μόνον τῶν ἐν χερσὶ καὶ παρὰ πόδας ὑπομιμνήσκειν; Εἷς μὲν οὖν ἐστιν ὁ ἐοικὼς τῷ συντεθέντι ἐπὶ τῶν Ἀλωαδῶν, οὓς ὁ μέγιστος καὶ δοκιμώτατος τῶν

δίαιτον τοσοῦτον ἐπιβῆναι κακίας, ὥςτε τοῖς ἀνθρώπων ἁπάντων ἁμαρτήμασιν ἰσοστάσια δύνασθαι πλημμελεῖν· ἀπειρίᾳ τε διαλέκτων μυρίοι πρὸς τῶν ἐπιτιθεμένων, οὐ προειδόμενοι τὸ μέλλον, προκατελήφθησαν, ὡς ἔμπαλιν ἐπιστήμῃ τοὺς ἐπικρεμασθέντας ἴσχυσαν φόβους τε καὶ κινδύνους ἀπώσασθαι. Ὥςτε λυσιτελὲς μᾶλλον ἢ βλαβερὸν εἶναι τὴν ἐν ταῖς διαλέκτοις κοινωνίαν, ἐπεὶ καὶ μέχρι νῦν οἱ καθ' ἑκάστην χώραν, καὶ μάλιστα τῶν αὐτοχθόνων, δι' οὐδὲν οὕτως ὡς διὰ τὸ ὁμόγλωσσον ἀπαθεῖς κακῶν διατελοῦσι. Καὶ ἂν εἰ μέντοι τις ἀνὴρ πλείους ἀναμάθοι διαλέκτους, εὐδόκιμος εὐθὺς παρὰ τοῖς ἐπισταμένοις ἐστίν, ὡς ἤδη φίλιος ὢν, οὐ βραχὺ γνώρισμα κοινωνίας ἐπιφερόμενος τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασι [*] συνήθειαν, ἀφ' ἧς τὸ ἀδεὲς εἰς τὸ μηδὲν ἀνήκεστον παθεῖν ἔοικε πεπορίσθαι. Τί οὖν ὡς κακῶν αἴτιον τὸ ὁμόγλωττον ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιζε, δέον ὡς ὠφελιμώτατον ἱδρῦσθαι;

Χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία potius magnorum in mundo malorum concentum significat.

5. Τοὺς δὴ ταῦτα συντιθέντας καὶ κακοτεχνοῦντας ἰδίᾳ μὲν διελέγξουσιν οἱ τὰς προχείρους ἀποδόσεις τῶν ἀεὶ ζητουμένων ἐκ τῆς φανερᾶς τῶν νόμων γραφῆς ἀφιλονείκως οὐκ ἀντισοφιζόμενοί ποθεν, ἀλλ' ἑπόμενοι τῷ τῆς ἀκολουθίας εἱρμῷ προςπταίειν οὐκ ἐῶντι, ἀλλά, καὶ ἂν εἴ τινα ἐμποδὼν εἴη, ῥᾳδίως ἀναστέλλοντι, ὅπως αἱ τῶν λόγων διέξοδοι γίνωνται ἄπταιστοι. Φαμὲν τοίνυν ἐκ τοῦ „τὴν γῆν εἶναι πᾶσαν χεῖλος ἓν καὶ φωνὴν μίαν“ κακῶν ἀμυθήτων καὶ μεγάλων συμφωνίαν δηλοῦσθαι, ὅσα τε πόλεις πόλεσι καὶ ἔθνεσιν ἔθνη καὶ χώραις

χῶραι ἀντεπιφέρουσι, καὶ ὅσα μὴ μόνον εἰς ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεῖον ἀσεβοῦσιν ἄνθρωποι. Καίτοι ταῦτα πληθῶν ἐστιν ἀδικήματα. Σκεπτώμεθα δὲ ἡμεῖς καὶ ἐφ᾽ ἑνὸς ἀνδρὸς τὸ ἀδιεξήγητον τῶν κακῶν πλῆθος, καὶ μάλισθ᾽ ὅταν τὴν ἀνάρμοστον καὶ ἐκμελῆ καὶ ἄμουσον σχοίη συμφωνίαν.

Malis et corporis et animae universis coniunctim eodemque tempore hominem eiusque duplex satellitium aggredientibus quid miserius?

6. Τὰ μὲν δὴ τυχηρὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὅταν πενίᾳ καὶ ἀδοξίᾳ, σώματος νόσοις ἢ πηρώσεσι συνενεχθῶσι; καὶ πάλιν ταῦτα ψυχῆς ἀῤῥωστήμασιν, ἔκφρονος ὑπὸ μελαγχολίας, ἢ μακροῦ γήρως, ἢ τινος ἄλλης βαρείας κακοδαιμονίας γεγενημένης, ἀνακραθῶσι; Καὶ γὰρ ἓν μόνον τῶν εἰρημένων βιαίως ἀντιστατῆσαν ἱκανὸν ἀνατρέψαι καὶ καταβαλεῖν καὶ τὸν λίαν ὑπέρογκόν ἐστιν. Ὅταν δὲ ἀθρόα ὥσπερ προστάξει μιᾷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνῇ πάντα σωρηδὸν ἐπιθεῖναι τὰ σώματος, τὰ ψυχῆς, τὰ ἐκτός, τίνα οὐχ ὑπερβάλλει σχετλιότητα; πεσόντων γὰρ δορυφόρων ἀνάγκη καὶ τὸ δορυφορούμενον πίπτειν. Δορυφόροι μὲν οὖν σώματος πλοῦτος, εὐδοξίαι, τιμαί, ὀρθοῦντες αὐτὸ καὶ εἰς ὕψος αἴροντες καὶ γαῦρον ἀποδεικνύντες, ὡς τὰ ἐναντία, ἀτιμία, ἀδοξία, πενία, πολεμίων τρόπον καταράττουσι. Πάλιν τε δορυφόροι ψυχῆς ἀκοαὶ καὶ ὄψεις, ὄσφρησίς τε καὶ γεῦσις, καὶ ξύμπαν τὸ αἰσθήσεως στῖφος, ἔτι μέντοι ὑγίεια καὶ ἰσχὺς δύναμίς τε καὶ ῥώμη· τούτοις γὰρ ὥσπερ ἑστῶσι καὶ κραταιῶς ἐρηρεισμένοις εὐερκέσιν ὅροις ὁ νοῦς ἐμπεριπατῶν καὶ διαιτώμενος ἀγάλλεται, πρὸς μηδενὸς ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς χρη-

σθαι κωλυόμενος, ἀλλ' εὐμαρεῖς καὶ λεωφόρους ἀναπεπταμένας ἔχων τὰς διὰ πάντων ὁδούς. Τὰ δὲ [*] τοῖς δορυφόροις τούτοις ἐχθρὰ ἀντικάθηται πήρωσις αἰσθητηρίων καὶ νόσος, ὡς ἔφην, οἷς ἡ διάνοια συγκατακρημνισθῆναι πολλάκις ἐμέλλησε. Καὶ τὰ μὲν τυχηρὰ ταῦτα, ἀργαλέα σφόδρα καὶ σχέτλια ἐξ ἑαυτῶν, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἐκ προνοίας σύγκρισιν κουφότερα πολλῷ.

Mala voluntaria etiam graviora. Anima tripartita.

7. Τίς οὖν ἡ τῶν ἑκουσίων κακῶν συμφωνία, πάλιν ἐν μέρει σκοπῶμεν. Τριμεροῦς ἡμῶν τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης τὸ μὲν νοῦς καὶ λόγος, τὸ δὲ θυμός, τὸ δὲ ἐπιθυμία κεκληρῶσθαι λέγεται. Κηραίνει δὲ καθ' αὑτὸ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ πρὸς ἄλληλα πάντα κοινῇ, ἐπειδὰν ὁ μὲν νοῦς, ὅσα ἀφροσύναι καὶ δειλίαι, ἀκολασίαι τε καὶ ἀδικίαι σπείρουσι, θερίσῃ, ὁ δὲ θυμὸς τὰς ἐκμανεῖς καὶ παραφόρους λύττας, καὶ ὅσα ἄλλα ὠδίνει κακά, τέκῃ, ἡ δὲ ἐπιθυμία τοὺς ὑπὸ νεότητος ἀεὶ κούφους ἔρωτας καὶ τοῖς ἐπιτυχοῦσι σώμασί τε καὶ πράγμασι προσιπταμένους ἐπιπέμψῃ πανταχόσε· τότε γὰρ ὥσπερ ἐν σκάφει ναυτῶν, ἐπιβατῶν, κυβερνητῶν κατά τινα φρενοβλάβειαν ἐπ' ἀπωλείᾳ τούτου συμφωνησάντων καὶ οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῇ οὐχ ἥκιστα συναπώλοντο. Βαρύτατον γὰρ κακῶν καὶ σχεδὸν ἀνίατον μόνον ἡ πάντων τῶν ψυχῆς μερῶν πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν συνέργεια, μηδενὸς οἷα ἐν πανδήμῳ συμφορᾷ δυνηθέντος ὑγιαίνειν, ἵνα τοὺς πάσχοντας ἰᾶται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰατρῶν ἅμα τοῖς ἰδιώταις καμνόντων, οὓς ἡ λοιμώδης νόσος ἐφ' ὁμολογουμένῃ συμφορᾷ πιέσασα κατέχει. Τοῦ παθήματος τούτου [εἶδος] ὁ μέγας ἀναγραφεὶς παρὰ τῷ νομοθέτῃ κατακλυσμός ἐστι, τῶν

τε ἀπ' οὐρανοῦ καταῤῥακτῶν τοὺς κακίας αὐτῆς λάβρῳ φορᾷ χειμάῤῥους ἐπομβρούντων, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς, λέγω δὲ τοῦ σώματος, πηγῶν ἀναχεουσῶν τὰ πάθους ἑκάστου ῥεύματα, πολλὰ ὄντα καὶ μεγάλα, ἅπερ εἰς ταὐτὸν τοῖς προτέροις συνιόντα καὶ ἀναμιγνύμενα κυκᾶταί τε καὶ τὸ δεδεγμένον ἅπαν τῆς ψυχῆς στροβεῖ χωρίον δίναις ἐπαλλήλοις. „Ἰδὼν" γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπιμελῶς τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας, ἔγνω τὸν ἄνθρωπον," λέγω δὲ τὸν νοῦν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑρπετῶν τε καὶ πτηνῶν καὶ τῆς ἄλλης ἀλόγου τῶν ἀτιθάσσων θηρίων πληθύος, ἐφ' οἷς ἀνίατα ἠδικήκει, „τίσασθαι" (Gen. 6, 5). Ἡ δὲ τιμωρία κατακλυσμός· ἦν γὰρ ἔφεσις ἁμαρτημάτων καὶ πολλὴ τοῦ ἀδικεῖν, μηδενὸς κωλύοντος, φορά, ἀλλὰ προσαναῤῥηγνυμένων ἀδεῶς ἁπάντων εἰς χορηγίας ἀφθόνους τοῖς πρὸς τὰς ἀπολαύσεις ἑτοιμοτάτοις. Καὶ μήποτ' εἰκότως· οὐ γὰρ ἕν τι μέρος διέφθαρτο τῆς ψυχῆς, ἵνα τοῖς ἄλλοις ὑγιαίνουσι σώζεσθαι δύναιτο, ἀλλ' οὐδὲν ἄνοσον οὐδὲ ἀδιάφθαρτον αὐτῆς [*] κατελείπετο. Ἰδὼν γάρ, ὅτι πᾶς τις, φησί, διανοεῖται λογισμός, οὐχὶ μόνος εἷς, τὴν ἁρμόττουσαν ὁ ἀδέκαστος δικαστὴς ἐπήγαγε τιμωρίαν.

Vires (animae) male foederatae (8) *animi constantia* (9) *sermonisque sapientia* (10) *profligandae.*

8. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τῆς „ἁλμυρᾶς φάραγγος ὁμαιχμίαν πρὸς ἀλλήλους θέμενοι". Κοῖλον γὰρ καὶ τραχὺ καὶ φαραγγῶδες τὸ κακιῶν παθῶν χωρίον, ἁλμυρὸν τῷ ὄντι καὶ πικρὰς φέρον ὠδῖνας, ὧν ὁ σοφὸς Ἀβραὰμ τὸ

ἐνώμοτον καὶ ἔνσπονδον, οὔθ᾽ ὅρκων οὔτε σπονδῶν ἐπάξιον εἰδώς, καθαιρεῖ. Λέγεται γάρ, ὅτι „πάντες οὗτοι συνεφώνησαν ἐπὶ τὴν φάραγγα τὴν ἁλυκήν· αὕτη ἡ θάλασσα τῶν ἁλῶν." (Gen. 14, 3.) Ἢ οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐστειρωμένους σοφίαν καὶ τυφλοὺς διάνοιαν, ἣν ὀξυδερκεῖν εἰκὸς ἦν, Σοδομίτας κατὰ γλῶτταν, „ἀπὸ νεανίσκου ἕως πρεσβυτέρου, πάνθ᾽ ὁμοῦ τὸν λεών, ἐν κύκλῳ τὴν οἰκίαν," τῆς ψυχῆς, „περιθέοντας," ἵνα τοὺς ξενωθέντας ἱεροὺς καὶ ὁσίους λόγους, αὐτῆς φρουροὺς καὶ φύλακας ὄντας, αἰσχύνωσι καὶ διαφθείρωσι, μηδενὸς τὸ παράπαν μήτε τοῖς ἀδικοῦσιν ἐναντιοῦσθαι μήτε τοῦ τι ποιεῖν ἄδικον ἀποδιδράσκειν ἐγνωκότος; Οὐ γὰρ οἱ μέν, οἱ δὲ οὔ, „πᾶς δέ," ὥς φησιν, „ὁ λαὸς περιεκύκλωσαν ἅμα τὴν οἰκίαν, νέοι τε καὶ πρεσβῦται" (Gen. 19, 4), κατὰ τῶν θείων ἔργων καὶ λόγων συνομοσάμενοι, οὓς καλεῖν ἔθος ἀγγέλους.

9. Ἀλλ᾽ ὅ γε θεοπρόπος Μωϋσῆς θράσει πολλῷ ῥέοντας αὐτοὺς ὑπαντιάσας ἐφέξει, καὶ ἂν τὸν θρασύτατον καὶ δεινότατον εἰπεῖν ἐν ἑαυτοῖς βασιλέα λόγον προστησάμενοι μιᾷ ῥύμῃ κατατρέχωσι, συναύξοντες τὰ οἰκεῖα καὶ ποταμοῦ τρόπον πλημμύροντες. „Ἰδοὺ" γάρ, φησίν, „ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀφικνεῖται. Σὺ δὲ στήσῃ συναντῶν αὐτῷ ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ." (Exod. 7, 15.) Οὐκοῦν ὁ μὲν φαῦλος ἔξεισιν ἐπὶ τὴν τῶν ἀδικημάτων καὶ παθῶν καὶ ἀθρόων φοράν, ἅπερ ὕδατι ἀπεικάζεται· ὁ δὲ σοφὸς πρῶτον μὲν κτᾶται γέρας παρὰ τοῦ ἑστῶτος ἀεὶ θεοῦ συγγενὲς αὐτοῦ τῇ ἀκλινεῖ καὶ ἀῤῥεπεῖ πρὸς πάντα δυνάμει λαβών. Εἴρηται γάρ· „Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ᾽ ἐμοῦ" (Deut. 5, 31), ἵνα ἐνδοιασμὸν καὶ ἐπαμφοτερισμόν, ἀβεβαίου

ψυχῆς διαθέσεις, ἀποδυσάμενος, τὴν ὀχυρωτάτην καὶ βεβαιοτάτην διάθεσιν, πίστιν, ἐνδύσηται. Ἔπειτα δὲ ἑστὼς — τὸ παραδοξότατον — ὑπαντᾷ· — στήσῃ γὰρ ὑπαντιάζων· καὶ τὸ μὲν ὑπαντᾶν ἐν κινήσει, κατὰ δὲ ἠρεμίαν τὸ ἵστασθαι θεωρεῖται. Λέγει δὲ οὐ τὰ μαχόμενα, τὰ δὲ τῇ φύσει μάλιστα ἀκολουθοῦντα· ὅτῳ γὰρ ἠρεμεῖν πέφυκεν ἡ γνώμη καὶ ἀῤῥεπῶς ἱδρύσθαι, συμβαίνει πᾶσιν ἀνθίστασθαι τοῖς σάλῳ καὶ κλύδωνι χαίρουσι καὶ τὸν γαληνιάσαι δυνάμενον χειροποιήτῳ χειμῶνι κυμαίνουσιν.

10. Εὖ μέντοι γε ἔχει „παρὰ τὸ [*] χεῖλος τοῦ ποταμοῦ“ τὴν ἐναντίωσιν συνίστασθαι· χείλη δὲ στόματος μέν ἐστι πέρατα, φραγμὸς δέ τις γλώττης, δι' ὧν φέρεται τὸ τοῦ λόγου ῥεῦμα, ὅταν ἄρξηται κατέρχεσθαι. Λόγῳ δὲ καὶ οἱ μισάρετοι καὶ φιλομαθεῖς συμμάχῳ χρῶνται πρὸς τὴν τῶν ἀδοκίμων δογμάτων εἰσήγησιν· καὶ πάλιν οἱ σπουδαῖοι πρός τε τὴν τούτων ἀναίρεσιν καὶ πρὸς τὸ τῶν ἀμεινόνων καὶ ἀψευδῶν ἀγαθῶν κράτος ἀνανταγώνιστον. Ὅταν μέντοι πάντα κάλων ἀνασείσαντες ἐριστικῶν δογμάτων ὑπ' ἐναντίας ῥύμης λόγων ἀνατραπέντες ἀπόλωνται, τὸ ἐπινίκιον δικαίως καὶ προσηκόντως ὁ σοφὸς ᾆσμα, χορὸν ἱερώτατον στησάμενος, εὐμελῶς ᾄσεται. „Εἶδε“ γάρ, φησίν, „Ἰσραὴλ τοὺς Αἰγυπτίους“, οὐχ ἑτέρωθι „τεθνεῶτας“, ἀλλὰ „παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ“ (Exod. 14, 30), θάνατον λέγων οὐ τὴν ἀπὸ σώματος ψυχῆς διάκρισιν, ἀλλὰ τὴν ἀνοσίων δογμάτων καὶ λόγων φοράν, οἷς ἐχρῶντο διὰ στόματος καὶ γλώττης καὶ τῶν ἄλλων φωνητηρίων ὀργάνων. Λόγου δὲ θάνατός ἐστιν ἡσυχία, οὐχ ἣν οἱ ἐπιεικέστεροι, ποιούμενοι σύμβολον αἰδοῦς, μετέρχονται — δύναμις γὰρ καὶ ἥδε

ἐστὶν ἀδελφὴ τῆς ἐν τῷ λέγειν, ταμιευομένη μέχρι καιροῦ τὰ λεκτέα —, ἀλλ' ἣν οἱ ἐξησθενηκότες καὶ ἀπειρηκότες διὰ τὴν τῶν ἐναντίων ἰσχὺν ὑπομένουσιν ἄκοντες, λαβὴν οὐδεμίαν ἔθ' εὑρίσκοντες. Ὧν τε γὰρ ἂν ἐφάψωνται, διαῤῥεῖ, καὶ οἷς ἂν ἐπιβῶσιν, οὐχ ὑπομένει, ὡς πρὶν ἢ στῆναι πίπτειν ἀναγκάζεσθαι, — ὥσπερ ἡ ἕλιξ τὸ ὑδρηλὸν ὄργανον ἔχει. Κατὰ γὰρ μέσον αὐτῆς γεγόνασι βαθμοί τινες, ὧν ὁ γεωπόνος, ὅταν ἐθελήσῃ ποτίσαι τὰς ἀρούρας, ἐπιβαίνει μέν, περιολισθαίνει δὲ ἀναγκαίως· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ πίπτειν συνεχῶς πλησίον ἐχυροῦ τινος ταῖς χερσὶ περιδράττεται, οὗ ἐνειλημμένος τὸ ὅλον σῶμα ἀπῃώρηκεν αὐτοῦ — ἀντὶ μὲν γὰρ ποδῶν χερσίν, ἀντὶ δὲ χειρῶν ποσὶ χρῆται· ἵσταται μὲν γὰρ ἐπὶ χειρῶν, δι' ὧν εἰσιν αἱ πράξεις, πράττει δὲ ἐν ποσίν, ἐφ' ὧν εἰκὸς ἵστασθαι.

Conventus multorum mali fugiendi, sapientia una sibique constans appetenda.

11. Πολλοὶ δὲ οὐ δυνάμενοι τὰς πιθανὰς τῶν σοφιστῶν εὑρέσεις ἀνὰ κράτος ἑλεῖν, τῷ μὴ σφόδρα περὶ λόγους διὰ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις συνεχῆ μελέτην γεγυμνάσθαι, κατέφυγον ἐπὶ τὴν τοῦ μόνου σοφοῦ συμμαχίαν, καὶ βοηθὸν αὐτὸν ἱκέτευσαν γενέσθαι. Καθ' ἃ καὶ τῶν Μωϋσέως γνωρίμων τις ἐν ὕμνοις εὐχόμενος εἶπεν· „Ἄλαλα γενέσθω τὰ χείλη τὰ δόλια.“ (Psalm. 30 [31], 19.) Πῶς δὲ ἂν ἡσυχάσαι, εἰ μὴ πρὸς μόνου τοῦ καὶ τὸν λόγον αὐτὸν ἔχοντος ὑπήκοον ἐπιστομισθείη; Τὰς μὲν οὖν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν συνόδους ἀμεταστρεπτὶ φευκτέον, τὸ δὲ ἔνσπονδον πρὸς τοὺς φρονήσεως καὶ [*] ἐπιστήμης ἑταίρους βεβαιωτέον. Παρ' ὃ καὶ τοὺς λέγοντας· „Πάντες

ἐσμὲν υἱοὶ ἑνὸς ἀνθρώπου, εἰρηνικοί ἐσμεν“ (Gen. 42, 11) τεθαύμακα τῆς εὐαρμόστου συμφωνίας, ἐπεὶ Καὶ πῶς οὐκ ἐμέλλετε, φήσαιμ᾽ ἄν, ὦ γενναῖοι, πολέμῳ μὲν δυςχεραίνειν, εἰρήνην δὲ ἀγαπᾶν, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιγεγραμμένοι πατέρα, οὐ θνητόν, ἀλλ᾽ ἀθάνατον, ἄνθρωπον θεοῦ, ὃς τοῦ ἀϊδίου λόγος ὢν ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτός ἐστιν ἄφθαρτος; Οἱ μὲν γὰρ πολλὰς ἀρχὰς τοῦ κατὰ ψυχὴν γένους συνιστάμενοι, τῷ πολυθέῳ λεγομένῳ κακῷ προςνείμαντες ἑαυτούς, ἄλλοι πρὸς ἄλλων τιμὰς τραπόμενοι, ταραχὰς καὶ στάσεις ἐμφυλίους τε καὶ ξενικὰς ἐδημιουργήσαντο, ἀπ᾽ ἀρχῆς γενέσεως ἄχρι τελευτῆς βίου πολέμων ἀκηρύκτων καταπλήσαντες. Οἱ δὲ ἑνὶ γένει χαίροντες καὶ ἕνα πατέρα τὸν ὀρθὸν τιμῶντες λόγον, τὴν εὐάρμοστον καὶ πάμμουσον συμφωνίαν ἀρετῶν τεθαυμακότες εὔδιον καὶ γαληνὸν βίον ζῶσιν, οὐ μὴν ἀργὸν καὶ ἀγεννῆ τινα, ὡς ἔνιοι νομίζουσιν, ἀλλὰ σφόδρα ἀνδρεῖον καὶ λίαν ἠκονημένον κατὰ τῶν σπονδὰς λύειν ἐπιχειρούντων καὶ σύγχυσιν ὁρκίων ἀεὶ μελετώντων· τοὺς γὰρ εἰρηναίους φύσει πολεμικοὺς εἶναι συμβέβηκεν, ἀντικαθημένους καὶ ἀνθεστῶτας τοῖς τὸ εὐσταθὲς τῆς ψυχῆς ἀνατρέπουσι.

Sapiens perpetuus stultorum hostis. (12. 13.)

12. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ πρῶτον μὲν ἡ ἑκάστου τῶν φιλαρέτων διάνοια διακειμένη τὸν τρόπον τοῦτον, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ προφητικοῦ θιασώτης χοροῦ, ὃς καταπνευσθεὶς ἐνθουσιῶν ἀνεφθέγξατο· „Ὦ μῆτερ, ἡλίκον με ἔτεκες ἄνθρωπον μάχης καὶ ἄνθρωπον ἀηδίας πάσης τῆς γῆς! Οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησάν με, οὐδὲ ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἀπὸ καταρῶν αὐτῶν.“ (Ier. 15, 10.)

Ἀλλ' οὐ πᾶς σοφὸς πᾶσι φαύλοις ἐχθρός ἐστιν ἄσπονδος, οὐ τριηρῶν ἢ μηχανημάτων ἢ ὅπλων ἢ στρατιωτῶν παρασκευῇ πρὸς ἄμυναν χρώμενος, ἀλλὰ λογισμοῖς; Ὅταν γὰρ τὸν ἐν τῇ ἀπολέμῳ εἰρήνῃ συνεχῆ καὶ ἐπάλληλον ἀνθρώπων ἁπάντων ἴδιον καὶ κοινόν, μὴ κατὰ ἔθνη καὶ χώρας ἢ πόλεις καὶ κώμας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατ' οἰκίαν καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν ἐν μέρει συγκροτούμενον πόλεμον θεάσηται, τίς ἐστιν ὅ γε μὴ παροῦσι κακίζων, νουθετῶν, σωφρονίζων, οὐ μεθ' ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ, τῆς ψυχῆς αὐτῷ ἠρεμεῖν μὴ δυναμένης διὰ τὸ μισοπόνηρον φύσει; πάντα γάρ, ὅσα ἐν πολέμῳ, δρᾶται κατ' εἰρήνην· συλῶσιν, ἁρπάζουσιν, ἀνδραποδίζονται, [*] λεηλατοῦσι, πορθοῦσιν, ὑβρίζουσιν, αἰκίζονται, φθείρουσιν, αἰσχύνουσι, δολοφονοῦσιν, ἄντικρυς, ἢν ὦσι δυνατώτεροι, κτείνουσι. Πλοῦτον γὰρ ἢ δόξαν ἕκαστος αὐτῶν σκοπὸν προτεθειμένος, ἐπὶ τοῦτον ὥσπερ βέλη τὰς τοῦ βίου πράξεις ἁπάσας ἀφιεὶς ἰσότητος ἀλογεῖ, τὸ ἄνισον διώκει, κοινωνίαν ἀποστρέφεται, μόνος ἔχειν τὰ πάντων ἀθρόα ἐσπούδακε,· μισάνθρωπος καὶ μισάλληλός ἐστιν, ὑποκρινόμενος εὔνοιαν, κολακείας νόθης ἑταῖρος ὤν, φιλίας γνησίου πολέμιος, ἀληθείας ἐχθρός, ὑπέρμαχος ψεύδους, βραδὺς ὠφελῆσαι, ταχὺς βλάψαι, διαβαλεῖν προχειρότατος, ὑπερασπίσαι μελλητής, δεινὸς φενακίσαι, ψευδορκότατος, ἀπιστότατος, δοῦλος ὀργῆς, εἴκων ἡδονῇ, φύλαξ κακῶν, φθορεὺς ἀγαθῶν.

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς ᾀδομένης καὶ θαυμαζομένης εἰρήνης περιμάχητα κειμήλια, ἅπερ ἡ ἑκάστου τῶν ἀφρόνων ἀγαλματοφοροῦσα διάνοια τέθηπε καὶ προσκυνεῖ. Ἐφ' οἷς εἰκότως καὶ πᾶς σοφὸς ἄχθεται καὶ πρός γε τὴν μητέρα καὶ τιθήνην ἑαυτοῦ, σοφίαν, εἴωθε

λέγειν· „Ὦ μῆτερ, ἡλίκον με ἔτεκες!“ οὐ δυνάμει σώματος, ἀλλὰ τῇ πρὸς μισοπόνηρον ἀλκῇ, ἄνθρωπον ἀηδίας καὶ μάχης, φύσει μὲν εἰρηνικόν, διὰ δὲ τοῦτο καὶ πολεμικὸν κατὰ τῶν αἰσχυνόντων τὸ περιμάχητον κάλλος εἰρήνης. „Οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησάν με,“ οὔτε αὐτοὶ τοῖς ἐμοῖς ἀγαθοῖς ποτε ἐχρήσαντο, οὔτε ἐγὼ τοῖς ἐκείνων κακοῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ Μωϋσέως γράμμα· „Ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν ἔλαβον“ (Num. 16, 15), σύμπαν τὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν γένος θησαυρισαμένων παρ' ἑαυτοῖς ὡς μέγιστον ὄφελος ὑπερβάλλον βλάβος. „Οὐδὲ ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν ἀρῶν, ἃς ἐτίθεντό μοι“ (Psalm. 79, 7), δυνάμει δὲ κραταιοτάτῃ τῶν θείων ἐνειλημμένος δογμάτων οὔτε ἐκκακούμενος ἐκνάμφθην, ἀλλὰ ἐῤῥωμένως ὠνείδισα τοῖς ἐξ αὐτῶν μοὶ καταρωμένοις. „Ἔθετο γὰρ ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν,“ ὡς καὶ ἐν ὕμνοις που λέλεκται, πάντας τοὺς ὀρθῆς γνώμης ἐφιεμένους. Ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικοὶ φύσει γεγόνασιν, ὅσοι τὸν ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς ζῆλον ἔσχον, ἀεὶ τοῖς γείτοσι ψυχῆς ἀντιφιλονεικοῦντες, ἐλέγχοντες μὲν τὰς συνοίκους ἡδονάς, ἐλέγχοντες δὲ τὰς ὁμοδιαίτους ἐπιθυμίας, δειλίας τε καὶ φόβους, τὸ παθῶν καὶ κακιῶν στῖφος δυςωποῦντες; ἐλέγχοντες μέντοι καὶ πᾶσαν αἴσθησιν, περὶ μὲν ὧν εἶδον, ὀφθαλμούς, περὶ ὧν δὲ ἤκουσαν, ἀκοάς, ὀσμάς τε περὶ ἀτμῶν, καὶ γεύσεις περὶ χυμῶν, ἔτι δὲ ἁφὰς περὶ τῶν κατὰ τὰς προςπιπτούσας τῶν ἐν τοῖς σώμασι δυνάμεων ἰδιότητας, καὶ μὲν δὴ τὸν προφορικὸν λόγον, περὶ ὧν [*] διεξελθεῖν ἔδοξε; Τίνα γὰρ ἢ πῶς ἢ διὰ τί ἡ αἴσθησις ᾔσθετο ἢ ὁ λόγος διηρμήνευσεν ἢ τὸ πάθος διέθηκεν, ἄξιον ἐρευνᾶν μὴ παρέργως, καὶ τῶν σφαλμάτων διελέγχειν ἕκαστον. Ὁ δὲ μηδενὶ

„Ἰδοὺ ἄνθρωπος, ᾧ ὄνομα ἀνατολή.“ (Zach. 6, 12.) Καινοτάτη γε πρόσρησις, ἐὰν μέν γε τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα λέγεσθαι νομίσῃς· ἐὰν δὲ τὸν ἀσώματον ἐκεῖνον, θείας ἀδιαφοροῦντα εἰκόνος, ὁμολογήσεις, ὅτι εὐθυβολώτατον ὄνομα ἐπεφημίσθη τὸ ἀνατολῆς αὐτῷ. Τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον υἱὸν ὁ τῶν ὄντων ἀνέτειλε πατήρ, ὃν ἑτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε, καὶ ὁ γεννηθεὶς μέντοι, μιμούμενος τὰς τοῦ πατρὸς ὁδούς, πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα ἐκείνου βλέπων ἐμόρφου εἴδη.

*A vitiorum oriente profecti veniunt in campum Senaar i. e. **excussionis**: excutitur enim et turbatur semper vitiosorum vita.* (15. 16.)

15. Τοῦ δὲ χείρονος ἀνατολῆς εἴδους ὑπόδειγμα τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ βουλομένου „ἐπαινούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ καταράσασθαι“ (Num. 23, 7), πρὸς γὰρ ἀνατολαῖς εἰςάγεται καὶ ἐκεῖνος οἰκῶν· αἵτινες ὁμωνυμοῦσαι ταῖς προτέραις ἐναντιότητα καὶ μάχην πρὸς αὐτὰς ἔχουσιν. „Ἐκ Μεσοποταμίας“ γάρ, φησί, „μετεπέμψατό με Βαλάκ, ἐξ ὀρέων ἀπὸ ἀνατολῶν, λέγων· Δεῦρο, ἄρασαί μοι, ὃν μὴ ἀρᾶται ὁ θεός.“ Ἑρμηνεύεται δὲ Βαλὰκ ἄνους, εὐθυβολώτατα· πῶς [*] γὰρ οὐ δεινὸν ἦν τὸ ὂν ἐλπίσαι ἀπατᾶσθαι καὶ γνώμην αὐτοῦ τὴν βεβαιοτάτην ἀνθρώπων σοφίσμασι παρατρέπεσθαι; Διὰ τοῦτο καὶ Μεσοποταμίαν οἰκεῖ, καταπεποντωμένης ὥςπερ ἐν μεσαιτάτῳ ποταμοῦ βυθῷ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ μὴ δυναμένης ἀνανήξασθαι καὶ ἀνακῦψαι. Τοῦτο δὲ τὸ πάθος ἀνατολὴ μὲν ἀφροσύνης, κατάδυσις δὲ εὐλογιστίας ἐστίν. Οἱ τὴν ἀσύμφωνον οὖν ἁρμοζόμενοι συμφωνίαν ἀπὸ ἀνατο-

λῶν κινεῖσθαι λέγονται — πότερον ἄρα γε τῶν κατὰ κακίαν; Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν κατ' ἀρετὴν παντελὴς ὑπογράφεται διάζευξις, ἡ δὲ τῶν κατὰ κακίαν ἡνωμένη τις κίνησις, καθάπερ ἐπὶ χειρῶν ἔχει, οὐκ ἰδίᾳ κατὰ ἀπάρτησιν, ἀλλ' ἐν ἁρμονίᾳ τινὶ τῷ ὅλῳ σώματι συγκινουμένων. Ἀρχὴ γὰρ ἡ ἀφροσύνη φαύλῳ πρὸς τὰς παρὰ φύσιν ἐνεργείας, τὸ κακίας χωρίον· ὅσοι δὲ μετανάσται μὲν ἀρετῆς ἐγένοντο, ταῖς δ' ἀφροσύνης ἐχρήσαντο ἀφορμαῖς, οἰκειότατον εὑρόντες οἰκοῦσι τόπον, ὃς Ἑβραίων μὲν γλώττῃ Σενναάρ, Ἑλλήνων δὲ ἐκτιναγμὸς καλεῖται. Σπαράττεται γὰρ καὶ κλονεῖται καὶ τινάττεται πᾶς ὁ τῶν φαύλων βίος, κυκώμενος ἀεὶ καὶ ταραττόμενος, καὶ μηδὲν ἴχνος ἀγαθοῦ γνησίου θησαυριζόμενος ἐν ἑαυτῷ. Καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ἀποτιναττομένων, ὅσα μὴ ἑνώσει διακρατεῖται, πάντα ἐκπίπτει, τοῦτόν μοι δοκεῖ καὶ ἡ τοῦ συμπεπνευκότος ἐπὶ τῷ ἀδικεῖν ἐκτετινάχθαι τὸν τρόπον ψυχή· πᾶσαν γὰρ ἰδέαν ἀρετῆς ἀποῤῥίπτει, ὡς μήτε σκιάν, μήτε εἴδωλον αὐτῇ ἐμφαίνεσθαι τὸ παράπαν.

16. *Τὸ γοῦν φιλοσώματον γένος τῶν Αἰγυπτίων οὐκ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ἀλλ' „ὑπὸ τὸ ὕδωρ“ φεῦγον, τουτέστιν ὑπὸ τὴν τῶν παθῶν φορὰν εἰσάγεται· καὶ ἐπειδὰν ὑποδράμῃ τὰ πάθη, τινάττεται καὶ κυκᾶται, τὸ μὲν εὐσταθὲς καὶ εἰρηναῖον ἀποβάλλον ἀρετῆς, τὸ δὲ ταραχῶδες ἐπαναιρούμενον κακίας. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἐξετίναξε τοὺς Αἰγυπτίους, κατὰ μέσον τῆς θαλάσσης φεύγοντας ὑπὸ τὸ ὕδωρ“* (Exod. 14, 27). *Οὗτοί εἰσιν οἱ „μηδὲ τὸν Ἰωσὴφ εἰδότες“, τὸν ποικίλον τοῦ βίου τῦφον, ἀλλ' ἀποκεκαλυμμένοις χρώμενοι τοῖς ἁμαρτήμασιν, οὐδὲ ἴχνος ἢ σκιὰν καὶ εἴδωλον καλοκἀγαθίας ταμιευσάμενοι.*

ὀλοφύρεται λέγων· „Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ, μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν· οὐκ ἐξίκοντο εἰς ἡμέρας τῶν πατέρων μου, ἃς παρῴκησαν.“ (Gen. 47, 9.) Τῷ δὲ αὐτοδιδάκτῳ καὶ λόγιον ἐχρήσθη τοιόνδε· „Μὴ καταβῇς εἰς“ τὸ πάθος „Αἴγυπτον, κατοίκησον δὲ ἐν τῇ γῇ, ἣν ἄν σοι εἴπω“ (Gen. 26, 2), τῇ ἀδείκτῳ καὶ ἀσωμάτῳ φρονήσει, καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, τῇ δεικνυμένῃ καὶ αἰσθητῇ οὐσίᾳ, — πρὸς δὲ δεῖξαι, ὅτι παροικεῖ μὲν ὁ σοφὸς ὡς ἐν ξένῃ σώματι αἰσθητῷ, κατοικεῖ δὲ ὡς ἐν πατρίδι νοηταῖς ἀρεταῖς, ἃς λαλεῖ ὁ θεὸς ἀδιαφορούσας λόγων θείων. Μωϋσῆς δὲ „Γειώρας,“ φησίν, „εἰμὶ ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ“ (Exod. 2, 22), διαφερόντως οὐ μόνον ξένην τὴν ἐν σώματι μονήν, ὡς οἱ μέτοικοι, νομίζων, ἀλλὰ καὶ ἀλλοτριώσεως ἀξίαν οὐκ ἔμπαλιν οἰκειώσεως ὑπολαμβάνων.

„Faciamus lateres“ i. e. animam unam dividamus in sensus eorumque usu fruamur. (18. 19.)

18. Τὸ δὲ ὁμόφωνον καὶ ὁμόγλωττον οὐκ ἐν τοῖς ὀνόμασι καὶ ῥήμασι μᾶλλον ἢ ἐν τῇ τῶν ἀδίκων πράξεων κοινωνίᾳ βουλόμενος ὁ φαῦλος ἐπιδείξασθαι πόλιν ἄρχεται καὶ πύργον ὡς ἀκρόπολιν τυράννῳ κακίᾳ κατασκευάζειν, καὶ τοὺς θιασώτας πάντας παρακαλεῖ τοῦ ἔργου μεταςχεῖν, τὴν ἁρμόττουσαν προευτρεπισαμένους ὕλην. „Ἴτε“ γάρ, φησί, „πλινθεύσωμεν πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί“ — ἴσον τῷ· Νῦν ἐστιν ἡμῖν συμπεφορημένα καὶ συγκεχυμένα τὰ πάντα τῆς ψυχῆς, ὡς ἐναργῆ τύπον μηδένα μηδενὸς εἴδους προφαίνεσθαι· ἁρμόττει δέ, ὥςπερ ἀνείδεόν τινα καὶ ἄποιον οὐσίαν τό τε πάθος καὶ τὴν κακίαν παραλαβόντας, εἰς τὰς ἁρμοττούσας ποι-

ότητας καὶ τὰ προσεχέστατα μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀεὶ τεμεῖν εἴδη, πρός τε ἐναργεστέραν κατάληψιν αὐτῶν καὶ τὴν σὺν ἐμπειρίᾳ χρῆσίν τε καὶ ἀπόλαυσιν, ἣ πλείους ἡδονὰς καὶ τέρψεις ἔοικεν ἐντίκτειν. Πάριτε οὖν, οἱ λογισμοὶ πάντες βουλευτῶν τινα τρόπον εἰς τὸ ψυχῆς συνέδριον, ὅσοι τὸν δικαιοσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς συγκατατάττεσθε ὄλεθρον, καὶ πεφροντισμένως διασκεψώμεθα, ὡς ἐπιθέμενοι κατορθώσομεν. Τῆς μέντοι κατορθώσεως ἔσονται μὲν θεμέλιοι κραταιότατοι οἵδε, ἄμορφα μορφῶσαι τύποις καὶ σχήμασι, καὶ περιγραφαῖς ἕκαστον ἰδίᾳ διακρῖναι, μὴ κραδαίνοντα καὶ χωλαίνοντα, ἀλλὰ [*] πεπηγότα βεβαίως, τῷ τοῦ τετραγώνου σχήματος οἰκειούμενα φύσει — ἀκράδαντον γὰρ τοῦτό γε —, ἵνα πλίνθου τινὰ τρόπον ἀκλινῶς ἐρηρεισμένα βεβαίως καὶ τὰ ἐποικοδομούμενα δέχηται.

19. Τούτων πᾶς ὁ ἀντίθεος νοῦς, ὅν φαμεν Αἰγύπτου, τοῦ σώματος, εἶναι βασιλέα, δημιουργὸς ἀνευρίσκεται· καὶ γὰρ τοῦτον εἰσάγει Μωϋσῆς τοῖς ἐκ πλίνθου κατεσκευασμένοις χαίροντα οἰκοδομήμασιν. Ἐπειδὰν γάρ τις τὴν ὕδατος καὶ γῆς, τὴν μὲν ὑγράν, τὴν δὲ αὖ στερεὰν οὐσίαν, διαλυομένας καὶ φθειρομένας, ἀνακερασάμενος τρίτον μεθόριον ἀμφοῖν ἀπεργάσηται, ὃ καλεῖται πηλός, τέμνων κατὰ μοίρας τοῦτον οὐ παύεται, σχήματα περιτιθεὶς ἑκάστῳ τῶν τμημάτων τὰ οἰκεῖα, ὅπως εὐπαγέστατά τε καὶ εὐφορώτατα γένηται· ῥᾳδίως γὰρ οὕτως ἔμελλε τὰ κατασκευαζόμενα τελειοῦσθαι. Τοῦτ᾽ ἀπομιμούμενοι τὸ ἔργον οἱ μοχθηροὶ τὰς φύσεις ὅταν τὰς ἀλόγους καὶ πλεοναζούσας τῶν παθῶν ὁρμὰς ταῖς ἀργαλεωτάταις κακίαις ἀνακεράσωνται, τέμνουσι τὸ κραθὲν εἰς εἴδη, καὶ διαπλάττουσι καὶ σχηματίζουσιν οἱ βα-

ρυδαίμονες, δι' ὧν ὁ τῆς ψυχῆς ἐπιτειχισμὸς μετέωρος ἀρθήσεται, τὴν αἴσθησιν εἰς ὅρασιν καὶ ἀκοήν, ἔτι δὲ γεῦσιν ὄσφρησίν τε καὶ ἁφήν, τὸ δὲ πάθος εἰς ἡδονὴν καὶ ἐπιθυμίαν φόβον τε καὶ λύπην, τό τε κακιῶν γένος εἰς ἀφροσύνην, ἀκολασίαν, δειλίαν, ἀδικίαν καὶ ὅσα ἄλλα ἀδελφὰ καὶ συγγενῆ τούτοις.

Laterariorum nequissimum genus. — Deum contra colentes videre eum cupiunt mundique ordinem intelligere.

20. Ἤδη δὲ καὶ προσυπερβάλλοντές τινες οὐ μόνον τὰς αὑτῶν ψυχὰς ἐπὶ ταῦτα ἤλειψαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους καὶ γένους ὄντας ὁρατικοῦ βιασάμενοι „κατηνάγκασαν πλινθουργεῖν καὶ πόλεις οἰκοδομεῖν ὀχυράς“ (Exod. 1, 11) τῷ βασιλεύειν δοκοῦντι νῷ, βουλόμενοι τοῦτο ἐνδείξασθαι, ὅτι δοῦλον μὲν τὸ ἀγαθὸν κακοῦ, πάθος τε εὐπαθείας δυνατώτερον, φρόνησις δὲ καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἀφροσύνης καὶ κακίας ἁπάσης ὑπήκοον, ὡς ὑπηρετεῖν ἐξ ἀνάγκης ἅττ' ἂν προστάττῃ τὸ δεσπόζον. Ἰδοὺ γάρ, φησί, καὶ ὁ ψυχῆς ὀφθαλμὸς ὁ διαυγέστατος καὶ καθαρώτατος καὶ πάντων ὀξυωπέστατος, ᾧ μόνῳ τὸν θεὸν ἔξεστι καθορᾶν, ὄνομα Ἰσραήλ, ἐνδεθείς ποτε τοῖς σωματικοῖς Αἰγύπτου δικτύοις, ἐπιταγμάτων βαρυτάτων ἀνέχεται, ὡς πλίνθον καὶ πᾶν τὸ γεῶδες ἐργάζεσθαι μετὰ ἀργαλεωτάτων καὶ ἀτρυτωτάτων πόνων, ἐφ' οἷς εἰκότως ὀδυνᾶται καὶ στένει, τοῦτο μόνον ὡς ἐν κακοῖς τεθησαυρισμένος κειμήλιον, ἐκδακρῦσαι τὰ παρόντα. Λέγεται γὰρ ὑγιῶς, ὅτι „κατεστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων“ (Exod. 2, 23). Τίς δ' οὐκ ἂν τῶν εὖ φρονούντων τὰ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ἰδὼν ἔργα καὶ τὰς ὑπερβαλλούσας σπουδάς, αἷς ἢ πρὸς ἀργυρισμὸν ἢ δό-

ξαν ἢ τὴν ἐν ἡδοναῖς ἀπόλαυσιν εἰώθασι χρῆσθαι, μὴ σφόδρα καταφήσῃ καὶ πρὸς τὸν μόνον σωτῆρα θεὸν ἐκβοήσῃ, ἵνα τὰ [*] μὲν ἐπικουφίσῃ, λύτρα δὲ καὶ σῶστρα καταθεὶς τῆς ψυχῆς εἰς ἐλευθερίαν αὐτὴν ἐξέληται; Τίς οὖν ἐλευθερία βεβαιοτάτη; Ἡ τοῦ μόνου θεραπεία σοφοῦ, καθάπερ μαρτυροῦσιν οἱ χρησμοί, ἐν οἷς εἴρηται· „Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν, ἵνα με θεραπεύῃ." (Exod. 8, 1.) Ἴδιον δὲ τῶν τὸ ὂν θεραπευόντων, οἰνοχόων μὲν ἢ σιτοποιῶν ἢ μαγείρων ἔργα ἢ ὅσα ἄλλα γεώδη μήτε διαπλάττειν μήτε συντιθέναι σώματα πλίνθου τρόπον, ἀναβαίνειν δὲ τοῖς λογισμοῖς πρὸς αἰθέριον ὕψος, Μωϋσῆν, τὸ θεοφιλὲς γένος, προστησαμένους ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ. Τότε γὰρ „τὸν μὲν τόπον ὅς δῆλός ἐστι" θεάσονται, ᾧ ὁ ἀκλινὴς καὶ ἄτρεπτος θεὸς ἐφέστηκε, „τὰ δὲ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὸ ὡσεὶ ἔργον λίθου σαπφείρου καὶ ὡς ἂν εἶδος στερεώματος τοῦ οὐρανοῦ" (Exod. 24, 10), τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὃν αἰνίττεται διὰ τούτων· ἐμπρεπὲς γὰρ τοῖς ἑταιρίαν πρὸς ἐπιστήμην θεμένοις ἐφίεσθαι μὲν τοῦ τὸ ὂν ἰδεῖν, εἰ δὲ μὴ δύναιντο, τὴν γοῦν εἰκόνα αὐτοῦ, τὸν ἱερώτατον λόγον, μεθ' ὃν καὶ τὸ ἐν αἰσθητοῖς τελειότατον ἔργον, τόνδε τὸν κόσμον. Τὸ γὰρ φιλοσοφεῖν οὐδὲν ἦν ἄλλο ἢ ταῦτα σπουδάζειν ἀκριβῶς ἰδεῖν.

Mundus scabellum Dei dictus laterculoque assimilatus.

21. Τὸν δὲ αἰσθητὸν κόσμον ὡς ἂν ὑποπόδιον θεοῦ φησιν εἶναι διὰ τάδε· πρῶτον μέν, ἵν' ἐπιδείξῃ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ γεγονότι τὸ πεποιηκὸς αἴτιον· ἔπειτα δέ, ὑπὲρ τοῦ παραστῆσαι, ὅτι οὐδ' ὁ κόσμος ἅπας ἀφέτῳ καὶ ἀπελευθεριαζούσῃ κινήσει κέχρηται, ἀλλ' ἐπιβέβηκεν ὁ κυβερνήτης θεὸς τῶν ὅλων οἰκονομῶν καὶ πηδαλιουχῶν σωτη-

ρίως τὰ σύμπαντα, οὔτε ποσὶν, οὔτε χερσὶν, οὔτε ἄλλῳ τῶν ἐν γενέσει κεχρημένος μέρει τὸ παράπαν οὐδενὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός, ἀλλὰ τῶν ἕνεκα αὐτὸ μόνον διδασκαλίας εἰςαγομένων ἡμῶν τῶν ἑαυτοὺς ἐκβῆναι μὴ δυναμένων, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν ἡμῖν αὐτοῖς συμβεβηκότων τὰς περὶ τοῦ ἀγεννήτου καταλήψεις λαμβανόντων. Παγκάλως δὲ ἔχει τὸ ἐν παραβολῆς εἴδει φάναι τὸν κόσμον ὡς εἶδος πλίνθου· δοκεῖ μὲν γὰρ ἑστάναι καὶ βεβηκέναι ὡς ἐκείνη κατὰ τὰς αἰσθητῆς ὄψεως προςβολάς, κέχρηται δὲ ὠκυτάτῃ [*] κινήσει καὶ τὰς ἐν μέρει πάσας παραθεούσῃ. Καὶ γὰρ μεθ᾽ ἡμέραν ἡλίου καὶ νύκτωρ σελήνης φαντασίαν ὡς ἑστώτων οἱ σώματος ὀφθαλμοὶ λαμβάνουσι· καίτοι τις οὐκ οἶδεν, ὅτι τῆς περὶ αὐτοὺς φορᾶς τάχος ἀνανταγώνιστόν ἐστιν, εἴ γε τὸν σύμπαντα οὐρανὸν μιᾷ περιπολοῦσιν ἡμέρᾳ; Οὕτω μέντοι καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἑστάναι δοκῶν περιδινεῖται κύκλῳ, τῆς κινήσεως τῷ ἀειδεῖ καὶ θειοτέρῳ καταλαμβανομένης τῷ κατὰ διάνοιαν ὀφθαλμῷ.

„Coquunt" etiam lateres, i. e. affectus et vitia indurant, ne a virtute deleantur.

22. Πυροῦντες δὲ τὰς πλίνθους εἰςάγονται, συμβολικῶς τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας θερμῷ καὶ κινητικωτάτῳ λόγῳ κραταιούμενοι, ὡς μὴ πρὸς τῶν σοφίας δορυφόρων ποτὲ καθαιρεθεῖεν, οἷς τὰ πρὸς ἀνατροπὴν αὐτῶν αἰεὶ μηχανήματα συγκροτεῖται. Διὸ καὶ ἐπιλέγεται· „Ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον." (Gen. 11, 3.) Τὸ γὰρ μανὸν καὶ κεχυμένον τῆς μὴ σὺν λόγῳ φορᾶς, εἰς ἀντιτύπου καὶ στερεᾶς φύσιν πιληθὲν καὶ πυκνωθὲν λόγοις δυνατοῖς καὶ ἀποδείξεσιν ἐχυρωτάταις μετέβαλεν.

ἀνδρωθείσης τρόπον τινὰ τῆς τῶν θεωρημάτων καταλήψεως, ἥτις ἐν ἡλικίᾳ διαῤῥεῖ παιδικῇ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ὑγρότητα μήπω δυναμένης τοὺς ἐνσφραγιζομένους πήττειν καὶ διαφυλάττειν χαρακτῆρας. „Καὶ ἡ ἄσφαλτος ἦν αὐτοῖς πηλός," οὐκ ἔμπαλιν ὁ πηλὸς ἄσφαλτος. Δοκοῦσι μὲν γὰρ οἱ φαῦλοι τὰ ἀσθενῆ κραταιοῦσθαι κατὰ τῶν ἀμεινόνων, καὶ τὰ διαλυόμενα καὶ ῥέοντα ἐξ αὐτῶν πήττειν, ἵν' ἐπ' ἐχυροῦ βάλωσι καὶ τοξεύσωσιν ἀρετήν. Ὁ δὲ ἵλεως καὶ πατὴρ τῶν καλῶν οὐκ ἐφήσει τὸ δεδεμένον ἐκείνων εἰς ἀδιάλυτον ἀσφάλειαν, ῥεούσης σπουδῆς μὴ ὑφεστὼς ἔργον ὡς πλαδῶντα πηλὸν ἀναδεῖξαι. Εἰ μὲν γὰρ ὁ πηλὸς ἐγίνετο ἄσφαλτος, μέχρι παντὸς ἂν ἴσως τὸ ἐν συνεχεῖ ῥύσει γεῶδες αἰσθητὸν εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάβλητον δύναμιν ἐξενίκησεν· ἐπεὶ δὲ τὸ ἐναντίον ἡ ἄσφαλτος εἰς πηλὸν μετέβαλεν, οὐκ ἀθυμητέον, ἐλπὶς γὰρ ἐλπὶς τὰ βέβαια τῆς κακίας ἐρείσματα κράτει θεοῦ διακοπῆναι. Τοιγαροῦν ὁ δίκαιος καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ ἐπαλλήλῳ τοῦ βίου κατακλυσμῷ μήπω δυνάμενος δίχα αἰσθήσεως ψυχῇ μόνῃ τὰ ὄντα ὄντως ὁρᾶν „τὴν κιβωτόν", λέγω δὲ τὸ σῶμα, „ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν ἀσφάλτῳ" (Gen. 6, 14) καταχρίσει, βεβαιούμενος τὰς δι' αὐτοῦ φαντασίας καὶ ἐνεργείας· λωφήσαντος δὲ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς φορᾶς ἐπισχούσης ἐξελεύσεται χρησάμενος ἀσωμάτῳ διανοίᾳ πρὸς τὴν ἀληθείας ἀντίληψιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀστεῖος ἀπὸ γενέσεως ἀρχῆς φυτευθεὶς καὶ προσαγορευθεὶς τρόπος, ὄνομα Μωϋσῆς, ὁ τὸν κόσμον ὡς ἄστυ καὶ πατρίδα οἰκήσας, ἅτε κοσμοπολίτης γενόμενος, ἐνδεθείς ποτε τῷ ἐπαληλιμμένῳ ὡς ἐν „ἀσφαλτωπίσσῃ" (Exod. 2, 3) σώματι καὶ δοκοῦντι τὰς πάντων ὑποκειμένων ἐν [*] αἰσθήσει φαντασίας ἀσφαλῶς ἐνδέχεσθαί τε

καὶ κεχωρηκέναι, „καταχλαίει“ (Exod. 2, 6) μὲν τὴν ἔνδεσιν, ἀσωμάτου φύσεως πιεσθεὶς ἔρωτι· „καταχλαίει“ δὲ καὶ τὸν πλάνητα καὶ τετυφωμένον τῶν πολλῶν ἄθλιον νοῦν, ὃς ψευδοῦς δόξης ἐκκρεμασθεὶς ᾠήθη τι παρ᾽ ἑαυτῷ βέβαιον καὶ ἀσφαλές, ἢ συνόλως παρά τινι τῶν γενομένων ἄτρεπτον ἱδρύσθαι, τοῦ παγίως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχοντος ἐστηλιτευμένου παρὰ μόνῳ τῷ θεῷ.

„Exstruamus nobis urbem et turrim“ i. e. societatem ineamus firmam, quo tutius voluptatibus fruamur.

23. Τὸ δὲ „Δεῦτε καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ“ (Gen. 11, 4) τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν. Πόλεις ὁ νομοθέτης οὐχὶ ταύτας μόνον οἴεται εἶναι, τὰς ἐπὶ γῆς δημιουργηθείσας, ὧν εἰσιν ὗλαι ξύλα καὶ λίθοι, ἀλλὰ καὶ ἃς ἄνθρωποι περιφέρουσι ταῖς ψυχαῖς ἑαυτῶν ἐνιδρυμένας. Εἰσὶ δ᾽ αὗται μέν, ὡς εἰκός, ἀρχέτυποι ἅτε θειοτέρας κατασκευῆς λαχοῦσαι, ἐκεῖναι δὲ μιμήματα ὡς ἂν ἐκ φθαρτῆς οὐσίας συνεστῶσαι. Διττὸν δὲ πόλεως εἶδος, τὸ μὲν ἄμεινον, τὸ δὲ χεῖρον· ἄμεινον μὲν τὸ δημοκρατίᾳ χρώμενον, ἰσότητα τιμώσῃ πολιτείᾳ, ἧς ἄρχοντές εἰσι νόμος καὶ δίκη — θεοῦ δὲ ὕμνος ἡ τοιάδε —, χεῖρον δὲ τὸ κιβδηλεῦον αὐτὴν ὡς τὸ παράσημον καὶ παρακεκομμένον ἐν νομίσμασιν, ὀχλοκρατία, ἣ θαυμάζει τὸ ἄνισον, ἐν ᾗ ἀδικία καὶ ἀνομία καταδυναστεύουσιν. Ἐγγράφονται δὲ οἱ μὲν ἀστεῖοι τῷ τῆς προτέρας πολιτεύματι, τῶν δὲ φαύλων ἡ πληθὺς τὴν ἑτέραν καὶ χείρω διέζωσται, πρὸ εὐκοσμίας ἀκοσμίαν, καὶ σύγχυσιν πρὸ εὐσταθοῦς καταστάσεως ἀγαπῶσα. Συνεργοῖς δὲ ὁ ἄφρων ἀξιοῖ πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, οὐκ ἀρκούμενος αὐτῷ μόνῳ,

χρῆσθαι, καὶ προτρέπει μὲν ὅρασιν, προτρέπει δὲ ἀκοήν, παρακαλεῖ δὲ πᾶσαν αἴσθησιν ἀνυπερθέτως αὐτῷ συντετάχθαι, φερούσης ἑκάστης τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἐπιτήδεια πάντα. Ἐπαίρει μέντοι καὶ παραθήγει καὶ τὸ ἄλλο ἀτίθασσον ἐκ φύσεως τῶν παθῶν στῖφος, ἵνα ἄσκησιν καὶ μελέτην προςλαβὼν ἀνύποιστον γένηται. Τούτους οὖν καλέσας τοὺς συμμάχους ὁ νοῦς φησιν· „Οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν,“ ἴσον τῷ· Ὀχυρωσώμεθα τὰ οἰκεῖα· καταφραξώμεθα δυνατῶς, ὡς μὴ πρὸς τῶν κατατρεχόντων εὐμαρῶς ἁλισκοίμεθα· διέλωμεν καὶ διανείμωμεν ὥςπερ κατὰ φυλὰς καὶ δήμους ἑκάστας τῶν ἐν ψυχῇ δυνάμεων, προςκληρώσαντες τὰς μὲν λογικῇ, τὰς δὲ ἀλόγῳ μερίδι· ἄρχοντας ἑλώμεθα τοὺς ἱκανούς, πλοῦτον, δόξαν, τιμάς, ἡδονάς, ἀφ' ὧν ἂν δύνωνται περιποιεῖν ἁπάντων· τὴν πενίας καὶ ἀδοξίας αἰτίαν δικαιοσύνην τιθεμένους ἐκποδὼν γράφωμεν νόμους, οἳ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον βεβαιώσουσι τοῖς πλέον ἑτέρων ἀεὶ φέρεσθαι δυναμένοις. „Πύργος“ δὲ ὡς ἂν ἀκρόπολις κατεσκευάσθω, τῇ [*] τυράννῳ κακίᾳ βασίλειον ὀχυρώτατον, ἧς οἱ μὲν πόδες ἐπὶ γῆς βαινέτωσαν, ἡ δὲ κεφαλὴ πρὸς οὐρανὸν φθανέτω τοσοῦτον ὑπὸ μεγαλοψυχίας ὕψος ἐπιβᾶσα. Τῷ γὰρ ὄντι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀδικημάτων ἵσταται, μετατρέχει δὲ καὶ τὰ ὀλύμπια τοὺς ἀσεβείας καὶ ἀθεότητος λόγους προτείνουσα, ἐπειδὰν ἢ ὡς οὐκ ἔστι τὸ θεῖον διεξίῃ, ἢ ὡς ὂν προνοεῖ, ἢ ὡς ὁ κόσμος οὔ ποτε γενέσεως ἔλαβεν ἀρχήν, ἢ ὡς γενόμενος ἀστάτοις αἰτίαις ὡς ἂν τύχῃ φέρηται, ποτὲ μὲν πλημμελῶς, ποτὲ δὲ οὐχ ὑπαιτίως, — καθάπερ ἐπὶ πλοίων καὶ τεθρίππων εἴωθε γίνεσθαι, φιλεῖ γάρ ἔστιν ὅτε χωρὶς ἡνιόχων τε καὶ κυβερνητῶν ὅ τε

πλοῦς καὶ ὁ δρόμος εὐθύνεσθαι. Προνοίας δὲ οὐ τὸ ὀλιγάκις, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης πολλάκις, τῆς δὲ θείας ἀδιαστάτως ἀεὶ κατορθοῦν, ἐπεὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀλλότριον ἀνωμολόγηται θείας δυνάμεως. Κατασκευάζουσι μέντοι συμβολικῶς ὡςανεὶ πύργον τὸν περὶ κακίας λόγον οἱ φρενοβλαβεῖς, τί βουλόμενοι, ἢ ὄνομα αὐτῶν ὑπολείπεσθαι τὸ δυςώνυμον;

„Faciamus nobis nomen." At quale! — Caini posteri!
(24. 25.)

24. *Λέγουσι γάρ·* „*Ποιήσωμεν ἑαυτῶν ὄνομα.*" Ὢ περιττῆς καὶ κεχυμένης ἀναισχυντίας! Τί φατε; Νυκτὶ καὶ βαθεῖ σκότῳ τὰ ἑαυτῶν ἀδικήματα συγκρύπτειν ὀφείλοντες καὶ προκάλυμμα αὐτῶν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἀληθῆ, τὴν γοῦν προςποιητὸν αἰδῶ πεποιῆσθαι, ἢ χάριτος ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς ἐπιεικεστέρους, ἢ διαδύσεως τῶν ἐφ᾽ ὁμολογουμένοις ἁμαρτήμασι τιμωριῶν, τοσοῦτον τῆς τόλμης ἐπιβαίνετε, ὥςτε μόνον οὐ πρὸς φῶς καὶ λαμπρότατον ἥλιον ἐναυγάζεσθαι, μήτε τὰς ἀνθρώπων τῶν ἀμεινόνων ἀπειλάς, μήτε τὰς ἀπαραιτήτους ἐκ θεοῦ δίκας τοῖς οὕτως ἀνοσιουργοῖς ἀπαντομένας καταδείσαντες; Ἀλλὰ καὶ πανταχόσε φήμας ἀγγέλους τῶν οἰκείων ἀδικημάτων περιπέμπειν ἀξιοῦτε, ὡς μηδεὶς ἀμύητος, μηδ᾽ ἀνήκοος γένοιτο τῶν ὑμετέρων, ὦ σχέτλιοι καὶ παμμίαροι, τολμημάτων. Ὀνόματος οὖν ποίου γλίχεσθε; ἢ τοῦ τοῖς πραττομένοις οἰκειοτάτου; Ἆρ᾽ οὖν ἕν ἐστι μόνον; Γένει μὲν ἴσως ἕν, μυρία δὲ τοῖς εἴδεσιν, ἅ, καὶ ἂν ἡσυχάζητε, ἑτέρων λεγόντων ἀκούσεσθε. Προπέτεια τοίνυν ἐστὶ μετὰ ἀναισχυντίας, ὕβρις μετὰ βίας, βία μετὰ ἀνδροφονίας, σὺν μοιχείαις φθοραί, σὺν ἀμέτροις ἡδοναῖς

ἀόριστος ἐπιθυμία, μετὰ θράσους ἀπόνοια, μετὰ πανουργίας ἀδικία, κλοπαὶ μετὰ ἁρπαγῆς, σὺν ψευδολογίαις ψευδορκίαι, μετὰ παρανομιῶν ἀσέβειαι. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια τῶν τοιούτων ἐστὶν ὀνόματα· — καλὸν δὲ ἐναυχῆσαι καὶ ἐπισεμνύνεσθαι, δόξαν θηρωμένους τὴν ἀπ' αὐτῶν, ἐφ' οἷς εἰκὸς ἦν ἐγκαλύπτεσθαι! Καὶ μὴν ἔνιοι μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ τούτοις, ὡς ἄμαχόν τινα ἰσχὺν ἐκ τοῦ τοιούτου [*] νομισθῆναι παρὰ πᾶσι καρπωσαμένους, οὓς τοῦ πολλοῦ θράσους ἡ ὀπαδὸς τοῦ θεοῦ δίκη τίσεται, καίτοι τάχα τὸν οἰκεῖον οὐ μαντευομένους μόνον, ἀλλὰ καὶ προορωμένους ὄλεθρον. Φασὶ γάρ· „Πρὶν διασπαρῆναι“ (Gen. 11, 4) φροντίσωμεν ὀνόματός τε καὶ δόξης. Οὐκοῦν εἴποιμ' ἂν αὐτοῖς, ὅτι σκεδασθήσεσθε γινώσκετε; Τί οὖν ἁμαρτάνετε; Ἀλλὰ μήποτε τὸν τρόπον τῶν ἀφρόνων διασυνίστησιν, οἳ καίτοι μεγίστων ἐπικρεμαμένων οὐκ ἀδήλως, ἀλλ' ἐκ τοῦ φανεροῦ πολλάκις τιμωριῶν ἀδικεῖν ὅμως οὐκ ὀκνοῦσι· γνωριμώταται δέ εἰσιν αἱ τέχναι ἀδηλοῦσθαι νομισθεῖσαι, ἃς ἐκ θεοῦ κατασκήπτειν συμβέβηκε. Πάντες γὰρ οἱ φαυλότατοι λαμβάνουσιν ἐννοίας περὶ τοῦ μὴ λήσειν τὸ θεῖον ἀδικοῦντας, μήτε τὸ δίκην ὑφέξειν εἰς ἅπαν ἰσχῦσαι διακρούσασθαι, — ἐπεὶ πόθεν ἴσασιν, ὅτε σκεδασθήσονται; Καὶ μὴν λέγουσι· „Πρὶν ἡμᾶς διασπαρῆναι.“ Ἀλλὰ τὸ συνειδὸς ἔνδοθεν ἐλέγχει καὶ σφόδρα ἐπιτηδεύοντας ἀθεότητα κεντεῖ, ὡς ἄκοντας εἰς συναίνεσιν ἐπισπᾶσθαι περὶ τοῦ τὰ κατὰ ἀνθρώπους πάντα πρὸς ἀμείνονος φύσεως ἐφορᾶσθαι καὶ δίκην ἐφεστάναι τιμωρὸν ἀδέκαστον, ἀσεβῶν πράξεις ἐχθαίρουσαν ἀδίκους καὶ λόγους τοὺς συνηγόρους αὐταῖς.

25. Ἀλλ' εἰσὶν ἀπόγονοι πάντες οὗτοι τῆς αἰεὶ μὲν

διανοίας γὰρ εὐσταθίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ, ἣν εὐσέβεια γεννᾶν πέφυκεν, ἀνατρέπεται πᾶς λόγος, ὃν ἐδημιούργησεν ἀσέβεια. Πολλοὶ καὶ τὰς αἰσθήσεις πύργου τινὰ τρόπον ἐπὶ τοσοῦτον ἤγειραν, ὡς ἅψασθαι τῶν οὐρανοῦ περάτων — οὐρανὸς δὲ συμβολικῶς ὁ νοῦς ἡμῶν ἐστι, καθ' ὃν αἱ ἄρισται καὶ θεῖαι φύσεις περιπολοῦσιν. Οἱ δὲ ταῦτα τολμῶντες αἴσθησιν μὲν διανοίας προκρίνουσιν, ἀξιοῦσι δὲ καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν τὰ νοητὰ πάντα ἑλεῖν ἀνὰ κράτος, εἰς μὲν δούλων τάξιν τὰ δεσπόζοντα, εἰς δὲ ἡγεμόνων τὰ φύσει δοῦλα μεθαρμόσασθαι βιαζόμενοι.

„Descendit Dominus" more humano dictum, cum motus notio in Deum non cadat; „ut videret etc.", quo monemur, ut ipsi quoque res videamus praesentesque cognoscamus.

27. [*] Τὸ δὲ „Κατέβη κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον" (Gen. 11, 5) τροπικώτερον πάντως ἀκουστέον· προσεῖναι γάρ, ἢ ἀπεῖναι, ἢ κατιέναι, ἢ τὸ ἐναντίον ἔρχεσθαι, ἢ συνόλως τὰς αὐτὰς τοῖς κατὰ μέρος ζώοις σχέσεις καὶ κινήσεις ἴσχεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν, ὑπερωκεάνιος καὶ μετακόσμιος, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐστὶν ἀσέβεια. Ταῦτα δὲ ἀνθρωπολογεῖται παρὰ τῷ νομοθέτῃ περὶ τοῦ μὴ ἀνθρωπομόρφου θεοῦ διὰ τὰς τῶν παιδευομένων ἡμῶν, ὡς πολλάκις ἐν ἑτέροις εἶπον, ὠφελείας. Ἐπεὶ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῷ κατιόντι τὸν μὲν ἀπολείπειν, τὸν δὲ ἐπιλαμβάνειν τόπον ἀναγκαῖον; Ὑπὸ δὲ τοῦ θεοῦ πεπλήρωται τὰ πάντα, περιέχοντος, οὐ περιεχομένου, ᾧ πανταχοῦ τε καὶ οὐδαμοῦ συμβέβηκεν εἶναι μόνῳ· οὐδαμοῦ μέν, ὅτι καὶ χώραν καὶ τόπον αὐτὸς τοῖς σώμασι συγγεγέννηκε, τὸ δὲ πεποιηκὸς ἐν οὐδενὶ τῶν γεγονότων θέμις εἰπεῖν περιέχε-

σθαι· πανταχοῦ δέ, ὅτι τὰς δυνάμεις αὐτοῦ διὰ γῆς καὶ ὕδατος ἀέρος τε καὶ οὐρανοῦ τείνας μέρος οὐδὲν ἔρημον ἀπολέλοιπε τοῦ κόσμου, πάντα δὲ συναγαγὼν διὰ πάντων ἀοράτοις ἔσφιγξε δεσμοῖς, ἵνα μήποτε λυθείη, οὗ χάριν μελίσας ᾄσω —, τὸ μὲν γὰρ ὑπεράνω τῶν δυνάμεων ὂν ἐπινοεῖται περιττεύειν, οὐ κατὰ τὸ εἶναι μόνον. Τούτου δύναμις δέ, ᾗ ἔθηκε καὶ διετάξατο τὰ πάντα, κέκληται μὲν ἐτύμως θεός, ἐγκεκόλπισται δὲ τὰ ὅλα καὶ διὰ τῶν τοῦ παντὸς μερῶν διελήλυθε. Τὸ δὲ θεῖον καὶ ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον πανταχοῦ ὂν ὁρατόν τε καὶ καταληπτὸν οὐδαμοῦ πρὸς ἀλήθειάν ἐστιν. „Ὁ δὲ στὰς ἐγὼ πρὸ τοῦ σὲ“ (Exod. 17, 6) δείκνυσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι δοκῶν, πρὸ πάσης δείξεως καὶ φαντασίας ὑπερβαλὼν τὰ γεγονότα. Τῶν οὖν μεταβατικῆς κινήσεως ὀνομάτων οὐδὲν ἐφαρμόττει τῷ κατὰ τὸ εἶναι θεῷ, τὸ ἄνω, τὸ κάτω, τὸ ἐπὶ δεξιά, τὸ ἐπ' εὐώνυμα, τὸ πρόσω, τὸ κατόπιν· ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν λεχθέντων ἐπινοεῖται, ὅς οὐδ' ἂν μετατρεπόμενος ἐναλλάττοι χωρία. Λέγεται δὲ οὐδὲν ἧττον „κατελθὼν ἰδεῖν“ ὁ προλήψει πάντα, οὐ γενόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὶν γενέσθαι σαφῶς κατειληφώς — προτροπῆς ἕνεκα καὶ διδασκαλίας, ἵνα μηδεὶς ἀνθρώπων, οἷς οὐ πάρεστιν, ἀβεβαίῳ χρώμενος εἰκασίᾳ, μακρὰν ἀφεστὼς προπιστεύῃ, ἀλλ' ἄχρι τῶν πραγμάτων ἐλθὼν καὶ διακύψας εἰς ἕκαστα καὶ ἐπιμελῶς αὐτὰ αὐγασάμενος· ὄψιν γὰρ ἀπλανῆ πρὸ ἀκοῆς ἀπατεῶνος ἄξιον μάρτυρα τίθεσθαι. Οὗ χάριν καὶ παρὰ τοῖς ἄριστα πολιτευομένοις ἀναγέγραπται νόμος, [*] ἀκοῇ μὴ μαρτυρεῖν, ὅτι φύσει τὸ δικαστήριον αὐτῆς πρὸς τὸ δεκάζεσθαι ταλαντεύει. Καὶ Μωϋσῆς μέντοι φησὶν ἐν τοῖς ἀπαγορευτικοῖς· „Οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν“

σαντες καὶ βιώσαντες ὑπαιτίως υἱοὶ τοῦ τὸν θεὸν ὑμνήσαντος Δαβὶδ ἀναγράφονται, οὗ περιόντος οὐδ᾽ οἱ πρόπαπποι τούτων ἦσαν πιστῶς γεγεννημένοι· ψυχῶν γὰρ ἀπαθανατιζομένων ἀρεταῖς οὐ φθαρτῶν σωμάτων ἐστὶ γένεσις, ἣν ἐπὶ τοὺς καλοκἀγαθίας ἡγεμόνας ὡςανεὶ γεννητὰς καὶ πατέρας ἀναφέρεσθαι συμβαίνει.

„*Ecce genus unum et labium unum omnium*“ — *vitiorum concordia.* „*Coeperuntque hoc facere*“ — *coeperunt, non perfecerunt.* (29. 30.)

29. Κατὰ δὲ τῶν ἐπ᾽ ἀδικίαις σεμνυνομένων εἶπε κύριος· „Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων“, ἴσον τῷ· Ἰδοὺ μία οἰκειότης καὶ συγγένεια, καὶ πάλιν ἁρμονία καὶ συμφωνία ἡ αὐτὴ πάντων ὁμοῦ, μηδενὸς ἠλλοτριωμένου τὴν γνώμην μηδ᾽ ἀπᾴδοντος, καθάπερ ἔχει καὶ ἐπ᾽ ἀνθρώπων ἀμούσων. Τὸ γὰρ φωνητήριον αὐτοῖς ὄργανον πᾶσι τοῖς φθόγγοις ἔστιν ὅτε δι᾽ ὅλων ἐκμελὲς καὶ ἀπῳδὸν οὐ μετρίως καθέστηκε, πρὸς ἀναρμοστίαν ἄκρως ἡρμοσμένον καὶ πρὸς τὸ ἀσύμφωνον συμφωνίαν μόνον ἄγον. Καὶ ἐπὶ τῆς πολίτιδος τὸ κατασκευαστὸν παραπλήσιον ἰδεῖν ἔστιν· ἔτι γὰρ ἀμφημεριναὶ καὶ διάτριτοι καὶ τεταρταΐζουσαι παρὰ παισὶν ἰατρῶν λεγόμεναι περίοδοι μεθ᾽ ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ περὶ τὰς αὐτὰς ὥρας κατεσκευάκασι τὴν εἰς τὰ αὐτὰ τάξιν φυλάττουσαι. Τὸ δὲ „Καὶ τοῦτο ἤρξαντο [*] ποιῆσαι“ μετ᾽ οὐ μετρίου σχετλιασμοῦ λέλεκται, διότι τοῖς ῥᾳδιουργοῖς οὐ τὰ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους μόνον συγχεῖν δίκαια ἐξήρκεσεν, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ τῶν ὀλυμπίων ἐπιβαίνειν ἐτόλμησαν, ἀδικίαν μὲν σπείραντες, ἀσέβειαν δὲ θερίσαντες. Ὄφελος δὲ τοῖς ἀθλίοις οὐδέν· οὐ γάρ, ὥσπερ ἀδικοῦντες ἀλλήλους ποι-

λὰ ὧν ἂν ἐθελήσωσι ἀνύουσιν, ἔργοις βεβαιούμενοι τὰ βουλαῖς ἀγνώμοσιν ἐπιλογισθέντα, οὕτω καὶ ἀσεβοῦντες· ἀζήμια γὰρ καὶ ἀπήμονα τὰ θεῖα, τοῦ δὲ πλημμελεῖν εἰς αὐτὰ οἱ δυςκάθαρτοι τὰς ἀρχὰς εὑρίσκονται μόνον, πρὸς δὲ τὸ τέλος φθάνουσιν οὐδέποτε. Διὸ καὶ λέγεται τοῦτο· „Ἤρξαντο ποιῆσαι". Κορεσθέντες οἱ τοῦ παρανομεῖν ἄπληστοι τῶν ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ καὶ ἀέρι, ἃ φθαρτῆς φύσεως ἔλαχε, κακῶν, ἐπὶ τὰς ἐν οὐρανῷ θείας φύσεις μετατάξασθαι διενοήθησαν· ἃ ἔστι τῶν ὄντων ἔξω τοῦ κατηγορεῖν ἔθος *) ἐστὶ διαθεῖναι τὸ παράπαν οὐδέν. Καὶ αὐτὸ μέντοι τὸ βλασφημεῖν οὐ τοῖς κατηγορουμένοις ἐπιφέρει τινὰ ζημίαν, ἃ τῆς ἀϊδίου φύσεως οὔ ποτ᾽ ἐξίσταται, ἀλλὰ καὶ τοῖς καταιτιωμένοις συμφορὰς ἀνηκέστους· οὐκ ἐπειδὴ μέντοι μόνον ἤρξαντο, πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν ἀδυνατήσαντες ἀσεβείας, διὰ τοῦτ᾽ αὐτοὺς οὐχ ὡς διαπραξαμένους ἕκαστα ὧν διενοήθησαν αἰτιατέον; Τούτου χάριν καὶ τετελειωκέναι φησὶ τὸν πύργον αὐτούς, οὐ τελειώσαντας, ἐπειδὰν λέγῃ· „Κύριος κατέβη ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον" (Gen. 11, 5), οὐχ ὃν οἰκοδομῆσαι μέλλουσιν, ἀλλ᾽ ὃν ᾠκοδόμησαν ἤδη.

30. Τίς οὖν πίστις τοῦ μὴ τετελεσιουργῆσθαι τὴν κατασκευήν; Ἡ ἐνάργεια πρώτη. Γῆς γὰρ ὁτιοῦν μέρος ἀμήχανον οὐρανοῦ ψαῦσαι, διὰ τὴν ἔμπροσθεν αἰτίαν, ὅτιπερ οὐδὲν κέντρον περιφερείας ἅπτεται. Δεύτερον δέ, ὅτι ὁ αἰθὴρ ἱερὸν πῦρ φλόξ ἐστιν ἄσβεστος, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ αἴθειν, ὃ δὴ καίειν ἐστὶ κατὰ γλῶτταν εἰρημένον. Μάρτυς δὲ μία μοῖρα

*) Mang. verba restitui vult ita: ἅς τι τῶν ὄντων ἔξω κακηγορεῖν θέμις ἐστὶ κτλ.

τῆς οὐρανίου πυρᾶς, ἥλιος, ὃς, τοσοῦτον γῆς ἀφεστώς, ἄχρι μυχῶν τὰς ἀκτῖνας ἐπιπέμπων αὐτήν τε καὶ τὸν ἀπ' αὐτῆς ἀνατείνοντα μέχρι τῆς οὐρανίου σφαίρας ἀέρα φύσει ψυχρὸν ὄντα τῇ μὲν ἀλεαίνει, τῇ δὲ καταφλέγει· τὰ μὲν γάρ, ὅσα ἢ μακρὰν ἀφέστηκεν αὐτοῦ τῆς φορᾶς ἢ ἐγκάρσια παρακέκλιται, ἀλεαίνει μόνον, τὰ δ' ἐγγὺς ἢ ἐπ' εὐθείας ὄντα καὶ προςανακαίει βίᾳ. Εἰ ταῦθ' οὕτως ἔχει, τοὺς ἀναβαίνειν τολμῶντας ἀνθρώπους οὐκ ἀναγκαῖον ἦν ἐμπεπρῆσθαι κεραυνωθέντας, ἀτελοῦς αὐτοῖς τῆς μεγαλουργηθείσης ἐπινοίας γενομένης. Τοῦτ' ἔοικεν αἰνίττεσθαι διὰ τῶν αὖθις λεγομένων· „Ἐπαύσαντο" γάρ, φησίν, „οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον" (Gen. 11, 8) — οὐ δήπου [*] τελειώσαντες, ἀλλὰ τελεσιουργῆσαι κωλυθέντες διὰ τὴν ἐπιγινομένην σύγχυσιν. Οὐ μὴν ἐκπεφεύγασι τὴν τῶν διαπράξεων αἰτίαν οἱ πρὸς τῷ βουλεύσασθαι καὶ ἐγκεχειρηκότες.

At par maleficium, patrasse scelus et decrevisse.

31. Τὸν γοῦν οἰωνομάντιν καὶ τερατοσκόπον περὶ τὰς ἀβεβαίους εἰκασίας ματαιάζοντα — καὶ γὰρ μάταιος ἑρμηνεύεται Βαλαάμ — φησὶν ὁ νόμος „τῷ ὁρῶντι καταράσασθαι" (Num. 23, 4 ss.), καίτοι διὰ τῶν λόγων εὐφήμους ποιησάμενον εὐχάς, — σκοπῶν οὐ τὰ λεχθέντα, ἃ προμηθείᾳ θεοῦ μετεχαράττετο οἷα δόκιμον ἀντὶ κιβδήλου νόμισμα, τὴν δὲ διάνοιαν, ἐν ᾗ τὰ βλάψαντα πρὸ τῶν ὠφελησάντων ἀνεπολεῖτο. Ἔστι δὲ φύσει πολέμια ταῦτα, στοχασμὸς ἀληθείᾳ, καὶ ματαιότης ἐπιστήμῃ, καὶ ἡ δίχα ἐνθουσιασμοῦ μαντεία νηφούσῃ σοφίᾳ· καὶ ἂν ἐξ ἐνέδρας μέντοι τις ἐπιχειρήσας ἀνελεῖν τινα μὴ δυνηθῇ κτεῖναι, τῇ τῶν ἀνδροφόνων οὐδὲν

ἧττον ὕποχος δίκῃ καθέστηκεν, ὡς ὁ γραφεὶς περὶ τούτων δηλοῖ νόμος. „Ἐὰν“ γάρ, φησί, „τις ἐπιθῆται τῷ πλησίον ἀποκτεῖναι αὐτὸν δόλῳ, καὶ καταφύγῃ, ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου λήψῃ αὐτὸν θανατῶσαι.“ (Exod. 21, 14.) Καίτοι ἐπιτίθεται μόνον, οὐκ ἀνῄρηκεν. Ἀλλ' ἴσον ἡγήσατο ἀδίκημα τῷ κτεῖναι τὸ βουλεῦσαι τὸν φόνον· οὗ χάριν οὐδ' ἱκέτῃ γενομένῳ δέδωκεν ἀμνηστίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἱεροῦ ἐκέλευσεν ἀπάγειν τὸν ἀνιέρῳ γνώμῃ χρησάμενον. Ἀνίερος δὲ οὐ ταύτῃ μόνον, ὅτι κατὰ ψυχῆς τῆς αἰεὶ ζῆν δυναμένης ἀρετῶν κτήσει τε καὶ χρήσει τὸν διὰ προςβολῆς κακίας φόνον ἐβούλευσεν, ἀλλὰ καὶ ὅτι θεὸν τῆς ἀνοσιουργοῦ τόλμης αἰτιᾶται· τὸ γὰρ „καταφύγῃ“ τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν, διότι πολλοί, τὰ καθ' ἑαυτῶν ἀποδιδράσκειν ἐθέλοντες ἐγκλήματα καὶ ῥύεσθαι τῶν ἐφ' οἷς ἠδίκησαν ἀξιοῦντες ἑαυτοὺς τιμωριῶν, τὸ οἰκεῖον ἄγος τῷ κακοῦ μὲν μηδενός, ἀγαθῶν δὲ ἁπάντων αἰτίῳ προςβάλλουσι, θεῷ. Διὸ καὶ ἀπ' αὐτῶν βωμῶν τοὺς τοιούτους ἀπάγειν ὅσιον εἶναι ἐνομίσθη. Δίκην δὲ ὑπερβάλλουσαν κατὰ τῶν ἐπ' ἀθεότητι λόγων οἰκοδομουμένων καὶ συγκροτούντων ὁρίζει, ἣν ἴσως τινὲς τῶν ἀφρόνων οὐ βλάβην, ἀλλ' ὠφέλειαν ὑποτυπήσουσιν· „οὐ γὰρ ἐκλείψει“, φησίν, „ἀπ' αὐτῶν πάντα ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν“ (Gen. 11, 6). Ὦ τῆς ἀπεριγράπτου καὶ ἀμέτρου κακοδαιμονίας! πάνθ' οἷς ἂν ὁ φρενοβλαβέστατος ἐπιθῇ νοῦς, ὑποχείρια εἶναι καὶ ὑπήκοα, καὶ μηδὲν μέγα, μὴ μικρὸν ὑστερίζειν τὸ παράπαν, ἀλλ' ὡςπερεὶ φθάνοντα προαπαντᾶν πρὸς τὰς [*] χρείας ἑκάστας.

O quam salubria sceleris impedimenta!

32. Ψυχῆς ταῦτα φρονήσεως χηρευούσης ἐστὶν ἐπί-

δειξις, μηδὲν τῶν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν ἐχούσης ἐμποδών· εὔξαιτο γὰρ ἂν ὁ μὴ σφόδρα ἀνιάτως ἔχων τὰ ἐξ ὑποθέσεως τοῦ νοῦ πάντα ἐπιλιπεῖν αὐτῷ, ἵνα μή, τῷ κλέπτειν ἢ μοιχεύειν ἢ ἀνδροφονεῖν ἢ ἱεροσυλεῖν ἢ τινι τῶν ὁμοιοτρόπων ἐπιθέμενος, εὐοδῇ, μυρία δὲ εὑρίσκῃ τὰ κωλυσιεργήσοντα. Κώλυσις μὲν γὰρ τὴν μεγίστην νόσον, ἀδικίαν, ἀποβάλλει, σὺν ἀδείᾳ δὲ ἐπεξελθὼν ταύτην ἀναδέξεται. Τί οὖν ἔτι τὰς τῶν τυράννων τύχας, ὦ μακάριοι, ζηλοῦτε καὶ θαυμάζετε, δι᾽ ἃς εὐπετῶς ἕκαστα ἐπεξιᾶσιν, ὧν ἂν ὁ ἐκλελυττηκὼς καὶ ἐκτεθηριωμένος τέκῃ νοῦς, καὶ ἐν ἑαυτοῖς δέον ἐπιστένειν, εἴ γε ἀπορία καὶ ἡ ἀσθένεια κακοῖς λυσιτελές, ὡς περιουσία καὶ ἰσχὺς ἀγαθοῖς ὠφελιμώτατον; Εἷς δέ τις τῶν ἀφρόνων, ᾐσθημένος εἰς ὅσην κακοδαιμονίας ὑπερβολὴν ἄγει ἡ τοῦ διαμαρτάνειν ἐκεχειρία, μετὰ παῤῥησίας εἶπε· „Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με.“ (Gen. 4, 13.) Παγχάλεπον γὰρ ἀχαλίνωτον ἐαθῆναι ψυχὴν ἀπίθασσον οὖσαν ἐξ ἑαυτῆς, ἣν μόλις ἡνίαις μετ᾽ ἐπανατάσεως μαστίγων ἐστὶ κατασχόντα πραῦναι. Διόπερ λόγιον τοῦ ἵλεω θεοῦ μεστὸν ἡμερότητος ἐλπίδας χρηστὰς ὑπογράφον τοῖς παιδείας ἐρασταῖς ἀνῄρηται τοιόνδε· „Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ᾽ οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.“ (Jos. 1, 5.) Τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς δεσμῶν χαλασθέντων, οἷς διεκρατεῖτο, ἡ μεγίστη παρέπεται συμφορὰ καταλειφθῆναι ὑπὸ θεοῦ, ὃς τοῖς ὅλοις δεσμοὺς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις περιῆψεν ἀῤῥήκτους, αἷς τὰ πάντα σφίγξας ἄλυτα εἶναι βούλεται. Λέγει μέντοι καὶ ἑτέρωθι, ὅτι „πάνθ᾽, ὅσα δεσμῷ καταδέδεται, καθαρά ἐστιν“ (Num. 19, 15), ἐπειδὴ τῆς ἀκαθάρτου φθορᾶς αἴτιον ἡ διάλυσις. Μηδέποτ᾽ οὖν ἰδών τινα οἷς ἂν ἐπιθῆται πᾶσιν εὐμαρῶς ἐπεξιόντα θαυμά-

σης ὡς κατορθοῦντα, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ὡς ἀποτυγχάνοντα οἰκτίζου, ὅτι ἀφορίᾳ μὲν ἀρετῆς, κακίας δὲ εὐφορίᾳ χρώμενος διατελεῖ.

„Agite, descendamus et confundamus linguam eorum." Numero plurali Deus unus angelos ministros alloquitur. (33. 34.)

33. *Σκέψασθαι δὲ οὐ παρέργως ἄξιον, τίν' ἔχει λόγον τὸ εἰρημένον ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· „Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ αὐτῶν τὴν γλῶτταν."* (Gen. 11, 7.) *Φαίνεται γὰρ διαλεγόμενός τισιν ὡς ἂν συνεργοῖς αὐτοῦ. Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ἀναγέγραπται· „Εἶπε" γάρ, φησί, „κύριος ὁ θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν"* (ibid. 1, 26), *τοῦ „Ποιήσωμεν" πλῆθος ἐμφαίνοντος. Καὶ πάλιν „εἶπεν ὁ θεός· Ἰδού, γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν"* (ibid. 3, 22)· [*] *τὸ γὰρ „ὡς εἷς ἡμῶν" οὐκ ἐφ' ἑνός, ἀλλ' ἐπὶ πλειόνων τίθεται. Λεκτέον οὖν ἐκεῖνο πρῶτον, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἰσότιμον ὑφέστηκε θεῷ, ἀλλ' ἔστιν εἷς ἄρχων καὶ ἡγεμὼν καὶ βασιλεύς, ᾧ πρυτανεύειν καὶ διοικεῖν μόνῳ θέμις τὰ σύμπαντα. Τὸ γὰρ*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς,

οὐκ ἐπὶ πόλεων καὶ ἀνθρώπων λέγοιτ' ἂν ἐν δίκῃ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ κόσμου καὶ θεοῦ· ἑνὸς γὰρ ἕνα ποιητήν τε καὶ πατέρα πάλιν, καὶ δεσπότην ἀναγκαῖον εἶναι.

34. *Τούτου δὴ προδιομολογηθέντος ἀκόλουθον ἂν εἴη συνυφαίνειν τὰ ἁρμόζοντα. Τίν' οὖν ἐστι, σκοπῶμεν. Εἷς ὢν ὁ θεὸς ἀμυθήτους περὶ αὐτὸν ἔχει δυνά-*

μεις ἀρωγοὺς καὶ σωτηρίους τοῦ γενομένου πάσας, αἷς ἐμφέρονται καὶ αἱ κολαστήριοι· ἔστι δὲ καὶ ἡ κόλασις οὐκ ἐπιζήμιον, ἁμαρτημάτων οὖσα κώλυσις καὶ ἐπανόρθωσις. Δι' οὗ τούτων τῶν δυνάμεων ὁ ἀσώματος καὶ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, τὸ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἀρχέτυπον, ἰδέαις ἀοράτοις συσταθείς, ὥσπερ οὗτος σώμασιν ὁρατοῖς. Καταπλαγέντες οὖν τινες τὴν ἑκατέρου τῶν κόσμων φύσιν, οὐ μόνον ὅλους ἐξεθείωσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ κάλλιστα τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανόν, ἅπερ οὐδὲν αἰδεσθέντες, θεοὺς ἐκάλεσαν. Ὧν τὴν ἐπίνοιαν κατιδὼν Μωϋσῆς φησι· „Κύριε, κύριε, βασιλεῦ τῶν θεῶν" (Deut. 10, 17). [εἰς] ἔνδειξιν τῆς παρ' ὑπηκόους ἄρχοντος διαφορᾶς. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀέρα ψυχῶν ἀσωμάτων ἱερώτατος χορός, ὀπαδὸς τῶν οὐρανίων· ἀγγέλους γὰρ τὰς ψυχὰς ταύτας εἴωθε καλεῖν ὁ θεσπιῳδὸς λόγος. Πάντ' οὖν τὸν στρατὸν ἑκάστων ἐν ταῖς ἁρμοττούσαις διακεκοσμημένον τάξεσιν ὑπηρέτην καὶ θεραπευτὴν εἶναι συμβέβηκε τοῦ διακοσμήσαντος ἡγεμόνος, ᾧ ταξιαρχοῦντι κατὰ δίκην καὶ θέσμον ἕπεται· λειποταξίου γὰρ οὐ θέμις ἁλῶναί ποτε τὸ θεῖον στράτευμα. Βασιλεῖ δὲ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ἐμπρεπὲς ὁμιλεῖν τε καὶ χρῆσθαι πρὸς τὰς τῶν τοιούτων πραγμάτων ὑπηρεσίας, οἷςπερ ἁρμόττει μὴ ὑπὸ μόνου πήγνυσθαι θεοῦ. Χρεῖος μὲν οὐδενός ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς πατήρ, ὡς δεῖσθαι τῆς ἀφ' ἑτέρων εἰ ἐθέλοι δημιουργῆσαι· τὸ δὲ πρέπον ὁρῶν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γινομένοις, ταῖς ὑπηκόοις δυνάμεσιν ἔστιν ἃ διαπλάττειν ἐφῆκεν, οὐδὲ ταύταις εἰς ἅπαν αὐτοκράτορα δοὺς τοῦ τελεσιουργεῖν ἐπιστήμην, ἵνα μή τι πλημμεληθείη τῶν ἀφανουμένων εἰς γένεσιν.

Quatenus peccat homo, angeli sunt eius auctores.

35. *Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαῖον ἦν προτυπῶσαι. Ὧν δὲ χάριν, ἤδη λεκτέον. Ἡ μὲν φύσις τῶν ζώων εἴς τε ἄλογον καὶ λογικὴν μοῖραν ἐναντίας ἀλλήλαις ἐτμήθη τὸ πρῶτον· [*] ἡ δὲ αὖ λογικὴ πάλιν εἴς τε τὸ φθαρτὸν καὶ ἀθάνατον εἶδος, φθαρτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπων, ἄφθαρτον δὲ τὸ ψυχῶν ἀσωμάτων, αἳ κατά τε ἀέρα καὶ οὐρανὸν περιπολοῦσι. Κακίας δὲ ἀμέτοχοι μέν εἰσιν αὗται, τὸν ἀκήρατον καὶ εὐδαίμονα κλῆρον ἐξ ἀρχῆς λαχοῦσαι, καὶ τῷ συμφορῶν ἀνηνύτων οὐκ ἐνδεθεῖσαι χωρίῳ, σώματι· ἀμέτοχοι δὲ καὶ αἱ τῶν ἀλόγων, παρ' ὅσον ἀμοιροῦσαι διανοίας, οὐδὲ τῶν ἐκ λογισμοῦ συμβαινόντων ἑκουσίων ἀδικημάτων ἁλίσκονται. Μόνος δὲ σχεδὸν ἐκ πάντων ὁ ἄνθρωπος ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἔχων ἐπιστήμην αἱρεῖται μὲν πολλάκις τὰ φαυλότατα, φεύγει δὲ τὰ σπουδῆς ἄξια, ὡς αὐτὰ μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἐκ προνοίας ἁμαρτήμασι καταγινώσκεσθαι. Προσηκόντως οὖν τὴν τούτου κατασκευὴν ὁ θεὸς περιῆψε καὶ τοῖς ὑπάρχοις αὐτοῦ, λέγων· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον“* (Gen. 1, 26), *ἵνα αἱ μὲν τοῦ νοῦ κατορθώσεις ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρωνται μόνον, ἐπ' ἄλλους δὲ αἱ ἁμαρτίαι. Θεῷ γὰρ τῷ πανηγεμόνι ἐμπρεπὲς οὐκ ἔδοξεν εἶναι τὴν ἐπὶ κακίαν ὁδὸν ἐν ψυχῇ λογικῇ δι' ἑαυτοῦ δημιουργῆσαι· οὗ χάριν τοῖς μετ' αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν τούτου τοῦ μέρους κατασκευήν. Ἔδει γὰρ καὶ τὸ ἀντίπαλον τῷ ἀκουσίῳ τὸ ἑκούσιον εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν κατασκευασθὲν ἀναδειχθῆναι.*

Deus boni tantummodo auctor.

36. *Τοῦτο μὲν δὴ ταύτῃ λελέχθω. Προσήκει δὲ*

καὶ ἐκεῖνο λελογίσθαι, ὅτι μόνων ἀγαθῶν ἐστιν ὁ θεὸς αἴτιος, κακοῦ δὲ οὐδενὸς τὸ παράπαν, ἐπειδὴ καὶ τὸ πρεσβύτατον τῶν ὄντων καὶ τελειότατον ἀγαθὸν αὐτὸς ἦν. Ἐμπρεπέστατα δὲ τὰ οἰκεῖα τῇ ἑαυτοῦ φύσει δημιουργεῖν, ἄριστα τὸν ἄριστον, τὰς μέντοι κατὰ πονηρῶν κολάσεις διὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν βεβαιοῦσθαι. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ τελειωθέντος ἐξ ἀσκήσεως τόδε· „Ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος, ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν." (Gen. 48, 16.) Ὁμολογεῖ γὰρ καὶ οὗτος ἤδη, ὅτι τὰ μὲν γνήσια τῶν ἀγαθῶν, ἃ φιλαρέτους τρέφει ψυχάς, ἐπὶ θεὸν ἀναφέρεται μόνως αἴτιον, ἡ δὲ τῶν κακῶν μοῖρα ἀγγέλοις ἐπιτέτραπται πάλιν, οὐδὲ ἐκείνοις ἔχουσι τὴν τοῦ κολάζειν αὐτοκράτορα ἐξουσίαν, ἵνα μηδενὸς τῶν εἰς φθορὰν τεινόντων ἡ σωτήριος αὐτοῦ κατάρχῃ φύσις. Διὸ λέγει· „Δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν." (Gen. 11, 7.) Οἱ μὲν γὰρ ἀσεβεῖς τοιαύτης ἐπάξιοι δίκης τυγχάνειν, ἵλεως καὶ εὐεργέτιδας καὶ φιλοδώρους αὐτοῦ δυνάμεις οἰκειοῦσθαι τιμωρίαις. Εἰδὼς μέντοι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὠφελίμους ὑπαρχούσας, δι᾽ ἑτέρων αὐτὰς ὥρισεν· ἔδει γὰρ τὸ μὲν ἐπανορθώσεως ἀξιωθῆναι, τὰς δὲ πηγὰς τῶν ἀεννάων αὐτοῦ χαρίτων ἀμιγεῖς κακῶν [*] οὐκ ὄντων μόνον, ἀλλὰ καὶ νομιζομένων, φυλαχθῆναι.

Σύγχυσις, μῖξις, κρᾶσις. „Confundamus linguam etc." i. e. muta surdaque faciamus vitia.

37. Τίς δέ ἐστιν ἡ σύγχυσις, ἐρευνητέον. Πῶς οὖν ἐρευνήσομεν; Οὕτως, ὥς γέ μοι φαίνεται. Πολλάκις, οὓς πρότερον οὐκ ᾔδειμεν, ἀπὸ τῶν συγγενῶν καί τινα πρὸς αὐτοὺς ἐχόντων ἐμφέρειαν ἐγνωρίσαμεν· οὐκοῦν καὶ

πράγματα τὸν αὐτὸν τρόπον, ἃ μὴ ῥᾴδιον ἐξ ἑαυτῶν καταλαμβάνεσθαι, δῆλα γένοιντ᾽ ἂν κατὰ τὴν τῶν οἰκείων αὐτοῖς ὁμοιότητα. Τίνα οὖν ἐστι συγχύσει πράγματα ὅμοια; Ἡ μῖξις, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ κρᾶσις· ἀλλ᾽ ἡ μὲν μῖξις ἐν ξηραῖς, ἡ δὲ κρᾶσις ἐν ὑγραῖς οὐσίαις δοκιμάζεται. Μῖξις μὲν οὖν σωμάτων διαφερόντων ἐστὶν οὐκ ἐν κόσμῳ παράθεσις, ὥσπερ ἂν εἴ τις σωρὸν ποιήσει κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὀρόβους καὶ ἄλλα τὰ εἴδη τῶν σπαρτῶν εἰς τὸ αὐτὸν εἰσενεγκών· κρᾶσις δὲ οὐ παράθεσις, ἀλλὰ τῶν ἀνομοίων μερῶν εἰς ἄλληλα εἰσδυομένων δι᾽ ὅλων ἀντιπαρέκτασις, ἔτι δυναμένων ἐπιτεχνήσει τινὶ διακρίνεσθαι τῶν ποιοτήτων, — ὡς ἐπὶ οἴνου καὶ ὕδατός φασι γίνεσθαι, συνελθούσας μὲν γὰρ τὰς οὐσίας ἀποτελεῖν κρᾶσιν, τὸ δὲ κραθὲν οὐδὲν ἧττον ἀποπληροῦσθαι πάλιν εἰς τὰς ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ποιότητας, σπόγγῳ γὰρ ἐλαιωμένῳ τὸ μὲν ὕδωρ ἀναλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ οἶνον ὑπολείπεσθαι, μήποτε ἐπειδήπερ ἐξ ὕδατος ἡ σπογγίας γένεσίς ἐστι, τὸ μὲν οἰκεῖον ὕδωρ πέφυκεν ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ κράματος, τὸ δ᾽ ἀλλότριον ὑπολείπεσθαι, ὁ οἶνος. Σύγχυσις δέ ἐστι φθορὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ποιοτήτων, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἀντιπαρεκτεινομένων εἰς διαφερούσης μιᾶς γένεσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐν ἰατρικῇ τετραφαρμάκου συντέτευχε. Κηρὸς γὰρ καὶ στέαρ καὶ πίττα ῥητίνη τε, οἶμαι, συνελθόντα ταύτην ἀποτελεῖ· συνδεθείσης δὲ ἀμήχανον ἐπὶ τὰς ἐξ ὧν συνετέθη διακριθῆναι δυνάμεις, ἀλλ᾽ ἑκάστη μὲν αὐτῶν ἠφάνισται, πασῶν δὲ φθορὰ μίαν ἐξαίρετον ἄλλην ἐγέννησε δύναμιν. Ὅταν δὲ ἀπειλῇ σύγχυσιν τοῖς ἀσεβέσι λογισμοῖς ὁ θεός, οὐ μόνον ἑκάστης κακίας τό τε εἶδος καὶ τὴν δύναμιν ἀφανισθῆναι κελεύει, ἀλλὰ καὶ τὸ συνερα-

μοῦντες μιαάρετοι τρόποι. Τούτων γὰρ σκεδασθέντων οἱ πάλαι πεφευγότες τὴν τυραννίδα τῆς ἀφροσύνης ἑνὶ κηρύγματι κάθοδον εὑρήσουσι, γράψαντός τε καὶ βεβαιώσαντος τὸ κήρυγμα, ὡς δηλοῦσιν οἱ χρησμοί, ἐν οἷς διείρηται, ὅτι „Ἐὰν ᾖ ἡ διασπορά σου ἀπ᾽ ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ἐκεῖθεν συνάξει σε“ (Deut. 30, 4). Ὥστε τὴν μὲν ἀρετῶν συμφωνίαν ἐμπρεπὲς ἁρμόζεσθαι θεῷ, τὴν δὲ κακίαν διαλύειν τε καὶ φθείρειν. Οἰκειότατον δὲ κακίας ὄνομα σύγχυσις· οὗ πίστις ἐναργὴς πᾶς ἄφρων, λόγοις καὶ βουλαῖς καὶ πράξεσιν ἀδοκίμοις καὶ πεφορημέναις χρώμενος.

ΠΕΡΙ
Α Π Ο Ι Κ Ι Α Σ.

DE
M I G R A T I O N E
A B R A H A M I.

(Cf. Gen. 12, 1—6.)

[I, 436.]

Terra, ex qua Abrahamus egredi iubetur, significat corpus, cognatio sensum, patris domus orationem prolatam.

1. [*] „*Καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἀβραάμ· Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἥν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογητός· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.*“ (Gen. 12, 1-3.) *Βουληθεὶς ὁ θεὸς τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καθᾶραι, πρῶτον αὐτῇ δίδωσιν ἀφορμὴν εἰς σωτηρίαν*

σιν οὐκ ὀθνείων, ἀλλ᾽ οἰκείων ἀγαθῶν εἰς ἀεὶ καρπούμενος. Ἀλλὰ μετανάστηθι καὶ ἐκ τοῦ κατὰ προφορὰν λόγου, ὃν πατρὸς οἶκον ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων ἀπατηθεὶς κάλλεσι τοῦ πρὸς ἀλήθειαν κάλλους, ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς δηλουμένοις πράγμασι, διαζευχθῇς· ἄτοπον γὰρ ἢ σκιὰν σωμάτων ἢ μίμημα ἀρχετύπων φέρεσθαι πλέον· σκιᾷ μὲν δὴ καὶ μιμήματι ἔοικεν ἑρμηνεία, σώμασι δὲ καὶ ἀρχετύποις αἱ τῶν διερμηνευομένων φύσεις πραγμάτων, ὧν τὸν ἐφιέμενον τοῦ εἶναι μᾶλλον ἢ τοῦ δοκεῖν χρὴ περιέχεσθαι, διοικιζόμενον ἀπ᾽ ἐκείνων.

3. Ἐπειδὰν γοῦν ὁ νοῦς ἄρξηται γνωρίζειν ἑαυτὸν καὶ τοῖς νοητοῖς ἐνομιλεῖν θεωρήμασιν, ἅπαν τὸ κλινόμενον τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ αἰσθητὸν εἶδος ἀπώσεται, ὃ κέκληται παρ᾽ Ἑβραίοις Λώτ. Οὗ χάριν ὁ σοφὸς εἰςάγεται λέγων ἄντικρυς· „Διαχωρίσθητι ἀπ᾽ ἐμοῦ“ (Gen. 13, 9)· συνοικεῖν γὰρ ἀμήχανον τὸν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἔρωτι κατεσχημένον τῷ πρὸς τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητὰ ῥέποντι. Παγκάλως οὖν ὁ ἱεροφάντης μίαν τῆς νομοθεσίας ὅλην ἱερὰν βίβλον „Ἐξαγωγὴν“ ἀνέγραψεν, οἰκεῖον ὄνομα εὑράμενος τοῖς περιεχομένοις χρησμοῖς. Ἅτε γὰρ παιδευτικὸς ὢν καὶ πρὸς νουθεσίαν καὶ σωφρονισμὸν ἑτοιμότατος τὸν οἷόν τε νουθετεῖσθαι καὶ σωφρονίζεσθαι πάντα τῆς ψυχῆς λεὼν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας χώρας, τοῦ σώματος καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς, ἐξελεῖν διανοεῖται, χαλεπώτατον καὶ βαρύτατον ἄχθος ἡγούμενος ἐρατικὴν διάνοιαν πρὸς σαρκὸς ἡδονῶν πεισθῆναι καὶ ἐπιτάγμασιν ὑπηρετεῖν, ἅττ᾽ ἂν αἱ ἀνηλεεῖς προστάττωσιν ἐπιθυμίαι. Τούτους μὲν οὖν στενάξαντας καὶ πολλὰ δακρύσαντας τὴν σωματικὴν εὐθηνίαν καὶ τὰς τῶν ἐκτὸς ἀφθόνους περιουσίας — λέγεται γάρ, ὅτι

„ἐστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων“ (Exod. 2, 23) — ὑφηγησαμένου τοῦ ἵλεω θεοῦ τὰ περὶ τὴν ἔξοδον ὁ προφήτης αὐτοὺς ῥύεται. Εἰσὶ δὲ οἳ μέχρι τῆς τελευτῆς τὰς πρὸς σῶμα σπονδὰς ἔθεντο καὶ ὥσπερ λάρνακι ἢ σορῷ, ἢ ὅπως ὀνομάζειν ἑτέρως φίλον, τῷδε ἐνετάφησαν· ὧν τὰ μὲν ὅσα φιλοσώματα καὶ φιλοπαθῆ μέρη λήθῃ παραδοθέντα κατορύττεται· εἰ δέ πού τι φιλάρετον παρανέβλαστε, μνήμαις ἀνασώζεται, δι᾽ ὧν τὰ καλὰ ζωπυρεῖσθαι πέφυκε.

Ita etiam ossa Iosephi ex Aegypto transferri iubentur: virtutes eius immortales perpetuae memoriae asservantur. (4. 5.)

4. 5. Τὰ γοῦν ὀστᾶ Ἰωσήφ, λέγω δὴ τὰ μόνα ὑπολειφθέντα τῆς τοιαύτης ψυχῆς ἀδιάφθορα καὶ ἀξιομνημόνευτα εἴδη, περιποιεῖται ὁ ἱερὸς λόγος, ἄτοπον ἡγούμενος καθαρὰ [*] μὴ καθαροῖς συνεζεῦχθαι. Τὰ δ᾽ ἀξιομνημόνευτα ταῦτα ἦν· τὸ πιστεῦσαι, ὅτι ἐπισκέψεται ὁ θεὸς τὸ ὁρατικὸν γένος (Gen. 50, 24) καὶ οὐ παραδώσει μέχρι παντὸς αὐτὸ ἀμαθίᾳ, τυφλῇ δεσποίνῃ· τὸ διακρῖναι τά τε θνητὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ ἄφθαρτα· καὶ τὰ μὲν ὅσα περὶ τὰς σώματος ἡδονὰς καὶ τὰς ἄλλας παθῶν ἀμετρίας, θνητὰ ὄντα, Αἰγύπτῳ καταλιπεῖν, περὶ δὲ τῶν ἀφθάρτων σπονδὴν ποιήσασθαι, ὅπως μετὰ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὰς ἀρετῆς πόλεις διακομισθῇ, καὶ ὅρκῳ τὴν σπονδὴν ἐμπεδώσασθαι. Τίνα οὖν τὰ ἄφθαρτα; Ἡ πρὸς ἡδονὴν ἀλλοτρίωσις, τὴν λέγουσαν· „Συνευνασθῶμεν“ (Gen. 39, 7) καὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ἡ μετὰ καρτερίας ἀγχίνοια, δι᾽ ἧς τὰ τῶν κενῶν δοξῶν νομιζόμενα ἀγαθά, ὡς ἂν ἐνύπνια ὄντα, διακρίνει καὶ διαστέλλει, ὁμολογῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς

μεις ἀρωγοὺς καὶ σωτηρίους τοῦ γενομένου πάσας, αἷς ἐμφέρονται καὶ αἱ κολαστήριοι· ἔστι δὲ καὶ κόλασις οὐκ ἐπιζήμιον, ἁμαρτημάτων οὖσα κώλυσις καὶ ἐπανόρθωσις. Δι' αὖ τούτων τῶν δυνάμεων ὁ ἀσώματος καὶ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, τὸ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἀρχέτυπον, ἰδέαις ἀοράτοις συσταθείς, ὥςπε οὗτος σώμασιν ὁρατοῖς. Καταπλαγέντες οὖν τινες τὴν ἑκατέρου τῶν κόσμων φύσιν, οὐ μόνον ὅλους ἐξεθείωσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ κάλλιστα τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανόν, ἅπερ οὐδὲν αἰδεσθέντες, θεοὺς ἐκάλεσαν. Ὧν τὴν ἐπίνοιαν κατιδὼν Μωϋσῆς φησι· „Κύριε, κύριε, βασιλεῦ τῶν θεῶν" (Deut. 10, 17), [εἰς] ἔνδειξιν τῆς παρ' ὑπηκόους ἄρχοντος διαφορᾶς. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀέρα ψυχῶν ἀσωμάτων ἱερώτατος χορός, ὀπαδὸς τῶν οὐρανίων· ἀγγέλους γὰρ τὰς ψυχὰς ταύτας εἴωθε καλεῖν ὁ θεσπιῳδὸς λόγος. Πάντ' οὖν τὸν στρατὸν ἑκάστων ἐν ταῖς ἁρμοττούσαις διακεκοσμημένον τάξεσιν ὑπηρέτην καὶ θεραπευτὴν εἶναι συμβέβηκε τοῦ διακοσμήσαντος ἡγεμόνος, ᾧ ταξιαρχοῦντι κατὰ δίκην καὶ θέσμον ἕπεται· λειποταξίου γὰρ οὐ θέμις ἁλῶναί ποτε τὸ θεῖον στράτευμα. Βασιλεῖ δὲ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ἐμπρεπὲς ὁμιλεῖν τε καὶ χρῆσθαι πρὸς τὰς τῶν τοιούτων πραγμάτων ὑπηρεσίας, οἷςπερ ἁρμόττει μὴ ὑπὸ μόνου πήγνυσθαι θεοῦ. Χρεῖος μὲν οὐδενός ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς πατήρ, ὡς δεῖσθαι τῆς ἀφ' ἑτέρων εἰ ἐθέλοι δημιουργῆσαι· τὸ δὲ πρέπον ὁρῶν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γινομένοις, ταῖς ὑπηκόοις δυνάμεσιν ἔστιν ἃ διαπλάττειν ἐφῆκεν, οὐδὲ ταύταις εἰς ἅπαν αὐτοκράτορα δοὺς τοῦ τελεσιουργεῖν ἐπιστήμην, ἵνα μή τι πλημμεληθείη τῶν ἀφικνουμένων εἰς γένεσιν.

Quatenus peccat homo, angeli sunt eius auctores.

35. *Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαῖον ἦν προτυπῶσαι. Ὧν δὲ χάριν, ἤδη λεκτέον. Ἡ μὲν φύσις τῶν ζώων εἴς τε ἄλογον καὶ λογικὴν μοῖραν ἐναντίας ἀλλήλαις ἐτμήθη τὸ πρῶτον· [*] ἡ δὲ αὖ λογικὴ πάλιν εἴς τε τὸ φθαρτὸν καὶ ἀθάνατον εἶδος, φθαρτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπων, ἄφθαρτον δὲ τὸ ψυχῶν ἀσωμάτων, αἳ κατά τε ἀέρα καὶ οὐρανὸν περιπολοῦσι. Κακίας δὲ ἀμέτοχοι μέν εἰσιν αὗται, τὸν ἀκήρατον καὶ εὐδαίμονα κλῆρον ἐξ ἀρχῆς λαχοῦσαι, καὶ τῷ συμφορῶν ἀνηνύτων οὐκ ἐνδεθεῖσαι χωρίῳ, σώματι· ἀμέτοχοι δὲ καὶ αἱ τῶν ἀλόγων, παρ᾽ ὅσον ἀμοιροῦσαι διανοίας, οὐδὲ τῶν ἐκ λογισμοῦ συμβαινόντων ἑκουσίων ἀδικημάτων ἁλίσκονται. Μόνος δὲ σχεδὸν ἐκ πάντων ὁ ἄνθρωπος ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἔχων ἐπιστήμην αἱρεῖται μὲν πολλάκις τὰ φαυλότατα, φεύγει δὲ τὰ σπουδῆς ἄξια, ὡς αὐτὰ μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἐκ προνοίας ἁμαρτήμασι καταγινώσκεσθαι. Προσηκόντως οὖν τὴν τούτου κατασκευὴν ὁ θεὸς περιῆψε καὶ τοῖς ὑπάρχοις αὐτοῦ, λέγων· „Ποιήσωμεν ἄνθρωπον“* (Gen. 1, 26), *ἵνα αἱ μὲν τοῦ νοῦ κατορθώσεις ἐπ᾽ αὐτὸν ἀναφέρωνται μόνον, ἐπ᾽ ἄλλους δὲ αἱ ἁμαρτίαι. Θεῷ γὰρ τῷ πανηγεμόνι ἐμπρεπὲς οὐκ ἔδοξεν εἶναι τὴν ἐπὶ κακίαν ὁδὸν ἐν ψυχῇ λογικῇ δι᾽ ἑαυτοῦ δημιουργῆσαι· οὗ χάριν τοῖς μετ᾽ αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν τούτου τοῦ μέρους κατασκευήν. Ἔδει γὰρ καὶ τὸ ἀντίπαλον τῷ ἀκουσίῳ τὸ ἑκούσιον εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν κατασκευασθὲν ἀναδειχθῆναι.*

Deus boni tantummodo auctor.

36. *Τοῦτο μὲν δὴ ταύτῃ λελέχθω. Προσήκει δὲ*

καὶ ἐκεῖνο λελογίσθαι, ὅτι μόνον ἀγαθῶν ἐστιν ὁ θεὸς αἴτιος, κακοῦ δὲ οὐδενὸς τὸ παράπαν, ἐπειδὴ καὶ τὸ πρεσβύτατον τῶν ὄντων καὶ τελειότατον ἀγαθὸν αὐτὸς ἦν. Ἐμπρεπέστατα δὲ τὰ οἰκεῖα τῇ ἑαυτοῦ φύσει δημιουργεῖν, ἄριστα τὸν ἄριστον, τὰς μέντοι κατὰ πονηρῶν κολάσεις διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν βεβαιοῦσθαι. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ τελειωθέντος ἐξ ἀσκήσεως τόδε· „Ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητος, ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν.“ (Gen. 48, 16.) Ὁμολογεῖ γὰρ καὶ οὗτος ἤδη, ὅτι τὰ μὲν γνήσια τῶν ἀγαθῶν, ἃ φιλαρέτους τρέφει ψυχάς, ἐπὶ θεὸν ἀναφέρεται μόνως αἴτιον, ἡ δὲ τῶν κακῶν μοῖρα ἀγγέλοις ἐπιτέτραπται πάλιν, οὐδὲ ἐκείνοις ἔχουσι τὴν τοῦ κολάζειν αὐτοκράτορα ἐξουσίαν, ἵνα μηδενὸς τῶν εἰς φθορὰν τεινόντων ἡ σωτήριος αὐτοῦ κατάρχῃ φύσις. Διὸ λέγει· „Δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν.“ (Gen. 11, 7.) Οἱ μὲν γὰρ ἀσεβεῖς τοιαύτης ἐπάξιοι δίκης τυγχάνειν, ἵλεως καὶ εὐεργέτιδας καὶ φιλοδώρους αὐτοῦ δυνάμεις οἰκειοῦσθαι τιμωρίαις. Εἰδὼς μέντοι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὠφελίμους ὑπαρχούσας, δι' ἑτέρων αὐτὰς ὥρισεν· ἔδει γὰρ τὸ μὲν ἐπανορθώσεως ἀξιωθῆναι, τὰς δὲ πηγὰς τῶν ἀενάων αὐτοῦ χαρίτων ἀμιγεῖς κακῶν [*] οὐκ ὄντων μόνον, ἀλλὰ καὶ νομιζομένων, φυλαχθῆναι.

Σύγχυσις, μῖξις, κρᾶσις. „Confundamus linguam etc.“ i. e. muta surdaque faciamus vitia.

37. Τίς δέ ἐστιν ἡ σύγχυσις, ἐρευνητέον. Πῶς οὖν ἐρευνήσομεν; Οὕτως, ὥς γέ μοι φαίνεται. Πολλάκις, οὓς πρότερον οὐκ ᾔδειμεν, ἀπὸ τῶν συγγενῶν καί τινα πρὸς αὐτοὺς ἐχόντων ἐμφέρειαν ἐγνωρίσαμεν· οὐκοῦν καὶ

πράγματα τὸν αὐτὸν τρόπον, ἃ μὴ ῥᾴδιον ἐξ ἑαυτῶν καταλαμβάνεσθαι, δῆλα γένοιντ᾽ ἂν κατὰ τὴν τῶν οἰκείων αὐτοῖς ὁμοιότητα. Τίνα οὖν ἐστι συγχύσει πράγματα ὅμοια; Ἡ μῖξις, ὥςπερ ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ κρᾶσις· ἀλλ᾽ ἡ μὲν μῖξις ἐν ξηραῖς, ἡ δὲ κρᾶσις ἐν ὑγραῖς οὐσίαις δοκιμάζεται. Μῖξις μὲν οὖν σωμάτων διαφερόντων ἐστὶν οὐκ ἐν κόσμῳ παράθεσις, ὥςπερ ἂν εἴ τις σωρὸν ποιήσει κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὀρόβους καὶ ἄλλα τὰ εἴδη τῶν σπαρτῶν εἰς τὸ αὐτὸν εἰςενεγκών· κρᾶσις δὲ οὐ παράθεσις, ἀλλὰ τῶν ἀνομοίων μερῶν εἰς ἄλληλα εἰςδυομένων δι᾽ ὅλων ἀντιπαρέκτασις, ἔτι δυναμένων ἐπιτεχνήσει τινὶ διακρίνεσθαι τῶν ποιοτήτων, — ὡς ἐπὶ οἴνου καὶ ὕδατός φασι γίνεσθαι, συνελθούσας μὲν γὰρ τὰς οὐσίας ἀποτελεῖν κρᾶσιν, τὸ δὲ κραθὲν οὐδὲν ἧττον ἀποπληροῦσθαι πάλιν εἰς τὰς ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ποιότητας, σπόγγῳ γὰρ ἐλαιωμένῳ τὸ μὲν ὕδωρ ἀναλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ οἶνον ὑπολείπεσθαι, μήποτε ἐπειδήπερ ἐξ ὕδατος ἡ σπογγίας γένεσίς ἐστι, τὸ μὲν οἰκεῖον ὕδωρ πέφυκεν ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ κράματος, τὸ δ᾽ ἀλλότριον ὑπολείπεσθαι, ὁ οἶνος. Σύγχυσις δέ ἐστι φθορὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ποιοτήτων, πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἀντιπαρεκτεινομένων εἰς διαφερούσης μιᾶς γένεσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐν ἰατρικῇ τετραφαρμάκου συντέτευχε. Κηρὸς γὰρ καὶ στέαρ καὶ πίττα ῥητίνη τε, οἶμαι, συνελθόντα ταύτην ἀποτελεῖ· συνδεθείσης δὲ ἀμήχανον ἐπὶ τὰς ἐξ ὧν συνετέθη διακριθῆναι δυνάμεις, ἀλλ᾽ ἑκάστη μὲν αὐτῶν ἠφάνισται, πασῶν δὲ φθορὰ μίαν ἐξαίρετον ἄλλην ἐγέννησε δύναμιν. Ὅταν δὲ ἀπειλῇ σύγχυσιν τοῖς ἀσεβέσι λογισμοῖς ὁ θεός, οὐ μόνον ἑκάστης κακίας τό τε εἶδος καὶ τὴν δύναμιν ἀφανισθῆναι κελεύει, ἀλλὰ καὶ τὸ συνερα-

ΠΕΡΙ

ΑΠΟΙΚΙΑΣ.

DE

MIGRATIONE ABRAHAMI.

(Cf. Gen. 12, 1—6.)

[I, 436.]

Terra, ex qua Abrahamus egredi iubetur, significat corpus, cognatio sensum, patris domus orationem prolatam.

1. [*] „Καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἀβραάμ· Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἥν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογητός· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.“ (Gen. 12, 1-3.) Βουληθεὶς ὁ θεὸς τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καθᾶραι, πρῶτον αὐτῇ δίδωσιν ἀφορμὴν εἰς σωτηρίαν

μοῦντες μιαάρετοι τρόποι. Τούτων γὰρ σκεδασθέντων οἱ πάλαι πεφευγότες τὴν τυραννίδα τῆς ἀφροσύνης ἑνὶ κηρύγματι κάθοδον εὑρήσουσι, γράψαντός τε καὶ βεβαιώσαντος τὸ κήρυγμα, ὡς δηλοῦσιν οἱ χρησμοί, ἐν οἷς διείρηται, ὅτι „Ἐὰν ᾖ ἡ διασπορά σου ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ἐκεῖθεν συνάξει σε" (Deut. 30, 4). Ὥστε τὴν μὲν ἀρετῶν συμφωνίαν ἐμπρεπὲς ἁρμόζεσθαι θεῷ, τὴν δὲ κακίαν διαλύειν τε καὶ φθείρειν. Οἰκειότατον δὲ κακίας ὄνομα σύγχυσις· οὗ πίστις ἐναργὴς πᾶς ἄφρων, λόγοις καὶ βουλαῖς καὶ πράξεσιν ἀδοκίμοις καὶ πεφορημέναις χρώμενος.

ΠΕΡΙ

ΑΠΟΙΚΙΑΣ.

DE

MIGRATIONE ABRAHAMI.

(Cf. Gen. 12, 1—6.)

[I, 436.]

Terra, ex qua Abrahamus egredi iubetur, significat corpus, cognatio sensum, patris domus orationem prolatam.

1. [*] „*Καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἀβραάμ· Ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἥν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογητός· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.*“ (Gen. 12, 1-3.) *Βουληθεὶς ὁ θεὸς τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καθᾶραι, πρῶτον αὐτῇ δίδωσιν ἀφορμὴν εἰς σωτηρίαν*

σιν οὐκ ὀθνείων, ἀλλ᾽ οἰκείων ἀγαθῶν εἰς ἀεὶ καρπούμενος. Ἀλλὰ μετανάστηθι καὶ ἐκ τοῦ κατὰ προφορὰν λόγου, ὃν πατρὸς οἶκον ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων ἀπατηθεὶς κάλλεσι τοῦ πρὸς ἀλήθειαν κάλλους, ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς δηλουμένοις πράγμασι, διαζευχθῇς· ἄτοπον γὰρ ἢ σκιὰν σωμάτων ἢ μίμημα ἀρχετύπων φέρεσθαι πλέον· σκιᾷ μὲν δὴ καὶ μιμήματι ἔοικεν ἑρμηνεία, σώμασι δὲ καὶ ἀρχετύποις αἱ τῶν διερμηνευομένων φύσεις πραγμάτων, ὧν τὸν ἐφιέμενον τοῦ εἶναι μᾶλλον ἢ τοῦ δοκεῖν χρὴ περιέχεσθαι, διοικιζόμενον ἀπ᾽ ἐκείνων.

3. Ἐπειδὰν γοῦν ὁ νοῦς ἄρξηται γνωρίζειν ἑαυτὸν καὶ τοῖς νοητοῖς ἐνομιλεῖν θεωρήμασιν, ἅπαν τὸ κλινόμενον τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ αἰσθητὸν εἶδος ἀπώσεται, ὃ κέκληται παρ᾽ Ἑβραίοις Λώτ. Οὗ χάριν ὁ σοφὸς εἰσάγεται λέγων ἄντικρυς· „Διαχωρίσθητι ἀπ᾽ ἐμοῦ“ (Gen. 13, 9)· συνοικεῖν γὰρ ἀμήχανον τὸν ἀσωμάτων καὶ ἀφθάρτων ἔρωτι κατεσχημένον τῷ πρὸς τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητὰ ῥέποντι. Παγκάλως οὖν ὁ ἱεροφάντης μίαν τῆς νομοθεσίας ὅλην ἱερὰν βίβλον „Ἐξαγωγὴν“ ἀνέγραψεν, οἰκεῖον ὄνομα εὑράμενος τοῖς περιεχομένοις χρησμοῖς. Ἅτε γὰρ παιδευτικὸς ὢν καὶ πρὸς νουθεσίαν καὶ σωφρονισμὸν ἑτοιμότατος τὸν οἷόν τε νουθετεῖσθαι καὶ σωφρονίζεσθαι πάντα τῆς ψυχῆς λεὼν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας χώρας, τοῦ σώματος καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς, ἐξελεῖν διανοεῖται, χαλεπώτατον καὶ βαρύτατον ἄχθος ἡγούμενος ὁρατικὴν διάνοιαν πρὸς σαρκὸς ἡδονῶν πεισθῆναι καὶ ἐπιτάγμασιν ὑπηρετεῖν, ἅττ᾽ ἂν αἱ ἀνηλεεῖς προστάττωσιν ἐπιθυμίαι. Τούτους μὲν οὖν στενάξαντας καὶ πολλὰ δακρύσαντας τὴν σωματικὴν εὐθηνίαν καὶ τὰς τῶν ἐκτὸς ἀφθόνους περιουσίας — λέγεται γάρ, ὅτι

„ἐστέναξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων“ (Exod. 2, 23) — ὑφηγησαμένου τοῦ ἵλεω θεοῦ τὰ περὶ τὴν ἔξοδον ὁ προφήτης αὐτοὺς ῥύεται. Εἰσὶ δὲ οἱ μέχρι τῆς τελευτῆς τὰς πρὸς σῶμα σπονδὰς ἔθεντο καὶ ὥσπερ λάρνακι ἢ σορῷ, ἢ ὅπως ὀνομάζειν ἑτέρως φίλον, τῷδε ἐνετάφησαν· ὧν τὰ μὲν ὅσα φιλοσώματα καὶ φιλοπαθῆ μέρη λήθῃ παραδοθέντα κατορύττεται· εἰ δέ πού τι φιλάρετον παρανέβλαστε, μνήμαις ἀνασώζεται, δι᾽ ὧν τὰ καλὰ ζωπυρεῖσθαι πέφυκε.

Ita etiam ossa Iosephi ex Aegypto transferri iubentur: virtutes eius immortales perpetuae memoriae asservantur. (4. 5.)

4. 5. Τὰ γοῦν ὀστᾶ Ἰωσήφ, λέγω δὴ τὰ μόνα ὑπολειφθέντα τῆς τοιαύτης ψυχῆς ἀδιάφθορα καὶ ἀξιομνημόνευτα εἴδη, περιποιεῖται ὁ ἱερὸς λόγος, ἄτοπον ἡγούμενος καθαρὰ [*] μὴ καθαροῖς συνεζεῦχθαι. Τὰ δ᾽ ἀξιομνημόνευτα ταῦτα ἦν· τὸ πιστεῦσαι, ὅτι ἐπισκέψεται ὁ θεὸς τὸ ὁρατικὸν γένος (Gen. 50, 24) καὶ οὐ παραδώσει μέχρι παντὸς αὐτὸ ἀμαθίᾳ, τυφλῇ δεσποίνῃ· τὸ διακρῖναι τά τε θνητὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ ἄφθαρτα· καὶ τὰ μὲν ὅσα περὶ τὰς σώματος ἡδονὰς καὶ τὰς ἄλλας παθῶν ἀμετρίας, θνητὰ ὄντα, Αἰγύπτῳ καταλιπεῖν, περὶ δὲ τῶν ἀφθάρτων σπονδὴν ποιήσασθαι, ὅπως μετὰ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὰς ἀρετῆς πόλεις διακομισθῇ, καὶ ὅρκῳ τὴν σπονδὴν ἐμπεδώσασθαι. Τίνα οὖν τὰ ἄφθαρτα; Ἡ πρὸς ἡδονὴν ἀλλοτρίωσις, τὴν λέγουσαν· „Συνευνασθῶμεν“ (Gen. 39, 7) καὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ἡ μετὰ καρτερίας ἀγχίνοια, δι᾽ ἧς τὰ τῶν κενῶν δοξῶν νομιζόμενα ἀγαθά, ὡς ἂν ἐνύπνια ὄντα, διακρίνει καὶ διαστέλλει, ὁμολογῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς

καὶ σαφεῖς τῶν πραγμάτων συγκρίσεις εἶναι κατὰ θεόν (Gen. 40, 8), τὰς δὲ ἀδήλους καὶ ἀσαφεῖς φαντασίας κατὰ τὸν πλάνητα καὶ τύφου μεστὸν μήπω κεκαθαρμένων ἀνθρώπων βίον, ταῖς διὰ σιτοπόνων καὶ μαγείρων καὶ οἰνοχόων τέρψεσι χαίροντα· τὸ μὴ ὑπήκοον, ἀλλ᾽ ἄρχοντα Αἰγύπτου, πάσης τῆς σωματικῆς χώρας, ἀναγραφῆναι· τὸ αὐχεῖν ἐπὶ τῷ γένει εἶναι Ἑβραίων (Gen. 40, 15), οἷς ἔθος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ μετανίστασθαι, περάτης γὰρ ὁ Ἑβραῖος ἑρμηνεύεται· τὸ σεμνύνεσθαι, ὅτι „ὧδε οὐκ ἐποίησεν οὐδέν“ (ibid.), τὸ γὰρ μηδὲν τῶν ἐνταῦθα *σπουδασθέντων* παρὰ τοῖς φαύλοις ἐργάσασθαι, διαμισῆσαι δὲ καὶ ἀποστραφῆναι πάντα, οὐ μετρίως ἐπαινετόν· τὸ ἐμπαίζειν ἐπιθυμιῶν καὶ πάντων παθῶν ἀμετρίαις· τὸ „φοβεῖσθαι τὸν θεόν“ (Gen. 42, 18), εἰ καὶ μηδέπω γέγονεν ἀγαπᾶν ἱκανός· τὸ ζωῆς ἐν Αἰγύπτῳ μεταποιεῖσθαι τῆς ἀληθοῦς, [§. 5.] ὃ δὴ θαυμάσας ὁ ὁρῶν — καὶ γὰρ ἄξιον ἦν καταπλαγῆναι — φησί· „Μέγα μοί ἐστιν, εἰ ἔτι ὁ υἱός μου Ἰωσὴφ ζῇ“ (Gen. 45, 28), ἀλλὰ μὴ κεναῖς δόξαις καὶ τῷ νεκροφορουμένῳ σώματι συντέθνηκε· τὸ ὁμολογεῖν, ὅτι τοῦ θεοῦ ἐστι (Gen. 50, 19), τῶν δ᾽ εἰς γένεσιν ἐλθόντων οὐδενός· τὸ ἐγνωρισμένον τοῖς ἀδελφοῖς πάντας τοὺς φιλοσωμάτους κινῆσαι καὶ σαλεῦσαι τρόπους ἑστάναι παγίως ἐπὶ τῶν ἰδίων οἰομένους δογμάτων καὶ ἀνὰ κράτος ἀπώσασθαι· τὸ φάναι μὴ πρὸς ἀνθρώπων ἀπεστάλθαι, ὑπὸ δὲ τοῦ θεοῦ κεχειροτονῆσθαι (Gen. 45, 8) πρὸς τὴν τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς ἔννομον ἐπιστασίαν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τούτοις ὁμοιότροπα, τῆς ἀμείνονος καὶ ἱερωτέρας ὄντα τάξεως· Αἴγυπτον τὸν σωματικὸν οἶκον οἰκεῖν οὐκ ἀνέχεται, οὐδ᾽ ἐνθάπτεται σορῷ τὸ παράπαν, ἔξω

δὲ παντὸς τοῦ θνητοῦ [*] *κεχωρηκὼς* παρέπεται θεσμοθέτῃ λόγῳ, Μωϋσῇ ποδηγετοῦντι. Τροφεὺς γὰρ καὶ τιθηνὸς οὗτος ἀστείων ἔργων, λόγων, βουλευμάτων, ἅ, καὶ ἂν τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθῇ ποτε διὰ τὴν ὑποσύγχυτον τοῦ θνητοῦ πολυμιγίαν, οὐδὲν ἧττον διακρίνεται παρελθόντα, ἵνα μὴ μέχρι παντὸς τὰ καλοκἀγαθίας σπέρματα καὶ φυτὰ ἀφανισθέντα οἴχηται. Καὶ προτρέπεται μάλα ἐῤῥωμένως ἀπολιπεῖν τὴν παντὸς ἀτόπου χρηματίζουσαν μητέρα, μὴ μέλλοντας καὶ βραδύνοντας, ἀλλ᾽ ὑπερβάλλοντας τάχει· φησὶ γὰρ μετὰ σπουδῆς δεῖν θύειν τὸ Πάσχα (Exod. 12, 11), τὸ δ᾽ ἔστιν ἑρμηνευθὲν διάβασις, ἵνα ἀνενδοιάστῳ γνώμῃ καὶ προθυμίᾳ συντόνῳ χρώμενος ὁ νοῦς τήν τε ἀπὸ τῶν παθῶν ἀμεταστρεπτὶ ποιῆται διάβασιν *εἰς* τὴν πρὸς τὸν σωτῆρα θεὸν εὐχαριστίαν, ὃς εἰς ἐλευθερίαν οὐ προσδοκήσαντα αὐτὸν ἐξείλετο.

Sola salus saepe fuga.

6. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ τὸν ὑπηγμένον κράτει πάθους ἀλόγου προτρέπει μὴ ἐνδιδόναι, μηδὲ τῇ ῥύμῃ τῆς ἐκείνου φορᾶς κατασυρῆναι, βιάσασθαι δὲ ἀντισχόντα, καὶ ἂν εἰ μὴ δύναιτο, ἀποδρᾶναι; Δευτέρα γὰρ ἔφοδος εἰς σωτηρίαν τοῖς ἀμύνεσθαι μὴ δυναμένοις δρασμός ἐστιν, ὁπότε καὶ τὸν ἀγωνιστὴν φύσει καὶ μηδέποτε παθῶν δοῦλον γεγενημένον, ἀεὶ δὲ ἀθλοῦντα τοὺς πρὸς ἕκαστον αὐτῶν ἄθλους, οὐκ ἐᾷ μέχρι παντὸς τοῖς παλαίσμασι χρήσασθαι, μήποτε τῷ συνεχεῖ τῆς εἰς ταὐτὸ συνόδου χαλεπὴν ἀπ᾽ ἐκείνων κῆρα ἐναπομάξηται. Πολλοὶ γὰρ ἤδη καὶ ἀντιπάλου κακίας ἐγένοντο μιμηταί, ὡς ἀρετῆς ἔμπαλιν ἕτεροι. Διὸ λόγιον ἐχρήσθη τοιόνδε·

„Ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου, καὶ εἰς τὴν γενεάν σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ“ (Gen. 31, 3) ἴσον τῷ· Γέγονάς μοι ἀθλητὴς τέλειος καὶ βραβείων καὶ στεφάνων ἠξιώθης, ἀγωνοθετούσης ἀρετῆς καὶ προτεινούσης ἆθλά σοι τὰ νικητήρια, κατάλυσον δὲ ἤδη τὸ φιλόνεικον, ἵνα μὴ πάντοτε πονῇς, ἀλλὰ καὶ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι δυνηθῇς, τοῦτο δὲ ἐνταυθοῖ καταμένων οὐδέποτε εὑρήσεις τοῖς αἰσθητοῖς ἔτι συνοικῶν καὶ ταῖς σωματικαῖς ἐνδιατρίβων ποιότησιν, ὧν Λάβαν ἐστὶν ἔξαρχος — ὄνομα δὲ ποιότητος τοῦτ᾽ ἐστίν —, ἀλλὰ μετανάστην χρὴ γενέσθαι εἰς τὴν πατρῴαν γῆν, τὴν ἱεροῦ λόγου καὶ τρόπον τινὰ τῶν ἀσκητῶν πατρός, ἡ δ᾽ ἔστι σοφία, τῶν φιλαρέτων ψυχῶν ἐνδιαίτημα ἄριστον. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ καὶ γένος ἐστί σοι τὸ αὐτομαθές, τὸ αὐτοδίδακτον, τὸ νηπίας καὶ γαλακτώδους τροφῆς ἀμέτοχον, τὸ χρησμῷ θείῳ καταβαίνειν εἰς Αἴγυπτον κεκωλυμένον (Gen. 26, 2), καὶ τῆς σαρκὸς ἐντυγχάνειν δελεαζούσαις ἡδοναῖς, ἐπίκλησιν Ἰσαάκ, οὗ τὸν κλῆρον παραλαβὼν ἐξ ἀνάγκης ἀποθήσῃ τὸν πόνον — αἱ γὰρ ἀφθονίαι τῶν ἑτοίμων καὶ κατὰ χεῖρας ἀγαθῶν [*] ἀπονίας αἴτιαι. Πηγὴ δέ, ἀφ᾽ ἧς ὀμβρεῖ τὰ ἀγαθά, ἡ τοῦ φιλοδώρου θεοῦ σύνοδός ἐστιν, οὗ χάριν ἐπισφραγιζόμενος τὰ τῶν εὐεργεσιῶν φησιν· „Ἔσομαι μετὰ σοῦ.“ (Gen. 31, 3.)

Otium Dei donum.

7. Τί ἂν οὖν ἐπιλείποι καλὸν τοῦ τελεσφόρου πάντως παρόντος θεοῦ μετὰ χαρίτων τῶν παρθένων αὐτοῦ θυγατέρων, ἃς ἀδιαφθόρους καὶ ἀμιάντους ὁ γεννήσας πατὴρ κουροτροφεῖ; Τότε μελέται μὲν καὶ πόνοι καὶ ἀσκήσεις ἡσυχάζουσιν, ἀναδίδοται δὲ ἄνευ τέχνης, φύσεως

*προμηθείᾳ, πάντα ἀθρόα πᾶσιν ὠφέλιμα. Καλεῖται δὲ ἡ φορὰ τῶν αὐτοματιζομένων ἀγαθῶν ἄφεσις, ἐπειδήπερ ὁ νοῦς ἀφίεται τῶν κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιβολὰς ἐνεργειῶν καὶ ὥςπερ τῶν ἑκουσίων *) ἠλευθέρωται, διὰ τὴν πληθὺν τῶν ὑομένων καὶ ἀδιαστάτως ἐπομβρούντων. Ἔστι δὲ ταῦτα θαυμασιώτατα φύσει καὶ περικαλλέστατα· ὧν μὲν γὰρ ἂν ὠδίνῃ δι᾽ ἑαυτῆς ἡ ψυχή, τὰ πολλὰ ἀμβλωθρίδια, ἠλιτόμηνα· ὅσα δ᾽ ἂν ἐπινίφων ὁ θεὸς ἄρδῃ, τέλεια καὶ ὁλόκληρα καὶ πάντων ἄριστα γεννᾶται. Τὸ ἐμαυτοῦ πάθος, ὃ μυριάκις παθὼν οἶδα, διηγούμενος οὐκ αἰσχύνομαι· βουληθεὶς ἔστιν ὅτε κατὰ τὴν συνήθη τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων γραφὴν ἐλθεῖν, καὶ ἃ χρὴ συνθεῖναι ἀκριβῶς ἰδών, ἄγονον καὶ στεῖραν εὑρὼν τὴν διάνοιαν ἄπρακτος ἀπηλλάγην, τὴν μὲν κακίσας τῆς οἰήσεως, τὸ δὲ τοῦ ὄντος κράτος καταπλαγείς, παρ᾽ οὗ τὰς τῆς ψυχῆς ἀνοίγνυσθαί τε καὶ συγκλείεσθαι μήτρας συμβέβηκεν. Ἔστι δὲ ὅτε κενὸς ἐλθὼν πλήρης ἐξαίφνης ἐγενόμην, ἐπινιφομένων καὶ σπειρομένων ἄνωθεν ἀφανῶς τῶν ἐνθυμημάτων, ὡς ὑπὸ κατοχῆς ἐνθέου κορυβαντιᾶν καὶ πάντως ἀγνοεῖν τὸν τόπον, τοὺς παρόντας, ἐμαυτόν, τὰ λεγόμενα, τὰ γραφόμενα· σχεδὸν γὰρ ἑρμηνεύει εὕρεσιν **), φωτὸς ἀπόλαυσιν, ὀξυδερκεστάτην ὄψιν, ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων ἀριδηλοτάτην, οἷα γένοιτ᾽ ἂν δι᾽ ὀφθαλμῶν ἐκ σαφεστάτης δείξεως.*

Summum bonum sapientia, sed solus Deus sapiens.

8. *Τὸ μὲν οὖν δεικνύμενον τὸ ἀξιόρατον καὶ ἀξιοθέατον καὶ ἀξιέραστόν ἐστι, τὸ τέλειον ἀγαθόν, ὃ καὶ*

---

*) Mang. pro *ὥςπερ τ. ἑκ.* legi vult: *ὡς φόρτων τῶν ἐτησίων κτλ.*
**) Markland. coniicit: *ἔσχον γὰρ ἑρμηνείας ῥεῦσιν, κτλ.*

τὰς τῆς ψυχῆς πικρίας πέφυκε μεταβάλλον γλυκαίνειν, ἡδυσμάτων συμπάντων παράρτυμα κάλλιστον, δι' οὗ καὶ τὰ μὴ τρέφοντα τροφὴ γίνεται σωτήριος. Λέγεται γάρ, ὅτι „ἔδειξεν αὐτῷ κύριος ξύλον, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ“ (Exod. 15, 25), τὸν κεχυμένον καὶ πλαδῶντα καὶ πικρίας γέμοντα νοῦν, ἵνα γλυκανθεὶς ἡμερωθῇ. Τὸ δὲ ξύλον τοῦτο οὐ μόνον τροφήν, ἀλλὰ καὶ ἀθανασίαν ἐπαγγέλλεται· τὸ γὰρ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ φησὶ πεφυτεῦσθαι, τὴν ἀγαθότητα δορυφορουμένην ὑπὸ τῶν κατὰ μέρος ἀγαθῶν καὶ τῶν κατ' αὐτὰς πράξεων, αὕτη [*] γὰρ τὸν μεσαίτατον καὶ ἄριστον ἐν ψυχῇ κεκλήρωται τόπον. Ὁ δὲ ὁρῶν ἐστιν ὁ σοφός — τυφλοὶ γὰρ ἢ ἀμυδροὶ τὰς ὄψεις οἵ γε ἄφρονες —· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς προφήτας ἐκάλουν πρότερον „τοὺς βλέποντας“ (1 Sam. 9, 9), καὶ ὁ ἀσκητὴς ἐσπούδασεν, ὦτα ὀφθαλμῶν ἀντιδούς, ἰδεῖν ἃ πρότερον ἤκουσε, καὶ τυγχάνει τοῦ καθ' ὅρασιν κλήρου, τὸν ἐξ ἀκοῆς ὑπερβάς. Εἰς γὰρ τὸν ὁρῶντα Ἰσραὴλ μεταχαράττεται τὸ μαθήσεως καὶ διδασκαλίας νόμισμα, οὗπερ ἐπώνυμος ἦν Ἰακώβ, δι' οὗ καὶ τὸ ὁρᾶν γίνεται φῶς τὸ θεῖον, ἀδιαφοροῦν ἐπιστήμης, ἣ τὸ τῆς ψυχῆς διοίγνυσιν ὄμμα καὶ πρὸς τὰς ὤτων τηλαυγεστάτας καὶ ἀριδηλοτάτας ἄγει καταλήψεις· ὥςπερ γὰρ διὰ μουσικῆς τὰ κατὰ μουσικὴν καὶ διὰ πάσης τέχνης τὰ ἐν ἑκάστῃ καταλαμβάνεται, οὕτω καὶ διὰ σοφίας τὸ σοφὸν θεωρεῖται. Σοφία δὲ οὐ μόνον φωτὸς τρόπον ὄργανον τοῦ ὁρᾶν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ὁρᾷ. Αὕτη θεοῦ τὸ ἀρχέτυπον ἡλίου φέγγος, οὗ μίμημα καὶ εἰκὼν ἥλιος, ὁ δὲ δεικνὺς ἕκαστα ὁ μόνος ἐπιστήμων θεός· ἄνθρωποι μὲν γὰρ τῷ δοκεῖν ἐπίστασθαι λέγονται μόνον ἐπιστήμονες, ὁ δὲ θεὸς τῷ εἶναι

ἧττον ἢ πέφυκε λέγεται, νικῶνται γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ ὄντος δυνάμεων οἱ περὶ αὐτὸν ἅπαντες ἅπαξ λόγοι. Τὴν δὲ σοφίαν αὐτοῦ διασυνίστησιν οὐ μόνον ἐκ τοῦ τὸν κόσμον δεδημιουργηκέναι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τὴν ἐπιστήμην τῶν γεγονότων ἱδρυκέναι βεβαιότατα παρ᾿ ἑαυτοῦ. Λέγεται γάρ, ὅτι „Εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησεν" (Gen. 1, 31), οὐκ ἴσον τῷ· Ὄψιν ἑκάστοις προςέβαλεν, ἀλλ᾿ εἴδησιν καὶ γνῶσιν καὶ κατάληψιν ὧν ἐποίησεν. Εἶχε τοίνυν εὐπρεπὲς ὑφηγεῖσθαι καὶ διδάσκειν καὶ δεικνύναι τὰ καθ᾿ ἕκαστα τοῖς ἀγνοοῦσιν ὅτι μὴ τῷ ἐπιστήμονι, ὅςτις οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ τέχνης ὠφέληται, ἀλλ᾿ αὐτὸς ἀρχὴ καὶ πηγὴ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἀνωμολόγηται.

„Quam ostendam tibi" — tempore futuro, quo certa animae de rebus in posterum assequendis spes — bonum a Deo datum — innuitur.

9. *Παρατετηρημένως* δὲ οὐ τὸν ἐνεστῶτα, ἀλλὰ τὸν μέλλοντα τῇ ὑποσχέσει χρόνον προδιώρισται, εἰπών, οὐχ ἣν δείκνυμι, ἀλλ᾿ „ἥν σοι δείξω" (Gen. 12, 1), εἰς μαρτυρίαν πίστεως, ἣν ἐπίστευσεν ἡ ψυχὴ θεῷ, οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιδεικνυμένη τὸ εὐχάριστον, ἀλλ᾿ ἐκ προςδοκίας τῶν μελλόντων· ἀρτηθεῖσα γὰρ καὶ ἐκκρεμασθεῖσα ἐλπίδος χρηστῆς καὶ ἀνενδοίαστα νομίσασα ἤδη παρεῖναι τὰ μὴ παρόντα, διὰ τὴν τοῦ ὑποσχομένου βεβαιοτάτην πίστιν, ἀγαθὸν [*] τέλειον ἆθλον εὕρηται. Καὶ γὰρ αὖθις λέγεται, ὅτι „ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ" (Gen. 15, 6), καὶ Μωϋσεῖ δὲ ὁμοίως πᾶσαν ἐπιδειξάμενος τὴν γῆν φησίν, ὅτι „Ἔδειξα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἐκεῖ οὐκ εἰςελεύσῃ" (Deut. 34, 4). Μὴ μέντοι

νομίσῃς ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ πανσόφου, ὡς ὑπολαμβάνουσιν ἔνιοι τῶν ἀπερισκέπτων, τοῦτο εἰρῆσθαι· καὶ γὰρ εὔηθες τοὺς δούλους οἰηθῆναι πρὸ τῶν φίλων τοῦ θεοῦ τὴν ἀρετῆς χώραν διανέμεσθαι. Ἀλλὰ πρῶτον ἐκεῖνό σοι βούλεται παραστῆσαι, ὅτι ἕτερος νηπίων καὶ ἕτερος τελείων χῶρός ἐστιν, ὁ μὲν ὀνομαζόμενος ἄσκησις, ὁ δὲ καλούμενος σοφία· ἔπειτα, ὅτι τὰ κάλλιστα τῶν ἐν τῇ φύσει ὁρατὰ μᾶλλόν ἐστιν, ἢ κτητά. Κτήσασθαι μὲν γὰρ τῆς θειοτέρας μοίρας λαχόντα πῶς ἔνεστιν; Ἰδεῖν δὲ οὐκ ἀδύνατον, ἀλλ' οὐχ ἅπασιν, εἴη δ' ἂν μόνῳ τῷ καθαρωτάτῳ καὶ ὀξυωπεστάτῳ γένει, ᾧ τὰ ἴδια ἐπιδεικνύμενος ὁ τῶν ὅλων πατὴρ ἔργα μεγίστην πασῶν χαρίζεται δωρεάν· θεωρητικοῦ γὰρ τίς ἀμείνων βίος ἢ μᾶλλον οἰκειούμενος λογικῷ; Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τῶν θνητῶν ζώων φωνῆς κριτήριον ἐχούσης ἀκοὴν τοὺς τοῦ θεοῦ λόγους οἱ χρησμοὶ φωτὸς τρόπον ὁρωμένους μηνύουσι, λέγεται γάρ, ὅτι „Πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνήν" (Exod. 20, 18), οὐκ ἤκουεν, ἐπειδήπερ οὐκ ἀέρος πλῆξις ἦν διὰ τῶν στόματος καὶ γλώττης ὀργάνων τὸ γινόμενον, ἀλλὰ φέγγος ἀρετῆς τὸ περιαυγέστατον, λογικῆς ἀδιαφοροῦν πηγῆς, ὃ καὶ ἑτέρωθι μηνύεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ὑμεῖς ἑωράκατε, ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λελάληκα πρὸς ὑμᾶς" (Exod. 20, 22), οὐχὶ ἠκούσατε, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἔστι δὲ ὅπου τὰ ἀκουστὰ τῶν ὁρατῶν καὶ ἀκοὴν ὁράσεως διακρίνει, λέγων· „Φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἴδετε, ἀλλ' ἢ φωνήν." (Deut. 4, 12.) Ἄγαν περιττῶς. Τὴν μὲν γὰρ εἰς ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ συνόλως τὰ τοῦ λόγου μέρη τεμνομένην ἀκουστὴν εἰκότως εἶπεν, ὑπὸ γὰρ ἀκοῆς δοκιμάζεται· τὴν δὲ μὴ ῥημάτων, μηδ' ὀνομάτων, ἀλλὰ θεοῦ φωνήν, ὁρωμένην

τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι, ὁρατὴν δεόντως εἰςάγει. Προειπὼν δὲ τὸ „ὁμοίωμα οὐκ εἴδετε“ ἐπιφέρει· „ἀλλ᾽ ἢ φωνήν, ἣν πάντες εἴδετε“· τὸ γὰρ προςυπακουόμενον τοῦτ᾽ ἂν εἴη, ὥςτε οἱ μὲν τοῦ θεοῦ λόγοι ὅρασιν ἔχουσι τὴν ἐν ψυχῇ κριτήριον, ἀκοὴν δὲ οἱ εἰς ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἰδέας μεριζόμενοι. Καινὸς δὲ ὢν ἐν ἅπασι τὴν ἐπιστήμην καὶ τοῦτ᾽ ἰδίως καὶ ξένως κεκαινούργηκεν, εἰπὼν ὁρατὴν εἶναι τὴν φωνήν, τὴν μόνην σχεδὸν τῶν ἐν ἡμῖν οὐχ ὁρατήν, ὑπεξῃρημένης διανοίας. Τὰ μὲν γὰρ κατὰ [*] τὰς ἄλλας αἰσθήσεις πάνθ᾽ ὁρατά· τὰ χρώματα, οἱ χυλοί, οἱ ἀτμοί, τὰ θερμά, τὰ ψυχρά, τὰ λεῖα, τὰ τραχέα, τὰ μαλακὰ καὶ σκληρά, ᾗ σώματα. Τί δέ ἐστι τοῦτο, σαφέστερον ἐρῶ. Ὁ χυλὸς ὁρατός ἐστιν, οὐχ ᾗ χυλός, ἀλλ᾽ ᾗ μόνον σῶμα, τὸ γὰρ ᾗ χυλὸς εἴσεται ἡ γεῦσις· καὶ ὁ ἀτμὸς ᾗ μὲν ἀτμὸς ὑπὸ ῥινῶν ἐξετασθήσεται, ᾗ δὲ σῶμα καὶ πρὸς ὀφθαλμῶν· καὶ τὰ ἄλλα ταύτῃ δοκιμασθήσεται. Φωνὴ δὲ οὔθ᾽ ὡς ἀκουστόν, οὔθ᾽ ὡς σῶμα, εἰ δὴ καὶ σῶμά ἐστιν, ὁρατὸν εἶναι πέφυκεν, ἀλλὰ δύο ταῦτα τῶν ἐν ἡμῖν ἀόρατα, νοῦς καὶ λόγος. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ὡμοίωται τὸ ἡμέτερον ἦχημα τῷ θείῳ φωνῆς ὀργάνῳ· τὸ μὲν γὰρ ἡμέτερον ἀέρι κίρναται καὶ πρὸς τὸν συγγενῆ τόπον καταφεύγει, τὰ ὦτα· τὸ δὲ θεῖον ἀκρατοῦς καὶ ἀμιγοῦς ἐστι λόγου, φθάνοντος μὲν ἀκοὴν διὰ λεπτότητα, ὁρωμένου δὲ ὑπὸ ψυχῆς ἀκραιφνοῦς διὰ τὴν ἐν τῷ βλέπειν ὀξύτητα.

„Et faciam te in gentem magnam“ — alterum Dei donum pio sapientique concessum: incrementum virtutum et scientiarum, tam numero, quam magnitudine. (10-12.)

10. Οὐκοῦν μετὰ τὴν ἀπόλειψιν τῶν θνητῶν, πρώ-

την ὁ θεὸς χαρίζεται τῇ ψυχῇ δωρεάν, ὡς ἔφην, ἐπίδειξιν καὶ θεωρίαν τῶν ἀθανάτων δευτέραν τὴν εἰς τὸ πλῆθος ὁμοῦ καὶ μέγεθος τῶν ἀρετῆς δογμάτων ἐπίδοσιν. Λέγει γάρ· „Καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα", διὰ μὲν „τοῦ ἔθνους" τὸ πλῆθος, διὰ δὲ „τοῦ μεγάλου" τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον αὔξησιν παραλαμβάνων. Τὴν δὲ τοῦ ποσοῦ καθ' ἑκάτερον εἶδος, τό τε ἐν μεγέθει καὶ τὸ ἐν πλήθει, παραύξησιν διασυνίστησι καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεύς· „Ἰδοὺ" γάρ, φησί, „τὸ γένος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ μέγα πλῆθος" (Exod. 1, 9), ἐπειδή γε ἀμφότερα τῷ ὁρατικῷ τοῦ ὄντος γένει προσμαρτυρεῖ, ὡς πληθύν τε καὶ μέγεθος κτησαμένῳ, τὰ περὶ τὸν βίον καὶ λόγον κατορθώματα. Οὐ γάρ, ὅπερ ἄν τις τὸν ἐν τοῖς ὀνόμασιν εἱρμὸν διαφυλάττων, πολὺ πλῆθος, ἀλλὰ „μέγα" εἶπεν, εἰδὼς τὸ πολὺ καθ' αὑτὸ ἀτελὲς μέγεθος, εἰ μὴ προσλάβοι δύναμιν νοήσεως καὶ ἐπιστήμης. Τί γὰρ ὄφελος πολλὰ μὲν θεωρήματα προσλαμβάνειν, ἕκαστον δὲ αὐτῶν εἰς τὸ ἁρμόττον μέγεθος μὴ συναυξῆσαι; Οὐδὲ γὰρ ἀγρὸς τέλειος, ᾧ μυρία μὲν ὅσα ἐνυπάρχει φυτὰ χαμαίζηλα, τέλειον δὲ μηδὲν ἔρνος γεωργικῇ τέχνῃ συνανεβλάστησεν, ἤδη καρποτοκεῖν δυνάμενον. Τοῦ δὲ μεγέθους καὶ πλήθους τῶν καλῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἡ ἀδιάστατος περὶ θεοῦ μνήμη καὶ ἡ κατάκλησις τῆς ἀπ' αὐτοῦ συμμαχίας πρὸς τὸν ἐμφύλιον καὶ συγκεχυμένον καὶ συνεχῆ τοῦ βίου πόλεμον. Λέγει γάρ· „Ἰδοὺ λαὸς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων, τὸ ἔθνος τὸ μέγα τοῦτο· ὅτι ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστι θεὸς ἐγγίζων, ὡς κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν πᾶσιν οἷς ἂν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα;" (Deut. 4, 6.) Οὐκοῦν, ὅτι καὶ πρὸς βοήθειαν δύναμις [*] ἀρωγὸς εὐτρεπὴς ἐφεδρεύει παρὰ θεῷ καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν ἐγγυ-

τέρω πρόςεισιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀξίων ὠφελεῖσθαι, δεδήλωται.

11. Τίνες δὲ οἱ τούτων ἐπάξιοι τυγχάνειν εἰσίν; Ἢ δῆλον, ὅτι οἱ σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἐρασταὶ πάντες. Οὗτοι γάρ εἰσιν „ὁ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων", ὃν εἶπε, „λεώς," ὧν ἕκαστος μέγας εἰκότως ἐστίν, ἐπειδὴ μεγάλων ὀρέγεται, ἑνὸς δὲ καὶ λίαν ὑπερβαλλόντως, τοῦ μὴ διαζευχθῆναι θεοῦ τοῦ μεγίστου, ἀλλὰ τὴν πρόσοδον αὐτοῦ συνεγγίζοντος σταθερῶς ἄνευ καταπλήξεως ὑπομεῖναι. Οὗτος ὁ ὅρος ἐστὶ τοῦ μεγάλου, τὸ τῷ θεῷ συνεγγίζειν, ἢ ᾧ θεὸς συνεγγίζει. Ὁ μὲν δὴ κόσμος καὶ ὁ κοσμοπολίτης σοφὸς πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν ἀναπέπλησται, ὁ δὲ ἄλλος ἀνθρώπων ὅμιλος πλείοσι μὲν κέχρηται κακοῖς, ἀγαθοῖς δὲ ἐλάττοσι· σπάνιον γὰρ ἐν πεφορημένῳ καὶ συγκεχυμένῳ βίῳ τὸ καλόν. Διόπερ ἐν χρησμοῖς ᾄδεται· „Οὐχ ὅτι πολυπληθεῖτε παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, προείλατο ὁ κύριος ὑμᾶς καὶ ἐξελέξατο, ὑμεῖς γάρ ἐστε ὀλιγοστοὶ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀγαπᾶν κύριον ὑμᾶς." (Deut. 7, 7 s.) Εἰ γάρ τις βουληθείη τὸν ὄχλον μιᾶς ψυχῆς ὥςπερ κατὰ ἔθνη διανεῖμαι, πολλὰς μὲν ἂν εὕροι τάξεις ἀκοσμούσας, ὧν ἡδοναὶ ἢ ἐπιθυμίαι ἢ λῦπαι ἢ φόβοι ἢ πάλιν ἀφροσύναι καὶ ἀδικίαι καὶ αἱ τούτων συγγενεῖς καὶ ἀδελφαὶ ταξιαρχοῦσι, μίαν δὲ αὐτὸ μόνον εὖ διακεκοσμημένην, ἧς ὁ ὀρθὸς λόγος ἀφηγεῖται. Παρὰ μὲν οὖν ἀνθρώποις τὸ ἄδικον πλῆθος πρὸ ἑνὸς τοῦ δικαίου προτετίμηται, παρὰ δὲ τῷ θεῷ τὸ σπάνιον ἀγαθὸν πρὸ μυρίων ἀδίκων, [ἐφ'] ᾧ καὶ παραγγέλλει μηδέποτε τοιούτῳ συναινέσαι πλήθει· „Οὐκ ἔσῃ" γάρ, φησίν, „μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ." (Exod. 23, 2.) Ἆρ' οὖν μετ' ὀλίγων χρή; Μετ' οὐδενὸς μὲν οὖν φαύλου, εἰς

δ᾽ ὧν ὁ φαῦλος πολύς ἐστι κακίαις, ᾧ συντάσσεσθαι μεγίστη ζημία. Τὸ ἐναντίον γὰρ ἀνθίστασθαι καὶ πολεμεῖν ἀκαταπλήκτῳ χρωμένους δυνάμει προσήκει· „Ἐὰν γάρ“, φησίν, „ἐξέλθῃς εἰς πόλεμον ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου, καὶ ἴδῃς ἵππον“, τὸ ὑπέραυχον καὶ σκιρτητικὸν πάθος ἀφηνιάζον, „καὶ ἀναβάτην“, τὸν ἐποχούμενον αὐτῷ φιλοπαθῆ νοῦν, „καὶ λαὸν πλείονά σου“, τοὺς ζηλωτὰς τῶν εἰρημένων φαλαγγηδὸν ἐπιόντας, „οὐ φοβηθήσῃ ἀπ᾽ αὐτῶν“· εἷς γὰρ ὢν ἑνὶ τῷ πάντων ἡγεμόνι χρήσῃ συμμάχῳ, „ὅτι κύριος ὁ θεός σου μετὰ σοῦ.“ (Deut. 20, 1.) Τούτου γὰρ ἡ σύνοδος καθαιρεῖ πολέμους, εἰρήνην ἀνοικοδομεῖ, τὰ πολλὰ καὶ συνήθη κακὰ ἀνατρέπει, τὸ σπάνιον καὶ θεοφιλὲς γένος ἀνασώζει, ᾧ πᾶς ὁ γενόμενος ὑπήκοος μισεῖ καὶ βδελύττεται τὰ τῶν γεωδεστέρων στίφη.

12. „Ἃ γάρ“, φησί, „πολυπληθεῖ ποσὶν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἑρπετοῖς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ φάγεσθε, ὅτι βδελύγματά ἐστιν.“ (Lev. 11, 42.) [*] Ἀλλ᾽ οὐ μίσους ἐστὶν ἐπαξία ψυχή, ἡ καθ᾽ ἓν μέρος, ἀλλ᾽ ἡ κατὰ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα βαίνουσα ἐπὶ τὴν γῆν καὶ τὰ τοῦ σώματος περιλιχνεύουσα, καὶ συνόλως εἰς τὰς οὐρανοῦ θείας περιόδους ἀνακύψαι μὴ δυναμένη. Καὶ μὴν ὥςπερ τὸ πολύπουν, οὕτως καὶ τὸ ἄπουν ἐν ἑρπετοῖς ψεκτόν, τὸ μὲν διὰ τὴν λεχθεῖσαν αἰτίαν, τὸ δὲ ὅτι ὅλον δι᾽ ὅλων πέπτωκεν ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπ᾽ οὐδενός, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐπὶ τὸ βραχύτατον ἐξαιρόμενον. „Πάντα γὰρ τὸν πορευόμενον ἐπὶ κοιλίαν ἀκάθαρτον εἶναί“ (ibid.) φησι, τὸν τὰς τῆς γαστρὸς ἡδονὰς μεταδιώκοντα αἰνιττόμενος. Ἔνιοι δὲ προςυπερβάλλοντες οὐ μόνον τῷ τῆς ἐπιθυμίας ἐχρήσαντο γένει, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀδελφὸν αὐτῇ πάθος τὸν θυμὸν

προςεκτήσαντο, βουληθέντες ὅλον τὸ τῆς ψυχῆς ἄλογον ἐκζωπυρῆσαι μέρος, τὸν δὲ νοῦν διαφθεῖραι. Τὸ γὰρ εἰρημένον λόγῳ μὲν ἐπὶ ὄφεως, ἔργῳ δὲ ἐπὶ παντὸς ἀλόγου καὶ φιλοπαθοῦς ἀνθρώπου χρησμὸς ὡς ἀληθῶς ἐστι θεῖος· „Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ." (Gen. 3, 14.) Περὶ μὲν γὰρ τὰ στέρνα ὁ θυμός, τὸ δὲ ἐπιθυμίας ἕδος ἐν κοιλίᾳ. Πορεύεται δὲ ὁ ἄφρων δι' ἀμφοτέρων, θυμοῦ τε καὶ ἐπιθυμίας ἀεί, μηδένα διαλείπων χρόνον τὸν ἡνίοχον καὶ βραβευτὴν λόγον ἀποβαλών. Ὁ δὲ ἐναντίος τούτῳ θυμὸν μὲν καὶ ἐπιθυμίαν ἐκτέτμηται, κυβερνήτην δὲ ἐπιγέγραπται θεῖον λόγον, καθ' ἃ καὶ Μωϋσῆς ὁ θεοφιλέστατος, ὅς, ὅταν τὰς ὁλοκαύτους τῆς ψυχῆς ἱερουργῇ θυσίας, „τὴν μὲν κοιλίαν ἐκπλυνεῖ" (Exod. 29, 26), τουτέστιν ὅλον τὸ ἐπιθυμίας ἕδος ἐκνίψεται, τὸ δὲ „στηθύνιον ἀπὸ τοῦ κριοῦ τῆς τελειώσεως ἀφελεῖ" (Lev. 8, 29), σύμπαντα δὴ τὸν πολεμικὸν θυμόν, ἵνα τὸ λοιπὸν μέρος καὶ ἄμεινον τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, μηδενὸς ἀντισπῶντος ἔτι καὶ μεθέλκοντος ἐλευθέροις καὶ εὐγενέσιν ὁρμαῖς τῷ ὄντι χρήσηται πρὸς τὰ καλὰ πάντα. Οὕτως γὰρ εἴς τε πλῆθος καὶ μέγεθος ἐπιδώσει, λέγεται γάρ· „Ἕως τίνος παροξυνοῦσιν ὁ λαὸς οὗτος; καὶ ἕως τίνος οὐ πιστεύσουσί μοι ἐν πᾶσι τοῖς σημείοις οἷς ἐποίησα ἐν αὐτοῖς; Πατάξω αὐτοὺς θανάτῳ καὶ ἀπολῶ αὐτούς, καὶ ποιήσω σε καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ ἢ τοῦτο." (Num. 14, 11 s.) Ἐπειδὰν γὰρ ὁ θυμῷ καὶ ἐπιθυμίᾳ χρώμενος πολὺς ὅμιλος καταλυθῇ τῆς ψυχῆς, πάντως εὐθὺς ὁ τῆς λογικῆς φύσεως διεξηρτημένος ἀνίσχει καὶ ἀνατέλλει. Ὥςπερ δὲ τὸ πολύπουν καὶ ἄπουν, ἐναντία ὄντα ἐν τῷ γένει τῶν ἑρπετῶν, ἀκάθαρτα ἀναγράφεται, [*] οὕτως

καὶ ἡ ἄθεος καὶ πολύθεος ἀντίπαλοι ἐν ψυχῇ δόξαι βέβηλοι. Σημεῖον δέ· ἀμφοτέρας ὁ νόμος „ἐκκλησίας ἱερᾶς ἀπελήλακε“ (Deut. 23, 2), τὴν μὲν ἄθεον τῷ θλαδίαν καὶ ἀποκεκομμένον εἴρξας ἐκκλησιάζειν, τὴν δὲ πολύθεον τῷ τὸν ἐκ πόρνης ὁμοίως κωλύσας ἀκούειν ἢ λέγειν· ἄθεος μὲν γὰρ ὁ ἄγονος, πολύθεος δὲ ὁ ἐκ πόρνης τυφλώττων περὶ τὸν ἀληθῆ πατέρα καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἀνθ' ἑνὸς γονεῖς αἰνιττόμενος.

„*Et benedicam tibi*“ — *tertium donum igitur* εὐλογία, *i. e. laudatus sermo, quippe qui nonnisi bene cogitata bene proferat. Exempla Moses et Aaron.* (13-16.)

13. Δύο μὲν αὗται δωρεαὶ προειρηνται· θεωρητικοῦ τε ἐλπὶς βίου, καὶ πρὸς πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν καλῶν ἐπίδοσις. Τρίτη δ' ἐστὶν εὐλογία, ἧς ἄνευ βεβαιώσασθαι τὰς πρότερον χάριτας οὐκ ἔστι. Λέγει γάρ· „Καὶ εὐλογήσω σε“, τουτέστιν ἐπαινετὸν λόγον δωρήσομαι· τὸ γὰρ „εὖ“ πάντως *ἐπαινετόν*. Λόγος δὲ ὁ μὲν πηγῇ ἔοικεν, ὁ δὲ ἀποῤῥοῇ· πηγῇ μὲν ὁ ἐν διανοίᾳ, προφορὰ δὲ ἡ διὰ στόματος καὶ γλώττης ἀποῤῥοῇ. Ἑκάτερον δὲ εἶδος λόγου βελτιωθῆναι πολὺς πλοῦτος· διάνοιαν μὲν εὐλογιστίᾳ πρὸς πάντα μικρὰ καὶ μείζονα χρωμένην, προφορὰν δὲ ὑπὸ παιδείας ὀρθῆς ἡνιοχουμένην. Πολλοὶ μὲν γὰρ λογίζονται τὰ βέλτιστα, ὑπὸ δὲ ἑρμηνέως καλοῦ προεδόθησαν, λόγου, μουσικὴν τὴν ἐγκύκλιον οὐκ ἐκπονήσαντες· οἱ δὲ ἔμπαλιν ἑρμηνεῦσαι μὲν ἐγένοντο δυνατώτατοι, βουλεύσασθαι δὲ φαυλότατοι, καθάπερ οἱ λεγόμενοι σοφισταί, τούτων γὰρ ἀχόρευτος μὲν καὶ ἄμουσος ἡ διάνοια, πάμμουσοι δὲ αἱ διὰ τῶν φωνητηρίων ὀργάνων διέξοδοι. Χαρίζεται δὲ ὁ θεὸς

τοῖς ὑπηκόοις ἀτελὲς οὐδέν, πλήρη δὲ καὶ τέλεια πάντα· διὸ καὶ νῦν τὴν εὐλογίαν οὐχ ἑνὶ λόγου τμήματι, τοῖς δὲ μέρεσιν ἀμφοτέροις ἐπιπέμπει, δικαιῶν τὸν εὐεργετούμενον καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ βέλτιστα καὶ ἐξαγγέλλειν τὰ νοηθέντα δυνατῶς. Ἡ γὰρ τελειότης δι' ἀμφοῖν, ὡς ἔοικε, τοῦ γε ὑποβάλλοντος τὰ ἐνθυμήματα καθαρῶς καὶ τοῦ διερμηνεύοντος αὐτὰ ἀπταίστως. Ἢ οὐχ ὁρᾷς τὸν Ἄβελ — ὄνομα δέ ἐστι τοῦ τὰ θνητὰ πενθοῦντος καὶ τὰ ἀθάνατα εὐδαιμονίζοντος —, ὡς ἀνεπιλήπτῳ μὲν κέχρηται διανοίᾳ; Τῷ δὲ μὴ γεγυμνάσθαι περὶ λόγους ἥττηται πρὸς δεινοῦ παλαῖσαι, Κάϊν τέχνῃ μᾶλλον ἢ ῥώμῃ περιγενέσθαι δυναμένου. Διὸ καὶ θαυμάζων αὐτὸν τῆς περὶ τὴν φύσιν εὐμοιρίας τὸν τρόπον αἰτιῶμαι τοῦτον, ὅτι προκληθεὶς εἰς ἅμιλλαν λόγων ἧκεν ἀγωνιούμενος, δέον ἐπὶ τῆς συνήθους ἠρεμίας στῆναι, πολλὰ χαίρειν φράσαντα τῷ φιλονείκῳ. Εἰ δ' ἄρα ἐβούλετο πάντως διαγωνίσασθαι, μὴ πρότερον κονίσασθαι, ἢ τοῖς [*] τεχνικοῖς παλαίσμασιν ἐνασκηθῆναι· τῶν γὰρ ἀγροικοσόφων οἱ τὰ πολιτικὰ κεκομψευμένοι μάλιστά πως εἰώθασι περιεῖναι.

14. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ὁ πάνσοφος παραιτεῖται μὲν εἰς τὴν τῶν εὐλόγων καὶ πιθανῶν ἐπίσκοψιν ἐλθεῖν, ἀφ' οὗ τὸ ἀληθείας φέγγος ἤρξατο ὁ θεὸς ἐναστράπτειν αὐτῷ, διὰ τῶν ἐπιστήμης καὶ σοφίας αὐτῆς ἀθανάτων λόγων. Ἄγεται δὲ οὐδὲν ἧττον πρὸς τὴν θέαν αὐτῶν, οὐχ ἕνεκα τοῦ πλειόνων ἔμπειρος γενέσθαι πραγμάτων — ἀποχρῶσι γὰρ αἱ περὶ θεοῦ καὶ τῶν ἱερωτάτων αὐτοῦ δυνάμεων ζητήσεις τῷ φιλοθεάμονι —, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ περιγενέσθαι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ σοφιστῶν, *οἷς αἱ* μυθικαὶ πιθανότητες πρὸ τῆς τῶν ἀληθῶν ἐναργείας

τετίμηνται. Ὅταν μὲν οὖν τοῖς τοῦ πανηγεμόνος ἐμπεριπατῇ πράγμασιν ὁ νοῦς, οὐδενὸς ἑτέρου προςδεῖται πρὸς τὴν θεωρίαν, ἐπειδὴ τῶν νοητῶν μόνη διάνοια ὀφθαλμὸς ὀξυωπέστατος· ὅταν δὲ καὶ τοῖς κατ' αἴσθησιν ἢ πάθος ἢ σῶμα, ὧν ἐστιν ἡ Αἰγύπτου χώρα σύμβολον, δεήσεται καὶ τῆς περὶ λόγους τέχνης ὁμοῦ καὶ δυνάμεως. Οὗ χάριν ἐπάγεσθαι τὸν Ἀαρὼν αὐτῷ διείρηται, τὸν προφορικὸν λόγον. „Οὐκ ἰδού," φησίν (Exod. 4, 14 ss.), „Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου;" — μιᾶς γὰρ ἀμφοῖν τῆς λογικῆς φύσεως μητέρος οὔσης ἀδελφὰ δήπου τὰ γεννήματα — „ἐπίσταμαι, ὅτι λαλήσει." Διανοίας μὲν γὰρ τὸ καταλαμβάνειν, προφορᾶς δὲ τὸ λαλεῖν ἴδιον. „Λαλήσει," φησίν, „αὐτός σοι"· τὰ γὰρ ἐν αὐτῷ ταμιευόμενα μὴ δυνάμενος ὁ νοῦς ἀπαγγεῖλαι τῷ πλησίον ἑρμηνεῖ χρῆται λόγῳ πρὸς τὴν ὧν πέπονθε δήλωσιν. Εἶτα ἐπιλέγει· „Ἰδοὺ αὐτὸς ἐξελεύσεται εἰς συνάντησίν σου," ἐπειδὴ τῷ ὄντι ὁ λόγος τοῖς ἐνθυμήμασιν ὑπαντῶν, ῥήματα καὶ ὀνόματα προςτιθείς, χαράττει τὰ ἄσημα, ὡς ἐπίσημα ποιεῖν. „Καὶ ἰδών σε," φησί, „χαρήσεται ἐν αὐτῷ"· γηθεῖ γὰρ ὁ λόγος καὶ εὐφορεῖ, ὅταν μὴ ἀμυδρὸν ᾖ τὸ ἐνθύμημα, διότι τηλαυγοῦς ὄντος ἀπταίστῳ καὶ εὐτρόχῳ διερμηνεύσει χρῆται, κυρίων καὶ εὐθυβόλων καὶ γεμόντων πολλῆς ἐμφάσεως εὐπορῶν ὀνομάτων.

15. Ἐπειδὰν γοῦν ἀδηλότερά πως ᾖ τὰ νοήματα, κατὰ κενοῦ βαίνει καὶ ὀλισθὼν πολλάκις μέγα πτῶμα ἔπεσεν, ὡς μηκέτι ἀναστῆναι δύνασθαι. „Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτὸν καὶ δώσεις τὰ ῥήματά μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ," ἴσον τῷ· Ὑπηχήσεις αὐτῷ τὰ ἐνθυμήματα, ἃ ῥημάτων καὶ λόγων ἀδιαφορεῖ θείων. Ἄνευ γὰρ τοῦ ὑπο-

βολέως οὗ φθέγξεται ὁ λόγος· ὑποβολεὺς δὲ λόγου νοῦς, ὡς νοῦ θεός. „Καὶ αὐτός σοι προςλαλήσει πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτὸς ἔσται σοῦ στόμα· σὺ δὲ αὐτῷ ἔσῃ τὰ πρὸς τὸν θεόν." Ἐμφαντικώτατα τό τε „Προςλαλήσει σοι" φάναι, οἷον Διερμηνεύσει τὰ σά, καὶ ὅτι „ἔσται σοῦ [*] στόμα"· διὰ γὰρ γλώττης καὶ στόματος φερόμενον τὸ τοῦ λόγου νᾶμα συνεκφέρει τὰ νοήματα. Ἀλλ' ὁ μὲν λόγος ἑρμηνεὺς διανοίας πρὸς ἀνθρώπους, ἡ δὲ διάνοια γίνεται τῷ λόγῳ τὰ πρὸς τὸν θεόν· ταῦτα δέ ἐστιν ἐνθυμήματα, ὧν μόνος ὁ θεὸς ἐπίσκοπος. Ἀναγκαῖον οὖν ἐστι τῷ μέλλοντι πρὸς ἀγῶνα σοφιστικὸν ἀπαντᾶν ἐπιμελεῖσθαι λόγων ἐῤῥωμένως οὕτως, ὡς μὴ μόνον ἐκφεύγειν τὰ παλαίσματα, ἀλλὰ καὶ ἀντεπιτιθέμενον ἀμφοτέροις, τέχνῃ τε καὶ δυνάμει, περιεῖναι. Ἢ οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐπαοιδοὺς καὶ φαρμακευτὰς ἀντισοφιστεύοντας τῷ θείῳ λόγῳ καὶ τοῖς παραπλησίοις τολμῶντας ἐγχειρεῖν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην ἀποφῆναι περιβόητον, ὡς ἐπὶ τῷ διασῦραι καὶ χλευάσαι τὰ γινόμενα; (Exod. 7, 12.) καὶ γὰρ τὰς βακτηρίας εἰς δρακόντων μεταστοιχειοῦσι φύσεις, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς αἵματος χρόαν τρέπουσι, καὶ τῶν βατράχων τὸ ὑπολειφθὲν ἐπῳδαῖς ἀνέλκουσιν ἐπὶ γῆν, καὶ πάντα οἱ κακοδαίμονες, τὰ πρὸς τὸν οἰκεῖον ὄλεθρον συναύξοντες, ἀπατᾶν δοκοῦντες ἀπατῶνται. Πρὸς οὓς πῶς ἐνῆν ἀπαντῆσαι, μὴ τὸν ἑρμηνέα διανοίας λόγον, Ἀαρὼν ἐπίκλησιν, ἑτοιμασάμενος; ὃς νῦν μὲν εἴρηται „στόμα", αὖθις δὲ καὶ „προφήτης" κεκλήσεται, ὅταν καὶ ὁ νοῦς ἐπιθειάσας προςρηθῇ θεός· „Δίδωμι γάρ σε" φησί, „θεὸν Φαραώ, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης." (Exod. 7, 1.) Ὢ ἀκολουθίας ἐναρμονίου! τὸ γὰρ ἑρμηνεῦον τὰ θεοῦ

προφητικόν ἐστι γένος, ἐνθέῳ κατακωχῇ τε καὶ μανίᾳ χρώμενον. Τοιγαροῦν „ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν κατέπιε τὰς ἐκείνων ῥάβδους" (Exod. 7, 12), ὡς δηλοῖ τὸ λόγιον· ἐγκαταπίνονται γὰρ καὶ ἀφανίζονται πάντες οἱ σοφιστικοὶ λόγοι τῇ τῆς φύσεως ἐντέχνῳ ποικιλίᾳ, ὡς ὁμολογεῖν, ὅτι „δάκτυλος θεοῦ" (Exod. 8, 19 [15]) τὰ γινόμενά ἐστιν, ἴσον τῷ γράμμα θεῖον διαγορεῦον ἀεὶ σοφιστείαν ὑπὸ σοφίας ἡττᾶσθαι· „δακτύλῳ γὰρ θεοῦ καὶ τὰς πλάκας", ἐν αἷς ἐστηλιτεύθησαν οἱ χρησμοί, φησὶν ὁ ἱερὸς λόγος „γραφῆναι" (Exod. 32, 16). Διόπερ οὐκέτι δύνανται οἱ φαρμακευταὶ στῆναι ἐναντίον Μωϋσεῖ (Exod. 8, 19 [15]), πίπτουσι δὲ ὡς ἐν ἀγῶνι ῥώμῃ τοῦ ἀντιπάλου νικηθέντες καρτερᾷ.

„Magnum faciam nomen tuum" — quartum donum: bonum ac honestum ut esse, ita etiam videri. Exempla. (16-18.)

16. *Τίς οὖν ἡ τετάρτη δωρεά; Τὸ μεγαλώνυμον.* Φησὶ γάρ· „Μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου." (Gen. 12, 2.) Τὸ δέ ἐστιν, ὥς γ' ἐμοὶ φαίνεται, τοιόνδε· Ὥσπερ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ καλόν, οὕτω καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι λυσιτελές. Καὶ ἀμείνων μὲν δόξης ἀλήθεια, εὔδαιμον δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν· μυρίοι γὰρ ἀνόθως καὶ ἀκολακεύτως προσελθόντες ἀρετῇ καὶ τὸ γνήσιον αὐτῆς ἐναγασάμενοι κάλλος, τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς φήμης οὐ φροντίσαντες, ἐπεβουλεύθησαν, κακοὶ νομισθέντες οἱ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθοί. Καὶ μὴν [*] οὐδὲ τοῦ δοκεῖν ὄφελος, μὴ πολὺ πρότερον τοῦ εἶναι προσόντος, ὥσπερ ἐπὶ σωμάτων πέφυκεν ἔχειν· εἰ γὰρ πάντες ἄνθρωποι τὸν νοσοῦντα ὑγιαίνειν ἢ τὸν ὑγιαίνοντα νοσεῖν ὑπολάβοιεν, ἡ δόξα καθ' αὑτὴν οὔτε νόσον, οὔτε ὑγίειαν ἐργάσεται. Ὧι δὲ

ἀμφότερα δεδώρηται ὁ θεὸς καὶ τὸ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι, οὗτος πρὸς ἀλήθειαν εὐδαίμων, καὶ τῷ ὄντι μεγαλώνυμος. Προνοητέον δὲ ὡς μεγάλου πράγματος καὶ πολλὰ τὸν μετὰ σώματος βίον ὠφελοῦντος εὐφημίας. Περιγίνεται δὲ αὕτη σχεδὸν ἅπασιν, ὅσοι χαίροντες σὺν ἀσμενισμῷ μηδὲν κινοῦσι τῶν καθεστηκότων νομίμων, ἀλλὰ τὴν πάτριον πολιτείαν οὐκ ἀμελῶς φυλάττουσιν. Εἰσὶ γάρ τινες οἳ τοὺς ῥητοὺς νόμους σύμβολα νοητῶν πραγμάτων ὑπολαμβάνοντες τὰ μὲν ἄγαν ἠκρίβωσαν, τῶν δὲ ῥᾳθύμως ὠλιγώρησαν. Οὓς μεμψαίμην ἂν ἔγωγε τῆς εὐχερείας· ἔδει γὰρ ἀμφοτέρων ἐπιμεληθῆναι, ζητήσεώς τε τῶν ἀφανῶν ἀκριβεστέρας καὶ ταμίας τῶν φανερῶν ἀνεπιλήπτου. Νυνὶ δὲ ὥςπερ ἐν ἐρημίᾳ καθ᾽ ἑαυτοὺς μόνοι ζῶντες ἢ ἀσώματοι ψυχαὶ γεγονότες, καὶ μήτε πόλιν μήτε κώμην μήτ᾽ οἰκίαν μήτε συνόλως θίασον ἀνθρώπων εἰδότες, τὰ δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς ὑπερκύψαντες τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν αὐτὴν ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἐρευνῶσιν· οὓς ὁ ἱερὸς λόγος διδάσκει χρηστῆς ὑπολήψεως πεφροντικέναι καὶ μηδὲν τῶν ἐν τοῖς ἔθεσι λύειν, ἃ θεσπέσιοι καὶ μείζους ἄνδρες ἢ καθ᾽ ἡμᾶς ὥρισαν. Μὴ γάρ, ὅτι ἡ ἑβδόμη δυνάμεως μὲν τῆς περὶ τὸ ἀγέννητον, ἀπραξίας δὲ τῆς περὶ τὸ γεννητὸν δίδαγμά ἐστι, τὰ ἐπ᾽ αὐτῇ νομοθετηθέντα λύωμεν, ὡς πυρεναύζειν, ἢ γεωπονεῖν, ἢ ἀχθοφορεῖν, ἢ ἐγκαλεῖν, ἢ δικάζειν, ἢ παρακαταθήκας ἀπαιτεῖν, ἢ δάνεια ἀναπράττειν, ἢ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ὅσα καὶ ἐν τοῖς μὴ ἑορτώδεσι καιροῖς ἐφίεται· μηδ᾽, ὅτι ἡ ἑορτὴ σύμβολον ψυχικῆς εὐφροσύνης ἐστὶ καὶ τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας, ἀποταξώμεθα ταῖς κατὰ τὰς ἐτησίους ὥρας πανηγύρεσι· μηδ᾽, ὅτι τὸ περιτέμνεσθαι ἡδονῶν καὶ παθῶν πάντων ἐκτομὴν καὶ δό-

ξης ἀναίρεσιν ἀσεβοῦς ἐμφαίνει, καθ' ἣν ὑπέλαβεν ὁ νοῦς ἱκανὸς εἶναι γεννᾶν δι' ἑαυτοῦ, ἀνέλωμεν τὸν ἐπὶ τῇ περιτομῇ τιθέντα νόμον· ἐπεὶ καὶ τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ἁγιστείας καὶ μυρίων ἄλλων ἀμελήσομεν, εἰ μόνοις προςέξομεν τοῖς δι' ὑπονοιῶν δηλουμένοις. Ἀλλὰ χρὴ ταῦτα μὲν σώματι ἐοικέναι νομίζειν, ψυχῇ δὲ ἐκεῖνα. Ὥςπερ οὖν σώματος, ἐπειδὴ [*] ψυχῆς ἐστιν οἶκος, προνοητέον, οὕτω καὶ τῶν ῥητῶν νόμων ἐπιμελητέον· φυλαττομένων γὰρ τούτων ἀριδηλότερον καὶ ἐκεῖνα γνωρισθήσεται, ὧν εἰσιν οὗτοι σύμβολα, πρὸς τῷ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν πολλῶν μέμψεις καὶ κατηγορίας ἀποδιδράσκειν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ τῷ σοφῷ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ καὶ μικρὰ προςεῖναί φησι, καὶ καλεῖ τὰ μὲν μεγάλα „ὑπάρχοντα" (Gen. 25, 5 s.) καὶ ὑπαρκτά, ἃ τῷ γνησίῳ κληρονομεῖσθαι ἐφεῖται μόνῳ, τὰ δὲ μικρὰ „δόματα", ὧν οἱ νόθοι καὶ ἐκ παλλακῶν ἀξιοῦνται. Ἐκεῖνα μὲν οὖν ἔοικε τοῖς φύσει, ταῦτα δὲ τοῖς θέσει νομίμοις.

17. Ἄγαμαι καὶ τῆς παναρέτου Λείας, ἥτις ἐπὶ τῆς Ἀσὴρ γενέσεως, ὅς ἐστι τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νόθου σύμβολον πλούτου, φησί· „Μακαρία ἐγώ, ὅτι μακαριοῦσί με αἱ γυναῖκες." (Gen. 30, 13.) Στοχάζεται γὰρ ὑπολήψεως ἐπιεικοῦς, δικαιοῦσα μὴ μόνον ὑπὸ ἀῤῥένων καὶ ἀνδρείων ὡς ἀληθῶς λόγων ἐπαινεῖσθαι, παρ' οἷς ἡ ἀλώβητος φύσις καὶ τὸ ἀληθὲς ἀδέκαστον τετίμηται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν θηλυτέρων, οἳ τῶν φαινομένων πάντα τρόπον ἥττηνται, μηδὲν ἔξω τούτων θεωρητὸν νοῆσαι δυνάμενοι. Τελείας δὲ ψυχῆς ἐστι τοῦ εἶναι καὶ τοῦ δοκεῖν εἶναι μεταποιεῖσθαι, καὶ σπουδάζειν μὴ μόνον παρὰ τῇ ἀνδρωνίτιδι εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆς γυναικωνίτιδος ἑστίας ἐπαινεῖσθαι. Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν τῶν

ἱερῶν ἔργων κατασκευὴν οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν ἐπέτρεψε ποιεῖσθαι. Τά τε γὰρ „νήματα πάντα τῆς ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου καὶ βύσσου καὶ τριχῶν αἰγείων ἐπιτελοῦσι", καὶ τὸν ἑαυτῶν κόσμον ἀόκνως εἰςφέρουσι, „σφραγῖδας, ἐνώτια, δακτυλίους, περιδέξια, ἐμπλόκια" (Exod. 35, 22), πάνθ' ὅσα χρυσὸν εἶχε τὴν ὕλην, τὸν σώματος κόσμον ἀνταλλαττόμεναι τοῦ τῆς εὐσεβείας. Προςφιλοτιμούμεναι μέντοι καὶ „τὰ κάτοπτρα ἑαυτῶν συγκαθιεροῦσιν εἰς τὴν τοῦ λουτῆρος κατασκευήν" (Exod. 38, 8), ἵν' οἱ μέλλοντες ἱερουργεῖν, ἀπονιπτόμενοι χεῖρας καὶ πόδας, τὰ ἐγχειρήματα, οἷς ἐφορμεῖ καὶ ἐνίδρυται ὁ νοῦς, ἐνοπτρίζωνται ἑαυτοὺς κατὰ μνήμην τῶν ἐσόπτρων, ἐξ ὧν ὁ λουτὴρ δεδημιούργηται· οὕτω γὰρ οὐδὲν αἶσχος ἐν τῷ τῆς ψυχῆς εἴδει περιόψονται γινόμενον. Ἤδη δὲ τὸ νηστείας καὶ καρτερίας ἀνάθημα ἀναθήσουσιν ἱεροπρεπέστατον καὶ τελεώτατον ἀναθημάτων. Ἀλλ' αὗται μὲν ἀσταί τε καὶ ἀστεῖαι γυναῖκες, αἰσθήσεις ὡς ἀληθῶς, παρ' αἷς ἡ ἀρετὴ Λεία τετιμῆσθαι βούλεται. Αἱ δὲ προςαναφλέγουσαι τὸ πῦρ ἐπὶ τὸν ἄθλιον νοῦν ἀπόλιδες· λέγεται γάρ, ὅτι καὶ „γυναῖκες ἔτι προςεξέκαυσαν πῦρ ἐπὶ Μωάβ" (Num. 21, 30). Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἑκάστη [*] τῶν τοῦ ἄφρονος αἰσθήσεων ἐξαπτομένη πρὸς τῶν αἰσθητῶν ἐμπίμπρησι τὸν νοῦν, πολλὴν καὶ ἀπέραντον φλόγα ἐπειςχέουσα μετὰ ῥύμης ἀνηνύτου καὶ φορᾶς; Ἄριστον γοῦν ἐξευμενίζεσθαι τὸ γυναικῶν τάγμα ἐν ψυχῇ, τῶν αἰσθήσεων, καθάπερ καὶ τῶν ἀνδρῶν, τῶν κατὰ μέρος λογισμῶν· οὕτω γὰρ ἀμείνονι βίου διεξόδῳ χρησόμεθα παγκάλως.

18. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αὐτομαθὴς Ἰσαὰκ εὔχεται τῷ

σοφίας ἐραστῇ καὶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ λαβεῖν ἀγαθά. Φησὶ γάρ· „Δῴη σοι ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πιότητος τῆς γῆς“ (Gen. 27, 28), ἴσον τῷ· Πρῶτον συνεχῆ σοι τὸν νοητὸν καὶ οὐράνιον ὑετὸν ἄρδοι, μὴ λάβρως, ὡς ἐπικλύσαι, ἀλλ᾿ ἠρέμα καὶ πράως καθάπερ δρόσον, ὡς ὀνῆσαι· δεύτερον δὲ τὸν αἰσθητὸν καὶ γήϊνον πλοῦτον χαρίσαιτο λιπαρὸν καὶ πίονα, τὴν ἐναντίαν πενίαν ψυχῆς τε καὶ τῶν αὐτῆς μερῶν ἀφαυάνας. Ἐὰν μέντοι καὶ τὸν ἀρχιερέα λόγον ἐξετάζῃς, εὑρήσεις συνῳδὰ φρονοῦντα καὶ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα αὐτῷ πεποικιλμένην ἔκ τε νοητῶν καὶ αἰσθητῶν δυνάμεων, ἧς τὰ μὲν ἄλλα μακροτέρων ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν δεῖται λόγων καὶ ὑπερθετέον, τὰ δὲ πρὸς τοῖς πέρασιν ἐξετάσωμεν, κεφαλῇ τε καὶ βάσεσιν. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῆς κεφαλῆς ἐστι „πέταλον χρυσοῦν“ (Exod. 28, 36) καθαρόν, ἔχον ἐκτύπωμα σφραγῖδος, „ἁγίασμα κυρίῳ“, ἐπὶ δὲ τοῖς ποσίν, „ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ ὑποδύτου κώδωνες καὶ ἄνθινα.“ Ἀλλ᾿ ἐκείνη μὲν ἡ σφραγὶς ἰδέα ἐστὶν ἰδεῶν, καθ᾿ ἣν ὁ θεὸς ἐτύπωσε τὸν κόσμον, ἀσώματος δήπου καὶ νοητή, τὰ δ᾿ ἄνθινα καὶ οἱ κώδωνες αἰσθητῶν ποιοτήτων σύμβολα, ὧν ὅρασις καὶ ἀκοὴ τὰ κριτήρια. Ἄγαν δ᾿ ἐξητασμένως ἐπιφέρει, ὅτι „Ἔσται ἀκουστὴ φωνὴ αὐτοῦ εἰσιόντος εἰς τὰ ἅγια“ (Exod. 28, 35), ἵνα πρὸς τὰ νοητὰ καὶ θεῖα καὶ ὄντως ἅγια εἰσιούσης τῆς ψυχῆς καὶ αἱ αἰσθήσεις ὠφελούμεναι κατ᾿ ἀρετὴν συνηχῶσι, καὶ ὅλον τὸ σύστημα ἡμῶν, ὥσπερ ἐμμελὴς καὶ πολυάνθρωπος χορός, ἐκ διαφερόντων φθόγγων ἀνακεκραμένων ἓν μέλος ἐναρμόνιον συνᾴδῃ, τὰ μὲν ἐνδόσιμα τῶν νοημάτων ἐμπνεόντων — ἡγεμόνες γὰρ τοῦ χοροῦ τούτου τὰ νοητά —, τὰ δὲ ἑπόμενα τῶν

αἰσθητῶν συναναμελπόντων, ἃ τοῖς κατὰ μέρος χορευταῖς ἀπεικάζεται. Συνόλως γάρ, ᾗ φησιν ὁ νόμος, „τὰ δέοντα καὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὴν ὁμιλίαν" (Exod. 21, 10), τὰ τρία ταῦτα, ἀφαιρεῖσθαι τὴν ψυχὴν οὐκ ἔδει, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν βεβαίως προςνέμειν. Τὰ μὲν οὖν „δέοντα" νοητά ἐστιν ἀγαθά, ἃ χρὴ καὶ ἃ δεῖ γενέσθαι λόγῳ φύσεως, ὁ δὲ „ἱματισμὸς" τὰ περὶ τὸν φαινόμενον τοῦ βίου κόσμον, ἡ δὲ „ὁμιλία" ἡ καθ' ἑκάτερα τῶν εἰρημένων εἰδῶν συνέχεια καὶ μελέτη, ἵν' οἷα τὰ ἀφανῆ νοητὰ τοιαῦτα καὶ τὰ αἰσθητὰ φαίνηται.

Quintum donum: benedictione a Deo dignum censeri. (19.20.)

19. [*] *Πέμπτη τοίνυν ἐστὶ δωρεὰ ἡ κατὰ ψιλὸν μόνον τὸ εἶναι συνισταμένη· λέλεκται δὲ ἐπὶ ταῖς προτέραις, οὐχ ὡς εὐτελεστέρα ἐκείνων, ἀλλ' ὡς ὑπερκύπτουσα καὶ ὑπερβάλλουσα πάσας· τί γὰρ ἂν εἴη μεῖζον τοῦ πεφυκέναι καὶ ἀψευδῶς καὶ ἀπλάστως ἀγαθὸν εἶναι καὶ εὐλογίας ἐπάξιον τελεωτέρας; „Ἔσῃ" γάρ, φησίν, „εὐλογητός"* (Gen. 12, 2), *οὐ μόνον εὐλογημένος· τὸ μὲν γὰρ ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις τε καὶ φήμαις παραριθμεῖται, τὸ δὲ τῷ πρὸς ἀλήθειαν εὐλογητῷ. Ὥςπερ γὰρ τὸ ἐπαινετὸν εἶναι τοῦ ἐπαινεῖσθαι διαφέρει κατὰ τὸ κρεῖττον, καὶ τὸ ψεκτὸν εἶναι τοῦ ψέγεσθαι κατὰ τὸ χεῖρον — τὸ μὲν γὰρ τῷ πεφυκέναι, τὸ δὲ τῷ νομίζεσθαι λέγεται μόνον, φύσις δὲ ἡ ἀψευδὴς δοκήσεως ὀχυρώτερον —, οὕτως καὶ τὸ εὐλογεῖσθαι πρὸς ἀνθρώπων, ὅπερ ἦν εἰς εὐλογίαν ἄγεσθαι διδασκόμενον, τῷ πεφυκέναι εὐλογίας ἄξιον, καὶ ἂν πάντες ἡσυχάζωσι, κρεῖττον, ὅπερ εὐλογητὸν ἐν τοῖς χρησμοῖς ᾄδεται.*

20. *Ταῦτα μὲν τὰ ἐθλὰ τῷ γενησομένῳ δωρεῖται*

σοφῷ. Ἃ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπονέμει διὰ τὸν σοφόν, ἑξῆς ἴδωμεν. „Εὐλογήσω", φησί, „τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι." (Gen. 12, 3) Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ τιμῇ τοῦ σπουδαίου καὶ ταῦτα γίνεσθαι παντί που δῆλον· λέγεται δὲ οὐδ' ἐκεῖνο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν εὐάρμοστον ἀκολουθίαν. Τὸν γὰρ ἀγαθὸν καὶ ὁ ἐπαινῶν ἐγκωμιαστός, καὶ ὁ ψέγων ἔμπαλιν ψεκτός. Ἔπαινον δὲ καὶ ψόγον οὐχ οὕτως ἡ τῶν λεγόντων καὶ γραφόντων πιστοῦται δύναμις, ὡς ἡ τῶν γινομένων ἀλήθεια, ὥςτε οὔτε ἐπαινεῖν, οὔτε ψέγειν ἂν δοκοῖεν, ὅσοι τι ψεῦδος ἐν ἑκατέρῳ παραλαμβάνουσιν ἴδιον. Τοὺς κόλακας οὐχ ὁρᾷς, οἳ μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ ἀποκναίουσι τῶν κολακευομένων τὰ ὦτα θρύπτοντες, οὐκ ἐπινεύοντες ἐφ' ἑκάστῳ τῶν λεγομένων αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥήσεις μακρὰς συνείροντες, καὶ ῥαψῳδοῦντες, καὶ εὐχόμενοι μὲν τῇ φωνῇ πολλάκις, ἀεὶ δὲ τῇ διανοίᾳ καταρώμενοι; Τί οὖν ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι; ἆρ' οὐχ ὥςπερ ἐχθροὺς μᾶλλον ἢ φίλους τοὺς λέγοντας ὄντας, καὶ ψέγειν μᾶλλον ἢ ἐπαινεῖν, καὶ ἂν δράματα ὅλα συντιθέντες ἐγκωμίων ἐπᾴδωσι; Τοιγαροῦν ὁ μάταιος Βαλαὰμ ὕμνους μὲν εἰς τὸν θεὸν ὑπερβάλλοντας ᾄδων, ἐν οἷς καὶ τὸ „Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός" (Num. 23, 19), ᾀσμάτων τὸ ἱεροπρεπέστατον, ἐγκώμια δ' εἰς τὸν ὁρῶντα, Ἰσραήλ, μυρία διεξερχόμενος, ἀσεβὴς μὲν καὶ ἐπάρατος καὶ παρὰ τῷ σοφῷ κέκριται νομοθέτῃ, καταρᾶσθαι δέ, οὐκ *εὐλογεῖν* νενόμισται. Τοῖς γὰρ πολεμίοις φησὶν αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ συνταχθέντα μηνυτὴν γενέσθαι κακὸν κακῶν, ἀρὰς [*] μὲν ἐν ψυχῇ θέμενον χαλεπωτάτας γένει τῷ θεοφιλεῖ, εὐχὰς δὲ ἀναγκασθέντα διὰ στόματος καὶ γλώττης ὑπερφυεστάτας προφητεῦσαι·

τὰ μὲν γὰρ λεγόμενα καλὰ ὄντα ὁ φιλάρετος ὑπήχει θεός, τὰ δὲ ἐννοούμενα, φαυλότερα γὰρ ἦν, ἔτικτεν ἡ μισάρετος διάνοια. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ περὶ τούτων χρησμός· „Οὐ γὰρ ἔδωκε", φησίν, „ὁ θεὸς τῷ Βαλαὰμ καταράσασθαί σοι, ἀλλ' ἔτρεψε τὰς κατάρας εἰς εὐλογίαν" (Deut. 23, 5), καίτοι πάντων ὅσα εἶπε πολλῆς γεμόντων εὐφημίας. Ἀλλ' ὁ τῶν ἐν ψυχῇ ταμιευομένων ἐπίσκοπος ἰδών, ᾧ κατιδεῖν ἔξεστι μόνῳ τὰ ἀθέατα γενέσει, τὴν καταδικάζουσαν ἀπὸ τούτων ψῆφον ἤνεγκε, μάρτυς ἀψευδέστατος ὁμοῦ καὶ κριτὴς ἀδέκαστος αὐτὸς ὤν, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐναντίον ἐπαινετὸν βλασφημεῖν καὶ κατηγορεῖν δοκοῦντα· τῇ φωνῇ κατὰ διάνοιαν εὐλογεῖν τε καὶ εὐφημεῖν. Σωφρονιστῶν, ὡς ἔοικε, τοῦτό ἐστι τὸ ἔθος, παιδαγωγῶν, διδασκάλων, γονέων, πρεσβυτέρων, ἀρχόντων, νόμων· ὀνειδίζοντες γάρ ἐστι δὲ ὅπου καὶ κολάζοντες ἕκαστοι τούτων ἀμείνους τὰς ψυχὰς ἀπεργάζονται τῶν παιδευομένων, καὶ ἐχθρὸς μὲν οὐδεὶς οὐδενί, φίλοι δὲ πᾶσι πάντες· φίλων δὲ ἀνόθῳ καὶ ἀκιβδήλῳ χρωμένων εὐνοίᾳ τοῦτ' ἔστιν ἔργον ἐλευθεροστομεῖν ἄνευ τοῦ κακονοεῖν. Μηδὲν οὖν μήτε τῶν εἰς εὐλογίας καὶ εὐχὰς μήτε τῶν εἰς βλασφημίας καὶ κατάρας ἐπὶ ταῖς ἐν προφορᾷ διεξόδοις ἀναφερέσθω μᾶλλον ἢ διανοίᾳ, ἀφ' ἧς ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ἑκάτερον εἶδος τῶν λεχθέντων δοκιμάζεται.

„*Benedicantur in te omnes tribus terrae*" — *praestantissimum donum —: mente sana omnes vires eius eiusque omnia sana; iusto superstite salva respublica. Noë.* (21. 22.)

21. Ταῦτα μὲν δὴ πρῶτον διὰ τὸν ἀστεῖον ἑτέροις συντυγχάνειν φησίν, ὅταν ἢ ψόγον ἢ ἔπαινον, ἢ εὐχὰς ἢ

ζουσιν, ὁ δὲ ὀπαδὸς θεοῦ καιρὸς ἀποκαλύπτει πάλιν, ἐν ᾧ καὶ ἡ φρόνησις ἀῤῥενογονεῖ Σάῤῥα, οὐ κατὰ τὰς χρονικὰς τοῦ ἔτους ὥρας, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀχρόνους ἀκμὰς καὶ εὐκαιρίας ἐπανθοῦσα, λέγεται γάρ· [*] „Ἐπαναστρέφων ἥξω πρός σε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξει υἱὸν Σάῤῥα ἡ γυνή σου.“ (Gen. 18, 10.)

„Profectus est Abraham, sicut locutus est ei Dominus“ — quo innuitur summus vitae humanae finis: iuxta naturam vivere, i. e. virtutem colere, Deum sequi. (23-26.)

23. Περὶ μὲν οὖν τῶν δωρεῶν, ἃς καὶ τοῖς γενησομένοις τελείοις καὶ δι᾽ αὐτοὺς ὁ θεὸς ἑτέροις εἴωθε χαρίζεσθαι, δεδήλωται. Λέγεται δὲ ἑξῆς, ὅτι „ἐπορεύθη Ἀβραάμ, καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ κύριος.“ (Gen. 12, 4.) Τοῦτο δέ ἐστι τὸ παρὰ τοῖς ἄριστα φιλοσοφήσασιν ᾀδόμενον τέλος, τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν. Γίνεται δέ, ὅταν ὁ νοῦς εἰς τὴν ἀρετῆς ἀτραπὸν ἐλθὼν κατ᾽ ἴχνος ὀρθοῦ λόγου βαίνῃ καὶ ἕπηται θεῷ, τῶν προστάξεων αὐτοῦ διαμεμνημένος καὶ πάσας ἀεὶ καὶ πανταχοῦ ἔργοις τε καὶ λόγοις βεβαιούμενος. „Ἐπορεύθη γάρ, καθ᾽ ἃ ἐλάλησεν αὐτῷ κύριος“· τοῦτο δέ ἐστι τοιοῦτον· Ὡς λαλεῖ ὁ θεός — λαλεῖ δὲ παγκάλως καὶ ἐπαινετῶς. Οὕτως ὁ σπουδαῖος ἕκαστα δρᾷ, τὴν ἀτραπὸν εὐθύνων ἀμέμπτως τοῦ βίου, ὥστε τὰ ἔργα τοῦ σοφοῦ λόγων ἀδιαφορεῖν θείων. Ἑτέρωθι γοῦν φησιν, ὅτι „ἐποίησεν Ἀβραὰμ πάντα τὸν νόμον μου.“ (Gen. 26, 5.) Νόμος δὲ οὐδὲν ἄρα ἢ λόγος θεῖος, προστάττων ἃ δεῖ καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρή, ὡς μαρτυρεῖ φάσκων, ὅτι „ἐδέξατο ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ νόμον“. (Deut. 33, 4). Εἰ τοίνυν λόγος μέν ἐστι θεῖος ὁ νόμος, ποιεῖ δὲ ὁ ἀστεῖος τὸν νόμον, ποιεῖ

πάντως καὶ τὸν λόγον· ὥςθ᾿, ὅπερ ἔφην, τοὺς τοῦ θεοῦ λόγους πράξεις εἶναι τοῦ σοφοῦ. Τέλος οὖν ἐστι κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τὸ ἕπεσθαι θεῷ, ὡς καὶ ἐν ἑτέροις φησίν· „Ὀπίσω κυρίου τοῦ θεοῦ σου πορεύσῃ“ (Deut. 13, 4), οὐ κινήσει χρώμενον τῇ διὰ σκελῶν, ἀνθρώπου μὲν γὰρ ὄχημα γῆ, θεοῦ δὲ εἰ καὶ σύμπας ὁ κόσμος οὐκ οἶδα —· ἀλλ᾿ ἔοικεν ἀλληγορεῖν, τὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ θεῖα δόγματα παριστὰς ἀκολουθίαν, ὧν ἡ ἀναφορὰ πρὸς τὴν τοῦ πάντων αἰτίου γίνεται τιμήν.

24. Ἐπιτείνων δὲ τὸν ἀκάθεκτον πόθον τοῦ καλοῦ παραινεῖ καὶ κολλᾶσθαι αὐτῷ· „Κύριον“ γάρ, φησί, „τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ.“ (Deut. 10, 20.) Τίς οὖν ἡ κόλλα; τίς; Εὐσέβειά δήπου καὶ πίστις, ἁρμόζουσι γὰρ καὶ ἑνοῦσιν αἱ ἀρεταὶ ἀφθάρτῳ φύσει διάνοιαν. Καὶ γὰρ Ἀβραὰμ πιστεύσας „ἐγγίζειν θεῷ“ (Gen. 18, 23) λέγεται. Ἐὰν μέντοι πορευόμενος μήτε κάμῃ ὡς ὑπενδοὺς ὀκλάσαι, μήτε ῥᾳθυμήσῃ ὡς παρ᾿ ἑκάτερα ἐκτραπόμενος πλανᾶσθαι τῆς μέσης καὶ εὐθυτενοῦς διαμαρτὼν ὁδοῦ, μιμησάμενος δὲ τοὺς ἀγαθοὺς δρομεῖς τὸ στάδιον ἀπταίστως ἀνύσῃ τοῦ βίου, στεφάνων καὶ ἄθλων ἐπαξίων τεύξεται πρὸς τὸ τέλος ἐλθών. Ἢ οὐ τοῦτ᾿ εἰσιν οἱ στέφανοι καὶ τὰ ἆθλα, μὴ ἀτυχῆσαι τοῦ [*] τέλους τῶν πονηθέντων, ἀλλ᾿ ἐφικέσθαι τῶν δυςεφίκτων φρονήσεως περάτων; Τί οὖν τοῦ φρονεῖν ὀρθῶς ἐστι τέλος; Ἀφροσύνην ἑαυτοῦ καὶ παντὸς τοῦ γεννητοῦ καταψηφίσασθαι· τὸ γὰρ μηδὲν οἴεσθαι εἰδέναι πέρας ἐπιστήμης, ἑνὸς ὄντος μόνου σοφοῦ τοῦ καὶ μόνου θεοῦ. Διὸ καὶ παγκάλως Μωϋσῆς καὶ πατέρα τῶν ὅλων καὶ

ἡδονῆς καὶ λίχνου παθῶν, ὄνομα „Ἀμαλήκ“ (Deut. 25, 17 s.) — ἑρμηνεύεται γὰρ λαὸς ἐκλείχων —, ἐκτετμήσεται. Μηνύουσι δὲ οἱ χρησμοί, ὅτι λοχῶν ὁ τρόπος οὗτος· ἐπειδὰν γὰρ τὸ ἐῤῥωμενέστατον τῆς ψυχικῆς δυνάμεως κατίδῃ παρῳωθέν, „ὑπανιστάμενος τῆς ἐνέδρας τὸ κεκμηκὸς μέρος ὡς οὐραγίαν κόπτει.“ Κάματος δὲ ὁ μέν ἐστιν εὐένδοτος ἀσθένεια λογισμοῦ μὴ δυναμένου τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀχθοφορῆσαι πόνους, ἐν ἐσχατιαῖς οὗτος εὑρισκόμενος εὐάλωτος· ὁ δέ ἐστιν ὑπομονὴ τῶν καλῶν, τὰ μὲν καλὰ ἀθρόα ἐῤῥωμένως ἀναδεχόμενος, μηδὲν δὲ τῶν φαύλων, καὶ ἂν εἰ κουφότατον εἴη, βαστάσαι δικαιῶν, ἀλλ᾽ ὡς βαρύτατον ἄχθος ἀποῤῥίπτων. Διὸ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ νόμος εὐθυβόλῳ προςεῖπεν ὀνόματι Λεῖαν, ἥτις ἑρμηνευθεῖσα λέγεται κοπιῶσα· τὸν γὰρ τῶν φαύλων βίον, ἐπαχθῆ καὶ βαρὺν ὄντα, φύσει κοπώδη προςηκόντως αὕτη νενόμικε καὶ οὐδὲ προςιδεῖν ἀξιοῖ, τὰς ὄψεις πρὸς μόνον τὸ καλὸν ἀποκλίνουσα. Σπουδαζέτω δὲ ὁ νοῦς μὴ μόνον ἀνενδότως καὶ εὐτόνως ἕπεσθαι θεῷ, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθεῖαν ἀτραπὸν ἰέναι πρὸς μηδέτερα νεύων, μήτε τὰ δεξιὰ μήτε τὰ εὐώνυμα, οἷς ὁ γήϊνος Ἐδὼμ ἐμπεφώλευκε, τότε μὲν ὑπερβολαῖς καὶ περιουσίαις, τότε δὲ ἐλλείψεσι καὶ ἐνδείαις χρώμενος· ἄμεινον γὰρ ὁδῷ τῇ μέσῃ βαδίζειν ἐστὶ τῇ πρὸς ἀλήθειαν βασιλικῇ, ἣν ὁ μέγας καὶ μόνος βασιλεὺς θεὸς ταῖς φιλαρέτοις ψυχαῖς ηὔρυνεν ἐνδιαίτημα κάλλιστον. Διὸ καί τινες τῶν τὴν ἥμερον καὶ κοινωνικὴν μετιόντων φιλοσοφίαν μεσότητας τὰς ἀρετὰς εἶπον εἶναι, ἐν μεθορίῳ στήσαντες αὐτάς, ἐπειδὰν τό τε ὑπέραυχον ἀλαζονείας γέμον πολλῆς [*] κακὸν καὶ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἀφανοῦς με-

ταποιεῖσθαι σχήματος εὐεπίβατον, τὸ δὲ μεταξὺ ἀμφοῖν κεκραμένον ἐπιεικῶς ὠφέλιμον.

„Abiit cum Lot": — virtutis impedimentum comes declinans (Lot enim declinatio).

27. Τὸ δὲ „Ὤιχετο μετὰ τοῦ Λώτ" (Gen. 12, 4) τίνα ἔχει λόγον, σκεπτέον. Ἔστι μὲν οὖν Λὼτ ἑρμηνευθεὶς ἀπόκλισις. Κλίνεται δὲ ὁ νοῦς τότε μὲν τὸ ἀγαθόν, τότε δὲ αὖ τὸ κακὸν ἀποστρεφόμενος· ἄμφω δὲ ταῦτα πολλάκις περὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν θεωρεῖται. Εἰσὶ γάρ τινες ἐνδοιασταὶ καὶ ἐπαμφοτερισταί, πρὸς ἑκάτερον τοῖχον ὥσπερ σκάφος ὑπ᾽ ἐναντίων πνευμάτων διαφερόμενον ἀποκλίνοντες, ἢ καθάπερ ἐπὶ πλάστιγγος ἀντιῤῥέποντες, ἐφ᾽ ἑνὸς στηριχθῆναι βεβαίως ἀδυνατοῦντες, ὧν οὐδὲ τὴν ἐπὶ τὰ ἀμείνω τροπὴν ἐπαινετέον, φορᾷ γάρ, ἀλλ᾽ οὐ γνώμῃ γίνεται. Τούτων καὶ ὁ Λώτ ἐστι θεατής, ὅν φησιν οἴχεσθαι μετὰ τοῦ σοφίας ἐραστοῦ. Καλὸν δὲ ἦν ἀρξάμενον ἐκείνῳ παρακολουθεῖν ἀπομαθεῖν ἀμαθίαν καὶ μηκέτι παλινδρομῆσαι πρὸς αὐτήν. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ἕνεκα τοῦ μιμησάμενον τὸν ἀμείνω βελτιωθῆναι συνέρχεται, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ καὶ ἐκείνῳ παρασχεῖν ἀντισπάσματα καὶ μεθολκάς, καὶ κατάγειν ἔνθεν ὄλισθος. Τεκμήριον δέ· ὁ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ὑποτροπιάσας νόσον οἰχήσεται, ληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν ἐν ψυχῇ πολεμίων, ὁ δὲ τὰς ἐξ ἐνέδρας ἐπιβουλὰς αὐτοῦ φυλαξάμενος πάσῃ μηχανῇ διοικισθήσεται. Τὸν δὲ διοικισμὸν αὖθις μέν, οὔπω δὲ ποιήσεται· νῦν μὲν γὰρ τὰ θεωρήματα αὐτῷ, ὡς ἂν ἄρτι ἀρχομένῳ τῆς θείας θεωρίας, πλαδᾷ καὶ σαλεύει· ὅταν δὲ ἤδη παγέντα κραταιότερον ἱδρυθῇ, δυνήσεται τὸ δελεάζον καὶ κο-

λακεῦον ὡς ἐχθρὸν ἀκατάλλακτον καὶ δυςθήρατον φύσει διαζεῦξαι. Τοῦτο γάρ ἐσθ᾽ ὃ δυςαπότριπτον ὂν παρέπεται ψυχῇ, κωλύον αὐτὴν πρὸς ἀρετὴν ὠκυδρομεῖν. Τοῦθ᾽, ἡνίκα καὶ τὴν Αἴγυπτον ἀπολείπομεν, τὴν σωματικὴν χώραν ἅπασαν, ἀπομαθεῖν τὰ πάθη σπουδάσαντες κατὰ τοὺς προφήτου λόγους Μωϋσέως καὶ ὑφηγήσεις, ἠκολούθησεν ἡμῖν, ἐλλαμβανόμενον τῆς περὶ τὴν ἔξοδον σπουδῆς καὶ τῷ τάχει τῆς ἀπολείψεως ὑπὸ φθόνου βραδυτῆτας ἐμποιοῦν. Λέγεται γάρ, ὅτι „Καὶ ἐπίμικτος πολὺς συνανέβη αὐτοῖς, καὶ πρόβατα καὶ βόες, καὶ κτήνη πολλὰ σφόδρα" (Exod. 12, 38). Ὁ δὲ ἐπίμικτος οὗτος ἦν τὰ κτηνώδη καὶ ἄλογα τῆς ψυχῆς, εἰ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, δόγματα.

Impedimenta exitus ex Aegypto: — sensus allegoricus.

28. Παγκάλως δὲ καὶ εὐθυβόλως τὴν τοῦ φαύλου ψυχὴν „ἐπίμικτον" καλεῖ, συνηρημένη γὰρ καὶ συμπεφορημένη καὶ μιγὰς ὄντως ἐκ πλειόνων καὶ μαχομένων δοξῶν μία μὲν οὖσα ἀριθμῷ, μυριὰς δὲ τῷ πολυτρόπῳ. Διὸ καὶ τῷ „ἐπίμικτος" πρόςκειται „πολύς"· ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἓν μόνον ἀφορῶν ἁπλοῦς καὶ [*] ἀμιγὴς καὶ λεῖος ὄντως, ὁ δὲ πολλὰ τέλη τοῦ βίου προτιθέμενος πολὺς καὶ μιγὰς καὶ δασὺς ἀληθείᾳ. Οὗ χάριν οἱ χρησμοὶ τὸν μὲν ἀσκητὴν τῶν καλῶν Ἰακὼβ λεῖον, τὸν δὲ τῶν αἰσχίστων Ἡσαῦ δασὺν εἰςάγουσι. Διὰ τὸν ἐπίμικτον καὶ δασὺν τοῦτον ὄχλον ἐκ μιγάδων καὶ συγκλύδων συμπεφυρμένον δοξῶν, ὠκυδρομῆσαι δυνάμενος ὁ νοῦς ὅτε τὴν σωματικὴν χώραν ἀπεδίδρασκεν Αἴγυπτον καὶ τρισὶν ἡμέραις διαδέξασθαι τὸν ἀρετῆς κλῆρον, φωτὶ τρισσῷ, μνήμῃ τῶν παρεληλυθότων καὶ *ἐναργείᾳ* τῶν παρόντων

καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι, τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀριθμόν, μῆκος τοσούτου χρόνου, τρίβεται, τὴν ἐν κύκλῳ περιάγων καὶ ἀλώμενος ἕνεκα τοῦ πολυτρόπου, τὴν ἐπ' εὐθείας ἀνυσιμωτάτην οὖσαν δέον. Οὗτός ἐστιν ὁ μὴ μόνον ὀλίγοις εἴδεσιν ἐπιθυμίας χαίρων, ἀλλὰ μηδὲν τὸ παράπαν ἀπολιπεῖν δικαιῶν, ἵνα ὅλον δι' ὅλων τὸ γένος, ᾧ πᾶν εἶδος *ἐμφέρεται*, μετέρχηται· λέγεται γάρ, ὅτι „ὁ ἐπίμικτος ὁ ἐν αὐτοῖς ἐπεθύμησεν ἐπιθυμίας" (Num. 11, 4), αὐτοῦ τοῦ γένους, οὐχ ἑνός τινος τῶν εἰδῶν, „καὶ καθίσαντες ἔκλαιον." Συνίησι γὰρ ὀλιγοδρανοῦσα ἡ διάνοια, καὶ ὁπότε μὴ δύναται τυχεῖν ὧν ὀρέγεται, δακρύει καὶ στενάζει· καίτοι ὤφειλε χαίρειν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀτυχοῦσα, καὶ μεγάλην εὐπραγίαν νομίζειν τὴν ἔνδειαν καὶ ἀπουσίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς χορευταῖς ἀρετῆς σφαδάζειν καὶ δακρύειν ἔθος, ἢ τὰς τῶν ἀφρόνων ὀδυρομένοις συμφορὰς διὰ τὸ φύσει κοινωνικὸν καὶ φιλάνθρωπον, ἢ διὰ περιχάρειαν· γίνεται δὲ αὕτη, ὅταν ἀθρόα ἀγαθὰ μηδὲ προςδοκηθέντα ποτὲ αἰφνίδιον ὀμβρήσαντα πλημμυρῇ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ποιητικὸν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ

Δακρυόεν γελάσασα.

Προςπεσοῦσα γὰρ ἐκ τοῦ ἀνελπίστου ἡ εὐπαθειῶν ἀρίστη χαρὰ ψυχῇ μείζονα αὐτὴν ἢ πρότερον ἦν ἐποίησεν, ὡς διὰ τὸν ὄγκον μηκέτι χωρεῖν τὸ σῶμα· θλιβόμενον δὲ καὶ πιεζόμενον ἀποστάζει λιβάδας, ἃς καλεῖν ἔθος δάκρυα, περὶ ὧν ἐν ὕμνοις εἴρηται· „Ψωμιεῖς ἡμᾶς ἄρτον δακρύων" (Psalm. 80, 5), καί· „Ἐγένετό μοι τὰ δάκρυά μου ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός" (Psalm. 42, 3). Τροφὴ γάρ ἐστι διανοίας τὰ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ σπουδαίου γέλωτος ἐμφανῆ δάκρυα, ἐπειδὰν ὁ θεῖος ἐντακεὶς ἵμερος

τὸν τοῦ γεννητοῦ θρῆνον ᾆσμα εἰς τὸν ἀγέννητον ὕμνον ποιήσειεν.

Ambiguus etiam Ioseph.

29. Ἔνιοι μὲν οὖν τὸν μιγάδα καὶ δασὺν τοῦτον ἀποῤῥίπτουσι καὶ διατειχίζουσιν ἀφ᾽ ἑαυτῶν, τῷ θεοφιλεῖ [*] μόνῳ γένει χαίροντες· ἔνιοι δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν ἑταιρίαν τίθενται, μεθοδεύειν τὸν ἑαυτῶν βίον ἀξιοῦντες καὶ μεθόριον ἀνθρωπίνων τε καὶ θείων ἀρετῶν τιθέντες, ἵν᾽ ἑκατέρων ἐφάπτωνται καὶ τῶν ἀληθείᾳ καὶ τῶν δοκήσει. Τούτου τοῦ δόγματος ὁ πολιτευόμενός ἐστι τρόπος, ὃν Ἰωσὴφ ὀνομάζειν ἔθος, ᾧ συναπέρχονται μέλλοντι τὸν πατέρα κηδεύειν „πάντες οἱ παῖδες Φαραώ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι τῆς Αἰγύπτου, καὶ πᾶσα ἡ πανοικία αὐτοῦ Ἰωσήφ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ οἰκία ἡ πατρικὴ αὐτοῦ" (Gen. 50, 7 s.). Ὁρᾷς, ὅτι μέσος τῆς Φαραὼ καὶ τῆς πατρικῆς οἰκίας ὁ πολιτικὸς οὗτος τάττεται, ἵνα καὶ τῶν κατὰ σῶμα, τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῶν κατὰ ψυχήν, ἃ πάντα ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ θησαυροφυλακεῖται, κατ᾽ ἴσον ἐφῆται. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ· „Τοῦ θεοῦ εἰμί" (Gen. 50, 19), καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα συγγενῆ τούτῳ, τοῖς τῆς πατρῴας οἰκίας ἐμμένει νομίμοις· ὅταν δὲ ἐπὶ „τὸ δευτερεῖον ἅρμα" (Gen. 41, 43) τοῦ βασιλεύειν νοῦ δοκοῦντος ἀνέρχηται, Φαραώ, τὸν Αἰγυπτιακὸν πάλιν ἱδρύεται τῦφον. Ἀθλιώτερος δὲ ὁ νομιζόμενος ἐνδοξότερος εἶναι βασιλεύς, ὃς τῷ προηγουμένῳ τῶν ἁρμάτων ἐποχεῖται· τὸ γὰρ μὴ ἐν καλοῖς διαπρέπειν ἐπιφανέστατον αἶσχος, ὡς τὸ φέρεσθαι τὰ ἐν τούτοις δευτερεῖα κουφότερον κακόν. Τὸ μέντοι γε ἐπαμφοτερίζον

αὐτοῦ καταμάθοις ἂν καὶ ἐκ τῶν ὅρκων οὓς πεποίηται, τότε μὲν ὀμνὺς „νὴ τὴν ὑγείαν Φαραώ“ (Gen. 42, 15), τότε δὲ ἔμπαλιν „οὐ τὴν ὑγείαν Φαραώ“ (ib. v. 16). Ἀλλ' ὁ μὲν περιέχων τὴν ἀπόφασιν ὅρκος τῆς πατρικῆς ἂν εἴη διάταγμα οἰκίας ἀεὶ φονώσης κατὰ τοῦ πάθους καὶ βουλομένης αὐτὸ τεθνάναι, ὁ δὲ ἕτερος Αἰγύπτου, ᾗ φίλον ἐστὶ τοῦτο σώζεσθαι. Διόπερ, καίτοι τοσαύτης πληθύος συνανιούσης, ἐπίμικτον ὄχλον οὐκ εἶπεν, ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄκρως ὁρατικῷ καὶ φιλαρέτῳ πᾶν ὃ μὴ ἀρετὴ ἢ ἀρετῆς ἔργον ἀναμεμίχθαι καὶ συγκεχύσθαι δοκεῖ, τῷ δ' ἔτι χαμαιζήλῳ καθ' αὑτὰ τὰ γῆς ἆθλα ἀξιέραστα καὶ ἀξιοτίμητα νενόμισται.

Comitis digni praemia.

30. Τὸν μὲν οὖν ὡς κηφῆνα τοὺς μὲν αὐτῷ ὠφελίμους πόνους λυμαίνεσθαι διεγνωκότα καὶ διὰ τοῦτο ἐπακολουθοῦντα διατειχιεῖ, καθάπερ ἔφην, ὁ φρονήσεως ἐραστής, τοὺς δὲ ἕνεκα μιμήσεως παρεπομένους κατὰ τὸν τῶν καλῶν ζῆλον ἀποδέξεται, μοίρας αὐτοῖς ἁρμοττούσας δασάμενος· „Τῶν“ γάρ, φησί, „συμπορευθέντων ἀνδρῶν μετ' ἐμοῦ Ἔσχωλ, Αὔναν, Μαμβρῆ, οὗτοι λήψονται μερίδα“ (Gen. 14, 24). Λέγει δὲ τοὺς εὐφυεῖς τρόπους καὶ φιλοθεάμονας· ὁ μὲν γὰρ Ἔσχωλ εὐφυΐας σύμβολον, πυρὸς ἔχον ὄνομα, ἐπειδὴ καὶ τὸ [*] εὐφυὲς εὔτολμον καὶ ἔνθερμον, καὶ ἐχόμενον ὧν ἂν προσάψηται· ὁ δὲ Αὔναν τοῦ φιλοθεάμονος, ὀφθαλμοὶ γὰρ ἑρμηνεύεται, τῷ καὶ τὰ ψυχῆς ὑπ' εὐθυμίας ὄμματα διοίγνυσθαι· τούτων δ' ἀμφοτέρων ἐστὶν ὁ θεωρητικὸς βίος κλῆρος, προσαγορευόμενος Μαμβρῆ, ὃ μεταληφθὲν ἀπὸ ὁράσεως καλεῖται, τῷ δὲ θεωρητικῷ τὸ ὁρᾶν συνῳδόν

τε καὶ οἰκειότατον. Ἐπειδὰν δὲ τούτοις ἀλείπταις χρησάμενος ὁ νοῦς μηδὲν ἐλλείπῃ τῶν πρὸς ἄσκησιν, συνομαρτεῖ καὶ συντρέχει τελείᾳ φρονήσει, μήθ᾽ ὑπερέχων, μήθ᾽ ὑπερεχόμενος, ἀλλὰ ἰσαίτατα καὶ ἰσοστάσια βαίνων. Δηλοῖ δὲ τὸ λόγιον, ἐν ᾧ σαφῶς εἴρηται, διότι πορευθέντες ἀμφότεροι ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν ὁ θεός (Gen. 22, 3), — ὑπερβάλλουσά τε ἰσότης ἀρετῶν, ἁμίλλης ἀμείνων, πόνου μὲν πρὸς εὐεξίαν, τέχνης δὲ πρὸς τὴν αὐτοδίδακτον φύσιν, καὶ δυνηθέντων ἴσα τὰ ἆθλα τῆς ἀρετῆς ἐνέγκασθαι. Ὥςπερ ἂν εἰ ζωγραφία καὶ πλαστικὴ μὴ μόνον ὡς νῦν ἀκίνητα καὶ ἄψυχα ἐδημιούργουν, ἴσχυον δὲ κινούμενά τε καὶ ἔμψυχα τὰ γραφόμενα καὶ πλαττόμενα ποιεῖν· ἐδόκουν γὰρ ἂν φύσεως ἔργων οὖσαι τὸ πάλαι μιμητικαὶ τέχναι φύσεις αὗται γεγενῆσθαι τὰ νῦν.

Deus itineris finis idemque comes.

31. Ὁ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἄνω μετέωρος ἐξαρθεὶς οὐδὲν ἔτι τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν κάτω τοῖς θνητοῖς ἐνδιατρίβειν ἐάσει, πάντα δὲ ὥςπερ ἐκ σειρᾶς ἐκκρεμασθέντα συνεπισπάσεται. Διὸ καὶ λόγιον ἐχρήσθη τῷ σοφῷ τοιόνδε· „Ἀνάβηθι πρὸς κύριόν σου, σὺ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ναδὰβ καὶ Ἀβιοὺδ καὶ ἑβδομήκοντα τῆς γερουσίας Ἰσραήλ.“ (Exod. 24, 1.) Τοῦτο δέ ἐστι τοιοῦτον· Ἀνάβηθι, ὦ ψυχή, πρὸς τὴν τοῦ ὄντος θέαν, εὐαρμόστως, λογικῶς, ἑκουσίως, ἀφόβως, ἀγαπητικῶς, ἐν ἀριθμοῖς ἁγίοις καὶ τελείοις ἑβδομάδος δεκαπλασιασθείσης. Ἀαρὼν μὲν γὰρ προφήτης λέγεται Μωϋσέως ἐν τοῖς νόμοις, ὁ γεγωνὸς λόγος προφητεύων διανοίᾳ· Ναδὰβ δὲ ἑκούσιος ἑρμηνεύεται ὁ μὴ ἀνάγκῃ τιμῶν τὸ θεῖον· καὶ

Ἀβιοὺδ πατήρ μου, οὗτος ὁ μὴ δι' ἀφροσύνην δεσπότου μᾶλλον ἢ πατρὸς διὰ φρόνησιν, ἄρχοντος θεοῦ, δεόμενος. Αἵδ' εἰσὶν αἱ τοῦ βασιλεύειν ἀξίου νοῦ δορυφόροι δυνάμεις, ἃς συνέρχεσθαι τῷ βασιλεῖ παραπεμπούσας αὐτὸν θέμις· ἀλλὰ γὰρ δέος ἐστὶν ἀναβαίνειν πρὸς τὴν τοῦ ὄντος θέαν ψυχῇ δι' ἑαυτῆς, ἀγνοούσῃ τὴν ὁδόν, ὑπὸ ἀμαθίας ἅμα καὶ τόλμης ἐπαρθείσῃ· μεγάλα δὲ τὰ ἐξ ἀνεπιστημοσύνης καὶ πολλοῦ θράσους παραπτώματα. Διόπερ εὔχεται Μωϋσῆς αὐτῷ τῷ θεῷ χρῆσθαι ἡγεμόνι πρὸς τὴν [*] πρὸς αὐτὸν ἄγουσαν ὁδόν, λέγει γάρ· „Εἰ μὴ αὐτὸς σὺ συμπορεύσῃ, μή με ἀγάγῃς ἐντεῦθεν.“ (Exod. 33, 15.) Διότι πᾶσα κίνησις ἡ ἄνευ θείας ἐπιφροσύνης ἐπιζήμιος, καὶ ἄμεινον ἐνταυθοῖ καταμένειν τὸν θνητὸν βίον ἀλητεύοντας, ὡς τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων γένος, ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐξάραντας ἑαυτοὺς ὑπὸ ἀλαζονείας ἀνατραπῆναι, καθάπερ μυρίοις συνέβη τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ᾠήθησαν σοφίαν πιθανῶν εἶναι λόγων εὕρεσιν, ἀλλ' οὐ πραγμάτων ἀληθεστάτην πίστιν. Ἴσως δὲ καὶ τοιοῦτό τι δηλοῦται· Μή με ἄνω μετέωρον ἐξάρῃς, πλοῦτον ἢ δόξαν ἢ τιμὰς ἢ ἀρχὰς ἢ ὅσα ἄλλα τῶν ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγαθοῖς δωρησάμενος, εἰ μὴ μέλλοις αὐτὸς συνέρχεσθαι. Ταῦτα γὰρ καὶ ζημίας καὶ ὠφελείας μεγίστης πολλάκις περιποιητικὰ τοῖς ἔχουσιν· ὠφελείας μέν, ὅταν ἀφηγῆται τῆς γνώμης ὁ θεός, βλάβης δέ, ὅταν τὸ ἐναντίον. Μυρίοις γὰρ τὰ λεγόμενα ἀγαθά, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ ὄντα, κακῶν ἀνηκέστων γέγονεν αἴτια· ὁ δὲ ἑπόμενος θεῷ κατὰ ἀναγκαῖον συνοδοιπόροις χρῆται τοῖς ἀκολούθοις αὐτοῦ λόγοις, οὓς ὀνομάζειν ἔθος ἀγγέλους. Λέγεται γοῦν, ὅτι „Ἀβραὰμ συνεπορεύετο συμπροπέμπων αὐτούς“ (Gen. 18, 16). Ὢ

παγκάλης ἐπανισώσεως, καθ᾽ ἣν ὁ παραπέμπων παρεπέμπετο, διδοὺς ὃ ἐλάμβανεν, οὐκ ἀνθ᾽ ἑτέρου ἕτερον, ἀλλὰ ἓν αὐτὸ μόνον ἐκεῖνο τὸ πρὸς τὰς ἀντιδόσεις ἕτοιμον. Ἕως μὲν γὰρ οὐ τετελείωται, ἡγεμόνι τῆς ὁδοῦ χρῆται λόγῳ θείῳ, χρησμὸς γάρ ἐστιν· „Ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰςαγάγῃ σε εἰς τὴν γῆν ἣν ἡτοίμασά σοι. Πρόςεχε αὐτῷ καὶ εἰςάκουε αὐτοῦ, μὴ ἀπείθει αὐτῷ· οὐ γὰρ μὴ ὑποστείληταί σε, τὸ γὰρ ὄνομά μου ἐστὶν ἐπ᾽ αὐτῷ." (Exod. 23, 20 s.) Ἐπειδὰν δὲ πρὸς ἄκραν ἐπιστήμην ἀφίκηται, συντόνως ἐπιδραμὼν ἰσοταχήσει τῷ πρόσθεν ἡγουμένῳ τῆς ὁδοῦ. Ἀμφότεροι γὰρ οὕτως ὀπαδοὶ γενήσονται τοῦ πανηγεμόνος θεοῦ, μηδενὸς ἔτι τῶν ἑτεροδόξων παρακολουθοῦντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Λώτ, ὃς ἔκλινε τὴν ψυχὴν ὀρθὴν καὶ ἀκαμπῆ φύεσθαι δυναμένην, διοικισθέντος.

„Abraham erat annorum septuaginta quinque, quum exiret de Charran" — de secunda quidem sede; prima enim erat Chaldaea. Chaldaeorum Pantheismus, Moysis Monotheismus.

32. „Ἀβραὰμ δὲ ἦν," φησίν, „ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαῤῥάν." (Gen. 12, 4.) Περὶ μὲν οὖν τοῦ τῶν πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμοῦ — λόγον γὰρ ἔχει συνῳδὸν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις — αὖθις ἀκριβώσομεν. Τίς δέ ἐστι Χαῤῥὰν καὶ τίς ἡ ἐκ ταύτης ἀποικία τῆς χώρας, πρότερον ἐρευνήσωμεν. Οὐδένα τοίνυν τῶν ἐντετυχηκότων τοῖς νόμοις ἀγνοεῖν εἰκός, ὅτι πρότερον μὲν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς ἀναστὰς γῆς Ἀβραὰμ ᾤκησεν εἰς Χαῤῥάν· [*] τελευτήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ πα-

πρὸς ἐκεῖθε καὶ ἐκ ταύτης μετανίσταται, ὡς δυοῖν ἤδη τόπων ἀπόλειψιν πεποιῆσθαι. Τί οὖν λεκτέον; Χαλδαῖοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκπεπονηκέναι διαφερόντως δοκοῦσιν ἀστρονομίαν καὶ γενεθλιαλογικήν, τὰ ἐπίγεια τοῖς μετεώροις καὶ τὰ οὐράνια τοῖς ἐπὶ γῆς ἁρμοζόμενοι, καὶ ὥσπερ διὰ μουσικῆς λόγων τὴν ἐμμελεστάτην συμφωνίαν τοῦ παντὸς ἐπιδεικνύμενοι, τῇ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ καὶ συμπαθείᾳ τόποις μὲν διεζευγμένων, συγγενείᾳ δὲ οὐ διῳκισμένων. Οὗτοι τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπετόπησαν εἶναι μόνον, ἢ θεὸν ὄντα αὐτόν, ἢ ἐν αὑτῷ θεὸν περιέχοντα τὴν τῶν ὅλων ψυχήν· εἱμαρμένην δὲ καὶ ἀνάγκην θεοπλαστήσαντες ἀσεβείας πολλῆς κατέπλησαν τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἀναδιδάξαντες ὡς δίχα τῶν φαινομένων οὐδενός ἐστιν οὐδὲν αἴτιον τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων αἱ περίοδοι τά τε ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐναντία ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἀπονέμουσι. Μωϋσῆς μέντοι τῇ μὲν ἐν τοῖς μέρεσι κοινωνίᾳ καὶ συμπαθείᾳ τοῦ παντὸς ἔοικε συνεπιγράφεσθαι, ἕνα καὶ γεννητὸν ἀποφηνάμενος τὸν κόσμον εἶναι — γενομένου γὰρ καὶ ἑνὸς ὑπάρχοντος εὔλογον τάς γε στοιχειώδεις οὐσίας ὑποβεβλῆσθαι τοῖς ἀποτελουμένοις τὰς αὐτὰς ἅπασι κατὰ μέρη, καθάπερ ἐπὶ σωμάτων συμβέβηκε τῶν ἡνωμένων ἀλληλουχεῖν —, τῇ δὲ περὶ θεοῦ δόξῃ διαφέρεσθαι, μήτε γὰρ τὸν κόσμον, μήτε τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν τὸν πρῶτον εἶναι θεόν, μηδὲ τοὺς ἀστέρας ἢ τὰς χορείας αὐτῶν τὰ πρεσβύτατα τῶν τοῖς ἀνθρώποις συμβαινόντων αἴτια, ἀλλὰ συνέχεσθαι μὲν τόδε τὸ πᾶν ἀοράτοις δυνάμεσιν, ἃς ἀπὸ γῆς ἐσχάτων ἄχρις οὐρανοῦ περάτων ὁ δημιουργὸς ἀπέτεινε, τοῦ μὴ ἀνεθῆναι τὰ δεθέντα καλῶς προ-

ἔχει λόγον ἕκαστον αὐτοῦ τῶν μερῶν αὐγάσησθε, διακινήσαντες αὐτοὺς τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν ζητεῖτε, οὐ θάνατον, ἀλλ᾽ ἀθανασίαν καταγγέλλουσαν, ἧς δείγματα σαφῆ καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐγκατειλημμένοι φωλεοῖς κατόψεσθε, τοτὲ μὲν ἐν τοῖς βαθέσιν ὕπνοις — ἀναχωρήσας γὰρ ὁ νοῦς καὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα κατὰ τὸ σῶμα ὑπεξελθὼν ἑαυτῷ προςομιλεῖν ἄρχεται, ὡς πρὸς κάτοπτρον ἀφορῶν ἀλήθειαν, καὶ *ἀποῤῥυψάμενος* πάνθ᾽ ὅσα ἐκ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις φαντασιῶν ἀπεμάξατο, ταῖς περὶ τῶν μελλόντων ἀψευδεστάταις διὰ τῶν ὀνείρων μαντείαις ἐνθουσιᾷ —, τοτὲ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐγρηγόρσεσιν. Ὅταν γὰρ ἔκ τινος τῶν κατὰ φιλοσοφίαν κατασχεθεὶς θεωρημάτων ἀχθῇ πρὸς αὐτοῦ, τῷ μὲν ἕπεται, τῶν δ᾽ ἄλλων ὅσα κατὰ τὸν σωματικὸν οἶκον ἀμνημονεῖ δήπου. Καὶ ἐὰν ἐμποδίζωσιν αἱ αἰσθήσεις πρὸς τὴν ἀκριβῆ θέαν τοῦ νοητοῦ, μέλει τοῖς φιλοθεάμοσι καθαιρεῖν αὐτῶν τὴν ἐπίθεσιν· τάς τε γὰρ ὄψεις καταμύουσι καὶ τὰ ὦτα ἐπιφράττουσι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐπέχουσιν ὁρμάς, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ σκότῳ διατρίβειν ἀξιοῦσιν, ὡς μὴ πρός τινος αἰσθητοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ᾧ νοητὰ βλέπειν ἔδωκεν ὁ θεός, ἐπισκιασθῇ.

35. Τοῦτον μέντοι τὸν τρόπον μαθόντες ἀπόλειψιν τοῦ θνητοῦ χρηματίζειν καὶ τὰς περὶ τοῦ ἀγεννήτου παιδευθήσεσθε δόξας· εἰ μὴ νομίζετε, τὸν μὲν ἡμέτερον νοῦν ἀποδυσάμενον σῶμα, αἴσθησιν, λόγον, δίχα τούτων γυμνὸν δύνασθαι τὰ ὄντα ὁρᾶν, τὸν δὲ τῶν ὅλων νοῦν τὸν θεὸν οὐκ ἔξω τῆς ὑλικῆς φύσεως πάσης ἑστάναι, περιέχοντα, οὐ περιεχόμενον, καὶ οὐκ ἐπινοίᾳ μόνον ἐπεξεληλυθέναι ὥςπερ ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τῷ οὐσιώδει, οἷα

ἁρμόττει θεόν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμέτερος νοῦς οὐ δεδημιούργηκε τὸ σῶμα, ἀλλ᾽ ἔστιν ἔργον ἑτέρου· διὸ καὶ περιέχεται ὡς ἐν ἀγγείῳ τῷ σώματι. Ὁ δὲ τῶν ὅλων νοῦς τὸ πᾶν γεγέννηκε· τὸ πεποιηκὸς δὲ τοῦ γενομένου κρεῖττον, ὥςτ᾽ οὐκ ἂν ἐμφέροιτο τῷ χείρονι, δίχα τοῦ μηδὲ ἁρμόττειν πατέρα ἐν υἱῷ περιέχεσθαι, υἱὸν δὲ ταῖς τοῦ πατρὸς ἐπιμελείαις συναύξεσθαι. Οὕτω κατὰ βραχὺ μεταβαίνων ὁ νοῦς ἐπὶ τὸν εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος ἀφίξεται πατέρα, γενεθλιαλογικῆς ἀποστὰς τὸ πρῶτον, ἥτις παρέπεισεν αὐτὸν ὑπολαβεῖν τὸν κόσμον θεὸν τὸν πρῶτον εἶναι, ἀλλὰ μὴ τοῦ πρώτου θεοῦ δημιούργημα, καὶ τὰς τῶν ἀστέρων φοράς τε καὶ κινήσεις αἰτίας ἀνθρώποις κακοπραγίας καὶ τὸ ἐναντίον εὐδαιμονίας. Ἔπειτα εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ἐλθὼν τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ, φιλοσοφήσας τὰ κατὰ τὸν ἴδιον οἶκον, τὰ περὶ σώματος, τὰ περὶ αἰσθήσεως, τὰ περὶ λόγου, καὶ γνοὺς κατὰ τὸ ποιητικὸν γράμμα *)

[*] Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ᾽ ἀγαθόν τε τέτυκται,

ἔπειτα ἀνατεμὼν ὁδὸν τὴν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ διὰ ταύτης ἐλπίσας τὸν δυςτόπαστον καὶ δυςτέκμαρτον πατέρα τῶν ὅλων κατανοῆσαι, μαθὼν ἀκριβῶς ἑαυτὸν εἴσεται τάχα που καὶ θεόν, οὐκέτι μένων ἐν Χαῤῥάν, τῆς αἰσθήσεως ὀργάνοις, ἀλλ᾽ εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων. Ἀμήχανον γὰρ ἔτι κινούμενον αἰσθητῶς μᾶλλον ἢ νοητῶς πρὸς τὴν τοῦ ὄντος ἐλθεῖν ἐπίσκεψιν.

Numeri septuagenarii et quinarii singularis vis. (36. 37.)

36. Οὗ χάριν καὶ ὁ ταχθεὶς τὴν ἀρίστην τάξιν παρὰ θεῷ τρόπος, ὄνομα Σαμουήλ, οὐχ ὑφηγεῖται τὰ τῆς βα-

*) Hom. Od. 4, 392.

ζῶσι· τὸν γὰρ σῖτον ἀποπεμπτοῦν κελεύει (Gen. 47, 24), τόδε ἐστίν, ὕλας καὶ τροφὰς ἀφθόνους θησαυροφυλακεῖν ταῖς πέντε αἰσθήσεσιν, ὅπως ἑκάστη τῶν οἰκείων ἀνεπισχέτως ἐμπεπλαμένη τρυφῇ καὶ τὸν νοῦν τοῖς ἐπειςφορουμένοις βαρύνουσα βαπτίζῃ. Ταῖς γὰρ τῶν αἰσθήσεων εὐωχίαις λιμὸν ἄγει διάνοια, ὡς ἔμπαλιν ταῖς νηστείαις εὐφροσύνας. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ πέντε Σαλπαὰδ θυγατέρες, ἃς ἀλληγοροῦντες αἰσθήσεις εἶναί φαμεν, ἐκ τοῦ δήμου Μανασσῆ γεγόνασιν, ὅς Ἰωσὴφ υἱός ἐστι, χρόνῳ μὲν πρεσβύτερος ὤν, δυνάμει δὲ νεώτερος; Εἰκότως· καλεῖται γὰρ ἐκ λήθης, τόδε ἰσοδυναμοῦν ἐστι πρᾶγμα αἰσθήσει. Ἀνάμνησις δὲ τὰ δευτερεῖα φέρεται μνήμης, ἧς Ἐφραῒμ ἐπώνυμος γέγονεν, ὃς καρποφορία μεταληφθεὶς προςαγορεύεται· καρπὸς δὲ κάλλιστος καὶ τροφιμώτατος ψυχῆς τὸ ἄληστον ἐν μνήμαις. Λέγουσι γοῦν τὰ ἐναρμόνια ἑαυταῖς αἱ παρθένοι· „Ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν“ — ἀλλ᾽ ὁ θάνατος ἀναμνήσεως ἐστι λήθη —, „καὶ ἀπέθανεν οὐ δι᾽ ἁμαρτίαν ἑαυτοῦ“ (Num. 27, 3). Παγκάλως· οὐ γὰρ ἑκούσιον ἡ λήθη [*] πάθος, ἀλλ᾽ ἕν τι τῶν οὐ παρ᾽ ἡμῖν, ἐπιγινόμενον ἔξωθεν. „Υἱοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο αὐτῷ,“ ἀλλὰ θυγατέρες, ἐπειδὴ τὸ μὲν μνημονικὸν ἅτε φύσει διανιστάμενον ἀῤῥενογονεῖ, τὸ δὲ ἐπιλανθανόμενον ὕπνῳ λογισμοῦ χρώμενον θηλυτοκεῖ, ἄλογον γάρ. Ἀλόγου δὲ μέρους ψυχῆς αἰσθήσεις θυγατέρες. Εἰ δέ τις τὸν μὲν τάχει παρέδραμε, Μωϋσεῖ δὲ ἠκολούθησε, μήπω δυνηθεὶς ἰσόδρομος αὐτῷ γενέσθαι κεκραμένῳ καὶ μιγάδι ἀριθμῷ χρήσεται, τῷ πέμπτῳ καὶ ἑβδομηκοστῷ, ὅς ἐστι σύμβολον αἰσθητικῆς καὶ νοητῆς φύσεως, συναραμένων ἀμφοῖν εἰς εἴδους ἑνὸς ἀνεπιλήπτου γένεσιν.

Nullum munitius aedificium quam timor Dei.

38. Ἄγαμαι σφόδρα καὶ τὴν ὑπομονὴν Ῥεβέκκαν, ἐπειδὰν τῷ τελείῳ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς τῶν παθῶν καὶ κακιῶν τραχύτητας καθῃρηκότι παραινῇ τότε εἰς Χαῤῥὰν ἀποδρᾶναι. Λέγει γάρ· „Νῦν οὖν, τέκνον, ἄκουσον τῆς φωνῆς μου καὶ ἀποστὰς ἀπόδραθι πρὸς Λάβαν τὸν ἀδελφόν μου εἰς Χαῤῥὰν, καὶ οἴκησον μετ᾽ αὐτοῦ ἡμέρας τινάς, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ σου ἀπό σου, καὶ ἐπιλάθηται ἃ πεποίηκας αὐτῷ.“ (Gen. 27, 43 s.) Παγκάλως δὲ τὴν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ὁδὸν δρασμὸν εἴρηκεν, ὄντως γὰρ δραπέτης ὁ νοῦς τότε γίνεται, ὅταν καταλιπὼν τὰ οἰκεῖα ἑαυτῷ νοητὰ τράπηται πρὸς τὸ ἐναντίον τάγμα τῶν αἰσθητῶν. Ἔστι δὲ ὅπου καὶ τὸ δραπετεύειν χρήσιμον, ἐπειδάν τις αὐτὸ ποιῇ μὴ ἕνεκα ἔχθους τοῦ πρὸς τὸν κρείττονα, ἀλλὰ τοῦ μὴ ἐπιβουλευθῆναι χάριν πρὸς τοῦ χείρονος. Τίς οὖν ἡ παραίνεσις τῆς ὑπομονῆς; Θαυμασιωτάτη καὶ περιμάχητος. Ἐάν ποτε, φησίν, ὁρᾷς ἀνηρεθισμένον καὶ ἐξηγριωμένον τὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς πάθος ἐν σαυτῷ ἢ τινι ἑτέρῳ, ὃ ἡ ἄλογος καὶ ἀτίθασσος ζωοτροφεῖ φύσις, μὴ μᾶλλον αὐτὸ ἀκονήσας ἐκθηριώσῃς· δήξεται γὰρ ἴσως ἀνίατα. Καταψύχων δὲ τὸ ζέον αὐτοῦ καὶ πεπυρωμένον ἄγαν ἡμέρωσον· τιθασσὸν γὰρ καὶ χειρόηθες εἰ γένοιτο, ἥκιστα ἂν βλάψοι. Τίς οὖν ὁ τρόπος τῆς τιθασσείας καὶ ἡμερώσεως αὐτοῦ; Μεθαρμοσάμενος καὶ μετασκευασάμενος, ὅσα τῷ δοκεῖν, ἀκολούθησον τὸ πρῶτον οἷς ἂν ἐθέλῃ, καὶ πρὸς μηδὲν ἐναντιωθεὶς ὁμολόγησον τὰ αὐτὰ φιλεῖν τε καὶ μισεῖν, οὕτω γὰρ ἐξευμενισθήσεται· πραϋνθέντος δὲ ἀποθήσῃ τὴν ὑπόκρισιν,

καὶ μηδὲν ἔτι προςδοκῶν ἐξ ἐκείνου κακὸν πείσεσθαι μετὰ ῥᾳστώνης ἐπανελεύσῃ πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν. Εἰςάγεται γὰρ διὰ τοῦτο Χαῤῥὰν θρεμμάτων μὲν ἀνάπλεως, οἰκήτορσι δὲ κεχρημένη κτηνοτρόφοις· τί γὰρ ἂν εἴη χωρίον ἀλόγῳ φύσει καὶ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν αὐτῆς ἀνειληφόσιν ἐπιτηδειότερον τῶν ἐν ἡμῖν αἰσθήσεων; Πυθομένου γοῦν τοῦ ἀσκητοῦ· „Πόθεν [*] ἐστε," ἀποκρίνονται τὸ ἀληθὲς οἱ ποιμένες, ὅτι „ἐκ Χαῤῥάν"(Gen. 29, 4)· ἐκ γὰρ αἰσθήσεως αἱ ἄλογοι ὡς ἐκ διανοίας αἱ λογικαὶ δυνάμεις εἰσί. Προςπυθομένου δέ, εἰ γινώσκουσι Λάβαν, φασὶν εἰκότως εἰδέναι· γνωρίζει γὰρ τὸ χρῶμα καὶ πᾶσαν ποιότητα αἴσθησις, ὡς οἴεται· χρωμάτων δὲ καὶ ποιοτήτων ὁ Λάβαν σύμβολον. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπειδὰν ἤδη τελειωθῇ, τὸν μὲν τῶν αἰσθήσεων οἶκον ἀπολείψει, τὸν δὲ τῆς ψυχῆς ὡς ψυχῆς ἱδρύεται, ὃν ἔτι ὢν ἐν τοῖς πόνοις καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ἀναζωγραφεῖ, λέγει γάρ· „Πότε ποιήσω καὶ ἐγὼ ἐμαυτῷ οἶκον;" (Gen. 30, 30.) Πότε τῶν αἰσθητῶν καὶ αἰσθήσεων ὑπεριδὼν νοῦν καὶ διάνοιαν οἰκήσω, λόγῳ θεωρητοῖς πράγμασι συστρεφόμενος καὶ συνδιαιτώμενος, καθάπερ αἱ ζητητικαὶ τῶν ἀφανῶν ψυχαί, μαίας αὐτὰς ἔθος ὀνομάζειν; Καὶ γὰρ αὗται ποιοῦσι σκεπάσματα οἰκεῖα καὶ φυλακτήρια φιλαρέτοις ψυχαῖς. Τὸ δὲ εὐερκέστατον οἰκοδόμημα ἦν ὁ θεοῦ φόβος τοῖς φρουρὰν καὶ τεῖχος αὐτὸν ἀκαθαίρετον πεποιημένοις· „Ἐπειδὰν γάρ", φησίν, „ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν θεόν, ἐποίησαν ἑαυταῖς οἰκίας." (Exod. 1, 21.)

„Peragra", anima, omnia cognitione digna, neque defatigare.

39. Ἐξελθὼν οὖν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Χαῤῥὰν τόπων

ὁ νοῦς λέγεται „διοδεῦσαι τὴν γῆν ἕως τοῦ τόπου Συχὲμ ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλήν" (Gen. 12, 6). Τί δέ ἐστι τὸ διοδεῦσαι, σκεψώμεθα. Τὸ φιλομαθὲς ζητητικὸν καὶ περίεργόν ἐστι φύσει, πανταχῇ βαδίζον ἀόκνως καὶ πανταχόσε διακύπτον καὶ μηδὲν ἀδιερεύνητον τῶν ὄντων μήτε σωμάτων μήτε πραγμάτων ἀπολιπεῖν δικαιοῦν· λίχνον γὰρ ἐκτόπως θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων εἶναι πέφυκεν, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἐπιχωρίοις ἀρκεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῶν ξενικῶν καὶ πορρωτάτω διῳκισμένων ἐφίεσθαι. Λέγουσι γοῦν, ὥς ἐστιν ἄτοπον ἐμπόρους μὲν καὶ καπήλους γλίσχρων ἕνεκα κερδῶν διαβαίνειν τὰ πελάγη, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐν κύκλῳ περιϊέναι ἅπασαν, μὴ θέρος, μὴ χειμῶνα, μὴ πνεύματα βίαια, μὴ ἐναντία, μὴ γῆρας, μὴ νόσον σώματος, μὴ φίλων συνήθειαν, μὴ τὰς ἐπὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις οἰκείοις ἀλέκτους ἡδονάς, μὴ πατρίδος καὶ πολιτικῶν φιλοτησιῶν ἀπόλαυσιν, μὴ χρημάτων καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας ἀσφαλῆ χρῆσιν, μὴ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν συνόλως μέγα ἢ μικρὸν ἐμποδὼν τιθεμένους, τοῦ δὲ καλλίστου καὶ περιμαχήτου καὶ μόνῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων οἰκειοτάτου χάριν, σοφίας, μὴ οὐχὶ θάλατταν μὲν ἅπασαν περαιοῦσθαι, πάντα δὲ γῆς μυχὸν ἐπέρχεσθαι φιλοπευστοῦντας, εἴ που τὶ καλόν ἐστιν ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι καὶ μετὰ σπουδῆς καὶ προθυμίας τῆς [*] πάσης ἰχνηλατεῖν, ἄχρις ἂν ἐγγένηται τῶν ζητουμένων καὶ ποθουμένων εἰς ἀπόλαυσιν ἐλθεῖν. Διόδευσον μέντοι, ψυχή, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰ θέλεις, ἕκαστον τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαγοῦσα εἰς ἐπίκρισιν, οἷον εὐθέως τί τὸ σῶμα καὶ τί ποιοῦν ἢ πάσχον διανοίᾳ συνεργεῖ, τί ἡ αἴσθησις καὶ τίνα τρόπον τὸν ἡγεμόνα νοῦν ὠφελεῖ, τί λόγος καὶ τίνων γενόμενος ἑρμηνεὺς πρὸς καλοκἀγαθίαν συμβάλ-

φησιν; Αἰνιττόμενος τὸν ἀνένδοτον καὶ ἀκαμπῆ, στεῤῥόν τε καὶ ἀῤῥαγέστατον παιδείας πόνον, ᾧ τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι τέλειον ἀναγκαῖον κεχρῆσθαι, ἵνα μὴ τὸ τῆς ψυχῆς δικαστήριον, ὄνομα Δεῖνα — κρίσις γὰρ ἑρμηνεύεται —, συλληφθῇ πρὸς τοῦ τῶν ἐναντίων μοχθοῦντος πόνου, τοῦ φρονήσεως ἐπιβούλου. [*] Ὁ γὰρ ἐπώνυμος τοῦ τόπου τούτου Συχέμ, Ἐμὼρ υἱὸς ὤν, ἀλόγου φύσεως — καλεῖται γὰρ Ἐμὼρ ὄνος —, ἀφροσύνην ἐπιτηδεύων καὶ συντραφεὶς ἀναισχυντίᾳ καὶ θράσει τὰ κριτήρια τῆς διανοίας μιαίνειν, ὁ παμμίαρος, καὶ φθείρειν ἐπεχείρησεν, — εἰ μὴ θᾶττον οἱ φρονήσεως ἀκουσταὶ καὶ γνώριμοι, Συμεὼν τε καὶ Λευί, φραξάμενοι τὰ οἰκεῖα ἀσφαλῶς ἐπεξῆλθον, ἔτι ὄντας ἐν τῷ φιληδόνῳ καὶ φιλοπαθεῖ καὶ ἀπεριτμήτῳ πόνῳ καθελόντες· χρησμοῦ γὰρ ὄντος, ὡς „οὐκ ἂν γένοιτό ποτε πόρνη τῶν τοῦ βλέποντος, Ἰσραήλ, θυγατέρων“ (Deut. 23, 18), οὗτοι τὴν παρθένον ψυχὴν ἐξαρπάσαντες λαθεῖν ἤλπισαν. Οὐ γὰρ ἐρημία γε τῶν βοηθησόντων τοῖς παρασπονδουμένοις ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἂν οἴωνταί τινες, οἰήσονται μόνον, ἀπελεγχθήσονται δὲ τῷ ἔργῳ ψευδοδοξοῦντες. Ἔτι γάρ ἐστιν ἡ μισοπόνηρος καὶ ἀμείλικτος καὶ ἀδικουμένων ἀρωγὸς ἀπαραίτητος δίκη, σφάλλουσα τὰ τέλη τῶν αἰσχυνόντων ἀρετήν, ὧν πεσόντων εἰς παρθενείαν πάλιν ἡ δόξασα αἰσχυνθῆναι μεταβάλλει ψυχή. „Δόξασα“ δὲ εἶπον, ὅτι οὐδέποτε ἐφθείρετο· τῶν γὰρ ἀκουσίων οὐδὲ τοῦ πάσχοντος πρὸς ἀλήθειαν πάθος, ὡς οὐδὲ τοῦ μὴ ἀπὸ γνώμης ἀδικοῦντος τὸ πραττόμενον ἔργον.

II. Lateinische Autoren.

	Thlr.	Ngr.
Catullus, Tibullus et Propertius	—	8
Horatius	—	$6^{1}/_{4}$
Lucani Pharsalia	—	10
Lucretius	—	15
Martialis	—	9
Ovidii Opera, 3 Voll.	—	$22^{1}/_{2}$
Palingenii Zodiacus vitae	—	15
Persius et Iuvenalis	—	$3^{3}/_{4}$
Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis	—	4
Phaedri Fabulae	—	$2^{1}/_{2}$
Plauti Comoediae, 4 Voll.	1	—
Senecae Tragoediae	—	15
Silius Italicus	—	15
Terentius	—	$7^{1}/_{2}$
Virgilius	—	10

	Thlr.	Ngr.
Ammianus Marcellinus	—	20
Aurelius Victor	—	4

	Thlr.	Ngr.
Caesar, Iulius,	—	$12^{1}/_{2}$
Ciceronis Opera, 11 Voll.	6	24
Ciceronis Opera, in 35 Abtheilungen	6	18
Cornelius Nepos	—	$2^{1}/_{2}$
Curtius	—	10
Eutropius	—	$2^{1}/_{2}$
Florus	—	$2^{1}/_{2}$
Gellii noctes Atticae	—	18
Iustinus	—	$6^{1}/_{4}$
Livii Opera, 6 Voll.	1	21
Plinii Historia Naturalis, 5 V.	3	—
Plinii Epistolae	—	9
Pomponius Mela	—	4
Quintilianus, 2 Voll.	—	15
Sallustius	—	$3^{3}/_{4}$
Senecae Opera philos., 5 Voll.	2	—
Suetonius	—	$7^{1}/_{2}$
Taciti Opera, 2 Voll.	—	18
Valerius Maximus	—	12
Velleius Paterculus	—	4
Vitruvius	—	10

In demselben Verlage sind ferner erschienen:

	Thlr.	Ngr.
Vetus Testamentum graece, ex versione LXX interpretum, ed. Leander van Ess.	2	20
Novum Testamentum Graece. Post Joh. Aug. Henr. Tittmannum recogn. Augustus Hahn. 8.	1	$7^{1}/_{2}$
Novum Testamentum Graece. Ex recensione Augusti Hahnii denuo editum. 16.	—	$17^{1}/_{2}$
תורה נביאים וכתובים. *Biblia hebraica,* recensuit *Dr.* Aug. Hahn. gr. 8.	2	—
Dasselbe Buch in Duodez. Schulausgabe. 12.	1	15
Biblia hebraica cum Vulgata interpretatione. 2 Voll 12.	3	—

Verzeichniss der Wörterbücher

welche in demselben Verlage erschienen und durch alle Buchhandlungen zu erhalten sind.

Dictionnaire *français-anglais et anglais-français*	—	25
——— *français-danois et danois-français*	1	—
——— *français-hollandais et hollandais-français*	1	—
——— *français-italien et italien-français*	—	25
——— *français-suédois et suédois-français*	1	—
Dizionario *italiano-danese e danese-italiano*	1	—
——— *italiano-inglese ed inglese-italiano*	—	25
Fürst, hebräisches und chaldäisches Schulwörterbuch	1	10
Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache	1	—
Heym, russisch-französisch-deutsches Wörterb. 3 Theile. 2. Aufl.	6	—
Jordan, Dr. J. P., böhmisch und deutsches Taschenwörterbuch	1	—
——— polnisch und deutsches Taschenwörterbuch	1	—
Kaltschmidt, Wörterbuch der engl. u. deutschen Sprache 2. Ausg.	2	15
——— Wörterbuch d. französ. u. deutsch. Sprache 2. Ausg.	2	10
Kreußler und Volbeding, lateinisches Handwörterbuch	1	20
Leopold, *lexicon hebraicum et chaldaicum*	—	20
Lexicon *graeco-latinum manuale*	1	10
Pocket-dictionary, *danish-english and english-danish*	1	—
——— *english-russian and russian-english*	1	—
——— *english-swedish and swedish-english*	1	—
Schmidt, deutsch-griechisches Wörterbuch. 2. Ausg.	1	—
——— griechisch-deutsches Wörterbuch. 2. Ausg.	1	—
——— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Wörterb. 2. Ausg.	2	15
——— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Taschenwörterbuch.	1	—
Schmidt, *dictionnaire russe-français et français-russe*	1	—
——— *dictionnaire français-polonais et polonais-français*	1	—
——— *polsko-rossyisky i rossyisko-polski Slownik*	1	—
Schul- und Reise-Taschenwörterbuch, englisch und deutsch	—	22½
——— französisch u. deutsch	—	20
——— italienisch u. deutsch	—	22½
Taschenwörterbuch, dänisch-deutsches und deutsch-dänisches	1	—
——— holländisch-deutsches u. deutsch-holländisches	1	—
——— schwedisch-deutsches und deutsch-schwedisches	1	—
Weber, englisch-deutsches u. deutsch-englisches Wörterbuch 3. Ausg.	1	10
——— italienisch-deutsches und deutsch-italienisches Wörterbuch	2	15

Ausführlichere Cataloge sind in allen Buchhandlungen zur Einsicht vorräthig.
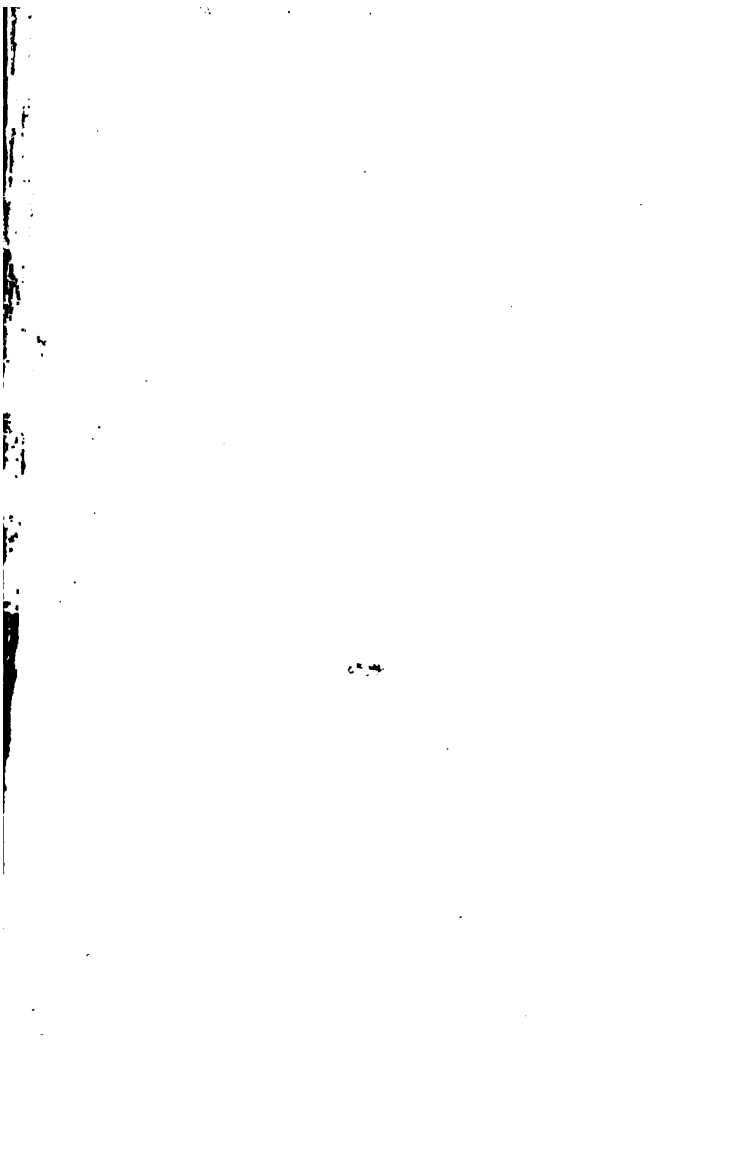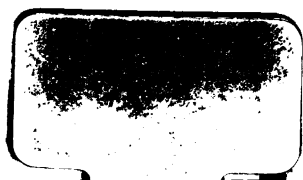
λεται, τί ἡδονὴ καὶ τί ἐπιθυμία, τί λύπη καὶ φόβος καὶ τίς ἡ πρὸς ταῦτα ἰατρική, δι᾽ ἧς ἢ ληφθείς τις εὐμαρῶς διεκδύσεται ἢ οὐχ ἁλώσεται πρὸς αὐτῶν τὸ παράπαν· τί τὸ ἀφραίνειν, τί τὸ ἀκολασταίνειν, τί τὸ ἀδικεῖν, τίς ἡ τῶν ἄλλων πληθὺς νοσημάτων, ὅσα ἡ φθοροποιὸς ἀποτίκτειν πέφυκε κακία, καὶ τίς ἡ τούτων ἀποστροφή· — καὶ κατὰ τὰ ἐναντία τί τὸ δίκαιον, ἢ τὸ φρόνιμον, ἢ τὸ σῶφρον, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ εὔβουλον, ἀρετὴ συνόλως ἅπασα καὶ εὐπάθεια, καὶ ὃν τρόπον ἕκαστον αὐτῶν εἴωθε περιγίνεσθαι. Διόδευσον μέντοι καὶ τὸν μέγιστον καὶ τελεώτατον ἄνθρωπον, τόνδε τὸν κόσμον, καὶ διάσκεψαι τὰ μέρη, ὡς τόποις μὲν διέζευκται, δυνάμεσι δὲ ἥνωται, καὶ τίς ὁ ἀόρατος οὗτος τῆς ἁρμονίας καὶ ἑνώσεως πᾶσι δεσμός ἐστιν. Ἐὰν μέντοι σκοπούμενος μὴ ῥᾳδίως καταλαμβάνῃς ἃ ζητεῖς, ἐπίμενε μὴ κάμνων· οὐ γὰρ τῇ ἐκεχειρίᾳ ληπτὰ ταῦτ᾽ ἐστιν, ἀλλὰ μόλις πολλοῖς καὶ μεγάλοις πόνοις ἀνευρισκόμενα. Οὗ χάριν ὁ φιλομαθὴς εἰς τὸ τοῦ τόπου Συχὲμ ἐνείληπται· μεταληφθὲν δὲ τὸ ὄνομα Συχὲμ ὠμίασις καλεῖται, πόνου δὲ σύμβολον, ἐπειδὴ τοῖς μέρεσι τούτοις ἀχθοφορεῖν ἔθος. Ὡς καὶ αὐτὸς ἑτέρωθι μέμνηται λέγων ἐπί τινος ἀθλητοῦ τοῦτον τὸν τρόπον· „Ὑπέθηκε τὸν ὦμον εἰς τὸ πονεῖν, καὶ ἐγένετο ἀνὴρ γεωργός.“ (Gen. 49, 15.) Ὥστε μηδέποτε, ὦ διάνοια, μαλακισθεῖσα ὀκλάσῃς, ἀλλὰ καὶ ἐάν τι δοκῇ δυσθεώρητον εἶναι, τὸ ἐν σαυτῇ βλέπον διανοίξασα διάνυψον εἴσω καὶ ἀκριβέστερον τὰ ὄντα ἐναύγασαι, καὶ μήτε ἑκοῦσα μήτε ἄκουσά ποτε μύσῃς· τυφλὸν γὰρ ὕπνος, ὡς ὀξυωπὲς ἐγρήγορσις. Ἀγαπητὸν δὲ τῷ συνεχεῖ τῆς προβολῆς εἰλικρινῆ τῶν ζητουμένων λαβεῖν φαντασίαν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ δρῦν ὑψηλὴν ἐν Συχὲμ πεφυτεῦσθαί

φησιν; Αἰνιττόμενος τὸν ἀνένδοτον καὶ ἀκαμπῆ, στεῤῥόν τε καὶ ἀῤῥαγέστατον παιδείας πόνον, ᾧ τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι τέλειον ἀναγκαῖον κεχρῆσθαι, ἵνα μὴ τὸ τῆς ψυχῆς δικαστήριον, ὄνομα Δεῖνα — κρίσις γὰρ ἑρμηνεύεται —, συλληφθῇ πρὸς τοῦ τῶν ἐναντίων μοχθοῦντος πόνου, τοῦ φρονήσεως ἐπιβούλου. [*] Ὁ γὰρ ἐπώνυμος τοῦ τόπου τούτου Συχέμ, Ἐμὼρ υἱὸς ὤν, ἀλόγου φύσεως — καλεῖται γὰρ Ἐμὼρ ὄνος —, ἀφροσύνην ἐπιτηδεύων καὶ συντραφεὶς ἀναισχυντίᾳ καὶ θράσει τὰ κριτήρια τῆς διανοίας μιαίνειν, ὁ παμμίαρος, καὶ φθείρειν ἐπεχείρησεν, — εἰ μὴ θᾶττον οἱ φρονήσεως ἀκουσταὶ καὶ γνώριμοι, Συμεών τε καὶ Λευί, φραξάμενοι τὰ οἰκεῖα ἀσφαλῶς ἐπεξῆλθον, ἔτι ὄντας ἐν τῷ φιληδόνῳ καὶ φιλοπαθεῖ καὶ ἀπεριτμήτῳ πόνῳ καθελόντες· χρησμοῦ γὰρ ὄντος, ὡς „οὐκ ἂν γένοιτό ποτε πόρνη τῶν τοῦ βλέποντος, Ἰσραήλ, θυγατέρων“ (Deut. 23, 18), οὗτοι τὴν παρθένον ψυχὴν ἐξαρπάσαντες λαθεῖν ἤλπισαν. Οὐ γὰρ ἐρημία γε τῶν βοηθησόντων τοῖς παρασπονδουμένοις ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἂν οἴωνταί τινες, οἰήσονται μόνον, ἀπελεγχθήσονται δὲ τῷ ἔργῳ ψευδοδοξοῦντες. Ἔτι γάρ ἐστιν ἡ μισοπόνηρος καὶ ἀμείλικτος καὶ ἀδικουμένων ἀρωγὸς ἀπαραίτητος δίκη, σφάλλουσα τὰ τέλη τῶν αἰσχυνόντων ἀρετήν, ὧν πεσόντων εἰς παρθενείαν πάλιν ἡ δόξασα αἰσχυνθῆναι μεταβάλλει ψυχή. „Δόξασα“ δὲ εἶπον, ὅτι οὐδέποτε ἐφθείρετο· τῶν γὰρ ἀκουσίων οὐδὲ τοῦ πάσχοντος πρὸς ἀλήθειαν πάθος, ὡς οὐδὲ τοῦ μὴ ἀπὸ γνώμης ἀδικοῦντος τὸ πραττόμενον ἔργον.

II. Lateinische Autoren.

	Thlr.	Ngr.
Catullus, Tibullus et Propertius	—	8
Horatius	—	6¼
Lucani Pharsalia	—	10
Lucretius	—	15
Martialis	—	9
Ovidii Opera, 3 Voll.	—	22½
Palingenii Zodiacus vitae	—	15
Persius et Iuvenalis	—	3¾
Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis	—	4
Phaedri Fabulae	—	2½
Plauti Comoediae, 4 Voll.	1	—
Senecae Tragoediae	—	15
Silius Italicus	—	15
Terentius	—	7½
Virgilius	—	10
Ammianus Marcellinus	—	20
Aurelius Victor	—	4

	Thlr.	Ngr.
Caesar, Iulius	—	12½
Ciceronis Opera, 11 Voll.	6	24
Ciceronis Opera, in 35 Abtheilungen	6	18
Cornelius Nepos	—	2½
Curtius	—	10
Eutropius	—	2½
Florus	—	2½
Gellii noctes Atticae	—	18
Iustinus	—	6¼
Livii Opera, 6 Voll.	1	21
Plinii Historia Naturalis, 5 V.	3	—
Plinii Epistolae	—	9
Pomponius Mela	—	4
Quintilianus, 2 Voll.	—	15
Sallustius	—	3¾
Senecae Opera philos., 5 Voll.	2	—
Suetonius	—	7½
Taciti Opera, 2 Voll.	—	18
Valerius Maximus	—	12
Velleius Paterculus	—	4
Vitruvius	—	10

In demselben Verlage sind ferner erschienen:

	Thlr.	Ngr.
Vetus Testamentum graece, ex versione LXX interpretum, ed. Leander van Ess.	2	20
Novum Testamentum Graece. Post Joh. Aug. Henr. Tittmannum recogn. Augustus Hahn. 8.	1	7½
Novum Testamentum Graece. Ex recensione Augusti Hahnii denuo editum. 16.	—	17½
תורה נביאים וכתובים. *Biblia hebraica*, recensuit *Dr.* Aug. Hahn. gr. 8.	2	—
Dasselbe Buch in Duodez. Schulausgabe. 12.	1	15
Biblia hebraica cum Vulgata interpretatione. 2 Voll 12.	3	—